

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01657

TEATER UN DRAME

Michael Weichert

Permanent preservation of this book was made possible

by Herman & Helen Landau

in memory of

David & Mollie New

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מיכאל ווייכערט

טעאָטער און דראַמע

ערשטער באַנד

צווייטע פאַרברעטערטע אויפלאַגע

1 9 2 6

ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין

Printed in Poland

M. Wejchert. — „Teatr i Dramat”. Część I.
Drukarnia „Wyd. Wileńskie” B. Kleckina, Wilno

אינהאלט

I טעאטער

7	דאָס אלטע און דאָס נייע טעאטער
12	בינע און פובליקום
17	דאָס יידישע טעאטער-פובליקום
23	צו דער געשיכטע פון יידישן טעאטער
28	פיר תקופות
35	צוויי פרווון
40	וועגן רעזשי
44	וועגן קונסט פון רעציטאציע
50	צו פרעמדע
56	וועגן אַ טעאטער-בנין

II בינע

71	מאָרק אַרנשטיין: דער ווילנער בעל-הביתל
76	שלום אש: דער גאָט פון נקמה
82	" : דער לאַנדסמאַן
87	" : אמנון און תמור—דער זינדיקער
95	פּרץ הירשביין: דעם שמידס טעכטער
101	א. וויטער: דער שטומער
107	ש. אַנ-סקי: צווישן צוויי וועלטן (דער דבוק)
122	פ. בימקאָ: גנבים
129	אַן אָונט אין „צענטראַלי“

134	א קוריאָזע טעאָטער-גרינדונג
141	דער ייד ביי וויספּיאַנסקין
148	געהאַרט הויפטמאַן: הענשל פּורמאַן

III דראַמע

155	געהאַרט הויפטמאַן: דער וויסער משיח
164	ריכאַרד בער-האַפּמאַן: יעקבס חלום
173	דראַמאַלעטן
180	פּראָמעטידן
187	ערנסט טאַלער: דער איבערקער, מאַסע מענטש

I

מענטשער

דאָס אַלטע און דאָס נייע טעאַטער.

1.

אַ מאָדנע דערשיינונג:

זייט צענדליקער יאָרן ווערט געפירט אַ פאַרביטערטער קאָמף געגן אַלטן יידישן טעאַטער. אין צייטונגען און זשורנאַלן, אויף פאַרזאַמלונגען און אין געזעלשאַפטן זידלט מען דעם אַלטן „באַ-לאַגאַן“ אויף וואָס די וועלט שטייט, חוּקט זיך אָפּ פון דער חברה מדינה-שלעפּער, שפּאַט אָפּ פון די נאַרישע, באַנאַלע שונד-פיעסען. ליטעראַטן און זשורנאַליסטן, ליטעראַטורפּריינט און טע-אַטערפּריינט, אַקטיאָרן און דילעטאַנטן פרווון אויסצופיינערן דעם געשמאַק פון דעם יידישן טעאַטערגייער, אָפּצוציען אים פון דעם אַלטן שונדערפּערטואַר. און ווי זיי אַלע אויף צו להכעיס לעבט דאָס אַלטע טעאַטער ווייטער, ציט צו צענדליקער טויזנטער מענטשן און האַלט זיי אין איין שפּייון מיט דער וואָלוועלסטער סחורה, וועלכע אַ בינע האָט ווען נישט איז געזען.

דער אינטעליגענט, דער מפּונק דרייט מיט דער נאָז און שאַקלט צו רחמנותדיק מיטן קאָפּ אויף דעם נאַרישן עולם-גולם, וואָס הויבט נישט אָן צו פאַרשטיין, וואָס אַזוינס קונסט, וואָס קאָן נישט פאַריניקוקן אין די דראַבנעטשקע אותיות, רחמנא לצלן, און קאָן בשום אופן נישט תּופּס זיין די שיינע געטאַקטע מליצות וועגן „סטייל“, „ליניע“, „שטימונג“ און אַנדערע הויכע זאַכן. און דער דראַמאַטישער אַקטיאָר פאַרייסט נאָך העכער דעם קאָפּ,

שפייט אויס מיט פאַראַלטונג אויף „משהן“ און וואָרט אויף אַנס
מן השמים, וואָס זאָל יענעם עפענען די אויגן אויף דער אמתער
„קינסטלערשאַפט“ פון די קאָבריינס, דימאָוס, יושקעוויטשס און
פון די—משטיינס געזאָגט—ידישע „אויספירונגען“ פון די טאָל-
סטאָיס, גאָרקיס, סטרינדבערגס, איבסענס.

און דאָך. ווער עס האָט זיך אַמאָל ערנסט פאַרטראַכט
וועגן טעאַטער, דער ווייסט, אַז אין טעאַטער קאָן נאָר דאָס
האַבן אַ קיום, וואָס געפינט אַ טיפן, הילכיגן אָפּקלאַנג ביים פו-
בליקום; נאָר דאָס, וואָס ווערט אַרויסגעטראָגן אויף די פלייצעס
פון די הונדערטער מענטשן, וואָס פאַרפון דעם זאָל. דער גע-
שריי, אַרויסגעריסן פון זייער האַרצן, די טרער, אַרויסגעדריקט
פון זייער אויג, דער שמייכל איבער זייערע ליפן און דאָס
ברייטע, געוונטע לאַכן פון זייער ברוסט—דאָס זיינען די יסודות,
אויף וועלכע עס בויט זיך יעדע טעאַטראַלישע ווירקונג.

2.

דאָס פובליקום.

וואָס איז דאָס אַזוינס? ווער איז דאָס—פובליקום?
דאַכט זיך גאָר אַ פשוטע זאָך, מיינע און דיינע באַקאַנטע, ברוך
און זרה, משה און איציק, זלמן און קלמן, נאָר אַנגעטון אין
דער שבתדיקער קאַפּאַטע. פאַרוקט אין אַ זייט דאָס היטל, מיט
אַ לייכטן שמייכל אַרום די ליפן און אין אַ פריילאַכער, אויפגע-
רוימטער, געהויבענער שטימונג. דו ווייסט עס גאַנץ גענוי און
איידער דו טרעסט אַרויס אויף דער בינע, חורסט דו עס אי-
בער אומגעצייילטע מאָל. און נאָך בעת דו שטייסט אויף די ברע-
טער און קוקסט דורכן לעכל פון אַראַפּגעלאָזטן פאַרהאַנג, פינקלסט
דו צו זיי מיטן אויג און האַסט ווילד הנאה, וואָס דוקא זיי,
דיינע אַלטע גוטע באַקאַנטע וועלן זיצן אַנטקעגן דיר און שעפן
תענוג פון דיין שפּיל.

נאָר פּלוצלונג לעשן זיך די לאַמפן, אין זאָל ווערט פינצטער און
דער פאַרהאַנג הויבט זיך. מיט אַמאָל נעמט דיך אַרום אַ ווילדע

אימה. דו ציטערסט אויפן גאַנצן קערפער און אַמליבסטן וואָלסט
 דו צוריק צוועק אין גאַרדעראַב. די „פערטע וואַנט“, וואָס האָט
 זיך אָפגעטיילט פון די צוקוקער, איז פאַרשוואונדן. פאַר דיר
 האָט זיך געפנט אַ טיפער, אומבאַקאַנטער, שרעקלאַכער תהום.
 דו שטייסט ווי געפלעפט, האָסט דיר מורא אויסצורייען און
 קאַנסט קיין וואָרט נישט אַרויסבריינגען. דו פילסט ממש, ווי
 דאָרט אונטן, אַנטער דיר, ברויזט אים מיט קעפ, ווי עס קאָכט
 און זירט ווי אין אַ קעסל. אַ גערויש, אַ געמורמל, אַלץ שטיל
 און שטילער, אַלץ ווייט און ווייטער, טראָגט זיך צו דיר. און
 דאַן ווערט מיט איינמאָל אַלץ טויטשטיל און נאָר דו שפירסט,
 ווי טויזנטער אָטעמס שלאָגן דיר אין פנים, טויזנטער הענט
 שטרעקן זיך אויס נאָך דיר, טויזנטער אויערן שלינגען דיינע
 ווערטער, טויזנטער אויגן עגבערן זיך אין דיר אַריין. באַגלייטן
 זיך אויף שריט און טריט, יעדע באַוועגונג פון דיין קערפער,
 יעדן ציטער פון דיין געזיכט.

אַ פרעמדע, ווילדע היה ליגט אויסגעצויגן און גלאַצט אויף
 דיר מיט טויזנטער אויגן.

אַ טויזנטקעפיגע הידרא.

אַ פרעמדע, פיינטלאַכע מאַסע.

און ברוך איז נישט מער ברוך, זרח נישט מער זרח. עס
 געשען וואונדערבאַרע זאַכן. אָט זיצט דאָרט אין די ערשטע
 רייען אַ פריידענקער, וואָס גרויסט זיך אין דער היים מיט זיין
 אפיקורסות און דאָ ווערט ער פאַרציטערט ווי אַ קליין קינד, ווען
 פון הינטער דער ליינונטענער וואַנט הערט זיך דעם אַלטן יידישן
 גאַטס דונערקול. דער ניקטערסטער סאָציאַליסט ווערט מיטגעריסן
 פון אַ ציונס-לידל און דאָס זאַטע בייזקע פאַבריקאַנטל פאַרגיסט
 ביטערע טרערן אויף דעם וויסטן מזל פון די אָרעמע „וועבער“.

דאָס לעבן פונם יחיד האָט אויפגעהערט. צוואַמען מיטן
 פאַלמאָ איז עס געבליבן אין גאַרדעראַב. אַ ניי קאַלעקטיוו לעבן
 הויבט זיך אָן. דער שכל שטייט שטיל, דאָס געפיל
 לעבט - אויף. דער אינטעלעקט שטאַרבט. אַפ, די

פאנטאזיע צעפלאקערט זיך. און פון די טונקעלסטע ווינקעלאך פון דער נשמה קריכן אפיר די בלינדעסטע מאסן-אינסטינקטן, וועקט זיך יענער מעכטיקער חוש, וואָס האָט צומאָל מיט זיין ווילדן ריף: „ברויט און שפּיל“ אַ וועלט-פייער אָנגע-צונדן.

דאָס איז די פּסיכע פון דער מאַסע, די נשמה פונם המון.

3.

וואָס איז דאָס אַלטע יידישע טעאַטער? ווער זייגען זיינע מחברים, זיינע אַקטיאָרן, זיין רעפּערטואַר? אַנאַנימע אויס-שטראַלונגען פון דעם פּאָלקסווילן, פון דער פּאָלקספּאנטאזיע. דאָס לידל, וואָס גלעט דאָס אויער, גנבעט זיך אַריין אין האַרצן, וועקט אַ שטיל טרויעריק געפיל און דאָס לידל, וואָס היכט פריילאך, לעבעדיק און לוסטיק מיט הונדערטער פון קולות אין גאַנצן זאַל, ווער איז זיין פּאָטער? גאַלדפּאַדען, לאַטיינער, האַראָוויץ, שמר? חלייה! דאָסדאָזיקע לידל—עס איז אַ גאַסנקינד: ערגעץ-וואו אין אַ גליקלאַכער אָדער אַן אומעטיקער רגע פון אַ יידיש מיידל אָדער אַ יידישן בחור געזונגען, פון אַנדערע אויפגעכאַפט, פון מויל צו מויל געטראָגן. און האָט עס גאָר מול געהאַט, האָט עס ערגיץ אין אַ געסל אַ יידישער פּיעטען-שרייבער אויפגעקליבן און מיט עטלאַכע אַנדע-רע צו אַ „פּיעסע“ פאַרוועבט. און פון דער בינע אַראָפּ האָט זיך ווידער אָנגעהויבן דער גלגול פון דעם ניגון אין די טויזנטער הערצער פון די יידישע טעאַטער-גייער.

און דער פּאַיאָן, די קאָמישע פיגור, פון וועלכער דער געבילדעוועטער אינטעליגענט לאַכט אַזוי אָפּ? איז זי נישט גע-ווען אַ שטיק געזונטער אור-קאָמיזם, פאַרוואַזילט אין די טיפּע-נישן פון דער פּאָלקס-נשמה, וואָס גאַרט שטענדיק נאָך אַ געזונ-טער פּראָטער פאַרווילונג און האָט ליב אָפּצושפּעטן פון די אַלע שמענדריקס, קונעלעמלס, כּינקע-פּינקעס? און שטאַמען יע-געשטאַלטן נישט פון דעם אַלטן יידישן פּורים-שפּילער, וואָס

האָט אין די פינסטערע טעג פון די וויסטע רדיפות און נגישות
משמח געווען דעם יידן אין געטאָ? און זיינען זיי נישט גאָר
נאָנטע ברורער צו די איטאָליענישע אַרלעקינאָס, די פראַנצויזישע
זשאַן-פּאַסעס, צו די דייטשע האַנס-וואַרסטס, פּיקעלהערינקס, קאַס-
פּערלס, יענע אייביקע פיגורן אויף יעדער פּאָלקסבינע?—נאָר
געזען מיט יידישע אויגן, געפילט מיט אַ יידישן האַרץ?
דאָס איז דער כּח פּונם אַלטן טעאַטער, דער סוד פון זיין
ערפּאָלג. עס האָט זיך שטענדיק איינגעהאַרעכט אין דעם ווילדן
רויש פון דעם מאַסנלעבן, יעדן מינדעסטן ציטער פון דער טויזנט-
קעפּיקער חיה אונטערגעכאַפט, יעדן פּאַרלאַנג געשטילט, יעדן
באַגער באַפּרידיקט. די „דראַמאַטיקער“ אין אַלטן טעאַטער האָבן
זייער אייגענעם „איך“ דערדריקט, זייער קאָנען, זייער וויסן,
זייער געשמאַק פאַרגעסן און אין הונדערטער פּיעסן נאָר דאָס
דעם פּובליקום דערלאַנגט, וואָס זיין האַרץ האָט געגלוסט. דער
אַקטיאָר אין אַלטן טעאַטער האָט זיך אין זיינע קרעאַציעס אומ-
געציילטע מאָל איבערגעחורט און נאָר יענע געשטאַלטן באַשאַפּן,
וועלכע זיינען דעם טעאַטער-גייער אַזוי נאָנט, אַזוי ליב געווען.
צווישן דעם אַזוי גערופּענעם מחבר, דעם אַקטיאָר און פּובליקום
האַט געהערשט די פּולקומסטע האַרמאָניע.
די דאָזיקע האַרמאָניע צווישן מחבר, אַקטיאָר און פּובליקום
צו שאַפּן—האַט זיך דעם נייעם טעאַטער ביז היינט נישט איינ-
געגעבן.

בינע און פובליקום.

מיט א געוויסער צייט צוריק האָט זיך אין וואַרשע גע-
טראָפּן זאַ געשיכטע: אויף אַ דראַמאַטישער פּאַרשטעלונג אין אַ
שבת צו-נאַכטס האָט עמיץ אין פּובליקום געגעבן אַ מאָדנעם הוסט,
פּאַלד האָט זיך אָפּגערופּן נאָך אַ הוסט און אין אַ וויילע אַרום
האַט זיך אַ היבשער טייל פּון עולם צעהוסט. עס איז געוואָרן אַ
טומל, אַ גערודער, און דער אַקטיאָר, אַ זיכערער אַלטער אַר-
טיסט, האָט פּאַרלוירן זיין געדוד, האָט איבערגעריסן דאָס
שפּילן און זיך געווענדעט צום פּובליקום מיט די ווערטער: „איך
וועל נישט שפּילן, איך קאָן נישט שפּילן“.

דערדאָזיקער עפּידעמישער הוסט, וואָס צעוואַקסט זיך אַלע-
מאָל אין אַ טומל, איז אַ באַוואוסטע דערשיינונג אויך אין איי-
ראָפּיאישן טעאַטער. רעזשיסערן און אַקטיאָרן האָבן פאַר אים
מורא אימת-מות. זיי ציטערן ממש, אַז זיי הערן אין פּובליקום
דעם ערשטן הוסט, דעם סיגנאַל. בפרט אויף דער פּרעמיערע קאָן
זאַ הוסט איבערפּירן דאָס גאַנצע שטיק, אַז עס זאָל קיין תּחית-
המתים נישט אויפשטיין.

וואָס באַדייט דערדאָזיקער הוסט?

ער איז איינע פּון יענע פּאַרמען, דורך וועלכע די מאַסע,
וואָס האָט זיך צופּעליק צוגויפּגעטראָפּן אין טעאַטער—מען רופּט
זי פּובליקום—רעאַגירט קאָלעקטיוו אויף דעם, וואָס טוט זיך
אָפּ אויף דער בינע. דאָס פּאַטשן מיט די הענט, דאָס טופּען מיט
די פּיס, דאָס שרייען און דאָס פּייפּן דריקן-אויס אין אַן אַנטשי-
דענער פּאַרם די צופּרידנקייט אָדער נישט-צופּרידנקייט מיט דער
פּאַרשטעלונג. איז די מאַסע נישט אַנטשלאָסן, קאָן זי נישט

כאפן דעם פאָדים פון דער האַנדלונג, אינטערעסירט זי נישט, אָדער לאַנגווייליקט זי גאָר דאָס, וואָס קומט-פאַר אויף דער ביי-נע, פאַרמאָגט זי גאָר אַ באַזונדער מיטל עס צו-וויסן-צו-טון די שפּילער: דעם עפּידעמישן הוסט, דעם אומרו, דעם טומל. דאָס זיינען פּריער נישט-אַפּגערעדטע, נישט-געוואָלטע רעאַקציעס פון אַ קאָלעקטיוו-קערפּער. זיי זאָגן-אָן דעם רעזשיסער, אַז צווישן בינע און פּובליקום איז נישטאָ קיין קאָנטאַקט.

דאָס איז דער תּוֹר, דער ברענפּונקט פון דער גאַנצער פּראַגע. עס מוזן זיך ציען נישט-באַמערקטע אַעדים פון אַר-טיסט צום צוקוקער, וואָס זאָלן זיי פאַמעלאַך אַרומשפּינען מיט איין נעץ; עס מוז געשאַפּן ווערן אַן איינהייטלאַכע אַטמאָספּע-רע; עס מוז זיך פּילן, אַז איבער בינע און פּובליקום שוועבט איין און דערוועלבער גייסט; עס מוז זיך אויסשפּרייטן אַ וואַ-רימקייט, וואָס זאָל אַרומנעמען אַלעמען: די, וואָס שפּילן אויבן און די, וואָס הערן זיך איין אונטן. ווער עס האָט אַמאָל געהאַט די געלעגנהייט צו זען, ווי אַזוי דערוועלבער אַנסאַמבל שפּילט דאָס אייגענע שטיק איינמאָל פאַר ליידיקע בענק און אַן אַנדער מאָל פאַר אַ געפאַקטן זאַל. ווי קאַלט, שלעפּעדיק, גרוי און וואַ-כעדיק עס שפּילט זיך פאַר אַ קליינעם עולם. און ווי לעבעדיג, געהויבן און יום-טובדיק ביי אַ פּולן טעאַטער—פאַר דעם איז קלאַר, וואָס ס'טייט דאָס פּישוף-וואָרט: קאָנטאַקט.

עס מיען זיך דעריבער גרויסע און קליינע רעזשיסערן פון קדמונים-אָן, דעמדאָזיקן מצב אַרויסצורופּן. שוין ביים קלויבן די פּיעסן מעסט מען און מען וועגט, ווי ווייט דאָס פּובליקום וועט „מיט-גיין“. און נעמט מען זיך איינשטודירן אַ שטיק, זוכט מען מיט ליכט דוקא יענע ערטער, וואָס וועלן באַזונדערס „נעמען“ דעם עולם. גיט זיך דאָס נישט איין מיט קינסטלערישע מיטלען, מיט דעם דראַמאַטישן ווערט פון דער פּיעסע אָדער דעם אַר-טיסטישן שפּיל פון די אַקטיאָרן, דאַן זוכט מען צו געפּינען אַנ-דערע, זייטיקע וועגן, וואָס פּירן דערצו, צו באַשאַפּן קינסטלאַך די איינהייטלאַכע אַטמאָספּער, דעם קאָנטאַקט. אַזויאַרום האָט מען מיט עטלאַכע יאָר צוריק געפּרוּווט צו

שטעלן די בינע און דעם זאל אונטער דעמוזעלבן ליכט, צו בא-
לויכטן, אָדער, ווי מען האָט עס דעמאָלט אָנגערופן, צו „באליכטן“
דעם גאַנצן טעאַטער-רוים אויף דעם אייגענעם אופן. אָן אַנדער
מאָל האָט מען פּראָיעקטירט, די דעקאָראַציע אַוועקצושטעלן נישט
נאָר אויף דער בינע, נאָר אַרומנעמען מיט איר דעם גאַנצן זאַל,
אַזוי אַז נישט בלויז די אַקטיאָרן, נאָר אויך דאָס פּובליקום זאָל
זיך געפונען, למשל, אין אַ וואַלד. און אויף גאָר אַ שפּיציקער
המצאה איז געפאלן איינער אַרעזשיסער, דוקא נישט פון די
גדולים: ער האָט, בעת די בינע האָט געדאַרפט פאַרשטעלן אַ
וואַלד, געלאָזט פון דער בינע אַרויסשפּריצן אויפן זאַל פּערפומען,
אַזוי אַז דער ריח פון דופטיקע וואַלד-ביימער האָט זיך מחיהדיק
געטראָגן אונטער דער נאָז פון יעדן באַלעבאָסל אויף זיין בענקל.
דידאָזיקע און אַ סך ענלאַכע מיטלן—איך וויל נאָך דער-
מאָנען בלויז צוויי פון דעם וואַרשעווער „טעאַטר פּאָלסקי“:
די ברייטע טרעפּ, וואָס פאַרבינדן דעם טעאַטערזאַל מיט דער
בינע און דאָס אַריינפאלן פון קאָסטיומירטע און גרימירטע אַק-
טיאָרן פון דעם פּובליקום אויף דער בינע-אַרויף—זיינען אויסן,
וואָס איינגער צו פאַרקניפן בינע און פּובליקום, וואָס אינטימער
צו מאַכן די באַצאיונג פון אַקטיאָר און צוקוקער. דידאָזיקע מאָ-
דערנע פּרווון ווילן מאַכן אַ סוף פון דער איינריידעניש, אַז מיר
זיינען נאָר צופעליקע עדות, וואָס קוקן-אַריין דורך אַ דורכגע-
בראַכענער וואַנט אין אַ שכנס הויז—ווי די בירגערלאַכע דראַמע
מיט דידעראָ בראש האָט געפאָדערט. זיי ווילן מבטל-מאַכן די
באַרימטע „פּערטע וואַנט“, אַרויסרופן די אילוזיע, אַז דאָס פּו-
בליקום איז נישט אָפּגעזונדערט פון די שפּילער, נאָר פאַרקערט,
עס געפינט זיך אויף דעמוזעלבן אָרט מיט זיי; דער עולם
איז נישט מער צוקוקער. נאָר טיילנעמער.
אויך די יידישע בינע דאַרף זיך נישט שעמען מיט אירע
פּרווון צו פאַרבינדן בינע און פּובליקום. און אויב זיי זיינען
נישט אַזוי ראַפּינירט געווען צוגעטראַכט און נישט אַזוי פּויגלידיק
אויסגעפאַלן, ווי ביי די אימות-העולם, איז אויך נישט קיין אומ-
גליק. דעם יידישן אַקטיאָר, וואָס איז אַרויס פון פּאָלק, וואָס איז

גלייך פון דער גאליאָרקע אַראָפּגעפאלן אויף דער בינע, האָט גע-
צויגן דאָס האַרץ צו יענע הויכע מקומות, די אַקציע אויף דער
בינע אַרט אים ווייניק-וואָס. בלויז מיט איין פּוס אַרויס פּון
הינטער דער קוליסע, דערפילט ער שוין, ווי אין הונדערטער
אויגן אויפן „אַלימפּ“ צינדן זיך אָן מאָדנע פייערלאַך. דאָס ער-
שטע וואָרט, וואָס ער לאָזט, נאָך האַלב-באַהאַלטן, אַרויס, געפינט
אַ פּריילאַכן, הילפּליכן אָפּקלאַנג. און שטייט ער שוין אויף דער
בינע און פילט ער אונטער די פיס די זיכערקייט פון די וואַקל-
דיקע ברעטער און אַרום די גלידער די ליבע וואַרימקייט, מיט
וועלכער דער זאל אָטעמט, — דאָן צעלאָזט ער זיך ווילד, צע-
ווערטלט זיך מיטן עולם, וואַרפט מיט גראַמען, וויצן, כאַפט זיי
צוריק און שליידערט זיי ווידער אין זאל אַריין. און פאַרביגט
ער גאָר אַ פּאַלע, לאָזט זיך אין אַ ריקודל און זינגט אַ קופּלעטל
דערצו, — דאָן שפּרינגט דער עולם אינגאַנצן אַרויס פון די פּלים:
בקול-רם קלאַפט מען צום טאַקט מיט די הענט און פיס, און
מען צעזינגט זיך פּריי און ברייטלאַך, ווי ביים טאַטן צו זמירות,
פּריילאַך הילכט דאָס גאַנצע טעאַטער. עס ציטערן די צוגעפּויל-
טע סלופּעס און דער עולם שעפט שטאַרק תּענוג. די גרעניצן
צווישן בינע און פּובליקום זיינען פאַרווישט.

נאָר ביי דערדאָזיקער שותפותדיקער פאַרוויילונג שטעלט זיך דער
יידישער אַקטיאָר נישט אָפּ. אויך אין די ערנסטע מאָמענטן פון
זיין לעבן גיסט ער אויס דאָס האַרץ פאַר זיין פּובליקום. קוים
האָט זיך דער שפּיל געענדיקט און אַלע ליגן זיך גליקלאַך אין
די אַרעמס, אָדער טויט אויסגעשטרעקט אויף דער בריק, טוט זיך
דער „ליבלינג“ אַ כאַפּ-אויף, אַ רייס-אַראָפּ די אָנגעקלעבטע באָרד,
אַ שלעפּ-אַראָפּ דעם פאַרוק, און, האַלטנדיק די דאָזיקע הייליקע
טימבאַלן פון קונסט אין דער רעכטער, פאַרביגט ער זיך מיט דער
לינקער טיף פאַרן עולם, שטעלט זיך דאָן געשפּרייזט און ברייט-
בייניק אַוועק און שיסט-אַרויס מיט אַ פייערדיקער דרשה, אָדער,
ווי מען רופּט דאָס אויף דער טעאַטערשפּראַך, אַ „ספיטש“ צום
פּובליקום. איינמאָל בעט ער אַ נדבּה פאַר אַן אַרימען קראַנקן
„קאָלעגאַ“, און אַנדער מאָל זאָגט ער נאָך אומגעלומפּערטע שבחים

א חבר א בענעפיציאנט, ווידער אמאל דערלאנגט ער דעם קאָן-
קורענט אונטער דער זיבעטער ריפ, און צום סוף בעט ער דאָס
,הויכגעשעצטע פובליקום, אז עס זאל למען-השם קומען אויף
דער גרויסער גאלא-פארשטעלונג, ווי עס וועט אויסגעפירט ווערן
די סענסאציאָנעלע, קרימינעלע, קאָמישע אָפּערעטע: דער „טלית-
קטן, מיט הונדערט-פינף-און-צוואַנציק נומערן געזאָנג, וואָס ווערן
פיל מאָל ביסירט, און מיט די „נייעסטע ציונים-לידער“.
דער משפּיל און דער האַלב-געבילדעטער אינטעליגענט, וואָס
פארבלאָנדזשעט אמאל אין אַזא מין מקום, האָט נעביך גרויס
עגמת-נפש און גייט-אַרויס מיט אַ צעבראָכן האַרץ. אָבער דער,
אין וועמענס אָדערן עס פליסט טעאַטער בלוט, האָט ווילד
הנאה פון דערדאָזיקער אַקטיווקייט פון דעם יידישן פובליקום.
נישט מחמת ער ווערט נתפעל פון דער הויכער קולטורעלער
מדרגה, נאָר פשוט דערפאַר, ווייל פאַר אים האָט זיך אַנטפלעקט
אַ שטיק טעאַטראַלע „ריינקולטור“. אָן אומפאַרפעלשט שטיק פרי-
מיטיוו טעאַטער. און ווייל אין אים האָט זיך פאַרשטאַרקט דער
גלויבן, אַז אַ מאַסע, וואָס קאָן נישט נאָר גראָב און אומגעלומ-
פערט, נאָר אויך אַזוי פריש און נאַאיו געניסן, פאַר-
מאָגט אַ געזונטן חוש פאַר טעאַטער און אַ רייכן אוצר פון נישט-
געוועקטע מעגלאַכקייטן פאַר דעם טעאַטער פון מאָרגן. און ווייל
ער האָט איינגעזען, ווי גרויס די אויפגאַבע און ווי שווער די
אַרבעט פאַר די, וואָס ווילן העלפן בויען דאָס קומענדיקע טעאַ-
טער.

דאָס ייִדישע טעאַטער-פּובליקום.

פון אַ סאָציאַלער פּונקציע געבוירן, איז דאָס טעאַטער ביז דעם היינטיקן טאָג געבליבן דורכױס אַ סאָציאַלער פּאַקטאָר. עס שטייט און פּאַלט מיט דעם סאָציאַלן קיבוץ, מיט דער מאַ-סע, מיט דעם פּובליקום. די אַנדערע מינים פון קינסטלערישער טעטיקייט זיינען נישט אָפּהיינגיק פון דער מאַסע, פון דעם פּובליקום. מען קאָן שרייבן ביכער, אַפילו ווען קיינער ליינט זיי נישט, און מאַלן בילדער, אַפילו ווען קיינער קויפט זיי נישט. מען קאָן שפּילן טעאַטער, נישט האָבנדיק קיין פּיעסן, ווי די געשיכטע פון טעאַטער ביז צום 18-טן יאָרהונדערט לערנט אונז; מען קאָן שפּילן טעאַטער, נישט האָבנדיק קיין אַקטיאָרן, ווי עס האָט זיך געפירט אין אַלטע צייטן און ווי עס טרעפט זיך, משמעות, נאָך עד היום אין געוויסע טעאַטערן, אָבער עס האָט נאָך ביז היינט קיינער נישט באַוווּן צו שפּילן טעאַטער אָן פּובליקום. דאָס פּובליקום—מיר מוון דעמדאָזיקן באַגריף זייער ווייט נעמען—איז שטענדיק געווען און וועט אייביק פאַר בלייבן דער אַנטשיידנדיקער פּאַקטאָר, דער פּאַטער פון זיין טעאַטער.

איינג מיט דעם לעבן פון דער מאַסע פאַרקניפט, האָט דאָס טעאַטער אין יעדער תקופה אָפּגעגעבן די ברייטסטע און בויגיקסטע ראַם פאַר דעם סאָציאַלן אויסלעבן-זיך פון דער מאַ-סע. אין אים האָט זיך אָפּגעשפּיגלט דאָס געזעלשאַפּטלאַכע לעבן פון אַ תקופה, אירע מנהגים און געוואוינהייטן, איר לעבנסשייטיגער און פּירונג. אין אים האָבן די קאָמפּן פון דער צייט, די פּאָלי-

טישע און סאָציאַלע, געמונען אָן אָפּקלאַנג און אַמאָל די טרי-
 בונע, פון וועלכער זיי האָבן ברייט און ווייט געהילכט. עס איז
 געווען דער בעסטער מאַסשאַט פאַר דער קולטורעלער אַנטוויק-
 לונג, פאַר דעם גייסטיקן מצב פון אַ דור און אַ צייט.
 און דעריבער וועט דער היסטאָריקער, וואָס וויל אויס-
 פאַרשן אַ פאַרגאַנגענע תקופה אין דער געשיכטע פון טעאַטער
 און דער פראַקטישער טעאַטער-טוער, וואָס וויל זיין פובליקום
 קינסטלעריש דערציען, זיך מוזן אָפּשטעלן ביי אַ גאַנצער רייע
 פון פראַגן, וואָס זיינען נוגע דאָס פובליקום. דיראָזיקע פראַגן
 זיינען: פון וואָסערע עלעמענטן שטעלט זיך צונײַף מײן פובליקום?
 פון וועלכע סאָציאַלע שיכטן שטאַמט עס? אין וועלכע עקאָנאָמ־
 שע, פּאָליטישע, געזעלשאַפּטלאַכע באַדינגונגען לעבן דיראָזיקע
 שיכטן? וואָס פאַר אַ בילדונג בריינגען זיי מיט, אין וועלכער
 טראַדיציע זיינען זיי אויפגעוואַקסן, וועלכע געבוירענע פּסיכישע
 און גייסטיקע מדות פאַרמאָגן זיי? וועלכע קולטורעלע, שטאַפּ-
 לאַכע, קינסטלערישע באַדערפנישן האָבן זיי? ווי ווייט גרייכט
 זייער גייסטיקער האַרײזאָנט, ווי ווייט זייער קינסטלערישע תפיסה?
 אַלץ דאָס וועט פּרײט דער טעאַטערלייטער גענוי אויס-
 פאַרשן, אויף די אַלע פראַגן זוכן צו געפינען ווי ווייט מעגלאַך
 אַ זיכערן און קלאָרן ענטפער. נישט צוליב דעם, פּדי זיך בלינד
 צוצופאַסן צו דעם געשמאַק פון פובליקום און אים דערלאַנגען
 יענע וואָלוועלע סחורה, וואָס נעמט אַממערסטן אויס ביים גראַפן
 המון. נאָר פּדי צו קאָנען אָפּשאַצן, צי האָט זיין פובליקום קודם-
 כל שוין דערגרייכט יענע מדריגה פון אַלגעמיין-קולטורעלער אַנט-
 וויקלונג, אויף וועלכער עס קאָן פאַרטראָגן טעאַטראַלישע קונסט
 און וויל זיך שוין נישט באַנוגענען מיט ריינעם טעאַטער-שפּיל,
 וועלכע פאַרמען פון קינסטלערישע און ליטעראַרישע שאַפונגען
 דאָס פובליקום קאָן בכלל תופס זיין, וועלכע שיכטן פון פּאָלק
 דער טעאַטערלייטער מוז בעיקר צוציען און וועלכע גאָר טייל-
 ווייז אָדער גאַנץ אויסשליסן, פּדי צו דערגרייכן סיי זיינע קינסט-
 לערישע, סיי קינסט-פּעדאַגאָגישע כּוונות. ווי אַ גוטער סטראַטע-
 גיקער וועט ער אָפּמעסטן און אָפּוועגן זיינע פּחות, איידער

ער פירט זיי אין שלאכט צריין.

* *

*

ווען איידישן טעאטער-פובליקום אין אייגענטלאכן, איינ-
גערן זין פון וואָרט, קאָן מען ריידן נישט פריער, ווי אין די
זיבעציקער יאָרן פון פאָרגאַנגענעם יאָרהונדערט, בעת גאַלד פאַ-
דען האָט אָנגעהויבן געבן רעגלמעסיקע עפנטלאַכע ספעקטאַקלען.
דער טעאטערשפיל גופא ביי יידן איז אָן אַן אַרץ עלטער, ער
שטאַמט נאָך פון אַלטן אַרץ-ישראל און שלענגלט זיך דורך דער
גאַנצער מיטלזאַטערלאַכער און נייציטלאַכער געשיכטע. אין די
יידישע געטאָס אין איטאַליען, דייטשלאַנד און פוילן פאָגעגענען
מיר זיך מיט פאַרשידענע פאַרמען פון טעאַטראַלישע שפילן. אָבער
ביז אין די זיבעציקער יאָרן האָבן אַלע די שפילן נישט געטראָגן
קיין שטענדיקן עפנטלאַכן כאַראַקטער: אָדער זיי זיינען,
ווי די אַחשוּרוש-און יוסף-שפילן אין דייטשלאַנד פאַרגעקומען
זעלטן, נישט אָפטער ווי צוויי מאָל אין יאָר אָדער, זיי זיינען
געווען פאַרעניצט אויף אַן איינגן קרייז, עס האָט זיי געפּעלט
דער ווידערקול פון אַ ברייטן, הונדערט-קעפּליקן עולם.

מיט גאַלדפאַדען איז דער טעאַטער-שפיל אַרויסגעטראָגן
געוואָרן אין גאַס, געעפנט די טויערן פאַר די ברייטע שיכטן
פון פּאָלק. דער אימפעט, מיט וועלכן די יידישע מאַסע האָט זיך
אַוואָרף געטאַן אויף די ערשטע יידישע ספעקטאַקלען, איז גע-
ווען הויך לורף הטבע. די ווילדע סצענעס, וואָס האָבן זיך אָפּ-
געשפילט פאַר דעם אַריינגאַנג פון גאַלדפאַדענס טעאַטער אין
אָדעס און איבערגעהזרט עטלאַכע יאָר שפּעטער פאַר דעם „על-
דאָראַף“ אין וואַרשע און אין יאָר 1882 פאַר דעם טורן-האַל
אין ניו-יאָרק. בעת עס זיינען פאַרגעקומען די ערשטע פאַרשטע-
לונגען אויף יידיש, די התלהבות, מיט וועלכער דער עולם האָט
אויפגענומען די דאָזיקע פרימיטיווע וינגשפילן, האָבן באַוווּן, ווי
פּרעמד און שפּאַגלניי עס איז געווען דער ענין טעאַטער פאַר
דעם יידן פון אַגאַנץ יאָר.

אין קיין וואונדער נישט. דאָס יידישע טעאַטער איז גע-

ווען פאר דער יידישער מאסע די ערשטע וועלטלאגע פאָרם פון אויסלעבן זיך. צו לאנג זיינען די סאָציאלע אינס-טינקטן פון דער מאסע געווען פארשפארט אין די איינגעדי-אמות פון אריין רעליגיעזער קולטור. כל זמן דער קוואל פון דעם יידישן דת איז געווען פריש און לעבעדיק, האָט ער געקאָנט שפיינן אַלע באַדערפנישן פונם כלל. נאָר מיט דער צייט איז ער אָפגעשטאַנען געוואָרן, די פאָרמען פון דעם רעליגיעזן לעבן זיינען פאָרגליווערט געוואָרן, די יידישע מאָסנפסיכע האָט גע-ביינקט און געגארט נאָך אַן אַנדערן, פרייען לעבן, האָבן זיך אָבער אַוועקגעשטעלט די היטער פון דער אמונה, די רבנים און גאונים פאָר דער הייליקער תורה און געצויגן אַ ווייטן גבול אַרום איר. זיי האָבן זיך נישט געוואָלט אַריינלאָזן אויף פשרות און אויסטייטשנדיק גאָר ווייט דעם „לא תעשה לך פסל“, האָבן זיי אומ-ברחמנותדיק אונטערגעדרוקט יעדן פרוב פון טעאָטראָלישן שפיל. נישט צוליב קליינלאַכע טעמים, נאָר פילנדיק, וועלכע געוואָלט-קע סכנה עס דראָט דער איינהייטלאַכער אַבסטראַקט-גייס-טיקער יידישער קולטור פון די פרעמדע, טיילווייז היינטישע עלעמענטן פון חומרשער קונסט, האָבן זיי הונדערטער יאָרן געשיט פעך און שוועבל אויף די „בתי תיאטרונות“.

ווי יעדע רעליגיעזע אָרגאַניזאַציע, וואָס האַלט אין וואַקסן, האָט אויך די יידישע רעליגיע געשטרעבט דאָס גאַנצע לעבן, סיי פון דעם יחיד, סיי פון דעם כלל אַריינצוציען אונטער איר השפעה. אָבער אין פאָרגלייך מיט אַנדערע „קירכן“ איז די מאַכט פון דער יידישער רעליגיעזער אָרגאַניזאַציע געווען אַן אַן ערך שטאַרקער. זי איז אין דעם יידישן געטאָ אין אייראָפּע געווען די איינציקע עפנטלאַכע אָרגאַניזאַציע, און האָט פאָרמאָגט די פאָקטישע מאַכט און געהאַט דעם מוט, אין אַלע ענינים, סיי פון עפנטלאַכן, סיי פון פריוואַטן לעבן צו זאָגן איר דעה.

אויך די קאָטוילישע און פראַטעסטאַנטישע קירך האָבן לכתחלה אין דעם טעאָטער געזען אַ שונא און אים אַלאַנגע צייט באַ-קעמפט. אָבער סוף כל סוף האָבן זיי איינגעשונען, אַז דער קאַמף וועט קיין ממשות נישט בריינגען, האָבן זיי געעפנט די טויערן פאָר דעם

פאלקסטימלאכן שפיל, אים אריינגענומען אונטער דער אייגע-
זער השגחה און אריינגעפלאצטן אין גאטסדינסט. די קאנסער-
זואטיווע האלטונג און דער פארגליווערטער דאגמאטיזם פון די
יידישע מנהיגים האט זיך אויף פשרות נישט געוואלט אריינלאָזן
און אויף אַ האָר נישט געוואָלט אָפּטרעטן פון דעם, וואָס אין
די הייליקע ספרים שטייט געשריבן.

דידאָזיקע שטעלונג פון דער אָפיציעלער פירערשאַפט האָט
זישט געקאָנט בלייבן אָן אַ טיפּער השפּעה אויף די ברייטע מאַסן
פון פּאָלק. אין יענער צייט, בעת עס האָט זיך אָנגעהויבן צו
שאַפן אַ פּובליקום, האָבן זיך קודם כל אָפּגעקערט יענע שיכטן,
וואָס האָבן זיך געהאַלטן פאַר טער אָדער ווייניקער פּרום. פאַר
זיי איז גענוג געווען דער איסור פון דעם שולחן ערוך, בכדי
זיך אַנטקעגנשטעלן יעדער פאַרם פון טעאַטעאַלישן שפּיל. דער
קאַמף, וועלכן די פאַרשטייער פון דער יידישער אמונה האָבן
געפירט געגן דעם יידישן טעאַטער און וועלכער האָט אָפּטמאַד
אָנגענומען זייער שאַרפע פאַרמען, נישט אָפּשטעלנדיק זיך פאַרן
חרם און נישט פאַר מסירות צו דער מאַכט, איז איינס פון די
אינטערעסאַנטסטע קאַפיטלאַך פאַר דעם קומענדיקן היסטאָריקער
פון דעם יידישן טעאַטער.

אַבער אויך די וועלטלאַכע פירערשאַפט, די דינע שיכט
פון דער דעמאָליטיקער אינטעליגענץ, וואָס איז אַרויס פון פרעמד-
שפּראַכיקע שולן האָט אויסגעמיטן דאָס יידישע טעאַטער. איר אויפ-
געוועקטן אינטערעס פאַר טעאַטערקונסט האָט דיִדאָזיקע גאַנץ
אַסימילירטע אינטעליגענץ געזוכט צו באַפרידיקן אין די פרעמד-
שפּראַכיקע טעאַטערן, דעם פּוילישן און דעם רוסישן. דער פּראָ-
צעס פון פּאַקטישער אַסימילאַציע, וואָס האָט זיך, נישט קוקן-
דיק אויף פאַרשידענע הובבי-ציוניסטישע און נאַציאָנאַלע אידעאַלן
און לאָזונגען, אין די לעצטע צענדליקער יאָרן פון דעם פאַרגאַנג-
גענעם יאָרהונדערט אַלץ ווייטער פאַרשפּרייט, האָט אַריינגעצויגן
די האַלב-אינטעליגענץ און בפרט די פּרויעניונגס און זי
נאָך מער דערווייטערט פון די יידישע מאַסן

אין גאַנץ אייראָפּע איז אין נייבצנטן יאָרהונדערט דער
מיטלשטאַנד געווען דער קערן פונם טעאַטער-פּובליקום. דער יי-

דישער באַלעבאָס, וואָס וואָלט שוין יאָ אַמאָל פאַרבוּיגן אין אַ זייט די מורא פאַר אַן עברה בפרהסיא און אַריינגעשטעקט די נאָז אין אַ יידיש טעאַטער, האָט צווי פיל צרות געהאַט אויסצושטיין פון זיין עקאָנאָמישער לאַגע אין די פּאָליטישע רדיפות, אַז אים זיינען נישט געלעגן אין קאַפּ אַזעלכע נאַרישקייטן. אין זיינע משפּיליש-באַלעבאַטישע אויגן איז דאָס טעאַטער געווען אַמין פּוסטע נאַרישמאַכן-זיך, אַ פּוּרימ-שפּיל. אַזוואַרום האָט זיך דאָס יידישע טעאַטער פּוּבליקום אין די קינדער־אַרן פּונם יידישן טעאַטער רעקרוטירט אויסשליסלאַך פון בעלי-מלאכות און יענע נידריקע פּאָלקסשיכטן, וואָס האָבן געלעכצט נאָך רויסטע תעגוגים.

די סאַמע וויכטיקסטע הנחה פאַר דער אויסבילדונג פון אַ געוונטער און אַדוויטיקער טעאַטער-קולטור איז אָבער, אַז דאָס פּוּבליקום זאָל זיין אויסגעמישט פון אַלע שיכטן. פאַרלאַפט איינ-אַיינציקע שיכט די ממשלה אין איר האַנט—עס מעג זיין די צרי-סטאַקראַטיע, די הויפּלייט, דער באַאַמטן-שטאַנד אָדער דער פּראָסטער המון—בלייבט דאָס טעאַטער אַ קלאַסנאַנסטיטוציע מיט קלייניקע השגות און אַן איינגן האַריוואַנט. די בליונגסצייט פון דער נאַציאָנאַלער דראַמע אין שפּאַניען (לאַפּע דע וועגאַ, קאַל-דעראַן) און די עליוואַפעטאַנישע און שעקספּירישע תקופה אין איינגלאַנד האָט פאַרייניקט אַלע שיכטן פון פּאָלק, פון דער העכ-סטער אַריסטאָקראַטיע ביז צו דעם נידריקסטן לאַנדאַנער המון, די צווי גערופּענע „גרינדלינגע“, וואָס האָבן אויף אַ האַר נישט אָפּגעטראָטן אונזער היימישן „משה'ן“.

דידאָזיקע צונויפמישונג און דורכוואַרפונג פון פאַרשידענע עלעמענטן האָט דעם יידישן פּוּבליקום געפּעלט. אין דעם יידישן טעאַטער האָט געוועלטיקט און געווילדעוועט דער גראַבסטער המון. אין דעם רעפּערטואַר, אין די אויספירונגען, אין דעם שפּיל, אין דער גאַנצער טעאַטראַלישער אַטמאָספּער האָט זיך געשפּילט זיין פּרצוף. דערדאָזיקער מצב האָט געדויערט אַזוי לאַנג, ביז וויכטיקע שנויים אין דעם עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און קולטורעלן לעבן פון דעם יידישן קיבוץ האָבן אַרויסגערופן שנויים אין דער צונויפשמעלונג פון דעם יידישן טעאַטער-פּוּבליקום.

צו דער געשיכטע פון יידישן טעאָאָטער.

אין שאַפע איז דאָס יידישע טעאָטער געבוירן געוואָרן. די דינסטמויד איז זיין פּובליקום געווען, דער משרת זיין קרי-טיקער, דער בעלפער זיין אַקטיאָר און דער ברחן זיין רעזשיסאָר. דאָס פרומע באַלעבאָסל האָט זיך מיט עקל אָפּגעקערט פון דעם „מושב לצים“, די טמאה אין דער יראה אַריינגעלעגט, די אוי-געלאַך צום הימד פאַרגלאַצט און נאָר פון צייט צו צייט, וואו מען דאַרף, אַ מסירהלע דערלאַנגט. מיט דורשטיקע ליפּן האָט דער יידישער אינטעליגענט געטרונקען פון דעם פּרעמדן קוואַל. אין היימישן טעאָטער האָט ווילד געהוּליעט „משה ת...“

אַזוי האָט אויסגעזען דאָס יידישע טעאָטער אין זיינע קינדעריאָרן. האָט גאָט אַליין נישט געקאָנט צוקוקן צו דעם גרויסן צער און האָט באַפוילן זיין געטרייען דינער, דעם צאַר פון אַלע רוֹסן, מיט אַ חתימהלע צוצוּגלען די טויערן פון די יידישע טעאָטערן פאַר יידישע קינדער. און פּך-הוא. אין אַ שענעם פּרימאָרגן אין יאָר 1883 האָט אַ צאַרישער אוקאַו פאַר-באַטן אין גאַנץ רוסלאַנד צו שפּילן יידישע טעאָטערשטיק. און נאָר ביזע צינגער האָבן געשעפּטשעט, אַז דאָס האָבן די תּפּילות און די גאָטספּאַרכטיקע בליקן פון יענע פאַרגלאַצטע אויגן צו די שערי רחמים דערגרייכט און זוכה געווען אַראַפּצונדערן פאַר דעם פּאַלק ישראל די גרויסע גנאָד פון דעם באַטיושקאַ. אַנדע-רע האָבן געהאַלטן, אַז אויף אַזאַ געווייבענעם אופן האָט זיך פאַרענדיקט דער ביטערער, אומברחמנותדיקער קאָנקורענץ-קאַמף.

וואָס האָט זיך צעפלאַקערט צווישן די דריי טעאַטערן פון גאָלד-
פאָדען, שמ"ר און לערנער, מיט וועלכע די שטאָט אָדעס איז
אויף איינמאָל געבענשט געוואָרן.
איז דאָס יידישע טעאַטער געגאַנגען אָפּריכטן גלות אונ-
טער די פליגלען פון זיין דייטשן ברודער, עס איז אַוועק אַ סדרה
„דייטשעס טעאַטער“. מען האָט גענומען אויף וואָס די וועלט
שטייט „פאַרדייטשן“ די שלמותס, ברי־פּוכבאס, קוני-לעמלס און
אַלע די אַנדערע פּאָפּולערע פּיעסן פון דעם שטענדיקן רעפּער-
טואַר. מען האָט קאַליעטשעט דעם לשון, געשאַפן אַ ווילדן, טאָ-
טערישן מישמאַש, וואָס אין די אויגן פון דעם פּובליקום האָט
עס געדאַרפט אויסקוקן, ווי זיין ליבהאַרציק יידיש און איינ-
צייטיק אין די אויגן פון דעם צופּעליק אַריינגעקומענעם טשי-
נאָוויק שעמעריין מיט אַלע פאַרבן פון אַ הויכדייטשער שפּאַך.
אין שווערן קאַמף פאַר זיין קיום, און אייביקן פּחד,
שטענדיק גרייט אין מיטן שפּיל די אָנגעהויבענע פּיעסע פאַר-
בייטן אויף אַן אַנדערער, מער דייטשמערישער, האָט דאָס יידי-
שע טעאַטער אין דעם תּחום המושב געצאַנקט און געגוססט.
שוין האָט זיך געדאַכט, אַז עס וועט זיך פון דעם טויט־קלאַפּ
נישט מער אויפמונטערן, שוין האָבן זיינע שונאים, די פרומאַ-
קעס און אַסימילאַטאָרן פון זיין יוגן טויט שטיל הנאה געהאַט. —
בין דאָ פּלוצלונג—

עס איז געווען אין יאָר 1882, ווען אין די פאַרייניקטע
שטאַטן פון צפון-אַמעריקא האָבן אָנגעהויבן שטראַמען מאַסן-
ווייז אימיגראַנטן, געטריבן פון די פּאָגראַמען אין 81 יאָר, אַרויס-
געשליידערט דורך דעם שווערן עקאָנאָמישן קאַמף פון דעם
איינגן תּחום.

אין יענע טעג איז איינער אַ שפּיציקער יונגערימאַן, מיטן
נאָמען גאַלובאַק, געפאַלן אויף דער המצאה אַראָפּצוברענגען קיין
ניו-יאָרק אַ יידיש טעאַטער, אַ חברה אַקטיאָרן האָבן זיך אַרומ-

געדרייט אין לאַנדאָן אָפגעריסן, אָפגעשליסן, פּוסט און פּאַס, אָן אַ שטאָך אַרבעט. גאַלובאַק האָט זיי אַרויסגעפּאָדערט, צוגע-
 זאָגט גאַלדענע בערג. די חברהלייט זיינען אַראָפּגעקומען אין
 דעם געבעטשטן לאַנד אַמעריקא. באַלד האָט מען זיך גענומען
 געשמאַק צום קנעלן און נאָך לאַנגע הכנות, מניעות און רייסע-
 נישן האָבן זיך אין אַ שיינעם פּרימאַרגן באַוויון אויף די ראַגעס
 פון די יידישע גאַסן אָפּישן, וואָס האָבן געמאָלדן, אַז אינגלין
 וועט אין טורן-האַל אויף 4-ער סטריט פּאַרקומען די ערשטע יידישע
 פּאַרעטעלונג, די פּשוף-מאַכערין פון גאַלדפּאָדען
 די בילעטן האָט מען צעכאַפּט. אַ לאַנגע צייט פאַר דער
 פּאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעקליבן אַ גרויסער טרוינסקעפּיקער עולם
 אַרום לאַקאַל און געפרוּווט זיך אַריינרייסן אָן בילעטן, יענע
 גליקלאַכע, וועלכע עס האָט אָפּגעגאַלטן אַריינצוקומען אין זאַל,
 האָבן מיט אומגעדולד געוואַרט, אַז דער פּאַרהאַנג זאָל זיך אויפ-
 הויבן. נאָר ווי אויף צו להאָעיס האָט זיך די צייט גערוקט און
 דער שפּיל האָט זיך אַלץ נישט אָנגעהויבן. שוין איז דער עולם
 געוואָרן אומגעדולדיק, שוין האָבן די היציקע אָנגעהויבן צו שרייען
 און צו טופּען מיט די פּוס, די רוהיקערע, געזעצטערע פּאַרלאָן
 דעם זאַל, דאָ האָבן זיך פּלוצלונג באַוויון עטלאַכע עלעגאַנטע
 הערן און אין אַ פּיינער דרשה אויפגעפּאָדערט דעם עולם, ער
 זאָל זיך רוהיק פּונאַדערגיין אַהיים, „דער יידישער טעאַטער—
 האָבן זיי געטענעט—איז אַ באַליידיגונג פאַר דעם גאַנצן אַמערי-
 קאַנער יידנטום“, ער איז מסוגל חלילה וחס די אָרימע יידן „צו
 מאַכן צו שאַנד און צו שפּאַט אין די אויגן פון די אַמערי-
 קאַנער.“

דאָס זיינען געווען די פּאַרשטייער פון דעם יידישן אי-
 מיגראַציע-קאָמיטעט, וואָס האָבן זיך אין לעצטן מאָמענט דער-
 וואוסט, וואָס פאַר אַ „הילול השם“ עס גרייט זיך פאַר „דעם
 גאַנצן אַמעריקאַנער יידנטום“. יענע איידעלע און גאַטספּאַרטיקע
 יאהודים, וועלכע האָבן זיך ווייניק וואָס געקומערט וועגן דער
 גייסטיקער חיונה פון דעם יידישן אַרבעטער און קליינהענדלער,
 פל זמן זי איז געלעגן באַהאַלטן פאַר דעם אויג פון דעם אַמע-

דיקאנער, האָבן אָבער ממש געציטערט, ווען די רעזולטאטן פון דערדאָזיקער גייסטיקייט האָבן געדאַרפט אַרויסגעטראַגן ווערן בפני עם ועדה, פאַר דער ברייטער עפנטלאַכקייט.

אָבער יענע אינטעליגענטן, וואָס האָבן זיך אויף אַזא אָר-י-גינעלן אופן אַראָפּגעלאָזט צו אַ קולטור-טאַט אין פּאָלק" האָבן געהאַט אַ מיאוסן דורכפאַל. אין זייער נאַאָוויקייט און לעבנס-פרעמדקייט האָבן זיי געמיינט, אַז פאַר זיי געפינט זיך יענע שווערע, פּוילע קליינשטעטליקע מאַסע, וועלכע האָט שטענדיק געציטערט פאַר זייער תקיפישן בליק. זיי האָבן געמיינט, אַז ס'איז גענוג געווען, זיי זאָלן נישט צולאָזן צום ערשטן פּרוּוו פון שאַפן אַ יידיש טעאַטער-און די גאַנצע אונטערנעמונג וועט צו-נישט ווערן.

דאָס איז אָבער געווען אַ ווילדער טעות. דאָס אַמעריקאַני-שע לעבן איז נישט געבליבן אָן אַ טיפער השפעה אויף די יידישע עמיגראַנטן. אין דעם גיכן טעמפּ פון דער מיליאָנען-שטאַט ניו-יאָרק בייט זיך זייער לעבנסשטייגער, זייער וועלט-באַנעמונג. מען וויל נישט זיין אַ "אַלד", אַ "גרינער". מען פאַסט זיך צו דער סביבה. אין נייעם לאַנד ווערן די פּריערדיקע געזעלשאַפּטלאַכע שיכטן פונם אַלטן קליינשטעטל אויסגעמישט אין איין פּראָלעטאַר-רישער מאַסע. כמעט אַלע מוון אַלס אַרבעטער און קליינהענדלער זייער ברויט שווער פאַרדיגען און דאָס דערנענטערט זיי נאָכ-מער צווישן זיך. די געמיינזאַמע שפּראַך פאַרקניפט נאָך איינגער די פעדים פון אַפּשטאַמונג און געוואוינהייט.

די גייסטיקע האַריוואָנטן פאַרברייטערן זיך, די גייסטיקע באַדערפנישן וואַקסן. עס ווערט צו איינג אין די שמאַלע ד' אמות פון דער ריינרעליגיעזער קולטור. די דינים פון דעם שולחן ערוך, די אַלטע מנהגים קאָנען נישט מער פאַרענטפערן די פיל קשיות פון דעם מאָדערנעם לעבן. צייטונגען און זשורנאַלן ווערן געבוירן און בויען בריקן צו דער אַרומיקער נישט-יידישער וועלט און צו די יידן אין אַנדערע לענדער. אַן אייגענע ליטעראַטור צעבליט זיך. סאָציאַליסטישע און נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציעס וועקן דאָס קלאַסנבאַוואוסטוין אין דעם נאַציאָנאַלן שטאַלץ, דעם אינ-

טערעס צו די געשעענישן פון דער פאליטישער וועלט. די פאר-
שידענע פאריינען און לאנדסמאנשאפטן זאמלען מיטגלידער ארום
זיך און באוואַרן אויך זייערע קולטורעלע באַדערפנישן.

דער יידישער גייסט, וואָס האָט אין דעם קליינשטעטלידיקן
געמיינעכץ געדרימלט, ווערט לעבעדיק, באַוועגלאַך, אַקטיוו. עס
עפענען זיך פאַר אים נייע פערספעקטיוון, אומבאַקאַנטע וועלטן.
ער וויל וואָס מער אַרומנעמען, אין וואָס ווייטערע געביטן אַרייַן-
דרינגען. די טעאַטראַלישע קונסט שרעקט אים נישט מער אָפּ,
ער ציטערט נישט פאַר דער עבירה בפרהסיא. דער אַרבעטער,
וואָס איז אַ גאַנצן טאָג פאַרשפאַרט אין איינגן „סוועט-שאַפּ“
(שוויץ-וואַרשטאַט), וויל אין אָונט אויסרוען, זיך פאַרווילן, אויפֿ-
מונטערן, פאַרטראַכטן וועגן זיין לעבן און דעם לעבן פון זיין
סביבה. אָבער ער באַנוגט זיך נישט מיט דעם פריילאָכן אָדער
טרויעריקן לידל, דעם געפּעפּערטן וויץ, דעם לוסטיקן ריקודל,
ער פּאָדערט מער. ער וויל פון דעם שטיק, וואָס ער זעט אויף
דער בינע עפּיס אָפּלערנען, אַרויסדרינגען, אַ נוסר-השפל
אַרויסטראַגן, אַ פּראַקטישע עצה פאַר זיין גייעם, פאַרפּלאַנטערטן
לעבן. ער שאַפט זיך אויף דעם רוקן פון גאַלדפּאַדען, שמר,
לאַטיינער, האַראַוויץ, איבער זיי און נעבן זיי—יעקב גאַרדינען,
דעם פּאָטער פון דעם יידישן מיליע-שטיק.

איבער די קעפּ פון די אינטעליגענטישע קאָזיאַנע קולטור-
טרעגער דרינגט אַריין אין יידישן טעאַטער-פּובליקום אַ נויער
עלעמענט, וואָס איז געשאַפּן געוואָרן דורך די טיפּע שינויים אין
דעם עקאָנאָמישן און סאָציאַלן מצב פון דעם יידישן קיבוץ אין
אַמעריקע, און ניסט אַריין נייע זאַפטן אין דער אַלטער פּלי. און
מיר זעען אַן איבריק מאַל, ווי אין דעם טעאַטער שפּיגלט זיך
אָפּ דער פּרצוף פון זיין פּובליקום.

פיר תקיפות.

1.

א ליבער, ווארימער פרילינגס-טאג. א גרינער טאל אונטער דער שטאָט, פון דער ליכטיקער זון באַגאַסן. אַמפּיטעאַטראַליש הויבן זיך אַלץ הויך און העכער בענק, אין שטיין אויסגעהאַקט. פאַרנט אַ קליינער פירעקיגער פלאַץ. אַמאָל איז אין זיין מיט אַ מזבח געשטאַנען, אַמאָל האָט מען דאָ געטער קרבנות געבראַכט, אַמאָל דעם יום-טוב פון דעם גאָט דיאָניז געפראָוועט. היינט דינט דערדאָזיקער פלאַץ דעם גאָט פון קונסט. היינט היילכט פון דאָ-נען די געהויבענע שפראַך פון די גריכישע טראַגיקער, גריכנ-לאַנדס בעסטע זין, וואָס האָבן אויף די שלאַכטפּעלדער זייער בלוט פאַרגאַסן, זייער שטערן מיט זיגערקרענץ געקרוינט און איצט נאָך דעם לעצטן, דעם שענסטן קראַנץ פון קונסט אין וועט-קאַמף די האַנט אויסגעצויגן

אַ גרויסער עולם האָט זיך אויפגעקליבן. עס איז אַ גרויסער נאַציאָנאַלער יום-טוב. יעזער בירגער פון דער דעמאָקראַטישער רעפּובליק אַטען האָט זיין טאָגאַרבעט געוואָרפן און אַוועק זיך באַטייליקן אין די טעאַטראַלישע שפּילן. ווער עס האָט די צוויי גראַשן—דעם אריינגאַנגסאַפּאַל—נישט פאַרמאַגט. פאַר דעם האָט די מלוכה-קאַסע באַצאָלט. אַלע הוצאות האָבן אַטענס רייכע ביר-גער אַליין געטראָגן. אַזוי באַשטימען די געזעצן פון דער רע-פּובליק.

איצט זיצן זיי אלע, גרויס און קליין, אָרעם און רייך
איינג בייאַנאַנד. איבער זייערע קעפּ שפּאַנט זיך בלוי דער הימל.
די זון ברענט און בראַט. אַ גאַנצן טאָג, פון דעם פריען מאָרגן
ביז אין שפּעטן אָוונט זיצן זיי ווי צוגעשמידט צו זייער אָרט.
אין דעם רוש פון שפּיל, טאַנצן און מוזיק האָבן זיי די קלייב-
לאַכע דאָות, דאָס וואַלדעדיקע, ברודיקע לעבן פאַרגעסן. מיט אַ
פאַרכאַפטן אַטעם האָרען זיי זיך איין אין די קלינגענדיקע פּערזן,
וואָס שאַלן אויס דעם מויל פון דעם פאַרמאַסקירטן אַקטיאָר. די
פאַנטאַזיע צופלאַקערט זיך און טראַגט זיי אַוועק איבער צייט
און אָרט אין יענע אוראַלטע טעג, ווען געטער זיינען אויף דער
ערד אומגעאַנגען און האָבן מיט מענטשן גלייך ווי מענטשן גע-
לעבט, ווען יענע לעגענדאַרע געשטאַלטן, האַלב געטער, האַלב
מענטשן פון געטלאַכער אָפּשטאַמונג, האָבן געלעבט און מיט זיי-
ערע אבות, די געטער, אַ קאַמף אויף לעבן און טויט אויפגענו-
מען, דאָס אייביקע פייער אויף דער ערד געוואַלט אַראָפּנידערן.
אַלץ איינגער רוקן זיך די צוהערער צוזאַמען. אַלץ פּעסטער
שמידט זיך די קייט אַרום זיי, אַלץ העכער, שטורמישער וואַקסט די
כוואַליע פון אָפּגערוקטיקייט, פון התלהבות, פון הייליקער באַגיי-
סטערונג, ביז איינאינציקער געעריי רייסט זיך אַרויס פון אַ לע-
מענס הערצער-געשריי, וואָס באַפרייט און לייטערט און
פילט-אָן מיט האַפּנונג, און מיט שטאַלץ, און מיט לעבנסלוסט
און מיט לעבנסקאַמף.

דאָס גריכישע טעאַטער, די גריכישע דראַמע.

2.

אין שטאָט איז פריילאָך און לוסטיק. גלאָקן קלינגען, טראַמ-
פייטן הילכן, פויקן שאַלען. פון נאָנט און ווייט, פון שטאָט און
דאָרף שטראַמען מאַסן. פיבעריק דרייען זיך אַרום די גלחים, די
רעזשיסאָרן פון די קריסטום-שפּילן און גיבן נאָך די לעצטע
אַנווייזונגען. פאַרטיילן די הונדערטער אַקטיאָרן אויף דער הונ-
דערט-מעטר לאַנגער ברעטער-בימה, וואָס איז אין מיטן מאַרק און-

טערן פרייען הימל אויפגעשטעלט. חדשים-לאנג האָט מען זיך צו דעם פּאָלקס-יום-טוב געגרייט. אין די שפּעטע אָונטן האָבן די טיילנעמער, פשוטע בעלי-מלאכות און אַרבעטער, די לאַנגע פּערויקע ראָליען געקנעלט, גאַנץ פרי מיט דעם זון-אויפגאַנג נאָך פאַר דער אַרבעט צו די פּראָבען געלאָפּן. יעדע האַנדווערקער-פּראָפעסיע, יעדער „צעך“ האָט אויף זיך אַ טייל פון דער אויספירונג גענומען און זיך געטראָרעט, וואָס בעסער, וואָס שענער, וואָס רייכער זיין שטיקל אַרבעט אַרויסצובריינגען.

נאָר אַט איז אַלץ גרייט. די שטאַט איז ווי אויסגעשטאַרפּן, די גלאָקן הערן אויף צו קלינגען, די קירכן זיינען פּוסט, די וואַרשטאַטן ליידיק. קינד און קייט אויפן מאַרק. די פענסטער און די דעכער פון די אַרומיקע הייזער זיינען געדיכט באַזעצט. איינגעשפּאַרן זיך די אַרומיקע מענטשן אויס די גאַסן און די געסלאַך, וואָס אַרום מאַרק און פּאַרשלינגען ממש מיט מויל און אויגן די שפּילער, וואָס ציען-זיך מחנות-ווייז איבער דער לאַנג-גער בימה. דאָס שפּיל פון דעם לעבן און ליידן פון יעווס קרייס-טום הויבט זיך אָן. אַלע עטאַפּן פון דעם לאַנגן דערנער-פולן וועג גייען אַדורך פאַר די אויגן פון די פּאַרזאַמלטע פרומע, טעג און אָפּט וואָכן לאַנג ציען זיך די שפּילן, און דער נאַצי-ווער, גלויביקער עולם לעבט איבער נאָכאַמאָל דעם פּיין און צער פון דעם אויסלייזער, ווערט פון דעם גרויסן לייד און דער גרוי-סער מענטשנליבע אָנגעצונדן, מיטגעריסן, אויפגעטרייסלט ביז אין די טיפּענישן פון דער נשמה. אַלע אונטערשיידן פון שטאַנד און פּאַרמעגן פּאַרשווינדן. האַר און קנטכט, פירשט און בירגער, שטאַטמאַן און פּויער ווערן אין איינס צונויפגעגאַסן, פילן זיך קליין און נישטיק אין פּאַרגלייך מיט דער אייביקייט, וואָס רוישט נעבן זיי פּאַרביי, און אין טיפּער הנחה פּאַרזונקען, ריין און גע-לייטערט קערן זיי זיך אום צו זייער טאָגאַרבעט.

דאָס מיטלאַטערלאַכע טעאַטער, די מיטלאַל-טערלאַכע דראַמע.

א האלב-רונדער, ליינגלאכער זאל. לאנג שטרעקן זיך די בענקלאך-רייען, הויך טורמען זיך איבעראנאנד די באלקאנען. אן אייזערנער פארהאנג שפארט זיך אריין ווי א שווערע וואנט און שיידט אָפּ דעם זאל פון אַ געהויבענער פירעקיקער פארטיפונג, די בינע.

אין זאל איז פוסט. טיר און טויער זיינען פארהאקט, פון דער דרויסנדיקער וועלט הערמעטיש אָפּגעשלאָסן. קיין פענסטער זעסט דו נישט ווייט און ברייט. אין ערגעץ קיין ליכטיקער שטראל, אין ערגעץ קיין ניצוץ פון זון, קיין פרישער לופט-צוג. עס הערשט אַ גראָער, נעבלדיקער חושך. אַ טרוקענער, דומפיקער, מיט נעכטיקע פארוועלקטע פארפומען דורכגעזאָפּטער דופט טראָגט זיך אין דער לופט. אַ טויטע שטילקייט ליגט אויסגעגאָסן איבער די אויסגעבלאָקירטע רויטע סאַמעט-בענקלאַך און אָפּגעשטאָסענע זיי-דענע פּאַרטיערן היינגען אָפּגעלאָזן פאַר קליינע, איינגע, מיט דינע האַלץ-ווענטלאַך אָפּגעצוימטע, מיט פאַרביקן פאַפיר אויסגע-קלעבטע שטייגעלאַך, די „לאָזשען“ פאַר די יחיד-סגולה, פאַר די אויבערשטע פון שטויסל.

נאָר יעדן אָונט וועקט זיך די דאָזיקע שטויביקע אָפּגע-שטאַרבענע שטילקייט צו אַ קורץ שיין-לעבן. עלעקטרישע לעמפּ-לאַך שפּראַצן אויס אַלע ווינקעלאַך, פון די בייכיקע ווענט פון די באַלקאָנען. דער שווערער היינגלייכטער פון דעם גאַלד-באַפּוצטן סופּיס פאַרגיסט אַ ים פון ליכט. פאַמעלאַך באַווויזן זיך מענטשן. איינציקווייז, פאַרווייז רוקן זיי זיך אַריין, קומען, זעצן זיך. גראַ-בע, זאַטע, פעטע, בלייכע פּנימער, ליסע קעפּ, אויסגעפּאַשעטע בייכלאַך, רייך מיט גאַלד און צירונג באַהאַנגען, אין בלענדנדיק-ווייסער וועש, אין עלעגאַנטע שוואַרצע מלבושים. דאַמען מיט געפּודערטע, געמאַלטע געזיכטער, רויט-געשמיינקטע ליפּן, שוואַרץ-אונטערעצויגענע אויגן, פון ברייטע קאַפּעלושן מיט גרויסע שטרויספּעדערן באַשאַטנט. לאַנגע זיידענע קליידער אין אַלערדיי קאָלירן רוישן, טייערע שטיינער גלאַנצן און בלאַנקען, בריילאַנטן

פינקלען. פון אונטער די לאַרנעטקעס מעסטן זיך פרויען-בליקן
און אַ מאָדנע גרין-געל פייערל בליצט-אויף אין אויג ביי איינער,
ווען איר דאָכט זיך אויס, אַז דער אַנדערערס קלייד איז שענער,
דער בריליאַנט טייערער. און די מענער כאַפן דערווייל אַ שמועס
וועגן די פרישסטע בירזע-קורסן, דעם נייעסטן סענסאַציע-פּראָ-
צעס, דער לעצטער קאַבאַרעט-שענקייט.

און נאָר ערגעץ-וואו, אויף דעם העכסטן באַלקאָן, דעם
„אַלימפּ“, וואו מען שוויצט, שטיקט זיך און מ'קאָן קוים דעם
אַטעם דערבאַפן, פלאַמען צוויי אויגן ווייט געעפנט און וואַרטן
אומגעוולדיק, צאַפּלענדיק, אַז דער פּאַרהאַנג זאָל זיך אויפהויבן.
מיד און פאַמעלאַך רוישט דער פּאַרהאַנג אַרויף, און פון
דער בינע ווייעט-אַראָפּ דיזעלבע פּוסטיקייט און גודנעקייט, וואָס
פאַרשפרייט זיך אין זאָל. אַן „ער“, אַ „זי“ און אַ „דריטער“
פאַרפירן דעם אַלט-נייעם, דעם אייביק-נעכטיקן שפּיל פּונם
„דרייעק“. מיט אַ ביסל גלאַטיקע ווערטלאַך, קלעפיקע רמוים באַ-
שאַטן, מיט אַ בינט פּרישע פאַראַדאַקסן באַפּוצט. געלאַנגווייליקט
זיצן די צוקוקער און וואַרטן ביז אַ „פּרייערע“ באַוועגונג פון אַן
אַקטריסע וועט מער אויפהילן אידער פאַרדעקן, ביז אַ געפּעפּער-
טע, ניבול-פהדיקע צוויידייטיקייט וועט זיי אויפמונטערן. דעמאָלט
לעגט זיך אַ זאָטער, ברייטער, מיאוסער שמייכל אַרום זייערע
ליפּן, דאָס פנים קוועלט און די אויגן לייכטן מאָדנע. נאָר באַלד
איז אַלץ אויסגאלאָשן. ביז אַ נייער „אינטערעסאַנטער מאַמענט“
טוט אַ קיצל זייערע פאַרטעמפּטע חושים.

דאָס בירגערלאַכע טעאַטער, די בירגערלאַכע
דראַמע.

יענץ טעאַטער און יענע דראַמע, וואָס איז נאָך מיט צוויי,
דריי הונדערט יאָר צוריק יונג, פּריש און לעבעדיק געווען, וואָס
האַט מיט דעם אַבשפּעטער מאַליער קעגן דעם אַלטן אַדעל
געדונערט און איז מיט דעם מוטיקן באַמאַרשע געגאַנגען
שטורמען די באַסטיליע פון פאַרגליווערטן פעאַדאָליזם. היינט,
אַליין אַן איינגעהויקערטער, איינגעטרוקנטער זקן, אַן אַלטער בעל-
עבירהניק, וואָס שטרעקט-אויס די דאַרע, ציטערדיקע פינגער נאָך

די תענוגים פון עולם-הזה און מיהט זיך זיינע צלטע קנייטשן
צו באהאלטן אונטער אַ גראַבער שיכט פון שמינקע און אַ באַרג
פון באַמאָלטער לייונט.

4.

דאָס יאָר 1914. דער צפון פון דער מיליאָנען-שטאָט בער-
לין. דער אַרבעטערקוואַרטאַל. צענדליקער יאָרן האָבן דאָ שענ-
קען און הייזלאַך געווימעלט, שיפורע און אויסגעלאָסענע לידלאַך
האָבן זיך אין די גאַסן געהערט. איצט געפינען זיך דאָ אַרבע-
טער-אינסטיטוציעס. אין מיטן פון איינעם פון די גרעסטע פלע-
צער, דער ביולאָוו-פלאַץ, שטייט די „פּאָלקס-בינע“. אַ גרויסע,
שיינע געביידע, מיט אַ טעאַטער-זאַל פאַר צוויי טויזנט פּערזאָן,
אַ רהבּוּדתיקער בינע לויט די מאָדערנסטע פּאָדערונגען און ריינע,
ציכטיקע לאָקאַלן פאַר קולטורעלע אַרבעטער-אינסטיטוציעס. דאָס
האָט דער בערלינער אַרבעטער פאַר דער דראַמאַטישער קונסט,
פאַר דעם קומענדיקן טעאַטער אַ בנין אויסגעבויט. פון אַרבעטער-
גרופּשן, פון צען-פעניג אָפּצאָלן איז אויף אַ גרונט, וועלכן די
בערלינער שטאָטפּאַרוואַלטונג האָט דער אַרבעטערשאַפט געשיינקט,
דאָס פּרעכטיקע בינע-הויז אויסגעוואַקסן.

אין דעם גרויסן זאַל איז קיין „מורה-וואַנט“, קיין לאָזשען
נישטאָ. אויך די גאַלדענע באַפּוצונג און די רייכע שטוקאַטעריע פון
די סופּיטן און ווענט אין די בירגערלאַכע טעאַטערן וועסטו דאָ
אומזיסט זוכן. אויפן פּאָן פון דעם מאַכאָן-פּאַרביקן האָלץ,
מיט וועלכן די ווענט זיינען אויסגעטאָוולט, צייכנען זיך אָפּ
ערנסט און רוהיק די גרויע שטולן, וואָס הויבן זיך אַמפּיטעאַ-
טראַליש אין מעכטיקע האַלב-קרייזן און צו וועלכע עס פירן,
אַ הויך די פּאַרטער-אַריינגענג דריי עטאַושן, די אַוויגערופּענע
„רינגען“.

אַונט פאַר אַונט פילט זיך דער טעאַטער-זאַל מיט שטרייני-
גע, האַרטע געזיכטער, וואָס האָרכן זיך איין ערנסט און שטיל
אין די ווערק פון די קלאַסיקער און מאָדערנע דראַמאַטיקער.
אעקספּיר, שילער, געטע, איבסען און הויפטמאַן געפינען דאָ אַ

נייעם צוהערער מיט פרישע נישט פארברויכטע פחות און מיט
 צפלאמענדיק הארץ. עס זיינען נישט צופעליקע געסט, וואָס זוכן
 וואו אַן אָונט צו פארבריינגען. דאָס זיינען די מיטגלידער פון
 פאָריין, פּאָלקס-בינע, וואָס האָט פאַר דער מלחמה זיבעציק
 טויזנט מיטגלידער פאַרמאָגט און נאָך דעם קריזיס ביים אויסברוך
 פון דער מלחמה אין דריטן מלחמה-יאָר די צאָל פון 68 טויזנט
 דערגרייכט. קיין גאַלאַנירטע לאַקאָיען, וואָס זאָלן זיך טיף פאַר-
 בייגן און קוקן אין יד אַריין, זיינען נישט בנמצא, חברים-אַרד-
 נער מיט רויטע שדייפלעך נעמען-אויף ביים אַריינגאַנג און היטן
 אָפּ די אָרדנונג אין זאָל, מען שטופט זיך נישט צו די קאַסעס,
 מען ציט נישט קיין פּאַסעק אויף בילעטן. יעדער מיטגליד טראָגט-
 אַריין אַ גלייכן קליינעם אָפּצאָל און דער גורל באַשטימט זיין
 פּלאַץ.

די פּאָלקס-בינע איז אַ פרוב פון אַ פּראָלעטאַרישן
 טעאַטער, אַראַם פאַר פּראָלעטאַרישער קונסט. דער תּוכן, די
 פּראָלעטאַרישע דראַמע, ווערט פון דער געגנוואַרט געשמידט.

צוויי פרווון.

דאָס יידישע טעאַטער געפינט זיך היינטיקן טאָג אין אַ תקופה פון איבערגאַנג. די טיפע שנויים אין דעם קולטור-לעבן פון דער יידישער וועלט פאַר דער לעצטער צייט האָבן אויך די נאַציאָנאַלע בינע אַוועקגעשטעלט פאַר נייע אויפגאַבן און נייע צילן. יאָרנלאַנג איז דער האַר און געביטער פון דעם יידישן טעאַטער געווען דער גראַבער עם-האַרצישער המון. אין דער לעצטער צייט באַקומט דאָס יידישע טעאַטער-פּובליקום אַ נייעם פּרצוף. ערשטנס הויבט זיך, אַ דאַנק דער קולטור-אַרבעט פון די פאַר-שירענע פּאָליטישע און קולטורעלע אָרגאַניזאַציעס, פון דער לי-טעראַטור און פּרעסע, די בילדונג פון דעם שטענדיקן בינאַצי-טיקן באַזוכער צו אַ העלערער מדרגה. זיין געשמאַק ווערט גע-לייטערט, זיינע קינסטלערישע פּאַדערונגען וואַקסן. צווייטנס ווערן די רייען פון די יידישע טעאַטער-גייער פאַרשטאַרקט דורך אַ שטענדיקן צוואַקס פון דער יידישער אינטעליגענץ, וואָס שטעלט אויך אַנדערע פּאַדערונגען דער יידישער טעאַטערקונסט. אמת, די פונות פון דידאַזיקע בעלי-תשובה זיינען אַפילו נישט שטענדיק די ריינסטע. אַפּט ווירקט דער כח פון אַרויסשטופן פון אַ פרעמ-דער קולטור שטאַרקער ווי די צוציונגסקראַפט פון דער אייגע-נער. אָבער נישט די סבות האָבן מיר דאָ אויסצופאַרשן, צוליב וועלכע די יידישע אינטעליגענץ גייט אין יידישן טעאַטער, נאָר צו פאַרצייכענען דעם פאַקט.

מיט דידאָזיקע פּאָדערונגען מוז זיך רעכענען דאָס יידישע טעאַ-
טער, אויב עס וויל נישט פאַרלירן דעם לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט
דעם פּובליקום. עס זוכט דעריבער ערשטנס אַריינצוציען אין
דעם רעפּערטואַר אַחוץ די ריינ-טעאַטראַלישע פּיעסן אויך ווערק
פון ליטעראַרישן ווערט און צווייטנס די אויספירונגען סיי פון
די ריינ-טעאַטראַלישע, סיי פון די דראַמאַטיש-ליטעראַרישע שטיק-
צו פאַרטיפּן, צו באַרייכערן, צו פאַרפּיינערן.

אין דעמאָזיקן שטרעבן מוז דאָס יידישע טעאַטער געפּי-
נען הילף און אונטערשטיצונג ביי אַלע די, וואָס אינטערעסירן
זיך מיט יידישער קונסט, קודם כל ביי דער קריטיק. עס קומט
דעריבער דעם קריטיקער אַפּאָל אויס, זיך אָפּצושטעלן נישט נאָר
אויף דעם דערגרייכטן, דעם ערפּאָל, נאָר אויך אויף דעם גע-
וואָלטן, דער פּונה.

אין דעם פּרט האָבן מיר פאַר דער לעצטער צייט צו
פאַרצייכענען צוויי אינטערעסאַנטע פּרוּווּן ביי די „ווילנער“ דאָס
שפּילן אָן אַ ספּליאַר און דאָס שפּילן איין פּיעסע מיט צוויי אַנ-
סאַמפּלן.

דער ספּליאַר איז נישט אַרגאַניש פאַרבונדן מיט דעם טעאַ-
טער. ווי זיין „בודקע“ רייסט זיך אַריין בייזיק אין דעם פּיר-
עקיגן אויסשניט פון דער בינע, דעם בינע-בילד, איז אויך ער
אַליין אַ מין צושטעפעניש, אַ פינפט ראָד אין וואָגן צווישן דער
חברה אַקטיאָרן. אַ שלימזל, וואָס יעדער לאָזט צו אים אויס
זיין האַרץ, טרעט אים מיט די פּיס, אַבער—קאָן זיך אָן אים
נישט באַגיין. אין יענע גליקלאַכע טעג, ווען דער אַקטיאָר אַליין
איז געווען דער מחבר פון דער געשפּילטער פּיעסע, האָט אַליין
אימפּראָוויזירט זיין ראָל, איז דער ספּליאַר געווען אַן איבריקע
פּלי. אין היינטיקן טעאַטער, וואו דעם אַקטיאָר קומט אויס צו
שפּילן אַ רייכן רעפּערטואַר פון פּרעמדע מחברים, אָפט מיט לאַנג-
גע רעפּליקעס, אין פּערזן, און ער איז נישט בכּח צו קאָנען
אַלע ראָלען אויף אויסענוועניק, איז דער ספּליאַר אַנויטווענדי-
קע הילף. ער מוז דעם אַקטיאָר אַרויסהעלפּן, אויב יענער

בלייבט שטעקן אין טעקסט. און ווייל דער סופליאָר קאָן קיינ-
מאָל נישט וויסן, ווען דער אַקטיאָר וועט בלייבן שטעקן, זאָגט
ער אים פאָר וואָרט ביי וואָרט, פונקט ווי די פאָרוואָגערין אין
דער ווייבערישער שול.

כל-זמן דער צוקוקער הערט נישט דעם סופליאָר, איז דאָס
סופלירן נישט קיין מניעה אין דעם קינסטלערישן געניסן מצד
דעם פובליקום, בפרט, אז מען וואָרפט אַרויס דעם בייכיין קאַסטן,
וואָס שטערט דאָס בילד אין דעם בינע-קוואַדראַט און זעצט
אַוועק דעם סופליער הינטער די קוליסן. דער צוקוקער פאַרגעסט
דאָן גאַנץ, אז אין קאַסטן אָדער הינטער די קוליסן זיצט אַ מאַן
אָדער אַ פרוי, וואָס דערלאַנגט די ווערטער די אַקטיאָרן. דאָס
באַזווייטקן דעם סופליאָר האָט דאָן ביי גוט איינגעאיבעט פיעסן
און אַן איינגעשפילטן אַנסאַמבל נישט קיין דירעקטע ווירקונג
פאַר דעם פובליקום.

אַ פיל גרעסערע אומדירעקטע ווירקונג האָט דערפאַר
דאָס אַרויסוואַרפן דעם סופליאָר. ווי דאָס קינד, ביי וועלכן מען
נעמט צו דאָס בענקל, בעת מען לערנט עס גיין, מוז שטעלן
פּעסערע טריט, פּדי זיך צו קאָנען האַלטן אויף די פּיס, נוי-
טיקט דער לידיקער סופליאָרקאַסטן דעם אַקטיאָר זיין ראָל גרינד-
לאַכער צו לערנען און ממילא מער צייט אָפּצוגעבן אויף איר
שטודיום. דורכדעם „זיצט“ ער בעסער אין דער ראָל, טרעט זי-
כערער אויף, באַוועגט זיך פרייער און וואָרפט נישט קיין פאַר-
צווייפלעטע בליקן צו דעם סופליאָרקאַסטן.

אַבער אויך פאַר דעם גאַנצן אַנסאַמבל בדיינגט דאָס שפּילן
אָן סופליאָר אַ נוצן. עס מוזן מער רעפּעטיציעס צו יעדן שטיק
פאַרקומען, דער אַנסאַמבל שפּילט זיך מער איין, און די פאַר-
שטעלונג קומט אַרויס פאַרענדיקטער, אויסגעפּיילטער. דיאָזיקע
מעלות האָט בולט אַרויסגעוויזן די אויספירונג פון דעם „שטו-
מען“.

פונדעסטוועגן איז דערדאָזיקער סיסטעם נישט פריי פון
חסרונות. איז די צאל מוזן די פראָבן נישט גרויס גענוג, האָט

דער אַקטיאָר נישט גרינדלעך געלערנט זיין ראָל, איז ער ביי דער פרעמיערע אויפגערגט און גערוועזן (ווי עס טרעפט זיך אָפּט), דאָן איז ער פאַרלוירן. דער באַרמהאַרציקער מאַן אין קאַסטן, וואָס זאָל אים ראַטעווען אין דער נויט, איז נישטאָ— און דער אַקטיאָר היפט-איבער גאַנצע זאַצן אין דיאַלאָג, שטעלט נישט די פראַגן, אויף וועלכע דער פאַרטנער וואַרט, בלייבט שולדיק די ענטפערן, פאַרהאַקט זיך אין מיטן זאַץ, „מאַכט בול-בעס“ און פאַרלירט סוף-בל-סוף די זיכערקייט פון שפּיל. דעם טעם פון דיאָזיקע וואוילע זאַכן האָט דער אויפגעקוזאַמער צו-הערער געקאָנט פאַרוואַכן צו ביסלאַך ביי דער אויספירונג פון די „גנבים“.

וויכטיקער איז דער צווייטער פרוּוו: צו שפּילן איין פּיע-סע מיט צוויי אַנסאַמבלן. אויך דאָס איז, ווי דאָס שפּילן אָן אַ סופּליאָר נישט ביי און נישט אַריגינעל. אַ גרויס טעאַטער אין בערלין, למשל, האָט אויס דערדאָזיקער המצאה געמאַכט אַגע-שעפּטלאַך שפּיצל. ביי דער פרעמיערע פון אַ שטיק טרעטן-אַרויס ערשטע כחות די „ערשטע בעזעצונג“, ביי די שפּעטערדיקע פאַר-שטעלונגען די צווייטע און דריטע גאַרניטור, „על-פי-טעות“ פאַר-געסט מען וועגן דעם אין די אַפּישן און פראַגראַמען צו מעלדן און דאָס פּובליקום, וואָס באַצאָלט זיין כּשרן גראַָשן, כּדי צו זען די גרויסע אַקטיאָרן, מוז זיך באַנוגענען מיט פּסולת, מיט „ערוואַץ“.

דאָס שפּילן מיט צוויי אַנסאַמבלן האָט גרויסע מעלות: ערשטנס רייך-פראַקטישע. שפּילט איין אַנסאַמבל, קאָן זיך דער צווייטער אויסרווען, אָדער אויספירן אַן אַנדערע פּיעסע. אַזויאַרום קאָן מען אויך צוויי מאָל אין טאָג שפּילן די אייגענע פּיעסע (ווי לעצטן שבת ביי די ווילנער) נישט אַנשטריינגנדיק די אַקטיאָרן. צווייטנס קינסטלעריש-פּעדאַגאָגישע: יונגערע אַקטיאָרן זיי-נען נישט פאַרמשפט צו זיצן מיט ליידיקע הענט און צוקוקן ווי די עלטערע שפּילן אַלע ראָלן, נאָר זיי קאָנען זיך אויף אייגענע בערד לערנען שערן און דאָס איז אַסך ווערט. כּפּרט אין יידישן

טעאטער, וואו דער אקטיאָר האָט נאָך היינטיקן טאָג נישט קיין שום פּאַרבילדונג אין זיין פּאַך, און די פּראַקטישע אַרבעט איז זיין איינציקע שול. דריטנס סאָציאַל-פּראַפּעסיאָנעלע: יונגוואַרג ווערט צוגעלאָזן שפּילן פּאַרן פּובליקום. ווער עס קאָן דאָס טעאָטער, ווייסט, וואָס דאָס האָט צו באַטייטן, ווייסט, ווי שווער על-טערע חברה גיבן אַרויס אויס די הענט די ראָלן, וואָס זיי האָבן איינמאָל געשפּילט, ווי שווער זיי זאָגן זיך אָפּ פון זייערע חוקות. אַזוי פּלעגט, למשל, אין ווינער בורג-טעאָטער אַן אַקטיאָר אַזוי לאַנג שפּילן אַראָל, ביז דער מלאך-המות האָט זי ביי אים נישט צוגענומען. אין אַקטיאָרישע קרייזן פּלעגט מען דעם סיסטעם רופן „אייזעל-לייטער“.

דידאָזיקע דריי טעמים זיינען ריין-אינערלאַך. זיי זיינען נוגע די אַקטיאָרן, די טרופּע-דאָס פּובליקום ווערט פון זיי נישט באַריט. נאָר אומדירעקט געניסט דערפון דאָס פּובליקום, ווייל עס ווערט דערציילן אַ יונגער דור פון איינגעאיבעטע אַרטיסטן. אַדירעקטער נוצן פאַר דעם צוקוקער איז ערשט פאַראַן, ווען צוויי גלייך שטאַרקע אַקטיאָרישע אינדיווידואַליטעטן טרעטן-אַרויס אין ביידע אַנסאַמבלן אין דערזעלבער ראָל. דאן אַנטוויקלט זיך צווישן זיי אַן איידעלע קאָנקורענץ, יעדער פון זיי וויל זיין וואָס בעסער, וויל וואָס מער אויסגעמען, שפּאַנט אָן אַלע כּחות און באַמיט זיך צו דערגרייכן צו דער העכסטער מדרגה.

נאָך גרעסער ווערט אונזער אינטערעס, נאָך מער ווערן מיר אַריינגעצויגן, ווען די צוויי אַקטיאָרן, וואָס שפּילן איין און דיזעלבע ראָל, האָבן צוויי פאַרשידענע אויפפאַסונגען וועגן איר און באַווייזן די פאַרשידענע אויפפאַסונגען אויסגעהאַלטן דורכצו-פירן. דאן טראָגן מיר ביידע מאָל אַרויס אַ שטאַרקן קינסטלע-רישן תּענוג.

אַזוי ווייט זיינען די ווילנער נאָך נישט. נישט זייערע אַקטיאָרישע אינדיווידואַליטעטן זיינען איבעריק רייך, נישט די „גנבים“ איז די פּאַסיקע פּיעטע פאַר אַזעלכע עקספּערימענטן. אָבער אין דער באַשיידענער ראַם פון די מעגלאַכקייטן פאַרדינען דידאָזיקע באַמיונגען פאַרצייכנט צו ווערן.

וועגן רעזשי.

עס איז אַ באַוואוסטער כלל, אַז אויב אין אַ טעאַטער-פּאַר-
שטעלונג קלאַפט אַלץ, קיינער קומט נישט צו שפּעט אַריין און
האַצקעל דאַרף נישט גיין זוכן ברוכן אויפן אַנדערן עק בינע,
בעת ער דאַרף אים איינרוימען אין אויער אַ סוד, וואָס טויוונט
מענטשן זאָלן אים הערן, איז די רעזשי גוט. און דרייען זיך
אַרום עטלאַכע מנינים מענטשן פון רעכטס אויף לינקס און פון
לינקס אויף רעכטס, וואָס האָבן לחלוטין נישט וואָס צו זוכן
אויף דער בינע, שטייען זעקס טישן און עטלאַכע און צוואַנציק
בענקלאַך, טאַנצט מען אַריקודל און פויקט מען אָדער פייפט צו,
טרייסלט זיך נישט די געמאַלטע ליינווענט, וואָס שטעלט פאַר
הייזער אָדער ביימער, פאַלן נישט אַראָפּ די אָנגעקלעפטע געז
און די צוגעטשעפטע בערד—דאַן איז די רעזשי גאָר וואויל.

ערנסט גערעדט: דאָס זיינען נישט קיין קלייניקייטן. עס
מוז אַלץ פאַרויס אויסגערעכנט ווערן, אויב די סצענישע אילוזיע
זאָל נישט ווערן געשטערט. נאָר רעזשי איז דאָס נישט. יעדעס
באַזונדער נישט און אַלץ אייניגעם אויך נישט. און נאָך ווייניקער
רעזשי-קונסט. די דאָזיקע אַרבעט וועט יעדער רוטינירטער אַקטיאָר
באַווויזן גאָר לייכט. און אַזוי האָט זיך עס אויך געפירט ביז
אין דער לעצטער צייט אויף אַ סך אייראָפּיאישע בינען (און
פירט זיך נאָך עד היום אויף אַלע יידישע בינען). אַן אַלטער
אַקטיאָר פלעגט זיינע חברים ווייזן, ווען און ווי אַזוי אַריין און
אַרויס-צוגיין, ווען צו שרייען און ווען צו מאַכן מיט די הענט
אָדער פינטלען מיט די אויגן. פונדעסטוועגן איז אים קיינמאָל
נישט איינגעפאַלן אַוועקצושטעלן זיין נאָמען אויפן אַפיש.

דער נאָמען פון רעזשיסאָר אויף די אַפּשין איז ערשט
איינגעפירט געוואָרן אין די לעצטע יאָרן, נישט צוליב כבוד, נאָר
אַלס צייכן פון אַחריות פאַר דער סצענישער פאַרקערפערונג פון
אַ דראַמע. די מאָדערנע רעזשיסאָר איז איינג פאַרבונדן מיט דער
דראַמאַטישער קונסט. ווען עס האָבן זיך אויף דער בינע אָנגע-
הויבן באַווייזן נעבן דעם צופעליקן עקסטעמפּאָריטן שפּיל פון
מדינה-שלעפּער אויך שאַפונגען פון מענטשלעכען גייסט, פּראָדוקטן
פון דיכטערישער פּאַנטאָזיע, האָט מען זיך גענויטיקט אין אַ
מענטש, וואָס זאָל דאָס לעבן פון דעם געשריבענעם ווערק אַרי-
בערטראַגן, נאָכשאַפן אויף דער בינע. אין פאַרלוף פון דער
צייט האָבן פאַרשידענע מענטשן געפרובט צו נעמען אויף זיך
דידאָזיקע שווערע עבודה: דער דיכטער גופא, דער אַקטיאָר, וואָס
האַט געשפּילט די הויפט-ראָל, דער געלערנטער, דער ליטעראַט,
דער אַוויגערופענער „דראַמאַטורג“ (אַ מענטש, וואָס קלויבט, פאַרליכט
און גרייט צו די פּיעסען). עס האָט זיך אָבער אַרויסגע-
שטעלט, אַז קיינער פון זיי איז נישט מסוגל אַרומצונעמען דעם
קאָמפּליצירטן אַפּאַראַט פון רעזשיסאָר און אַוויאָרם איז געשאַפן
געוואָרן אַ ניי אַמט: דער מאָדערנער רעזשיסאָר.
דער וועג פון דעם רעזשיסאָר, וואָס פירט פון דער ער-
שטער לעזונג פון אַ דראַמע ביז צו דער פּרעמיערע, איז אַ לאַנג-
גער און גאָר אַ קאָמפּליצירטער. איך בין דאָ נישט אויסן זיך
אַפצושטעלן אויף יעדן עטאַפּ פון דעמדאָזיקן וועג. איך וואָלט
נאָר וועלן אָנזייגן אויף איין זאַך, אויף דער הויפט-ליניע, וואָס
דאָרף זיך ציען דורך דער גאַנצער אַרבעט פון רעזשיסאָר.
די דראַמע פון אַן אמתן דיכטער איז אַן אָפּגעשלאָסענע
וועלט פאַר זיך, אַ קליין וועלט, וואָס דעבט זיך איר אייגן
איינמאַליק לעבן. אין דערדאָזיקער וועלט—און דאָס איז דער
חלוק פון דער קינסטלערישער וועלט צו דער ממשותדיקער, אין
וועלכער מיר לעבן—זיינען קיין צופעליקייטן נישט פאַראַן. אַלץ
פירט זיך נאָך אַ סדר, אַלץ לויט אַן אינעראַלאַן קינסטלערישן
געזעץ. דעם דופק פון דעם קונסטווערק אַרויספילן,
זיין אייגענעם ריטם—דאָס איז דער ערשטער חוב

פון רעזשיסאָר .

די ערשטע פראָגע, וואָס דער רעזשיסאָר לעגט זיך פאַר, איז: וואָס אַזוינס איז די דראַמע אויסן? אַרום וועלכן פראָבלעם, אַרום וועלכן הויפט-געדאַנק, אַרום וועלכער אידעע בויט זיך אויף דער גאַנצער בנין, דאָס גראַנדיעזע, דערשיטערנדיקע גע-שעעניש? וואו איז די הויפט-אַקס, אַרום וועלכער דאָס קליינע וועלטל דרייט זיך? אין זיין קאַבינעט—און נישט ווי עס פירט זיך אין יידישע טעאַטערן אויף דער לעזע-פראָבע, דער אַטשיט-קע—באַקאָנט זיך דער רעזשיסאָר מיט דער דראַמע. אָפּט קומט אים אויס עטלעכע מאָל זי דורכצולייענען, ביז ער דרינגט אין איר אַרײַן, ביז עס גיט זיך אים אײַן צו דערפילן דעם אײַגן-טימלאַכן, לעבעדיקן אַטעם פון דעם קונסטווערק. נישט דורך שײ-נע עפּײַזדן, נישט קלינגנדיקע מליצות טאָר ער זיך לאָזן פאַר-פירן. קלאָר און בולט, פעסט אָפּגעגרעניצט מוזן פאַר זײַנע אויגן זיך אָפּצײכענען די ליניעס פון דער דראַמאַטישער אי-דעע.

דער רעזשיסאָר מוז נישט דערביי דאָס אײַגענע אויסן זײַן, וואָס דער מחבר, ער מוז נאָר שאַפן אַ גײסטיקע באַצײנונג צו דער דראַמע און מסוגל זײַן שטאַנדפונקט מיט אויסגע-האַלטנקײט דורכצופירן. ער מוז בכלל עטוואָס אויסן זײַן. סטאַניסלאַווסקי און בראַהם, דער הערצאָג פון מײַנינגען און אַני-טאָאן האָבן אַלס רעזשיסאָרן די זעלביקע דראַמען אויף אַ פאַר-שידענעם אופן סצעניש פאַרקערפערט.

כל זמן דער רעזשיסאָר זעט נישט פאַר זיך שאַרף די הויפט-אידעע פון דער דראַמע, וועט אים קײן שום מיטל נישט העלפן. אַליץ וואָס ער וועט אויפטון, וועט זײַן צונויפגעקליבן, געלאַטעט—אַבער נישט קײן אײַנהײטלאַך קונסטווערק. ער מעג האָבן אויסגעצײכנטע אײַנפאַלן, ער מעג מיט דער ראַפּינירטעס-טער פּײַנקײט אויסאַרבעטן פרטים און ניואַנסן, ער מעג וואַכּן-לאַנג מיט יעדן אַקטיאָר אײַנקעלן אָפּגעטאַקטע באַוועגונגען—אַליץ וועט זײַן אומזיסט. פון דעם ענטפער אויף דער פראָגע: וואָס בין איך אויסן געווען, צוליב וואָס איז דער גאַנצער טאַראַראַם?—

וועט ער זיך נישט באפרייען.

עס איז אַ סכנה פון אונזער עסטעטיזירנדיקער קולטור, אַז זי איז נוטא צו אַזאַ קליינאַרבעט, אַז צוליב קליינע פאַרפּו- צונגען פאַרגעסט זי די גרויסע ליניע. דער פּועל יוצא דערפּון איז, אַז אָנשטאַט קונסט זען מיר קונצן. מיר באַוואונדערן זיי, ווי מיר באַוואונדערן דראַמטיקער און שטריקטענצער, אָבער אי- נערלאַך בלייבן מיר קאַלט און אַרעס.

די רעזשי איז אין איר ערשטן, סאַמע וויכטיקסטן סטאַ- דיום אַריין גייסטיקע אַרבעט, אַ קאַבינעט-אַרבעט. דעמדאָ- זיקן גייסטיקן פּאָדעם טאָר דער רעזשיסאָר אין דער ווייטערדי- קער אַרבעט אויף דער בינע נישט אויף איין רגע פאַרלירן. ער מוז אים אָפּהיטן ריין און נישט דערלאָזן, אַז די טויטע פּאַטע- ריע זאָל דורך טעכנישע שפּיצלאַך אָדער דורך פּוילער רוטין אָפּהרגענען דעם לעבעדיקן גייסט. אין דעם שפּיל פון די אַק- טיאָרן, אין זייערע באַוועגונגען און מאַסקעס, אין דער איינאַרד- נונג פון די סצענעס, אין די קאָסטיומען, אין דער דעקאָראַציע, אין דער באַלייכטונג מוז אַלץ ווייזן מיט אויסגעשטרעקטער האַנט אויף דעם איינציקן געדאַנק: די צענטראַל- אידעע פון דער דראַמע.

צווישן דעם רעזשיסאָר, וואָס טראַגט צונויף ציגל און שטיינער פון פאַרשידענע בנינים און דעם, וואָס איז אויסן מיט די מיטלען פון דער בינע צו געפינען אַ סצענישן אויסדרוק פאַר אַן איינמאָליקן דיכטערישן קונסטווערק—עפנט זיך אַ תּהום. עס זיינען נישט צוויי פאַרמען פון דעמועלפּן מין. עס זיינען צוויי פאַרשידענע וועלטן. נאָר דעם אויפטו פון דעם צווייטן קאָן מען אָנרופן מיט פּולן רעכט רעזשי. אַלץ אַנדערע, ווי נויטיק עס זאָל נישט זיין, איז אין בעסטן פּאַל גוטע טעכנישע אַר- בעט.

וועגן קונסט פון רעציטאציע.

לעצטן דינסטאָג איז אין זאל פון קאָמי-פאַריין פאַרגעקומען אַ ליטעראַריש-אַרטיסטישער אָונט. דוד הערמאַן האָט פאַרגעליינט דעם ערשטן אַקט פון פּרעס „די גאַלדענע קייט“, דוד איינהאַרן האָט רעציטירט אייגענע לידער, הערץ גרויספאַרד און פּרידא בלומענטאַל פּאַעזיעס פון איינהאַרנען און הומאַריסטישע נומערן. מען קאָן מיט דעם צוגויפגעשטעלטן פּראָגראַם נישט איינ-שטימיק זיין. מען קאָן זאָגן, אַז י. ל. פּרץ און דוד איינהאַרן אויף איין אָונט זיינען שלעכט געפאַרט, אַז יעדער פון זיי פאַר-דינט אַ באַזונדערן אָונט, וואָס זאָל סיי אין דעם צוגעקליבענעם מאַטעריאַל, סיי אין דער אויספירונג זיין צוגעפאַסט צו דער איי-גענאַרטיקער שאַפונג פון יעדן—הגם אָונטן פון אַ געמישטן פּראָ-גראַם פון פאַרשידענע מחברים האָבן אַ באַזונדערן חן און אַ גרע-סערע צוציונגסקראַפט. מען קאָן געזינען, אַז דער דריטער חן-מאַריסטישער טייל, וואָס האָט געדאַרפט—ווי יענער קאָמישער סאַטיר-שפּיל נאָך אַ טראַגישער טרילאָגיע אין אַלטן גריכנלאַנד—זיין אַ לוסטיקער אויסקלאַנג און מיט אַ פּריילאָכן סוף-אַקאַרד פאַר-ווישן די האַרטע ליניעס פון די פּריערדיקע ערנסטע טיילן, איז מסוגל געווען איבערצופירן די שטימונג פון דעם ערשטן און צווייטן טייל. מען קאָן מסופק זיין, צי זיינען דראַמעס בכלל אַ פאַסיקער מאַטעריאַל צום לייענען פון דער עסטראַדע. מען קאָן האַלטן, אַז הערמאַנס אינטערפּרעטאַציע האָט צו איינ-זייטיק אונזערגעשטרייכט דעם מוזיקאַלישן עלעמענט פון די פּערזן און צו ווייניק אַכט געלעגט אויף דעם לאַגישן זין פון די זאַצן און די דראַמאַטישע דינאַמיק פון דעם גאַנצן—און דאָס

אזו פאר א נישט גאנץ קלאָרער דראַמאַטישער קאָמפּאָזיציע, ווי די „גאלדענע קייט“, שטענדיק אַ סכּנה.

אָבער איינס—און דאָס איז דער עיקר—האָט געמוזט אַלע-מען באַפרידיקן, דאָס איז געווען דער פּיינער טאָן, אויף וועלכן אַלע נומערן זיינען געווען אָפּגעשטימט, די אינטימע ראַם, אין וועלכן דער גאַנצער אָונט איז געווען איינגעפאַסט, דער יראת דכבוד, מיט וועלכן די רעציטאַטאָרן—בפרט אָבער איינהאַרן און גרויספאַרט—האַבן זיך צו זייערע זאַכן באַצויגן, די שטילע באַ-שיידנקייט, מיט וועלכער זיי האָבן די דיכטערישע שאַפונגען אי-בערגעגעבן. דאָס האָט דעם אָונט געגעבן אַ פּיינעם שטריך, אַן אינטימען כאַראַקטער, אַ באַוונדערן טאָן, וועלכן מען פלעגט ביי אַזעלכע פאַרוויילונגען נישט טרעפן. און אויף דעם איז זיך פּראַי אָפּזושטעלן.

די פּראַגע וועגן רעציטאַטאָרישע אָונטן איז אַקטועלער, ווי מען מיינט. שוין צוליב אויסערלעכע, טעכנישע טעמים, די שוועריקייטן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דעם צוגרייטן און אויס-פירן אַ פּיעסע, מערן זיך פון טאָג צו טאָג. ביי דעם איצטיקן מצב פונם יידישן טעאַטער און ביי די היינטיקע עקאָנאָמישע גאַ-דינגונגען קאָן אַ פּראַפעסיאָנעלע טרופע אויף איינשטודירן אַ פּיע-סע קיין סך צייט נישט אָפּגעבן. און אַפּרייטן אַ געוויסע צאָל מענטשן, וואָס פאַרנעמען זיך מיט אַנדערע פּראַפעסיעס, אויף אַ ליינגערער צייט פון זייער טאָג-אַרבעט, איז נאָך שווערער. די הוצאות אויף מאַטעריאַל שטייגן פון טאָג צו טאָג. דאָס פּובלי-קום—און בפרט זיין אינטעליגענטערער טייל, וואָס האָט געזען די רייכע אויסשטאַטונגען אין „טעאַטר פּאָלסקי“—שטעלט היינ-טיקן טאָג אויך גרעסערע פּאָדערונגען ווי אַמאָל און עס וועט גיכער פאַר ליב נעמען מיט גוטע רעציטאַטיעס, איידער מיט אַ שלעכט אויסגעפירטער פּיעסע.

אָבער אויך פאַר דער קונסט פון רעציטאַציע גופא עמע-נען זיך אין דער לעצטער צייט און אין דער נאָנסטער צוקונפט נייע פערספעקטיוון. די ראַמאַנטישע און אימפּרעסיאָניסטישע לי-ריק, וואָס האָט ביז מיט אַ קורצער צייט צוריק געהערשט אין

דער ליטעראטור, איז ווייניק פאסיק געווען צו רעציטאציעס. זי האָט געטראָגן אַ פּערזענלעכן, אינדיוידועלן כאַראַקטער. זי האָט גערעדט מער צום יחיד און ווער עס האָט געוואָלט איר אמתן טעם פילן, דער האָט געמוזט זיך אַוועקזעצן אין אַ ווינקל מיט אַ בוך אין האַנט און שורה פאַר שורה שטיל געניסן. זי האָט דעם לעזער פאַרוויגט אין זיסע חלומות אָדער מיט אַ צאַרטן, ציטריגן נעץ פון שטימונגען אַרומגעוועבט. און האָט מען זי גע-פרובט אַרויסטראָגן פאַר אַ גרעסערן עולם אָדער אַפילו נאָר פאַר אַ קליין הייפל מענטשן, זיינען די חלומות צערונען געוואָרן און די שטימונגען צעשוואַמען.

גאָר פון אַן אַנדערן מין איז די היינטיקע פּאָעזיע, וואָס ווערט איצט אין שווערע חבלי לידה געבוירן און וועלכע זוכט אונטער פאַרשידענע נייע געמען, ווי עקספרעסיעאַניזם, פּוטוריום א. ד. גל. נייע סטרונעס צו וועקן אין דער מענטשלעכער נשמה, זי וויל זיך נישט מער פאַרמאַכן מיטן לעזער אין אַ חדר מיוחד און אים זיסע ווערטער אין אויער שעפטשען. זי אַרבעט פאַר-קערט מיט שטאַרקע טענער, מיט שאַרפע קאָנטורן, מיט בולטע פאַרבן, מיט דייטלאַכע, ס'רוב איבערדייטלאַכע, טיילמאָל שרייענע-דיקע בילדער. זי וויל אין זיך די רייכע שפע, דעם גאַנצן וויר-חאַר, דעם כאַאָס פון דער אַרומיקער וועלט אַרייננעמען אין אים ווילד אַרויסשליידערן. זי וויל וועקן און רופן, שאַלן און הילכן. אויס דעם ריטם פון דער מאַסע געבוירן, זוכט זי דעם אָפקלאַנג פון הונדערטער און טויזנטער מענטשן. זי דאַרף די טריבונע, דעם צוהערער.

פאַר דערדאָזיקער נייער קונסט מוזן געשאַפן ווערן נייע פאַרמען. די רעציטאציע-קונסט, אַליין נאָך יונג און נישט דער-פאַרן, ווערט אַוועקגעשטעלט פאַר נייע און שווערע אויפגאַבן. איך שטרייך אונטער דאָס וואָרט רעציטאציע און מייד-אויס בכיוון דאָס וואָרט דעקלאַמאַציע. נישט אומזיסט האָט מען אויף איר אַזאַ אומחן געוואָרפן, אין דעם באַגריף דעקלאַ-מאַציע הערט זיך שטענדיק אַ נעבנקלאַנג פון שרייענדיקער, פאַ-טעטישער מליצה. ווער פון אייך קען נישט יענע דעקלאַמאַטאָרן.

וואָס שמעטערן אַרונטער צענדליקער פּערן מיט אַ אומנאַטירלעך-
 כּער, גרילצנדיקער „טעאַטראַלישער“ פּאַטעטישקייט? יעדער פּאַרין,
 יעדעס שטעטל האָט מיט זיי געשוויבלט און געגריבלט און בין
 היינטיקן טאָג קאָן מען פון זיי נישט פטור ווערן.
 אין וואָס באַשטייט אָבער די אויפגאַבע פון דעם היינטיקן
 רעציטאַטאָר? ווי באַצייט ער זיך צו דער דיכטערישער שאַפונג?
 די קונסט פון רעציטאַציע מוז קודם-כל אָפּגעגרעניצט
 ווערן פון דעם געביט פון אַן אַנדערער, גרעסערער שוועסער-
 קונסט, דאָס טעאַטראַלישער. דאָס טעאַטער פאַרמאָגט אַן אַן ערך
 אַ רייכערן, קאָמפּליצירטערן אַפּאַראַט. דער סקולפּטאָר דערלאַנגט
 אים די פּלאַסטיק, דער מאַלער די בילדער, דער מוזיקער די
 טענער, דער אַקטיאָר דעם פּרייען שפּיל פון די באַוועגונגען פון
 זיין קערפּער און זיין געזיכט, דער טעכניקער די כּלערליי טעכ-
 נישע הילפּסמיטלען, דער רעזשיסאָר דרינגט דורך דעם גאַנצן קאָם-
 פּלעקס מיט אַ גייסטיקן תּוּכּן און פּאַסט אים איין אין איין
 פּעסטער ראָם.

פון דעם אַלעמען מוז זיך דער רעציטאַטאָר אָפּזאָגן. נישט
 ביי דעם מאַלער, נישט ביים סקולפּטאָר, נישט ביים רעזשיסאָר
 און נישט ביים טעכניקער וועט ער בעטן הילף, און נאָר זעלטן
 קאָן ער זיך מיט דעם מוזיקער באַנוצן. און אַפּילו די מיטלען
 פון אַקטיאָר טאָר ער נישט געברויכן. זיין קערפּער מוז רוהיק
 זיין, אויסערלאַך אומבאַוועגלאַך און נאָר דורך אַ לייכטן אינער-
 לאַכן ציטער מעג ער באַגלייטן דעם ריטם פון דער גערעדטער
 פּאַעזיע.

אויך מיט דעם מימישן שפּיל מוז ער שטאַרק קאַרן. זיין
 פנים טאָר נישט שטאַר און פאַרגליווערט זיין, אָבער אויך נישט
 צו רירעוודיק. עס טאָר נישט איינמאָל איבערכאַפּן די מאַס, נישט
 איינמאָל שניידן אַ העויה. דאָס אויג מוז לעבעדיק, ריידעוודיק
 זיין, פון אַן אינערלאַכן פייער דורכגעגליט. אַרום זיינע ליפּן
 סאָן אַמאָל אַ לייכטער שמייכל, אַן אַנדער מאָל אַ ביטערער,
 איראַנישער שפּילן. אָבער דאָס איז אויך אַלץ, וואָס ער מעג פון
 דער רייכער מימישער קונסט פון דעם אַקטיאָר אויסבאַרן.

דאָס געפֿיט, אויף וועלכֿן דער רעציטאַטאָר הערשט אַלס אַלייניקער, אומבאַשריינקטער האַר און באַפעלער—איז זיין שטימ. אויף איר מוז ער זיין גאַנצע אויפמערקזאַמקייט קאָנצענטרירן. זי איז די פֿלי, אויף וועלכער ער קאָן און מוז די שענסטע לידער אויסשפּילן. וואָס פֿולער דער קלאַנג, וואָס בויגיקער די שטים, וואָס רייכער דער רעגיסטער וואָס פֿיינער דער טעמבר—אַלץ מער וועט ער אונז קאָנען געבן, אַ גרעסערן נחת רוח פֿאַר-שאַפֿן. אַלכסנדר מאַסי, ריינהאַרדט גרויסער אַקטיאָר, האָט מיט זיין אומפאַרגלייכלאַכער שטים פֿון דער עסטראַדע טויזנטער און איבער טויזנטער צוהערער פֿאַרשאַפט אומפאַרגעסלאַכע שען פֿון גענוס. דר. לודוויק ווילנער האָט די דייטשישע קלאַסיקער און לודוויק האַרט די דייטשע און פֿראַנצויזישע דערציילער—דורך קינסטלערישע רעציטאַציעס צו אַ ניי לעבן דערוועקט.

דער ערנסטער רעציטאַטאָר וועט זיך שטענדיק באַציען מיט אַ טיפֿן יראת הכבוד צו דער דיכטערישער שאַפֿונג. קיינ-מאָל וועט ער זיך נישט וועלן אַרויסשטופֿן אויפֿן ערשטן פֿלאַך, קיינמאָל נישט וועלן פֿאַרטונקלען דעם מחבר. פֿאַר יעדן געדיכט וועט ער זוכן צו געפֿונען אַן אייגענעם, צו דעם כאַראַקטער און דער גרונטשטימונג פֿון דעם געדיכט צוגעפֿאַסט, איינמאָליקן טאָן, דעם גרונט-אַקאָרד, אויף וועלכֿן ער וועט דאָס גאַנצע אָפּשטימען און וועלכער וועט זיך אין דער האַלטונג פֿון זיין קערפֿער, אין דעם מוסקעל-שפּיל פֿון זיין פֿנים, אין דער ווי-בראַציע פֿון זיין שטים אויסדריקן.

אַרום דעמדאָיקן גרונט-אַקאָרד וועט ער אַלע טיילן פֿון דעם געדיכט גלדערן. פֿאַר אַלע איבערגאַנגען, פֿאַר אַלע יאָנאַסען, אַ ספּעציעלע מאָדולאַציע פֿון דער שטים צוטראַכטן, אייגענע טענער, וואָס זאָלן נישט אַרויספֿאַלן פֿון דער אַלגעמיינער ראַם און דאָך אויסדריקן דאָס נייע, דאָס באַזונדערע. ער וועט דורך דער פֿאַרשידענער שנעליקייט, דורך דעם גיכערן אָדער פֿאַמע-לאַכערן טעמפֿ, דורך דעם לעבעדיקערן אָדער רוחקערן גאַנג די איינצולע טיילן כאַראַקטעריזירן. ער וועט נישט אַריינפֿאַלן אין אַ זינג-זאַנג און דאָך ביי פֿערזן און ריטמישער פֿראָזע לאָזן

מיטקלינגען דעם אייגענארטיקן ריטם. ער וועט אַחוץ דער מו-
זיקאַלישער דורכאַרבייטונג אַכט לעגן אויף אַרויסבריינגען דעם
לאַגישן אַקצענט פון די זאַצן און די לאַגישע איינטיילונג פון
דעם גאַנצן.

דער גוטער רעציטאַטאָר וועט קיינמאָל נישט ליינען פון
אַ בוך. ער מוז זיין בליק לאָזן פריי שוועבן, ער מוז זיך גאַנץ
פריי פילן און טאָר נישט זיין געבונדן צו די געדרוקטע אותיות.
דר. ווילנער און האַרט און דער פאַרשטאַרבענער בערלינער או-
ניווערזיטעטס-לעקטאָר און אויסגעצייכנטער רעציטאַטאָר, עמיל
מילאַן האָבן לאַנגע דערציילונגען, גאַנצע נאָוועלן, אָריגינעלע
און איבערגעזעצטע געקענט אויף אויסנווייניק. און האָט זיך אַזא
מילאַן, אַוועקגעזעצט, אַ פּוס אויף אַ פּוס פאַרלעגט און טאַלסטאַיס
„לייבווענט-מעסטער“ אָדער אַ נאָוועלע פון טשעכאַוו דערציילט,
וואָלט איר געשוואוירן, אַז דאָס איז נישט אַ חבור פון אַ פרעמדן
שרייבער, נאָר אַז דאָס דערציילט אייך דער רעציטאַטאָר זיין
אייגענע געשיכטע צום ערשטן מאָל. און אייך דאַכט זיך אויס,
אַז אַזוי און נישט אַנדערש האָבן געמוזט די ערשטע וואַנדערנ-
דיקע דערציילער אין אַלטערטום און אין מיטלאַלטער איבער-
געבן זייערע שאַפונגען, פון וועלכע די גרויסע עפּאָפּעיען פון
האַמער און דער דייטשער עפּאָס פון די נייבעלונגען און גודרון
האַבן זיך אויסגעוועבט.

עס איז שווער אין איין אַרטיקל אויסצושעפּן דעם גאַנצן
רייכן מאַטעריאַל. אפשר וועט דער ערפּאָלג פון דעם לעצטן
אָונט אָנווייזן די אויספירער אויף נייע מעגלאַכקייטן פאַר
דעם קונסט-מין וואָס איז ביי יידן—צוליב פּמה זפּמה טעמים—
פאַרוואַרלאָזט געוואָרן: די רעציטאַציע. אפשר וועלן דידאַזיקע פּרווון
פירן צו אַ יידישער אַרטיסטישער קליין-קונסט-בינע, אין וועלכער דאָס
יידישע טעאַטער נייטיקט זיך זייער. און דאַן וועט זיך לוינען
ברייטער אַפּפּושטעלן אויף דידאַזיקע פּראָגן.

צו פרעמדע.

מיט א קורצער צייט צוריק האָב איך באַקומען עטלאַכע דייטשע און עטלאַכע אַמעריקאַנער יידישע צייטונגען. איך בלע-טער זיי דורך, זוך ידיעות פון דער ליטעראַרישער און קינסט-לערישער וועלט, און שטויס זיך אָן אויף אַ רעצענזיע וועגן דעם בערלינער מלוכה-טעאַטער, דעם אַמאָליקן „קעניגלאַכן שוישפּיל-הויז“. אַלפרעד קער רעדט וועגן אַ דראַמע פון אַ יונגן שריי-בער, וועגן איינער פון יענע מוטשטשע שאַפּונגען, וואָס מערן זיך איצט אין דייטשלאַנד, ווי שוואַמען נאָך אַרעגן. ער שטעלט זיך אָפּ אויף עטלאַכע יונגע אַקטיאָרן, צווישן אַנדערע אויף איי-נעם אַ קאַטש „מיט אַ לייכטן פּוילישן אַקצענט“.

עס איז נישט קערם טבע צו דערמאָנען קינסטלערישע נישטיקייטן. אויב ער רופט עמיצן אָן ביים נאָמען, מוז דער אָנ-גערופענער שטיין איבער דעם אַקטיאָרישן דורכשניט.

איך קען דעמדאָזיקן קאַטש נאָך פון יענער צייט, ווען זיין אַקצענט איז געווען שטאַרק פּויליש. און נישט גאַנץ ריין, נאָר מיט אַ לייכטן נעבנקלאַנג פון נאָלעווקי-פּויליש. איך האָב אים צום ערשטן מאל געזען אויף דער קליינער פּראָצע-בינע אין ריינהארדטס טעאַטערשול, ווען די שילער פון צווייטן קלאַס האָבן פאַר אַ פאַרבעטענעם פּובליקום פון רעזשיסאָרן, אַקטיאָרן, קריטיקער און נאָנטע מענטשן אויסגעפירט אָן קאַסטיום און מאַסקע עטלאַ-כע סצענקעס פון פאַרשידענע פּיעסן. ער האָט געשפּילט אין סטרינדבערגס „קעניגין קריסטינע“. אַ ביסל צו שטאַרק שאַרזשירט, אַ ביסל איבערגעכאַפט די מאַס, אָבער אַרויסגעוויזן סצענישן טאַ-לענט, אַקטיאָרישן טעמפּעראַמענט.

ער האָט מיך פאַראינטערעסירט און עטלאַכע טעג שפע-
טער האָב איך זיך מיט אים באַקענט אויף אַ פּראָבע, ביי וועל-
כער ער האָט מיט אַנדערע שילער פון שול געדינט פאַר אַ סטאַ-
טיסט. ער איז דאָן עטלאַכע מאָל געווען ביי מיר אין שטוב.
איך האָב זיך פון אים דערוואוסט, אַז ער שטאַמט פון פוילן,
געווען אַ סטודענט אין לעמבערג און אין טשערנאָוויץ, שטודירט
רעכט און געלערנט אין דער האַנדלסאַקאַדעמיע, גענומען אַן אַנ-
טייל אין סטודענטישן ספּאָרטלעבן און געשפילט ביי דילעטאַנטי-
שע אויספירונגען פון גאָרדינס פיעסען. דאָן איז ער אַוועק קיין
דייטשלאַנד, געווען אַ קאָמיואַיאַזשער אין אַ דרומדיקער פּראָ-
ווינצשטאָט, שפעטער מיט דער הילף פון אַ באַפריינדעטער יידי-
שער פּאַמיליע אָנגעהויבן צו לערנען ביי אַן אַקטיאָר און נאָך
עטלאַכע חדשים אָנגעקומען אין צווייטן קורס פון ריינהאַרדטס
שול.

איך האָב מיט אים לאַנג אין ערנסט גערעדט. וועגן יידישן
טעאַטער, וועגן זיין צוקונפט, וועגן דעם חוב פון יידישע טאַלענטן,
וואָס שטאַמען פון אַ יידישער סביבה און קענען יידיש, צו שפילן
אויף אַ יידישער בינע. ער האָט מיך אויסגעהערט און מיר דער-
צייילט וועגן זיינע קינסטלערישע חלומות און ביינקשאַפטן, וואָס
קאָנען נאָר אויף אַ גרויסער בינע באַפרידיקט ווערן.
מיט עטלאַכע וואָכן שפעטער האָט ער באַקומען אַן אַנ-
גאַזשאַ קיין ברעמען און איצט האָב איך זיך באַגענוגט מיט
זיין נאָמען אין בערלינער מלוכה-טעאַטער. אין אַ קורצער צייט
— אַ געוואַלטיקער שפרונג.

* *
*

איך קוק דורך די אַמעריקאַנער צייטונגען, גאַנצווייטיקע
טעאַטערביילאַגען. לאַנגע—באַצאָלטע—רעקלאַמע אַרטיקלען
וועגן דירעקטאָרן און מחברים פון פיעסן, אַ באַרג מיט נאָטיצן
וועגן אַקטיאָרן, אַקטריסעס, בענעפיסן, הינטערקוליסן-נייעסן. אַים
מיט אַנאַנסן.

רודאָלף שילדקרויט אין „גאָט פון נקמה“. רודאָלף שילד-
 קרויט אין „שילאָק“. דזשעני גאָדשטיין אין „פארלוירענע יוגנט“.
 דזשעני גאָדשטיין אין מאַקס געפילס „אַ מאַמעס געבעט“. בע-
 סי טאָמאַשעווסקי אין „בריינדעלע קאָזאַק“. בעסי טאָמאַשעווסקי
 אין „האַנטשע אין אַמעריקאַ“. בעסי טאָמאַשעווסקי אין „דער
 גרעסטער סענזאַציאָנעלער מעלאָדראַמאַ“, „דאָס לאַנד פון טרערן“.
 סעמועל גאָלדינבורג אין „אוריאל אַקאָסטאַ“. סעמועל גאָלדינבורג
 אין „דעם סענזאַציאָנעלן מוזיקאַלישן לעפנסבילד“, „אַ שוועסטערס
 אָפּפער“. לעבעדאָוו אין „ליאָווקע מאָלאָדעץ“: זינאַ גאָלדשטיין,
 מיכאַלעסקאָ און סיעראַצקי אין „דאָס אונגאַרישע מיידל“ (טשאַר-
 דאַש-פירשטיין).

יאָזעף רומטשינסקיס: „דעם רבינס נגון“ און „דער באַבעס
 ירושה“. מאַקס געפילס „די ווייסע שקלאַפּין“ און „מאַנס שפּיל-
 צייג“ שלמה שטיינבערגס „זיין אייגענער ברודער“ יצחק קאַ-
 צענעלזאָנס „פאַטימאַ“, שלום עליכמס „שווער צו זיין אַ יוד“ (אי-
 בערגעמאַכט פון אַראַמאַן).

און צווישען די רעקלאַמענאַטיצען: „די באַריהמטע אידישע
 שוישפּילערין צילי אַדלער, וועלכע טרעט אויף אין דער הויפטראַ-
 לע פון פינסקיס „אוצר“, אויסגעפיהרט אין ענגליש פון דער
 טהעאַטער גילד, וועט וועהרשיינליך פאַרבלייבען זאָ „בירגערין“
 אויף דער ענגלישער ביהנע“.

און צווישן די קדוש-לבנהדיקע אַנאַנסען און גרויסע פאַר-
 טרעטען אין אַ ווינקעלע אַ קליינער אַנאַנס אָן אַ בילד: „אַרטהור
 האַפּקינס, פרעזענטירט יעקב בן עמי דעם ערשטען מאָל אויף
 דער ענגלישער ביהנע און סווען לאַנגעס טראַגישע קאַמעדיע
 Samson and Delilah. (שמשון און דלילה).“

עס האָבן זיך שוין לאַנג געטראָגן קלאַנגען, אַז בן עמי,
 שווער אַנטוישט אין דעם יידישן טעאַטער, האָט בדעה צו שפּילן
 אויף דער איינגלישער ביהנע. נאָר עס האָט זיך עפּיס נישט גע-
 וואָלט גלויבן. דוקא ביי אים נישט. צו איינג איז ער געווען
 פאַרקניפט מיט אַלע רעפּאָרם-פרוון אין יידישן טעאַטער פאַר דער
 לעצטער צייט. ביי יעדן פרוון אויפצוהויבן די יידישע ביהנע אויף

צ' העכערער מדרגה, האָט זיין נאָמען געווען אין דער ערשטער
 ריי. פּרץ הירשביין, א. ווייטער „דאָס נייע יידישע טעאָטער“
 אין ניי-יאָרק האָבן זיך אויף אים געשטיצט. שטאַלץ האָט גע-
 קלונגען זיין פּסעוודאָנים: „דער זון פון מיין פּאָלק“ און עס
 האָט זיך געדאַצט, אַז ער וועט פאַר קיין פּאָל נישט פאַרלאָזן
 זיין פּאָלק. איצט איז אויך ער צוועק צו פרעמדע.

* * *

*

קאַטש, בן עמי, צילי אַדלער, מאָריס מאָשקאוויטש, בער-
 טא קאַליש און אַ סך אַנדערע קלענערע, וואָס זיינען צוועק אויף
 פרעמדע בינעס—דאָס זיינען נישט קיין צופעליקייטן. עס איז אַ
 סימפּטאָמאַטישע דערשיינונג און עס לוינט אַ וויילע זיך צו פאַר-
 טראַכטן וועגן אירע סבות.

עס וואָלט זייער לייכט זיין אויסוואַלען די „פאַרעטער“,
 אַוועקשטעלן זיי צום שאַנדסלופ און אין הייליקן גרימזאַרן שיטן
 פּעך און שוועבל אויף זייערע קעפּ. עס וואָלט נאָך לייכטער זיין
 אויסטייטשן זייער אַנטלויפן מיט מאַטעריעלע טעמים, מיט גרע-
 סערע הכנסות, מיט אויסוואַלען אויף אַ בעסערער קאַריערע.

ווער עס קען אָבער די פּסיכאָלאָגיע פון אַקטיאָר, די באַ-
 דינגונגען פון זיין שאַפן, דער וועט זוכן טיפּערע סבות. אמת,
 אויך די מאַטעריעלע זייט שפּילט אַ געוויסע ראָל און מען קאָן
 אויף קיינעם קיין פאַריבל נישט האָבן, אַז ער וויל נישט לשם
 קוואַנט שטאַרבן פאַר הונגער אַדער—ביי די נישט זיכערע און
 נישט סאָלידע יסודות פון דעם יידישן טעאָטער—לעבן אין שטענ-
 זיקער אימה פאַר דעם מאָרגעדיקן טאָג. אָבער די אייגנטלעכע
 סבה ליגט טיפּער: דאָס איז דער קינסטלערישער הונגער, דאָס
 נישט-באַפּרידיקט ווערן אויף דער יידישער בינע.

דער שעפּערישער אַקטיאָרישער טאַלענט וועט זיך קיינמאָל
 נישט באַנוגענען מיט דעם אויסערלאַכן ערפּאָלג פון זיין ראָל,
 אים וועט קיינמאָל נישט צופּרידנשטעלן דאָס אָפּגעאַרבעטע שטיקל
 אַרבעט, וואָס ווערט אים אין דעם קאָמפּליצירטן טעאַטראַלישן
 אַפּאַראַט צוגעטיילט. שטענדיק וועט ער נייע אויפגאַבן, אין יע-

דער ראָל, אין יעדער פּיעסע נישטערט ער מיט דעם אינסטינקט פון אַ רויבפּויגל פּרישע שפּייז פאַר זיין אייביק נישט געזעטיקטן קינסטלערישן הונגער. מיט זיינע פחות וואַקסט זיין אַפּעטיט, זיין באַגער וועט דרייסט און דרייסטער, ער וויל אַלץ העכער און העכער שטייגן אויף דער לייטער פון דראַמאַטישע קרעאַציעס. און דאָ שטויסט ער זיך אָן אויף אַ האַרטער וואַנט, אויף אַן איינג אַפּגעצוימטן גבול: דאָס היינטיקע יידישע טעאַטער.

וואַרום דער אַקטיאָר איז אין זיין שאַפן געבונדן און גע-פענטעט, נישט פּריי, ווי יעדער אַנדערער קינסטלער. דער פּאָעט זינגט, זוען דער רוח הקדוש קומט איבער אים. אין וואַלד און פעלד, אין שטוב און גאַס, אין סאַלאָן און קעלער, אין וואַר-שטאַט און פּאַבריק. אַנדערש דער אַקטיאָר. אויך ער לעבט אי-בער זיינע ערשטע זעענישן אין שטילקייט, אין אַ ווינקעלע פאַר-טראַכט אָדער אין אַ בוך פאַרוונקען, אָבער דער אייגנטלעכער עצמדיקער אַקט פון שאַפונג קומט פאַר אויף די ברעטער. דאָ ערשט פילן זיך זיינע אָדערן מיט בלוט, זיינע וויזיעס מיט לעבן. דאָ קלינגט די לופט, דאָ ריידן די ווענט, דאָ אַטעמען טייטע זאַכן. דאָ ווערן זיינע ווערטער און טענער, זיינע באַוועגונגען און מעשים באַגלייט פון יענעם פאַונדערן צייטער, וועלכן יעדער קינסטלער—פון דעם קלענסטן ביז צום גרעסטן—פילט און געניסט בעתן שאַפן. דאָ געפינט ער אין פּובליקום יענעם רעוואַ-נאַנס, אָן וועלכן זיינע קלאַנגען זיינען טויב און אָפּגעריסן, ווי די טענער פון סטרונעס אין אַ צעבראַכן פּידעלע.

דער אַקטיאָר קאָן נישט שפּילן, ווען זיין האַרץ גלוסט. ער מוז וואַרטן, ביז דער מחבר שאַפט אים דעם טעקסט, דער רעזשיסאָר די סצענישע ראַם, די חברים די סביבה, דאָס פּובלי-קום דעם אָפּקלאַנג. פעלט נאָר איין רינג אין דערדאָזיקער קייט—דאָן בלייבט זיין ליד פאַרשטומט, זיין טאַלענט וועלקט און שטאַרבט אָפּ ביסלעכווייז.

אונזער טעאַטער פעלט דידאָזיקע קייט. דער אַריגינעלער רעפּערטואַר איז אַרעם. געשאַפן אין די לעצטע צענדליקער יאָרן, אין דער תקופה און אין צייכן פון נאַטוראַליזם, אין אויסגערכענט

פאר אַקטיאָרישע מיטלמעסיקייטן, איז ער נישט מסוגל צו באַ-
פוידיקן דעם אַקטיאָר, וואָס גארט נאָך טיפּערע איבערלעבונגען.
ווידער יענע ליטעראַריש-דראַמאַטישע שאַפונגען, וואָס זיינען נישט
אַריין אין שטענדיקן רעפערטואַר אָדער וואָס האָבן זיך נישט
געקאָנט אין אים האַלטן—האַבן זיך נישט גערעכנט מיט דעם
לעבעדיקן אַקטיאָר. גוטע איבערזעצונגען פון מייסטערוערק פון
דער דראַמאַטישער וועלטליטעראַטור פעלן, און כדי זיי זאָלן
אויסנעמען ביים היינטיקן שטאַמפּובליקום, וואָלטן זיך געפּאָדערט
לאַנגע צוגרייטונגען פונם גאַנצן פּערזאָנאַל און אַרייכער אַפּאַראַט,
וועלכן דאָס יידישע טעאַטער קאָן זיך דערווייל נישט פאַרגינען,
נישט האָבנדיק פון קיין שום זייט קיין מאַטעריעלע שטיצע.
אָבער אויך יענעם מין מענטשן פאַרמאָגן מיר נישט, וואָס
זאָלן העלפן בויען אַ סביבה פאַרן קינסטלער. עס פעלט דער
אינערלאַכער צוואַמענבונד פון קינסטלער צווישן זיך, צווישן
קינסטלער און טעאַטערפריינט, יענער צוואַמענבונד, אָן וועלכן
אָן אַלט טעאַטער קאָן נאָך ווי עס איז וועגעטירן, אָן וועלכן
אָבער אַ ניי טעאַטער קאָן נישט געבויט ווערן. עס פעלט יענע
אַטמאָספּער, אין וועלכער עס פילט זיך דאָס שטרעבן צו הויכע
קינסטלערישע צילן, אין וועלכער עס הערשט דער יראת הכבוד
פאַר דעם זשעניע און די אַכטונג פאַר דעם שאַפנדיקן טאַלענט,
אין וועלכער די קריטיק זידלט נישט ווילד און לויבט נישט אין
הימל אַריין—נאָר העלפט מיט איר שטרײנגער זאַלאַכקייט און
געטרייער איבערגעגעבנקייט דעם קינסטלער צו שטייגן אַלץ הע-
כער און העכער.

און דעריבער פאַרלאָזן אונז גרעסערע און קלענערע טאַ-
לענטן און זוכן ביי פרעמדע צו באַפרידיקן זייער קינסטלערישן
הונגער. ס'רוב דערגרייכן זיי נישט ווייט. מיד און צובראָכן
פאַלן זיי אין האַלבן וועג, בלייבן ליגן אויף דער שטרעקע, ווערן
פאַרזונקען אין אייביקער פאַרגעסנקייט.
אונז אָבער פעלן הענט צום בויען.

וועגן א טעאטער-בנין.

I

אין דער לעצטער צייט איז די פראגע וועגן א יידישן טעאטער-בנין ארויסגעשוואמען אויפן סדר-היום. דאָס רעקוויזירן קאָמינסקיס טעאטער מצד דער מאַכט האָט אויפגערודערט די יידישע געזעלשאַפּטלאַכע מיינונג. פון פאַרשידענע זייטן האָבן זיך געלאָזט הערן קולות וועגן דער נויטיקייט פון אַן אייגענעם נייעם טעאטער-בנין. אידעען, פאַרשלאָגן, פראָיעקטן האָבן זיך געטאָן אַ שאַט און אין ערשטן ברען איז מען גרייט געווען אַפילו צו גרויסע מאַטעריעלע קרבנות.

דידאָזיקע התלהבות איז נאָך די ערשטע פאַר טעג-ווי דער שטייגער ביי פוילישע יידן—שטאַרק אָפגעקילט געוואָרן. מען האָט זיך אויסגעניכטערט און גענומען אַרויסגעפונען מניעות צו דער פאַרווירקלאַכונג פון די אַלע פלענער. מען האָט אָנגע-הויבן צו ריידן וועגן דעם יקרות פון בוימאַטעריאַל, וועגן דעם הויכן אַרבעטסלויזן פון די בויאַרבעטער, וועגן די שוועריקייטן אין צונויפקלויבן די נויטיקע סומע געלד וכדומה. און באַהאַנדלט האָט מען דעם גאַנצן ענין אַזוי, גלייך ס'וואָלט זיך האַנדלען וועגן אַ זאַך, וואָס קאָן איבער נאַכט באַשאַפן ווערן, וועגן אַ בנין, וואָס קאָן אין משך פון עטלאַכע חדשים אַרויסוואַקסן פון אונטער דער ערד. און אַוועקגעשטעלט האָט מען די פראַגע אַזוי, גלייך זי וואָלט ערשט נעכטן געבוירן געוואָרן, גלייך מיר וואָלטן ביי צו דער רעקוויזירונג פאַרמאָגט דאָס בעסטע טעאטער אויף דער וועלט.

אין דער אמתן איז די פראגע פון א יידישן טעאטער-בנין אין ווארשע אזוי אַלט, ווי דאָס יידישע טעאטער גופא. אָבער גאַרנישט ווייזט נישט אזוי בולט אַרויס די נישטסאָלידקייט און צופעליקייט פון די יידישע טעאטער-אונטערנעמונגען, ווי זייער באַציונג צו אַ שטענדיקן בנין. קיינמאָל, אויך אין יענע גליקלאַ-כע צייטן נישט, ווען מען האָט ביים יידישן טעאטער ממש גע-שעפט רענדלאַך מיט די הענט, האָט מען נישט געפונען פאַר נויטיק אויסצובויען אַן אייגענעם בנין, וואָס זאָל זיין צוגעהאָסט צו די באַדערפענישן פון דער מאַדערנער טעאטערקונסט. מען האָט שטענדיק פאַר ליב גענומען מיט געדונגענע זאַלן, וואָס זיינען געווען באַשטימט פאַר גאָר אַנדערע צוועקן און אין בעסטן פאַל זיך באַנונגט מיט איבערבויעכצער און לאַטעכצער. דאָס האָט אַנדערש נישט געקאָנט זיין. דאָס איז געלעגן אין דעם כאַראַק-טער פון דעם יידישן טעאטער-אונטערנעמער

וואָרום לאַמיר זיך נישט נאָרן, ווער איז דען געווען דער יידישער טעאטער-אונטערנעמער? נישט וועגן זיינע קינסטלערישע קוואַליפיקאַציעס וויל איך דאָ רייַדן, נאָר וועגן זיינע ריין-סוהרי-שע פעהיקייטן. אַ קליין קרעמעריל מיט אַן איינג באַגרעניצטן בליק האָט ער זיך נאָר גערעכנט מיט די באַדערפנישן פון טאָג, פון דער מינוט. אַ פּעדלער פון טעאטערקונסט האָט ער קיינמאָל נישט געשטרעבט זיך צו דערציען אַ פּובליקום, צו שאַפן פאַר זיין געשעפט אַ שטאַם פון שטענדיקע, פאַרלעסלאַכע קונים אויף זיין טעאטראַלישער סוהרה. ער האָט אַלץ געקלערט, ווי אזוי מיט דער הילף פון אומגעלומפערטער, לינגערישער רעקלאַמע צריינצובאַקומען דעם קונה. ווי אזוי דער קונה איז געוואָרן באַ-דינט, צי האָט ער אויך פאַר זיין ערלאַך באַצאָלטן גראַשן גע-קאָנט עטוואָס געניסן, עטוואָס זען און הערן—דאָס איז נישט געווען דעם אונטערנעמערס דאגה.

II

פון דעם היבש ביסל לאַקאַלן, דורך וועלכע דאָס יידישע טעאטער אין וואַרשע איז אין משך פון קנאַפע פּערציק יאָר פון

יין עקויסטענץ אדורכגעגאנגען, פארדינען נאָר גאָר ווייניק דעם
נאָמען פון אַ טעאַטער-זאַל, סיי אין קינסטלעריש-טעכנישן, סיי
אין סאָציאַל-היגיענישן פּרט.

דעם ערשטן קונסט-היכל האָבן יידישע אַקטיאָרן—דאַכט זיך
אַפגעריסענע פון גאָלדפּאַדענס טרופּע אין רוסלאַנד—אויפגעשלאָגן
מיט אַ יאָר 38 ביו 40 צוריק אין אַ שפּע פון ברעטער אָן אַ
ברוק אויפן מוראַנאָווער מאַרק (נישט אויפן מוראַנאָווער פּלאַץ,
וואו דאָס שפּעטערדיקע מוראַנאָווער טעאַטער איז געשטאַנען).
אַבער שוין די צווייטע יידישע טרופּע, וואָס קומט אין אַ קורצער
צייט אַרום קיין וואַרשע, די אַזוי גערופּענע „בראָדער אַרטיסטן“
שפּילן אין אַן אַנדערן לאַקאַל: אין דעם „נאָווי טיוואָלי“ אויף
קרולעווסקאַ גאַס. אַ דאַנק דער שתדלנות פון די אַרטאָדאָקסישע
קרייזן ווערט דאָס טעאַטער פאַרמאַכט און דאָס צווייטע מאָל
מוז „בראָדער אַרטיסטן“ שפּילן אויף אַ הויף אין אַ גערטל אויף
פּראַנצישאַנער גאַס 24 ביי וואָלף ליטוואַק.

אַ נייע תקופּה אין דער געשיכטע פון דעם יידישן טעאַ-
טער-בנין הויבט זיך אָן, בעת גאָלדפּאַדען אַליין קומט אַראָפּ אין
יאָר 1884 קיין וואַרשע. דעם גרינדער פון דעם מאָדערנעם יידישן
טעאַטער, וואָס האָט שוין געהאַט אַ שם אויף דער וועלט, האָט
נישט געפּאַסט צו שפּילן ערגיץ-וואו אין אַ הויף. ער האָט שוין
געמוזט האָבן אַריכטיקן טעאַטערזאַל, בפרט, אַז ער האָט אַרויס-
געקוקט אויך אויף יענע קרייזן, וואָס האָבן אַפילו פיינט געהאַט
דעם זשאַרגאָן. האָבן אַבער געהאַלטן אַן עולם ומלואָה פון אַ
יידישער סובּרעטקע און אַ יידישן קאָמיקער. דעמאָלט האָט אין
טעאַטער „עלזאַרדאָ“ אויף דלוגאַ 25 (דאָס היינטיקע אָפּערעטן-
טעאַטער „נאָוואָשצין“) געשפּילט אַרוסישע טרופּע און נישט דוקא
געמאַכט קיין פּויגלדיקע געשעפטן. גאָלדפּאַדען האָט אָפּגעדונגען
דאָס טעאַטער אויף פיר מאָל אין וואָך און דער ערפּאָלג פון
די יידישע ספּעקטאַקלען איז געווען אַזוי גרויס, אַז די פיר
פעטע טעג האָבן געקאָנט אויסהאַלטן די דריי מאָגערע פון דער
רוסישער טרופּע.

„עלזאַרדאָ“—וואָס איז דאָן איבערגעגאַנגען צו יעקב אַד-

לער—איז געווען דער ערשטער און פאר אלאנגער צייט אויך דער לעצטער ריכטיקער טעאטערזאל. פון איצט אָן וואלגערט זיך דאָס יידישע טעאטער לאנגע יאָרן אין פארשידענע זומער-טעאטערן, גערטנדלאך, רעסטאָראַנען און קאַבאַרעטן, וואו ס'ווערן געשפילט טיילווייז גאַנצע פיעסן, טיילווייז איינצלע נומערן. די קריסטלעכע אונטערנעמערין אַגינסקא, וואָס האָט אויך אַמאָל גע-וואָלט רייך ווערן ביים יידישן טעאטער, נעמט ספּיאַקאָוסקיס און דאָן ה. בערמאַנט טרופע אין דעם רעסטאָראַן „שאַטאָ דע פלער“ אויף דלוגא 11. שפּעטער שלאָגט אָן דאָס יידישע טעאטער אויף פּראָמענאַדע אונטער דער מאַקאָטאָווער ראָגאַטקע, וואו מען שמוגלט צווישן רוסישע און דייטשע אויך יידישע ליולאַך, אין רעסטאָראַן „אַיצאָווקאַ“ עק מאַרשאַלאַקאָוסקאַ און פּיענקאַ, אין גאָרטן-רעסטאָראַן „ראָזקאָש“ נעבן נאַזשיקס שול אויף דוואַרדע 6 און אַפילו דער „רוסקי קלוב“ אויף מאַקאָטאָו 73 האָט זוכה גע-ווען צו זען יידישע אַקטיאָרן.

אין יאָר 1905 עפנט זיך מיט קאַמינסקיס טרופע אין דעם זומער-טעאטער אויף באַגאַטעלאַ דאָס טעאטער „באַגאַטעלאַ“ אונטער דער דירעקציע ארנשטיין און ראָזענזאַל און איינצייטיק עפנט וויספעלד (דער אונטערנעמער פונם יידישן טעאטער אין „רוסקי קלוב“) דאָס מוראַנאָווער טעאטער, אַן אַרומגעצוימטן פּלאַץ אָן אַ דאַך, וואָס ווערט נאָך דעמועלבן ווינטער איבערגענומען און אויסגעבויט פון אַרנשטיין און ראָזענזאַל. אין דערזעלבער צייט שפילט אַ יידישע טרופע אונטער דער פּירונג פון סעס אַד-לער און וויספעלד אין „טעאטער נאָווי“ אויף קרולעווסקאַ.

1906 פירט אָן אַרנשטיין אַ יידיש טעאטער אין „זשאַרדען ד'היווער“, אין אַקוואַריום (כמיעלנאַ 9) און אין דעמועלבן יאָר עפענען עפּעלבערג און ראַפּעל אין אַ סוטערען אונטער דער פּאַ-נאָראַמע אויף קאַראָווא 18, וואו עס האָט ביז צו דער צייט געשפילט אַ פּוילישער ליטעראַרישער קאַבאַרעט, אַ יידיש טעאטער, וואָס גייט דאָן איבער צו קאַמפּאַניעעץ-ליבערט-זאַנדלער און ביט שפּעטער יידישע און פּוילישע אונטערנעמער. (היינטיקער „עלי-זעאום“).

1909 בוים איבער א. י. קאמינסקי די רונד-פאָנאָראַמע
גאַלגאַטאָ אויף אָבאָזשנאַ 1-3 אין אַ יידיש טעאַטער, וואו עס
ווערט געשפילט יידיש ביו דעם יאָר 1917, ווען די דייטשן
הויבן דאָרט אָן שפילן.

1915 בויען אויס די אונטערנעמער אברהם ברין און ריבאַ
דאָס טעאַטער „צענטראַל“ אויף לעשנא 1. אין דעמועלבן יאָר
מאַכט איבער זלאָטשעווסקי דאָס קינאָ אויף דזשיעלנא אין
אַ טעאַטער „ווענוס“ (אין דער לעצטער צייט צוריק אַ קינאָ).

1917 ווערט אויף ביעלאַנסקאַ 5 אויפן אָרט פונם אָפגע-
ברענטן קינאָ „גיגאַנט“ אויסגעבויט דאָס גרויסע „אַרגוס“-טעאַטער,
וואו מען האָט אויף יידיש נישט געשפילט. (אָפגעברענט
1920)

דאָס איז אין קורצע שטריכן די געשיכטע פון די יידישע
טעאַטער-בנינים אין וואַרשע, ווי ווייט זי האָט זיך געלאָזט פון
פערזענלאַכע באַריכטן פון טעאַטער-אונטערנעמער, דירעקטאָרן
און אַקטיאָרן צוזאַמענשטעלן. פולשטענדיק איז פונדעסטוועגן אויך
דידאָזיקע סקיצע נישט, און דער קומענדיקער היסטאָריקער פון
דעם יידישן טעאַטער וועט מוזן געוויסע פאַקטן מוסיף זיין, און
געוויסע פאַריכטן.

III

ווי איז דער היינטיקער מצב פון די טעאַטער-בנינים אין
וואַרשע? אַזוי ווי ווענוס אויף דזשיעלנא, וואו עס האָבן ביו מיט
אַ קורצער צייט צוריק געשפילט יידישע טרופעס, איז אַנטגילטיק
אומגעפיטן געוואָרן אויף אַ קינאָ און „אַרגוס“ איז אָפגעברענט
געוואָרן, פאַרבלייבן נאָך דריי בנינים : עליזעאום, צענטראַל און
קאמינסקי, צו וועלכע עס לוינט זיך נענטער צוצוקוקן, ווי ווייט
זיי זיינען צוגעפאַסט צו די באַדערפנישן פון אַ מאָדערנעם טע-
אַטער.

די אייראָפּעאישע טעאַטער-בוי-פראַקטיק האָט אויסגעביל-
דעט דריי טיפן פון אַ טעאַטער-הויז: דאָס גרויסע טעאַטער
מיט 1600 ביו 2000 פלעצער פאַר אָפערן, גאלאַ- און קלאַסיקער-

פאָרשטעלונגען, דאָס מיטעלע מיט 1000 ביז 1200 פלעצער פאָר
 מאָדערנע דראַמעס, קאָמעדיעס און אָפּערעטקעס אין דאָס קליי-
 נע טעאָטער, דאָס אַזויגערופענע „קאָמער-טעאַטער“ מיט 300 ביז
 500 פלעצער פאָר אינטימע שטימונגס-דראַמעס און פאָר סטודיאָס.
 עס איז נאָראַקטעריסטיש, אַז די וואַרשעווער יידישע טעאַ-
 טערן קאָנען איינגטלאַך נישט פאַרעכנט ווערן צו קיין איינציקן
 פון די דריי טיפּן. דאָס באַווייזט, אַז זיי זיינען געבויט צי אי-
 בערגעבויט געוואָרן אָן וועלכער נישט איז אויסרעכנונג פאָר דעם
 אָדער יענעם רעפערטואַר, צו דעם אָדער יענעם צוועק, נאָר אַז
 זיי זיינען ווי עס איז צוגעגרייט געוואָרן, פּדי אַזוי גיך ווי מעג-
 לאַך צו בריינגן ריוח דעם אונטערנעמער.

דאָס קלענסטע פון אַלע איז „עליזע אום“ אויף קאַראָווא
 18. עס האַלט נאָך דעם לעצטן איבערבוּי, אין וועלכן עס זיינען
 צוגעקומען אַן אַרץ פון 100 פלעצער—סך הכל 600 פלעצער,
 אַלע אין פאַרטער. דער נידריקער לאַנגער און שמאָלער זאָל
 לאָזט נישט צו קיין העכערן אויפבוּי פון די ווייטערדיקע רייען,
 אַזוי, אַז פון די אונטערשטע פלעצער באַקומט דאָס בינע-בילד אַ
 מאָדע ווייט, אומדייטלאַך און פאַלש אויסזען. דער זאָל געפינט
 זיך אין אַ קעלער אָן ווענטילאַציע. די בינע איז קליין און איינג,
 פון די גאַרדעראַפּעס זיינען נאָר צוויי קליינע געמויערט, פון
 זיי איינע מיט פענסטער און די אַבריקע געפינען זיך אין קאָ-
 רידאָר צונויפגעשלאָגן פון הילצערנע ווענטלאַך, פיצעוודיק און
 איינג, גאַנץ אָן לופט און ליכט. וואָס דאָס באַטייט פאָר דעם
 אַרטיסט, קאָן מען זיך לייכט אויסמאַלן.

עטוואָס לייטישער זעט אויס די בינע אין צענטראַל.
 אויך דאָ איז זי קליין און פלאַך אָבער די גאַרדעראַפּעס זיינען
 מער געגליכען צו מענטשלאַכע שטיבלאַך, ווי צו שטעלעכלאַך
 פאָר קרוליקעס. דער זאָל האַלט 619 פלעצער, דערפון 150 אויפן
 באַלקאָן, די אַבריקע אין פאַרטער. פון די זייטן זיינען דאָ 7
 לאָזשען און דריי בלינדע לאָזשען. די אָפטיק איז צוליב דער
 ברייט פון זאָל און צוליב דעם באַלקאָן פאַרהעלטניסמעסיק בע-
 סער ווי אין עליזעאום. נעמט מען אָבער אין אַכט, אַז דער בנין

איז געבויט אין יאָר 1915 און אַז מען האָט געקאָנט אויף דעם זעלבן פּלאַץ אויפבויען אַ הויכן רחבותדיקן בנין לויט אַלע מאָ-דערנע פּאָדערונגען, זעט מען, ווי קורצזיכטיק און קליינלאַך די בויער זיינען געווען.

דאָס גרעסטע פון אַלע יידישע טעאַטערן, קאַמינסקי-טעאַטער האַלט אַן ערך פון 1500 פּלעצער און פּאַרטער, אין „אַמפּיטעאַטער“ און אין דער רונד-גאַלעריע. אויס אַ רונד-פּאַנאָ-ראַמע איבערגעבויט, איז עס אַן אמתער ריונבנין, אַ ריונהאַל, וואָס פּאַסט גיכער פאַר אַלע אַנדערע צוועקן, איידער פאַר אַ טעאַטער. דער סלופ אינמיטן זאַל, וואָס האַלט אונטער דעם סו-פיט, פאַרשטעלט פאַר אַ גרויסן טייל פון די צוקוקער די בינע און שניידט אַדורך פאַר די, וואָס זיצן אין די ווייטערע רייען (אונטער דער 6—7) דאָס בינע-בילד אויף צוויי העלפטן, צוליב דעם רוגדבוי פון דעם בנין איז פאַר דער גאַנץ טיפּער און גע-נוג גרויסער בינע אַנטשטאַנען אַן אומגעלומפערט ברייט פּראָס-צעניום, וואָס שאַפט צוזאַמען מיט דעם אָרקעסטער-גרוב אַ גע-וואַלטיקן מהלך צווישן בינע און פּובליקום, דעריבער איז די אַקוסטיק אין זאַל אַזוי שלעכט, אַז זי גויטיקט די אַקטיאָרן אַן-צושטריינגן זייער אָרגאַן איבער די פּחות. אַז דאָס בריינגט פאַר אונזערע טעכניש נישט-געשולטע אַקטיאָרן די גרעסטע סכנות—איז איבעריק צו זאָגן. אויך די לאַגע פון דעם טעאַטער אויף אַבאָזש-נאָ, וווייט פון דעם יידישן צענטרום, איז זייער נישט גינציק פאַר אַ יידיש טעאַטער.

דער פּאַסיקסטער פון אַלע טעאַטער-בנינים, דער איינציקער אַ ביסל מיט קאָפּ געבויטער איז געווען דער נישט לאַנג אָפּגע-ברענטער „אַרגוס“ אויף ביעלאַנסקאַ. עס איז דער נאָרמאַלער טיפּ פון דעם מיטעלן טעאַטער. דער זאַל גענוג ברייט און נישט אי-בעריק לאַנג נאָר עטוואָס צו נידריק האָט צוזאַמען מיט די לאַ-זשען און דעם אַמפּיטעאַטער געהאַלטן 1128 פּלעצער און פאַר-מאָנט אַ גוטע ווענטילאַציע. די בינע איז געווען גענוג הויך, 12.50 מעטער טיף און 10.50 ברייט מיט אַ עפענונג פון 7.50 מעטער. עס איז אויך געווען די איינציקע יידישע בינע, אין

וועלכער עס האָט זיך געלאָזט אַרײַנבויען אַ רונד-האַרײַזאָנט, וואָס איז אַזוי וויכטיק פאַר די מאָדערנע דעקאָראַציעס. אַרום דער בינע האָבן זיך געפונען 12 באַקוועמע גאַרדעראַבעס מיט פענס-טער.

נאָר אפילו ווען דער בנין וואָלט נישט געוואָרן אָפגע-ברענט, וואָלט דאָס ייִדישע טעאַטער נישט געווען געהאַט פון אים קיין נוצן. הגם ער איז פון אַ ייִדישן אונטערנעמער פאַר אַ ייִדיש טעאַטער אויסגעבויט געוואָרן, האָט דער בעל-הבית פון הויז, אַ יוד אַן אַסימילאַטאָר באַין אופן נישט געוואָלט אָפגעפן דעם זאָל פאַר אַ ייִדיש טעאַטער. אומזיסט איז געווען די שתדלנות פון די אָנגעזעענסטע מענטשן פון שטאָט און פון דער פרעמד-דער איינגעזעענסטער גביר האָט בילכער געוואָלט זען ביי זיך אַ זיילישן קאַבאַרעט מיט פרויען-וואַלקעס און ענלאַכע פיינע זאַכן אַ אידער אַ ייִדיש קינסטלעריש טעאַטער.

IV

פאַרקלערט מען זיך ערנסט וועגן אַ נייער געביידע, איז די ערשטע פראַגע, צי וועט ביי דעם היינטיקן יקרות פון בוי-מאַטעריאַל און אַרבעט, די הכנסה פון דעם זאָל אַמאָרטיוירן די הוצאות, צי וועט דער קאַפיטאַל, וואָס מען לעגט אַרײַן „טראַגן“. מען קאָן אין פרינציפ האַלטן, אַז אַ טעאַטער דאַרף אויסגעהאַלטן ווערן דורך דער געזעלשאַפט אָדער דורך דער מלוכה, נישט ערגער ווי אַ פּאָלקשול אָדער אַן אוניווערזיטעט. אָבער פל-זמן מיר לעבן אין דער קאַפיטאַליסטישער געזעלשאַפט, מוז מען זיך דערמיט רעכענען, אַז דער קאַפיטאַל, וועלכן מען וויל פאַראינ-טערעסירן, וועט קודם-כל אַוועקשטעלן די פראַגע, צי לוינט אים דער עסק, צי וועט דאָס געשעפט זיין רענטאַביל.

שוין היינטיקן טאָג רעכנט זיך דער טעאַטער-בנין פאַר אַ גוט געשעפט, הגם עס ציען פון אים חיונה אַ היבש ביסל מענטשן. די היינטיקע ייִדישע טעאַטער-אונטערנעמונג איז אַ פאַרפלאַנטער-טער קגויל פון בעל-הבתים, הויז-אונטערנעמער, זאָל-אונטערנע-מער, טעאַטער-אונטערנעמער, פראַצענט-שותפים, שותפים צו דער

גאַנצער הכנסה (וואָס נעמען אַראָפּ זייער חלק „פון אויבן“) און שותפים צו דעם ריינעם ריוח. דאָס אַלץ דרייט זיך אַרום איין איינציקן קליינעם, איינגן זאָל פון עטלעכע הונדערט פלעצער. פון די דערמאָנטע דריי טיפן איז פאַר דעם יידישן טעאַ-טער דער פאַסיקסטער דער מיטעלער טיפ, וואָס זאָל אַרומנעמען אַן ערך פון 1200 פלעצער. די פלעצער מוזן אַזוי געבויט זיין, אַז פון יעדן פלאַץ זאָל מען גוט הערן און גוט זען און ווי ווייט מעגלאַך באַקומען אַ ריכטיק בינעבילד. דאָס אַלטע טעאַטער מיט לאָזשען און באַלקאָנען און מיט זיילן צום אונטערשפאַרן, גיט אָבער די מערסטע צוקוקער אַ גאַנץ פאַלש בילד. דאָס לאַ-זשען און באַלקאָנען-סיסטעם איז אַן איבערבלייבעניש פון דער ראָקאָקאָ-צייט, פון יענער צייט, ווען די פריווילעגירטע פון קלאַסן און קאַסטעס האָבן אַפילו אין דעם בוי פון טעאַטער געפונען זייער אויסדרוק. היינט, אין דער צייט פון דעמאָקראַטיע און גלייכהייט איז דער לאָזשען-בוי אַן איבעריקע זאַך. די נייעסטע טעאַטערן, ווי למשל, דאָס „פעסט-שפּילהויז“ אין ביירויט און די „פּאַלקס-בינע“ אין בערלין האָבן נישט קיין לאָזשען און נישט קיין באַלקאָנען. אויך אין אונזער בנין וואַלטן זיך מוזן די פלע-צער אויפהויבן אַמפּיטעאַטראַליש און דער צוגאַנג צו די העכערע פלעצער וואַלט מוזן פירן דורך טרעפּ. דאָס איז דאָס אַזוי גע-רופענע „רינג-סיסטעם“, וואָס האָט אַחוץ זיין ביליקייט נאָך די וויכטיקע מעלה, אַז כמעט פון יעדן פלאַץ הערט מען און מען זעט אויסגעצייכנט.

דערדאָזיקער זאָל אַליין איז אָבער נישט מסוגל צו באַ-פרידיקן די באַדערפנישן פון דער מאָדערנער יידישער טעאַטער-קונסט, בפרט, ווען דער רעפערטואַר זאָל אַרומנעמען אַלע מינים פון טעאַטראַלישער קונסט: אָפּער, אָפּערעטקע, דראַמע און קאָ-מעדיע. עס וועט זיך נאָך אַ קורצער צייט אַרויסווייזן די נויטי-קייט פאַר דער אינטימערער דראַמע און פאַר ליטעראַריש-דראַ-מאַטישע עקספּערימענטן ווי אויך פאַר אַקטיאָרישע און סצענישע סטודיען, צו שאַפן אַ קלענערן, אינטימערן רויס, אַ „קאַמראַטעאַטער.“ פּראַקטיש-גענומען זיכערט דאָס אַריינבויען לכּתחילה אַ קליין טעאַ-

טער אין אַ גרעסערן בנין ביי קליינע הוצאות אַ פאַרהעלטניסמע-
סיק גרויסע הכנסה.

דער קלוגער אַרכיטעקט וועט אָבער ווייטער מוזן קלערן,
ווי אַזוי אַמבעסטן אויסצונוצן דעם פּלאַץ. אין פּוילן פּלעגט מען
אָוועקשטעלן אַ גוואַלדיק ברייטן בנין מיט עטלעכע פּראָנטן און
באַפּוזן די פּראָנטן מיט—קראַמען (וואַרשע, לבוב). דידאָזיקע
פאַרבינדונג פון קונסט און געשעפט איז אַ בילס צו וואַכעדיק. אַ
מאָדערן טעאַטער, וואָס וועט זיך ביי די היינטיקע וואוינונגס-
פאַרהעלטנישן נישט קאָנען צעלעגן אין דער ברייט, וועט מוזן
זיך שטרעקן אין דער טיף און דראַפען אין דער הויך, בפרט,
אַ דאָס בינע-הויז מוז זייער הויך געבויט ווערן. דער הויפטזאַל
פון דעם טעאַטער קאָן אַ הויך די נויטווענדיקע לאַקאַלן פאַר
פּואַיעס און בופּעסס און איבער זיי נאָך האָבן אַ שטאַק אָדער
צוויי מיט לאַקאַלן, וואָס טאָרן נישט אָוועקגעגעבן ווערן פאַר
פּריוואַטע וואוינונגען, נאָר דאַרפן דינען פאַר קולטורעלע געזעל-
שאַפטן. געבויט נאָכן קאָרידאָרן-סיסטעם (יעדער לאַקאַל האָט אַ
באַזונדערן אַריינגאַנג פון דעם קאָרידאָר) און געטיילט דורך די-
גע ווענטלאַך, וואָס לאָזן זיך פּונאַנדעררוקן, וואָלטן זיי קאָנען
דינען אי אַלס אַרבעטס-ביוראַס אי אַלס קלענערע זאַלן פאַר
לעקציעס, קאָנצערטן וכדומה.

די הכנסה פון ביידע זאַלן, וואָס וואָלטן אין די פּרייע
אָוונטן געקאָנט באַנוצט ווערן צו קולטורעלע צוועקן, און פון די
איבעריקע לאַקאַלן וואָלט זיכער געקלעקט אויף פּראָצענטן צו דעקן
די הוצאות פון אַזאַ בנין, בפרט אַז אַ מאָדערנע בינע וואָלט
עס מעגלאַך געמאַכט צו שפּילן דעם גאַנצן רייכן אייראָפּעאישן
און יידישן רעפּערטואַר אין אַ פּאַסיקער אויסשטאַטונג.

דער בוי פון דער בינע איז איינס פון די שווערסטע
און פאַרפלאַנטערסטע פּראָבלעמען אין דעם מאָדערנעם טעאַטער-
בוי. אויף קיין שום געביט פון דער בוי-טעכניק זיינען נישט
פאַרגעקומען אַזוינע איבערקערענישן, קיין שום טייל פון דעם
טעאַטער-בנין איז נישט אַזוי גרונדלאַך איבערגעאַנדערשט געוואָרן,
ווי די בינע. די היינטיקע בינע מוז זיין גענוג טיף און גענוג

ברייט. א באוועגלאכער אַזוי גערופענער „בינע-מאַנטל“ קאָן די
עפענונג, דאָס בינע-בילד מאַכן שמעלער אָדער ברייטער, ליינגער
אָדער קורצער.

פיר סיסטעמען זיינען פאַראַן, וואָס מאַכן עס מעגלאַך שוין
בעת דעם שפילן אָדער נאָך פאַר דעם שפילן צוזוגרייטן די
דעקאָראַציעס פאַר די שפּעטערדיקע אַקטן אָדער סצענעס. ערשטנס,
די אַזוי גערופענע „וואַגן-בינע“, וואו די דעקאָראַציע ווערט אויפ-
געבויט אויף וועגן, וועלכע מען רוקט דאָן פון ביידע זייטן און
כּוּן הינטן צוזאַמען. צווייטנס, די אַזוי-גערופענע דריי-בינע (ווי
עס האָט דער „טעאַטר-פּאָלסקי“ אין וואַרשע), וואו די דעקאָראַ-
ציעס פון עטלאַכע סצענעס ווערן איינצייטיק אויפגעבויט אויף
די אויסשניטן פון אַ קרייז, און בעת עס ווערט אויף איין אויס-
שניט געשפּילט, קאָן אויף דעם אַנדערן די דעקאָראַציע געביטן
ווערן. דריטנס, די אַזוי-גערופענע „רוק-בינע“, וואו עס גע-
פונען זיך פון ביידע זייטן פון דער בינע צוויי גלייך נרויסע
בינען, אויף וועלכע די דעקאָראַציעס פון די שפּעטערדיקע סצע-
נעס ווערן בעתן שפילן געבויט אָדער פאַרן שפילן צוגעגרייט.
פּירטנס, די אַזוי-גערופענע „פאַרוונק-בינע“, וואו די דעקאָראַציע
ווערט אויסגעבויט אויף איינער פון די צוויי אָדער מער בינען,
וואָס געפונען זיך אונטער דער הויפט-בינע, און ביים בייטן די
סצענע פאַרווינקט מיט דער הילף פון אַן עלעקטרישן מאַטאָר איי-
נע און עס שטייגט אַרויף די אַנדערע בינע (ווי אַ מין ווינדע).
פון די אַלע סיסטעמען האַלט איך פאַר דעם בעסטן דעם לעצטן,
ווייל ער דערלאָזט אומגעציילטע קאָמבינאַציעס און גיט דעם רע-
זשיסאָר פולשטענדיקע פּרייהייט און אומאַפהיינגיקייט פון דער
טעכנישער זייט.

און נאָך אַ וויכטיקע פּראַגע בלייבט צו דערמאָנען. אַ טעאַ-
טער מוז ליגן אין צענטער פון פאַרקער, אין אַ פּונקט, וואָס ליגט
נאָנט פון דער הויפט-אָדער פון שטאָט און פאַרמאָגט אַ חוץ
דעם גוטע טראַמװיי-פאַרבינדונגען מיט די ווייטערע קוואַרטאַלן.
פון אַ יידיש טעאַטער אין וואַרשע פּאָדערט זיך נאָך, עס זאָל
ליגן אין דעם מיטלפּונקט פון דעם יידישן קוואַרטאַל. די שלעכ-

טע לאגע פון א טעאטער קאָן ביי די בעסטע אַרטיטישע כחות
און דער בעסטער אַדמיניסטראַציע בריינגען צו אַ באַנקראַט. די
שטאַטישע באַפעלקערונג, וואָס איז אין אַוונט מיד און אויסגע-
מאַטערט מן דער טאָג-אַרבעט, פוילט זיך צו גיין אין אַ ווייט
טעאטער. די טרופן, וואָס האָבן געשפילט אין קאָמינסקיס טעא-
טער, ווייסן צו דערציילן, וויפיל זיי האָט אָפגעקאָסט דאָס, וואָס
דאָס טעאטער ליגט ווייט פון די יידישע גאַסן. און איך וועל
קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם אויסגעצייכנטן וויץ פון דעם פאַר-
שטאַרבענעם בערלינער טעאטער-קריטיקער, ביווען-שרייבער און
יאָרן-לאַנגען דירעקטאָר אָסקאַר בלומענטאַל, וואָס האָט אַמאָל די
קריטיק וועגן דער עפענונג פון אַ ניי טעאטער אין ווייטן מורח
פון בערלין (אויב איך האָב נישט קיין טעות, דאָס היינטיקע רע-
זידענץ-טעאטער) אָנגעהויבן בזה הלשון: נעכטן האָב איך געזאָגט
צו מיין ווייב: פאַק מיר איין וועש אויף צוויי טעג, איך פאַר
צו אַ פרעמיערע אין רעזידענץ-טעאטער.

די עקאָנאָמישע אויסנוצונג פון דעם בוי-פלאַץ, אַ מאָדערנע
בינע און אַ גוטע לאַגע-דאָס זיינען די הויפט-פאָדערונגען, וועל-
כע מוזן געשטעלט ווערן אַ טעאטער-בנין. וועט דער נייער בנין
דידאָזיקע פאָדערונגען דערפילן-דאָן איז די רענטאַביליטעט
מער ווי געזיכערט. דאָן דאַרף מען זיך פאַר קיין שום הוצאות,
פאַר קיין שום מניעות נישט אָפשרעקן, נאָר אַזוי גיך ווי מעג-
לאַך צוטרעטן צו דער פאַרווירקלאַכונג פון דעם פלאַן. קיין מאַ-
טעריעלע אונטערשיצונג וועט זיכער נישט פעלן. זי וועט אויס-
צוויי קוואַלן פליסן. ערשטנס וועלן זיך קאַפיטאַליסטן אין דער
אונטערנעמונג באַטייליקן-בעלנים האָבן זיך שוין געפונען-און
מען קאָן האָפן, אַז ס'וועט זיך איינגעבן צו שאַפן אַ געזעל-
שאַפט אויף אַקציעס. און צווייטנס גלויב איך, אַז די ברייטסטע
פאָלקס-שיכטן וועלן מיט זייערע גראַשנס העלפן אויפבויען אַ
יידישן טעאטער-בנין. דעם פאָנד אויף אויסבויען די בערלינער
פאָלקס-בינע, איז געשאַפן געוואָרן פון קליינע פעניג-אָפּאַלן פון
בערלינער אַרבעטער און קליינע בעלי-מלאכות. פון פאָלקס-
גראַשן איז אויסגעוואַקסן דאָס טשעכישע גאַציאָנאַל-טעאטער

און טשעכישן פראָג, וואָס טראָגט די שטאַלצע אויפשריפט: „דאָס
סאַלק-זיך אליין.“ איך האָף, אז דער ייד אין פּוילן וועט נישט
ערגער פון דעם קליינעם מאַן אין דייטשלאַנד צי אין טשעכיען
תּוּמס זיין די קולטורעלע שליחות פון דער נאַציאָנאַלער בינע,
און דאָן, אויב עס וועט האַלטן ביים אויסאַרבעטן דעם בוי-פּלאַן,
וועט מען זיך קאַנען אויספירלאַך אָפּשטעלן אויף די אַלע פּראָגן,
וועלכע זיינען היינט נאָר אין אַלגעמיינע שטריכן אָנגעצייכנט.

II

פִּינֵעַ

מאַרק אַרנשטיין; דער ווילנער בער-דעביהל.

געשפילט דורך דער ווילנער טרופע.

מיט דער אויספירונג אויף דער בינע טרעט-אַריין אַ פּיע-סע אין אַ נייע לעבן. עס איז נישט נאָר אַ נייע תקופה, אַ העכע-רע מדרגה אין בוך-לעבן פון אַ געשריבן ווערק. עס איז אַן אַנ-דער מין לעבן. דאָס, וואָס האָט ביז איצט שטיל געדרימלט ערגיין-וואו אין אַ בוך, באַקומט פלייש און בלוט, ווערט אַוועק-געשטעלט אין רוים, הויבט זיך אָן באַוועגן, אָטעמען, לעבן-פון טויזנטער מענטשן באַקוקט און באַגאַפט. נייע האַרזיאָנטן עפע-נען זיך, נייע ווירקונגען ווערן געבוירן. מעלות, וואָס האָבן זיך ביים לייענען אין די אויגן געוואָרפן, פאַרקריכן זיך טיף אין די ווינאַקלאַך פאַר דעם ליכט פון קינקעטן. חסרונות, אין בוך קיים דערזען, שטרעקן זיך, וואַקסן אויס, נעמען אָן בולטע, געשפענס-טישע געשטאַלטן. די טויטע אותיות פון בוך און דער קלאַפּנדי-קער דופק פון מענטשלעכע לעבן אויף דער בינע-דאָס זיינען צוויי גרונד-פאַרשידענע דערשיינונגס-פאַרמען. און דעריבער טאַקי פלאַטערט די אָנגעשריבענע פּיעסע נישט גלייך פונם מחברס שרייב-טיש אַרויף אויף דער בינע. זי מוז נאָך פריער אַלאַנגן וועג דורכמאַכן. זי מוז צוגעגרייט, באַ-אַרבעט ווערן. אין די טונקל-קאַמערן פון דראַמאַטורגישער, רע-זשיסאָרישער, אַקטיאָרישער און בשותפותדיקער אַנסאַמבל-אַרבעט ווערט ערשט אויס דעם ליטעראַרישן נעגאַטיוו אַרויסגערופן דער

פאזיטיוו פון דער בינע-דערשיינג.

איידער מען באשליסט זיך צו שפילן א שטיק, קאָן מען זיך ישובן, קלויבן, מעסטן, וועגן. האָט מען אָבער אָנגענומען אַ פיעסע, מוז מען זיך צו איר באַציען ווי אַ מוטער צו איר קינד. אַ מוטער איז אַ פאַקרישקע—זאָגט אַ יידיש גלייכווערטל—זי דעקט אַלצדינג צו.

דאָס אייגענע מוז באַווייזן די אַרבעט פון אַ קינסטלערישן אַנסאַמבל. אין דער באַהאַנדלונג טאָר מען נישט מאַכן קיין חלוק צווישן גוטע און שלעכטע, שטאַרקע און שוואַכע פיעסן. דיזעלבע ערנסטע באַציונג מוז זיין אין ביידע פּאַלן. נאָר ביי שוואַכע פיעסן פּאָדערט זיך מער אַרבעט, מער מי, מער קינסטלערישע אַנשטריינגונג, מער המצאות, פּדי צו פאַרגלעטן די שוואַכקייטן, צו פאַרווישן די חסרונות.

און מיטלען צו פאַרגלעטן פאַרמאָגט די היינטיקע בינע אַ פּולע. זי קאָן פאַררוקן דעם שווערפּונקט, וואוהין איר געפּעלט; וויל זי, קאָן זי אייך אויפּטרייסלען מיט געוואַלטיקע מענטשלאַכע איבערלעבונגען, וואָס שפּיגלען זיך אין דעם זשעניאַלן שפּיל פון איינצלנע אַקטיאָרן; וויל זי, קאָן זי אייך פאַרשפורן מיט דער מוזיק פון ווערטער און טענער; וויל זי, קאָן זי אייך פאַר-ווין מיטן שטילן ריטם פון ציטערדיקע שטימונגען; וויל זי, קאָן זי אייך פאַרבלענדן מיט דער דריקנדיקער פּראַכט פון דע-קאָראַציעס. זעלישע און גייסטיקע, מאַלערישע און פּלאַסטי-שע, וואָרט-מוזיקאַלישע און טאָן-מוזיקאַלישע ווירקונגען—דאָס אַלין אין פאַרשידנסטן צוזאַמענשטעל—וואָס פאַר אַן אומאויסשעפּלאַצער קוואַל פון קינסטלערישע עקספרעסיעס!

אזוי רייך איז די היינטיקע בינע, און דערפאַר איז זי ווי קיין שום צייט-תּקופּה פאַר אונז, מסוגל יעדע ליטעראַרישע שאַפּונג ניי צו באַלעבן. ווי ווינציק לעבן די געשריבענע פיעסע זאָל נישט פאַרמאָגן, ווי קורץ איר אַטעם זאָל נישט זיין—די היינטיקע טעאַטער-קונסט וועט אין איר דאָס ביסל לעבן אויפ-וועקן אָדער—אַריינבלאָזן.

עס איז דעריבער נישט ריכטיק אָפּצופאַרטיקן אַ פאַרשטע-

לונג מיט דעם, וואָס מען ווייזט אָן אויף די שוואַכקייטן פון דעם געשריבענעם בוך. דאָס איז דער חוב פון בוך-קריטיקער. דער טעאָאָרע-קריטיקער מוז זיך יעדעס מאָל שטעלן די פראַגע: ווי אזוי האָט מען דאָ אַריבערגעטראָגן אַ ליטעראַרישע דערשיינונג אין דער וועלט פון טעאָאָרע ליטעראַרישע דערשיינונגען? וואָס האָבן חברה אַקטיאָרן, רעזשיסאָרן, דראַמאַטורגן אויפגעטון פון זייער זייט, מיט זייער קונסט, מיט זייערע מיטלען? אויף וועלכן וועג איז דאָס טעאָאָרע געגאנגען?

דער וועג פונם „וילנער בעל-הביתל“ איז געווען קלאָר. די טעמע פון דער פּיעסע איז אַפילו אַ יידישע. עס איז די לע-גענדע וועגן באַרימטן ווילנער חזן יואל דוד לעוויןאָהן, וואָס איז אַוועק קיין וואַרשע און דאָ, אין דער זינדיקער שטאָט, זיין קול פאַרלוירן. אָבער אָנגעשריבן איז דאָס שטיק מיט אַ סך יאָרן צוריק פון אַ יונגן שרייבער, וואָס איז געשטאַנען אונטער אַ פּרעמדער השפּעה, אין אַ פּרעמדער שפּראַך (אין דער דראַמע איז די שפּראַך נישט נאָר פאַרם, נישט נאָר גוף, נאָר אויך תּוֹכַן, נשמה), אין אַ פּרעמדער קולטור-סביבה, אין אַ פּרעמדן גייסט, פאַר אַ פּרעמד פּובליקום, מיט אַ בולטער טענדענץ פון „קאַמף פון ליכט געגן פינסטערקייט“—א טענדענץ, וואָס קוקט אויס אונז, היינטיקע, פאַרעלטערט. האָט מען געדאַרפט די טענדענץ אָפּ-שטופן און איבער יענעם גייסט פון ראַמאַנטיש-טעאָראַלישער סענטימענטאַלישקייט איבערשפּרייטן אַ שלייער פון ווייכער, צאַר-טער, אַיינהייטלאַכער, אויסגעהאַלטענער שטימונגס-קונסט. דאָס איז געווען דער איינציקער וועג, אויב מען האָט גע-וואָלט אויפוועקן די פּיעסע צו אַ ניי לעבן. האָט מען דאָס נישט געקאָנט, האָט מען געדאַרפט די פּיעסע, וואָס איז שוין געשפּילט געוואָרן סיי אויף פּוילישע (און דוקא מיט ערפּאָלג) סיי אויף יידישע ביגען, לאָזן ליגן אין אַרכיוו פון טעאָראַלישע זכרונות. וואָס האָבן מיר אָבער ביי די „וילנער“ געזען?

דער רייכער מענטשנפּערסאָנאַל פון דעם „ווינלער בעל-הביתל“—אן ערך דריי מנינים, צעפּאַלט זיך אויף דריי פּתות, פון וועלכע יעדע שפּילט זיך אויף אַ באַזונדערן אופן. קנעלט

אויף איר אייגענעם נוסח. די ערשטע גרופע מיט לאה, אברהם, אירענא, בלאזשעי, איז סענטימענטאליש-וויינעריש, וואָרגט זיך מיט טרערן און האַלט אין איין ווישן די אויגן. די אַנדערע רייסט, דורך איר אויפדרינגלאַכן, בורלעסקען קאָמיום, ממש אין די אויערן (דער נאַרישער בחור, וואָס „ענדעקט“ שבתצונאַכטס דעם ערשטן שטערן אויפן הימל מיט אַ געשריי און אַ געטומעל, גלייך ווי ער וואָלט ענדעקט אַמעריקע, די אַנסאַמבל-סצענען אין ערשטן אַקט ביים שלש-סעודות מיט דעם סטאַטיסטן-גערוודער און בפרט די בית-מדרש-סצענע אין דריטן אַקט). און דערצו שטופט זיך נאָך אַרויס אויבן-אַן אין דער פּערזאָן פון ר' מנחם (שידלאַך) גאָר אַ נייער עלעמענט: אַ בעל-כַּר-חך-קאָמיום נעביך, אַן אומגעלומפּערט באַשעפּעניש, וואָס וואָרפט זיך ווי אין אַ קדחת, שלינגט ווערטער, קרייט ווי אַ קראַנקער האָן און האַלט אין איין רייסן די באָרד (אַקטועלער סימבאָליזם?)

צווישן דידאַזיקע דריי עלעמענטן איז קיין פאַרבינדונג נישטאַ. יעדער פון זיי שטערט אומברחמנותדיק און לאָזט נישט אויף איין וויילע אויפקומען אַן איינהייטלאַכע שטימונג, וואָס איז איינציק און אליין מסוגל צו ראַטעווען די פּיעסע. אַפילו דער דריטער אַקט, וואָס איז פאַראַיָרן נישקשהדיק אַרויס ביי די ווילנער, דערשטיקט היינטיק מאָל דורך זיין ביליקן, שטאַרק שאַרזשירטן קאָמיום פון זייטיקע פיגורן אינגאַנצן די עיקר-טרע-געדיע און פאַרפאַטשט מיט גרילצנדיקע קולות און מגושמדיקע העויות די באַשיידענע, פיינע און אויסגעהאַלטענע צייכענונגען, וואָס גרויסבאַרט (יואל דוד), קאָוואַלסקי (אברהם), נאַכבוש (אַן אַלטער יוד) און נאָרוויד (דער בלינדער ר' חיים) גיבן אין דעם אַקט. וועגן דעם דעביוטאַנט גרויסבאַרט לאָזט זיך דערווייל נאָך גאָר נישט זאָגן מיט זיכערקייט. די ראָל פון יואל-דוד איז פאַר אַ דעביוטאַנט נישט פאַסיק. זי גיט אים נישט די מעגלאַכ-קייט זיך אינגאַנצן צו אַנטפלעקן. פונדעסטוועגן האָט גרויסבאַרטס פיינע, אָנשטענדיקע האַלטונג, דער שיינער וואַקס, דאָס ריידעוו-דיקע אויג, דער קלאָרער אָרגאַן פון אַ ווייכן טעמבר, ווען אַפילו נישט-ווייטן פאַרנעם, געמאַכט אַ סימפּאַטישן איינדרוק. אַלס יואל-דוד איז ער געווען אומזיכער און פון אַ מאָדערן טרוקענער סענ-

טימענטאלישקייט. אָבער די ערנסטקייט, מיט וועלכער ער האָט זיך באַצויגן צו זיין ראָל און אַפילו—וואָס איז אויף דער יידי-שער בינע זייער זעלטן—צו דער דיקציע און דעם דיאַלעקט. לאָזט האָפּן, אַז די מאָדערנע יידישע בינע וועט אין אים האָפּן אַ ניצלאַכן מיטאַרבעטער.

רעזשיסירט האָט דאָס שטיק מאַרק אַרנשטיין. צי דאַרף בכלל דער מחבר פירן רעזשי? אין דער דייטשער טעאַטער-פראַקטיק האַלט מען דערפון גאָר ווייניק. מען האָט מורא פאַר דעם איינגעשפּאַרטן מחבר, וואָס האָט ס'רוב נישט קיין שום שייכות צו דער בינע און וויל יעדן זאָגן דעות, נישט קוקנדיק דערויף, וואָס זיין ווערק איז דורך דער אויספירונג אַריין אין אַן אַנדערער, פּרעמדער דערשיינונגס-וועלט. לאָזט מען אים טאָ-קי ס'רוב נישט צו צו דער פּראָבען-אַרבעט. און טוט מען דאָס יאָ אַמאָל, האָט מען מיט אים גרויסע צרות. אין פּראַנקרייך ווי-דער איז פאַרקערט. דאָרט איז דער מחבר, וואָס איז כּמעט שטענדיק זייער גוט באַהאַונט אין הלכות בינע, דער אייגן-טלאַכער רעזשיסאָר, וואָס פירט אָן מיט די פּראָפּן פון דער ער-שטער ביז דער לעצטער.

אין אונזער פּאַל איז אַרנשטיין נישט נאָר דער מחבר פון דעם „ווילנער בעל-הביתל“, נאָר אויך אַ פּראַקטישער טעאַטער-פּאַכמאַן. אין דער אויסשטעלונג פון דעם צווייטן אַקט (מיט וועלכער איך בין אין פּרינציפּ נישט מסכים), אין דעם זאָרגעוו-דיקן צוקלויבן פון קאָסטיומען און מאַסקען האָט זיך גע-שפירט די האַנט פון אַ רוטינירטן פּראַקטיקער. דאָס בית-המדרש אין דריטן אַקט, און אין ערשטן אַקט דעם אויף דער וואַנט אָנגעמאַלטן ספּרים-שאַנק, מיט וועלכן עס באַרירן זיך די פּלאַסטישע געשטאַלטן פון די אַקטיאָרן, האָט אַ רעזשיסאָר, ווי אַרנשטיין, נישט געדאַרפט אַרויסלאָזן אויף דער בינע.

אַזוי פיל וועגן דער אויסערער רעזשי. וואָס שייך דער אינערלאַכער רעזשי, וואָלט קיין שום רעזשיסאָר נישט גע-קאָנט באַווייזן אין איין אָדער צוויי וואָכן צייט איבערניצעווען אַ טרופּע און זי אַרויספירן אויף נייע וועגן.

יוני 1919

שלום אש: דער נאָט פון נקמה.

געשפילט דורך דער ווילנער טרופע, רעזשי חיים שניאור.

מענטשן, וואָס שטייען נאָנט צום מחבר, דערציילן, אַז נישט
נאָר די מעשה גופא האָט זיך אין אַ געוויסער פּוילישער פּראָ-
ווינזשטאָט פּונקט אַזוי פּאַרלאָפּן, ווי אַש גיט זי איבער אין זיין
„נאָט פון נקמה“, נאָר אַז אויך דער פעטער פּונם פּריילאַכן הייל
האָט זיך אין לעבן גערופן מיט דעם נאָמען פון אַשס העלד:
יעקב טשאַפּטשאַוויטש.

עס וואָלט נישט ווערט געווען דעמאָזיקן פּאַקט צו דער-
מאָנען, ווען ער וואָלט נישט אַזוי בולט כאַראַקטעריזירן די באַ-
ציונג פון דעם מחבר צו זיין שטאָף, דער שטאָף, וואָס די אַר-
מיקע וועלט אָדער די אייגענע פּאַנטאַזיע דערלאַנגט דעם קי-
סטלער, קאָן שוין טראַגן אין זיך די פּאַרם פון דעם קומענדיקן
קונסטווערק: פּאַרמאָגן אַ לירישן, עפּישן אָדער דראַמאַטישן כאַ-
ראַקטער. נאָך מער אַבער, ווי דורך דעם שטאָף גופא ווערט
דורך דער באַציונג פּונם דיכטער צו זיין שטאָף באַשטימט
די פּאַרם פון דער קינסטלערישער שאַפּונג. גייט דער שרייבער
אַ וויילע נאָך זיין שטאָף טריט ביי טריט, צייכנט ער נאָך אות
ביי אות, דאַן האָבן מיר די סקיצע, די נאָוועלע. גיט זיך דער
קינסטלער גאַנץ איבער דעם שטאָף, לאָזט ער זיך מיטרייסן,
אַרומוואַרפּן, לאָזט ער דעם שטאָף איבער זיך געווענדיקן
— דאַן האָבן מיר דאָס עפּאָס, דעם ראָמאַן. געראַט עס אַבער דעם
מחבר זיך פון דעם שטאָף צו באַפרייען, אים גאַנץ גובר צו זיין,
אים צו מייסטערן, איבערצושמעלצן אין דעם ברען פון אייגענער

שטארקער אקטיוויקייט—דאן באקומען מיר א דראַמע.
דער פשוטסטער, לייכסטער פון די דריי וועגן איז די נאָ-
וועלע. און דאָס איז אויך געווען די ערשטע פאָרם, אין וועלכער
שלום אַש האָט אויסגעגאָסן די געשיכטע פון דעם פעטער פון אַ
פראָווינג-הייל.

אַליין אַ זינדיקער מענטש, נאָר אַ געטרייער פאָטער, וויל ער
אַפהיטן זיין טאָכטער פון שלעכטע וועגן. לאָזט שרייבן אַ ספר-
תורה און שטעלט עס אַריין צו איר אין אַלקער, וואָס געפינט
זיך איבער דער קעלער-שטוב מיטן „געשעפט“. נאָר אויסהיטן פון
גאָטס שטראַף קאָן מען זיך נישט. גאָט איז אַן אל גוקס ונטר.
שטראָפט בין דריטן און פערטן דור. די טאָכטער ווערט דורך
איינער פונם פאָטערס הייל, וואָס וויל איינינעם מיט אַן אַל-
פאָנס זיך פאַרלעגן אַן אייגן געשעפט, אַרויסגעגנבעט.

די דערציילונג מיט איר מוסר השכל איז אויסגעוועבט אויף
אַ פאָן פון לירישע שטימונגען (די רעגן-סצענע, וואָס איז דאָן
איבערגענומען געוואָרן אין דער דראַמע) און באַלויכטן מיט רוי-
טע פייערלאַך פון זינדיקע פאַרלאַנגען. (אין יענע טעג איז די
ראַמאָנטיק פון די פאַרפירטע נפשות געשטאַנען הויך אין מקח
אויפן ליטעראַרישן מאַרק און בפרט אין דער רוסישער ליטעראַ-
טור).

דידאָזיקע נאָוועלע פאַרמאָגט אָבער אויך אַ דראַמאַטישן
קערן און דוקא דעם סאַמע עצמדיקסטן: דעם עלעמענט פון קאַמף.
דאָס האָט שלום אַשן רוען גישט געלאָזט. ער האָט געפילט, אַז
די נאָוועלע מוז מען איבערשמידן אין אַ דראַמע. דאָס איז גע-
ווען לייכט געזאָגט. אָבער ווי נעמט מען זיך דערצו, אַז אין
דער דערציילונג ליגט נישט נאָר איין דראַמע, נאָר טאַקי גאַנ-
צע דריי און אַלע דריי נישקשהדיקע?

קודם כל איז דאָרט פאַראַן אַ פאַמיליע-דראַמע: אַ לי-
בענדיקער פאָטער, וואָס האָט נאָר איין פאַרלאַנג, אָפצוהיטן
זיין טאָכטער פון זינד, טאָן מיט איר וואָס גיכער אַ באַלעבאַטישן
שידוך, אַוועקוועצן דעם איידעם על התורה ועל העבודה, אַז ער
זאָל יום ולילה דערנען. „נא דיר דיין עסן, דיין טרינקען און

לערן דיר דאָרט אין דיינע הייליקע ספרים. אין יענע צייטן, ווען יעקב גאָרדינס שטערן, וואָס איז אויפגעגאנגען אין אַמערי-קע, האָט אָנגעהויבן לויכטן איבער רוסלאַנד און פּוילן, האָט דער-דאָזיקער מין פּאָלקסטימלאַכע פּאַמיליען-דראַמאַטיק מיט דעם גאַנצן טעאַטראַלישן קלאַפּערגעצייג פון פּאָלקסשדכנים, ריינים, בדחנים, אָרימע לייט, סתם יידן און יידענעס און זייטיקע קאָמישע פי-גורן שטאַרק אויסגענומען ביים טעאַטער-עולם אי צוליב זיין מוסר השכל אי צוליב זיין יידישלאַכן ריח.

צווייטנס שטעקט אין דער געשיכטע פון יעקב טשאַפּטשאַ-וויטש אַ טיפּערער ליטעראַרישער דראַמאַטישער פּראָבלעם: דער קאַמף פון אַ יחיד מיט דער סביבה. אַ בעל-עגלהשער זון, וואָס איז צוליב דער ביטערער פּרנסה פּאַרקראַכן אין אַ מיאוסער בלאַטע, גאָרט ליידנשאַפטלאַך, אין טיפּן באַוואוסטזיין פון שולד, זיך אַרויסרייסן פון איר. ער קלערט וועגן „האַנדלען מיט פּערד, ווי דער טאַטע עליו השלום, וועגן פּאַרלעגן אַ שטאַל, פּאַרן אויפן לאַוויטשער מאַרק“ וכדומה. וואוילע זאַכן. דערדאָזיקער שטייגער איז אַפילו נישט אַזוי יידישלאַך. אָבער דערטאָר מער אייראָפּע-איש. דאָ קאָן מען זיך ברייטלאַך אָפּשטעלן אויף די פּרטים, קונציק אויסטאַקן יעדעס איינציקע פּיצעלע מיט אַדע פּיטשעוו-קעס, דאָס הייל, די מיידן, די אַלפּאַנסן, אָפּמאַלן די אַטמאָספּער, די סביבה, דאָס „מיליע“—ווי עס האָט זיך געפּירט ביי לייטן, ביי די אייראָפּעאישע נאַטוראַליסטישע דראַמאַטיקער, טאַלסטאָי, הייערמאַנס, היפּטמאַן און אַנדערע.

איז אָבער די צרה, וואָס שלום אַש איז נישט נאָר אַ מחבר פון פּיעסן, נאָר אויך אַ דיכטער. האָט ער באַלד מיטן כּח פון אינטואַציע דערשמעקט, אַז דאָס אַלץ איז בלאַטע פּנגד דער אמתער טראַגעדיע, דעם געראַנגל פון מענטש מיט גאָט, מיט דעם בלינדן אומדערבאַרמדיקן פּאַטום—קעגן יענעם קאַמף, אין וועלכן דער מענטש, דאָס קליינע, נישטיקע באַשעפּענישל וואַקסט אַריבער זיך אַליין, שטעלט זיך אַנטקעגן דעם העכסטן, ווערט אַ כּופּר בעיקר, דריקט די פּויסטן און שליידערט אַרויס די האַרטע אָנגעווייטאַקטע ווערטער „...אז נישט... זאָג איך

דיר, איך יעקב טשאפטשאָוויטש, אַז דו ביזט קיין גאָט נישט
דאָס האָט אַזש געפילט און זיך נישט געפּוילט אויסצושטרעקן
די האַנט צו דער העכסטער מדרגה פון טראַגיום.

מער ווי אויסשטרעקן די האַנט האָט ער נישט באַוווּן. און
אַזוי איז ער געבליבן מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנט און אַן
אַפן מויל און נישט געוואוסט, צו וועלכער פון די דריי דראַ-
מעס זיך צוצורירן. ער האָט נישט געהאַט קיין קראַפט גאַנץ אָפּ-
צוואַרפן צוויי צוליב איינער. ער האָט נישט גובר געווען
דעם שטאַף, נישט באַוועלטיקט אים און עס האָט קיין
אינהייטלאַכע דראַמע נישט געקאָנט באַשאַפן ווערן. עס איז גע-
בליבן אַ געמיש: שטאַרקע טראַגישע מאַמענטן און וואָלועלע באַ-
נאַלע טעאַטראַלישקייט.

* *

*

דאָס וועט יענעם קינסטלער, וואָס פּרוּווט אַריבערטראַגן
אַזש דראַמע אין דער פּאַרם פון סצענישער דערשיינונג,
זי אַרבעט נישט פאַרגרינגערן. און נאָר דעם גאָר גרויסן רעזשי-
סאָר און דעם גאָר שטאַרקן טראַגיקער וועט זיך איינגעבן צו
געפינען אַן אינהייטלאַכע סצענישן אויסדרוק.

דאָס איז דער רעזשי-דעביוטאַנט און הויפּטראַגליסט שניאור
נישט. און דעריבער האָט ער זיך די גאַנצע צייט געוואַקלט
צווישן די דריי גאַנץ פאַרשידענע וועלטן, בעפונען עטלאַכע אמתע
און שטאַרקע טענער אַלס אומגליקלאַכער פּאַטער אין צווייטן
אַקט, געפרוּווט מיט אַ מגושם-גראַב, נישט נאַטירלאַך קול און
שטאַרק איבערגעכאַפטע תנועות אין ערשטן אַקט כאַראַקטעריזירן
דעם „פעטער“, וואָס שטעקט טיף אין זומפ, און איז געבליבן בלייך,
טרוקן און קלאַגעדיק קליין אין דער גרויסער פּאַטעטישער סצע-
נע, דער אָפּרעכנונג מיט גאָט אין לעצטן אַקט.

און קיין חדוש נישט. די גאַנצע דריי אַקטן האָט שניאור
געהאַט אויסצושטיין גאָר אַן אַנדערן שווערן קאַמף: אין זיין
ברוסט האָט געקעמפט שניאור דער רעזשיסאָר מיט שניאור דעם
הויפּטראַגליסט. מיט דעם „גאָט פון נקמה“ האָט די „ווילנער טרו-“

פע" זיך געלאָזן אויף גאָר אַ נייעם, אַ גליטשיקן וועג. די ווילנער זיינען געווען די איינציקע טרופע, וואָס האָט באַוואוסט זיניק אַרויסגעטראָגן דעם פרינציפ פון אַנסאַמבל-שפּיל אין דער יידישער טעאַטער-וועלט. אמת, זייער אַנסאַמבל-קונסט איז געווען אַוועקגעשטעלט אויף זייער פרימיטיווע, נאָך רויע, ס'רוב ריין-אויסערלאַכע יסודות. מער געווען אָנוואַג, ווי דערפילונג, מער ציל, ווי וועג. אָבער אַ דאַנק די דאָזיקע באַמיונגען, וואָס האָבן זיך אין די צוגעגרייטערע אויספירונגען דייטלאַך געשפּירט, האָט די ווילנער טרופע פאַרגומען גאָר אַ באַזונדערן פּלאַץ אין דעם יידישן טעאַטער.

אין „גאָט פון נקמה“ האָט די „ווילנער טרופע“ געשטעלט דעם ערשטן שריט אויף דעם וועג פון סטאַר-סיסטעם, אויף יענעם וועג, וועלכן אַלע יידישע גרעסערע אַקטיאָרן זיינען פריער אָדער שפעטער געגאַנגען. נאָך האָט זיך דער סטאַר שניאור שווער געראַנגלט, אַן ערלאַכע נאַטור, מיט אַן ערנסטער באַציונג צו דער קונסט, מיט אַ וואַכעדיקן אינטעלעקט, וואָס קאָנטראָלירט שאַרף יעדן קינסטלערישן אויסדרוק, האָט ער געפילט, ווי גלי-טשיק דער וועג איז, אויף וועלכן ער האָט זיך געלאָזן. ער האָט זיך צומאָל געפרוּווט צוריקצאָפן, אָבער דער נסיון איז געווען צו גרויס, דער יצר-הרע האָט גובר געווען דעם יצר טוב. דאָס אויסשפּילן זיך אויפן ערשטן פּלאַץ האָט זיך געפילט כמעט אין אַלע סצענעס. ווי ער גיט זיך אין ערשטן אַקט אַ לאַז צום אַל-פאַנס שלמה, ווי ער גרייט זיך אין דריטן אַקט מינוטן לאַנג צום שפרונג אויף רבקהלען און גייט דאָן דוקא פאַמעלאַך צו, ווי ער ברעכט אין צווייטן אַקט הינטער די קוליסן טיש און בענקלאַך איידער ער באַווייזט זיך אויף דער בינע (סניעגאַוו אין „פּאָטער“) — דאָס אַלץ דערמאַנט צו בולט אָן דער ביליקער עפעקט-מאַניער פון די באַוואוסטע פּראָווינג-סטאַרס.

אים האָט אונטערגעהאַלפן בלומענטאַל (שרה), דערלאַנגט דעם טאָן מיט דעמועלפן פאַרשטעלטן גראָפן קול, מיט אַוואויל-יונגיש קוראַזשירטן שאַרזש. זייער ביידנס איבערשפּילן האָט זיך דער עולם אויסגעטייטשט אַלס אַ קאָמישע כּונה און אַ סך

ערנסטע ערטער אויפגענומען מיט הילכיקע לאך-סאלווען.
 די איבעריקע געשטאלטן זייגען דורך דער רעזשי געהאלטן
 געוואָרן בכיון אין ווייטן דיסטאַנץ, פון וועלכן עס האָט זיך נאָר
 צוויסגעריסן צורלעסקא (מאַנקע). זי האָט זיך דאָס אונטערגענומען
 צום, דעם ליריקערס לירישסטע סצענע, פאַר וועלכער ער פאַ-
 דערט בפירוש „באַהאַלטענע ליידנשאַפט“, „שטילע אָבער
 זייער טיפע און קלינגנדיקע טענער“ צו דראַמאַטזירן מיט הוי-
 כע, שרייענדיקע קולות. האָט זיך נישט איר דראַמאַטישער טאָן,
 נישט איר קלאַסישע שיינקייט און נישט דאָס רייכע קאָמפּליציר-
 טע נאַכטגעוואַנט געקלעבט צו דעם פּראָווינץ-הייזל.
 נישט אויסגעהאַלטן איז אויך געווען די דעקאָראַציע.
 געראַטן און כאַראַקטעריסטיש דער צווייטער אַקט, אָן אַ שום גע-
 דאַנק און צופעליק צונויפגעשלעפט טשאַמטשאַוויטשס וואוין-שטוב
 אין ערשטן און דריטן אַקט. דאָס איינע שפיצען-בעט טיף אין
 דער נישע מיט אַ האַלבאַפּענעם פאַרהאַנג, וואָלט זיך גילכער גע-
 פאַסט אין אַ בעטער הייזל, איידער אין אַ שטוב, פאַר וועלכער
 דער מחבר פאַרלאַנגט בפירוש צוויי באַלעבאַטישע בעטן „ביי
 דער וואַנט הויך אויפגעבעט מיט בעטגעוואַנט“. (גאַנץ אָן בעטן
 וואָלט די סצענע געמאַכט נאָך אַלין אַ בעסערן איינדרוק). פאַר
 דער אַלטער „הילצערנער געביידע“ אין אַ פּראָווינץ-שטאָט האָט
 זיך די אויסגעבלאַקירטע אָפּערעטישע וואַנט-מאַלעריי שוין גאַרנישט
 געפאַסט. דער לייונטענער טרעפּנאַגעק אויפן ערשטן פּלאַץ
 האָט צוויי אַקטן לאַנג געשטאַכן אין די אויגן און איבערגעפירט
 דאָס שיינע סוף-בילד צווישן רבקהלען און מאַנקען אין ערשטן
 אַקט, וואָס וואָלט זיך גאַר אַנדערש געווען אויסגענומען אויפן
 דריטן פּלאַץ.

שלום אַזש: „דער לאַנדסמאַן“.

געשפּילט דורך דער ווילנער טרופּע.

פאַראַן אין דעם אייראָפּעאישן רעפּערטואַר אַ סאָרט פּיעסן, וואָס ניימט שטאַרק אויס ביי אַ געוויסן פּובליקום. די דייטשע טעאַטער-קריטיק האָט זיי געקרוינט מיט דעם נאָמען „יודען-שטיקע“ און זייערע מחברים—פאַרשאַלטן די ביינער. אין דידאַווי-קע פּיעסן דערציילט עס זיך ס'רוב, ווי אַ „בראַווער מאַן“, וואָס האַלט דעם גלויבן פון די אבות, איז נאָך זוכה צו זען דעם שכר אויף דער וועלט. גאָט ברוך הוא שיקט אים צו פרנסה בפּבוד און אַמאָל—אַ שיינע פּלה אין לעצטן אַקט דערצו.

נאָר נישט דאָס איז דער עיקר, וואָס עס דערציילט זיך נאָר ווי עס דערציילט זיך. געניטע בעלי-מלאכות פאַרשטייען איינצוטונן—קען אַ וואָלוועלן פאַרס-סיוזשעט אין אַ פּאַס מיט יידישלאַכקייט. בענטשליכט קידוש, הַבְדֵּלָה, תּנאים, חתונה—דאָס אַלץ שפּרייט אויס אַרום זיך יענעם ריח פון דער ספּעציפּישער היימישער סביבה, נאָך וועלכער דאָס האַרץ פון אונזער „ברודער אין מערב“ איז אַזוי פאַר-שמאַכט. זיצט זיך אַזא יידל, וואָס גאָט האָט אים געהאַלפּן, אין די פּאָדערשטע בענקלאַך, שטרעקט זיך אויס גאָר ברייטלאַך, קוקט זיך צו צו דער רירנדיקער פּאַמיליען-סצענע און—שעפט תּענוג. אים ווערט אַזוי מאָדנע אויף דער נשמה, אַ שטילע בייגן-שאַפט וועקט זיך, אַ טרער קויקלט זיך פון דעם אויג, פון דער ברוסט רייסט זיך אַרויס אַ טיפּער קרעכץ: „ווי וואויל און ליב-

לפֿן, ווי גוט און וואַרים זיינען דיינע געצעלטן, אָ יעקבֿ! און טיף אין האַרצן טוט ער אַ שטילן בלי-נדר, אַז גאָט וועט העלפֿן דאָס יאָר אָפֿצושליסן דעם בילאָנס מיט אַ פעטן ריוח, וועט ער שוין אויף געוויס פֿאַרן אויף קבר-אבות קיין שניפֿישאַק.

וואַרום האַרט איז דאָס לעבן, אומברחמנותדיק דער קאַמף פֿאַרן קיום. ווערט אַ ייִדיש קינד צוליב דער ביטערער פֿרנסה פֿאַרוואַגלט ערגיץ אין ווייטע מקומות. פֿרעמדע מדינות—מוז ער פֿון זיך אויסטון דאָס ביסל ייִדישקייט. פֿאַמעלאַך פֿאַרגעסט ער אָן די ייִדישע דינים, פֿאַרגעסט אָן די היימישע מנהגים. נאָר איין זאַך פֿאַרבלייבט אים: די ביינקשאַפט. עס ביינקט זיך—וועמען נאָך געפֿעפֿערטע פֿיש, וועמען נאָך געבראָטענע הינדעלאַך, הינערשע פֿום-קעלאַך און וועמען נאָך בלינצעס מיט קעז.

מיסטער זשאַק לעווי האָט זיך פֿאַרביינקט נאָך—געבראָטע-נע הינדעלאַך. ער זאָגט עס אַליין בפֿירוש און חזרט עס טאַקי עטלאַכע מאָל איבער, מיר זאָלן חלילה נישט האָבן קיין טעות. עס איז אַפֿילו נישט גאַנץ קלאָר, פֿאַר וואָס, האָבנדיק די געבראָטענע הינדעלאַך אין שניפֿישאַק און דוקא בהנחם (זיין פֿלה פֿלעגט זיי פֿאַר אים ביי דער בעל-הביתטע גנבענען) האָט ער זיך געלאָזט זיי זוכן אין אַמעריקע. נאָר אַ קשיא אויף אַ מעשה! מיר האָבן דאָך עפֿים אַ גרויסן גאָט. איז ער קודם פֿל משלח דעם-דאָזיקן זשאַק קיין אַמעריקע. דאָ הייסט ער אים זיין אַ פעדלער, ווערן פֿאַרשוואַרצט, אַקערן מיט דער נאָז די ערד, שטאַרבן פֿאַר הונגער.

נאָר דאָס אַלץ זען מיר אַ מפה. בעת מיר האָבן דעם בבור זיך צו באַקאַנען מיט מיסטער זשאַק לעווי, איז ער שוין אַ גרויסער פֿריץ און טאַקי מיטן גאָר גרויסן קנאַק. ער האָט אַ סטאָר (אויף אייראָפּעאיש-ייִדיש מיינט מען דאָס, אַ געוועזענע) און פֿאַרמאָגט נישט ווייניקער, ווי דרייסיק הייזער אין ניו-יאָרק (קאַרג פֿאַרצן ביים רבֿנו-של-עולם הייזער). און גיבן, גיט ער זיך רחבה. „דאָס גאַנצע שטעטל איז דורך אים געהאַלפֿן גע-וואָרן“. שיקן, שיקט ער „משפּחה און באַקאַנטע און וועמען נישט זי אַן אַלטער יידענע, וואָס פֿלעגט אים אַראָפֿלאָזן אין קע-“

לער שלאָפן, שיקט ער אזוי פיל, אַז פינף וואָלטן געקאָנט דער-
פון לעבן".

דערפאר העלפט אים טאָקי גאָט. געבליבן אָן אלמן, לאַ
עליכט, שדכנט ער זיך צו דער מיטעס קעניגשטיין, אַ מיידל אין
די יאָרן, און טאָקי שטאַרק אין די יאָרן. זאָגט אָבער דער
רבש"ע: ניין, דו זשאָק וועסט געניסן דעם שכר פון דינע מעשים
טובים אויף דער וועלט. פאַראַן אין שניפישאָק דיין שטעטל
אַ יונג מיידעלע פון אַ יאָר אַכצען, שיין ווי גאָלד מיט לאַנגע
צעפּ, דיין געוועזענער כלה אַ טאַכטער, (גאָט מיט אייך! אַ
כשר קינד, יענע האָט נאָך צוויי יאָר וואַרטן חתונה געהאַט,
אַ יידישע טאַכטער, וואָס הייסט?) דאָס מיידעלע, „אויג אין
אויג אין דער מאַמען געראַטן", וועט זיין דיין באַשערטע און
ווייס, אַז ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט.

צווישן שניפישאָק און אַמעריקע איז אַ שטיקל מהלך, זאָגט
איר? איז אויך נישט קיין אומגליק. ווייניק פאַראַן שיפן? פעק-
לען זיך קודם אַריבער קיין אַמעריקע זשאָקס קרובים, דער אַל-
טער פעטער משה און זיין פלוניחטע די נאָך עלטערע מומע
בלומעלע. וואָס, איר האַלט, אַז אַן אַלטער ייד, אַ געוועזענער
אַקסן-סוחר וועט זיך אויף די אַלטע טעג נישט אוועקלאָזן קיין
אַמעריקע, אַז זשאָק שיקט אים איבער שטיקער גאָלד? גייט
שוין, גייט! ווער וואָלט זשאָקן געבראַכט די ידיעה, אַז זיין
כלה שיינדעלע די נייטאָרין (וועדליג די געגנבעטע געבראַטענע
הינדעלאַך האָט איר זי אוודאי געהאַלטן פאַר אַ דינסטמיידל) וואָס
איז אין זיינע אויגן נאָך אַלץ אַ שיין מיידעלע, האָט מיט עט-
לאַכע און צוואַנציק יאָר צוריק חתונה געהאַט און איז היינט אַ יידענע
אין די פופציקער, אַ וויסטע אלמנה נעביך? און בדי זשאָק זאָל
זען, ווי גרויס זיין קלאַג איז, קומט מיט די אַלטע לייט פון
שניפישאָק צו פאַרן איינער אַ שלמה, וואָס מען רופט אים „מלאך",
אַ געוועזענער פערד-יונג און בריינגט מיט זיך די פאָטאָגראַפיע
פון דער דערמאָנטער שיינדעלע. אָט דאָ זעט טאָקי זשאָק באַ-
שיינדעלאַך, אַז „שיינדעלע איז אַן אַלטע יידענע געוואָרן, אַן
אַלטע יידענע".

מיינט איר אוודאי, און די וועלט עקט זיך און זשאק גייט זיך אָנטון אַ מעשה? דאָ האָט איר ווידער אַ מיאוסן טעות. גאָט איז אָן אַל רחים וחנין, ער שיקט צו די רפואה פאַר דער מפה. די אייגענע מומע בלומעלע גיט זשאַקן איבער, און ביי דער וויסטער אלמנה איז געבליבן אַ טעכטערל „שיין, ווי גאָלד, אַ מלכותדיק קינד“, און איר וויסט שוין דעם סוף: אין צווייטן אַקט קומען אָן די מאַמע מיט דער טאָכטער און אין דריטן ברעכט מען טעלער צו מזל. מיט דער יונגעטשקער טאָכטער, נישט מיט דער אַלטער מאַמע—פאַרשטייט זיך.

און געשען, געשעט עס אַלץ נישט חלילה על-פי-נס, נאָר גאַנץ פשוט. גאָט איז מופה דעם וואוילן זשאַקן מיט אַ פריינט אינאַק (מיט צוויי אַלפן) וואָס איז זיין אמתדיקער יצר טוב. ער גיט אים זיין שוועסטער פאַרן (ערשטן) ווייב, עפנט אים אַ סטאָר, שרייבט אים יענע חברהלייט פון שניפישאָק, שיקט זיי אַריין. ווען זשאַק האַלט אין טעלער ברעכן מיט יענער געביל-דעוועטער מיסיס, רעדט אים דעם שרוך מיט דעם יונגן פייגעלע (אזוי רופט זיך שיינדעלעס טאָכטערל), און דאָס אַלץ טוט אי-זאַק אָפּ, שטיל, שאַ און יענער זאָל נישט אָנהויבן צו וויסן.

וואָס? איר דרייט מיט דער נאָז? אייך גלויבט זיך עפּיס נישט אין דער גאַנצער מעשה? איר האַלט, און די געשיכטע פון דעם לאַנדסמאַן איז גראָב-מגושמדיק אָנגעצויגן, ניט וואַרשיינלאַך? אַ שאָד. ווער איז אייך שולדיק, און איר זענט אַזאַ מפונק און פאָדערט, און אַרעאליסטישע קאָמעדיע זאָל זיין וואַרשיינלאַך?

* *
*

דער גורל פון דעם יידישן עמיגראַנט אין אַמעריקע איז בלי שום ספק אַ טעמע פאַר אַ קאָמעדיע. איינמאָל זיינען די ערשטע איבערלעבונגען פון אַ „גרינעם“ אָן אומאויסשעפלאַכער קוואַל פאַר לייכטער, סיטואַציע-קאָמיק און צום צווייטן גיט דער זעג פון דעם פעדלער צום מיליאָנער נישט געציילטע מעגלאַכ-קייטן פאַר אַ שטאַרקער כאַראַקטער-קאָמעדיע אין מאָליעריען

זין. דאן מוזן מיר אָבער זען אין צענטר פון אַ שטיק אַוועקגע-
שטעלט אַ מענטש, וואָס אַרבעט זיך אַרויף, שטויסט מיט די
עלעגבויגנס, בייסט מיט די ציין, דראַפּעט זיך מיט די הענט
און פיס אַלץ העכער און העכער אויף דער קאַפיטאַליסטישער
לייטער. דאָס וואָלט זיין די טראַגעדיע פון דעם יידישן
בורשוואַ. געזען דורך אַ הומאָרפּולען טעמפּעראַמענט. אין
לאַנדסמאַן איז די צענטראַל-פיגור אַ צעבראַכענע יידענע, וואָס
טראַגט מאַנסבילשע מלבושים און האָט ניין מאָס רייד. און נאָר
די זייטיקע פיגורן האָבן מער אַדער ווייניקער געראַטענע קאָמי-
שע שטריכן.

* *
*
*

אין די פיגורן פון פּאַפּיר און שפייכעך אַריינצובלאַזן דעם
רוח הקודש פון לעבן האָבן נאָר צוויי שפילער באַוווּן: חיים
שניאור און פּאַלאַ וואָלטער. שניאור האָט מיט זיין שלמה מלאך
אַוועקגעשטעלט אַ געוונטע, ברייטבייניקע, ווי פון מאַרמאָר אויס-
געקאָוועטע געשטאַלט. אין יעדן וואָרט, אין יעדער באַוועגונג
האָט זיך געשפּירט די זאַעטיקייט און די גבירה פון יענע דריי
„פ.״ אויס דעם קוילער-געסעל. דאָס לייכטע איבערשפּילן—ביי
די ווילנער אַזוי באַליבט—האָט דאָס מאָל שלמהס געשטאַלט נאָך
בולטער און יעבעדיקער געמאַכט. און אַפילו עטלאַכע איבערגע-
לעבטע פּאַרס-שפּיצלאַך, ווי דער איינגער קראַגן אין דריטן אַקט,
און דאָס אַרויסוויקלען די פּאַטאַגראַפיע פון אַ צענדליק פּאַפּירן,
האָבן נישט געקאָנט פּאַרווישן דעם שטאַרקן איינדרוק.
פּאַלאַ וואָלטערס מומע בלומעלע איז אַן איידעלע, האַרצי-
קע באַבעשי. זי שאַפט אַרום זיך אַן אַטמאָספּער פון ליבער
וואַרימקייט און שטילער צומרידנדיקייט. אין איר בליט פאַר דער
יידישער בינע איינער פון אירע פיינסטע, ריינסטע און טיפּסטע
טאַלאַנטן.

שְׁלוֹם אִשׁ; אֲמִנוֹן אֹן תָּמָר — דַּעַר זִינְדִיקֶעֶר

אויסגעפירט דורך דער ווילנער טרופע, רעזשי מענדעל עלקין.

I

איך ווייס אַלץ:

די ביבלישע מאָטיוון זיינען קיין ביבלישע מאָטיוון נישט.
די מענטשן קיין ביבלישע מענטשן נישט, די כאַראַקטערן קיין
כאַראַקטערן נישט, דער טרייב־כּח קיין דראַמאַטישער טרייב־כּח
נישט...

אמנונט זינדיקע תּאווה פּלאַמט נישט. ער ווערט נישט פון
אַ העליש פייער אין זיינע אָדערן פאַרברענט און רייסט נישט
פּיידנשאַפּטלאַך די באַגערטע שוועסטער צו זיך. „זיין פּרוסט
שלאָפט אַ שטילן שלאָף“. ווי אַ קליין אומבאַהאַלפּן קינד קלאַנגט
ער זיך פאַרן „טאַטע דוד“ און בעט ביי אים, אַ זיין קליינע
שוועסטער זאָל קומען און „וואַלד־געשמאַק און וואַסער־געשמאַק
זאָל דאָס געצעלט טאַרפּולין“, עס זאָל קומען „ווי היילונג, ווי
בשמים־געשמאַק אויפן לבונה־פאַרג, ווי דער טוֹי־הויך פון ירדן אויפ־
געשטייגט.“ מיט מידע ווערטער, צאַרטע בילדער שפּילט ער
זיך, פּיעסטעט זיך, צערטלט זיך. אַ ראַפּיגירטער, דעקאַדענטי־
שער, היינטיקער געניסער.

פינף „געזאַנגען“ לאַנג פאַרגייט ער פון ליבע צו זיין שוועס־
טער. אין זעקסטן, ווען ער האָט זיין ציל דערגרייכט, שטויסט
ער זי פּרוטאַל אָפּ, נישט האָבנדיק גענאָסן פון איר מיידלשער
שיינקייט. אומגעריכט דערוועקט זיך אין זיין פּרוסט דער גיבור.
ער ווערט פּלוצלונג קריגעריש, אויסגעניכטערט. און ווייסט שוין

קאלט צו רעזאנירן, צו מעסטן: „בעסער וועל איך מיין ברוסט מיט מלחמה-געשיר באהענגען, איידער אין ווייבער-ברוסטן זי אויסבעטען.“ אַ בייליקער טריאומף.

דוד המלך פאַרמאָגט נישט קיין ניצוץ פון מלכותדיקן גלאַנץ. גאַנץ אַנדערש מאָלט זיך אויס די פאַנטאַזיע פון דעם חדר-יינונג און קליינשטעטעלדיקן בחור זיין קעניגליכע פראַכט. דאָ איז ער קיניג, נישט קעניג. דאָ רופט מען אים „טאַטע דוד“. דאָ שעכט ער נחת דערפון, וואָס זיין זון האָט „מיט זיין גבורה אויך זיין זינד געירשנט“ (נישט די גבורה זעסטו, נישט דאָס זינדיקן דעם זונס—דעם פאַטערס אוודאי נישט). און דערדאָזיקער קעניג און פאַטער, ציונס שטאַלץ, פרוווט זיך נישט אַנטקעגנצושטעלן דעם זונס זינדיקן פאַרלאַנג און פאַרשענקט אים די אייגענע שוועס-טער צו זנות.

און וואָס איז ער דערמיט אויסן? טוט ער דאָס אויס פאַטערלאַכער ליבע? וויל ער היילען דעם זונס שווערע וואונד, שטיילן זיין הייסן באַגער? אפילו מיט דער ערע פון אַן אייגע-נער טאָכטער? דאָן רייזיקירט דער פאַרשאַלטענער, האַרט גע-שטראַפּטער פאַרפירער פון בת-שבהן צופיל. וויל אַבער דער קעניג, דער טרעגער פון דער מלוכה-אידעע בריינגען אַ קרבן אויף דעם מזבח פון מלוכה-נויטווענדיקייט, פון מלוכה-רעזאָן, און „לאָזן רייפן דאָס ווילדקרויט, פדי דאָס פעלד פאַר בליטען פעט צו מאַכען“ וואו קומען דאָן די טפקות אין אמנונט בא-רופענקייט צו דער קרוינירושה?
איך ווייס אַליין:

דאָס געפיל שטראַמט נישט פריי פון דער ברוסט, עס פאַרהאַקט זיך אין די רייכע פאַרצווייגונגען און געקינצלטע פויגונגען פון אַ שפראַך, וואָס גייט נישט גלייך צום ציל מיט דער הילף פון שטאַרקע פלאַסטישע בילדער, אַנטמיטעטיעני-פע-ריאָדן, האַרטע, פעסטע ווערטער, נאָר שלענגלט זיך אויף אומ-וועגען און שטעגען פון שווערער, שטייפער, געשפרייטער רע-טאָריק, באַפּוצט מיט בילדער פון לירישער צאַרטקייט.

דער געדאַנק, קוים אַרויסגעזאָגט, קוים אויפגעבליצט און

דאָס פאַרפֿאַנטערטע רעטאָרישע געצווייג העל באַלויבטן—שוין אָפּגעהאַקט, אָן אַן עכאַ פאַרהילכט, קיין קעגנגעדאַנק נישט גע- וועקט, זיך מיט אים נישט געמאַסטען, נישט געראַנגלט, נישט גובר געווען און נישט געפאַלן.

זעקס פילדלעך, יעדעס גרויס ווי אַתל ומטר, איינג, פלאַך, גאַנץ רעליעף-מאַניער, אָן צייט-סביבה, אָן היסטאָרישן פּאַן. איך ווייס אַלץ. איך זיך איינגעוויקערט, מיט אַן אַראַפּ-געלעזטן קאַפּ, מיד און צעבראַכן, פאַרקראַכן אין זיך, אויף זיבן זיגלען פאַרשלאָסן, אָנמעכטיק קעגן דער טרוקענער דעקלאַמאַציע, דעם בושמענישן געמיש פון טעפּיכער און פּליטערלאַך, פאַרבן און טענער. שאַרפע, בייזע געדאַנקען קומען, שלעפּן זיך, פאַר-שווינדן. עס איז נודע, לאַנגווייליק, איך וואַרט, אַז דער לעצטער אַקט (פון זעקס געזאַנגען זיינען דריי „אַקטן“ געוואָרען) זאָל זיך וואָס גיכער ענדיקן. און דאָ פאַרן סאַמע סוף דערהערן זיך פּלוצלינג מאַדנע ווערטער: „איך בין צייטיק געוואַקסן, ברודער אַמנון. מיינע פּרוכטען זענען צום געניסן. שטיל האָב איך זיי פאַר מיין האַר געפּלעגט און מיט הכּנעה און שטיל געבעט בין איך צו מיין האַר געקומען, פון אים באַפּרוכפּערט צו ווערן, אין דער שטיל מיין וועג צו גיין און גאַט צו דאַנקען, וואָס צו מיין ציל האָט ער מיך געפּראַכט. פאַרוואָס גייסטו פאַרביי פאַר מיר, נישט פון מיינע פּרוכטן צו געניסן“.

נאָך לאַנגע שווערען פון נישטריטמישן, הינקענדיקן, קאָטור-גענהאַפטיקן פּערז—איינפאַכע, האַרציקע, צנועותדיקע, ריטמישע פּראָזע.

איך האָרן זיך איין. איך לעב אויף. מיין אָטעם יאָגט, מיין אויג פּלאַמט. איך פאַרגעס אַלץ, וואָס געווען. איך ווער מונ-טער, אויפגערוימט, מיטגעריסן. עס שלאָגט פון די ווערטער, ווי פון אַלעבעדיקן קוואַל. טיפענישן פון מענטשלאַכן געפיל אַנט-פּליקן זיך. און איך בויג הכּנעהדיק דעם קאַפּ און טיף אין האַרצן בעט איך מחילה ביים דיכטער, ביי אַ דיכטער.

וואָס דערציילט די ביבעל?

אמנון האָט זיין שוועסטער תמר פאַרפירט, זיך אָנגעזע-
טיקט מיט איר, זי דאַן פיינט געקראָגן און אין גאַס אַרויסגע-
שטויסן.

אַ סיוושעט פאַר אַ וואָלווע, ער מעלאָדראַמע, פאַר אַ בול-
וואַרפיעסע, צוגעפּעפּערט מיט דעם פיקאַנטן געווירץ פון בלוט-
שאַנד. (דאָס דראַמאַטישע כּוּן דעם ביבלישן שטאָף הויבט זיך
אָן שפּעטער, ווען אבישלום מישט זיך אַריין.)

וואָס מאַכט דערפון אַש?

ער פאַרינערלאַכט דעם אויסערלאַכען מאַטיוו, פאַרטיפּט אים.
ער דראַמאַטיזירט אים נישט, נאָר פאַרמעגטשלאַכט אים. די פרוי
אין תמר איז באַליידיקט, פאַרוואונדעט, דערנידערריקט—נישט דער-
פאַר, ווייל איר געליבטער האָט זי פאַרגוואַלטיקט, נאָר דערפאַר,
ווייל ער האָט זי נישט אָנגעריירט, זיין בליק אויף איר נישט אָפּ-
געשטעלט, פון איר מיידלשער שיינקייט נישט גענאָסן.
דאָס איז אמתדיק און פרוייש, ריין און צניעותדיק, פרי-
מיטיוו און סובטיל, טיף און דיכטעריש, נישט אַרלאַזירט (היינ-
טיקע מענטשן אין ביבלישן גרים געוויון) און נישט מאַדערניזירט
(ביבלישע מענטשן מיט היינטיקן פּסיכאָלאָגישן קלאַפּערגעצייג
באַשאַנקען).—עס איז עלטער, בכבודיקער פון דער ביבעל, ווייל
פון אורמענטשלאַכן יחוס.

ווער איז תמר אין דער ביבעל?

אַ נאַריש מיידל, וואָס ציטערט פאַר דעם מאַנס באַרירונג.
וואָס ווייסט נישט, צו וואָס מען האָט זי צו אמנונען געשיקט.
וואָס בעט זיך ביי אים, ווי ביי אַ גולן. וואָס טוט אים סוף כל
סוף צוליב. וואָס ווערט דאַן צוגעבונדן צו אים, ווי אַ הונט.
וואָס מאַכט געוואַלדן, אַז ער טרייבט זי אַרויס. צערייסט די
קליידער און שיט אַש איבער איר קאָפּ. און שיקט אבישלומען,
ער זאָל נעמען נקמה. אַ ציג.

ווער איז זי ביי אַשן? די פרוי. גאַנץ פרוי. זי רייפט

און גארט נאך מענערזווימען. באַדט אין לבנה-ליכט איר נאָקעט
לייב און וואָשט אין שטער-נליכט איר געזיכט. זי פּוצט זיך צו
איר חתונה-גאַנג, צירט זיך מיט גאַלדן-בלעך און זילבער-קנויט, מיט
פורפּור-שטאַף און זיידן-פּאַדעם, שמירט זיך מיט הייליקן אייל און
מיט מור און דרור געווירצן. אַז זי הערט דעם נאָמען פון איר
געליבטן, עפנט זי ברייט און ליכטיק אירע אויגן און קוקט אין
דער וועלט אַריין. וואָס אַרט זי, אַז זי איז אַגעצייג אין אבישלוּמס
האַנט, אַ שפּילעכל ביי דודן? זי גייט איר וועג, שטאַלץ אין
איר פּרוּישאַפט, קעניגלאַך אין איר מענטשטום. און אַז אמנון
צנטלויפט פון איר, בלייבט זי איינע אַליין, איינזאַם און פאַר-
לאַזן. וועלט-פאַרלוירן שטייט זי. ווייט און ברייט קיין לעבעדיק
נפש. און ווי אַ קליין אומבאַהאַלפן קינד, פון דער מוטער פאַרלאַזן,
שטרעקט זי אויס די הענט און רופט אין דער ווייטער וועלט
אַריין: אבישלוּמ! מיין ברודער האָט מיר שלעכטס געטאַן, האָט
אין מיין מיידל-קוואַל אָנגעקלאַפט און אים נישט אויפגעעפנט.

דער לעצטער אויסרוף פון אַ שטאַלצער, טיפּבאַליידיקטער,
איינזאַמער נשמה.

ווער וואָגט עס צו פאַרשוועכן די עלענטקייט פון אַ פאַר-
לאַזענער נשמה, צעשמירן דעמדאָזיקן שטאַרק, טיף און ווייט
אַן אַן עכאַ פאַרקלינגענדיקן פינאַל מיט אַ ביליק, אָפּגענוצט קי-
נעמאַטאַגראַפיש מיטעל? ווער דערוועגט זיך אַריינצופירן צום
סוף דעם מגושמדיקן אבישלוּם, דעם שטומען, „שוואַרצן כאַראַקטֶר
טער“, ווי ער שטעלט זיך ברייטבייניק אַוועק, שפאַרט זיך אַן
אויף אַ לאַנגער שפיז, דרייט ווילד מיט די אויגן און וואַרפט
בייזע בליקן אַרום זיך, ווי אַט וואָלט ער גיין אָנלערנען דעם
צוצאַק אמנונען, ווי מען פאַרפירט דאָס אַ יידישע טאָכטער און
יינע אַ שוועסטער?
אַ רעזיסיסאַר?

3

פאַר תּמּרס שטאַרקער ליבע, פאַר איר טיפּען צער, פאַר
דער גרויסער עולה, וואָס איר איז געשען-פאַרשטומט אַיץ אַרום.

אי אמנונס וויבעריש געקרעכץ, אי דודס וואָלי עלע חכמה, אי אבישלומס קליינקפעלדיקע אינטריגאַנטשאַפט. איר מיידלשע פענק-שאַפט און דאָן איר באַליידיקטע פרוישאַפט—דאָס און נאָר דאָס—איז דער גרונט-טאָן, אויף וועלכֿן די גאַנצע אינסענירונג האָט געדאַרפט אָפגעשטימט ווערן. פשטות—נישט פאַרביקייט, טיפ-קייט—נישט ברייטקייט, אינטימקייט—נישט רחבות. אינטימע ראַם, קליין געצעלט. איין טונקעלע, געוויכטיקע גרונטפאַרב, וואָס זיך ליבשאַפֿט און בריוט, נאָר זעצט זיך און שטאַקט אין די אָדערן און מאַכט קראַנק פון ליבע, פאַר ליבע. און אויף דעם פאָן פון דער טונקעלער גרונטפאַרב ליכטיקע געווענדער, מיט אַ פאַרביקן זיב, יעד געוואַנד אין אַנדערע פאַרבענטענער געהאַלטן, אַ סימבאָל פאַרן כַּראַקטער—ווי ער איז ביי אַשן און נישט ווי ער איז ביי גרעצן אָדער דובנאָון.

ווי קומען אַהער די בונטע, מיט פליטערלעך באַשאַטענע קאָסטימען פון דער היסטאָרישער אָפערעטע זי? וואָס האָט דאָ צו זאָגן דער רחבותדיקער, פון אַלער, יי צונויפגעשלעפטע טעפּ-כער צוזאַמענגעשטיקעוועטער אַנדאַכטיקער פירעק, גיכער צו אַ ברויזאַר אויף אַ גאַרטנפאַרוויילונג געגליכֿן, איידער צו אמנונס פרינצלאַכֿן געצעלט? וואָס באַטייט דער באַלעט, אַריינגעשאַטט אין אַ מאַמענט, ווען תמר גרייט זיך צו איר חתונהגאַנג און איר גאַנץ טראַכטן אין זינען איז נאָר צו אים, צו איר אויסער-וויילטן געווענדט? ווער זיינען די צוויי קאָסטימירטע יונגען, וואָס עפענען מיט גרילצענדיקע פאַנפאַרן דעם וויכֿן, שווערן לי-בעשפּיל? וואָס איז די מוזיק אויסן, וואָס באַגלייט דאָס גאַנצע שטיק פון אַנהויב ביז סוף און וואָס איז—ווי די דעקאָראַציע און דאָס שפּילן—צונויפגעשלעפט און צונויפגעלאַטעט אָן אַ זין און אָן אַ געדאַנק?

וואָס האָט דאָס אַלץ צו באַטייטן?
 צייט-קאָלאַריט? מורח-פראַכט? ערגעצלאַנד?
 מיט די ביליקע מיטלען? מיט דער געבענדיקער צופעליקייט
 און אומבאַהאַלפּנקייט צונויפגעקלעפט? האָבן נישט לעאָ באַקסט און

ערנט שטערן געלערנט קוקן אויף בינע-בילדער?
 און אפשר האָט דאָס געדאַרפט זיין אַן אילוסטראַציע צו
 דער ביבעל, אַזויסטאַריש געטרייע אינסצענירונג, וואָס איז אויסן
 געווען אָפצומאַלן דודס הויף און יענע מענטשן, ווי זיי האָבן
 געלעבט און געוועבט?

איז די בינע אַן עטנאָגראַפיש מוזעום? און ווער ווייסט
 אויף געוויס, ווי יענע מענטשן האָבן אויסגעזען, ווי זיי האָבן
 געוואוינט און געלעבט? און איז—אפילו די דאָזיקע קלאַגדיקע
 און להלוטין אויסערלאַכע—היסטאָרישע טרייקייט די פאַסיקע ראַם
 פאַר אַ שאַפונג, וואָס איז צייטלאָזער פאַר אַלע אַנדעווע שאַפונג-
 גען אַשס, וואָס איז גאַנץ געשטעלט אויף איר אינערלאַכן קלאַנג
 און האָט נאָר אין דער פאַנטאַזיע—פון דעם מחבר און דעם רע-
 זשיסאָר—איר היים און סביבה? וואָס דער מחבר אַליין רופט זי
 נישט אָן—ווי יפתחס טאָכטער—אַ ביבעלשטיק, נאָר אַ דראַמאַטיש
 ליד?

4

דער טומל אַרום „אמנון און תמר“ האָט גאַנץ פאַרטונקלט
 דעם ביז גאָר אינטערעסאַנטן פרוווי אין דער אינסצענירונג פון
 דעם „זינדיקן“. אין „זינדיקן“ האָט מען—עס דאַכט זיך דאָס
 ערשטע מאָל אויף דער יידישער בינע—געפרוווט צו פאַרענטפערן דעם
 פראַבלעם פון אינסצענירונג מיט ריין מאָלערישע מיטלען. דער
 מאָלערישער פרינציפ איז נישט נאָר דורכגעפירט געוואָרן אין
 דער דעקאָראַציע, אין דער באַזאָנדלונג פון טויטן מאַטעריאַל,
 נישט נאָר די פלאַסטישקייט פון בית-עולם, מויער, ביימער, מצבות
 איז געווען אויסגעלעזט אין פאַרביקע פלעקן, געשטעלט אויס-
 שליסלאַך אויף מאָלערישע ווירקונגען. עס האָט זיך אויך געשפירט
 אַ ווילן די אַקטיאָרן און זייערע באַוועגונגען און בפרט די קאָמ-
 פאַרערע (סטאַטיסטן) צו אונטעראַרדנען דעם מאָלערישן פרינציפ.
 און הגם דערדאָזיקער עקספערמענט איז, וואָס שייך די דעקאָ-
 ראַציעס, געשטאַנען אונטער דער שטאַרקער השפעה פון דראַביקס

אינסצעניואציעס אין „טעאטר פאָלסקי“ פאָרדינט ער—ווי מען
זאָל זיך אין פּרינציפּ נישט באַזיען צו דער ריין מאָלערישער
לעזונג פון אינסצעניואַטאָרישע פּראָבלעמען. צו דער „מאָלערי-
שער אינוואַזיע“ אויף דער בינע—פּאַרצייכנט צו ווערן.

מערץ 1921

פרץ הירשביין: „דעם שמירם מעכטער“.

געשפילט דורך דער ווילנער טרופע.

דער מידער, אויסגעמאטערטער דור פון סוף פון ניינצענטן יארהונדערט („פען-דע סעקל“) האָט קיין שטאַרקע קונסט נישט געקאָנט פאַרטראָגן. ער האָט זיך געקוויקט מיט די בלייכלאַכע, צאָפּלדיקע, ראַפּינירטע שטימונגען, וואָס אַ גאַנצע מחנה פּאָעטן, ראַמאַניסטן, נאָוועליסטן און דראַמאַטיקער פון מאָריס מעטער-לינקס, דעם בעלגישן דיכטערס חדר, פּלעגט אים דערלאַנגען. אין יענע טעג איז „שטימונגסקונסט“ געווען אַן ענין, אַ טאָג-מאָדע. די שרייבער האָבן אויפּגעהערט צו ריידן פּשוטע ווערטער און גענומען זוכן, שלעפּן, קוועטשן שטימונגען.

מער פון אַנדערע האָט זיך ביי אונז געפּייניקט דער יידי-שער יונגערמאַן מיטן נאָמען פּרץ הירשביין, וואָס האָט אין דער מיט פּונ'ם ערשטן יאָרצענט אָנגעשריבן איין העברעאישע און צוויי יידישע רעאַליסטישע דראַמען, באַלד אָבער אַוועקגע-וואָרפן די וואַכעדיקע מלאכה און געגאַנגען קנעלן הלכות שטימונג. געשעפט האָט ער נישט פונם קוואַל פון אייגענע איבערלעבונגען, אפילו נישט געלערנט ביים גרויסן רבי, מעטערלינק, נאָר גענו-מען פון דער צווייטער האַנט, פון דער רוסישער ליטעריאַטור, וואָס האָט פון שטענדיק-אָן געהאַט אַ נטיה צו וויכע שטימונגען און אויף וועלכער מעטערלינק האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה. פּיצעלאַך שטימונגען, וואָס וואָלטן קוים אויף אַ קורצן

איינצאקטער געקלעקט, פלעגט ער צעציען און צעוואַלגערן אויף דריי און פיר אַקטן. האָבן זיך די שיטערע מאַשען פון דעם ווייטן נעץ געפלאַנטערט און געריסן און עס האָט זיך אים בשום אופן נישט געוואַלט איינגעבן צו שאַפן אַן איינהייטלאַך קונסט-ווערק. עס זיינען געבליבן געפרעסטע, געקוועטשטע, געקינצלטע זוכענישן.

יאָרן זיינען פאַרגאַנגען. אין דער יידישער ליטעראַטור האָבן די דראַמען קיין אַפּקלאַנג נישט געפונען. האָט דער מחבר געזוכט פריינט אין אַנדערע שפּראַכן. געפירט זיינע כתבים קיין פעטערבורג, געלאָזט זיי איבערזעצן און דרוקן, געפירט קיין בער-לין, פאַרגעלייגט זיי מבינים און געוואַלט אַנקומען צו ריינהאַרדטן. דידאַזיקע פרווון האָבן זיך נישט איינגעגעבן און שוין האָט זיך געדאַכט, אַז אַ יונגער טאַלענטירטער פּאָעט מיט אַ טיפּער, ביינקן-דיקער נשמה און מיט אַ פיינעם ציטערדיקן געפיל וועט דעם וועג צו זיך נישט געפינען.

ער האָט אים דאָך געפינען. שוין פריער אין די „שטי-מונגסדראַמען“ פלעגן זיך דאָ און דאָרט צווישן דעם געשרויבטן געקינצל געפינען וואו אַן עכטער, פיינער תמימותדיקער טאָן, וואו אַ האַרציקע, ליבע געשטאַלט. אין דער „פוסטער קרעטשמע“ זוכט ער—נאָך אומזיכער און טאַפּנדיק—דעם וועג צו דעם קוואַל פון פּאָלקסשאַפונג. דער רעזולטאַט: אַ געמיש פון קראַנקער אַר-ציבאַשעווישער עראַטיק מיט נאַאיוון פּאָלקסגלויבן.

מיט ביידע פיס אויף דעם באַדן פון געזונטער פּאָלקסטימ-לאַכער שאַפונג, שטייט ער אין „דעם שמידס טעכטער“. עס זיינען נישט די ביליקע מעלאַדראַמאַטישע עפעקטן מיט שטאַרבן-דיקע פּאָטערס, אומגליקלאַכע כווערס, פאַרלאָזטע פלות, פאַרפיר-טע שיקסעס, געהאַנגענע חתנים, פאַריתומטע חופּה-דראַנגען. נישט דאָס מינדעסטע פון דעמדאָזיקן באַליבטן קלאַפּערגעצייג, וואָס קיצלט די גראַבע אינסטינקטן געפינט איר אין דער נייער דראַמע. וואָס הירשביין האָט אין די אַלטע זאַכן פאַרמאַגט פון עכטער שטימונגקונסט, פון פיינער פּסיכאָלאָגישער צייכענונג, האָט ער אַריינגעבראַכט אי, זיין נייער דראַמע און אויסגעוועבט אַלץ אויף

א פאן בון זוניקן, לויטערן פאלקס-הומאָר.

אין דער יידישער דראַמאַטישער ליטעראַטור איז דאָס אַ
נייער טאָן. איך וואָלט דעמדאָזיקן מין אַנרופן אַ דראַמאַטישע אי-
דיליע, הגם עס שטעקט אין דער באַצייכנונג אַ קאָנטראַדיקציע און
אַדיקטאַט, די ביידע באַגריפן זיינען זיך סותר. דראַמע-דאָס
איז אַ ברויזנדיקער קאַמף, אידייליע-אַ שטילע, רוהיקע הנאה פון
גאָטס וועלט. און דאָ קומט אַ דיכטער און לאַכט-אַפּ פון אַלע
טעאָרעטיקער און אַלע דעפיניציעס. ווי אַזוי מאַכט ער דאָס נור?
ער נעמט אַ פשוטע געשיכטע פון אַ שמידישן געהילף, וואָס
אַרבעט אין אַדאָרטישער קוזשניע. פאַראַן ביים שמיד צוויי טעל-
טער, וויל דער פּועל נעמען איינע, ווייסט אָבער נישט וועלכע.
באַלד געפעלט אים די גרעסערע, באַדד די קלענערע-און וואָלט
ער שוין וועלען נעמען די עלטערע-ווייסט מען נישט, וועלכע
עס איז עלטער-מחמת זיי זיינען אַ צווילינג.

אַט דאָס איז די האַנדלונג. דאַכט זיך, קיין דינערערע,
קיין שיטערערע איז נישט מעגלאַך. אָבער דאָס ווינציקע געשעעניש
איז געמאָלט אין זאַטע, זאַפטיקע פאַרבן, איינגעטונקען אין אַ ים
פון ליכט. ליכט, רחבות, ווייטקייט, גרינע לאַנקעס, דער פרישער
ריח פון ביימער, מאַרגן-זון, פייגל-געזאַנג-דאָס איז דער גרונט-
טאָן. און מיר ווייסן, אַז קיין טראַגעדיעס קומען אין דערדאָזי-
קער וועלט נישט פאַר, קיין טראַגישע כאַראַקטערן זיינען דאָ
נישט בנמצא.

דעם שמידס טעכטער: צוויי יידישע, דאָרפישע מיידלאַך.
לוטטיק, לעבעדיק, שטיפּעריש, חנעוודיק-זעלדע, ערנסט, גע-
זעצט, מער באַלעבאַסטע, מער מענטש-לאה-דאָבע. אַ געזונ-
טע, ברייטע נאַטור, אַ גוטער פּועל און אַ וואוילער בחור, דער
ניסן אַלטער, נאָר, ווי אַלע יונגעלייט פון זיין סאָרט, אַ שעמעוו-
דיקער און אַ ברומיקער. ווי ער זוכט אַן אויסרייד, פּדי צו
פאַרהאַלטן דעם שמיד אין קוזשניע; ווי ער בעט ביי אים, בעת
זיי שפּאַנען ביידע דאָס ראָד, די עלטערע טאַכטער, נישט וויסן-
דיק אויף געוויס, וועלכע עס איז די עלטערע, און וועלנדיק
בעת-מעשה ועלדען פאַר אַ ווייב-אין דער סצענע ליגט אַ שטיק

געזונגע פויערן-נאָטור. און דער צווייטער פּועל, ברוך משה. אַ לייכטערער, ווינדיקערער וואַנדערשמיד, נישט מער אין אַזוינע דייטלאַכע פּאַרפּן געהאַלטן, נישט מער אין אַזוינע קלאַרע לי-ניעס געצייכנט. אים ציט דאָס האַרץ צו לאהידזאָפּען. טוט מיט אים אַ שטיף זעלדע, פאַרדרייט אים דעם קאָפּ, ווערט ער צו-טומלט, ווייסט נישט וואו-אויס, וואו-איין. אין דערדאָזיקער צו-מישונג, אין דעם פּלאַנטער פון געפילן, וואו די ליבנדיקע ווייסן נישט, וועמען זיי ליבן און צום סוף קומען זיי דאָך צום רעכטן

זיווג.—אין דעם ליגט אַ שטיק שעקספירישער הומאָר. און אַרום די פיר הויפט-פאַרשוינען, וואָס זיינען איינגע-וואַרצלט אין דער דאָרפישער ערד, גרופירן זיך אַנדערע דריי, נישט זייטיקע, נאָר אַרגאַניש פאַרבונדן און צונויפגעוואַקסן מיט דער סביבה. דער שמיד נחמן-בער, אַן ערלאַכער, פּראָסטער יוד, וואָס ביזערט זיך אַמאָל, אָבער אין גרונט אַ גוטמוטיקער פּאַטער. אַרויס צפילו ביים מחבר אַ ביסל בלייכלאָך, נאָר דער-פאַר איז דער זיידע געראַטענער: הירשביינס געליבטע פיגור, אַ ווייכע, האַרציקע, ליבע נאַטור פון אינערקאָכער לויטערקייט און שטילן הומאָר, שטענדיק מיט אַ ניגון אין מויל. און צום סוף דער מוכר-ספּרימניק.

וואָס פאַר אַ שייכות, דאַכט זיך, האָט אַ מוכר-ספּרים מיט אַ דאָר-פישער קוזשניע? אַודאי אַ זייטיקע, עפיוזאָדישע פיגור, אַריינגע-פירט אין סוף פון דריטן אַקט, כדי אונטערצוהאַלטן די דיניטש-קע האַנדלונג? און דאָך—ווי פיין וועבט זיך די געשטאַלט איין אין גאַנצן געמעל! די דאָרפישע קוזשניע, ווייט פון יידישן ישוב, וואָלט געווען נישט פולקום, ווען עס וואָלט פעדן די לעבעדיקע פאַרבינדונג מיט דער יידישער דרויסנדיקער וועלט: מענדעלע... און ווי קינסטלעריש איז דידאָזיקע געשטאַלט איינגעפלאַכטן! ווי ריכטיק מאַטיווירט מיט דער ימים-נוראים-שטימונג, ווען אַ ייד נויטיקט זיך אין גאַט-זאַכן: מחזורים, אתרוגים א. ד. גל.

וואָס די מענטשן האָבן זיך צו זאָגן, ווערט געזאָגט אין אַ קלאַרער, איינפאַכער שפּראַך. קורצע, יאָדערדיקע זאַצן, וואָס

האָקן-איינ. עס פליען פונקען פון לעבן אין שמידס קוזשניע. ביים
מחבר, וואָס האָט ליב געהאַט לאַנגע, שלעפּנדיקע, אינטעליגענט-
שע פּעריאָדן איז די זיכערקייט אין דער פירונג פון דראַמאַטישן
דיאַלאָג איבעראַשענדיק.

גאַנץ פריי פון פעלערן זיינען „דעם שמידס טעכטער“ נישט.
וועלכער בשר ודם וואָלט עס קאָנען באַווייזן גאַנץ אָפּגעהיט צו
זיין? כאַפּט טאַקי אַמאָל איבער די מאָס דעם דיכטערס פרייד
מיט דעם קונציקן מאָלן און פינטלען: מען פילט ממש, ווי ער
שפילט זיך מיט דעם פינזל, ווי די דיניטשקע האַנדלונג רייסט
זיך. נישט אַלע פאַרשוניען זיינען גלייך דייטלאַך געצייכנט: ברוך-
משהן, לאה-דאָבען און נחמן-בערן וואָלט אַ ביסל מער בולטקייט
נישט געשאַדט. דער מאַטיוו מיטן פּראָשעק, וואָס לאה-דאָבע שיט
אַריין אין טעלער, פרי מען זאָל זי ליב באַקומען, איז אַ פּרעמ-
דער און שטערט דאָס בילד פון דער יידישער אידיליע.
נאָר דאָס זיינען קלייניקייטן. דער סך-הכל: אַ זויבערע
אַרבעט, אַ זשאַנר בילד פון ערשטער פּראָבע, מיט אַ ברייטן גע-
שטעל, אויסגעהאַלטענער צייכנונג, זאַטע פאַרבן, גאָלדענעס פּאָן,
דערמאָנענדיק אָן די פּויערן-בילדער פון לייבל. אַ ליבע מתנה
פון פּרץ הירשביין דער יידישער ליטעראַטור.

* *

6

נישט נאָר דער ליטעראַטור, נאָר אויך דער לעבעדי-
קער בינע.

דער גרונט-טאָן פון דער אידיליע, דער געזונטער ריח פון
דאָרפישער ערד, די גרינע זאַפטיקייט פון די לאַנקעס, די גאָל-
דענע ליכטיקייט פון דער טביבה, די ברייטע האַרציקייט פון די
געשטאַלטן, האָט זיך אין דעם שפילן פון די ווילנער נישט גע-
שפירט. נישט נאָר דער, נאָר קיין שום אַנדערער פירנדיקער גע-
דאַנק איז אין דער אינסצענירונג נישט געווען בנמצא.
האַט יעדער איינער גענומען ציען אויף זיין זייט, קאָוואַל-
סקי (דער מוכר ספרימניק) איז געווען צאַפּלדיק, שניאור (ניסן

אַלטער) גאַליק-בייזלצק, ביידע האָבן זייערע ראָליען געשפּילט
 ווי אַן אָפּקומעניש. די ערנסטע באַציונג צו דער קונסט איז אַמאָל
 געווען דער שטאַלץ פון די ווילנער. היינט ווערט זי אַנט
 שוואונדן. דאָס איז אַ סך געפערלאַכער, ווי מען מיינט!
 דערנענטערט צום טאָן פון הירשביין האָט זיך אין זיין
 גרונט-צייכנונג נאָכבוש. (דער זיידע) נאָר מער מוט אין דער
 אויספירונג און אין די פרטים, און ער וועט זיך קאָנען ווייזן
 נעבן דעם אומפאַרגעטלאַכן זיידע שאַכנע.
 נישט קוקנדיק אויף עטלאַכע ביליקע שאַרזשן, ווי אומוואַרפן
 טיש און בענקלאַך, און אויף אַ פּאַר תנועות אין דער מאַניער
 פון אַ באַלעבאַטישער קינדערשער שטיפערקע, האָט בעלערינא
 (זעלדע) נאָך אַמריכטיקסטן געטראָפּן דעם טאָן, אין איר און אין
 וויידעס (לאה דאָבע) שטודיום האָט געשטעקט אַ סך אַרבעט. מער
 אָדער ווייניקער טאַלענט—דאָס איז אַ גאָט-זאָך, די איבערגעבענע
 אַרבעט פון די יונגע מוז דאָנקבאַר דערמאָנט ווערן.
 נאָרווידן (ברוך משה) האָט אויך די אַרבעט נישט געהאַלפּן.
 דער שמידישער פּוּעל איז געווען אַ בלייכער הילצערנער ביכער-
 מענטש מיט אַן אומברחמנותדיק קנאַקענדיקער שפּראַך. אַ ניי קינס-
 טלעריש מיטל האָט צוגעקלערט קאַדיוואָן, דער בייזער פּאָטער:
 ער האָט געהוקעט. דייטלאַכער איז זיין—סיי ווי געהרגעטע—
 דיקציע צוליב דעם נישט געוואָרן.

א. ווייטער : דער שטומער.

געשפילט דורך דער ווילנער טרופע.

א. ווייטער איז געווען אַ סימפאטישע דערשיינונג אין דער יידישער ליטערארישער און קינסטלערישער וועלט. אַרויס צו זוכן אַ נייעם וועג פאַר דער יידישער פּאָעזיע, האָט ער זיך שווער און ביטער געמוזט ראַנגלען מיט דער דראַמאַטישער פּאָרם, מיט יע-נער פּאָרם, וואָס האָט אים אויסגעוויזן דער פּאַסיקסטער אויס-דרוק פאַר זיין אינערלאַכער וועלט. אַליין אַ טישישער אינטעלי-גענט, האָט ער אין אַלע זיינע דריי דראַמען („פאַר טאָג“ 1907. „אין פייער“ 1910. „דער שטומער“ 1913) אין צענטער פון דעם דראַמאַטישן וועלטבילד אַוועקגעשטעלט דעם יידישן אינטעליגענט אויס דער צייט פון זיין טיפּסטער ירידה, דער צייט פון דער רעאַקציע נאָך 1905.

אַ מאָדנע באַשעפּעניש געווען דערדאָזיקער אינטעליגענט פון דער נאָכרעוואָלוציאָנערער תקופה. די צייט פאַר דער רעוואָלוציע האָט אים פאַרוויגט אין די זיסטע חלומות. שוין האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז זיין אייביק בלאַנדושענדיקע נשמה האָט אַן אַפּרו גע-פונען, שוין האָט ער אין די היציקע זעענישן פון זיין פּאַנטאַזיע דעם ליכטיקן מאָרגן פון סאָציאַלן יושר און ברידערלאַכקייט גע-זען. די פיבערדיקע אונטערערדישע אַרבעט אין די קרייזלאַך האָט אים פאַרשכורט און—דער עיקר—נישט געלאָזן קיין צייט אויף הקירות, אויף האַמלעטישע ספּקות און בייראַנישן וועלט-שמאַרץ.

מיט וועלכע דער פריערדיקער דור האָט זיך אין זיין יוגנט אַווי גערן געקוויקט. און דאָ קומט פּלוצלונג די רעאַקציע און מאַכט מיט אַמאָל חרוב דעם בנין, וואָס דער יידישער אינטעליגענט האָט מיט אַזויפיל מי און מאַטערניש אויפגעבויט. מיט איין קלאַפּ ניכטערט זי אים אויס פון זיינע מענטשהייט-באַגליקנדיקע חלומות, מיט איין וואָרף שלידערט זי אים אַרויס פון דעם זיכערן וועג. ער האָט זיין גלייכגעוויכט פאַרלוירן, צווישן הימל און ערד הענט-גען געבליבן און נאָך אַ טרוקענעם, זיכערן צווייג אַרויסגעקוקט, וואוהין ער זאָל זיך קאַנען ראַטעווען פון דעם מבול. נישט מער ווי זיך אַליין—נישט דעם פּלל און נישט די אידעאַלן.

עס איז געווען אַ קלאַגעדיק בילד: נעכטן נאָך אין די הימלען געשוועבט, נאָך דער באַהעפטונג מיטן פּלל, מיטן „פּאַלק“, גלויביק געגאַרט און היינט אין טיפן יאוש פאַרוונקען, נאָר פאַר זיין אייגענעם, קלייניטשקן „איך“ אַטרייסט געוועזט, אַ מקום מנוחה געבעטן.

אים האָט פון דערווייטנס אַזאַ מקום געוואונקען. דאָס יי-דישע שטעטל, די אַלטע שול האָט אירע אָרעמס געעפנט און איז גרייט געווען באהבה אויפצונעמען יעדעס פאַרבלאַנדזשעטע שפּעלע, עס „ווי אַ מאַמע טוליען און בענטשן, ביז עס וועט קומען די אייביקע נאַכט“...*) האָבן זיך אַ שפּאַט געטאָן יידישע אינטעליגענטן אין שול אַריין. ווער פריער און ווער שפּעטער, ווער שטיל זיך פאַרגנבעט און ווי אַ זינדיקער בעל-תשובה אין ווינקע-לע ביי דער טיר שטיין געבליבן און ווער הויך געקלאַפט אין צלע טיר און טויערן און אין שול אַריין גערופן (ווי פּרץ).

פון דערדאָזיקער שטימונג אַרויס איז געבוירן געוואָרן דער שטומער. אַן אינטעליגענט, וואָס איז אין אויסלאַנד גע-ווען, נישט פון איין טאַפּ גענאַשט, אַ סך געזען און אַ סך גע-לעבט, האָט זיך אַהיים פאַרבייניקט, צו דער יידישער שטוב, צו דער יידישער פּשרער פּלה, צו די אַלטע יידישע מנהגים. ער נעמט חופּה וקדישין מיט אַ שכנס אַ מיידל—אויך אַ טטורענטקע.

*) דור איינהאַרן: מיר וועלן פאַרבליבן אין שול... אין „מנוע לידערה“.

וואָס איז געווען אין אויסלאַנד—ווייל אָנהויבן אַ ניי לעבן, בויען אַ היים, גרינדן אַ פאַבריק און ווערן אַ מענטש צו מענטשן גלייך. איין רגע פלאַקערט-אויף די קראַנקע פאַנטאַזיע און שפּילט זיך מיט דעם געדאַנק פון פּראַקטישער אַרבעט. אָבער דער אויסגע-מאַטערטער מענטש קאָן קיין בויער נישט זיין. ער האָט אַפּילו נישט קיין פּה זיין אייגן נעסט צו בויען, זיך און זיין ווייב אויסצוהיטן פון די אַלטע, פאַרגעסענע זכּרונות, „דעם פּריינד“, וואָס באַווייזט זיך פּלוצלונג אין טאָג פון זייער חתונה און ווייל זיי נישט פאַרלאָזן. אים בלייבט נאָר איין וועג: זיך גאַנץ פון דעם לעבן אָפּצושיידן, אין בית-מדרש אַריין צו אַנטלויפן, דאָרט אַ פּרוש ווערן און אַ גנדר טאָן, אַז ער ווערט אויף אייביק אַנטשוויגן. זיין מידע נשמה האָט איר לעצט ליד אויסגעזונגען און אונטער די פּליגלען פון דער אַלטער שכינה איר אייביקע רוח געפונען. עס איז אַ טרויעריקער פּאַל. און נישט נאָר, ווי מען מיינט, אַן איינזלפּאַל—דעם מחברס וידוי, —נאָר דוקא אַ טיפּישער גורל, אַ קללה פון אַ דור. איינס אָבער איז דאָס זיכער נישט: אַ קאַנווע, אויף וועלכער עס לאָזט זיך אויסוועבן אַ דראַמאַטישע איבערלעבונג, אַן אַטמאָספּער, אין וועלכער עס קאָן פּאַרקומען אַן אומברחמנותדיקער קאַמף אויף טויט און לעבן, אויס אָפהענג-דיקייט קאָן נישט קיין שטאַרקער באַגער, אויס בית-עלמן-שטיל-קייט נישט קיין לעבן שפּראַצן.

און דעריבער איז „דער שטומער“ נישט קיין דראַמאַטי-שע שאַפּונג, הגם ער פאַרמאָגט געוויסע ליטעראַרישע מעלות, אַן אינטערעסאַנטע פּסיכאָלאָגישע צייכנונג און איינצלנע מאָמענטן פון שטאַרקער געפּילטדיגאַמיק, נישט נאָר די אַטמאָספּער איז נישט דראַמאַטיש, אויך די כאַראַקטערן פעלט דער דראַמאַטישער אימפּעט, נישט דערפאַר, ווייל די צענטראַל-פיגור פונם שטיק, דער „העלד“ איז אַ הורר במשובה—קאָן ער נישט זיין דראַמאַ-טיש, דער פּאַטאָס פון חרטה פאַרמאָגט בלי-ספּק דראַמאַטישע קראַפט (טאָלסטאָיס „מאַכט פון פינסטערקייט“), נאָר די חרטה מוז זיין דער העכסטער אויסדרוק פון דערהויבונג און דער פּועל יוצא פון טייכסטן פּאַל. מיר גלויבן אַ בעל-תשובה נאָר, ווען מיר זען,

זוי אַ גרויסער ליידנשאַפטלאַכער מענשט טרינקט מיט דורשטיקע
ליפן און פולע צוגען פונם זינדיקן קיוואל און גייט דאָן תשובה
טון מיט דער אייגענער איינגעקשנטקייט, מיט דער אייגענער
ליידנשאַפטלאַכקייט. דאָ און דאָרט, אין שלעכטן און אין גוטן,
אַ מענשט פון איין גוס!

דאָס איז אַלפס נדר נישט—דער לעצטער פון די אַלטע
דורות און נישט דער ערשטער פון די נייע. אַסיע וואָלט עס
געקאָנט זיין. פון איר האַרץ רייסט זיך אַרויס דער אָנגעוויי-
טאָקטער געשריי געגן דעם, וואָס „ס'יידישע מיידל איז געוואָרן
אַ הפקר-זאָך, ווער עס וויל, קומט און נוצט עס אויס“. אַסיע איז
אַ מאַטעריאַל פאַר אַ דראַמאַטישער געשטאַלט. וואָלט זי נאָר האָבן
פח זיך אַנטקעגנשוטעלן, אויפצונעמען דעם קאַמף. וואָלט זי
נישט זיין אַליין אַ מידע, צעריסענע, נאָך רו פאַרביינקטע נשמה.
דאָס איז געווען דער טעות פון פרץ הירשביין און א.
ווייטער: זיי האָבן ריכטיק געזען אין דעם יידישן אינטעליגענט
אַ פראָבלעמאַטישע נאַטור, אָבער נישט באַנומען, אַז אַ
פראָבלעמאַטישע נאַטור, ווי געוואונשן זי זאָל נישט זיין פאַר
דעם פסיכאָלאָגישן ראַמאַן, בלייבט זי אומפרוכטפער פאַר דער
דראַמע. פרץ הירשביין האָט זיך באַצייטנס צוריקגעכאַפט. וויי-
טערן איז דאָס נישט באַשערט געווען. אפשר וואָלט ער, אין
די שפּעטערע יאָרן, אַ צייטיקער מאַן, געפונען דעם פאַסיקן אויס-
דרוק פאַר דעם צייטיקסטן פון די קונסט-מינים: דער דראַמע.
עס איז אים אָבער נישט באַשערט געווען...

* *
*

אַ גרעסערן כבוד אָפגעבן דעם אָנדענקען פון דעם געפאַ-
לענעם קדוש, ווי עס האָט געטאָן די קליינע עדה וואַרשעווער
ליטעראַטור-פריינט, וואָס האָבן זיך דאָנערשטאָג אָוונט אויפגע-
קליבן אין „עליזעאום“, האָט מען נישט געקאָנט. אַן ערנסטע,
ריינע, געהויבענע פייערלאַכקייט, ווייט פון יענעם פוסטן פראַווען
הספדים, האָט געשוועבט איבער דעם שפיל פון די קינסטלער,

ארומגענומען די צוקוקער און זיי פיר אקטן לאנג געהאלטן אין שפאנונג. וואָס יעדער פון די יונגע מענטשן האָט פארמאָגט פון האַרץ, נשמה, אינטעלעקט—ווער מער און ווער ווייניקער—האָט ער געבראַכט, אין איבערגעגעבענער, באַפליגלטער אַרבעט געשמידט און געפילט און זיינע חברים דערלאָנגט. זעלטן ווען האָט מען אויף דער יידישער בינע געזען אַזאַ אויסגעהאַלטענעם, טאַקט-פולן צוזאַמענשפיל, אַזאַ האַרציגע, זאַכליכע באַציונג צו דער דראַמע.

מרים שיק האָט געפונען פאַר אַסיען, דעם יידישן מיידל מיט טימע שוואַרץ-הנעוודיגע אויגן און אַן אייביג צעשראַקענעם בליק, אַן אמתן טאָן פון צאַרטער, איינגעהאַלטענער, מיידער, אויס-געלאָשענער לידנשאַפט. אין אַסיעס ווערטער אין דריטן אַקט האָבן מיטגעציטערט די אָנגעווייטאַקטע זכרונות פון שווערן, אי-בערגעלעבטן צער און באַשטראַלט פון אַ שטילער, נישט-גלויב-קער, יאושדיקער ביינקשאַפט נאָך אַן אַנדער לעבן, זיינען זיי גע-ווען דער טיפסטער מאַמענט אין דער אויפגעפירטער דראַמע.

אין הערץ גרויספאַרטס שפיל האָט זיך געשפירט די צע-ריסנקייט פון דעם אינטעליגענט, זיין אויסגעוואַרצלטקייט און אומזיכערקייט, אין ערשטן אַקט האָבן זיך געהערט ווערטער פון נאַיווער, האַרציקער, נישט-געקינסטלטער פרייד און קינדיש-ריי-נעם בטחון אין דעם „בויען“. דראַמאַטיש פאַרטיפו די רחל האָט גרויספאַרט נישט געפרוּווט.

שיק און גרויספאַרט האָבן פאַרשטאַנען צו באַרייכערן ד-טיפן, וואָס זיי איז אויפגעקומען צו פאַרקערפערן, מיט אינדייווי דועלע שטריכן. נאָרוויר האָט מער טיפזירט, די געשטאַלט פון דעם „פריינד“ אין שטריינגע, פאַרגליווערטע ליניעס געהאַלטן. מען האָט אים זיין קאַלטקייט, פרעמדקייט, ווייטקייט געגלויבט, נישט אַבער זיינע אַמאָליקע באַציונגען צו אַסיען.

קאָוואַלסקי און נאַכבוש האָבן זיך מיט גרויס פאַרשטענד-ניש געהאַלטן באַשיידן אין ראַם, נאָר טאנין האָט צו שרייענדיק „געמאַכט“ דעם מחותן.

די מאַסקן און קאָסטיומען זיינען געווען צוגעקליבען מיט

קאָפּ, די דעקאָראַציעס אַזוי ווייניק כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם
קליינשטעטלדיקן ייִדישן הויז, ווי די רויטע אָפּעוועטישע בודוואַר-
מעבל.

עס האָבן זיך אַריינגעגנבעט אין שפּיל פּאָסטעמפּקעס פּון דער
אַלטער „ווילנער רעזשי“: דאָס אונטערערדישע קול, וואָס האָט אין
ערשטן אָקט דיריזשירט די חתונה הינטער די קוליסן מיט ווילרן
געפּלעסק און גרילצענדיקער מוזיק. די מחתנתשעס מיט די סאַר-
ווערס, וואָס האָבן געשפּאַנט איבער דער בינע מיט ליכט און
טעלער, די סטאַטיסטן און מחתנים מיט צוגעטשעפעטע בערד
און געלעמטע באַוועגונגען, וואָס האָבן זיך גאָר איבריך אַרומ-
געקויקלט אויף דער בינע, די איבערלאַנגע „שטימונגס-פּויזען“.
וואָס זיינען געווען מסוגל אָפּצוהרגענען יעדע שטימונג.
אַבער דאָס אַלץ זיינען קלייניקייטען, וואָס לאָזן זיך לייכט
אַפּשטעלען. דער סך-הכל איז אַן אויסנעהאַלטענע, טאַקטפּולע, סיי-
גע אויספירונג. הלואי ווייטער נישט ערגער!

יולי 1919

ש. אַנ-סִי: צווישן צוויי וועלטן (דער רבובק).

דראַמאַטישע לעגענדע אין פֿיר אַקטן.

געשפילט דורך דער ווילנער טרופע, רעזשי דוד הערמאַן.

1

אַרעם איז דער יידישער טעאַטער-רעפּערטואַר, אַרעם די יידישע דראַמאַטישע ליטעראַטור און שיטער זיינען די פעדעם, וואָס שפּינען זיך פון דיכטונג צו בינע, צו לאַנג זיינען זיך ביי-דע-דע-שונאים געווען, צו לאַנג איינס דאָס אַנדערע מבטל גע-מאַכט, איינס פון דעם אַנדערן געשפּעט און געלאַכט. און טרעפט אַמאָל, אַז אַ ליטעראַריש ווערק געפינט דעם וועג צו דער בינע, מיטן זיך אַקטיאָרן, ברעכן זיך דעם קאָפּ רעזיסאַרן און דאָס פּובליקום לויפט קוקן ווי אויף חידושים. נאָך זוכן די אַקטיאָרן ווי בלינדע דעם וועג, נאָך פאַרלירן זיך די רעזיסאַרן אין פּרטים און קאָנען דעם אַטעם פון דעם ווערק נישט דערקאַפּן, נאָך רייסן די צוקוקער ווייט די אויגן אויף און פּרעגן צעטומלט: וואָס סטייטש?

אַבער דאָסדאָזיקע זוכן און גאַרן, פּרעגן און האַרן פאַר-מאָגט אַ באַזונדערע שיינקייט, נישט יענע פּולע שיינקייט, רייכע שפּע פון זאַפּטיקע, צייטיקע פּרות, נאָר דעם אַפּאַרטן חן, דעם האַרבן ריח פון יוגנט און פּרישקייט, פון לעבעדיקייט און צאַפּל-דיקייט, אַקטיוויקייט און דרייטקייט.

און איך בין זיך מודה, אַז איך האָב ליב דעם עקספּערי-

מענט מער ווי דעם רעזולטאט, דאָס צייטיקן מער ווי דאָס ציי-
טיקע, דאָס ווערן מער ווי דאָס זיין, דאָס געראַנגל מער ווי
דעם נצחון, הינטער וועלכן עס גלאַצט אַרויס אָפּגעשטאַנענקייט,
פאַרגליווערטקייט, טויט.

2

אין אַ ווינקעלע פון מענטשלעכע לעבן, גלייך ווייט פון לי-
טעראַטור ווי פון טעאַטער איז אַן—סקיס ווערק אויסגעטראָגן גע-
וואָרן. פּאָלקסמעשהלאַך און פּאָלקסדערציילונגען, פּאָלקסגלויבונגען
און פּאָלקסמנהגים, אָנגעקליבן אין משך פון יאָרן ביים סאַמע
קוואַל פון פּאָלקסשאַפונג. האָבן זיך ווי פון זיך אַליין, אומאַפּ-
היינגיק פון דעם קינסטלעריש געשטאַלטנדיקן ווילן, פאַרפלאַכטן
אין אַ נעץ פון געשטאַלטן און געשעענישן, חלומות און בייגק-
שאַפטן, טענער און קלאַנגען, אין אַ פאַרביק געשטיק, וואָס לייכט
און פינקלט אויף אַ טיף־שוואַרצן סאַמעטענעם פּאָן מיט פלערהיי-
בונטע קאַלירן פון פאַרגאַנגענעם, פאַרהילכטן יידישן לעבן.

3

אַ שימערירנדיק געמעל, אָבער אַ שוואַכע קאָמפּאָזיציע. איינ-
צעלנע פּערל, נישט אַ שנור. רינגען, נישט אַ קייט. בילדער, נישט
אַ בילד.

דער ערשטער אַקט. דער פּאָן: אַן אַלטע שול, שוואַרצע
ווענט, שאַטנס אין די ווינקלען. בחורים און בטלנים קוויקן זיך
מיט רבישע מעשהלאַך, זאָגן תהילים, דינגען זיך אויף תיקון,
כאַפּן צו ביסלאַך משקה און פאַרבייסן מיט קיכלאַך. (אַ פיינער
לייכטער איראַנישער אונטערטאָן!) און אויף דעמדאָזיקן פּאָן אַ
בחור מיט אַ ליינגלאַך פנים, מיט טיפע, שוואַרצע אויגן און אַ
זודיק פאַרהאַלטן ליבע-ליר אויף די שמאַלע, פאַרשמאַכטע ליפּן.
גובר זיין וויל ער די גלוסטונג צום ווייב, אויסלייטערן די זינד
פון איר טומאה. און אַז הייליקע פחות, די גוטע שמות, סגופים

און צרופים העלפן נישט, שטרעקט ער אויס די האנט צו די נישטגוטע.

א דרייטער פארמעסט. מיר האָרן-אויף מיט אַ פאַרלאַפּטן אָטעם. אַ מאָמענט—און אונז דאַכט זיך אויס, אַז דער פונק וועט זיך צעפלאַקערן אין אַ ווילד פייער, דער אָרעם-בחור וועט אויס-וואַקסן צו אַ גיבור, אַרויסרופן די גוטע, פרומע פחות, דעם סדר-העולם, דאָס געטלאַכע און מענטשלאַכע רעכט צום קאַמף אויף-טויט און לעבן. מיר וואַרטן אומזיס, דעם בחורס ליד איז אויס-געהויכט, נאָך איידער ס'האַט זיך צעקלונגען.

צווייטער אָקט. אַ נייער פּאָן: אַ פּלאַץ אין שטעטל. אַ מצבה אין דערמיט. אַ קלויז, אַ געסל, הייזלאַך, קראָמען. אַ קרעטשמע, אַ פּאַלאַץ, אַ גאַרטן, אַ בריק. אַ מיל, אַ מרחץ, אַ הקדוש. און פון ווייטן אַ בית עולם, אַ טייך. און אין נגידס הויז ברייט-געעפנטע טויערן: אַן אָרעם-מאַלצייט. קבצנים, יידענעס, פלינדע, לאַמע. הינקענדיקע, הויקערדיקע, אייגהאַנטיקע, באַיאַרטע. בטלנים, שמשים, חתונה-אורחים, מחותנים. חתונה, קלעזמער, חתן-פירער, באַדעקענס. אַ זשאַנר-בילד. אַ ברייט געמעל מיט זאַטע, זאַפטיקע פאַרפן. וואָס דערשטיקט מיט זיין קאַלאַריסטיק די שוואַרצווייס געצייכנ-טע הויפטפיגור (אַ הויפטפיגור ווערט זי ערשט אין צווייטן אָקט): די יידישע טאַכטער, וואָס ווערט געפירט צו דער הופּה מיט אַ פרעמדן, אומבאַקאַנטן מאַן. בעת איר האַרץ גאַרט נאָך דעם פאַרשטאַרבענעם געליבטן. זי ציטערט. זי קלויבט זיך אויפן בית עולם. צו פאַרבעטן די טויטע מאַמע אויף חתונה און—דעם טויטן בחור. זי פאַרוואַרפט אויף זיך אַ שוואַרץ טוך און גייט. מיר וואַרטן. מיר ווייסן, אַז ווען זי וועט צוריקקומען, וועט זיך איר צער אויסגיין, איר גרימצאָרן צעברענען. זי קומט צוריק. פאַר-וויינט, שטום, צעבראַכן. קוים עטלאַכע ווערטער רייסן זיך אַרויס פון איר אָנגעווייטאַקטן האַרצן און—די פלי פּלאַצט. איר באַ-וואוסטזיין פאַרטונקלט זיך. איר נשמה באַהעפט זיך מיט דעם געשטאַרבענעם. דאָס ליד פון דער אומגליקלאַכער יידישער טאַכ-טער איז אָפּגעבראַכן. איר טראַגעדיע איז אויס.

אַלץ האָט זיך אָפּגעטון הינטער די קוליסן. מיר זען נישט

זוי די נשמה, וואָס שטייט אויפן שיידוועג, קעמפט, פאלט, ברעכט זיך און פאַרלירט איר האַלט. מיר זען נישט, ווי דער כאַראַקטער וויקלט זיך פאַנאַנדער. מיר זען נישט, ווי די יידישע טאַכטער וואַרפט אַראָפּ פון זיך די צניעות, דעם חוב פון כבוד אה, ווי די פרי ווערט אָנגעפּוילט.

נאָך האָבן מיר די האַפּנונג נישט פאַרלוירן. נאָך וואַרטן מיר, אַז אין די ווייטערדיקע אַקטן זאָל זיך אונז אַנטפלעקן איר נשמה, זאָל דורך דעם שלייער פון שגוען דורכלייכטן איר טי-פער צער, דורכטריפן איר האַרצבלוט. נאָר אַז דער פאַרהאַנג הויבט זיך אויף צום דריטן מאָל—זיינען מיר אין אַ שפּאַנגלנייער סביבה און אַ נייע טראַגישע געשטאַלט רוקט זיך אַרויס אויבנאָן. דער צדיק מיט זיין גרויסער אויפגאַבע און ווינציקע כחות, מיט זיין פאַלן און אויפקומען, מיט זיין לעשן-זיך און אויפפלאַקערן. אַ נייע געשטאַלט, אַ ניי פּראָבלעם, וואָס קוים איז עס אויפגע-וואַרפן געוואָרן, ווערט עס באַלד פאַרשלונגען פון די אַרומיקע געשעענישן.

נאָכאַמאָל שווימט אַרויף אין פּערטן אַקט אַ נייע הויפטפי-גור (ערשט אין פּערטן אַקט ווערט זי אַ הויפטפיגור) און מיט איר אַ ניי פּראָבלעם: דער דראַמאַטישער מאַטיוו פון זינד-און-שטראַף. סנדר בריניצערס אַלטע זינד זאָל דאָ געפינען אין אַ דין תורה מיט אַמת אַ שפּעטע גערעכטע שטראַף. אָבער אויך דער מאַטיוו איז צו דין, צו טונקל, צו שוואַך, און ווערט פון דער גרויזיקער דין-תורה-סצענע מיטן מת, פון דער ווייסער טוי-טען-מחיצה, פון די שופרות און קיטלען, די שוואַרצע ליכט און ספּרי תורות, קללות און חרמות—פאַרהילכט און פאַרטויבט.

דער בחור, די בתולה, דער צדיק, סנדר בריניצער שוועבן פאַרביי ווי שטאַנס, ווי שטילע בין-השמשותדיקע קלאַנגען, ווי לבנה-בילדער. צו שוואַך צו טראַגן אויף זייערע אַקסלען דעם דראַמאַטישן בנין, און צו בולט, כדי גאַנץ פאַרשוואַמען צו ווערן אין דער אַרומיקער סביבה. וואָס בלייבט—איז דער פּאַן. די ריי-כע, פאַרביקע, פאַרצייטיקע יידישקייט, מיט איר חן און אומעט, מיט אירע שיינקייטן און מיאוסקייטן, מיט אירע בערג און אירע

טאָלער. אַ סביבה אין וועלכער עס פלאַנטערט זיך גאָר איבערדיק
 נאָר איין געשטאַלט, דער משולה, האַלב מאָנענדיק געוויסן, האַלב
 שטום פאַטום, אַ האַרטע טרוקענע אַלעגאָריע, געבוירן אין די
 אויבערשטע שיכטן פון אַ משכילישן מח אָדער גאָר—אויסגעבאָרגט
 פון אַ פּרעכדער וועלט.

4.

בילדער, איינגעהילט אין אַ מיסטישן שלייער פון אַן אַלטן
 גלויבן אין לעבן פון אַ נשמה, וואָס האָט פאַרלאָזן איר גוף. אַ
 גלויבן, וואָס איז אין עצם אָן אַן ערך עלטער, ווי די חסידישע
 מיסטיק, אין וועלכער ער איז מגולגל געוואָרן. אַ גלויבן, וואָס
 גרייכט מיט זיינע וואָרצלען אין די אוראַלטע צייטן, ווען דער
 פרימיטיווער מענטש, געוועקט פון חלומות און זעענישן, געטריבן
 פון אַ טיפער בייגשאַפט, גאַנץ אויסצולעבן זיין לעבן, רייסט זיך
 פון זיינע ערדישע קייטן, גאַרט נאָך אַ לעבן נאָכן טויט און
 שאַפט די ערשטע קאָנצעפּציעס פון טראַנסצעדענטאַלן, איבערער-
 דישן זיין—פריי לכתחלה פון יעדער מאָראַלישער באַשווערונג,
 פון אַפּקומען אויף יענער וועלט פאַר די זינד אויף דער וועלט,
 פון זוכן אַ תּיקון פאַר דער וואָגעלדיקער נשמה.

דאָס איז דער ריינער מענטשלעכער קערן. צייטן און
 דורות, קולטורן און רעליגיעס האָבן אויף אים אַרויפגעלייגט זייער
 שטעמפּעל, אָנגעטראָגן אַלץ נייע שיכטן—ביז ער האָט אין דעם
 יידיש-מיסטישן וועלטשפּיגל אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם גאַנצן
 צוואַוקס און זיך צעשטראַלט מיט זיין אַלטער פּשטות, מיט זיין
 ריינ מענטשלעכן—און דעריבער העכסט דיכטערישן—טוּכן.

און אַרום דערדאָזיקער אידעע, אין וועלכער די גאַנצע
 דראַמאַטישע לעגענדע איז איינגעבעט, שליינגלען זיך אַנדערע
 מאַטיוון: אַ ליבע-הלום פון אַ קלויזניק, זיין ראַנגלען זיך מיט
 דער זינד, זיין באַגער אויסצעלייטערן זי פון דער טומאה, זיין
 בונד מיט די נישטגוטע, די ליבע פון אַ יידישער טאָכטער, וואָס
 איז שטאַרקער, ווי דער טויט, דעם צדיקס שוואַכקייט און שטאַר-

קונג, דער שטראָפנדיקער אל נוקם ונוטר, וואָס פאַרגעסט נישט
 אפילו נאָך צוואַנציק יאָר אַ געבראָלענעם תקיעת כף.
 פון אַלץ אַ ביסל און גאַרנישט גאַנץ. אַ שוואַלדיקער בנין,
 אונטערגעשפּאַרט פון עטלאַכע מאַטיוון, ווי פון זיילן, און ווערט
 פונדעסטוועגן נישט שטאַרקער, שטייט נישט זיכערער. אַזוי איז
 שוין אין דער קונסט: אין צווייען געבונדן—איז שוואַכער.

5

דריי טיטלען. איינער פאַר דער ליטעראַטור, איינער פאַר
 דער בינע און אַן אונטערטיטל—אַן אויסטייטשונג און אַ באַוואַרע-
 ניש פאַרן בייון קריטיקער.
 דאָס באַוואַרעניש איז איבעריק. אָדער ס'העלט נישט,
 אָדער מ'דאַרף עס נישט. און דער צווייטער טיטל, די לעגטי-
 מאַציע פאַר דער בינע און דאָס שלאַגוואַרט פאַרן פובליקום
 וואָלט ווייניק וואָס גענוצט, ווען ער וואָלט געבליבן די איינצי-
 קע סצענישע מעלה.

6

מען מוז זיך חידושן, ווי עס קומט צו אַג—סקין, וואָס איז
 פל ימיו ווייט געשטאַנען פון פראַקטישן טעאָטער, דערדאָזיקער
 חוש פאַר דער בינע, דאָסדאָזיקע באַהערשן דעם סצענישן אַפּאַ-
 ראַט, דידאָזיקע געניטשאַפט אין אָפּערירן מיט סצענישע עפעקטן,
 דאָסדאָזיקע מייסטערהאַפטע אַריינדרינגען אין די טיפסטע סודות
 פון דראַמאַטורגישער טעכניק. פון אַלע פּאָלקסטימלאַכע סיוושעטן
 קלויבט ער אויס די דאַנקבאַרסטע, די שטאַרקסטע: דעם געבראָ-
 כענעם תקיעת כף, פאַרשטאַרקט דורך אַ מעשה מיט אַ דבוק, דאָפלט
 פאַרשטאַרקט דורך דעם חרם. סיוושעטן, וואָס קאָנען אַ דראַמאַ-
 טיקער אַראַפּפירן פונם גלייכן וועג, פאַרפירן אים צו שרייענדי-
 קע, וואָלוועלע עפעקטן. ער בלייבט אָפּגעהיט. טרעט נישט אי-
 בער אין ערגיץ די גרעניץ פון דעם קינסטלעריש דערלאַזעוודיקן.

ער הויפט-אָן אַ באַרג מיט טעאַטער-רעקוויזיטן. אַ באַליבט
מיטל ביים ברייטן פּובליקום. פּלי קודש, ספּרי תּורות, שוואַרצע
פּרוכּותן, ווייסע קיטלען, שופּרות, שוואַרצע ליכט און דאָס גאַנצע
איבעריקע קלאַפּערגעצייג. און באַנוצט זיך מיט זיי מיט אַ קינסט-
לערישער מאַס, מיט קינסטלערישן טאַקט. ווערט קיין איין מאָל
נישט נכּשל. און—איך וועט—יעדער אַנדערער טעאַטראַליקער וואָלט
ביידע מאָל געשטרױכלט געוואָרן.

ווי ער פּאַרשטייט צו שאַפּן שפּאַנונג, אונז צו פּאַראינטע-
רעסירן, צושמידן, פּאַרכאַפּן! דורך אַ וואָרט, דורך אַ באַוועגונג.
ביי חנן רייסט זיך אַרויס דאָס דרייסטע וואָרט וועגן דער סיטרא
אחרא. לאז וואָרפט אויף זיך אַרויף דאָס שוואַרצע טוך און גייט
אויפן בית-עולם. מיר בלייבן זיצן מיט אַ פּאַרכאַפּטן אָטעם און
ציטערן מיט אַלע גלידער.

די ערשטע ידיעה פון דעם נישט צושטאַנד געקומענעם
שידוך, און אַ זיפּץ פון האַפּנונג רייסט זיך אַרויס פון חננס ברוסט.
אויך מיר אָטעמען דערלייכטערט אויף. דאָן טרעפט דער אמת
האַרטער, שווערער, דערשלאָגט און צעברעכט, אים און אונז.
דאָן דאָס קאָנטראַסטירן: חננס טויטער גוף ליגט אין אַ
ווינקל. די חסידים ווייסן נישט דערפון. זיי טאַנצן און זינגען
אַן אומעטיקן ניגון. און ערשט אַז זיי לאָזן זיך אין אַ פּריילאָך
ריקלעך—געפינט מען דעם טויטן. אָדער: מען פירט דעם חתן צו
באַדעקנס. חופּה-מוזיק. און פּלוצלונג רייסט זיך אַרויס לאהס
וויילדער געשריי. אין דער פּלה איז אַריין דער דבוק. פּאַרהאַנג.
אָדער צום סוף פון פּערטן אָקט: לאה הויכט-אויס די נשמה און
באַהעפט זיך אויף אייביק מיט דעם שאַטן פון איר באַשערטן
(נישט ווי ביי די „וויילנער“ מיט דעם שפּרייזנדיקן לעבעדיקן
גוף!) „פון דרויסן הערט זיך אַ חופּה-מאַרש, וואָס דערנענטערט
זיך.“

דריי שלוסאַקאָרדן, מיט וועלכע אַ פּראַנצויזישער מייסטער
פון מעטיע וואָלט זיך נישט שעמען!
דאָ די קונסט פון שטייגערונג. יענער פּח פון דעם דראַ-
מאַטיקער, פון וועלכן עס היינגט-אַפּ דער סצענישער ערפּאָלג

פון א פיעסע. דאָס אַרויסטרייבן דעם דיבוק: אַ פריינטלאַכער, לייטועליקער שמועס צווישן צדיק און דבוק, דאָן רחמנות-געפילן, שפעטער הבטחות, דאָן דאָס רשות פון דער עדה יידן, דאָן דראָ-אונגען מיט קללות וחירות, דאָן דער קליינער חרם. איצט קומט אַ גרויסע רופויע, אַן אָטעמפּויע, און דער סוף פון דריטן אַקט. אין פּערטן אַקט ווערט דער שטאַרקער עפעקט פון דעם גרויסן חרם נישט אויף איינמאַל אויסגעשאַסן. קודם די גרויזיקע סצענע פון אַ דין תורה מיט אַ מת. דאָן ווידער גוטע ווערטער צום דבוק. דאָן דער חז פון אַן עדה—פּופּצען—יידן. דאָן דער רשות פון די העכערע כחות, דאָן פון די מיטעלע, דאָן שוואַרצע ליכט, ווייסע קיטלען, תרועה-שאַלן. דער גרויסער חרם. דאָן פאַרפּעסטיקט דער צדיק זיין נצחון און דאָן—נעמט ער אַראָפּ דעם חרם. דאָן קומט דער פינאַלאַקאַרד אין דור: דער קדיש. און איצט הויבט אָן די ליניע ווידער צו פאַלן אין וויילע האַר-ציקע מאָלטענער: דער באַבעס אָפּשפּרעכעניש, דאָס האַרציקע וויגליד, לאהס טרויעריקער פאַרביינקטער מוטעריגעזאַנג נאָך די נישט-געבוירענע קינדערלאַך (נישט הערמאַנס אָפּערינער שיר-השירים!), און צום סוף דאָס צונויפגיין פון ביידע נשמות אין אַ גרויסן ליכט און די ווייטע, שטילע, פרומע קלאַנגען פון דעם לייט-מאַטיוו „מחמת וואָס, מחמת וואָס...“

אַזוי האָט אַ יידישער טעאַטראַליקער אַ פּערטן אַקט נאָך נישט אויפגעבויט!

7

פאַרן רעזיסיאַר—אַ האַרטע נוס. אַ שווערע עובדא, וואָס לאַקט און שטויסט-אָפּ צוגלייך. לאַקט מיט איר מאַלערישער פאַרבייקייט און סצענישער עשירות און שטויסט-אָפּ מיט דער מאַדנער מישונג פון ערדישקייט און הימלישקייט, וועלטיקייט און איבערוועלטיקייט, רעאַליום און מיסטיציזם. נישט געשמאַדצן פון איין מעטאַל, נישט אויסגעהאַקט פון איין שטיין, נישט געוועבט פון איין פאַדעם, וואַקסט די הימלישקייט נישט אַרויס אַרגאַניש

פון דער ערדישקייט. די צוויי פארשירענע וועלטן ליגן נישט איבעראנאנד, נאָר נעבענאַנאַנד, רוענדיק און מיט דער וואָ-
כעדיקייט פאַרוואַקסן די איינע, שוועבנדיק און צו ווייטע הימ-
לען שטרעבנדיק די אַנדערע.

דידאָזיקע צעשפאַלטנקייט האָט אַן—סקי געפילט און אָפּט-
מאָל געפיטן איינצלנע שטריכן אין די כאַראַקטערן פון די פּער-
זאָנען, פּדי אַוואַרום אויסצובויען אַ בריק צווישן ביידע וועלטן.
און אָנטרויען די אויספירונג פון זיין פּיעסע האָט ער געוואָלט
נאָר אַזאָ רעזשיסאָר, וועלכער זאָל זיין בפּח צונויפצוגיסן אין
דער סצענישער שאַפּונג די צוויי וועלטן, שאַפּן אַן אָרגאַנישע
גאַנצקייט, וואָס זאָל מיט אירע וואָרצלען שטעקן טיף אין דער
ערד פון יידישן לעבן און די צווייגן שטרעקן אין די הימלען
פון יידישער ביינקשאַפּט. ער האָט זיך דעריבער פאַרבונדן מיט
סטאַניסלאַווסקין און געפרווט אָנקומען צו ריינהאַרדטן. אפּשר
וואָלטן ביידע, יעדער אויף זיין שטייגער, געפונען אַ פּאַסיקן,
קאָנגעניאַלן סצענישן לבוש פאַר זיין „דראַמאַטישער לעגענדע“—
סטאַניסלאַווסקי, ווי דער קינסטלער פון ציטריקע שטימונגען און
צאַרטע טענער, ריינהאַרדט, ווי דער מייסטער פון שטאַרקע, מעכ-
טיקע וויזיעס.

אויך דוד הערמאַן האָט געזען די איבערלאַכע סתירה. אָבער
ער האָט נישט געפרווט צי נישט געקאָנט מיט איין פּראָגנאַ-
לער אַטאַקע בייקומען דעם שונא פון צעשפאַלטנקייט. ער האָט
אים גענומען אָפּשוואַכן דורך פּלאַנקען-אָנגריפּן, דורך קליינע אויס-
בעסערונגען און פאַרוקונגען, מיט דער הילף פון זייטיקע קונסטן.
שוין אין דער דראַמאַטורגישער באַזאַרבעטונג האָט ער די דראַ-
מע געגעבן אַ שטאַרקן רוק צורויף, אין די עולמות העליונים,
פאַרגעסנדיק, אַז נאָר פּעסטע זיילן פון שטאַרקער דיכטערי-
שער סימבאָליק קאָנען טראָגן אויף זיך אַ הימלישן בנין.
דאָס צריינבויען סימבאָלישע גאָטישע טורמען האָט געמוט צע-
רייסן די נעץ פון דעם שטימונגפולן געוועב, וואָס איז רייך באַ-
פּוצט מיט רמזים און אַלעגאָריעס, פאַרמאָגט אָבער נישט קיין
ניצוץ פון פּאָעטישער סימבאָליק.

ביים מחבר פאלט אריין אין ערשטן אָקט אַ יידענע מיט צוויי קינדער צו חצות אין קלויז אַריין מיט געוויין פאַר אַ קראַנ-קער מוטער; די רעזשי האָט אויף דעם אָרט אַריינגעפירט די האַלב לעגענדאַרישע פאַרפאַסערין פון די וויבערישע תּחינות, שרה בת טובים. אַ פשוטע יידענע (אָן קינדער, וואָס זיינען אָדער איבעריק, אויב זיי שווייגן, און שטערן, ווען זיי וויינען אָדער פּלאַפּלען) וואָס פּאַלט צו צום אָרון קודש און וויל מיט איר שטילן כּליפּען אויפרייסן די שערי רחמים, ווירקט יידיש און האַרציק. אַ פּרעמדע געשטאַלט אין פאַרצייטיקע קליידער, וואָס שפּרייזט ברייט אַריין, טוט אַ קלאַפּ אין טיש און לָגזט דאָן אַרויס אַ פּאַטעטיש-דעקלאַמאַטאָרישן פּוזמן, גליווערט מיט איר קאַלטקייט און פּרעמדקייט.

אין צווייטן אָקט פאַרלעגט די רעזשי די אָרעם-מאַלצייט ביי דער גבירישער חתונה אינגאַנצן הינטער די קוליסן, אָנשטאַט זי אַריינקאַמפּאַנירן אין דעם סצענישן בילד, און רויבט באַפּן זי די גאַנצע פאַרבייקייט און דעם אינערלאַכן ריטם פונם צווייטן אָקט. און אַפילו דער טויטנאַנג, אַ געראַטענער, איינפאַל פון דער רעזשי, וואָלט אַסך שטאַרקער געווירקט אין קאָנטראַסט מיט דער מאַלצייט און בפרט, ווען דער טויט כאַפט אַרום די פּלה און דרייט זיך מיט איר אין אַ ווילדן געווירבל דאָן, ווען זי איז שוין פאַרמאַטערט און האַלב-פאַרחלשט פונם טאַנצן מיט די איבעריקע אָרימעלייט. אַזוי איז דער טויטנאַנג—פאַר זיך פּלאַסטיש און ריטמיש אַ צאַצקעלע—אַ פּרעמדער, אָפּגעריסענער טאָן.

די טרוקענע אַלעגאָריע—דעם משולח—קאָן מען נאָר באַ-רעכטיקן, אויב מען מאַכט אים פאַר אַ שטומען, גרויען, שרעקיקן שאַטן, וואָס באַווייזט זיך אין געוויסע וויכטיקע מאַמענטן אויף די שיידוועגן און ווערט דאָן ווי צעשוואומען. אים האָט די רע-זשי איבערגעגעבן צו זיין אַ טוען אין בית דין מיטן מה, בעת ביים מחבר איז דער מרא דאתרא דער נאַטירליכער קטגור, דער צמטלאַכער פּראָקוראָר.

און נאָך אַ גרויסן פעלער איז באַגאַנגען די רעזשי אין דער

דראמאטורגישער צוגרייטונג. זי האָט אויס דער דריטן און פערטן
 אַקט געמאַכט איין אַקט, נישט רעכענענדיק זיך מיט דעם אַלטן
 דראמאטורגישן פּלל, אַז דער לעצטער אַקט מוז זיין דער קורצ-
 טער, דער אַמגעדיכטסטן צונויפגעפרעסטער פון אַלע. צוליב דעם
 האָבן געמוזט פאַרקירצט ווערן די מעשהלאַך, די שענסטע פּערל,
 די בלוט-אַדערן פון דער פּיעסע, צוליב דעם האָט געמוזט אַרויס-
 פּאַלן דער סוף פונם דריטן אַקט, דער רופּונקט, די אַטעמפּוינע
 צווישן צוויי שטורמיש באַוועגטע ימען, און אין פּערטן אַקט די
 האַרציקע טענער פון דעם יידישן וויגליד, וואָס פאַרגלעט די
 שטורמישע פּאַליעס, באַרוהיקט די אויפגעברויזטע גערופן, פּירט
 אַריבער פון די פינסטערע פאַרבן צו די ליכטיקע, ווי יענע צוי-
 בער-טענער פון פּערגינטס מעשהלע ביי אַזעס טויט.

8

און די אויספירונג גופא?

עס באַקומט זיך דער אייגנדרוק, אַז מ'איז אין אַ כּעמישער
 לאַבאָראַטאָריע, וואו די עלעמענטן זיינען צעלייגט, יעדער אין אַ
 באַזונדערער רעטאָרטע און וואַרטן, מען זאָל זיי פאַרבינדן, צו-
 נויפגיסן אין איין כּעמישן קערפּער. קאָסטיום און מאַסקע, פּלאַס-
 טיק, דעקאָראַציע, מוזיק, וואָרט-אַלץ איז געווען צוגעגרייט,
 אַלץ מער אַדער ווייניקער פאַרטיק. עס האָט נאָר געפּעלט יענץ,
 וואָס זאָל דיזאָזיקע עלעמענטן צונויפשמעלצן אין איין ברען,
 דורכנעמען מיט איין אַטעם.

שלאַנקע, פאַרצייטיקע, מיט געשמאַק צוגעקליבענע קאָסטיו-
 מען, מאַסקען, דורכגעטראַכטע און דורכגעפילדעטע ביז צום מינ-
 דעסטן פּרט, צום קלענסטן קנייטש. די האַלטונג זון די געשטאַלטן,
 זייער גאַנג, זייערע באַוועגונגען-אַלץ אַפּגעוואויגן און אַפּגע-
 מאַסטן. די ליינגלאַכע פּנימער, די שמאַלע ליניעס פון די פּי-
 גורן, זיינען נישט צופּעליק, זיי שטרייכן-אונטער און פאַרבולטן
 די אידעע פון דער אינסצענירונג, דאָס שטרעבן צום הימל אַרויף.
 אַבער שוין ביי דער דעקאָראַציע הייבט זיך אַן פאַרלירן

די גרונטאידעע, וואַקלען די אויסגעהאַלטנקייט. פאַר דער אַלטער הילצערנער קלויז איז די גרינע גרונטפאַרב מיט דעם פאַרביקן פענסטער-ווירטאַזש לחלוטין נישט פאַסיק און גאַנץ אָן אויסדרוק. גרויע גרונטפאַרבונג, דורכגעוועבט מיט וויאָלעטע ליכטפלעקן וואַלט געשאַפן דעם בעסטן פּאָן, די ריכטיקסטע דעקאָראַטיווע ראַם פאַר דעם בין השמשות צווישן צוויי וועלטן. אויך די געבראַכענע ליניע אין דער הינטערוואַנט, די פאַרטיפונג רעכטס, אַ סטערעאָ-טיפישער „אויפטו“ ביי אַלע דעקאָראַציעס, פּדי אַריינצובריינגען „לעבן אין דער ליניע“—רייסט-אויף די טונקלע געשלאַסנקייט פון די ווינקלען, אין וועלכע עס האָבן פאַר דעם אויג פון מחבר גע-שוועבט און פאַר דעם אויג פון צוקוקער געדאַרפט שוועבן מיסט-שע שאַטנס.

אין צווייטן אַקט רייסן די אויגן: דער צעווייגטער לאַמ-טערן ביי דער שול אויפן ערשטן פלאַן, גענומען פון אַ מאָליע-רישער קאָמעדיע, דער אומבאַהאַלפן געמאַלטער צו נאָנטער בית עולם מיטן רוטן פלעמל אין אוהל און אין הינטערגרונט דאָס בלוילאַך ווייסע ליילאַך שטאַט דעם רונדהאַריוואַנט—דאָס לעצטע אַ פּועל יוצא פון טעכנישער נישט פון קינסטלערישער אָרעמקייט. אויך ביי דער מוזיקאַלישער פאַרבונג איז די רעזשי גע-שטרויכלט געוואָרן. דאָס פּרעלודיום צום צווייטן אַקט איז צו לאַנג און לגמרי איבעריק, די מוזיקאַלישע באַגלייטונג אין דעם אַקט גופא לויט דער קאָנצעפּציע פון דער רעזשי, וואָס איז אויסן געווען צו פאַרווישן די רעאַליסטישע קאָנטורן—צו שטאַרק. דער מחבר האָט געהאַט אַ דאָפּלטע פּונא: ערשטנס אונטערמאַלן מוזי-קאַליש דאָס מיליע, צווייטנס קאָנטראַסטירן לאהס שווער געמיט מיט דער פּריילאַכער זותונה-מוזיק, דער ערשטער מאַטיוו פאַלט אַוועק אינגאַנצן ביי דער אויפפאַסונג פון דער רעזשי, פאַר דעם צווייטן וואַלט גענוג זיין נאָר אין די נויטיקע מאַמענטן לאָזן אויפשפּילן די מוזיק. אַן אַנדערע זאַך איז די אינסטרומענטירונג און די וואַקאַ-ליזירונג פון דעם חסידיש-מיסטישן מאַטאַ, דעם לייטמאַטיוו: „מחמת וואָס, מחמת וואָס...“ אַ ווייטער, ווי פון די ספּערן קלינג-דיקער געזונג מיט שטילער מוזיק באַגלייטונג פאַרן אָנהויב פון שפּיל

וואָלט אונז אַריינפירן גלייך אין דער מיסטישער שטימונג און בלי ספק קינסטלערישער ווירקן. איידער דאָס לעבעדיקע בילד פון די דריי געשטאַלטן (חנן, לאה און דער משולח) פאַר דעם טלית-פאַרהאַנג, וואָס צעגייען זיך אייניגעם מיטן פאַרהאַנג. אַ „סטיליאַזאַציע“, וואָס פאַלט-אַרויס פון דער בינע-ראַם און ממילא פון יעדן סטיל און בלייבט אַ צוטשעפעניש, אַריינגעטראַגן פון דרויסן און נישט אַרויסגעוואַקסן פון דעם סצענישן ווערק גופא. צום סוף הערן מיר דעמדאָזיקן ספערענגעזאַנג, אַפילו אין נישט-יידישע, נאָר קריסטלאַך גאַטישע טענער, אָבער וואונדערשיין הימליש און צוגעפאַסט צו די גאַטישע ליניעס פון די הויפטגע-שטאַלטן. נאָר דאָ געשעט אַן אויסטערלישע זאַך, וועלכע מיר קאָנען באַין אופן נישט תּוהם זיין. עס זינגט נישט נאָר דער ווייטער כאָר, נאָר אויך—די צוויי הויפטגעשטאַלטן: לאה און חנן. מען קאָן נאָך פאַרשטיין, אַז אַ וואָרט גייט אין העכסטן עקסטאַז אַרבער אין געזאַנג, אָבער אַז נשמות, וואָס באַהעפטן זיך, צעוונגען זיך אין אַ דועט מיט כאָרבאַגלייטונג ווי אין אַ ריכט-טאַקער אָפּער—דאָס איז ניי און ווייט פון קינסטלערישער ווירקונג.

9

דאָס שווערסטע פּראָבלעם ביי דער סצענישער פאַרקערפּע-רונג פון „צווישן צוויי וועלטן“ איז דאָס לעבעדיקע וואָרט. מיט דעם אויפהויבן די גאַנצע פּיעסע אין די עולמות העליונים האָט אויך דאָס וואָרט געמוזט פאַרלירן זיין ערדישע שווערקיט, אַרויס-געריסן ווערן פון זיין ערדישן שורש. מען האָט זיך גענויטיקט אין אַ דיקציע, וואָס זאָל פיר אַקטן לאַנג נישט אַרויס אויס דער ציטריקער, בין השמשותדיקער שטימונג און דאָך בלייבן קלאַר און פאַרשטענדלאַך. אַן אויפגאַבע, וועלכע אַן ערשטקלאַסיקער אַנסאַמבל מיט אַקטיאָרן געבילדעטע אין דער רעד-טעכניק וואָלט קוים גובר געווען. פאַר די ווילנער, וואָס האָבן עד היום גע-שטעקט איבער די אוירן אין נאַטוראַליסטישן רעפערטואַר, איז דאָס איבער די פּחות. און אויב איינצלנע פון זיי (חנן—שטיין,

צדיק—מאָרעווסקי) האָט זייער שטאַרקע אַקטיאָרישע אינטואַיציע געוווּן דעם ריכטיקן וועג, אויב זיי האָט זיך איינגעגעבן מיט דעם פּח פון דעם האַלב גערעדטן, האַלב געהויכטן, שטאַרק עקס-פרעסיוון וואָרט צו באַשאַפן די שטימונג צווישן צוויי וועלטן—דאָן מוז דאָס מיט דאָנק דערמאָנט ווערן.

וואָרן בכלל איז די דיקציע געווען אַ געהרגעטע, פון אַלע וועגן, וואָס פירן צום ציל, האָט די רעזשי אַויסגעקליבן דעם פּאַלשסטן, געקוועטשטע, געפרעסטע, פאַרשטעלטע קולות, געצויגע-נע טענער, לאַנגע פּויזען, שלעפּנדיקער טעמפּ, טרוקענע דעקלאַ-מאַציע, הוילע פּאַטעטישקייט—איבערגענומען פון דער פּוילישער בינע, וועלכע האָט עס ווידער געירשנט פון דער פּראַנצויזישער. דעקלאַמאַטאָרישקייט שטאַט עקספרעסיע, פּאַטעטישקייט שטאַט עקססאַז, אַ דיקציע, וואָס איז מיט איר האַרטקייט, שטייפּקייט און איינטאָניקייט ווייט געווען פון דער ווייכקייט, האַרציקייט און פאַרבייקייט פון אַנ-סקיס סצעניזירטע פּאַלקס-מעשהלאַך, ווי הימל פון ערד, און דעריבער האָט זיך אַזוי ווייניק באַוועגונג געשפּירט, אַזוי ווייניק לעבן. נישט די אויסערע באַוועגטקייט און דאָס וואָלוועלע וואָכעדיקע לעבן, נאָר יענע ריטמישע באַ-וועגלאַכקייט, יענץ טיפע, אינערלאַכע לעבן, האָבן געפעלט, אָן וועלכע יעדע סצענישע שאַפונג בלייבט אַ טויטגעבוירן קינד.

10

גענומען האָבן זיך אַלע דידאַזיקע רעזשי-פעלערן פון איי-נעם: די רעזשי איז צוגעטראָטן צו דער פּיעסע מיט אַן אייגע-נעם פּראָגראַם, מיט אַ פאַרטיקער טעאַטראַלישער דאָקטרינע, מיט כללים, וואָס גילטן פאַר אַלע פּיעסן און רעכענען זיך נישט מיט די באַזונדערע פּאַדערונגען פון יעזן ווערק. דאָ שטעקט דער טעות פון דער רעזשי, דער רעזשיסאָר דאַרף און מוז באַשאַפן פון דער אָנגעשריבענער פּיעסע אַ נייע (סצענישע) דערשיינונג, אַריינהויכן אין די שוואַרצע געשריבענע אָדער געדרוקטע אותיות אַ לעבעדיקן אַטעם—אַבער ער טאָר נישט צעברעכן די פּלי. ער

מוז צוגיין צום דיכטערס ווערק מיט יראת הכבוד, איינהאַרכן זיך
אין דעם באַזונדערן ריטם, אַרויספילן דעם דופק פון דעם שטיק,
גאַנץ אין אים אונטערגיין און דאַן פון דאָסניי אויפגיין.

11

מען קאָן זיך וועגן דער אויפפאַסונג, וועגן דער „קאַנצעפּ-
ציע“ פון דער רעזשי אַמפּערן. אָבער איינס איז קלאָר, די רע-
זשי האָט געהאַט אַן אידעע, אַפּלאַן, נאָך וועלכן זי האָט געאַר-
בעט. און ביי די היינטיקע באַדינגונגען אין דעם יידישן טעאַ-
טער איז דאָס אַ גרויס פּאַרדינסט. אין דער צוגרייטונג און אין
דער אינסצעניזירונג איז אָבעד אַ חוץ דעם געלעגן אַ ים מיט אַר-
בעט, אַסך מי און איבערגעגעבנקייט און ליבע צום פרט, צום
דעטאַל.

אין דער וועלט פון קונסט גייט גאַרנישט לאיבוד. דאָס
מינדסטע קערנדל פון ערלאַכער אַרבעט וועט נאָך יאָרן בריינגען
רייכע פרות. אין דעם קונסטפּעדאַגאָגישן, אין דעם דערציערישן
ווערט פאַר אַקטיאָר און פּובליקום ליגט דער גרויסער באַטייט
פון דער אויספירונג פון „צווישן צוויי וועלטן“. זי האָט דורכגע-
בראַכן די מויער פון נאַטוראַליסטישער שפּילעריי און פּאַרדינסט
אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער-רעפּערטואַר פאַרצייכנט
צו ווערן.

דעצעמבער 1920

פ. בימקא: גנבים.

(געשפילט דורך דער ווילנער טרופע.)

1

אן אלטער יידישער אַקטיאָר—איינער פון די ווייניקע, וואָס מען מעג זיי גלויבן—האַט מיר אַמאָל אין אַ שמועס דערציילט, אַז אויף צומאָרגנס נאָך דער פרעמיערע פון אַשם „גאַט פון נקמה“ אין לאַנדאָן האָט דער הויפּטראַבינער אַנטעלעפּאָנירט צו דער דירעקציע פון דעם טעאַטער און געבעטן, אַז מען זאָל דאָס שטיק אַראָפּנעמען פונם רעפּערטואַר: עס קאָן נאָך, חלילה וחס, פאַרשוועכן דעם יידישן נאָמען אין די אויגן פון די אומות העולם. דער פּחד פון דעם ראַבינער איז לייכט פאַרשטענדלעך אין לאַנד פון פּורטאַניזם, אָבער בנוגע אַשם פּיעסע איז ער שטאַרק איבערגעטריבן. וואָרום ערשטנס, איז „גאַט פון נקמה“, הגם אַ נישט געראַטענע דראַמע, באין אופן נישט אַ פּאָרנאָגראַפישע פּיעסע, דאָס הייסט, זי איז נישט אויסן צו ווירקן אויף די נידריקע חושים פון צוקוקער, ווען די אויספירונג טוט עס נישט בפּיוון. און, צווייטנס, וועט קיינעם נישט איינפאַלן אויס דער סביבה אין אַשם פּיעסע אַרויסצודרינגען די מאַראַלישע פאַרדאָרבנקייט פון די פּוילישע יידן, אַזוי ווייניק ווי אויס דעם מיליע אין בימקאָס „גנבים“.

דער היינטיקער עסטעטיש אָריענטירטער צוקוקער איז נישט אַזוי שטריינג ווי דער לאַנדאָנער רבי. ער קומט נישט מיט דעם מאָראַלישן אייל מעסטן קינסטלערישע ווערק. אָבער אַן אַנדערע זאָך מוז ער פּאָדערן: אַז דאָס, וואָס וויל זיך אָנרופן אַ קינסטלערישע שאַפונג, זאָל פאַרבלייבן אין ראַם פון קונסט.

דאָס טוען די „נבנים“ נישט. קודם-כל דער דיאַלאָג. עס איז מעגלאַך, אַז אַזוי און נישט אַנדערש פירט עס זיך ביי פּראָ-פעסיאָנעלע גנבים, אַז מען האַלט זיך אין איין זידלען, שיט מיט טויטע קללות און כאַפט זיך ביי יעדן צווייטן וואָרט ביים גאַרגל. מעגלאַך, מיר וועלן זיך דעריבער מיט דעם מחבר גישט אַמ-פּערן. אָבער מיט קונסט האָט עס גאָר אַ ווינציק שייכות. דראַ-מאַטיש איז דאָס זידל-וואָרט נאָר, ווען עס פּאלט אין דער העכסטער אָנשפּאַונג, ווען עס איז דער סוף-אַקאָרד פון אַן איבערלאַזן שטאַרקער אויפּרעגונג, וועלכע צעוואַקסט זיך פון אָנ-הויב ביזן סוף פאַר אונזערע אויגן. נאָר דעמאָלט רייסט זיך אַרויס דאָס אַרויסגעשליידערטע שטאַרקע וואָרט פון דער האַרץ-טיפּע-ניש און איז קינסטלעריש אמתדיק. אָבער דאָס אַרומוואַרפן, אונ-טערנאַפן און צוריקדערזאָנגען וויסטע זידלערייען, פאַרבראָקט מיט שלעגעררייען אָן וועלכער-נישט-איז איבערלאַכער נויטווענדי-קייט, גלאַט אין דער וועלט אַריין, ס'רוב כדי דעם מחבר אַרויס-צוהעלפן פון אַ דיאַלאָגישער פאַרלעגנהייט, פאַרבלייבט אָן אַ שום ווירקונג און באַווייזט—אַז דער יונגער אויטאָר האָט נישט קיין מאַס און קאָן נישט בויען, אויפבויען קיין דראַמאַטישן דיאַ-לאָג.

דער דיאַלאָג מוז אָבער נישט נאָר דראַמאַטיש אויפגעבויט, געשטיינערט זיין, נאָר ער מוז אויך אַרויסדרינגען, אַרויסקוואַלן פון דעם כאַראַקטער פון אַ מענש. ווען דער געפייניקטער פּלומר-שטער, פּאָטער“ בעט זיך ביים אמתן פּאָטער, ער זאָל אים זאָגן, צי ער איז דער טאַטע פון דעם קינד און רייסנדיק זיך די האַר פון קאָפּ (אַן איבעריקע ווילדע תּנועה) שרייט ער: „אַ,

ווען איך זאָל וויסן, איך בין דער טאָטע פון דעם קינד? ... כּאַ...
איך וואָלט משוגע געוואָרן פאַר פּרייד!... איך וואָלט אַ גאַנץ
יאָר געשכּוּרט אין די גאַסן!...—האַלטן מיר עס פאַר אַ קליינער
גוזמא, אָבער פאַר פּסיכאָלאָגיש מעגלאַך און גלויבן אים, אַ חוץ
דעם „כּאַ“, די איבעריקע ווערטער. אָבער אַז ער איז מוסף:
„כּוואָלט אויסגעריסן אַ גאַנצן גאַרטן בוימער... אונטערגעצונדן
ווייזער, גאַנצע גאַסן, און געטאַנצט מיט דעם פּיצעלע צווישן די
פּלאַמען און קיין האָר וואָלט מיר נישט געשאַדט!...—דאַן קלינג-
גען די דידאָזיקע ווערטער אין מויל פון אַ גנב, וואָס ליגט שטענ-
דיק באַהאַלטן אין שטיבער און אין נאָרעס, וואָס אַפּילו אין
זיין פּראָפּעטיע איז ער אַ „שליאַם-גייער“, אַ נאַכט-גנב, וועלכער
זוכט ביים מינדעסטן שאַרף צו אַנטלויפן—דאַן קלינגען זיי ווי
אַ מיאוסער, גריל צו די קער פּסיכאָלאָגישער ליגן.
דאַן די שפּראַך. עס איז ריכטיק, אַז פּראָפּעסיאָנעלע גנבים
האַבן אַן אייגענע שפּראַך, אַ מין זשאַרגאָן, אויף וועלכן זיי ריידן
צווישן זיך, פּדי זייטיקע מענטשן זאָלן זיי נישט פאַרשטיין. די
גנבים-שפּראַך איז שוין זייט דעם 18 יאָרהונדערט אַ דאַנקבאַר
געפיט פאַר פּילאָלאָגישע פאַרשונוגען און באַוונדערס אונזער יידי-
שע פּילאָלאָגיע האָט דעמדאָזיקן וויסנשאַפּטלאַכן צווייג אַ טיך צו
פאַרדאַנקען. אָבער אַריינפירן די דידאָזיקע שפּראַך איז איר גאַנצער
נאַקעטער נאַטירלאַכקייט אין אַ פּיעסע, איז זייער געפּעראַלך.
שוין צוליב דעם, וואָס דאָס גאַנצע פּובליקום אַחוץ די „פּראָפּע-
סיאָנעלע“ קרייזן הויבט נישט אָן צו פאַרשטיין, וועגן וואָס עס
האַנדלט זיך אין דיאַלאָג, ווען עס פליען ווערטער, ווי: „שפּרינג“,
„שליאַם“, „שעפּ“, „קלאַפּ“, „שטימפּ“, „צונג“, „שאַריע“, „סליחה-
נער“, „גרעבצער“, „נורקע“, „טייטעל“, „לינקע כּתובה“, „וואוטיש“,
„בעזעם“, „טשורעס“, „חופּיש“, „וואויטשאַק“ און נאָך עטלאַכע
צענדליק אַנדערע. אויך אין דעם פּרט האָט דער מחבר גאָר
שטאַרק איבערגעכאַפט די מאָס. עטלאַכע טעכנישע באַגריפּן פון
דער גנבים-שפּראַך, וואָס זאָל לייכט פאַרפאַרבן די גנבהשע סביבה,
וואָלטן גענוגט און זיכער געווירקט קינסטלערישער, ווי די לאַג-
גע רשימה פון ווערטער, וואָס מען קאָן צוגעבן צו אַ געדרוקטן

עקועמפלדאר, אָבער נישט דערלאנגען דעם צוקוקער בעת דער
פאַרשטעלונג.

און די עצם-זאך פון די „גנבים“, דער דראַמאַטישער קאַן-
פליקט?

עס האַנדלט זיך וועגן אָט וואָס: איינער אַ פּראָפּעסיאָנע-
לער גנב איז אַ בעל-מום. אַ „שבר“, אַן עקר. ער האָט פּונדעסט-
וועגן חתונה, נעמט אַ שוין, יונג, פייערדיק ווייבל און וואָלט
וועלן האָבן קינדער. דאָס ווייבל וואָלט דאָס אויך וועלן. זי ווייסט
אַפילו, און דערציילט עס דער באַבע, אַז „ס'ווענדט זיך אָסור
נישט אין איר“. טרעפט זיך אַ פּאָך-קאָלעגאַ, איינער אַ „מויק“,
און—דאָס ווייבל ווערט צו מזל אַ מוטער. דעם מאַן איז דעם
קינדס פּנימל השּוּדיק, ער וויל דאָס קינד פאַרברענען, דערשטיקט
עס—דוכט זיך—צום סוף מיטן ווייב אינאיינעם.

אַ טראַגעדיע פון אַן אימפּאַטענט, וואָס זיין ווייבלס לאַכּן
קיזלט אים—צווישן די לאַפּאַטקעס“ (דעם „העלדס“ ערשטע
ווערטער אויף דער בינע). פאַרן בעל-מום אַ פּבור. ער איז ביז
היינט געווען אַ קאָמישע העכסטנס אַ טראַגי-קאָמישע פיגור. איצט
איז ער דערהויבן געוואָרן צו אַ דראַמאַטישער. צו וואָס אָבער
אַ מענטש, וואָס איז שוין צוויי אויך גענוג האַרט געשטראַפּט,
מוז זיך נאָך פאַרנעמען מיט אַזאַ מיאוסער פּרנסה, איז נישט
קלאָר. משמעות, אין די בעסטע באַלעבאַטישע משפּחות טרעפּן
זיך פּאַלן פון מאַנסבילשער שוואַכקייט. די גנבהשע פּראָפּעסיע
גיט נישט צו איין שטריך צו די איבערלעבונגען פון דעם „שבר“,
די פּראָפּעסיאָנעלע טראַגיק, די גנבהשע עטיק, וועלכע
זער חבּר לעפּאַק פּראָפּאַגירט פאַר דער גנבים-פּראָפּעסיע,
אַ גנב טאָר נישט וועלן, אַ ווייב זאָל געהערן אויף אייביק צו
אים אַליין, טאָר נישט וועלן האָבן אַ קינד—איז פּונקט אַזאַ
פּסיכאָלאָגישער ליגן, ווי דער אויסגעפאַרגטער מאַטיוו פון אַשם
גאָט פון נקמה, אַז דאָס קינד וועט ריינוואַשן דאָס, וואָס דעם

פאָטערס הענט האָבן פאַראומרייניקט און... אַז ס'וועט קיינמאָל נישט וויסן, וואָס דעם טאַטנס פרנסה איז געווען". וואָרום ערשטנס, האָבן גנבים אין לעבן ווייבער און קינדער און עלטערן זיך מיט זיי בכבוד נישט ערגער ווי זעלנער, אָפּיצירן, מאַטראָזן, סוחרים און אַנדערע מאַנסבילן, וואָס זייער פרנסה נויטיקט זיי אויף אַ לאַנגער צייט זיך אַוועקצולאָזן פון דער היים. און, צווייטנס, פאַלט אַריין „שברס" ווייבל אין דער פּיעסע גופא ווידער אין די הענט פון אַ נאַשבראַט, אויך אַ פּראָפּעסיאָנעלער גנב, נאָר... אַ ריכטיקער מאַנספאַרשויך.

וואָלט זיך דעם מחבר איינגעגעבן צו שאַפן דאָס, וואָס ער זאָגט צו אויפן שער-בלאַט פונם בוך און אויף דעם טעאַטער-פּראָגראַם, אַ דראַמע (און נישט אַ דראַמאַ) פון דעם גנבים-לעבן, וואָלט ער געוואָרן אומשטערבלאָך. מיר איז אַ גנבים-דראַמע אין דער גאַנצער וועלט-ליטעראַטור נישט באַוואוסט, דייטשלאַנדס גרעסטער דראַמאַטיקער גערהאַרט הויפטמאַן האָט באַוווּן אַנצו-שרייבן נאָר אַ קאָמעדיע און דערצו פון אַ גנבה („דער ביי-בער-פעלץ"). דאָס פּראָפּעסיאָנעלע לעבן פון אַ גנב איז נאָך ווייניקער דראַמאַטיש. דראַמאַטישע קאָנפּליקטן טרעפן זיך נאָר אויף דעם גרענעץ-געביט פון ביידע וועלטן: דער בירגער-לאַכער און דער גנבים-וועלט. אַן אינערלאַך ריינער מענטש, וואָס איז געשטרויכלט געוואָרן, שטייט פאַר אונז אַ צעמאַטער-טער, אַ געפייניקטער פון געוויסנס-ביסן, אַ פאַרשטויסענער, אַ מנודה און קעמפט מיט אַלע כּחות, פּדי זיך ריינצעוואַשן. דער פּראָפּעסיאָנעלער גנב איז פאַרהאַרטעוועט, קאַלט, געפיללאָז (לע-פּאַק). ווער עס גייט יאָר-אויס, יאָר-אייך, טאָג פאַר טאָג, וואָך פאַר וואָך, פאַרדינען אַ משא-מתן—דער קאָן ביי אונז קיין מיט-געפיל נישט וועקן, קאָן קיין דראַמאַטיש געשטאַלט נישט זיין.

4

בלייבט די סביבה, דאָס גנבישע מיליע, בכדי אָבער די סביבה זאָל אַליין פאַר זיך נישט אָפהייגיק פון דער האַנדלונג און די

פֿאַרזאַקטערן קאָנען שטאַרק פֿאַראַינטערעסירן, דאַן מוּז זי אָדער
 אָפּגעמאַלט ווערן דורך אַ גרויסן קינסטלער, וועלכן גאָט האָט
 געבענטשט מיט אַ שאַרף אויג און אַ ליבענדיק האַרץ פֿאַר יעדן
 באַשעפעניש (טשעכאָוו, גאַרק, הויפטמאַן) אָדער צוליב צופֿעליקע,
 זייטיקע, מאָדישע טעמים אין אַ געוויסער צייט ביי אַ געוויס
 פּובליקום שטאַרק אויסגעמען. דאָס איז די גנבים-וועלט געווען
 אין יענער צייט, ווען די כּוואַליע פֿון פּל-ערליי מיני קאַבאַרעטן
 האָט זיך פֿון דעם פֿאַרזער מאָנמאַרט צעגאַסן אויף גאַנץ איי-
 ראָפּע און גוט-דערצויגענע מיידלאַך האָבן אין פֿאַרנעמע סאַלאַ-
 נען נאָכגעזונגען די קאַבאַרעט-לידלאַך און שאַנסאָנס וועגן די
 אומגליקלאַכע אויסגעשטויסענע גנבים און פֿאַרברעכער. דעמאָלט
 האָט מען דעם שפּרונג פֿון דעם „איבערברעטל“ (אָזוי האָט זיך
 דער קאַבאַרעט אין דייטשלאַנד גערופֿן) אויף די בינעברעטער
 געקאָנט וואַגן.

היינט איז די ראַמאַנטיק פֿון דער „שטאַרנאַ מאַנקאַ“—
 אַ פֿאַרהילכטער קלאַנג.

5

עס וואָלט נישט געווען קיין גרויס אומגליק, ווען די פּיע-
 סע וואָלט נישט פֿאַרמאַגט קיין ליטעראַריש-דראַמאַטישע מעלות,
 ווען זי וואָלט נאָר געווען אַ גוט שטיקל טעאַטראַלישע מלאכה.
 דאָס יידישע טעאַטער נויטיקט זיך נאָך היינטיקן טאָג אין אַ גו-
 טער אַלטעגלאַכער סחורה, און אַ קוראַנטן אַרטיקל פֿאַר דעם
 טעגלאַכן באַדאַרף מער, ווי אין יענע הויכע שבת-יום-טובדיקע
 טראַגעדיעס פֿאַר אַ געקליבענעם, עסטעטיש פֿאַרגעבילדעטן פּו-
 בליקום. דאָס האָט אַ דוסטיקע זשאַנר-קאָמעדיע, מיט אַ
 פּפּובליקן יידישן שטאַט-גנב אין צענטער געקאָנט זיין. דאַן האָבן
 אָבער געמוזט די טיפֿן אינטערעסאַנט, פּיל-פֿאַרביקער זיין, די
 האַנדלונג שפּאַנענדיק און רייך (נישט לאַטען מיט אַ דערציילונג
 אין דריטן אַקט), די סיטואַציעס פֿאַרוויקלט, דער טעמפּ לעבעדיג.

פ. בימקא שטעלט די ערשטע שריט אויף דער יידישער
 בינע. די ערנסטע באהאנדלונג פון זיין ערשטלינג אין דער
 היינטיקער רעצענזיע איז נישט אויסן אים צו אנטמוטיקן. מיר
 דארפן זיך נישט איבערנעמען מיט אונזערע פיעסען-שרייבער
 און טאָרן קיינעם נישט אָפּשרעקן, אויב ער ווייזט נאָר עטוואָס
 פּאָזיטיווס אַרויס. און דאָס פאַרמאָגט בימקאָ. אַ דרייַסטקייט אין
 דעם צוקלויבן דעם שטאַף, אַ הוש פאַר דראַמאַטישע טעמעס (דאָס
 נישט באַפרידיקטע פּאָטער-געפיל), אַן אויג פאַר קאָמישן „ביט“
 (אַן אויסגעצייכנט טעאַטראַליש-קאָמישע פיגור איז דער אַלטער
 פּאַסער נחמן, כּשר“) און אַן אויער פאַר אַ לעבעדיקן, כאַראַקטע-
 ריסטישן דיאַלאָג. מיר ווילן צוואַרטן און זען, וואָס ער וועט
 אונז האָבן צו זאָגן אין זיינע ווייטערדיקע שאַפונגען

אויגוסט 1919

ען אָוונט אין „צענטראַלי“.

1

„קומט באַגריסן דעם באַרימטן, וועלט-אַנערקענטן, גרויסן
דעאַריסטישן שוישפּילער יעקב זילבערט—האַבן שבת גערופן גרוי-
סע, בונטע אַפּישן אויף לעש.
אַ שטיקל טעאַטער-מענטש בין איך, אַ שוואַכקייט צום יידישן
טעאַטער האָב איך—בין איך געגאנגען באַגריסן.

2

אַ הייסער אָוונט. פאַמעלאַך פּולט זיך דער זאַל. שוין פּופּצען
מינוט נאָך זכּט, און העכער דריי-פּערטל פאַרטער זיינען ליידיק.
יידן איילן זיך נישט. לכל הפּחות נישט דאָרט, וואו מען דאָרף
פּינקטלאַך זיין.
מיטאַמאָל ווערט אַ שטופּעניש, אַ בהלה, אַ געקוויטשעריי.
איך לויף-צו צו דער טיר. ס'איז גאַרנישט. ס'האַט נאָר איינער
געוואָלט צריין און נישט געוואָלט איבערלאָזן דעם שטעקן אין
גאַרדעראַב. האָט אים דער בילעטער נישט געוואָלט צריינלאָזן.
האַט אים יענער געהערט ווי דעם רב. האָט דער בילעטער פאַר-
שטעלט דעם וועג. האָט אים יענער דערלאנגט אין די ציין. איז
געקומען דער פאַרוואַלטער פון טעאַטער. האָט אים דער גאַסט
אויך מכבד-געווען. און האָט זיך צריינגעריסן אין זאַל.
מער גאַרנישט.

איך האָב אים דאָן געווען, דעם גאָסט: געזעסן זיך ברייט-
לאַך אין דער ערשטער ריי.

3

ס'איז נאָך האַלב ניין.
דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף. אַ קאַלטע שטוב. סטערעאַ-
טיפישע אָפּערעטן-דעקאָראַציע. אין מיטן אַטיש מיט די בעסטע
מאכלים צו אַ פורים-סעודה, מיט אַטישטוך, וואָס איז אַמאָל, אַמאָל,
אין די אַלטע גוטע צייטן, ווייס געווען. פאַר דער מלחמהדיקע
ווייסקייט. און אַרום בענקלאַך פון אַ פאָטאָגראַפישן אַטעליע,
אַדער אַ נאַכט-קאַפּע. ביי דוד משהלעס דעם גביר אין דערהיים.
געשטאַלטן רוקן זיך אַריין. באַוועגן זיך נישט-זיכער און
צעמישט. די ווערטער פּלאַנטערן זיך אין מויל. זיי מאַכן „בולבעס“,
היקען זיך. וואַרפן פאַרצווייפלטע בליקן צום ביידל. דער סופ-
ליאָר שרייט, אַז עס גרילצט אין די אויערן. קענטיק, אַז מען
שפּילט אָן פּראָבן. און פון לערנען ראָליען האָט חברה קיינמאָל
נישט געהאַלטן.

מיטאַמאָל טוען זיך אַלע, וואָס אַרום טיש אַ הויב-אויף ווי
אויף אַ קאָמאַנדע. די מוזיק שפּילט אַטוש. אויף אַקטיאָרסקע
לשון הייסט דאָס: ברוך-הבא, ס'קאַצעל קומט! דער גרויסער
העלד שפּאַנט!

און מאַיעסטעטיש רוקט ער זיך אַריין, אין אַ סויבעל-היטל
און אַ ברייטן כאַלאַט מיט סויבעל אַרומגעזאַמט. אַלע זעצן זיך.
ער בלייבט שטיין. דער גרויסער גביר צעשפּרייט די אַרעמס און
צעזינגט זיך: „אל תירא עברי יעקב.“
קעניג-ליר—דער אָפּערעטן-העלד.

4

אין ערשטן אַקט האָט מען, אַ חוץ דעם, „אל תירא“, גע-
זונגען אינגאַנצן נאָך אַ צוויי נומערן. און אין מיטן דערינען
האַט דער משרת שמאי בפני כל עם ועדה, פאַר דעם בעל-

הבית און גאנצן הויזגעזינט, פארקאטשעט די פאלעס און געכאפט
א טענצל.

ארעאליסטיש לעבנסבילד.

צום סוף האָט מען צעריקט די טישן מיט די אַלע וואוי.
לע זאכן, פון וועלכע קיינער האָט נישט גענאָסן, אַריינגערופן
געלאַכע כאַריטקעס און כאַריסטן מיט וואַקלדיקע בערד און
געמאַכט אַ קאַראַהאַד, ווי אין פּסוק שטייט.
ס'איז אַפנים צוליב דעם, אַז ביי אַ דראַמע זאָלן כאַריסטן
אויך נישט אַרומגיין ליידיק.
אוי, ברודער גאַרדין, ווי מוזט דו געבען אויף יענער
וועלט אַפּקומען!

5

פּריווע. אין זאָל איז לעבעדיק. פּאָליציי מיט אַן אַגענט
בראש האָבן אַריינגעאַרשירט. מען זוכט דעם שטורמישן גאַסט.
איינער קוקט אויף דעם צווייטן. ווער געשלאָגן? וואָס געשלאָגן?
ווען געשלאָגן? מען הויבט גאָר נישט אָן צו וויסן.
נאָר אַט רוקט זיך אונטער איינער צום פאַרוואַלטער: „דיר,
דו... וועל איך אויסשטעכן די אויגן. און פאַרט אים אַריין מיט
צוויי פינגער אין פנים אַריין. יענער מאַכט פליטה אין אַלאַ-
זשע, און פון דאָרט—אַ שפּרונג אויף דער בינע.
דער עולם קאָכט. די פּאָליציאַנטן שטייען מאַיעסטעטיש
רוהיק מיט די בייקסן. נאָר דעם אַגענט פאַרציט זיך דאָס פנים.

6

דער צווייטער און דריטער אַקט. ווידער די אַפּגעשטאַסענע
ווענט, עטלאַכע טישן, צונויפגעשלעפט ווי אין אַ קראָם מיט
אַלטוואַרג. מען פייניקט זיך מיט די ראָליען און מען פאַרשעלט
אין האַרצן דעם סופליאַר די ביינער. צום סוף פאַלט דוד משה-
לעס אין חלשות, דער עולם פאַטשט בראַוואָ. דער פאַרהלשטער
הויבט זיך אויף און פאַרבויגט זיך טיף.
צום סוף פון דריטן אַקט באַקומט ער דעם גרויסקייטס-

שגעון. ער קלויבט זיך צו גיין מיט זיין משרת איבער די היי-
זער און הויכט-אויס פאטעטיש: „רעשפעקט פאר דעם יידישן
קעניג ליר!“

פון הינטער די קוליסן יאמערט א פלייט און באגלייט מיט
א הארצרייטנדיקן ניגון דעם אלטנס שגעון. מיט דער באשיינפער-
לאכער כונה דעם עולם צו קיצלען.

דער עולם פאטשט בראוואָ.

דער יידישער קעניג ליר באווייזט זיך. עס איז שוין א

סך רוהיקער און גיט צייכנס מיט דער האנט. ער גייט אספיטש.

געהאקטע זאצן. מאָדערנסטער עקספרעסיאָניזם. זיין האַרץ טוט

אים וויי-ווען ער זעט-ווי יידן שלאָגן זיך-אין אַזאָ שווערער

צייט-ווען מען רודפט זיי פון אַלע זייטן-און ווען קיינער

שלאָגט זיי נישט, שלאָגן זיי זיך אַליין-אַזאָ טבע האָבן שוין

יירן-אַמיאוסע זאָך-טאַקע אַחרפה-און וואָס וועלן דערצו די

אומות-העולם זאָגן-און די אַמעריקאַנער געסט, וואָס זיצן ביי

אים אין גאַרדעראָב-זיי-דער קאַמיטעט-האַבן אים טאַקע גע-

בעטן פאַרבלייבן-אַבער ער קאָן דאָס נישט צוקוקן, דאָס האַרץ

בלויטיקט אים-נאָר פונדעסטוועגן בלייבט ער נאָך אויף מאָרגן-

אויב דאָס היכגעשעצטע פובליקום וויל, אויב עס פאַרלאַנגט-

נאָך אויף איין פאַרשטעלונג-געבן וועט ער זיין, קעניג ליר-

דאָס הייסט, נישט זיינעם, נאָר גאַרדינס-אויב מען וויל-אויב

מען פאַרלאַנגט - - -

7

דער פערטער אַקט איז געגאַנגען בחפזון, אַ תפילה קצרה.

אין אַ גאַסן-סאַלאָן מיט פענסטער-ווענט האָט מען געפראַוועט אַ

חתונה, זיך איבערגעבעטן און געכאַפט אַ מצוה-טענצל.

8

דער סך-הכל: לעבנסבילד מיט געזאַנג און טאַנץ, פריי

באַזאַרבעט נאָך גאַרדאָן (טאַטע אין הימל, ווען וועלן שוין יידי-

שע אַקטיאָרן וויסן, אַז דער ייד, וואָס שפייזט זיי צענדליקער

יאָרן מיט רָאָליען, האָט זיך פֿר ימיו גערופן גאָרדין, נישט גאָר-
 דאָן. גאָרדווווווין!
 אַ פּיעסע, וואָס האָט מיט גאָרדינען פּונקט אַזאַ שייכלות,
 ווי מיטן גאָמבינער רב. אָן פּראָבען געשטעלט, אָן קאָפּ געשפּילט.
 פּוסטע ווערטער, דערלאַנגט דעם אַמעריקאַנער גאַסט.

9

יעקב זילבערט.

אַ שיינע, אימפּאָזאַנטע געשטאַלט, הויכגעוואַקסן און ברייט-
 בייניק. אַ גרויסער קאָפּ מיט אַ פּולן פנים. און מאַסקען! יעדע
 מאַסקע אַ שדבר, אַ קליין קונסטווערקעלע פאַר זיך. דורכגעטראַכט
 ביז אין די קלענסטע פרטים. מיט אַ פּלאַסטישער איינדריןגלאַכ-
 קייט, ווי מען געפינט זי זעלטן ביי די געניטסטע בעלי-מלאכות.
 און אין יעדן אַקט אַנייע.

דער טראַנספּאָרמאַטאָר, דער מאַסקען-ווירטואָז,
 אַ קליינער אָרגאַן פון אַ ווינציקן פאַרנעם. אַ פעט שטימע-
 לע, וואָס מען הערט עס קוים אין די ערשטע רייען.
 נאַטירלאַכער, איבער-נאַטירלאַכער שפּיל. קיין ניצונץ פון
 קוליסנרייסעריי. דער מענטש האָט געמוזט בשעתו ווען הימל-
 שרייענדיקע, קריעה-רייסנדיקע, אין די אויערן גרילצנדיקע אַק-
 טיאָרן האָבן געווילדעוועט אויף דער יידישער בינע, ווירקן ווי
 אַ פּרישער קוואַל.

היינט איז דער קוואַל אָפּגעשטאַנען, דאָס וואַסער פאַר-
 שימלט, דער רעאַליום אַלט, שוואַכלאַך און טעמפּ.
 אין עטלעכע מאַמענטן, ווען ער כאַפט אַרום זיין טאַכטער
 טויבעלעך, ווען ער קומט אַלס בלינדער בעטלער צו דער טאַכ-
 טערס חתונה, האָט זיין שטים געציטערט, זיין גאַנצער קער-
 פּער זיך געטרייסלט.

איז דאָס געווען עכט?

איך מיין, אַז יאָ. מיין דאַמע האָט די אַויגן געווישט.

א קוריאָזע טעאָטער-גרינדונג.

אין די לעצטע טעג האָט זיך אין וואַרשע אָפגעשפּילט אַן אַקט „טעאָטער“, ווי ער קאָן בשום אופן אין קיין אַנדערער געזעלשאַפט—אַחוץ דעם יידישן וואַרשע—נישט פאַרקומען און ווי ער האָט זיך אַפילו אין די פּינסטערסטע טעג פון דעם באַלאַנגן נישט געקאָנט טרעפן.

אַט וואָס עס איז געשען.

אַ וואַרשעווער יונגעראַמן, וואָס האָט זיך אַ געוויסע צייט אַרומגעשלעפט אין ווין און נישט געהאַט קיין שום שייכות צו דער יידישער קולטור, האָט דאָרט געמאַכט עטלאַכע דייטשמערי-שע שרייבעכצער אין פאַרם פון פּיעסען, האָט זיי דאָן דורכגע-לייענט אין וואַרשע עטלאַכע לייט און געפרובט אָנהיינגען אַלע טעאָטערן פון די ווילנער ביז צענטראַל. האָבן אים די לייט אויסגעלאַכט, און די טעאָטערן, וואָס גייען ממש אויס נאָך אַ פּיעסע, און פּרעגן נישט אויף קיין יחוס, אויב עס קלעפט זיך נאָר אַ וואָרט צו אַ וואָרט, האָבן די זאָכן אָפגעוואָרפן און אַפילו פאַר אַ היבש ביסל מזומן, וואָס דער מחבר האָט זיי פאַרגעלייגט, נישט געוואָלט איינשטעלן צו באַקאָגען דאָס פּובליקום מיט דעם-דאָזיקן „אונטער-שונד“ ווי זיי האָבן דאָס גערופן.

האַט אָבער אונזער „דראַמאַטורג“ פאַרט געוואָלט זען די שפּראַצונגען פון זיין יונגער מוזע אויף דער בינע. אין דער גאַנ-צער וועלט פירט זיך אין אַזעלכע פּאלן, אַז אויב דער שווער

געפלאַגטער מענטש קאָן בשום אופן נישט פטור ווערן פון דער קרענק צו וועלן זעען זיינע פיעסען געשפילט, דינגט ער אַ פרי-וואַטן זאַל און פאַרבעט זיינע קרובים און פריינט צו אַ פריוואַ-טער פאַרשטעלונג. צו טעאַטער-קונסט האָט אַזאַ פריוואַט-פאַר-וויילונג לחלוטין נישט קיין שום שייכות. (דערדאָזיקער שטאַף, אַ פריוואַט-פאַרשטעלונג פון אַ יונגער איינגלענדערין האָט געדינט פאַר אַ טעמע דעם איינגלישן חוק-מאַכער און פאַראַדאָקסיסט, בערנאַרד שאָו צו זיין פיעסע „פאַניס ערשט שטיק“).

האַט אָבער אונזער גרויסער שרייבער פון זיין קליינעם איינגלישן חבר נישט געוואָלט אָפּלערנען. אים האָט זיך דוקא פאַרוואָלט אַרויס אין דער ברייטער וועלט. געהאַט האָט ער דער-ביי אַ קלאַרע אויסרעכנונג: אַזוי ווי די טעאַטערן ווילן נישט שפילן מיינע פיעסן, איז אַ סימן, אַז זיי (דאָס הייסט די טעאַטערן נישט די פיעסען) טויגן אַלע אויף כפרות. דאַרף מען, הייסט עס, גיין נעמען און זיי רעפּאַרמירן. רעפּאַרמירן, מישטיינט גע-זאָגט דאָס יידישע טעאַטער איז אויך מיר אַ קונץ. קיין לייכטערס, דאַכט זיך, איז גאָר אויף דער וועלט נישטאַ. אָט ווי מען מאַכט עס:

אין אַ שיינעם פרימאָרגן, סוף מערץ באַווייזט זיך אין דער פויליש-יידישער צייטונג אויפן עמוד דריי מיט גרויסע אותיות אַן אַנאַנס, אַז אַ ניי טעאַטער זוכט אַקטיאָרן, רעזשיסערן, דע-קאָראַטאָרן און אַלע אַנדערע כלי-זיין, וואָס אַ טעאַטער באַדאַרף צו האָבן, און דוקא אויף זייער „גוטע באַזינגונגען“. בעלנים אויפן ענין-טעאַטער האָט ברון השם קיינמאַל נישט פאַרפעלט, בפרט אַז מען ווייזט זיי אַ שפיץ פון אַ מטבע. האָבן זיך געגעבן אַ שאָט פּדערליי מינים פאַרשווינען. מען האָט זיי אַלעמען פאַרשריבן און אין עטלאַכע וואָכן אַרום צוגעשיקט דייטשע בריוועלאַך. אַז זיי מוזן למען השם קומען אויף אַ זיצונג, אויב זיי ווילן נישט גע-שטריכן ווערן פון דער ליסטע.

אויף דערדאָזיקער זיצונג האָבן זיי זיך דערוואוסט, אַז געמאַלדן האָבן זיך סך-הכל אַ 150 פאַרשוין, נאָר נושא חן געווען ביים אָרון האָבן נאָר 14. „ווי אַזוי האָט איר געקאָנט וויסן צו

קלויבן?״ האָט מען געפרעגט ביי אים, „מיינע נאָזע״ האָט ער קורץ געענטפערט, און זיי ווייטער איבערגעגעבן אין דער גע- הויבענער שפראַך פון זיין חבר געטהע, אַז זיי, די 14 הייסט עס, וועלן זוכה זיין צו בילדן דאָס ערשטע גרויסע אמתידיק דראַמאַטישע טעאַטער, פאַר וועלכן די גאַנצע וועלט וועט ווערן נשתומם. פאַר דעמדאָזיקן טעאַטער איז ביי אים אַליין פאַראַן אַ פערטל מיליאָן מוומן און אויב עס וועט נאָר פייפן, ליגט טאַקי אַ גאַנצער מיליאָן גרייט און אַ טעאַטער-בנין אין איינער פון די הויפטגאַסן אין וואַרשע בויט זיך אויך.

און טאַקי באַלד; דעם 25 אַפריל האָבן זיך—דאָסמאָל גישט נאָר אין דער פּויליש-יידישער נאָר אויך אין דער יידיש-יידישער פרעסע באַוויון אַזעלכע אַנגאַנסן (ווערטלאַך) „קירצלאַך ווערט אין וואַרשע געעפנט אַ דראַמאַטישע טעאַטער „בצלאל״ מיט אַרעפּער-טואַר פון קלאַסישע און מאָדערנע פּיעסען אויסגעפירט אין אַ ליטעראַריש-יידישע (!) שפראַך אונטער די (!) דירעקציע און אַר-טיסטיש-קינסטלערישע (?) לייטונג פון באַקאַנטן (?) ליטעראַט-דראַ-מאַטור... לעאָ גאַטליעב... די טרופע באַשטייט פון ערשטקלאַסי-קע אַרטיסטישע קרעפטן, וועלכע האָבן געענדיקט אַ דראַמאַטישע שולע אונטער דער לייטונג פון באַוואוסטע פּראָפּעסאָרן און זיי-נען שוין באַרימט געוואָרן מיט זייער שפּילן אויף די (!) עראָ-פּעישע בינע. די רעזשי ווערט געפירט אונטער דער לייטונג פון פּעדאַגאָג און רעזשיסער פון רעזידענץ-טעאַטער (אין דער פּוילישער צייטונג איז דערפון געוואָרן אַ הויף-טעאַטער) אין פּראַנקפורט א. מ״

אַז דער פּראַנקפורטער „פּעדאַגאָג און רעזשיסער״ איז גע-ווען אַ קריסטלאַכער רעזשיסער פון לאַדזער דייטשען טעאַטער, וואָס פלעגט זיך פּל-ימיו אַפּהווקן פון יידן און זשאַרגאָן, איז גאָר בעת-מעשה אָפּגעפאַרן קיין בערלין און האָט מיט דער נייער גרינדונג קיין שייכות—דאָס איז אין די באַצאָלטע אַנגאַנסן נישט געשטאַנען. ווער עס זיינען אָבער די קלאַסישע און אַנדערע פּיע-סען, האָבן מיר זיך גאָר אינגיכן דערוואוסט.

דעם 14 מײַ האָט זיך נאָך אַמאָל באַוווּן דער אַנגאַנס

וועגן דער עפענונג פון דעם טעאטער אין דעם אייגענעם נוסח און צו וויסן געטאָן אַז, „עס וועט אויפגעפירט ווערן צום ערשטן מאל אין וואַרשע (דאָכט זיך אַז אויך דאָס ערשטע מאל אויף גאָר דער וועלט) איינע (!) פון די נייעסטע אייראָפּעאישע ווערק, וועלכעס האָט אין די דייטשע טעאטער-קרייזען. (אין וועלכע?) געהאַט גרויס ערפּאָלג גראַף האָהנעיים פון לעאַ גאַטליב איבערזעצט פון דייטש... דאָס שטיק באַהאַנדלט צום ערשטן מאל איינע (!) פון די אינטערעסאַנטע יודישע קינסטלער קרייזען (?)“ און פּדי די ישועה וואָל זיין גאַנץ, האָט דער גרויסער רע-פּאָמאַטאָר דעם אייגענעם 24 אַפּריל דער וועלט מבשר געווען, אַז מען קאָן זיך אין זיין פּריוואַט-וואוינונג שוין פאַרשרייבן אין דער „ערשטער יודישער דראַמאַטישער שול אונטער דירעקציע און לייטונג פון ווינער ליטעראַט-דראַמאַטורג... אין וועלכער די לעקציעס וועלן „פּאַרטראַגן“ ווידער דער ליטעראַט-דראַמאַטורג, דער אייבנדערמאָנטער „פּראַנקפורטער“ רעזשיסער און נאָך איין רעזשיסער פון לאָדזשער דייטשן טעאטער, וואָס רופט זיך דאָס מאל פון „שילער-טעאטער אין בערלין.“

נאָך אַזאָ גרינדלאַכער צוגרייטונג פון דער עפענטליכער מיינונג איז שבת דעם 17 פּאַרגעקומען די ערעפּנונג פון טעאטער „בצלאל“ מיט אַ „פּאַגריסונגס-פעסטס-רעדע אויף יידיש“ (אזוי איז בפירוש געשטאַנען אין די אַפּישן און אַנאַנסן) פון דעם בעל-שמחה אַליין. עס איז צרויס אַ יונגערמאַן פאַר דער פּאַרהאַנג, אונטערגעשפּאַרט מיט ביידע הענט אין די זייטן און מודיע געווען, אַז די הויפּט-דרשה לייגט ער אָפּ אויפן אַנדערן שבת נאָכמיטאָג צוויי אַ זייגער נאָך אייראָפּעאישער רעכנונג (ביי ליי-טען איז נישט נור דער רעפּערטואַר נאָר אפילו די צייט-רעכ-נונג אייראָפּעאיש), דערווייל אָבער וויל ער נאָר איבערגעבן עטליכע וויכטיגע נייעסן. ערשטנס איז ביי יידן ביז היינט נאָר דער שבת געווען הייליק, ער וויל מיטן כּח פּונם נייעם קונסט-טעאַ-טער אויך דעם זונטאָג און מאָנטאָג, דינסטאָג און מיטוואָך מאַכן פאַר אַ שבת. צווייטנס האָט מען ביז היינט אַ סך גערעדט וועגן רע-פּאָמירן דאָס יידישע טעאטער, געטאָן האָט מען אָבער, ליידער

און גאָט זיי דאָנק גאָרנישט, ביז עס איז נישט געקומען דער ווינער ליטעראַט-דראַמאַטורג, וואָס איז אי אַ געניאַלער קינסטלער, אי אַ געניאַלער געשעפטסמאַן אין איין פּערזאָן און האָט באַוווּן אָן געזעלשאַפּטלאַכער הילף און אָן די נויטיקע הונדערט-טויזנט מאַרק, מיט אַ דריטל דערפון פון אייגענעם טאַש צו באַשאַפן דאָס גרויסע נייע קונסט-טעאַטער. און דריטנס האָבן געהע און שילער, איבזען, הויפטמאַן און סטרינדבערג געעפנט אייגענע טע-אַטערן מיט אייגענע פּיעסן (עס הויבט זיך נישט אָן און לאָזט זיך נישט אויס) און דעריבער מוז ער אויך עפּנען זיין טעאַטער מיט דעם שער-בלאַט פון דעם גרויסן בוך לעאַ גאַטליב. ער בעט נאָר אים נישט צו פאַרבייטן מיט דיאָזיקע שרייבער. ער איז און בלייבט לעאַ גאַטליב (זיינע ווערטער ממש)

נאָך דערדאָזיקער דרשה האָט אַ פּעקעל גאַנץ אומבאַקאַנטע מענטשן, ס'רוב נעבאַכדיקע דילעטאַנטן, וואָס זיינען בכלל דאָס ערשטע מאָל געשטאַנען אויף די ברעטער, גענומען פאַרפירן אַ שפּילאַכץ אין דריי אַקטן, וואָס מען האָט נישט אָנגעהויבן צו פאַרשטיין. עפּיס דרייען זיך מענטשן אויף דער ביהנע, שיטן מיט באַנאַלע פּראַזן אין אַ גרילצנדיקער שפּראַך, וואָס איין וואָרט קלעפט זיך נישט צום אַנדערן. עפּיס רעדט מען וועגן ווייב, לי-בע, מאַרד, פאַרטיי-דעפּרוידאַציעס, מסירות, פּראָוואַקאַציעס. עפּיס אַ רעוואָלוציער גייט פון האַנט צו האַנט, דער טיטול-ראַליסט וויל מיט אים שיסן די העלדין אין ערשטן אַקט, וויל זי שיסן אין צווייטן אַקט און אין דריטן שיסט גאָר דער רעוואָנאַר אַ זייטיגן מענטשן, דעם ברודער אירן. עפּיס אַ יידישער שרייבער, וואָס האָט אַמאָל געזאָגט הרגענען דעם גענעראַל-גובערנאַטאָר פון וואַרשע און האָט געמוזט אַנטלויפן קיין אויסלאַנד, קומט צוריק אַלס אונ-גאַרישער צי דייטשער גראַף. די אייגענע געליבטע, וואָס האָט אים דעמאָלט פאַרמסרט, דערקענט אים נישט. ער גיט זיך איר, צו דערקענען, וויל זי ממיתן און באַלד וואַרפן זיי זיך אין די אַרעסט. עפּיס אַ פּיעסע פון דעם יידיש-אונגאַרישן-גראַפּישן מחבר ווערט געשפּילט, האָט ערפּאָלג, עפּיס אַ באַנקעט קומט צוליב דעם פּאַר. עפּיס אַ מיידל חלשט, עפּיס אַ יידישער טעאַטער-קרי-

טיקער יאָגט אַרום אויף דער בינע און פּאַכעט מיט די הענט. עפּיס אַ פּריסטאָוו קומט אַריין מיט אַ דריי מנינים גאַראַדאָוואָיס, ושאַנדאַרמען, אָפּיצירן, שפּיאָנען, זעלנער. ער וויל אַרעסטירען דעם גראַף, דאַן דעם ברודער פון דער העלדין, ישובט זיך לאַנג און צום סוף דערשטעכט ער די העלדין גופא, די געליבטע פון דעם גראַף.

די אַפּישן האָבן אפילו אָנגעזאָגט, אַז מאַנטאָג און דינסטאָג וועלן דער גראַף, זיין געליבטע, דער רעזאניאר און דער פּריסטאָוו נאָכאַמאָל בפּני עם ועדה אָבטאָן די אייגענע מיאוסע געשיכטע, נאָר—אָן דער הקדמה פונם מחבר. צו דעם איז אָבער נישט גע-קומען. די מאַשיניסטן, וואָס האָבן נישט באַקומען קיין גאַזשע, האָבן פּאַרשטרייקט, דער קאַסירער האָט צוגענומען די לייזונג פון דעם ערשטן אָונט פאַר דער קויזיע, וואָס ער מאַנט צוריק ביים דירעקטאָר און אַחוץ די רעצענוענטן פון די יידישע ציי-טונגען וואָס זיינען נישט געווען ביי דער פרעמיערע און גע-לאָפּן אויף צו מאַרגנס כאַפּן אַ קוק אויף דער פּיעסע, זיינען קיין בעלגים אויף קיין בילעטן נישט געווען. אַזוי איז נעבאָך דער יונגער „בצלאל“ נפטר געוואָרן, נישט אַלט ווערנדיק אפילו קיין חיי שעה.

* * *

איך וואָלט זיך נישט אָפּגעשטעלט אַזוי באַריכות אויף דעם פּאַל „בצלאל“ און אויף עטלאַכע מאַמענטן פון דער צוגרייטונג און גרינדונג פון דערדאָזיקער אונטערנעמונג, ווען זיי וואָלטן נישט כאַראַקטעריזירט אַזוי בולט דעם גייסט, וואָס הערשט און די אַטמאָספּערע, מיט וועלכער עס איז דורכגעזאַפּט די יידישע טעאַטער-וועלט. נישט צו דעם אָרימען שלימזל האָב איך טענות, וואָס שוויצנדיק אַזוי לאַנג איבער „פּיעסן“, האָט ער געוואָלט איינע פון זיי פּאַרט אַמאָל זען געשפּילט און צוליב דעם גע-גאַנגען מיטן בייטשל אין האַנט רעפּאַרמירן דאָס יידישע טעאַטער, און געבלאָפּט דאָס פּובליקום אין צייטונגס-רעקלאַמען מיט קלאַ-סישע פּיעסן, דייטשע רעזשיסערן, טעאַטער-שולן וכו' פּיינע זאַכן.

צו דערדאָזיקער אַרבעט האָבן זיך אָבער צוגעקוקט און די
 שיינע אַנגאָנסן האָבן געלייענט געזעלשאַפטלאַכע טוער, פּרעסע-
 פאַרשטייער, טעאַטער-רעצענזענטן, ליטעראַטן, די גאַנצע אַזוי-גע-
 רופענע געזעלשאַפטלאַכע מיינונג פון וואַרשע. אַחוץ דעם פלעגן
 די רעדאַקציעס באַקומען צוגעשיקט דייטשישע בריוועלאַך פון דעם
 הער דירעקטאָר, וואָס האָבן קיין שום ספּק נישט געלאָזן, וואָס
 פאַר אַ מין פאַרשוין דער ווינער ליטעראַט-דראַמאַטורג איז. האָט
 אָבער איינער פון די באַרופענע היטער פון דער יידישער קונסט
 און קולטור געמונען פאַר נויטיג חוקר ודורש צו זיין דעם אינ-
 טערעטאַנטן פּאַל, צו פּרעגן, ווער איז דער אָנפירער און מיט
 וועמען גייט ער דאָס אין מלחמה אַריין?

ביי אַלע קולטור-אומות מוז דער קאַנדידאַט, וואָס וויל אי-
 בערנעמען די פירונג פון אַזאַ וויכטיקער קולטור-אינסטיטוציע,
 ווי דאָס טעאַטער, באַוווּיזן זיינע קוואַליפיקאַציעס, זיינע מעלות און
 חסרונות ווערן אויסגעפּאַרשט, מען פּרעגט זיך נאָך, וואו ער האָט
 זיך טעאַרעטיש און וואו פּראַקטיש צוגעגרייט צו דער שווערער
 פּראַפעסיע, וואו ער האָט סמיכה באַקומען, וואָס ער האָט אויפגע-
 טאָן. לויט די פּרייסישע פּאָליציי-דינים מוז דער קאַנדידאַט אויף
 אַ טעאַטער-דירעקטאָר זיך פאַר דעם פּאָליציי-פּרעזידענט לעגיטי-
 מירן פון זיין קינסטלערישער, מאַראַלישער און מאַטעריעלעך
 סאָלידקייט.

און ביי אונז? וועמען אַרט עס, אַז אַ קראַנקער גראַפּאַמאַן
 שלעפט אַרויס מענטשן פון באַלעבאַטישע פּרנסות, פאַרדרייט זיי
 אַ קאַפּ מיט טעאַטער, רודערט-אויף די געזעלשאַפט און דיסקרע-
 דיטירט אויף אַ לאַנגער צייט די אידעע פון אַ יידיש טעאַטער
 צוליב אַ נאַריש שרייבאַכץ? ווער רעכנט נאָך, וויפיל פּריינט און
 אָנהענגער בפרט צווישן די אינטעליגענטע קרייזן דאָס יידישע
 טעאַטער האָט דורך דעם עקספּערימענט פאַרלוירן? וויפיל מענטשן
 האָבן פאַרלוירן דעם צוטרוי צו יעדן נייעם פּרוב אויף דעם-
 דאָזיקען געביט? ביי וויפיל לייט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרען דער
 גלויבן אין אַ גוט יידיש טעאַטער? וויפיל אַרבעט וועט נויטיג זיין,
 כדי ווידער צו געווינען דעם צוטרוי פון די דאָזיקע שיכטן?

דער יוד ביי וויספאנסקין.

צו דער אויספירונג פון „די ריכטער“ אין טעאטער, ראָזמאַאיטאַשיץ

א פּאָלק, וואָס ווערט שטענדיק פאַרפּאָלגט און געפּייניקט, פּאַרלירט פּאַמעלאַך די ריכטיקע באַציונג צו דער אַרומיקער וועלט. זיין בליק ווערט פאַרנעפּלט, זיין פעיקייט קלאַר צו אורטיילן פאַרטעמפּט. אין אייביקן פּחד, שטענדיק אויף דער וואַך, נישטערט עס אין יעדן מענטש, אין יעדער דערשיינונג אַ באַציונג צו זיך, צו זיין לייד און פיין. אומעטום זעט עס נאָר שונאים אָדער פּריינט. די גאַנצע וועלט טיילט זיך אין זיינע אויגן אין צוויי גרויסע מהנות: אַלע פּריינט אויף איין זייט, אַלע שונאים— אויף דער אַנדערער.

דערדאָזיקער איינזייטיקער באַגרעניצטער קוק לאָזט זיך פּסיכאָלאָגיש אויסטייטשן מיט דער נישט-זיכערקייט און וואַקל-דיקייט פון דעם אייגענעם— סיי פּערזענליכן, סיי נאַציאָנאַלן — „אין“, וואָס מוז שטענדיק געפינען ביי אַ צווייטן אַ באַשטעטי-קונג אָדער פאַרנינונג, פּדי צו גלויבן אין דעם אייגענעם קיום. אַזא שטאַנדפּונקט איז אפשר ריכטיק און ביז צו אַ געוויסער מאָס אפילו געוואונשן אין דער ווירקלאַכקייט, אין פּאָליטישן לעבן, אָבער אין דער וועלט פון גייסט איז ער זיכער פּאַלש. די מאמרים וועגן „יידן ביי שעקספּיר“ באַוווּיזן, אַז חברה יידישע אַרטיקל-שרייבער זיינען להוט נאָך טעמעס, און נישט, אַז דער גרויסער דראַמאַטיקער האָט געהאַט וועלכע נישט איז באַ-

ציונג צו דער יידן-פראגע אין מיטלאַלטער, שאַפנדיק די גע-
שטאַלט פון „שיילאָק“. מיט דעמועלבן רעכט וואָלט מען געקאָנט
ריידן וועגן די מאָרן ביי שעקספיר, מחמת אין צענטער פון זיין
אומשטערבלאָכער אייפערזוכטס-טראַגעדיע איז אַוועקגעשטעלט דער
מאָר אָטעלאָ.

פונדעסטוועגן וועלן זיך נאָך געפינען שרייבער, וואָס וועלן
באַווייזן מיט כמה וכמה טעמים, אַז דער פּוילישער דראַמאַטיקער
סטאַניסלאָוו וויספּיאַנסקי איז געווען אַ פאַרביסענער אַנטיסעמיט,
אַ תּלמיד פון ראַמאַן דמאַוסקי, אַ נאָנטער שמעלקע צו אַנדושיי
ניעמאַיעווסקי און אַ פאַברענטער חסיד פון דער „דוואַ גראַשע“
(אין קראָקע, וואו וו. האָט געלעבט, רופט זיך די צייטונג „גלאָס
נאַראָד“), פון וואָנען ער האָט געשעפּט די ידיעות וועגן יידן.
זיי וועלן אָנווייזן אויף דער טראַגעדיע „די ריכטער“, אויף די
געשטאַלטן פון „רחל“ און „ייד“ אין „וועסעלע“ און אויף אַ
קליין לידל: „ביל או מניע קטאָש דירעקט פאַן ווין“*) וואו ער
הוּקט זיך אָפּ פון יידישן טיפּישן קולטור-מעקלער (געמיינט איז
דער ווינער געשמדטער ייד ראָזנער), וואָס לייגט אים פאַר, איבער-
זעצן זיינע דראַמען פאַר רעקלאַמס דייטשער אַוניווערזאַל-ביב-
ליאָטעק.

די דערמאָנטע טראַגעדיע „די ריכטער“ ווערט איצט
געשפּילט אין דעם היגן פּוילישן טעאַטער „ראָזמאַאיטאָשצ“ און
עס לוינט זיך דעריבער אַפּצושטעלן אויף דערדאָזיקער אייגנאַר-
טיקער שאַפּונג פון דעם גרויסן טראַגיקער.

סט. וויספּיאַנסקי פאַרנעמט אַ באַזונדערן פּלאַץ אין דער
אַנטוויקלונג פון דער פּוילישער דראַמע. אויך אין דער יידישער
ליטעראַטור לאָזט זיך פילן זיין השפּעה און דעם ערנסטן פאַר-
שער און דעם פאַראַנטוואָרטלאַכן קריטיקער פון דער יידישער
ליטעראַטור וועט אויסקומען נאָכצושפירן די טיפע שפורן פון
וויספּיאַנסקי אין די ווערק פון י. ל. פּרץ און א. וויטער.
היינט ווילן מיר זיך גענטער צוקוקן צו דער אויסגפירטער

*) אַרויסגעגעבען נאָכ'ן ריכטער'ס טויט דורך ווילהעלם פּעלדמאַן.

פיסעס „סענדויזאָויע“. און צוטערעטן ווילן מיר צו איר נישט מיט דער קלייננקער מאָס פון אַ נאַטוראַליסטיש מיליע-שטיק, זי באַ-טראַכטן נישט פון דעם ענגן שטאַנדפונקט פון יידישער פאַרטיי-אישקייט. מיר ווילן נישט נישטערן טאַג-פּאַליטישע טענדענצן און נישט אַרויסכאַפּן עטלאַכע שטריכן, נאַאיווקייטן און געשמאַקלאַ-זיקייטן, וואָס האָבן זיך פון דעם וואַכעדיקן גאַסן-לעבן אַריינגע-ריסן אין דער געהויבענער פּאַעטיש-געלייטערטער וועלט פון דער טראַגעדיע. מיר ווילן פרובן טיפער אַריינדרינגען אין דעם תוך פון דער דראַמע, אַרומנעמען דאָס גאַנצע דראַמאַטישע וועלט בילד און אַוואַרום אויך דערקלערן דאָס יידישע אין אים, די יידישע סביבה און די יידישע געשטאַלטן.

אין די אויגן פון דעם אמתן דראַמאַטיקער קאַנצענטרירט זיך יעדעס געשעעניש צו אַ דראַמאַטישן קאַמף. צוויי וועלטן ווערן אַנטקעגנגעשטעלט, דראַענדיק איינע קעגן דער אַנדערער—צווישן זיי—א תהום. וואָס טיפער דער תהום, וואָס שאַרפער די הפוכים, וואָס פאַרביטערטער, אומדערבאַרמדיקער, עלעמענטאַרער דער קאַמף—אַלץ געלאָדענער די אַטמאָספּער, געשפּאַנטער די סי-טראַציע, דראַמאַטישער די סצענע. וואָס קאָן אָבער נאָך שאַרפער זיין, ווי דער צוזאַמענשטויס פון דער יידישער און קריסטלאַכער וועלט ערגיץ-וואו אין אַ פאַרוואַרפן דאָרף אין גאַליציע? די פאַרשידנקייטן פון ראַסע און גלויבן האָבן דאָ אַ תהום געשאַפן, הונדערטער יאָרן אָפגעשיידקייט האָבן אים געגראָבן, עקאָנאָמישע, סאָציאַלע, קולטורעלע הפוכים האָבן אים פאַרטיפט, דאָ ווירקט נאָך דער גלויבן מיט זיין אורקראַפט, דער צלם אויף דעם שייד-וועג רעדט מיט אַ לעבעדיקער שפראַך, טרייסלט אויף די טיפּע-נישן פון נשמה, וואַרפט די גלויביקע אין שטויב, שטראַפּט זיי האַרט און טרייסט זיי ליבע-פול.

אין דערדאָזיקער שטרענגער אַטמאָספּער קלינגען אויס אין משך פון איין שעה צייט און אין ראַם פון איין אַקט דריי טראַגעדיעס פון דריי מענטשן. מענטשן? ניין, יעוודאָכאָ, שמואל, יהואָש—דאָס זיינען נעמען—צופעליקע און איבעריקע—פאַר סי-מ-באָלן, וואָס וואַקסן אריבער יעדן מענטשליכן טיפּ, וואָס דער-

הויבן זיך אין זייער מאָנומענטאַלישקייט הויך איבער יעדער מענטש-
לאַכער מאָט.

קודם-כל יעוודאָכאַ. אַ גויע, וואָס דינט אין אַ יידישער
קרעטשמע. איר פּאָטער האָט זיין האָב ביים יידן דעם שענקער
פאַרשכורט און די טאַכטער מוז פון קינדווייז אָן שווער ביים
יידן האָרעווען. יאָרנלאַנג ווייסט זי נישט פון קיין לעבן. מיט
איינמאָל שיינט אויך איבער איר אַ ליכטיקער שטראַהל: ליבע. מיט
דער גאַנצער שטורמישער דיידנשאַפטליכקייט פון אַ יונגער גע-
זונטער פּויערן-נאַטור ליבט זי. אָבער איר באַגער איז זינדיק: זי
ליבט דעם, וועלכן זי דאַרף צו האָסן: אַ יידן, דעם שענקערס זון.
דאָס איז איר טראַגעדיע. לעבן מיט אים קאָן זי נישט, דער-
שטיקן איר געפיל, וואָס נעמט זי אַרום מיט אַ העליש פייער,
אויך נישט. פאַר איר איז קיין אויסוועג נישטאָ. זי פּלאַנטערט
זיך אַלץ מער, זינקט אַלץ טיפּער, דערהרגעט דאָס קינד פון איר גע-
ליבטן און קאָן דאָן קיין רו נישט געפינען. וואו זי זאָל זיך ניט
קערן און ווענדן, זעט זי די גוססדיקע אויגעלאַך, די אויסגע-
שטרעקטע צעפּלדיקע הענטעלאַך, הערט דאָס יאָמערלאַכע געוויין.
האַלצינאַציעס פייניקן זי: זי זעט, ווי מען שמייסט זי אין גהנום
מיט פייערדיקע צונגען, זי זעט דעם אייגענעם פּאָטער פאַר אירע
הטאים ברענען, אין איר אין-לשערדיקער פּיין רופט זי:

ווייל מיר איז שלעכט, פאַרסמט מיין האַרץ,

אין קייטן מיינע הענט געפענטעט

און אויף דעם שטערן אויסגעברענט

פון שאַנד דער פּלעק,

ווייל איך ליב און האָס

און וויין און שעם זיך

די טרער צו וויין...

אין ערגיץ זעט זי נישט קיין הילף, קיין טרייסט פאַר זיך,
נישט דער קסיאָנדו, נישט די קירך קאָן זי אויסלייזן, נאָר דער
טויט. פּי עוה כּמות אהבה, אַ שאָס, וואָס פּאַלט אין געראַנגל
צווישן איר געליבטן און איר ברודער, ברענגט איר די אויס-
לייוונג.

בעבן דערדאָזיקער טראַגעדיע, אינערלאַך נישט גאַנץ אָר-
 גאַניש מיט איר פאַרוואַקסן, הויבט זיך אויף אַ צווייטער טראַג-
 שער בנין: די טראַגעדיע פון דעם אַלטן יידן שמואל און זיין
 זון יהואש. ווי יעוודאָכאַ איז מער נישט אַ סימבאָל פון אַ שטאַר-
 קער, עלעמענטאַרער ליבע, איז דער אַלטער שיינקער אַ סימ-
 באָל פון דעם יידן. די קאַלטע קרעמערדיקע אויסגערעכנטקייט,
 וואָס זוכט שטענדיק ריוויזיעס אין שאַרט מיט גיריקע פינגער
 אוצרות, האָט זיך אין זיין נשמה באַהעפט מיט דעם מלכותדיקן
 גלאַנץ, מיט דער נביאשער בענקשאַפט נאָך גאַט. ער גנבעט און
 גזל, שקרט און הרגעט און טיף אין זיין נשמה לעבט דער
 אייביגער געטלאַכער פונק, אין זיין טיפן צער בויגט ער זיך
 פאַר גאַט און הייליקט זיין נאָמען אויף דער ערד. דאָס איז
 די צווייטקייט, די אייביקע סתירה אין דעם יידנס
 נשמה.

אויס דעם אַלטן שמואל שפראַכן צוויי צווייגן. די ביידע זין
 נתן און יהואש. דאָ שפאַלט זיך שוין די יידישע נשמה אין צוויי
 דייטלאַכע סימבאָלן: דער יצר טוב און דער יצר הרע, דער
 וואַכעדיקער ברודיקער הענדלער מיט לעבעדיקער סחורה, און
 דער שבתדיקער, נשמה-יתירה-דיקער פידלער. פינסטער, שוואַרץ,
 ערדיש אייבער—ליכטיק, זינגענדיק און שפידנדיק, הימליש דער
 צווייטער. אין אַ גרויער פאַרבלאַטיקטער קאַפּאַטע, שטיינד פון
 רויער לעדער, אַ שוואַרצן ראָק, אַ שווערע דאָפּלטע גאַלדענע
 קייט איבער דער וועסט, אַ האַרט פנים, שוואַרץ באַוואַקסן—דאָס
 גיז נתן. אַנ'איידעל יינגעלע, מיט גאַלדיג-רויטע האָר, צאַרטער
 רויזיק-ווייסער הויט, אין אַ ווייס אָפּן העמד מיט אַ רויט בענדל,
 אין סאַמעטברוינע הויזן, שטענדיק דאָס פידעלע אין דער האַנט—
 דאָס איז יהואש. שוין ריין איטערלאַך איז דער דיכטער אין דעם
 גאַנץ גענוי באַשריבענעם אויטוען און הילוך פון ביידע זין—
 פונקט ווי אין דעם פון ביידע עלעמענטן צוזאַמענגעשטעלטן אויס-
 זען און הילוך פונם אַלען פאָטער—אויסן געווען צו פאַרבולטן
 זייער סימבאָלישע איינדיטיקייט.

דער ליכטיקער יהואש—דאָס איז שמואלס געוויסן. ווען

יעוודאָכאַ פּאַלט פון נת'ס קויל און די ערדישע ריכטער, דער וואָיט, דער לערער און דער אָפטייקער—ווידער פון דעם ריכטער אַלס גראַטעסק-קאָמישע סימבאָלן געזעען—קאָנען זיך אין זייער קלאַגעדיקייט נישט פונאַנדערקלויבן אין מאָרד, וויינט אָן יהואש, ווי פון אַ רוח אלהים באַגייסטערט, אויפ'ן אייגענעם ברודער אַלס חיב און דעם אייגענעם פּאָטער אַלס מיטשודדיקן, „פּאָטער“ איז זיין לעצט וואָרט, מיט אַ שוידעריק קול אויסגעשריגן. טויט פּאַלט ער אַנידער צו די פיס פון דעם אַלטן, דעם פּאָטער האָט גאָט שטרעפן געוואָלט פאַר זיינע שווערע זינד און ביי אים דעם ליכטיקען זון צוגענומען, דאָס פידעלע צעבראַכען, דאָס גע-וויסען גע'הרג'עט. דערשלאָגן שטייט דער גרייז-גראָער שמואל, איינגעהילט אין אַ טלית, ביי דעם טויטן גוף פון זיין זון און פון זיין מויל רייסן זיך אַרויס די אָנגעווייטאַקסטע האַרצרייסענ-דיקסטע ווערטער, וואָס זיינען ווען נישט איז געהערט געוואָרן, אין אַ קאַלדעראַניש-פרומען טרייסט-וואָרט קלינגט אויס די דראַ-מע: „דו וועסט מיר אומקערן אַלע, וועלכע דו האָסט צוגענומען, אָ, האַר. ווי עס שטייט געשריבן: דו ביזט, וועלכער דו ביזט געווען און וועסט זיין.“

* * *

סטאַניסלאָוו וויספּיאַנסקי האָט דאָס לעבען פון די יידן נישט געקענט. נישט אָנגעהויבען צו וויסען, וואָס און ווער און ווען. ער האָט די נשמה פון דעם יידן געקעט, זי איז איר טיף און ברייט אויסגעמאַסטען, אין אירע טונקעלסטע ווינקעלאַך אַריינגעלויכטען. מיט דעם כוח פון זיין אינטואיציע אַרויסגעפילט די גאַנצע, שרעקלאַכע, אָפּגרונט-טיפּע טראַגעדיע פון דעם יידן: די צוויי איקייט, די אייביגע סתירה. ווייל ער איז געווען אַ דיכטער.

* * *

זיין קללה איז געווען, וואָס אים האָט גע'ירש'נט אַ דור מיט קלייניקע השגות און גראַשענדיקע נשמה'לאַך. ער האָט זיין גאַנץ לעבן פאַר זיינע דראַמען וועגען אַ פריי-לופט-טעאַטער אויף דעם שלאָס וואַועל גע'חלומ'ט, און זיינע היינטיקע אויספירער האָבן אים פאַרשפּאַרט אין די ענגע ד' אמות פון אַ נאַטוראַ-

ליטטיש נעמעל מיט ציצות און שבת-ליכט, מיט א יידישן אָק-
 צענט און וואָלועלער טענדענץ. נאָר מאַריאַ מירסקאַ אַלס יעוו-
 דאָכאַ האָט זיך דערנענטערט צו דער הויך פון וויספּיאַנסקישער
 סימבאָליק און קנאַקע-זאַוואַדזקי אַלס שמואל האָט עטלאַכע מאָל
 אין איר דערמאָנט. אים איבעריקן האָט מען די געהויבענע פּאָע-
 זיע פון „די ריכטער“ און פון דעם בלוטיקן ליד „וואַרשױיאַנאַ“—
 וואָס איז גלייכצייטיק אויסגעפירט געוואָרען — פאַרטייטשט אויף
 דער וואָלעדיקער שפּראַך פון דעם פאַטריאַטישען פּאָלקס-פּיעסן-
 טרייבער אַנטשיץ.

און נאָך עטוואָס. באַ וויספּיאַנסקיין איז די טראַגעדיע
 „די ריכטער“ אַן איינאַקטער, דער העכסטער אויסדרוק פון
 דראַמאַטישער קאָנצענטריטקייט. די רעזשי האָט געפונען פאַר
 נויטיק אין מיטן שפּילן, צוויי מאָל אַראָפּצולאָזן דעם פּאַרהאַנג
 און צוויי אַרום טיילן די דראַמע אין דריי בילדער און צערייסן
 די שטראַפּקייט און שטרענקייט פון דעט טראַגישן געביי.
 געטע האָט זיך אַמאָל אַלס טעאַטר-דירעקטאָר דערלויבט קלייסט'ס
 איינאַקטיקע קאָמעדיע „דער צעבראַכענער קרוג“ צו טיילן
 אין דריי בילדער. ביז היינט האָט אים נאָך די ליטעראַטור-
 געשיכטע דאס נישט מוחל געווען. דאָסזעלבע צו טון מיט אַ דיכטע-
 ריש געוועב פון דער מאַס, ווי „די ריכטער“ — זאָל זיך אַ קליין
 רעזשיסעוועל היטען!

אויטגוט 1919.

נערדארט הויפטמאן: „הענשעל פורמאן“.

(צו דער פרעמיערע.)

אין אַ שלעזיש דאָרף האָט זיך אַ גוישער בעל-עגלה אויפ-
געהיינגען, ווייל דאָס צווייטע ווייב האָט אָן אים געפעלשט. אַ
דייטשער דראַמאַטיקער, ביי וועמענס פּאַטער אין פּאַכטונג די
געשיכטע איז פּאַרגעקומען, האָט אין צוואַנציק יאָר אַרום גע-
מאַכט פּון דעם פּאַל אַ דראַמע, און ווידער אין צוואַנציק יאָר
שפּעטער עפּנט אַ יידיש טעאַטער אין דער גרעסטער יידישער
קהלה זיין רעפּערטואַר מיט דערדאָזיקער דראַמע.
וואָס פאַר אַ שייכות האָט דער וואַרשעווער ייד פּון 1919
צו דעם דייטשן דראַמאַטיקער פּון 1898, אַדער גאָר צו יענער
פּשוטער מעשה, וואָס האָט זיך פּאַרלאָפּן ערגיין-וואו אין אַ דייטש
דאָרף?

אמת, דאָס שטיק איז געוואָרן באַרימט. עס איז געוואָרן
געשפּילט אויף גאָר פּיל בינען, אויף פּיל שפּראַכן. עס האָט
אַריינגעבראַכט דעם מחבר אַ קאָנקורס-פּרייז און האָט זיין נאָמען
פאַרשפּרייט אין די ווייטעסטע ווינקעלאַך, וואו נישט זיין „פאַר
זון-אויפּגאַנג“ און נישט זיינע „וועבער“ האָבן דערגרייכט.
אין דער אייגענער היים איז דער מחבר פּון „הענשעל
פורמאן“ קיין פרעמדער נישט געווען. אין די הייסעסטע טעג
פּון דער ליטעראַרישער רעוואָלוציע אין סוף פּון די אַכציקער
יאָרן איז ער געשטאַנען אין די פּאָדערשטע רייען, האָט ער אָן-
געפירט מיט איינעם פּון די שווערסטע קאַמפּן, וואָס זיינען ווען-
נישט-איז פאַרפירט געוואָרן וועגן קינסטלערישע פּראָגן.
מען דערציילט—און דייטשע פּראָפּעסאָרן טוען עס, מעג
מען זיי גלויבן—אַז די רעוואָלוציע אין דער דייטשער ליטעראַ-
טור, וואָס האָט דערהויבן אויפּן טראָן דעם „קאָנסעקווענטן נאָ-“

טוראליזם, האָט צרויסגערוּפֿן אַן איינפֿאַכער אַרבעטער. אין אַ בערלינער פֿאַרזאַמלונג אין יאָר 1889 האָט אַן אַרבעטער דער-קלערט, אַז די אַרבעטנדיקע מאַסן ווילן זיך נישט מער לאָזן ווילן פֿון נאַרישע, וואָלוועלע שונד-פּיעסען, וואו גראַפֿן און פּירשטן וואַרפֿן אַרום זיך מיט פֿאַפּירענע טוינטער, וואו אַ באַ-גאַלע ליבעס-אינטריגע, וואָס נישט געשטויגן און נישט געפּליגן, קיצלט די חושים פֿון דעם פֿאַרגרעבטן באַלעבאַסל. דער אַרבעטן-דיקער מאַן, וואָס זיין השפּעה האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו פּילן סיי אין פֿאַליטישן, סיי אין ליטעראַרישן לעבן, האָט פֿאַרלאַנגט אויך אויף דער בינע צו זען זיין גלייכן, איבערצודעבן זיינע אייגענע לידן און פּריידן, זיינע ביינקשאַפֿטן און האָפּנונגען. און אויסען איז מען דעמאָלט געווען צו פֿאַרטרייבן פֿון די בינען נישט נאָר די פֿראַנטישע באַראָנען, וואָס ליבן אַרימע מיידלעך און, צעשיידנדיק זיך מיט זיי, באַשיינקען זיי זיי רייך—נאָר אויך אַלע מינים פֿון מלכים און העלדן, אָנגעטאָן אין פֿאַ-פּירענע קרוינען און באַגורט מיט הילצערנע שווערדן, וואָס האָבן זיך געפּלאַנצט אין שווערע פּערויקע דראַמען, געשיט מיט אָנגעבלאָזענע מליצות און איינגעריסן די קוליסן פֿון אומגעלומ-פּערטע סאַלאָנען און פּאַלאַצן.

די שטים פֿון דעם דרייטן אַרבעטער, וועמענס נאָמען איז פֿאַרגעסן געוואָרן, איז נישט געבליבן אומגעהערט. עטלאַכע יונגע מענטשן, ליטעראַטן, זשורנאַליסטן, סטודענטן, בתּוכם פֿאַול שלענ-טער (דער שפּעטערדיקער דירעקטאָר פֿון דעם ווינער בורג-טעאַ-טער) טעאָדאָר וואָלף (דער היינטיקער שפּף-רעדאַקטאָר פֿון „בער-לינער טאַגעבלאַט“), מאַקסימיליאַן האַרדען (דער היינטיקער רע-דאַקטאָר פֿון דער „צוקונפֿט“) האָבן מיט אָטטאָ בראַהם (דעם שפּעטערדיקן דירעקטאָר פֿונם „דייטשען טעאַטער“ און פֿאַרגענ-גער ריינהאַרדס) בראַש געעפּנט אַ „פּרייע בינע“, וואָס האָט גע-זאָלט דינען דער נייער קונסט. דידאָויקע נייע קונסט איז אויסן געווען צו געבן געטרייע בילדער פֿון טאַג-טעגלאַכן לעבן. צווישן די אויסלענדישע מחברים, וואָס זיינען אַריין אין רעפּער-טואַר פֿון דער „פּרייער בינע“, צווישן טאַלסטאָי און זאָלאַ, גאַנ-

קור און איבסען, האָט זיך אויך געפונען אַן אומבאַקאַנטער דיי-
טשער יונגערמאַן מיטן נאָמען גערהאַרט הויפטמאַן. די ערשטע
פיעסע „פאַר זון-אויפגאַנג“ פון דעמדאַזיקן מחבר, וואָס איז אויפ-
געפירט געוואָרן אין ערשטן יאָר פון דער „פרייער בינע“ (1899),
האָט אַרויסגערוּפן אַ געוואַלטיקן טומל. ביי דער פּרעמיערע האָט
מען גערודערט, געפייפט, געטופעט מיט די פיס, אין צייטונגען
און זשורנאַלן, אין סאַלאָנען און געזעלשאַפטן האָט זיך צעפלאַ-
קערט דער קאַמף צווישן דער נייער און אַלטער שול. גערהאַרט
הויפטמאַן האָט געטראָגן די סאַן פון יונגן דור, ער איז געוואָרן
דער פּאָטער פון דעם דייטשן נאַטוראַליזם.

באַלד האָבן זיך געפונען שאַרפע מוחות, שפּיציקע קעפּ,
וואָס האָבן פון דער געוונטער רעאַקציע אויף אַן אָפּגעשטאַרבע-
נער ליטעראַרישער תקופה געמאַכט אַ דאָגמע. זיי האָבן זיך פאַר-
מאַסטן מיט זייער קלייניקן פאַרשטאַנד אָפּצוגרעניצן דעם גבול,
וועלכן די פּאַנאַזיע פון אַ דיכטער טאָר באַין אופן נישט אַרי-
בערטעטן. זיי האָבן באַשאַפן דעם אייזערנעם קאָדעקס פון „קאַנ-
סעקווענטן נאַטוראַליזם“ און האָבן פאַרלאַנגט פון יעדן פּאָעט,
אַז ער זאָל חלילה וחס נישט אויף אַ האָר אָפּטרעטן פון דער
גראַדער וואַכעדיקייט. מיט שטאַלץ האָבן זיי געקוקט אויף „זייער“
הויפטמאַן, וואָס האָט גאָר אין גיכן אָנגעשריבן נאָך עטלאַכע
נאַטוראַליסטישע פיעסען.

עס זיינען אָבער קיים אַריבער עטלאַכע יאָר, און דער
וועלט-באַרימטער נאַטוראַליסט איז אַרויס מיט אַ נייער בינע-
דיכטונג „האַנעלע“ (1896), וואָס איז ווייט געווען פון קאַזיאָנעם נאַ-
טוראַליזם. אַ הלום פון אַ פאַרמאַטערטער, איידעלער און צאַרטער
קינדישער נשמה, איינגעטונקען אין פּאָעטישן ראַמאַנטיוּם. ווידער
אַמאָל איז די וועלט נשתומם געוואָרן און די שופּטים, וואָס האָבן
דעם דיכטערישן טאַלענט געמאַסטן אויף איילן און געוואויגן אויף
קוינטן, האָבן גאָר נישט צופרידן געדרייט מיט די נען.

אין „האַנעלע“ האָט זיך הויפטמאַן מוטיק אַרויסגעריסן
פון די איינגע דאַמות פון נאַטוראַליזם, נאָר אַן אמתע דראַמע
צו שאַפן האָט ער נישט באַוווּן. דאָס יונגירץ מיידעלע, וואָס

לעבט איבער אין אַ וואונדערלאַכן חלום איר אייגענעם גן-עדן און איר אייגן תּחית-המתים, איז קיין דראַמאַטישע געשטאַלט נישט. צו ווייניק בלוט אין אירע אָדערן, צו ווייניק פלייש אויף אירע דיניקע ביינדעלאַך. אַ שטאַרקע געשטאַלט, וואָס שטייט פעסט אויף דער ערד און מיט איר גרויסן ווייטאַק דערגרייכט זי די טויערן פון הימל, האָט זיך אים איינגעגעבן צו שצפן דריי יאָר שפע-טער אין „הענשעל פּורמאַן“.

הענשעל איז אַ פשוטער בעל-עגלה, אַ קנאַפער יודע-ספר, מיט גאָר אַ ווינציקן אינטעלעקט, אָבער מיט אַריין, קינדיש גע-מיט. שווער און ביטער קומט אים אָן צו פאַרדינען זיין ברויט. אָבער ער גייט פון גלייכן וועג נישט אַראָפּ. אָן אַרנטלאַכער מאַן, צו וועלכן „מען קומט פון נאַנט און פון ווייט האַלטן אָן עצה“. נאָר מיט איינמאַל פאַרלירט ער זיין גלייכגעוויכט אין לעבן. אַ פעקל צרות טוט זיך אויף אים אַ שוָט. ער פאַרט איבער זיין שענסטן הונט, דריי פערד פאַלן, דאָס ווייב ווערט קראַנק און שטאַרבט אַוועק, און באַלד דערויף דאָס קינד. דאָס לעצטע און איינציקע, וואָס ער פאַרמאַגט, דעם גוטן נאָמען, רויבט אים אַוועק דאָס צווייטע ווייב, אַ ברוטאַלע פרוי מיט נידריקע פאַר-לאַנגען. זי איז אים אומטריי פון אַלע זייטן. אין די אַלע צרות זעט הענשעל אַ פּרעמדע, ביינטלאַכע מאַכט, וואָס שפּרייט אויס אַנעץ פאַר זיינע פּיס. ווי אַ שטאַרקער בוים האַלט ער אויס איין שטורם נאָכן צווייטן. נאָר אַז דער לעצטער שטויס מצד דעם אומגעטרייען ווייב קומט, פילט ער, אַז ער מוז „דערוואַרגן ווערן“. ער ווערט שוואַך און אָפהענדיק, ווי אַ קינד און, נישט זעענדיק קיין אויסוועג פאַר זיך, פאַרזונקען אין אַ טיפן יאוש, פאַרהילט אין פינסטערער מרה-שחורה, נעמט ער זיך דאָס לעבן. די מעשה גופא האָט אויסגעוויזן אַזוי פּרָקסט און איינ-פאַך, אַז די אַלטע חסידים פון נאַטוראַליזם, וואָס האָבן געהאַלטן הויפטמאַנען נאָך זיין „האַנעלע“ פאַר אַ פאַרפאַלענעם, האָבן דעם בעל-תּשובּה מיט אָפענע אַרעמס אויפגענומען און געזען אין זיין „הענשעל“ דעם „העכסטן פונקט פון דער מאַדערנער (זיי האָבן געמיינט: נאַטוראַליסטישער) קונסט“. קורצוויכטיקע מענטשעלאַך

מיט קליינינקע נשמהלאַך, האָבן זיי נישט דערשפּירט דעם האַרבן דופט פון אַטראַגעדיע, וואָס וואַקסט אַריבער די מאַס פון אַ טאַגטעגלאַך געשעעניש.

הענשעל דער פּורמאַן דערהויבט זיך איבער צייט און אָרט. זיין גרויסקייט איז אַריין מענטשלאַכע. נישט ביל-דונג, נישט סאַציאַלע שטעלונג, נישט גייסטיקע מאַכט דערהויבט אים, נאָר דאָס אומענדלאַכע לייד. נישט אַ שלעזישער בעל-עגלה גייט דאָ אויס צאָנקענדיק, נאָר פאַר אונזערע אויגן ווערט גע-פייניקט און געמאַטערט דער מין מענטש. אין אַ האַרטן קאַמף מיט דעם בלינדן, אומברעהמוותדיקן גורל, אונטער דער דערדריקנדיקער משא, גייט צו גרונט אַ מענטשן-ברודער. די דראַמע „הענשעל פּורמאַן“ איז נישט פאַרבונדן מיט וואָס פאַר אַס איז ליטעראַרישער תקופה און נישט מיט אַנאַציאָ-נאַלער קולטור. טיף און עכט אויסגעוואַקסן אויף דער שלעזי-שער ערד, איז זי פון אַ גאָט-געבענטשטן פּאָעט געגעבן געוואָרן במתנה דער גאַנצער מענטשהייט. און פּרובט מען ערגיין וואו מיט סצענישע מיטלען צו פאַרבולטן מענטשלאַכע שיקוואַלן, טאָר מען נישט פאַרבייגיין פאַר איינעם פון די טיפּסטע אויסדרוקן פון מענטשלאַכן צער.

דאָס האָט פאַרשטאַנען ה. ד. נאָמבערג, בעת ער האָט מיט צען יאָר צוריק דעם שלעזישן דיאַלעקט פון דעם דייטשן טעקסט איבערגעגעבן אויף יידיש. נאָר פאַר דער בינע איז די דראַמע געבליבן פּרעמד. דאָס יידישע פּובליקום, וואָס האָט דע-מאָלט פאַרפילט דאָס יידישע טעאַטער, האָט נישט געקאָנט משיג זיין דעם טיפּן טראַגיום, וואָס שטעקט אין דער הויפטגעשטאַלט. און דעריבער האָט יעקב גאָרדין, וועלנדיק דערנענטערן די פּרעמ-דע וועלט צום יידישן טעאַטער-גייער, איבערגעמאַכט דעם סיוושעט אין זיין „שבועה“.

היינט איז דער פאַרמיטלער איבעריק. דאָס יידישע פּובלי-קום, וואָס קומט היינט אין טעאַטער, וועט זוכן און געפינען אַ דירעקטן וועג צו גערהאַרט היפּטמאַנס הענשעל פּורמאַן.

יאנואר 1919.

III

דראמא

גערדאָרד דױפּטמאַן, דער װײסער משיח׳.

I

עס איז געווען אין ערשטן מלחמה-יאָר. מיט אַ שטורמישן
אימפעט האָבן זיך די באַװאַפּענטע אימפעריאַליזמען, װי הונגער־
קע װעלף געװאַרפֿען איינע אויף דער אַנדערער. אין איר בלינד-
אכזריות האָט די בלוט־דורשטיקע חיה הרוב געמאַכט אַלץ,
װאָס זי האָט באַגעגענט. איינס פון די שענסטע קונסטווערק פון
דער װעלט-אַרכיטעקטור, די קאַטעדראַלע פון ריימס איז געפאַלן
דער ערשטער קרבן. די „קולטור װעלט“, װאָס האָט זיך ביז
איצט רויק און שװייגענדיק צוגעקוקט צו דעם מאַרדען פון מענ-
שען, איז אויפגעצײטערט געװאָרן. פון אַלע זײטן האָבן זיך אַ
שאַט-געטון פּראָטעסטן. פּאָעטן און ליטעראַטן, קינסטלער און גע-
לערנטע, פּאָליטיקער און פּובליציסטן זענען אין אַ געמײנוואַמער
ערקלערונג אַרויסגעטראָטן קעגן דעם „באַרבאַרישען“ אַקט.
מיט נאָה האָט די צביעות־דיקע מערב-אייראָפּעאישע ציווילן
ליזאַציע געשליידערט דעם דאָזיקן דאַקומענט דער דײטשער גײס-
טיקער פירערשאַפט: זעט, װער איר זענט, איר, דאָס פּאָלק פון
דײַטער און דענקער, דאָס פּאָלק פון געטע און שילער, פון
קאַנט און העגעל, פון מאַרקס און בעבעל, מען האָט געװאַרט,

*) Gerhart Hauptmann : Der weisse Heiland, dramati-
sche Phantasie Berlin 1920.

צו די רייטשע אינטעליגענץ זאל מאַכען אַ פרומען אָנשטעל, זוכען אַ פּוילען תּירוץ, זיך אויסדרייען מיט דער האַרטער „מלוכה-גויטווענדיקייט“, אָדער זיך פאַררופען אויף דער אייזערנער פּוינט. אויף דער ברוטאַלער קראַפּט, וואָס לאַכט-אַפּ פּון שטיקלאַך פּאַפּיר. און דער מאָלט האָט הויפטמאַן די אַלע, וואָס האָבן אין דער צייט, ווען אַ וועלט איז אין פּלאַמען געשטאַנען און מענשן זענען ווי פּליגען געפּאַלן, זיך אָנגענומען פאַר אַ קונסטווערק, געענטפּערט מיט פּאַלגענדיקע ווערטער: די צעשאַסענע ברוסט פּון אַ מענשען-ברודער טוט מיר מער וויי, ווי אַלע צעשטערטע קאַטעדראַלען פּון דער גאַנ-צער וועלט.

איינפאַך און פשוט האָבן געקלונגען די ווערטער, אָרעם אין פאַרגלייך מיט יענע שרייענדיקע, קריעה-רייסענדיקע מליצות, וואָס האָבן געשיט פּעך און שוועפעל אויף די באַרבאַרן פּון דעם געגערישן צד און צוגעדריקט אָן אויג אויף דעם באַרבאַריזם פּון דעם אייגענעם צעיושעוועטן אימפּעריאַליזם. איינפאַך האָבן זיי געקלונגען און פאַר אַלע די, וואָס זיינען יאָרנלאַנג בלינד געווען אויף הויפטמאַנ'ס מענשן און טויב צו זיינע ווערטער, אָנטפלעקט אָן איבעריק מאָל דאָס קערענדל פּון זיין שאַפּן: דאָס טיפע מיטליידן מיט דעם מענשליכן ווייטאַג, מיט דעם צער און פּיין פּון דעם מענשן-ברודער.

דאָס איז נישט יענץ וואָלוועלע געפיל פּון רחמנות, פּון „מיטלייד“, וואָס צוקוקענדיק צו אַ פּרעמד אומגליק, שאַקעלט עס צו טרויעריק מיט'ן קאָפּ אין פאַרגיסט ביטערע טרען, נאָר דאָס ריינע, הייליגע געפיל פּון ברידערלאַכן מיטליידן מיט דעם ליידענדיקן, געפייניקטן, דערנידריקטן מענשן-ברודער. דאָס געפיל, וואָס וויגט אין זיך אַריין דעם טיפּן צער פּון דער מענ-לאַכער נשמה, פּון דער פאַרשוועלטער הייליקייט אין מענשן אָס ברידערלאַכע מיטגעפיר - דאָס איז דער גרונד-טאָן, וואָס קלינגט אַדורך אין הויפטמאַנ'ס אַלע שאַפּונגען, פּון זיין דראַ-כאַטישן ערשטלינג „פאַר זון-אויפגאַנג“ ביז צו דעם לעצטן „ווייסן משיח“. אַ ווייטער וועג פּון העכער דרייטיק-יעריגן די-טערישן שאַפּן, רייך אין ערפּאַלן, אָבער אויך רייך אין אַנטווי-

שונגן. אַ ברייט געביט, וואָס נעמט אַרום דראַמאַטיק, עפיק און
 ליריק, אויסגערייפטע, פאַרענדיקטע ווערק און קורצע פראַנמענטן,
 פון דער ערשטער פעדער אין דרוק געגעבן. אַ שווער געראַנגל
 פון אַ רייכער, ערליכער דיכטער-נאַטור, וואָס זוכט אַלץ נייע
 וועגן, מיידט-אויס דעם אויסגעטראַטענעם שליאַך אפילו פון איי-
 גענע פריערדיקע שאַפונגען, פאַלט און זיגט, בלאַנדזשעט און
 שטרעבט צו אַלץ ווייטערע, אַלץ העכערע צילן
 אין דער הקדמה צו זיין ערשטער זאַמלונג פון לירישער
 פּאָעזיע „דאָס בונטע בוך“ (1885), וואָס איז נאָר אין עטלאַכע
 עקזעמפּליאַרן צווישן זיינע נאָענסטע פריינט פאַראַן, שרייבט
 דער דיכטער: „ווי אַ ווינט-האַרפע זאָל זיין דיין גשמה, דיכטער!
 דער לייכטעסטער הויך זאָל זי באַוועגען, און אייביק מוזן די
 סטרונגעס ציטערן אין אַטעם פון דעם וועלט-ווייטאַק; ווייל דער
 וועלט-ווייטאַק איז דער וואַרצעל פון דער הימעל-ביינקשאַפט.
 אַזוי שטעקט דער וואַרצעל פון זיינע לידער אין דעם ווייטאַק
 פון דער ערד; אָבער זייער קאַפּ קרוינט הימעלס-ליכט“
 דער ווייטאַק פון דער ערד איז דאָס ליכט פון דעם הי-
 מעל — דאָס זיינען די צוויי קוואַלן, פון וועלכע הויפטמאַן האָט
 געשעפּט, דאָס זייגען די צוויי וועגן, אויף וועלכע זיינע ווערק
 באַוועגן זיך. און נאָר זעלטען אין די טיפּסטע, אינטימסטע
 שאַפונגען פּרובט ער צו פאַרבינדן ביידעס: דאָן שטייט ער מיט
 ביידע פיס אויף דער ערד און די הענט שטרעקט ער אויס
 ביינקענדיק צום הימעל.
 צו דעם מין רעכענט זיך זיין לעצטע דראַמע: דער וויי-
 סער משיח.

2.

אין דעם פּראָצעס, וואָס איז פאַרפירט געוואָרן געגן פריד-
 ריך אַדלער וועגן דערשיסן דעם עסטרייכישן פּרעמיער גראַף
 שטירק, האָט זיין פּאָטער, דער נישט לאַנג פאַרשטאַרבענער פי-
 רער פון דער עסטרייכישער סאַציאַל-דעמאָקראַציע, וויקטאָר אַד-
 לער טרעפּענד געהאַט כאַראַקטעריזירט דעם זעלישן מצב פון

דער דייטשער גייסטיקער פירערשאפט אין דער ערשטער מלחמה-
 צייט: באַ וועמען דער פאַרשטאַנד איז נישט געבליבן שטייען,
 איז אַ סימן, אַז ער האָט קיינמאָל קיין פאַרשטאַנד נישט געהאַט.
 בעסער כאַראַקטעריזירן דעם צושטאַנד פֿון פאַרגליווערונג
 און גייסטיקער געלעמקייט אין די ערשטע מלחמה-יאָרן האָט מען
 נישט געקאָנט. עס איז געווען אַן אַלגעמיינער שטידשטאַנד אין
 דער דיכטערישער שאַפונג. און ערשט אין די לעצטע יאָרן, אונ-
 טער דעם דרוק פֿון די רעוואָלוציאָנערע געשעענישן האָט די
 דאָזיקע פאַרגליווערונג פֿון די גייסטער נאָכגעלאָזט. שווערע פּראַ-
 גן האָבן גענומען טיף עגבערן די מחות: מעג מען מענשען מאַר-
 דען אין נאָמען פֿון קולטור און ציוויליזאַציע? דאַרפֿן זיך מענשן
 לאָזן אויסקוילן ווי שאָף?

דער היסטאָרישער מאַטעריאַליסט האָט אַ גרייטן ענטפֿער
 אויף אַלע קשיות: די פּרוכט איז צייטיק געוואָרן, דעם היימישן
 אימפּעריאַליזם איז צו ענג געוואָרן אין די ד' אמות פֿון זיינע
 גרעניצן, איז ער אַרויס פּרעמדע לענדער אייננעמען. אָבער פֿאַר
 דעם, וואָס איז געוואוינט זיך טיפּער צו פאַרטראַכטן, זיינען אַ
 סך זאַכען נישט געווען קשה. יאָ אימפּעריאַליזם, רעכט מלחמה—
 אָבער ווי קאָן מען זיך אויסטייטשן דעם מאַסן-פּסיכאָ, די ער-
 שיינונג, אַז מיליאָנען מענשן לאָזן זיך פירן גלויביק און פריי-
 דיק צו דער שעכט-באַנק, אַז זיי גייען שטראַלענדיק און זיג-
 גענדיק, ווי פֿון אַ געהיימער קראַפט פאַרשפּור'ט און פאַר'כשוּפּט
 אין טויט אַרײַן?

דאָס האָט דער טרוקענער היסטאָריקער נישט געקאָנט פאַר-
 ענטפֿערן. דאָ האָט געמוזט קומען דער דיכטער מיט זיין אינטו-
 איזיע, מיט זיין טיפּער קענטניש פֿון די פאַרבאָרגענע כחות פֿון
 דער מענשליכער נשמה. ער ווייסט, אַז גרויסע געשעענישן וואָר-
 פֿן יעדעס מאָל שאַטן פאַראויס— אין מענשליכן גייסט. איידער
 די פאַקטן נעמען אָן זייער בלוטיקע ממשות, ווערן זיי צוגע-
 גרייט אין מענשליכע נשמות—אין די נשמות פֿון יחידים און
 מאַסן.

קולטורן ווערן גרוי און אַלט, מיד און אָפּהענדיק — ווי

מעגשן. די כחות גייען זיי אויס, זיי קאָנען נישט מער דער-
 טראָגן דעם עול פון לעבן. פאָמעליך פאָרווישן זיך אין זייערע
 אויגען די ליניעס פון רעאלן לעבן, זיי הויבן-אָן צו לעבן אין
 אַ וועלט פון חלומות און זעענישן. מאָדנע אידעען ווערן געשאַ-
 פּן, וואַנדערן אין פאָלק, וועבן זיך, פאָרקניפּן זיך צו אַ נעץ פון
 לעגענדן. ווי דער מענש איז דאָס גאָר יונגע און גאָר אַלטע
 פאָלק נוטה צו חלומות. אין זיין יוגנט חלומ'ט אַ פאָלק וועגן
 קאָמף און טאָט, אויף דער עלטער וועגן אייביקן שלאָף אין די
 געבענשטע פעלדער, וועגן אַ זיסן טויט בנשיקה. די אידעע פון
 אויסלייזונג ווערט געבוירן, אויסלייזן פון ערדישן פיין און
 ערוישן צער.

ווי וואָלט מען זיך דען אַנרערש געקאָנט אויסטייטשן יע-
 געם פאָקט, וועלכער איז פאַר דעם היסטאָריקער ביז היינט גע-
 בליבן אַ רעטעניש; אַ הייפעל שפּאַניער, אַ מאַן עטליכע הונדערט,
 מיט דעם אַוואַנטיוריסט קאָרטעז בראש, קומט אין אָנהויב פון
 דעם זעכצענטן יאָר-הונדערט קיין מעקסיקאָ, אין אַ פרעמד, אומ-
 באַקאָנט לאַנד, און דאָס מיליאָנען-פאָלק שטעלט זיך זיי נישט
 אַנטקעגן, אַ שטאָט נאָך אַ שטאָט עפענט זיי די טויערן, אַ
 לאַנד נאָך אַ לאַנד גיט זיך זיי איבער.

דאָ האָט דער גאולה-געדאַנק געווירקט, אין די ווילדע
 אַצטעקישע שבטים לעבט דער גלויבן, אַז נאָך דריי טויזנט יאָר
 וועט דער זון-גאָט, וועלכער האָט די מלוכה געגרינדעט, ווידער
 אויף דער ערד אַראָפּנידערן און זיינע געטרייע קינדער אויסלייזן.
 אַז די ערשטע קלאָנגען וועגן די ניי-אַנגעקומענע פאַרשפּרייטן
 זיך, ווי וועגן געטער-מעגשן, וואָס באַפעלן דעם בילץ און דונער,
 וואָס

הימעלפאַרב אין זירע אויגן

ליכטיקער גלאַנץ אין הייליקן פנים

גאַלדענע שטראַלן—זירע האָר

גלויבט דער שוואַרצער קיזער פון די אַצטעקן, מאַנטעצוטאָ, אַז
 דאָס זיינען יענע ווייסע געטער, וועלכע די הייליקע מסורה זאָגט
 אָן. אַ קראַנקער מעגש, וואָס לעבט מער אין דער וועלט פון

פאנטאזיעס און חלומות און פילט זיך איינזאם און עלענט אויף דער וואך, האָט ער לאַנג מיט דער טיפסטער שפּאַנונג אויסגע-קוקט דעם „ווייסן משיח“ און איצט נעמט ער אויף דעם שפּאַנישן צוואַנטיגסטן מיט אָפּענע אַרעמס, גיט אים אַדן אַוועק, גליקלאַך, וואָס ער קאָן שיינקן.

אַבער ביטער ווערט דער מעקסיקאַנישער קיזער אַנטישט, שווער מוז ער אָפּקומען פאַר זיין גלויביקייט. אין מאַמענט פון העכסטן ליבע-עקסטאַז, ווען ער גיט אַוועק די שפּאַניער דאָס טיי-ערסטע, וואָס ער פאַרמאָגט, זיינע יונגפרויליכע טעכטער, לאָזט אים קאָרטעזו שמידן אין קייטן. אַ שווערער ליידענס-וועג עפענט זיך איצט פאַר מאַנטעצוטאַ. פון איין דערנידערונג צו דער צווייטער שלעפט ער זיך. ער ווערט אַריבערגעפירט אין דעם שפּאַנישן קוואַר-טיר און מוז צוקוקן, ווי די צעווילדעוועטע שפּאַניער, וואָס האַלטן אין איין רויבן און פאַקן-אָן זייערע היזער פול מיט גאָלד, שעכטן אויס באַ אַ רעליגיעזן יום-טוב די חשוב'סטע איידעללייט פון לאַנד.

דאָס פּאָלק, אַרויס פון די פּלים, בונטעוועט זיך קעגן די פּרעמדע פאַרזאַפּער. נישט קאָנענדיק בייקומען די שטורמענדיקע מאַסן, פּאָדערן די שפּאַניער, אַז מאַנטעצוטאַ זאָל, אָנגעטון אין די בגדי-מלכות, אַרויס צו די קעמפענדיקע און איינהאַלטן דעם שטורם. ער זאָגט זיך אָפּ. נישט זיין איינציקער אויפריכטיקער שפּאַנישער פּריינט, נישט דער גלז, וואָס זאָגט אים צו עולם-הבא, נישט קאָרטעזו, נישט זיין אייגענער זון, וועמענס לעבן עס הענגט דערפון אָפּ, קאָנען באַ אים דאָס פּוועלן. שפּאַנישע זעלנער רייסן פון אים מיט געוואַלט די קליידער אַראָפּ, מאַכן חוזק פון דעם קלאַגעדיקן באַשעפעניש, שלאָגן אים מיט רימענס איבער דעם קאָפּ.

נאָר פּלוצלונג בייט זיך זיין זין. דאָס פאַרטונקעלטע באַ-וואוסטזיין ווערט קלאַר: ער שטימט-איין. אַליין גייט ער אַרויס אויפ'ן דאָך. אין זיין גאַנצער אַלטער קעניקלאַכער פּראַכט באַווייזט ער זיך צו זיין פּאָלק. מאַמענטאל הערט דער קאַמף אויף, עס ווערט טריטשטיל. דער קיזער הויבט-אָן צו רעדן, פּלאַמענדיקע

ווערטער פליען אים פון מויל. און ווי מיט א טיילוואלדיגע
 קראפט הויבען זיך פון דאס ניי פילן. שווער פאר-
 וואונדעט פאלט מאַנטעצוטא אַנדער.
 וואָס ער האָט געזאָגט—הערען מיר נישט. אָבער די לעצ-
 טע ווערטער, וועלכע דער שווער-פאָרוואַנדעטער שליידערט אַרויס
 צו די אַרומיקע, מאַכן אַלץ קלאָר; עס איז אַ פאַרצווייפעלטער
 רוף צו נקמה:

פאַרטרייבט די רויבער-באַנדע!
 פאַרטליקט זיי, די שרצים, פון דער ערד!
 שפּרייט גיט און גריבער גרעצט!
 פאַסטקעס שטעלט און נעצן לייגט!
 פאַרגאַבעט זיך דאָן, ווען זיי שלעפּן
 און הרג'עט, הרג'עט אָן רחמנות
 אָט די אומריינגלאַקייט,
 וואָס האָט פאַרשוועבט
 דאָס פנים פון דער ערד
 מיט אירע שרעקליכע אַזורים!

3

אַ דראַמאַטישע „פאַנטאַזיע“ רוכט זיך די דיכונג און „דער
 וויסער משיח“ איז איר טיטעל. אָבער גישט דער וואויל-יונגישער
 קאַרטעז איז דער העלד פון דער דראַמע, נאָר דער שווער גע-
 פרובטער און שווער געשטראַפטער מאַנטעצוטא. די געשטאַלט פון
 אַ שוואַכן מלך, פון אַ שוואַכלינג אויפ'ן טראָן, איז גישט ניי
 און גישט אַריגינעל. צו אַ ליידענדיקער פּערזאָן אַלס העלד פון
 אַ דראַמע איז מען שוין צוגעוואוינט באַ יענעם דיכטער, וועמענס
 האַרץ פלאַמט מיט ליבע פאַר די דערנידריקטע און געפייניקטע.
 ניי און אינטערעסאַנט איז אָבער די אַנטוויקלונג פון דעם
 כאַראַקטער פון דער הויפט-פּערזאָן. אַ שטילינקער שוואַכיקער
 מענש מיט אַ קרייניקליך געמיט וואַקסט-אויס צו אַ שטאַרקן
 העלד מיט אַ קלאַרן ווילן, דערהויבט זיך צו אַ גרויסער טאַט,
 וואָס מעקט אָפּ אַלע זינד, רייניקט און באַפרייט. עס איז גישט

קיין שטומער קרבן, א שטילער טויט, נאָר אַ ט אַ ט, וואָס הילכט און שאַלט, וועקט און רופט.

דידאָזיקע דראַמאַטישע „פּאַנטאַזיע“ איז אין הויפטמאַנס שאַפן דער צווייטער פרוב צו דראַמאַטיזירן אַ היסטאָרישן שטאַף. דאָס ערשטע מאָל האָט ער אין „פּלאָריאַן גייער“ געפרובט די מאָ-דערנע טעכניק פון „די וועבער“ אַריבערטראָגן אין אַ היסטאָריש בילד פון די דייטשע פּויערים-אויפשטאַנדן: די מאַסן אַוועקשטעלן אַלס העלד פון דער דראַמע. דאָ קאָנצענטרירט ער זיך נאָך דעם קלאַסישן מוסטר אויף איין פּערזאָן, דעם קייזער מאַנטעצוטאָ. אויך די איבריגע נעמען זיינען היסטאָרישע. אָבער מער נישט די נעמען. די כאַראַקטערן — קליינע מייסטערשטיק פון פיינער כאַראַקטעריזירונגס-קונסט, וואו אַ געשטאַלט איז מיט עטליכע שטריכן ווי לעבעדיק אַוועקגעשטעלט פאַר אונז — דאָס זיינען פּראָדוקטן פון דעם דיכטערס פּאַנטאַזיע, אין זייער צייט און זייער סביבה געווען.

דער פּערז — דער שפּאַנישער פּירפיטיקער טראַכיי — שאַפט אַ לעבדיקן, קורצן דיאַלאָג, וואָס ווערט נאָר טיילמאָל באַ דעם פּלפול צווישן די כּהנים נודע און שלעפּענדיק. דער בוי פון דער דראַמע דערנענטערט זיך צו דער אַנטיקער קדאָ-סיק, זי איז נישט איינגעטיילט אין אַקטן, נאָר אין סצענעס, אין דער ערשטער העלפט פאַרקניפט און הויבט זיך די האַנדלונג און פאַלט אין דער צווייטער העלפט פון די עלף סצענעס באַרג-אַרץפּ. אויך אין בוי זיינען די פּוהנים-סצענעס די שוואַכסטע.

4

עס וואָלט פאַלש געווען, אַרויסצודרינגען פון דעם „ווייסן משיח“ פּאָליטישע טענדענצן, וואָס האָבן אַ דירעקט שייכות מיט דער נאָעבסטער פאַרגאַנגנהייט אָדער מיט היינטיקע געשעע-נישן. ווי אין יעדער ריינער דיכטונג ליגט אויך דער ווערט

פון הויפטמאָנס דראַמע אין איר איבערצייטליכקייט. אָבער דער
געשריי פון דעם דערנידריקטן און געפייניקטן מענשן-ברודער
מאָנטעצוטאָ, פון דעם שווער אַנטוישטן און טיף-באַליידיקטן, וועט
זיך היינטיקן טאָג מיט אַ הילכיקן עכאָ אַפּרופּן באַ אַלע די,
וואָס בויגן זיך אין שטומען צאָרן אונטער דער געפאַנצערטער
פּויסט.

ריכארד בער-האפמאן: יעקבס חלום.*

1

מען האָט ביטער געהווקט: פּערנן? פּערנן? דראַמע אין פּערנן? וואו איז דאָס געהערט געוואָרן, אָו אַ מענטש זאָל פּלוצ-לונג מיר נישט דיר נישט, אָנהויבן רעדן אין ריטמען? אַ מענטש פון אַ גאַנץ יאָר, אַ געוויינלעכער בשר ודם? איז דאָס נישט אַ הייטישער געלעכטער?

יא, יענע מלכים אין די אַלטע דראַמען—דאָס איז אַן אַנ-דערע זאַך. זיי גלויבט מען נישט זייערע מלוכות, נישט זייערע יסורים און ממילא נישט זייערע פּערזיקע דרשות. אָבער אַ היינטיקער מענטש, וואָס וויל היינטיגע מענטשן מיטרייסן, מוז צו זיי רעדן אויף זייער שפּראַך, אויף זייער איי-גענעם וואָס עדיקן לשון.

אזוי האָט געטענעט דער נאַטיראַליזם.

און דער אַקטיאָר האָט געריבן צופּרידן די הענט: אַ מחיהו אויס דיקציע, פטור פון דעקלאַמאַציע, פטור פון האַרטער יאָרן-לאַנגער צוגרייטונגס-אַרבעט, פון שווערן איינקנעלן, פון זוכן דעם ספּעציפּישן דיכטערישן ריטם, פון קלאַנגלאַכן באַהערשן די ראַל. דו וואַרפּסט אַן אויג אויפן בינטל פּראָזע, לויפּסט אַדורך דעם

* Jaakobs Traum, ein Varspiel von Richard Beer ofmann. Berlin 1920

געדאנק און — דאן, „שווימסט“ דו מיטן סופליאָר, רעדסט, ווי
 דיר געפעלט, ווי מען רעדט אין גאס, אין שענק, ביי דיין
 טאטן אין שטוב, ביי דיין שכן אין קלייט.
 לעבן, נאטירלעך לעבן—האָט מען דאָס גערופן.
 לעבן, לעבן—האָט מען אין אלע עקן געשריגען און גע-
 גרילצט

ל ע ב ן — —

3

דער נאטורצליום האָט געלערנט: דער כאַראַקטער שאַפט,
 זיך זיין שפראַך. אָפּשטאַמונג, סביבה, פּראָפּעסיע, לעבנס-שטיי-
 גער בילדן-אויס די שפראַך פון אַ יעדן מענשן. דאָ איז פאַר-
 קערט, די שפראַך באַשאַפט זיך אירע כאַראַקטאַרן. אויס איר
 אַנטבליווין זיך די קאָנטורן פון די געשטאַלטן, אין איר ראַנגלט
 זיך די אירע. זי טראָגט דעם שווערן, שיינעם, פאַרשפּורנדיק-
 שיינעם טורמיקן בנין פון דער דראַמע.
 זי איז דער אָנהויב און דער סוף. זי איז דאָס שקאַרקסטע,
 דאָס עלעמענטאַרסטע, דאָס פּרי מערע אין דער דראַמע. זי נעמט-
 אַרום די גאַנצע דיכטונג מיט אַ פייערדיקן אָטעם און דרינגט
 זי אַדורך מיט אַ שטראַם פון הייסן בלוט. זי קוואַלט פון די
 אורטיפענישן. ברענגט דאָס לעצטע, פאַרבאָרגנסטע, טיפּסטע פון
 מענטשן-געפיל און מענטשן-געדאַנק.
 שפראַך, פּערזן, ווערטער. זיינען דאָס נאָך ווערטער? זיי-
 נען דאָס נאָך פּערזן? זיי שפראַכן, ווי שטאַלצע בלומען אין אַ
 פאַרחלומט לאַנד און פאַרשפורן מיט זייער עגזאָטיש שטאַרקן ריח.
 זיי שימערן אין אלע פאַרבן פון רעגנבויגן. זיי שאַלן דראַמאַטיש-
 האַרט, קלינגען ליריש-ווייך, מורמלען אידיליש-מילד. זיי זילבערן
 זיך אין קלאַנג פון קוואַל, צעברומן זיך אין בת-קול פון שטיין,
 צעזינגען זיך אין מלאכים-געזאַנג, זיי שטראַמען אין ליבע, פאַר-
 בייסן זיך אין האַס, צעווייטאַקן זיך אין צער. זיי צעגיסן זיך
 ווי תּפּילות און טראַגן זיך שווער און געהויבן ווי ברכות. זיי

יובלען און טראָצן, גלעטן און טוליען, ווי אַ מוטערס געזאַנג, ציטערן, ווי אַן אַבקלאַנג פון אַמאָל געוואוסטע, לאַנג פאַרגעסענע היים-לירער—און צעשטראַלן זיך אין בילדער פון זעלטענער שיינ-קייט, פאַרוועפן זיך צו געדאַנקען פון זעלטענער ריינקייט. דאָס איז נישט גלאַט שענסטע שפראַך, רייכסטע מוזיק, גע-צייג אין מענטשנס האַנט. דאָס איז דער סאַמע עצם, די טיפסטע הייליקונג פון דעם דיכטערישן ערלבעניש.

3

א ביבלישע אידיליע—דראַמאַטיש געזעען, דראַמאַטיש גע-פאַרמט, דראַמאַטיש פאַרטיפט. דראַמאַטיש — נישט אין דער שול-אויסטייטשונג פון העלד און קאַמף, שפיד און קעגנשפיל. נאָר אין יענעם טיפן באַטייט, וואָס דרינגט-אָדורך אַ פראַבלעם ביז אין די לעצטע קאָנסעקווענצן, קוקט-אַריין אין די אָנגעווייטאַקסטע אָפ-גרונדן פון מענטשלעכע נשמות, וואו טיפסטער צער און העכסטער עקסטאַז, גאָטספאַרלטיקע פרומקייט און נאָגאָדיקסטע ספקות שטאַרן ביינאַנד מיט אויפגעריסענע אויגן.

אַ געוויינלאַך פאַמיליען-געשעעניש, וואו אַ קלוגער ברודער האָט ביי אַ נאַרישן ברודער דעם פאַטערס ברכה אויסגענאַרט, ווערט אויסגעווייטערט צו אַ וועלט-געשעעניש. פראַגן ווערן אויפ-געוואָרפן, וואָס רירן-אָן מיט זייער אומדערשראַקנקייט דאָס טיפ-סטע, דאָס עצמדיקסטע פון דער מענטשהייט, וואָס שעפן-אויס דעם לעצטן, פאַרבאָרגנסטן זין פון מענטשן-זיין און מענטשן-פייין. די ווערטער פון די פערזאָנען, זייערע מעשים באַקומען אַן אַנדערן באַטייט. נישט יעקב האָט זיין ברודער אָפגענאַרט, נישט זיין מוטער האָט אים דערצו געהאַלפן, נישט יצחק האָט יעקבן געבענשט. נישט זיי האָבן דאָס געטאָן, נאָר אַ העכערער ווילן דורך זיי—אַ פרעמדע, געוואָלדיקע קראַפט. זיי זיינען מער נישט אַ בלינד געצייג, ליים אין האַנט פון טעפער

וואָרן אויסדערוויילט איז יעקב און גאָטס גנאָד רוט אויף אים, אַלץ, וואָס ליידט, זוכט אים, רופט אים, קלאַנגט זיך

פאר אים. און ער נעמט אַלץ אין ליבע אַרום. רעדט צו אַלעם און אַלץ רעדט צו אים: הימל און ערד, מענטש און חיה, שטיין און בלום.

נאָר אָט קנוילן זיך די געשעענישן צוזאַמען. די פּרוכט איז צייטיק, זיין טאָג איז געקומען. ער מוז אַליין מיט אייגענעם ווילן און אויף אייגענער אַחריות אַנטשיידן. מיט גאָט פנים אל פנים שטיין און פון זיינע הענט די ברכה נעמען און—די קללה. מלאכים שטייען אַרום אים אין ליכטיקן שיין געהילט. שטראַלן-דיק שטראַמט אויף אים זייער גנאָד און זינגט אים דאָס גליק, וואָס וואַרט אויף אים. נאָר נישט דאָס וויל יעקב, נישט נאָך דעם גאָרט ער. נישט ערדישער גלאַנץ, נישט קעניגלאַכע פּראַכט זיינען זיין באַגער. דאָס פעט פון דער ערד, דער טוי פונם הימל, קאָרן און וויין—דאָס איז אדומס גליק. יעקב, וואָס האָט אַלע זיינע יונגע יאָרן אין טונקעלע פּאַרגעפילען ציטערנדיק די גליק-לאַכע רגע אויסגעקוקט, ווען ער וועט פאַר דעם גאָט פון זיינע אבות שטייען, שטרעבט העכער, וויל מער—

אַז פון מיין מויל—שטענדיק פון דאָס ניי

אַל פון זיין אַיביקן ווילן ס'וואַרט צעקלינגען,—

אַז אייביק זאָל איך דאָ מיט מענטשן-טריט

זיין וועטן גאַטס-וועג מיטגיין

און—מיין אויסלייזנדיק מיט זיינע ווערטער—

זיין אייביק מויל און אייביקער מליץ ווערן

די מלאַכים פעסן זיך אויף דעם חוצפהדיקן פאַרלאַנג פון אַ-בן-אדם, און נאָר סמאל, די טונקעלע שטים אין ליכטיקן מלאכים-כאָר, דער אַרויסגעשטויסענער מלאך, וואָס האָט אין זיך דעם צער פון דער גאַנצער שאַפונג איינגעזאַפט, וואָרנט יעקבן, אַז בלוטיג שלאָגן וועט מען דאָס מויל, וואָס זאָגט אָן גאַטס-וואַרט, אין פנים אים שפייען און ווי אַ קרעציקן בעטלער פון דער טיר אַוועקיאָגן.

שווער ראַנגלט זיך יעקב. שטאַלץ וואַרפט ער אָפּ די הילף פון גאַטס שלוחים, די מלאכים—ביז גאַטס שטים לאָזט זיך פאַר-נעמען. און פריידיק די אַרעמס אויסגעשפּרייט, נעמט יעקב אויף

זיך א טייל פנים וועלט-לייד, פון יענעם צער, מיט וועלכן גאָט
האָט די וועלט באַשאַפן, וואָס שפּאַנט זיך פון וועלט צו וועלט,
פון אייביקייט צו אייביקייט, איבערדויערט דורות און וועלטן.
מיטפילן וויל ער די גרויסע פיין, מיטליידן, גאָטס שולד אויף
זיך נעמען, די וועלט פון איר צער אויסלייזן.
דאָס איז יעקבס געראַנגל מיט גאָט, אין אַ גייסטיקער ספּערע
פאַרפלאַנצט, מיט אַ דיכטערס אויג געזען, מיט אַ דיכטערס האַרץ
געפילט.

4

טען וועט זיך אַמפּערן: אידעע צי טענדענץ? דער דינער,
איידעלער פּאָדעם, וואָס ציט זיך דורך די אויסערע געשעענישן,
פאַרקניפט זיי, גיט זיי אַ טיפן זין, זייער סימבאָלישן באַטייט,
זייער אייביקייטס-ווערט, צי דער גראַבער, פאַרביקער שטריק,
וואָס שפּאַרט זיך ברייט אַריין אין דער האַנדלונג, פאַרשרייט
די געשעענישן, שטעכט אין די אויגן, גרילצט אין די אויערן?
איז דאָס געוואָלט, געמאַכט, געמלאַכעט, אַריינגעטרעָגן פון דרויסן,
צי געפילט, געדיכטעט, פון אינווייניק אַרויסקוואַלענדיק, מיט דעם
פּאַעטס שמערץ דורכציטערט?

דער בייוער געשוואירענער קריטיקער און דער איבער-
פלאַכלאַכער טעאַטער-גייער צי לעזער וועט קורם פל זען די
טענדענץ און זי נעמען פּשטלען אויף זיין שטייגער: ווער עס
וועט פאַרקרימען דאָס מויל, פאַרציען די ליפן און אַוועקמאַכן
מיט דער האַנט: נאַציאָנאַליסטישע איינגשאַפט—רעליגיעזער שגעון—
פאַרעלטערטער שטאַנדפונקט—פאַרגעסן ליד—פאַרהילכטער קלאַנג—
„אתה בחרתנו“—אידעאָלאָגיע. און ווער עס וועט קוועלן פאַר נחת
און זיך פאַטשן אין פעטן בייכל: דאָס זיינען מיר—דאָס אייבי-
קע פּאָלק—אונזער שליחות, וועלט-שליחות—אויף זיך גענומען
דער וועלטס צער—אויסלייזונג פון אייביקן צער—רבנו של עולמס
קאָזאָקן—הייליקע גוואַרדיע.

און נאָך אַנדערע וועגן שרייען: שאַ! די גאַנצע מעשה

הויבט זיך נישט אָן און לאָזט זיך נישט אויס. אָן עס האַרץ,
אָ גראָבער יינג, וואָס דערוועגט זיך די האַנט אויפצעהויבן אויף
דאָס הייליקסטע, אויף תורה ומסורה, וואַרפט-צונויף יעקבס חלום
מיטן געראַנגל מיט גאָט, דאָס איבערבעטן זיך מיט עשון קומט
ביי אים פאַר באַלד נאָך יעקבס אַנטלויפן פון באר-שבע. נייע
פערזאָנען, פרעמדע מלאכים ווערן אַריינגעפירט, געדאַנקען
פון שפעטערע צייטן וואַרפן זיך אַדורך און אַפילו סימבאָ-
לען פון קריסטענטום—רחמנא לצלן—(„דער גוטער פאָסטן“ מיטן
לעמעלע) שאַטענען אַרום. אַלץ מיטן קאָפּ אַרָפּ, מיט די פיס
אַרויף. נישט „אונזער“ יעקב, נישט דער „ידישער“ חלום!
פונם רושיקן גאַסן-לעבן רייטן זיך אַריין גרילצנדיקע
קולות, פרעמדע, רייע שטימען און צערודערן, צעטומלען.
זיי זיינען געגליכֶן צו יענעם שוסטער, וואָס צוגייענדיק צו
אַ בילד פון דעם גרויסן רוימישן מאַלער, אפּעדעס, האָט ער גע-
האַט אַנצונווייזן אַ וויכטיקן חסרון: דער שוך האָט געהאַט מיט
אין קנעפל צו ווייניק.

5

צוויי בילדער. און דריי דראַמען אַריינגעשפּאַרט אין דער
איינגער ראַם פון די צוויי בילדער
אויפן פּאָן פון מאַנומענטאַלע קובישע קוואַדראַען דערהויבט
זיך די געשטאַלט פון רבקה, קעניגלאַך אין איר שטאַלק, מו-
טערלאַך אין איר זאָרג, נביאיש אין איר ווייט-בליק, וואָס שוועבט
איבער דורות און צייטן. אַ געשטאַלט, אויסגעהאַקט פון שטיין,
ווי די קוואַדראַען אַרום איר און דאָך פול פון אינערלאַכן, צאַפּל-
דיקן, דורכגעווייטאַקטן לעבן. אין יעדן צאַל—אַ העדד.
יעקב האָט דעם פּאָטערס ברכה אויסגענאָרט און איז נאָר
וואָס אַוועק. טיפע נאַכט, פינסטערניש. בלייערנע שווערקיט פון
שלאָף ליגט נאָך אויף די מענטשן אויסגעגאַסן. אָבער די אַט-
מאָספערע איז ווי מיט עלעקטריציטעט געלאָדן. עס פילט זיך,
זו דאָ איז עטוואָס פּאָרגעקומען, פון וואָס עס היינגט-אַפּ מענטשן-

לעבן און מענטשן-גליק. אדומס ווייבער—ביידע פון פרעמדן
שטאם—פירן א שמועס. טעמפעראמענטפול, פארביסן, טיף אויפגע-
רודערט איינע, שווער, פארשלאָפן, טעמפ, אָפגעלאָזן די צווייטע.
א קנעכט איז אַוועק, אדומען די בשורה אָנוואָגן.

נאָר אַט קומט אדום, מיט אַספּאַרע הינט פונם געיעג.
רבקה פאַרשטעלט אים דעם וועג. מיט צענויפגעפרעסטע ליפן,
מיט אויפגעהויבענע פויסטן מאַכט ער זיך פריי דעם וועג צום
פאַטער. ער איז צו שפעט געקומען. יעקב האָט שוין די ברכה
אויסגענאַרט. איצט גוססט דער אַלטער יצחק. געבראַכן פאַלט
אדום. אַ שלוכץ רייסט זיך אַרויס פון זיין ברוסט. אַ שרעקלאַכע
שבועה קומט איבער זיינע ליפן: ער וועט זיך נישט צורירן צו
שפייז און וויין און ווייב, ביז ער וועט נישט זען יעקבס בלוט.
דאָס גיכסטע פערד וואָרט אויף אים געזאָטלט אין שטאַל. ער
רייצט די הינט, גיט זיי צו שמעקן יעקבס קלייד, —זאָגט זיי צו
דעם ברודערס פלייש—און שטורמט-אַוועק.

יבקה בלייבט אַוויילע ווי געלעמט שטיין. דאָן הויבט זי
זיך אויף, שטאַלץ און באַפעלעריש צווינגט זי אדומס ווייבער,
אויף די קני פאַר יעקבן גאָט צו בעטן און פון איר מויל רייסן
זיך אַרויס ווערטער, האַלב געבעט, האַלב באַפעל צו גאָט, ער
זאָל אַנס-טאַן און יעקבן אויסהיטן פאַר אדומס נקמה. פון אַ
צערטלאַך מוטער-געפיל איבערגעגאַסן—ווערט זי מיט אַ לעצטן
גרוס פאַר איר ליב קינד אין שטומען וויינען אַנטשוויגן.

דאָס צווייטע בילד: יעקב און זיין קנעכט אידיבעל אויף
אַ באַרג—פאַר אדומען באַהאַלטן. יעקב טוליעט צערטלאַך אַ נאָר
וואָס געבוירן לעמעלע. ער פילט דעם צער פון אַ יעדן באַשע-
פעניש, פון דער ארומיקער נאַטור, פון דעם אַלטן קנעכט. און
ער וויל העלפן. אַט בויגט ער זיך צום קנעכט, שעפטשעט אים ליב-
האַרציגע ווערטער, וועקט אַלטע בילדער, גיסט-אַריין נייע האַפ-
נונג, שיינקט אים די פרייהייט.

נאָר פלוצלונג באַווייזט זיך אדום מיט דער ספּאַרע קייכנ-
דיקע הינט. זיין בליק איז פון האָס פאַרנעפלט. יעקב שטייט
רוהיק מיט דעם לעמעלע אויף דער ברוסט. אדום שאַפנט דעם

בויגן. דער פּייל טרעפט דאָס לעמעלע. ער לאָזט זיך מיטן מע-
סער צו יעקבן. יעקב שללידערט זיין מעסער אַוועק און וויל
נישט הרגען. אדום וויל מיט אים זיך ראַנגלען. יעקב שטייט
אומבאַוועגט. אדום כאַפט אים אָן ביי די אַרעמס, און פּלוצלונג
זעט ער ווי ווייסע, גרויסע פּליגלען, הערט זייער רוישן אַרום
יעקבן.

ער קאָן יעקבן נישט בייקומען. און ווידער פּאלט ער געבראַכן
אויף די קני, נאָר דאָ קניט שוין יעקב נעפּן אים. גוטע, טרייסט-
פולע ווערטער שעפטשעט ער אים. אין ליבע נעמט ער אַרום
אדומען, זיין בלוט-שונא, און דערלאַנגט אים זיין אייגענעם
אַוונטגעטראַנק. נאָר אדום האָט אַ שבועה געטאָן. שטעכט יעקב
מיט דעם מעטער זיינעם אין דעם ברודערס אַרעם און זייער
בלוט מישט זיך. אין שלום צעשיידן זיך ביידע.
און יעקבס הלום—די סצענע מיט די מלאכים—קומט.

6

דריי דראַמען—אַריינגעשפּאַרט אין דער ראַם פון צוויי
בילדער. דאָס ערשטע אַ קונסטווערק פון דראַמאַטישן אויפבו, אַ
מוסטער פון דראַמאַטישן דיאַלאָג, וואו יעדעס וואָרט רייסט זיך
אַרויס מיט אַן אייזערנער נויטווענדיקייט, וואו ליידנשאַפטן פּלאַ-
קערן-אויף אין איינצלע, נישט-דערזאָגטע, קוים אַרויסגעשטויסע-
נע ווערטער, וואו כאַראַקטערן אַנטבלויון זיך אין עטלאַכע שטריכן.
די צוויי אַנדערע דראַמען—אַ ביסל צו ברייטלאַך אין דער
קאָנצעפּציע, צו ווייניק קאָנצענטרירט, צו ווייניק צונויפגעקנוילט,
רייך אין שענקייטן און סימבאָלישע אַנדלונגען מיט אַ שטאַרקער
בינע-ווירקונג, פון אַ קורצערן דראַמאַטישן אַטעם—אַבער פון אַן
אומפאַרגיינגלאַכן אייביקייטס-הויך אַרומגעווייט.
דאָס גאַנצע—נישט אַ דראַמע פון איין גוס און אַליין
ערשט אַ פּאַרשפּיל צו אַ ציקל: די היסטאָריע פון דוד המלך.
פאַרשיכורנדיק שיינע דיכטונג פון אַרייכן דיכטער.

צוועג, וואָס פֿירט-אַרויס פֿון דער באַאיינגטער וואַכעדי-
קייט. ברייטע האַריוואָנטן עפענען זיך. וועלטן ווייטן זיך. ספּערן-
מוזיק קלינגט. און אַלץ איבערטאָנט דאָס ליד פֿון מענטשן-ליבע
און וועלטן-לייד

דראמאָרעטן.

(א חתונהקע" פון משה בראָדערזאָן.)

I

אַ קליינער, אינטימער זאָל. רונדע ווינקלען. די ווענט מיט
טונקל-ברוינעם האַלץ געטאָוולט. די שטולן, אין רייען אויסגע-
שטעלט און מיט טונקלעם שטאָף געבעט. פאַר די שטולן—אַ זיי-
דענער, טונקל-גרויער פּאָרהאַנג, אַרומגעשפּאַנט פון אַ טונקל-ברוי-
גער ראַם.

אין זאָל איז שטיל. די לאַמפּ, וואָס היינגט אַראָפּ פון
סופּיט, באַשיינט דורך אַ מאַט-ווייסן גלאַז מיט אַ שוואַך ציטער-
דיק ליכט די שטולן און די ווענט. אַ פייערלאַכע רוהיקייט שפּרייט
זיך אויס.

איך קום אַריין, זען זיך אויף מיין פּלאַץ און וואַרט.
פאַמעלאַך גייט דאָס ליכט אויס. אין זאָל ווערט פינסטער.
דער פּאָרהאַנג טיילט זיך אינדערמיט פּונאַנדער. די בינע באַ-
ווייזט זיך. אַ פּאַס, וואָס ציט זיך דורך דער גאַנצער ברייט.
אַבער קוים עטלאַכע שפּאַן טיף. פון ביידע זייטן קורצע דינע
ווענטלאַך פון גרויען שטאָף. אין הינטערגרונט נישט קיין וואַנט,
נאָר אַ גרויער, עטוואָס ליכטיקערער נעפּלדיקער שדייער, וואָס
דוכט זיך אויס, ער שוועבט גאַנץ נאָנט הינטער דער ראַם. אַ
גאַנץ פּלאַכע בינע. קענטיק, נישט פאַר גרויסע אַקציעס, נישט

פאר מאסן-סצענעס. מער נישט א פאן און א ראם פאר א בילדער.
דעליעף - בינע.

שווערע וואלקנס ציען זיך הינטער דעם שליער. אין דער
פינסטערקייט קאן מען קוים עפס זען: פארשוואמענע קאנטורן
פון משונהדיקע געשטאלטן, האלב-מענטש, האלב-אינסטרומענט
טויכן פאמעלאך און. דא א פויק, דארט א קאנטראבאס, רעכטס
א טראמפייט, לינקס די טאצן-טעלער, א קלארנעט און א פידעלע
אינדערמיט. שטייען טויט און אומבאוועגלאך און ווי פארוונקען
אין זיך.

נאך אט ווערט ליכטיקער. די לבנה שטייגט-אוף און בא-
גיסט דאס גרויע בילד מיט א באסן, ליכטיקן שיין.
און דער שפיל הויבט זיך אן.

2

איך זיך אין שטול, האלט די האנט פאר די אויגן און
הער זיך איין. א שטילע, זיסע מוויק פון מענטשלעכע קולות
טראגט זיך צו מיין אויער און פארוויגט, פארשיפורט מיך מיט
איר נאכטשטילן קלאנג. און באלד מישן זיך די טענער פון די
לעבעדיקע אינסטרומענטן, כאפן-אונטער דאס מענטשלעכע ווארט
און צעשפילן זיך, צעהילכן, צעזינגען און צעקלינגען זיך, יע-
דער אויף זיין שטייגער, יעדער לויט זיין נוסח.

פייפט זיך דאס קלארנעטל שטיק און פארלוירן, זומט דאס
פידעלע הארציק און באהארצט, קלאפן די טעלער מיט קינדישע
קולכלאך, ברומט דער קאנטראבאס צופרידן און געזעטיקט, דו-
נערט די טראמפייט גאוהדיק און ברוטאל און די פויק פויקט-
צו שווער, נאריש און פויל.

איך הויב אוף דעם בליק.

אויף דער קלייניגקער פלאכער בינע, וואס פאר א מאדנער
קאראהאד א פורימשפילער מיט בארד און פאות שטייט ווי גע-
פלעפט און געשמידט אין א ווינקל, ארלעקין און קאלאמבינע
שוועבן טאנצנדיק און די פלים דולטן זיך פון זייער הינערפלעט

אויפגעכאַפט. דאָס קלאַרבעטל פליט, דאָס פידעלע יאָגט, די טע-
לער קויקלען זיך, דער קאָנטראַבאַס שפּרייזט ברייטלאַך, דער
טראַמפּייט שפּאַרט זיך אָנגעבלאָזן און נאָר די פּוילע פּויל רירט
זיך נישט פון אָרט.

איך קוק זיך איין אין די דאָזיקע משונהדיקע באַשעפּענישן.
וואָס פאַר אַ מאַנדע באַוועגונגען! געטאַקט און געמאַסטן. ווי
פאַרגליוווערט. זיי שטייען נישט, נאָר זיי היינגען, זיי גייען נישט,
נאָר זיי שוועפּן. זיי שטרעקן די הענט, רירן מיט די פיס, בייגן
זיך, דרייען זיך, דערנענטערן און דערווייטערן זיך. די אייגענע
טיפּישע, סטערעאָטיפּע באַוועגונגען חזון זיך איבער. און איך
האַב דעם איינדרוק, אַז דאָס זיינען נישט קיין מענטשן, נאָר
אַנגופיקע געשפּענסטער, וואָס האָבן זייער דריט געמאַס פאַרלוירן
און, אויסגעטון פון דעם זינדיקן חומר, שוועפּן זיי ווי שאַטנס
אין בלייכן לבנהליכט.

פאַרבן-פלעקן אויפן גרויען פאַן.
פאַרגליווערטערעליעף-בילדער.
מאַריאַנעטן.

3

דאָס איז עס.

מיר זיינען געוויינט אָפּצושפּעטן פון מאַריאַנעטן. אונזער
טעאַטראַלישע קונסט איז בעיקר נאַטוראַליסטיש און אַחוץ דער
גרויער וואַכעדיקייט, דאָ און דאָרט מיט וואַלוועלער עפּעקטעריי
באַפּוצט און אַחוץ דער פּרזשער שבת-יום-טובדיקער ראַמאַנטיק
פאַרמאַגט אונזער ליטעראַטור גאָר ווייניק. מיר קענען נישט די
פּלערליי אונטערמינים און נעבענמינים פון דער רייכער טעאַ-
טראַלישער קונסט. קיין מאַריאַנעטן-טעאַטער האָבן מיר קיינמאָל
נישט געהאַט און זעלטן ווער פון אונז האָט דעם מאַריאַנעטן-
שפּיל אין זיין פּרימיטיווסטער פאַרם, די פּוילישע „שאַפּקאַ“
געזען.

און דאָך פאַרנעמען די מאַריאַנעטן גאָר אַ בכבודיקן אָרט

אין דער געשיכטע כּונם טעאַטראַלישן שפּיל. זיי באַוווּיין זיך
 שוין אין אַלטערטום, דאָס מיטלאַלטער קען זיי און אין דער
 נײַער און נײַסטער צײַט האָבן זיי אויפגעבליט צו אַנײַ לעבן.
 אין מאַריאַנעטן-שפּילן האָט געטע אין זײַנע ײַנגלישע יאָרן גע-
 פּונען די ערשטע אָנרעגונג צו זײַן שפּעטערדיקן „פּאָסט“. פּאַר
 דער מאַריאַנעטן-בײַנע האָבן געשריבן אַזעלכע פּאַעטן ווי שניצ-
 לער און האָפּמאַנסטאַל, און אַ געקליבן פּובליקום פּלעגט זיך אין
 די לעצטע יאָרן אין פּאַרײַ, מינכען, בערלין אַנטציקן מיט דעם
 באַזונדערן חן פּון דער טויט-לעבעדיקער קונסט.
 און פּון די מאַריאַנעטן ציען זיך פעדעס צו די טיפּישע
 מײַגורן פּון דער אײַטאַליענישער „קאָמעדיאַ דעל אַרטע“...

4

אַ וואוילע חבּריתא דערדאָזיקער קוואַרטעט: די לײַכטפּי-
 סיקע, אויסגעפּוזטע קאָלאָמבּינע מיט אַ שוואַרצער האַלבמאַס-
 קע אויפן פּנים, דער שלאַנקער בײַגיקער אַרדעקיין, אין גע-
 פּאַסטע מלבושים פּון בונטע לאַטעס אָננעטאַן, מיט אַ הילצערן
 שווערדל באַגורט און אויך מיט אַ שוואַרצער האַלבמאַסקע אויפן
 פּנים, דער קאָמישער דאָטאַרע—אַ דאָקטאָר פּון באַלאַניאַ—מיט
 אַ שוואַרצער אָנגעקלעפּטער נאָז און מיט פּלאַמיק רויטע באַקן,
 סײַט מיט אַ מוראדיק גרויסן שפּריצער אין האַנט, און דער
 פּאַרראַגהט ערנסטער סוּהר פּאַנטאַלאַנע אין זײַן לאַנגן שוואַרצן
 מאַנטל. אין דעם ליכטיקן אײַטאַליענישן בערגאַמאַ געבוירן, האָבן
 זיי זיך פּרי געלאָזט אין וועג אַרײַן, איבער שטעט און לענדער
 געוואַנדערט, אַ וועלט אויסגעווען, קײן פּראַנקרייך אָנגעשלאָגן,
 אין דײַטשלאַנד זיך מײַר האַנסוואַרטסן געחבּרט און צום סוף צו
 אונז פּאַרוואַגלט געוואָרן.

און דאָ, בעת זיי האָבן זיך געגרייט צו פּראַווען אַ חתונה-
 קע—דער דאָטאַרע מיט פּאַנטאַלאַנע זײַנען דערווײל נעלם גע-
 וואָרן און מען זוכט זיי עד היום—איז זיי פּאַרלאָפּן דעם וועג
 דער ײַדישער „אַרלעקיין“, דער שטילער „פּורײַמשפּילער אין דער
 וועלט“.

עס איז באַלד קלאַר געווען, צו קיין גוטס וועט פון דעם
 באַגעגעניש נישט צרויס. און הגם קאַלמבינע „שמעקט מיט
 זאלע בשמים פון דער היינטיקער שטעטישער פאַראיידלטקייט און
 קרענקלאַכער צאַרטקייט“ און הגם זי איז אויסגעפּוצט אין אַ
 שטערנקלייד, בלייבט דאָס האַרץ פון דעם יידישן פּורימשפּילער
 קאַלט און פאַרשלאָסן, זיין אויער—טויב צו אירע זיסע רייד
 און לאַקונגען.

וואַרום פון אַן אַנדער וועלט שטאַמט דער שטילער פּורים-
 שפּילער. איינגעבויגן זיין הויכע געשטאַלט, פאַרמרה-שחורהט זיין
 פנים, פאַרדאהט זיין בליק, געבראַכן און פאַרטערט זיין קול,
 אָפּגעלאָזן זיין גאַנג, אַ מסחר-וואַג אין זיין ציטריקער האַנט און
 אַן אַלטע, צעריסענע זייד-זשופּיצע אַרום זיין דאַרן גוף. אַזוי
 שטייט ער אין ווינקל, חלומט וועגן צייטן-גלי און אַדלער-פלי און
 פילט קוים, ווי קאַלמבינע צעברענט זיך אין אַ זינדיקן באַגער
 צו אים. און ערשט דאָן, אַז דער פאַרפירערישער פּישוף פון איר
 דופּטיקן לייב הויבט אים אָן צו פאַרשיכורן, רופּט ער אין זיין נויט
 די אַלטע זכּרונות פון אַמאָל, די לבנה-שאַטנס פון מרים, שולמית
 און רות. נענטערט זיך טאַנצנדיק מרים די שוועסטער, שוועבט
 שולמית די פּלה אין איר יונגפּרוילאַכן צויבער, בענטשט אים רות
 דעם ווייבס גרייטע טריישאַפּט. די גוטע זיסע זכּרונות שטאַרקן
 זיין האַרץ, ער ווערט ניצול פון דעם נסיון און קאָן זיך נאָך
 דורך אַ מעשהלע אָן אַן אָנהויב און אָן אַ סוף נוקם זיין פאַר
 דעם ביטערן, גרויזיקן שפּיל, וואָס יענע ביידע שפּיער האַבן
 מיט אים דעם שפּילער געשפּילט.

צוויי וועלטן. זייערע און אונזערע. גשמיות און רחניות.
 דער זינדיקער חומר און דער דעהיבענער גייסט. אַרלעקין און
 דער שטילער פּורימשפּילער. אַרלעקין, אין דער שיינער קאַלמ-

זינע פארליבט, לייגט איר לבנה-פערל און לבנה-קרענץ צו די פיס, גארט נאך אירע צעגליטע ליפן, נאך איר הייסן שויס. און דער פורימשפילער, צופרעמדער ביי צופרעמדער סעודה, ציטערט פאר דער זינד, אנטלויפט פאר דער „בלויער פרוי“, פאר געם בלענדעניש, פאר ליליתן. און בעת צרלעקין פארזינקט אין די ארעמס פון זיין געליבטער קאלאמבינע און געמינט אין זיי צוואמען מיט דער העכסטער לוסט אויך דעם טויט, שטייט דער שטילער פורימשפילער פארשעמט מיט אן אראפגעלאזטן קאפ.

צוויי וועלטן. און גובר איז די יידישע. איר ווארט איז דאס לעצטע. ברייט און ווייט טראגט זיך ישעיה הנביאם שטרעפן-דיק קול אין פארשעלט די „גרויסע זונה, וואס האט די אלוועלטן פארמיאוסט“.

די יידישע צניעות איז גובר די וועלטלאכע הפקרות. אפשר גאר דערפאר, ווייל זי בלייבט טויב פאר די פארפירערישע, זי-סע לאקונגען, ווייל פרומע ציכטיקע זכרונות היטן זי אפ, ווייל זי דערלאזט נישט דעם נסיון צו זיך, ווייל צווישן ביידע וועלטן שטייט—א פֿעסטע וואנט.

7

עיקע, שטייפע באוועגונגען פון מאריאנעטן, פארגליווער-טע, טיפישע פיגורן פון דער „קאמעדיא דעל ארטע“—און אן אויסגעפריינערטע, ראפנירטע שפראך, צופערו, וואס טוקט זיך אין מוזיקאלישע טיפענישן, פארשיכורט זיך מיט אליטעראציעס, דער-טרינקט דעם באגריף אין א צעשפריצטן פאנטאזן פון אָנאַמאַטאָ-פעאישע קלאנגען.

וואס איז דאס? פשטות צי איבערגעקניצלטיקייט? דער אויפגאנג פון א קולטור, צי איר אונטערגאנג? דער אָנהויב, צי דער סוף?

ווי פארצודאָקס דאָס זאָל נישט קלינגען: ביידעס. פון דער העכסטער, פיינסטער, ראפנירטעסטער סטיליזירונג וועבן זיך פערעם צו די איינפאלסטע, פשוטסטע, פרימיטיווסטע

פאַרמען. און ווי די מאָדערנע מאָלעריי און פלאַסטיק, וואָס הויבט
 היידער אָן צו שעפן פון דעם אייביקן קוואַל פון פאַלקישער שאַ-
 פונג און פון דעם נאָך עלטערן אורקוואַל פון דער אַלגעמיין-
 מענטשלעכער, עגיפטישער, כינעזישער און אַלטטערקישער קול-
 טור—זוכט אויך די מאָדערנע דיכטונג דעם וועג צו אַלטע, פאַר-
 געסענע, פרימיטיווע אויסדרוקן.

איר רייכע שפּע, איר גרויס פאַרמעג שיינקט זי אַוועק
 פאַר דעם איינעם גראַשן פון דער אלמנה, וואָס וועט אַמאָל אויך
 דער אייביקער וואָג דעם גבירס אוצרות איבערוועגן

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —

און דאָס בילד? דער קליינער זאל? דאָס אינטימע טעאַ-
 טער? די רעליעף-בינע, אויף וועלכער „די חתונהקע“ שפילט זיך
 אָפּ? וואו איז דאָס פאַרגעקומען? ווען?
 אין ערגיץ נישט. קיינמאָל. מער נישט אַ חלום, אַ שפיל פון
 פאַנטאַזיע, אַ ביינקשאַפט און—דער איינציקער וועג, וואָס
 פירט-אַריין אין דעם עצם פון בראַדערזאָנס שאַפונג, די איינצי-
 קע ראַם צו זיין בילד, די איינציקע מוזיק צו זיין „חתונהקע“.

פראָמעטידן.

(שטריכן צו ברעדערזאָנס „תחית המתים“ און קאָצינעט „פראָמעטידן“.)

1

עס איז געווען אַ גוטע אַלטע צייט.
דאָן האָט דער שרייבער באַדאַרפט נאָר אַרויסגיין אין גאַס
און וואָל האָט אים זיין שטיקל פּרנסה צוגעשיקט בהרחבה
געשוויבלט און געגריבלט האָט דאָס לעבן מיט מאַדנע
ברואים, משונהדיקע באַשעפענישן. און ער האָט געדאַרפט נאָר
די האַנט אויסשטרעקן, אַזאָ לעבעדיקן, צאַפּלדיקן נפש אַרויסלאָפּן,
און ווי ער גייט און שטייט, לעבט און וועבט, — אַפּמאַלן
און איז דער שרייבער געווען געבענטש מיט אַ שאַרפּער
אויג און מיט אַ מודיקער האַנט, און איז אים אָפּגעגאַלטן די
גאַנצע געשטאַלט מיט זיין בליק אַרומצונעמען און זי מיט אַלע
פּרטים אויסטאַקן — איז ער געווען אַ גדול בישראל.
איינג איז געווען דער האַריוואַנט פון דעם יידישן לעזער,
איינג דער האַריוואַנט פון דעם יידישן שרייבער, אָבער אין דער-
דאָזיקער איינגשאַפט האָבן געבליט טאַלאַנטן, זיינען געוואַקסן
גאונים, מייסטער פון צייכונג, מייסטער פון כאַראַקטעריסטיק,
מייסטער פון געשטאַלטונג
— קינסטלער.

צ' אויך דיכטער?

כ'ווייט נישט.

אויב דאָס אויג, וואָס טרערט, דאָס מויל, וואָס שמייכלט
 גוטתאָרציק, די האַנט, וואָס גלעט צערטלאַך און דאָס האַרץ.
 וואָס ציטערט-מיט אין ווייטאַק און צער מיט יעדן באַשעפעניש—
 מאַכן דעם דיכטער, דאָן זיינען זיי געווען דיכטער.
 און אויב דיכטן הייסט, זיך איינהאַרען אין די טונקעלע
 כחות פון דעם אייגענעם איך, אויפלאַקערן אין ווילדן באַגער,
 זיך פאַרברענען אין פלאַמענדיקער ליידנשאַפט, די הענט גאוהדיק
 צום הימל אויסשטרעקן, זיך מיט גאָט ראַנגלען—דאָן זיינען זיי
 קיין דיכטער נישט געווען.

און די היינטיקע, די יונגע, די „מאָדערנע“
 קיין קינסטלער זיינען זיי נאָך נישט. צו פאַרנעמלט איז
 נאָך זייער בליק, צו מוטשטש זייער פאַנטאַזיע, צו שוואַך נאָך
 זייערע כחות, צו זיי זאָלן קאָנען אויס דער פולקייט פון גע-
 דאַנקען און געפילן, קלאַנגען און טענער פאַרמירן קלאַרע, אַר-
 טיטעקטאַניש געגלידערטע אָרגאַניזמען.
 זיינען זיי דיכטער?

כ'ווייט ווידער נישט.

פאַרצן ביי זיי אַ באַגער, נאָר ער פלאַקערט נישט ווילד,
 זייער ליידנשאַפט פלאַמט נישט, זייער פייער ברענט נישט. זייערע
 געשטאַלטן זיינען אין די טונקלסטע ווינקעלאַך, אין די ווייטעסטע
 פאַרצווייגונגען פון זייער מח אויסגעטראָגן און אויסגעהויכט, נישט
 אין נביאישן ברען געשמאַלצן און נישט מיט האַרץ-בלוט גע-
 שפּייזט.

פאַרצן ביי איינעם אוצרות פון קלאַנגען און ער קאַרגט
 נישט מיט זיי, מיט פולער האַנט וואַרפט ער אַרום זיך. פאַלן

זיי ווי גלעזערנע פערל אויף הארטע שטיינער, שלאָגן זיך אָפּ צעשפאלטן זיך אין טויזנטער שאַרבנס, צעשפילן זיך אַ וויילע אין די זוניקע שטראַלן און פאַרקויקלען זיך ערגיץ ווייט, ווערן פאַרהילכט און פאַרגעסן.

פאַראַן ביים אַנדערן בילדער פון בלוטיקער בולטיקייט פאַרלירן זיי זיך אין דעם ווייטן תהום, ווערן צעשוואַמען אין דעם אומענדלאַכן רויט.

געדאַנקען ציען זיך. אייגענע און פרעמדע. טיף דורכגע- טראַכטע און ערגיץ וואו אויפגעכאַפטע; געדאַנקען, וואָס דרוקן דאָס אייגענע געמיט און געדאַנקען, וואָס קלינגען מיט אַ שוואַכע- קען ווידער-קול פון נעכטיקע, פאַרהילכטע קלאַנגען; געדאַנקען, וואָס גרילצן מיט שרייענדיקע טענער פון היינטמאָדישקייט און געדאַנקען, וואָס שעפטשען שטיל און צניעותדיק קולות פון איי- ביקייט. שליינגלען זיך די געדאַנקען, פלאַנטערן און קנוילן זיך און קאָנען זיך נישט אויסוועבן, קאָנען צו קיין רוה נישט קומען...

4

אין וואָס ליגט דער פח פון די „יונגע“? נישט אין דעם, וואָס זיי קאָנען, נאָר אין דעם, וואָס זיי ווילן. נישט אין דעם צל, וועלכן זיי האָבן דערגרייכט, נאָר אין דעם וועג, מיט וועלכן זיי גייען.

דער יידישער רעאַליזם איז געווען די פאַרהערלאַכונג פון דער פאַרדריפּעטער קאַפּאַטע מיט צעפלוויגענע פּאַלעס, דער אַפּאָ- טעאַז פון דעם לופטמענטש, די דיקטאַטור פון דער יאַרמולקע: פון דער קבצנישער, פּאַלעפּאַטישער, חסידישער אָדער אינטעלי- גענטישער יאַרמולקע.

די „יונגע“ איז איינגעוואָרן אין די מויערן פון פּתריא- לעווקע און טונעניאַדעווקע, גלופסק און קאַבצאַנסק. דאָס גי- פיל פון איינגקייט האָט זיך זיי געלעגט ווי אַ שטיין אויף דער ברוסט, די דומפיקע לופט האָט זיי געשטיקט. רעכטס אַ וואַנד, לינקס אַ וואַנד, קאַלטע, ליימיקע, קלעפיקע ערד אונטער די פיס

און א שטיק וויינענדיקער, פארמרה-שחורהטער, ימים-נוראימדיקער
וואַלקן איבערן קאָפּ.

איז וייער לאַזונג געוואָרן: אַרויס פון דער איינגשאַפט!
פריי אַפּאָטעמען! אַוועק די צאָמען! אַרעפּ די קייטן! פריי וואָל
דער געדאַנק געוועלטיקן. איבער צייטן אין דורות שוועבן. איי-
ביקייטן אַרומנעמען. וועלטן אויסמעסטן.

און זיי זיינען אַוועק מאַהאַמעטס תורה לערנען, ביי דער
אינדישער דרייאייניקייט טרימוטרי חכמה שעפן, פון קריסטוס
קוואַל טרינקען. נעבן די מלאכים, כרובים, שרפים, נעבן דער
מוטער רחל, משה רבינו, אַשמדאי, נעבן די ל"ו צדיקים, דעם
בעל שם הקדוש, דעם קאַצקער ז"ל לאַזן זיי פרינץ בודדע,
פראַנצישק פון אַססיוז אין מיקעל אַנדזשעלע פאַר דעם זביכול
אויפמאַרשירן. זיי בריינגען דעם גריכישן אַלימפּ צו דער קריסט-
לאַכער „גלגלחא" און לאַזן קריסטוסן אויפן קרייץ אַ שמועס פאַר-
פירן מיט פראַמעטעוסן און דעם שטן.

אויף די פליגלען פון ביינקשאַפט האָט זיי דער כח הדמיון
אין ווייטע וועלטן פאַרטראַגן. וואָלט נאָר ביי זיי דער „כח
הבנין",—די געשטאַלטונגס-קראַפט.—קלעקן, וואָלט זיך און דעם
רוישן פון זייערע פליגלען דער וועלטן-רייטס הערן, דער קאָס-
מישער אַטעם שפירן —

5

עס איז שוין אַמאָל איינער אין ווייטן וועג אַוועק. ווען
מענדעלעס שטילע, הנאהדיקע, גאַט-געבענטשטע רהיקייט אין
שלום-עליכמס גוטינקער האַרציקער שמייכל זיינען אים דערעסן
געוואָרן, האָט זיך פריץ אַפגעקערט פון דער יידישער גאַס און
זיך אַוועקגעלאָזן אין פרעמדע, אומבאַקאַנטע מדינות פון מענטש-
לאַכן גייסט. אָבער אַזוי ווייט איז ער נישט פאַרגאַנגען. צו
טיף האָט זיין שטאַם געוואַרצלט אין דער יידישער שול. פון
דאָרט האָט ער זיינע זאַפטן געצויגן און אַהין פלעגט ער שטענ-
דיק צוריקקומען.

די היינטיקע יוגנט איז מיט דער יידישער מסורה נישט איבעריק באשווערט, און מיט אנדערע אויגן קוקט זי אויף דער ארומיקער וועלט. פארשוואונדן געווארן איז פון איר האַרציאָנט דער יחיד מיט זיינע קליינינקע און קליינלאַכע דאגהלאַך, פאַר-שוואונדן די פנסת ישראל מיט איר נאַציאָנאַלן צער. אין אים פון בלוט פאַרזינקט היינט די גאַנצע מענטשהייט, אין זומפ פון מערדערישן רשעות ווערט זי דערטרונקען. פאַרביינקט זיך די נשמה פון דעם אַרימען, פאַרלאָזענעם פּאַעט-מענטש נאָך דער אויסלייזונג פון זינד און פיין, נאָך דעם „תּחית המתים“.

צעיָאָמען זיך ביי בראַדערזאָנען די מלכים, פרובים און שרפים איבער דער פאַרהילטער, שווייגנדיקער שכינה. קלאַגן זיך משה רבינו און מיקעל אַנדזשעלאַ איבער די חרוב-געוואָרענע שטעדט און טעמפלען, ביזערט זיך משהאַמעט איבער דער וועלט, וואָס פאַרזינקט אין רשעות, זנות און שיכרות, שפּעט אָפּ דער שטן פון דעם מענטשנס גייסט, וואָס האָט דעם גלויבן דערשטיקט. מיען זיך די טויטע לײַ צדיקים, דער בעל שם טוב און דער קאַצקער פאַר דער זינדיקער מענטשהייט, בעט יהושע הנוצרי רחמים, שלום ושלוח פאַר זי, וואָס ווייסן נישט, וואָס זיי טוען— ביז קין—דער מענטש—דערדריקט פונם עול פון זיין שווערער זינד, צעוויינט זיך ווי אַ קליין, אומבאַהאַלפן קינד, וואָס האָט זיך נאָך דער מאַמע פאַרביינקט. און בעת וועלטן ווערן הרוב, דער מענטש ליגט אין דער גסיסה און אַלע אין כאָר רופן, בעטן, גאַרן נאָך דער מאַמען, באַווייזט זיך רחל און פון איר מוטער-לאַכן צער גערייט באַפעלט גאָט, אַז „עס זאָל געשען אַנט פון הייליק אמת פון די מענטשן“.

אין דעם ווינציקן בילדל פון קליינעם פאַרנעם און קורצן אָטעם שפּאַרן זיך די פיל פיגורן אין איינגן רויס. פון דעם פינסטערן אין-סוף טויכן זיי אויף, זאָגן אָפּ זייער שפּרוך און ווערן ווי צעשוואומען און צעריינען, נישט די באַגרינדער פון רעליגיעס, נישט די פאַרשטייער פון וועלט-באַנעמונגען ריידן דאָ, נאָר עס הערן זיך ווי ווייטע אָפּקלאַנגען פון פאַרגליווערטע אי-דעען. שטום און אומבאַוועגלאַך, איינג און פרעמד איז די נאַ-

טור ארום, און די געטאָקטע פּערון פּאַרהילכֶן ערגיץ אין די
ווייטע, וויסטע וועלטן. נאָר קינס דורכגעווייטאָקטער רוף נאָך
דער מאַמען און רחלס גוטע מוטערלאַכע ווערטער רופן זיך אָפּ
מיט אַ צייטערדיקן ווידער-קול אין אונזער האַרצן
אַ ליינגערן אָטעם, אַ ברייטערן פּאַרנעם, געשטאַלטן פון
שאַרמערע, בולטערע קאָנטורן פּאַרמאָגט קאַציונעס „פּראָמעטעוס“.
ווי אין „תּוֹחַת הַמַּתִּים“ דרייט זיך דאָ אַלץ אַרום דער אידעע
פון אויטלייזונג, ווי דאָרט פּאַלט אויך דאָ דאָס לעצטע וואָרט
פון פּרויען-מויל. די יונגע פּרוי יאָ, וואָס האָט אין חלום אַ גאָט
איר ליבע געשיינקט און די מוטער מרים, וואָס האָט אַ גאָט דאָס
לעבן געשיינקט, זאָגן-אָן, „אַז ס'איז רייף די שעה, געקו-
מען איז די צייט“, די נאַכט וועט אויף דער וועלט אָנט
געשען“

אַבער נישט די גאולה גופא זעען מיר אין „פּראָמעטעוס“,
נאָר איין מאָמענט אין דעם פּראָצעס פון אויסלייזונג, איין פּאַ-
זע אין קאַמף צווישן די דריי געטער, די דריי סימבאָלן פון
דער מענטשלעכער אויסלייזונג: קריסטוס, דער צווישן פּאַרברע-
כער געקרייציקטער גאָט פון ליבע, פּראָמעטעוס, דער גאָט פון
גלייכהייט, וואָס האָט זיך נאָר וואָס אָפּגעריסן פון זיינע קייטן
און גייט מיט פּלאַם און האַמער היילן די אין רשעות פּאַר-
זונקענע וועלט, און דער שטן—דער שפּעטער און פּאַרפירער
און אין אמתן דער גאָט פון אינדיווידועלער פּרייהייט; צוויי
האַפּן געבולטיקט, דעם דריטן וואָרט דערזעלבער גורל. און אין
דער נאַכט, וואָס וויערט פון דער קרייציקונג ביז דער אויס-
לייזונג,—אין דערזאָזיקער פּישוף-נאַכט, באַגעגענען זיך די דריי
געטער אויף דער גלגלחא און גיבן אָפּ פּאַר זיך און דער וועלט
דין וחשבון פון זייער שליחות.

אַ טיפע אידעע, אַ גרויסער פּאַרנעם! אַבער דער איינדרוק,
וואָס באַקומט זיך פונם גאַנצן, איז ווייט נישט איבערצייגענדיק.
נישט ווייל די טענדענץ פּאַרטונקלט ערטערווייז די אידעע, נישט
ווייל דער איבערלאַכער צוואַמענבונד פון דעם הויפט-טייל מיט
דעם שטימונגספּוילן פּאַרשפּיל איז נישט קלאָר גענוג, נישט ווייל

דער אויסקלאנג פון דער פאָעמע איז מאַט אין די געשטאַלט
פון דער יונג-פרוי יאָ איז צום סוף אָן אַ שום אינערלאַכער גויט-
הענדיקייט איבערגענומען געוואָרן פון עסכילס, פּראָמעטעוס".
נאָר דערפאַר ווייל די שפּראַך—דעם דיכטערס אינסטרו-
מענט און מוזיק צוגלייך—קלינגט נישט מיט די סאַמע טיפּסטע,
סאַמע האַרציקסטע, טאַמע איידלסטע טענער. זי איז ברייט, פאַר-
שווענדעריש, צעגאַסן, וואו זי דאַרף זיין טיף, קנאַפּ און קאַרג.
זי קוואַלט, אָנשטאַט צו האַמערן, זי רייזט, אָנשטאַט צו שטורמען.

6

די אונטערשטע שורה? דער וועג פון די יונגע?—
כאַָס.

אַבער נישט דער כאַָס, וואָס פאַרשלינגט און פאַרטרינקט
אַלץ, נאָר יענער כאַָס, פון וועלכן די הימלען שפאַלטן זיך.
דאָס ליכט טיילט זיך אויס אין די וועלט ווערט ניי געשאַפּן.
דער כאַָס, פון וועלכן דער קאָס מאַס וועט געבוירן
נוערן

ערנסט טאלער: דער איבערקער, מאַסע מענטש

א בילד: מלחמה-טויט אין אַ שטאַלענעם קיווער אויפן טויטן שאַרבן מיט אַ פוסבין ווי אַ מאַרשעל-שטעקן אין האַנט. שלום-טויט אין אַ צילינדער אויפן שאַרבן און מיט אַ בונט-גע-קעסטלער פאַטשיילע אין האַנט. סקעלעטן פון טיטע זעלנער און אַפּיצירן אויסגעשטעלט אין ראָטעס. פאַר יעדער ראָטע אַן אַפּיציר. מלחמה-טויט קאַמאַנדעוועט. סקעלעטן פאַלען מיט צלמים ווי געווערן, קייקלען אייגענע שאַרבנס. אויף קאַמאַנדע פון קברים אַרויס, אויף קאַמאַנדע אין קברים אַריין.

אַ צווייט בילד: אויף דראַט-פאַרצוימונגען הענגען סקע-לעטן, מיט קאַלץ באַשפּריצט. נאַכט-וואַלקנס אַרום דער לבנה. ערד אויפגעריסען פון גראַנאַטן. פּלוצלונג צעווערטלעך זיך די סקעלעטן, טרייסלעך אַראָפּ די ערד פון די ביינער און לאָזן זיך גיין אַ וויסטן קאַראַהאַד אַרום דעם סקעלעט פון אַ דרייצנט-יאַריקער מיידל, אַ געשענדעטער דורך אַ ראָטע זעלנער, צום טויט אַ פאַרפּיניקטער.

(* ערנסט טאלער: דער איבערקער, דער געדאַנגל פון אַ מענטשן, איבערגעזעצט פון דייטש מיטן הסכם פון מחבר פון שרה ברענער, יידישער קולטור-פאַרלאַג בער-לין 1923.

ערנסט טאלער: מאַסע מענטש, אַ דראַמע פון דער סאַציאַלער רעוואָלוציע פון 20-טן, יאָרהונדערט איבערגעזעצט פון דייטש מיטן הסכם פון מחבר פון שרה ברענער פאַרלאַג „די העלט“ האַרשע 1922.

א דריט בילד: לאזארעט, א וואוינונג פון סאניטאר. זיבן
 ווייסע נאקעטע קאליקעס מיט קינסטלעכע שווארצע הענט און
 פיס, שפרייזן קנאקעדיקע, ווי אָנגעדרייטע מאַשינעס. דרייען
 ויך אויף קאָמאָנדע אויף רעכטס און אויף לינקס. פּראָפּעסאָר
 מיט אַ טויטן שאַרבן אויפן האַלדז און מיט טלענדדיקע אויגן-
 לעכער פון אונטער די גאַלדענע ברילן דעמאָנסטרירט. קוועלט.
 דער נייסטער אויפטו. טריומף פון דער וויטנשאַפט.

דריי בילדער, „שאַטנדיג און ממשותדיק“, ווייט און נאָנט.
 שאַרף און פאַרשוומען. מער צוגעטראַכט איידער געזען. מער
 אינטעלעקטועלע פּאָלעמיק, איידער דיכטערישע פּאָנטאַסטיק. אי-
 לוסטראַציעס צו דער פּאָלעמישער הויפטטעמע: וועלט-מלחמה-
 וועלט-שחיטה.

און מער נישט ווי אַן אילוסטראַציע צו דער דאָזיקער
 טעמע איז דער גאַנצער „אינהאַלט“, די גאַנצע „אַקציע“ פון
 דער „דראַמע“. דער וועג פון דעם דייטש-יידישן קינסטלער-
 מענטש. אַ וועג, וואָס פירט פון הפּקראַדיקער אויסגעוואַרצלטקייט
 דורך ענגן נאַציאָנאַליזם צו רעוואָלוציאָנערער מענטשן-פאַרבריי-
 דערונג. אַ וועג איבער הויכע שפיצן פון קינסטלערישער איינ-
 זאַמקייט און טיפע אָפּגרוגטן פון מענטשישן עלנד פון פּלערדיי
 מינים צו דעם באַגליקנדיקן געפיל פון אַלמענטשלעכער חברה-
 שאַפט. אַ וועג, אַ שווערער פּויל מיט פיין און ווייטאָג, מיט צער
 און צאַרן. אַ וועג, אַ לאַנגער, וואו יעדער אָפּשטעל - אַ פּשטעל
 נישט אָפּרו - יעדע statio, רינט אָפּ מיט האַרץ-בלוט,
 ווי קריסטוסעס stationes אויפן וועג פון פּילאַטוסעס פּאַלאַץ
 צו גגלחא, (וואָס זאָגט דעם יידישן לעזער דעם איבערוועצערס
 וואָרט „סטאַציע“?)!

דער עיקר בלייבט: מלחמה מיט דער מלחמה. ווער מיר
 קונסט, וואָס מיר געזען, ווען מיר טעכניק, צעוואַרפענע ביל-
 דער - טייל פּאָנטאַסטישע, אַנדערע ממשותדיקע. אַ פּאַרשפּיל,
 וואָס קאָן אויך געמאַלט זיין ווי אַ נאָכשפּיל, פּרוּווט קאָנסטרוק-
 טיוו צו פאַרבינדן דעם וואַקלדיקן בנין. פּרוּווט, באַווייזט עס
 גישט. אין דער געשטאַלט פון דער הויפט-פּערזאָן (דער סקולפּ-
 טור)

טאָפּ פרידריך) שטעקט נאָך אין גאַנצן דער מחבר אליין. פון אלע שפּאַרונקעלעך קוקט ער אַרויס. און טוט גאָר נישט, פּדי צו פאַרבאַהאַלטן זיין פּרצוף, פּדי איבערצוגעבן דער הויפּט־פּערזאָן אלע זיינע תּביעות און טענות צו דער וועלט. אין ערשטן בילד דאַרף זיך דער סקולפּטאָר־מחבר אָפּטרייטלען פונם נעכטן און מאַכן פּריי דעם וועג פאַרן מאָרגן. און ער טוט עס מיט אַ מין הילצערנער אומבאַהאַלפּנקייט. איינס נאָך איינס פּטרט ער אָפּ מיט עטלעכע מידע בלייכע ווערטער אלע „אידעאַלן“ פון נעכטן. נומער איינס: פּאַלק, נומער צוויי: משפּחה, נומער דריי: גאָט, נומער פּיר: פּריינט, נומער פינף: געליבטע.

דאָס איז נישט בלויז אַ פּראָגע פון נישט־קאָנען. דאָס איז אַ באַוואוסטזיניקער, בכיווניקער אָפּזאָג פון דעם גאַנצן ביז איצטיקן קינסטלעריש־דראַמאַטישן פּלי־זין. „צעבראָכן איז דער בוס פון גלאַנציקן קרישטאָל, חרוב דער היכל פון ווין שטראַלן און בלומיקע קראַנצן. דער מענטש שרייט צום דיכטער: דעם וועג ווייז!“ (פאַר וואָס פּעלט די פּערזיפּיצירטע הקדמה „די אויפּטרייסלונג“ אין דער יידישער איבערזעצונג?). דער סך־הכל: אַ פּראָטעסט קעגן דער וועלט־שחיטה. אַ פּראָטעסט וואָס פּלאַמט נישט, אָבער פּלאַקערט און צינדט. וואָס וואַרצלט נישט אין דער פּעטער ערד פון דיכטער־ישער שפּראַצנדיקער שפּע, נאָר שפּעט זיין יניקה פון דער טרוקן־זאַמדיקער ערד פון פּאַליטישער ליידיגשאַפּט. וואָס איז נישט אויסגעלייטערט אין ברען פון דיכטערישן פייער, אָבער אויסגע־ווייטיקט פון אַ מענטשיש האַרץ און אויפגעטרייסלט פון אַ מענטשיש געוויסן.

אַ פּאַפּלעט קעגן דער מלחמה.
אַ דאָקומענט פון היינטיקער צייט, פון היינטיקן מענטש.

* *

*

אַ וועג, גישט קיין געראַנגל. באַגעגעניש, נישט צוזאַ־מענטשוים. עקסטאַז, נישט קאַמף. (קאַלטער עקסטאַז). און אין עצם נישט דראַמאַטיש, נאָר עפּיש. די דער ציי־לונג פון דעם

פיינפולן וועג פון א מענטש, פון אונדזער מענטש. דער-
זיי לונג מיט אילוסטראציעס.

דאָ שטעקט דער טעות פון דער גאַנצער עקספרעסיאָניס-
טישער שיטה. פאָרם איז נישט אַ נאָך, אַ שפעטערדיקע, אַ צו-
געקומענע בעתן פראָצעס פון שאַפן, אַ צוגעקליבענע צו אַ סיו
זשעט. פאָרם רוט אין די אורטיפענישן פון דיכטערס נשמה,
רייט זיך איינצייטיק מיט די ערשטע נאָך פאַרשוואומענע קאָנ-
צעפציעס, וואַקסט דאָן צוזאַמען מיט דעם וואוקס פון ווערק
און דאָזט זיך קיינמאָל נישט אַפטיילן פון דער שאַפונג, קיי-
נמאָל נישט פאַרבייטן. פאָרם איז האַרטער מוּו, איז „חוק ולא יעבור“.
אין „מאַסע-מענטש“ געוועלטיקט דאָס געזעץ פון פאָרם.
דער שטאָף – אַ צאַפלידיק שטיק היינטיקייט. אָבער נישט אין
לאַנגע סטענגעס פונאַנדערגעוויקלט, נאָר אין פעסטע קניולן
אַרויסגעשטויסן. די שפראַך-נישט מידע און שלעפּנדיקע (ועלטן
לייכטרייטימזירטע) פראָזע, ווי אין „איבערקער“, נאָר פליסנדי-
קער, בריוונדיקער, פרייער פערז. דער „דיאַלאָג“ געשפיצט,
ערטערווייזט ביז צו עפיגראַמאַטישער שאַרפּקייט. שטימונג פון
קאַמף. האַרטע צוזאַמענשטויסן. דאָס שלאַכט-פעלד – נישט דעם
דיכטערס פאַנטאַזיע, נאָר רעאַל (נישט רעאַליסטיש) געשעעניש:
דער רעוואָלוציאָנערער קאַמף פון אַרבעטער-קלאַס פאַר דער
מאַכט. די צדדים-שאַרף אָפּגעשיידט. נישט צעשוואומען אין
דיכטערס „אין“ און אין זיינע גילגולים. פון איין זייט מאַסע,
פון דער אַנדערער מענטש. מאַסע אין טאַפעלער געשטאַלט:
(1) קיבוץ, געזעמל, כאָר, עכאָ און (2) אָננאַמענדיקער, איר
טוען און איר שווערט. מענטש – נישט דער דיכטער (ווי סקולפ-
טאָר פרידריך אין „איבערקער“!) נאָר די פרוי (אין דער רשימה
מיט איר נאָמען – אירענע סאָניאַ, אין טעקסט בלויז – „די פרוי“).
די פרוי צווישען צוויי וועלטען: די אַלטע („דער מאַן“)
און די נייע „דער אָננאַמענדיקער“. צום מאַן, דעם קאַרקטן
באַזמטער פון דער מלוכה, – טרייבט זי דאָס בלוט, צום אָננאַ-
מענדיקן (מאַסע) רופט זי די טאַט. שטייט זי, די פירערין, אין
דער מיט צווישן צוויי פייערן. צו ביידע געשמידט, פון ביידע

געברענט און געבראָטן און מיט ביידע אין שטענדיקן און איי-
ביקן קאַמף.

מאַסע און מענטש. נישט דער קלאַטישער אַנטיסעו: אינ-
דיווידואום קעגן מאַסע, יחיד קעגן פּלל. נאָר מאַסע קעגן מענטש,
בלידע סטיכע קעגן וואַליק געוויסן. מאַסע – נישט ווילדע חיה
מיט אויפגעפלאַמטע רויע אינסטינקטען. נאָר קאַלטע, שטאַרקע,
שטראַפּנדיקע נויט ווענדיקייט. עלעמענטאַרע קראַפט, וואָס
צעטרעט, צערייבט, צעמאַלט אַלץ. נישט וויל זי וויל, נאָר
וויל זי מוז, וויל דאָס איז איר שליחות, אַפצורייניקן די
וועלט פון רשעות. און דער מענטש שטעלט זיך איר אַנטקעגן,
נישט, וויל ער וויל, נאָר וויל ער מוז. וויל דאָס איז זיין
שליחות, מיט זיין אייגן בלוט צו באַמיסטיקן די וועלט פאַר
דער אויפגייענדיקער זריעה. נישט דער מענטש איז שולדיק,
נישט די מאַסע. ביידע זענען שולדיק און ביידע גערעכט.

צוויי איז אַוועקגעשטעלט דער טראַגישער קאַנפּליקט
אין „מאַסע מענטש“. אַוועקגעשטעלט, נישט אַדורכגעפירט. אויפ-
גענומען, נישט אויסגעטראַגן. קאַנסטרווירט, נישט געשטאַלטיקט.
דורכגעטראַכט, נישט דיכטעריש דורכגעלעבט.

די סיבה דערנאָך? אין דער הקדמה צו דער צווייטער
דייטשער אויפלאַגע דערציילט דער מחבר וועגן אַן אינעוויי-
ניקדיקער געבונדנקייט, וועגן אַ מענטשלעכער שעמעווודיקייט,
וואָס האָט אין יענע טעג (1919), גלייך נאָך דער דייטשער רע-
זאָלוציע) נישט דערלאָזט קינסטלעריש פאַרמען פּערזענלעכע
איבערלעפונגען, און נישט פאַרמאָגט דעט ווילן צו ריינער
קינסטלערישער אָב-עקטיווירונג. „דאָס אומגעהייערע פון די רע-
זאָלוציע-טעג איז נישט געוואָרן קיין נשמה-בילד פון די רע-
זאָלוציע-טעג, עס איז געווען ווייטיקדיק, פיינפול נשמה-
עלעמענט, נשמה-כאַס“.

וויכטיקע גרייזן

	אָנשטאַט	פ. ש.	ז. ש.
צורף זין	עולם. און ווי	אויבן פון	14 11
זאָל—ווי קאַלט	זאָל.—ווי קאַלט	אויבן "	15 11
אָן בילעטן, יענע	אָן בילעטן, יענע	אויבן "	12 23
דער זאָל. דאָ	דער זאָל, דאָ	אויבן "	14 "
דער טעאַטראַלישער	דאָס טעאַטראַלישער	אויבן "	9 45
טוואַרדאָ	דוואַרדאָ	אויבן "	13 57
דזשיעלנאָ 1	דזשיעלנאָ	" "	7 58
אין פאַרטער	און פאַרטער	" "	6 60
רונדבוי	רונדבוי	" "	14 "
וועגן, לאָזט	וועגן. לאָזט	" "	7 75
וכדומה וואוילע זאָכן	וכדומה—וואוילע זאָכן	" "	16 76
ווייטע מקומות, פרעמדע	ווייטע מקומות. פרעמדע	" "	7 81
ספקות	ספקות	אויבן "	11 86
אינסטינקטן, געפינט	אינסטינקטן געפינט	" "	4 94
קאָנטראַדיקציע אין	קאָנטראַדיקציע און,	אויבן "	3 95
גאליק-בייזלאַך	גאליק-בייזלאַך	" "	1 98
נאַכבוש (דער זיידע).	נאַכבוש. (דער זיידע)	" "	6 "
אינדיווי-	אינדיווי	אויבן "	9 103
אונטערטאָן!	אונטערטאָן!	" "	4 106
אָפּעריקער	אָפּערינער	" "	13 102
עס גייט	ער גייט	אויבן "	9 130
אָפּער, ליידער	אָפּער, ליידער	אויבן "	1 135
דער אַנדערער	דער אַנדערער—	אויבן "	14 141
שרייבער אַנטשיץ	טרייבער אַנטשיץ	" "	9 145
אייזערנע פּויסט,	אייזערנער פּויסט.	" "	3 154
ערד און דאָס	ערד איז דאָס	אויבן "	4 155
נאַטוראַליזם	נאַטוראַליזם	אויבן "	12 162
Vorspiel	Varspiel	אויבן "	2 "

מיכאל ווייכערט

טעאָטער און דראַמע

צווייטער באַנד

צווייטע פאַרגרעסערטע אויפלאַגע

1 9 2 6

ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין

Printed in Poland

M. Wejchert. — „Teatr i Dramat“. Część II.
Drukarnia „Wyd. Wileńskie“ B. Kleckina, Wilno

סדר

5	רעושי
8	העלד
12	מענטש
13	אקטיאָר
15	שונד
18	מוזיק
20	אָפּערעטקע
22	ליטעראַטור
26	אינסצעניאָנאַציע
30	געשיכטע
34	עקספרעסיאָניזם
38	אָפּקער
41	טעמפּעראַמענט
43	נבול פּה
46	הומאָר
48	באַניונג
49	רעציטאַציע
52	לעקציע
53	נעכטן
56	היינט
60	אייראָפּע
63	אַטמאָספּער
66	מאַשינע
69	סחורה
72	באַאַרבעטונג
76	שפיגל
79	רעאַקציע

83	רעוויזיע
86	רעפריזן
88	? ? ?
91	זכרונות
96	סטיכיע
98	קאָפּיע
101	מוזיי
106	עבודה
109	שיטה
112	איבערזעצונג
116	לעגענדע
119	אויסגראָבונג
122	מיסטאָפּיקאַציע
124	רעקאָנסטרוקציע
126	ראָלן
131	בירע
133	ערפּאָלג
135	כאַאָט
137	רעפּלעקסן
141	קוליסן
144	טעאָריע
148	עקזאָטיק
153	אידעע
157	עגאָטיזם
161	פּאָליטיק
164	סירפּריזן
167	צניעות
170	יידישקייט
174	קאָניונקטור
176	ראָמאַנטיק
179	צירק
182	ברעקלעך

דאָס איז אַ בוך פאַרן פריינט פון יידישן טעאַטער. עס
איז אויסן צו פאַרינטערעטירן אים מיט די פּראָבלעמען פון
טעאַטראַלער שאַפונג. נישט דורך טעאַרעטישע הקירות, נאָר מיט
דער הילף פון לעבעדיקע ביישפּילן. די אויפפירונג אין יידישן
אָדער פּוילישן טעאַטער איז נישט דער אינהאַלט פון אַ קאַפיטל,
נאָר דער גורם. די קאַנווע, אויף וועלכער ס'וועבן זיך געדאַג-
קען. פאַרשידענע, פאַרשידנאַרטיקע. און נאָר איינס פאַרבינדט
זיי, דער ציל: יידיש טעאַטער.

מ' 77.

רעזשי

טאָג און נאַכט, טראַגעדיע אין 3 אַקטן, פון די איבערגעבליבענע פּתבים
פון ש. אַג-סקי, פּאַרענדיקט דורך א. קאַזינעו. רעזשי ל. קאַדיטאַן.

1

אַ גראַמע, רעכטווינקליקע שטוב. געשלאָסענע ווענט. פּלאַ-
כער סופּיט. ווינלעך און באַקוועמלעך, בכּבוּדיק און באַלעבאַ-
טיש. סצענישער נאַטוראַליזם.

פּאַרנט - כּמעט פּראַסצעניום - רעכטס און לינקס, שטאַט
טירן, צוויי גאַנץ טיפע, געוועלפטע עפענונגען. אויסגעוהוילט,
נידריק, שווער, מאַסיק. ווי אין אַלטע קלויסטערגענג. סטי-
ליזאַציע.

אין דער הינטערוואַנט פון ביידע זייטן צוויי בויגנפענצ-
טער, דורך שייבלעך געפערטלט, געאַכטלט, געצוועלפטלט. יע-
דעס פון זיי נישט גענוג ברייט און ווייט, אַריינצונעמען,
אַריינצוזאַפּן אין זיך די גאַנצע לאַנדשאַפט און נישט גע-
נוג הויך און שמאַל, אויפצוכאַפּן, אַיינצוראַמען דאָס שרע-
קעדיקע בילד פון דער מיל: דאָס איינע בילד, וואָס לייגט
זיך און דריקט מיט אַ שווערער משא אויף מוח און האַרץ.
פענצטער צוליב טאַפעלונג און פּאַרמאַט - אָן אויסדריק, אָן
כאַראַקטער.

און פאַר די פענצטער פּלאַטערן ליבלעך ווייסע פּיר-
הענגלעך און די ווענט בליען אין ליבלעך ראָזע קאַלירן און
אַ פּאַרביקער פּאַס באַצירט זיי און באַשיינט זיי. אַ פּאַן פּאַר
אַ פינצטערער טראַגעדיע פון אַ רביץ אַ ממזר, ווען זיינע
קאָזאַקישע געבליטן צעשפּילן זיך און שדיידערן אים פון איין
תּהום אין אַנדערן.

און הינטער דעם לינקן פענצטער קוקט אַריין אַ ריזידי-
קער נישטגוטער מיט צוויי הערנער, מיט נאָז און מויל און
די צוויי באַווסטע רויטע אויגן-לעמפלעך: די מיל מיט די

ווינטפליגלען. סימבאָליש אויסגעטייטשט. אַן איידעלע, דיסקרע-
טע אָנצוהערעניש.

און איבער דער שטוב קיניגט אַן אָרון קודש. אויבן
אָן, אויף דער הינטערוואַנט, צווישן ביידע פענצטער שטרעקט
ער זיך אין דער הויך ביז צום סופיט, שפאַרט ער זיך ברייט
און בייכיק אין שטוב אַריין. אין דעם ווינקל, וואָס צווישן
אָרון קודש און פענצטער, בלייבט אין יעדן אַקט עמיץ אַז-
דערש שטיין, דרייט זיך אויס מיט'ן הינטן צו די איבעריקע,
שפאַרט זיך אָן אין אָרון קודש, לָאָזט אַראָפּ דעם קאַפּ, פאַר-
גראָבט אים אין די הענט און שטייט אַזוי לאַנג אָפּ אין דער
דאָזיקער אויסדריק פּולער פּאָזיציע, ביי... מען דאַרף
אים ווידער האָבן אויף דער בינע. אין ערשטן אַקט טוט עס
דער רבי, אין צווייטן דער גבאי, אין דריטן דער מחותן
רעזשיסערישע אַרטיטעקטאָריק.

אין סאַמע מיטן שטוב, צווישן עטלעכע פאַריתומטע שטולן,
גרוי איבערגעצויגענע, צעשפּרייט זיך תקיפּיש און באַלעבאַטיש
אַ ברייטע סאַפע מיט אַן אָנלען. איר ווייכער, פּוכיקער פּלוש
פילט זיך אַרויס אונטער דעם גרויען איבערצוג. זי דינט צו
אַ צאַרטער טעט-אַ-טעט-סצענע צווישן דעם רבין און מרים אין
ערשטן אַקט, זי טוליעט די קראַנקע ביינער פון דער שטאַרב-
דיקער רביצין-מוטער אין צווייטן, זי קילט די פאַרברענטע
אברים פונם שטאַרבנדיקן רבין אין דריטן.
סימבאָלישער רעקוויזיט.

אַז דער פירעהאַנג הויבט זיך אויף צום ערשטן מאָל,
שפאַנט די רביצין-מוטער פון רעכטס אויף לינקס און פון
לינקס אויף רעכטס דורך דער גאַנצער ברייט פון דער בינע.
שפאַנט ערנסט און מאַיעסטעטיש, אָנגעשפאַרט אויף אַ שטעקן:
מירעלע אפרת.

דראַמאַטישער אויפטאַקט פאַר דער טראַגעדיע אין
רבינס מוח.

הינטער די פענצטער ציט זיך מיט תּציל-ממות-פּושקע-
געקלאַפּ און וויבער-געיאַמער אַ לוייה. אַ צווייטע, אַ דריטע.

א פערטע. מגפה־שטימונג. און די צווייטע הרגעט אָפּ די ער־
שטע, די דריטע די צווייטע, די פערטע די דריטע.

וואָס בלייבט?

א ביסל טרוקענע פּאָליקס־ראַמאַנטיק, א ביסל שטייפער
נאַטוראַליזם, א ביסל נעבעכדיקע פּלומרשט־סטיליאַציע, און אַלץ
אנדערע צופעליק און איבעריק, סתם אַזוי זיך, גלאַט אין דער
וועלט אַרײַן, אָן זין און אָן געדאַנק.
דער סצענישער לבוש פון „טאַג און נאַכט“.

2

און דער דראַמאַטישער תּוּכּן?

א גראַנדיאָזער אײַנפאַל, דראַמאַטיש ביז גאַר. זײ
הויפּט־פיגור—אַ רבי. די אײַנציקע דראַמאַטישע געשטאַלט
אין פאַרגאַנגענעם ייִדישן לעבן. טויזנטפאַך געבונדן און אָן
אַן ערך פּרײַ. דער האַר און באַפעלער פון צענדליקער טויזנ־
טער און זייער לעצטער קנעכט, זייער מליץ יושר, דער הי־
טער פון זייערע נשמות. דער טרעגער פון דער דינאַסטי־
שער אידעע, וואָס מוז ליבן און ליידן, העלפן און דינען
אַ גאַנץ פּאָליק. זײַן האַרץ דורכגעזאַפט מיטן צער פון פּלל
ישראל און זײַנע אויגן געווענדט צו די ליכטיקע אבות אין
הימל.

נאָר פּרוּצלונג הויבט זיך אָן זײַן וועלט צו וואַקלען
אין אירע יסודות. דער עולם פאַרלירט דעם צוטרוי צו אים.
די קייט, וואָס פאַרבינדט אים מיט די אבות און דינט אים אין
שווערע שעהן פאַר אַן אָנהאַלט, ווערט אין זײַן באַווסטזײַן
ברוטאַל איבערגעריסן. ער ווערט פּרײַ, אומגעבונדן, הפּקר.
זײַנע חושים—דאָס גאַנצע לעבן געבונדן—רייסן פון זיך מיט
אַמאָל די פענטעס און צעשפּילן זיך ווילד. דער דראַמאַטי־
שער העלד.

די געשטאַלט, ווי דער מחבר האָט זי אין זײַנע ליכ־
טיקסטע מאַמענטן געפּילט. געפּילט, אָבער נישט געשאַפּן. אַ
גראַנדיאָזע אידעע, און נישט קיין ברעקל מער, ווי די טרוקע־

נע אידעע. נישט פארקערפערט און נישט פארגייסטיקט. די געשטאלטן אַרום רבין נישט פלייש און בלוט, כדי צו לעבן אָן אייגן לעבן און נישט שאַרף און געשפענסטיש, כדי צו ווירקן ווי אויטשטראַלונגען פונם רבינס מוח. די מחיצה צווישן באַוווּסטזיין און אונטערבאַוווּסטזיין, וואָר און חלום, טאַט און דמיון, טאָג און נאַכט פאַרשוונדן. אָבער נישט צו אַ העכערער איינהייט, צו אַ קינסטלערישן סינטעז דערהויבן, נאָר אַראַבגע- דריקט, פאַרווישט, מטושטש. די שפראַך ביז גאָר נישטדראַ- מאַטיש. דער דיאַלאָג, אַפילו אין די הויפטסצענעס פון אַרינ- דיקער אומבאַהאַלפנקייט. דער דראַמאַטישער אויפבויע קלאַגעדיק. די טעאַטראַלישע עפעקטן צוגעטראַכט.

3

דאָס איינציקע געווינס פון אָוונט: דער אַקטיאָר. דער יידישער אַקטיאָר. נישט דאָס פאַרטיקע, פאַרענדיקטע, „אָוועק- געשטעלטע“ אין אים. נאָר דאָס זוכנדיקע, די אַנשטרענגונג, דער ווילן. דער נייער וועג. דאָס אַראַפנידערן אין די תהומות פון מענשלעכן אונטערבאַוווּסטזיין און דאָס שטייגן אין די הימלען פון איבערמענשלעכער בענקשאַפט „אַ לייטער שטייט פון זרערד און ביז צום הימל, אויף איר מלאכים שטייגן אויף און אָפּ, אַפילו זיי צום שטייגן ברויכן שטאַפלען, בפרט אַ מענטש. (טאָג און נאַכט)

„ווילנער טרופע“ נאָועמבער 1921

העלד

„דער קאַרגער“ פון מאַליער, יודיש. א. איינהאַרן, רעזשי: ז. טורקאוו.

פון אַלע פיעסן מאַליערס איז „דער קאַרגער“ אָן ספק דער פאַסיקסטער אויף אַריינצופירן פובליקום און אַקטיאָר אין מאַליערס וועלט. ער גיט דאָס בעסטע בילד פון מאַליערס פער- זענלעכקייט, דעם ריכטיקסטן איבערשניט פון זיין שאַפן: ער

זויזט מאָליערן דעם כאַראַקטער־שילדערער און איינצייטיק מאָליערן דעם שפּאַסיקן לץ. „דער קאַרגער“ איז נישט אַזוי ענג פאַרוואַקסן מיט דער פּראַנציווישער הויכער געזעלשאַפט פון מאָליערס צייטן, ווי למשל „דאָן זשוואַן“ און נישט אַזוי טיף פאַרוואַקסלט אין זיין בירגערלעכער וועלט, ווי למשל „דאַנדען“. די טעמע איז נישט אַזוי פּרעמד דעם יידישן האַרצן, ווי למשל די טעמע פון „טאַרטיוף“ (קריסטלעכע צביעות) אָדער „מיזאַנטראָפּ“ (שנאה צו מענטשן). קמזנות איז דווקא אַ יידישע זאַך און אַ קאַרגער, ביזער פּאַטער טרעפט זיך אויך אין אַ יידישער משפּחה. „דער קאַרגער“ איז אין היפּך צו אַנ-דערע פינאַנסיקע קאָמעדיעס פון מאָליערן געשריבן אין פּראַ-זע. ווי וואָלט זיך אונזער אַרטיסט אין „צענטראַל“ שוין ביים ערשטן אַרויספאַר אין ליטעראַרישן רעפּערטואַר געגעבן אַן עצה מיט פּערזן?

די פּראָגע, ווי אַזוי מאָליערן צו מאָדערניזירן, ווי אַזוי אים מאַכן צוגענגלעך פאַרן היינטיקער טעאַטער־גייער, עקבערט די מוחות פון איראָפּעיִשע רעזשיסערן און דראַמאַ-טורגן. מאַקס ריינהאַרט, וואָס האָט אַן אַנדער מאָל דווקא האַלד אַ היבש ביסל פּאַיאַצטווע אויף דער בינע, האָט פאַר זיין טעאַטער אויסגעשריבן ביי קאַרל שטערנהיים, דעם אומ-ברחמנותדיק־טרוקענעם און גליווערדיק־קאַלטן קאָמעדיען־שריי-בער, אַ מאָדערניזאַציע פונם „קאַרגן“. עס איז צוגעקומען אַ נייער צווייטער אַקט ביי קלעאַנען אין שטוב, בעת ער מאַכט טואַלעט. דאָ ווערט ברייטלעך אָפּגעמאַלט די אויסברענגעריי פון דעם זון — אַ קאָנטראַסט צום קמזנות פון דעם פּאַטער. די געשטאַלט פון קאַרגן האָט באַקומען אַ רוק צו דער טראַגישער זייט. אין פּוילישן טעאַטער ווידער אינסצענירט מען מאָליערן אין אַ שפּיל־עוודיקן הונק־טאַן און מען פּרוּווט צו ווירקן מיט אויסטערליש־רייכע דעקאָראַציעס און בוגטע קאָסטימען. אין „צענטראַל“ איז די דעקאָראַציע געווען גאַנץ פשוט, פּמעט פּורטאַניש. איינמאַלע איינפאַרביקע (וויאָלעטע) ווענט, דורכגעבראַכן רעכטס און לינקס מיט עפענונגען, צו וועלכע

עס פירן טרעפלעך, און גאָר אין הינטערגרונט זענען אַ חוץ דער טיר-עפענונג געווען פון די זייטן צוויי פענסטער-אויסשניטן. עטלעכע ווייסע נידעריקע פירקאנטיקע טאָבאָרעטן ביי די ווענט זענען געווען דאָס איינציקע מעבל אויף דער בינע. אַ באַשיידע-נע, נייטראַלע ראַם, מיט געשמאַק און אָן פּרעטענסיעס. דער עיקר איז געבליבן דאָס שפּילן.

די עובדא פון דער רעזשי איז געווען: צו באַלאַגטירן צווישן דעם כאַראַקטער-קאָמישן און אַקטיאָריש-שפּילעווידיקן (סיי-טואַציע-קאָמישן) עלעמענט פון דער פּיעסע. אַזוי, אַז דאָס פּוב-ליקום זאָל נישט קאָנען אויף איין וויילע אָפּרייסן די אויגן פון דער בינע. אַז עס זאָל נישט האָבן קיין צייט זיך צו פאַרטראַכטן וועגן דער אומוואַרשיינלעכקייט פון כאַראַקטערן, סיטואַציע, אינטריגע. דאָס צונויפגיסן דעם פּערטן מיטן דריטן אַקט און עטלעכע שטריכן אין טעקסט זענען געווען אַ געלונד-גענע דראַמאַטורגישע אָפּערעאַציע, וואָס האָט אַסך מיטגעהאַלפּן צו באַלעבן די אַקציע און צו פאַרגיכערן דעם טעמפּ.

מען וואָלט מיינען, אַז דאָס שפּילעווידיקע, דאָס לצנישע איז דעם אַקטיאָר פון „צענטראַל“ אי נענטער צום האַרצן, אי לייכטער צום שפּילן. אין דער אמתן האָט דער „אַלטער“ יידישער פּראָפּעסיאָנאַליסט אַ געוואַלדיקן דרך-אָרץ פאַר „ליטע-ראַטור“, און פּאַקטיש איז נישט פאַראַן קיין שווערערע זאַך ווי נישט איבערצוכאַפּן די מאַס דווקא אין לצנות. בכלל איז די דאָזיקע פּאַנאַצטווע, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר מאַליערן און זיין טעאַטער, אַדורך בשלום. מען האָט מיט אַ סך קוראָזש אין פירן געהוידעט האַרפּאַנגאַנען, בעת ער איז לויפנדיק געפאַלן. מען האָט נישט געקאַרגט מיט קונציקע פאַ-רוקן, אָנגעקלעפטע געז, שרייענדיקע מאַסקעס, אויסגעשטאַפּטע בייכער. די דינער, איינער אָנגעבלאָזן, דער צווייטער אויסגע-דאַרט, ביידע קוויטשענדיק, אין זייערע באַוועגונגען מאַריאַנע-טיש און שטייף זענען נישט געווען אין גייסט פון מאַליערן. וואָס האָט מער פאַר אַלץ-און דווקא ביי דינער – ליב לע-בעדיקייט און רירעווידיקייט. דער קאָמיסאָר איז גאָר שרעקעווי-

דיק געווען אויסגעשמירט און אויסגעקלעבט און גאַנץ ווילד
געפאָכעט מיט אלע אברים. אָבער עליזאַ (אידאַ קאַמינסקאַ)
האַט זיך באַוועגט גראַציעז און לעבעדיק און זשאַקס (לאַנג
דוי) קאַמיוז איז געווען פון עכטן סאַרט. ווי דער אָנגעדראַ-
לעטער קוכאַר-פורמאַן פלייבט שטענדיק רויק און מאַיעסטעטיש,
ווי ער פאַרלירט נישט אַפילו אויף איין וויילע זיין ערנסטע
האַלטונג לגבי אלע געשעענישן, ווי עס פאַסט פאַר איינעם,
וואָס האָט אַזאַ וויכטיק שליחות אויף דער וועלט: צו זיין ביי
האַרפאַנגען פורמאַן און קוכאַר צוגלייך—דאָס איז הומאָר פון
ריינסטן קוואַל.

און אויף דעם דאָזיקן לייכטן, שפילעוודיקן, ליכטיקן פאַן—
די פינצטערע געשטאַלט פון דעם קאַרגן. מאַלער פלעגט
אים שפילן שוואַרץ אין שוואַרץ: שוואַרצער וועסטנשענצער,
שוואַרצע הויזן, שוואַרצער מאַנטל און אַפילו די שפיצן—שוואַרץ.
אויך האַרפאַנגן איז אַ קאַמישע פיגור. אָבער זיין קאַמיוז איז
פון אַן אַנדערער מדרגה. ער קומט פון אַ שווער געמיט, ער
קלינגט נישט רייך, ער איז אויסגעמישט מיט אויסגעשרייען פון
אַ שווער געפייניקטער בריאה. אַזוי איז געווען דער קאַרגער
אין „צענטראַל“ (ז. טורקאָוו). מיט דער איינגעקניקטער האַל-
טונג, מיט דעם דאַרן גוף, מיט די דינע פיסלעך, מיט דעם
אויסגעטריקטן פנים, מיט דעם גרויסן גרויען פליך, אויף
וועלכן עס זענען פאַרנט נאָך עטלעכע הערלעך ווי אויף חווק
געזליבן, מיט דעם אויסגעציפטן קאָזע-בערדל האָט ער געווירקט
קאַמיש. נאָר אין זיין שטים האָט מיטגעציטערט אַ מאַדנער
טרוקענער בייטאַן, אין זיין אויג האָט געפלאַקערט אַן אומ-
היימלעך פייער, און זיין גאַנצער קערפער האָט זיך געטרייסלט,
גלייך עפעס אַ פרעמדע קראַפט וואָלט מיט אים געוואָרפן.
אָבער פלוצלונג נאָך דער גנבה ווערט ער ווי איבערגעביטן.
ער ווערט פלינק, עלאַסטיש. זיין קערפער גלייכט זיך אויס,
זיין שטים קלינגט הויז. ער ווערט „טראַגיש“. און דאָ פאַר-
פעלט דעם אַרטיסט אָטעם אין דער ברוסט, שוונג אין די
באַוועגונגען, איבערציגנדיקער קינסטלערישער אמת. ער ווערט

פאטעטיש, טעאטראליש, קולטנרליסעריש.

דאָ שטעקט דער טעות אין דעם באַנעמען די ראָל. אמת, אַז ביי האַרפּאַנגען קומט פּאַר אין מאַמענט, ווען ער דער-וויסט זיך פון דער גנבה, אַן איבערבראַך. אָבער טראַגיש ווערט האַרפּאַנגען דעריבער נישט. זיין כאַראַקטער בייט זיך נישט. דער איבערבראַך איז פון אַן אַנדערן מין. ווילדע פייערלעך, וואָס זענען געווען באַהאַלטן ערגעץ טיף אין די ווינקלעך פון זיין נשמה, פּויון אַרויס איצט, ווען ער האָט פאַרלוירן זיין אָנהאַלט און לעקן דעם מח מיט צונגען פון שגעון. „דער קאַרגער“ איז נישט קיין העלד, ליידנשאַפטלעך צעפלאַמט, נאָר אַן אומהיימלעך צעפלאַקערטע ליידנשאַפט, וואָס האָט זיך אָנגעזעצט אויף אַ מענטשלעכער בריאה.

טעאטער „צענטראַל“ אויגוסט 1921

מענטש

„דער רעוויזאָר“ פון גאַנאָל, יידיש, סעגאַלאַוויטש, רעזשי: לאַנדוי און סאַמבערג

ביי גאַנאָלן איז די עובדא פון אַקטיאָר אָן אַן ערך שווערער ווי ביי מאַליערן. מאַליערס געשטאַלטן זענען טעאָטעריפֿיגורן. עס איז גענוג אונטערצוכאַפּן איין שטריך פון זייער כאַראַקטער, אַרויסצואַרבעטן אים שאַרף און מען קאָן זיך ווייזן אויף דער בינע. גאַנאָלס געשטאַלטן זענען מענטשן, היינטיקע, קאָמפּליצירטע. מאַליערן אינטערעסירט די פּאַטאַלאָ-גיע פון אַ ליידנשאַפט, גאַנאָלן די פּסיכאָלאָגיע פון אַ מענטש. מאַליער חווקט זיך אָפּ פון זיינע „העלדן“ און שיקט זיי צו אַלדי רוחות. גאַנאָל האָט ליב זיינע קליינע מענטשעלעך און מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן דעקט ער אויף די שוואַכקייט און-דעם מענטשלעכן פונק אפילו אין נידעריקסטן באַשעפּעניש. דער גאַראַדניטשי דרייט, שווינדלט, נעמט כאַבאַר, מאַכט אַנשטעלן, לעקט זיך אונטער צו די, וואָס שטייען איבער אים, רודפט ווילד די, וואָס זענען אָפהענגיק פון אים. אָבער זיין

גאַנץ לעבן פירט ער אַ שווערן קאַמף פאַרן קיום, איז מפרנס
 פון אַ לעכערלעך קליינער פענסיע זיין משפחה, פירט אַ ברייט
 הויז און לעבט אין אַ שטענדיקער אָנשטרענגונג, אין אייביקער
 דעפענזיוו קעגן אַלע מינים אָנשיקענישן, וואָס קאָנען מאַכן
 אַ סוף צו זיין „אַמטלעכער“ קאַריערע. כלעסטאַקאָוו איז נישט
 ווייניקער קאָמפּליצירט. ער לעבט איבער אַליין די באַבע-
 מעשיות, וואָס ער טראַכט אויס פאַר זיינע צוהערער. ער
 פאַרשיפורט זיך מיט די אייגענע שקרים און פליט אַליין העכער
 אין דער וועלט פון פאַנטאַסטישע ליגנס. אַזוינע געשטאַלטן ווי
 גאַראַדיטשי און כלעסטאַקאָוו קאָן מען נישט בייקומען מיט אַ
 געלונגענער מאַסקע, מיט אַ צייט-קאָסטיום, מיט אַן אָנגעצויגע-
 נער האַלטונג, מיט עטלעכע כאַראַקטעריסטישע באַוועגונגען.
 און נאָך ווייניקער קאָן דאָ העלפן די רעאַליסטישע
 „סביבה“, דער שטייגער, די קופצעס מיט די לאַנגע בערד און
 די פּאָטאַגראַפישע און דעריבער אָנכאַראַקטערידיקע דעקאָראַציע.
 צייט, קאָסטיום, מאַסקע, האַלטונג—איז ביי גאַנצן דערביי.
 דער עיקר איז דאָס פינטעלע מענטש. דאָס, וואָס דער גאָ-
 ראַדיטישי אין „צענטראַל“ (סאַמבערג) האָט זיך באַמיט צו
 געבן, און דאָס, וואָס דער דינער אָסיפּ (לאַנדוי) האָט געגעבן.
 נישט אין אָנהויב ביים מאָנאָלאָג אויפן בעט, וווּ ער איז גע-
 ווען בלייך און פאַרבלויו. אָבער דאָן, ווען ער האָט אָנגעהויבן
 צו לעבן מיט יענעם שטיין, איבערלעבן, גאַנצן לעבן, באַ-
 שטיאַלט פון אַ שטיין זוניקן הומאָר, ברייט ווי די רוסישע
 פעלדער, טיף און האַרציק.

טעאטער „צענטראַל“ דעצעמבער 1921

אַקטיאַר

די אונטערגעגענגענע האַפענונג פון ה. היערמאַנס, רעזשי: ל. קאַריסאָן.

עס איז אַ טעות, אויב מען מיינט, אַז מער ווי אַ פּאָטאַ-
 גראַפישע קאָפּיע קאָן אַן אַקטיאַר נישט געבן אין אַ רעאַליס-

טישן שטיק. אין אמתן האָט זיך קיין גרויסער אָדער אפילו נאָר טאלענטירטער אַקטיאָר נישט באַנוגנט מיט דעם קאָפּירן דאָס לעבן. דער קליינער אָדער דער דורכשניטלעכער אַרטיסט האָט איבערגעגעבן אויף דער בינע דאָס, וואָס ער האָט אָפּגעקוקט און אונטערגעכאַפט אין גאָס אָדער – ביי אַ חשובן „קאָלעגא“. אָבער דער בעסערער אַקטיאָר האָט שטענדיק פאַרשטאַנען צו געבן עפעס מער ווי אַ טרוקענע לעבנסגעשטאַלט. אַ מין „עטוואָס“, וואָס לאָזט זיך נאָר שווער באַצייכענען, וואָס לאָזט זיך נישט אַנרופן ביים נאָמען, האָט געשוועבט איבער דער לעבנסגעטרייער פיגור און איר צוגעגעבן אַ באַזונדערן גלאַנץ. אַמאָל האָט דאָס דאָזיקע „עפעס“ באַשטראַלט די שאַפונג פון איינעם אָדער אַ צווייטן אַקטיאָר, אַמאָל, ווי ביי סטאַניסלאָווסקין, באַשיינט דאָס ווערק פונם גאַנצן אַנסאַמבל.

דאָס אייגענע „עפעס“ מאַכט אונז היינט מעגלעך צו געביסן אַן אויפפירונג פון אַ שטיק, וואָס לויט זיין פאַרנעם, לויט זיין אידעע רעכנט עס זיך צו אַ פאַראַנגעבער סצענישער, ליער אַרישער און – געזעלשאַפטלעכער תקופה. שוין 1900 – צען יאָר נאָך דער „נאַטוראַליסטישער רעוואָלוציע“ אין ליערעראַטור און טעאַטער – איז „זי אונטערגעאַנגענע האַפענונג“ פון הייערמאַנס געווען אַ ביסל פאַרשפּעטיקט. אַפּשיטא שוין 1920. און דעריבער געמט אונז היינט נישט דאָס שטיבל פון דער פּיטערין דער אלמנה (אַ געלונגענע קאָפּיע פון אַ האַלענדישער פּייער-שטוב). נישט די ברייטע קליידער, די הויבן, די זאָקן, די הילצערנע שטעק-שיך, וואָס מען וואַרפט אַראָפּ אַריינקומענדיק און שטעקט אָן אַרויסגייענדיק (אַלץ לעבנסגעטריי, אַלץ ערשטע קלאַס, אַלץ טיפּיטאָפּ). נישט די שרעקעדיקע סצענע אין דריטן אַקט, וווּ מען דערציילט זיך פון נישט-גוטע און עס קלאַפט אין פענצ-טער דריי מאָל נאָכאַנאַנד און דער לאָמפּ לעשט זיך אַמאָל דרייסיק (מען רופט דאָס „שטימונגען“). נישט די היסטערישע אויסגעשרייען פון די ווייבער יואָ און קלעמענטינע (דאָס אייבי-ציקע „היינטמאָדישע“ אין שפּיל). נישט דער רוסישער מאָנאָטאָנער אַקצענט (ווי זאָלן יידישע אַקטיאָרן אַנדערש רעדן אין

אַ נישט-יידישער רעאַליסטישער פּיעסע?

גאַר נישט פון דעם אַלעמען אינטערעסירט אונז היינט. און עס וואָלט נישט געלוינט זיך אַפּצושטעלן אויף דער בחפּזן צוגעגרייטער אויפפירונג, ווען נישט דאָס „עפּעס“, וואָס לאָזט זיך נישט אָנרופן און לאָזט זיך נישט באַצייכענען, וואָלט נישט געשוועבט איבער צוויי געשטאַלטן. קאַבוס (סלאָבאָדסקאַי), דער ווילער אַלטיטשקער פון מושב זקנים, דער קינדישער שטיפּער מיט אַ שטיין שמייכל אַרום אָנצייניקן מויל און מיט אַ שטיין צער אין די אויגן, ווען דאָס אומגליק קומט. ביידע, דער אָנ-זאָרגיקער שמייכל און דער שטומער צער שוין האַלב נישט פון דער וועלט. און די פּישער-אלמנה קניערטיע (נעמי), אַחוץ קאַבוסן, די איינציקע האַלענדערין צווישן יידישע בחורים און מיידלעך, איבערגעטאַנענע פאַר האַלענדער. שווער, וואָגיק, גופיק, ברומיק. קאַרג אין אירע באַוועגונגען, קאַרג אין אויס-דריק, גאַנץ פאַרוונקען אין זיך, גאַנץ איבערלעבלייט. געטרע-טענע קרעאַטור, ווען באָס רעדט צו איר, שטאַלצע מוטער, ווען אירע זין זענען ביי איר. — און צום סוף-ווען זי פאַרלירט זיי — אַ שטיק חומר.

איז דאָס קאַפּיע פון לעבן צי נשמה פון אַ מענטשן?

„ווילנער טרופּע“ יאנואַר 1922

שונד

„שווער צו זיין אַ ייד“ פון שלום עליכם, רעזשי: ל. קאדיסאָן.

נישטאָ קיין שווערערער עול, ווי דער אייגענער עבר. טראַדיציע? אַ טייערע זאַך, אָן ספק. זי ווייזט דעם וועג, היט אויס פון פּאַלשע טריט, פעסטיקט און שטאַרקט. אָבער אויך: זי פינדט און פענטעט, שמידט אין קייטן און דריקט איין, זי ליגט זוי אַ שטיין אין וועג און לאָזט נישט טון קיין טראַט פאַרויס. די לעבעדיקייט און רירעוודיקייט פון אַ יעדן פּאַלקס-טעאַטער נעמט זיך אין אַ גרויסער מאָס דערפון, וואָס עס ווערט נישט איבעריק נתפעל פון-לייטישקייט. „די ווילנער“: זענען אָבער

דער היפך פון פאָלקס-טעאַטער. זיי זענען אין דער יידישער טעאַטער-וועלט די מיוחסים, די שיינע יידן, די היטער פון דער ליטעראַרישער טראַדיציע אויף דער בינע. די עקשנות, מיט וועלכער זיי האַלטן זיך אָן דעם פּרינציפּ (נישט אָן דעם עצם) פון ליטעראַרישקייט, די עקשנות, מיט וועלכער זיי זוכן יעדע ריין-טעאַטראַלישע פּיעסע דווקא ליטעראַריש צו באַרעכ-טיקן, איז רירענדיק און – ווי יעדע עקשנות – אַביסל קאָמיש. די ליטעראַרישקייט, טרוקנקייט, באַלעבאַטישקייט גענעצט אַרויס פון יעדן שפּאַרונקעלע, לייגט אַוועק כמעט יעדע אויפפירונג, הרגט אַפּ דעם לעבעדיקן טעאַטראַלישן אַטעם פון כמעט יעדער פּיעסע. די ווילנער שפּילן נישט טעאַטער, זיי קנעלן מיטן עולם, ווי מען דאַרף זיך פירן אין טעאַטער, ווי מען דאַרף אויסליי-טישן דעם „באַלאַגאַן“.

אונזערע ליטעראַטן טוען דאָס אייגענע. זיי האַלטן דרשות, שרייבן מאַמרים און באַווייזן זיי זיך אַמאָל מיט אַ פּיעסע אויף דער בינע, הייבן זיי גלייך אָן צו לערנען מוסר מיטן עולם. טעאַטער שפּיילן, דאָס פּובליקום וויילן – ווי פּאַסט דאָס פּאַר אַ יידן? און אפילו אזא ייד, ווי שלום עליכם, וואָס ווייסט אָן אַנ-דערש מאָל, אַז לאַכן איז געוונט, ווערט מוראדיק ערנסט, ווען ער נעמט דרשנען פון דער בינע.

דער „תּחום“ מיט די אייביקע דרייענישן, אַנטלויפּענישן, אויסבאַהאַלטענישן, מיט די סטודענטן, דאַנטיסטן, פּלומרשטע בעלי-מלאַכות, מעקלערס, גאַרדאָוואַיס, פּאַלשע אַטעסטן, געלע ביכ-לעך, קוויפּראַ-קוואַס – איז אַן אומניסשעמלעכער קוואַל פּאַר קאָ-מישע סיטואַציעס, פּאַר פּאַרטישע סיוזשעטן. אויף אַ כאַראַק-טער-קאָמעדיע קלעקט נישט, און אויף אַ דראַמע אַוודאי נישט. דער זוניקער הומאָר פּאַרטראַגט זיך נישט מיט די פּינסטערע הינטערגעסלעך פון דער צאָרישער געזעצגעבונג; און וואָס פּאַר אַ פעולה קען האָבן דער כאַראַקטער פון דעם געפּייניקטן בעל-דבר אויף זיין טרויעריקער לאַגע? (זיין טעמפּעראַמענט יאָ-דאָס איז אָבער פּאַרס.) און דאָס טראַגישע הייבט זיך דאַרטן אָן, וווּ דאָס טרויעריקע ענדיקט זיך, ווען די דירעקטע ווירקונג

פון דעם „תחום“ הערט אויף: אַ מענטש וויל צוליב העלערע
טעמים, נישט צוליב קאַרערע, באַקומען פראַוועס, שמדט זיך,
און קאָן זיך נישט באַפרייען אינערלעך פון יידישקייט, קאָן זיך
נישט אַפרייסן אויסערלעך פון דער יידישער סביבה.

אַנגעהויבן האָט שלום-עליכם מיט אַ פאַרס. דער באַנקעט
פון די מאַטראַנטן, דאָס בייטן די פאַפירן - דאָס איז טיפיש
פאַרטיש, כמעט אַפערעטיש. נאָר אַז דער טטודענט שנייערטאָן
שטעקט אַריין זיין יידישע באַברילטע נאָז, פאַרפּינסטערט זיך
דעם מחברס בליק, נאָך פליט אַדורך אַ שמיכל איבער זיין פנים,
ווען דער יידישער גוי קומט דינגען דאָס צימער און די ייזענע
שרה שפיראָ שטייט נעבן אויס געברענטע צרות, ווייל זי ווייסט
נישט, ווי פיל זיך אַנצומעסטן ביי דעם פּשרן מציאהלע, יוּאָס
גאָט האָט איר צוגעשיקט. (וי רופט זיך ביי די ווילנער פּאָליע
וואַלטער. דער נאָמען זאָגט גענוג.) אַבער אַז דער פּערזע-מק-
לער דוד שפיראָ באַווייזט זיך אויף דער בינע, לייגט זיך פון
ערשטן מאַמענט דער טיפער קנייטש איבער זיין שטערן (נח
נאַכבוש וועט זיך אויסלעבן זיינע בינע-יאָרן בכבוד און דער
קנייטש וועט ביי אים בלייבן אַ צוגעקלעפטער צום שטערן).

דער קנייטש אויפן שטערן בלייבט ביז צום סוף. אים
באַגלייט דער יידישער קרעכץ. די נאַציאָנאַליסטישע מליצה פון
אַראַסן-באַוויסניק מיידל גלעט דאָס אויער. אַ סדר מיט אַ
גויישן ייד און אַ יידישן גוי דערפרייט דאָס אויג, דער ליבלע-
כער ריח פון עלילת-דם קיצעלט אין נאָז. דער גאַראַדאָוואַי מיטן
זעל און דער סישטשיק מיטן רעוואָלוציער רופן אַרויס אַן אַג-
גענעמען שוידער אין גאַנצן לייב. דער פּראָפּ פון דער פּיעסע
אַנטפלעקט זיך: אַלטער גוטער שונד.

ס'בלייבט נאָר איין ספק: טעאָטער-שונד צי צייטונגס-
שונד. וועגן דעם זענען פאַראַן חלוקי-דעות.

מוזיק

„אוריאל אקאסטא“ פון ק. גוצקאו, יידיש א. מאָרעווסקי, רעזשי: א. מאָרעווסקי,
דעקאָראַציעס לויט די סקיזן פֿון ה. בערלעווי און וו. וויינשטרויב. מוזיק: י. וויינבערג.

וועגן „אוריאל אקאסטא“ זענען קיין חלוקי דעות נישטאָ.
פֿון זיין געבוירן ביז צום היינטיקן טאָג האַלטן אים אַלע – אַלע
אָן אויסנעם – פֿאַר אַ סצעניש ווערק, וואָס ווירקט שטאַרק אויפֿן
פּובליקום. און אפילו אויף דעם, אַז די גאַנצע פּיעסע שטייט
און פֿאַלט מיט דער טיטל־ראַל, זענען אַלע מסכים.

„די ווילנער“ האָבן זיך פֿאַרמאָסטן צו באַווייזן, אַז די לעצ־
טע מיינונג איז נישט קיין ריכטיקע. זיי האָבן געוואָלט אוריאלן –
אַן אַלטע חזקה פֿון אַלע אַקטיאָרישע ווירטואָזן און סטאַרן –
אַראָפֿשליידערן פֿון זיין פּיעדעסטאַל, אַראָפֿשטופֿען פֿון דעם אויבן־
אָן. זיי האָבן געוואָלט די פּיעסע לייטער אַריש באַרעכטיקן,
לייבט און שפּאַן פֿאַרטיילן צווישן אַלע געשטאַלטן. זיי האָבן
געוואָלט די טעאַטראַלישע ווירקונג פֿאַרשטאַרקן דורך די מיטלען
פֿון דער מאָדערנער סצענישער קונסט: מוזיק און דעקאָראַציע.
מאַכן פֿון אַראַל־פּיעסע ווי „אוריאל אקאסטא“ אַן אַנסאַמבל־
שטיק קאָן מען נאָר דאַן, ווען דער אַנסאַמבל פֿאַרמאָגט אַ גרויסע
צאָל געניטע אַקטיאָרן מיט אַ פעסטער אַקטיאָרישער טראַג־
דיציע. די טיטל־ראַל איז אַזוי רייך באַשאַנקען דורך דעם מחבר,
אַז זי אַליין טראַגט דעם אַקטיאָר, אויב ער פֿאַרמאָגט נאָר אַ
שיינע געשטאַלט, אַן אַנגענעמע שטים, אַביסל טעמפּעראַמענט. די
איבעריקע ראַלן מוזן דורך די אַקטיאָרן געטראַגן ווערן, מיט
לעבן אויסגעפֿילט ווערן. דאָ נויטיקט זיך נישט אַזוי פֿיל קינסט־
לערישער טעמפּעראַמענט, ווי רייכע קולטור, גוטע שול, אַקטיאָר־
רישע פּלייזירן. און דאָס איז ביי אונז נישט איבעריק פֿאַראַן.
דאָס לויזע פֿאַרבינדן די טאָן־קונסט מיט דער וואָרט־
קונסט מוזן דער אָפּערע און דער מוזיק־דראַמע איז אַן ספּק
אַ וויכטיקער אויפטו פֿאַר דער סצענישער ווירקונג. דאָס מוזיק־
קאָלישע אינטערמאָלן די לירישע מאַמענטן פֿון אַ דראַמע (גריגס
מוזיק צי איבעסענט ראַמאַנטישער דראַמע „פּער גינט“), דאָס מוזיק־

זיקאלישע אילוסטרירן די דראמאטישע מאמענטן (בעטהאווענס מוזיק צו געטעס קלאסישער דראמע „עגמאנט“) מאכט שטענדיק א טיפן רושם אויפן צוהערער. אָבער נישט צו יעדער דראמע לאָזט זיך „צוטשעפען“ מוזיק, און נישט יעדער מוזיקער קאָן זיך איינפילן אין דער וועלט פונם דראמאטישן דיכטער. ליגט נישט די מוזיק פאָטענציעל אין דער דראמע, ווערט נישט אַ מוזיקער באַפֿרוכפערט דורך אַ דיכטער — וועט די מוזיק, אַ צוגע-קאָמפּאָנירטע אויף באַשטעלונג, בלייבן אַ ביליקער מעלאָדראמאטי-שער עפעקט. און „אוריאל אַקאָסטאַ“, דער פלומרשט העלדישער, אין דער אמתן משפּילישער, קאַמף קעגן גייטטיקער קנעכטשאַפט איז אין זיין טיפּסטן עצם — נישט קוקנדיק אויפן קלינגענדיקן פּערז — נישטריטיש און נישטמוזיקאליש.

אין דער דעקאָראַציע האָבן זיך די גוטע כּוונות, אָבער אויך די מאַנגלדיקע כּוחות געשפּירט אַם שטאַרקסטן. דאָ זענען מאָדערנע פּרינציפּן געשטאַנען אין אַ שאַרפּער סתירה מיט איבער-גענומענע מעטאָדעס. דאָס וויילע און לויזע, דאָס אינטימע און וואַרעמע, דאָס רמודיקע, נישט דערוואַגטע, באַשיידענע פון די טונקעלע קאָטאָרן האָט זיך נישט געקלעפּט צו דאָס פעסטע און האַרטע, ווייטע און קאַלטע פון די בלאַנק-ווייסע, פלומרשט מירמלשטיינערנע פּראַקטיקאַפּלן אין פּאָדערגרונט, פון די זיילן, באַלוטראַדעס און הימל-פּראַספעקטן און הינטערגרונט. די פּאַר-שידנקייט פון מאַטעריאַל (טוך און מירמלשטיין-אימיטאַציע) און די פּאַרשידנקייט פון סטיל (רמודיקע קאָטאָרן און נאַטוראַ-ליסטיש אויסגעבויעטע אַלטאַנעס, זיילן, באַלוטראַדעס א. ד. ג.), אין איין פּיעסע, און אפילו אין איין בילד — דאָס האָבן קינטלער, אויף וועלכע דער אַפּיש פּאַררופּט זיך, נישט גע-דאַרפט דערלאָזן.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פּאַר „די ווילנער“, וואָס אין דער דעצעטער צייט שטעלן זיי זיך נישט אָפּ-אויך נישט אין אַ שווע-רער מאַטעריעלער לאַגע — ביי דער אַרבעט פון אַקטיאָר אין אַ סאַמבל און שטרעבן די אויפגעפירטע פּיעסע צו באַרייכערן, צו פאַרשענערן, זי יום-טובדיק צו פאַרפּונן. זיי האָבן קיין מזל

נישט, די דעקאָראַציעס—שיין און זויבער אָן און פאַר זיך—
 זענען זעלטן אויסגעהאַלטן. נאָך זעלטענער זענען זיי אויסן אויס-
 צודריקן וועלכן ניט איז אינס צעניזאַטאַרישן געדאַנק.
 און דווקא דאָס, נישט די „שיינקייט“ פון בילד, איז דער צוועק
 פון סצענישער דעקאָראַציע.

אָפּערעטקע

מאָלי פיקאָן אין „בנקעלע“ און „ציפּקע מייער“

1

אַ קליינער סיורפּריז: די יידישע אָפּערעטקע אין וואַרשע
 איז אויפגעשטאַנען תּחית המתים. אַזוי האָט געזאָגט אין זיין
 „ספיטש“ (נאָט! ווען וועט מען אין יידישן טעאַטער אויפהערן
 צו ספיטשן און אָנהייבן צו שפּילן?) דער באַוווטטער אימפרע-
 סאַריאַ ד. צעלמיסטער. געזאָגט און פאַרבראַקט מיט אַ פּראָנ-
 ציווירן ציטאַט.

ער האָט געהאַט אַ טעות. אין ביידע זאַכן. אין פּראָנצוויר-
 זישן ציטאַט און אין עצם ענין. נישט די אָפּערעטקע איז אויפ-
 געשטאַנען תּחית המתים. נישט דאָס, וואָס איז אויפגעשטאַנען
 תּחית המתים, איז די אָפּערעטקע.

אָפּערעטקע איז אַ באַגריף. אָפּערעטקע איז אַ מדרגה — אַ
 גוטע צי אַ שלעכטע — צו וועלכער די טעאַטער-מוזיקאַלישע קולטור
 פון דער בירגערלעכער געזעלשאַפט איז דערגאַנגען. אָפּערעט-
 קע שטעלט געוויסע פּאָדערונגען. אָפּערעט אָבליזש, מסייע די-
 רעקטעור!

2

שווערע, האַמעטנע פּראָפּעסיאָנאַלן, הילצערנער כאַר און
 אין מיטן: מאָלי פיקאָן.
 אַ מענטש פון אַן אנדערער וועלט. אַ שעפעלע אין אַ סטאַדע
 וועלף. אַ צנועדיק קינד, פאַרבאַנדזשעט צווישן אַ חברה ציניקער.

זיי מאַכן דעם אָנשטעל, זי אָטעמט איר ראָל. זיי שרייען אי-
בער, זי דערזאָגט נישט. זיי רוקן זיך ווי קלעצער, זי פליט.
זיי פאָכן מיט הענט און פיס, זי שוועבט. זיי שפילן, זי
לעבט. זיי ווירקן, זי איז.

זיי וואָרפן זיך איבער שטענדיק צווישן זיך און שיסן
מיט די אויגן צום פובליקום. זי איז אינגאנצן אַריינגעטאָן אין
איר עבודה. און וויל זי אַמאָל „נעמען“ דעם עולם, שטעלט זי
אָן אַ פאָר גרויסע, הילפלויע אויגן—און דער עולם בלייבט קאַלט.
זי איז דער היפך פון „אַקטיאָרסטווע“, די נעגאַציע פון
פּראָטעסטיאָנאַליזם.

אויב אַ פּרוי טרעט אַרויס אין מאַנספילשע הויזן, טוט זי
עס, כדי מען זאָל זען, ווי ווייט—זי איז נישט קיין בהור. פיר
קאַנט „יאַנקעלע“ איז אַ לעבעדיק, שטיפעריש יינגעלע. אָן
דעם באַווסטן פּיקאַנטן הינטער-געדאַנק.

אויב אָן אַקטריסע אַנטבלויזט נאָר אַביסל איר קערפער,
ווייטט מען גליין, וואָס דער פּטוק מיינט. זי טוט אויס אַ זאָק
ביו איבערן קני, זי פאַלט אַריין אין אַ קויש און שנעלט די פיס
אין דער הויך, זי טאַנצט אַריין האַלב נאַקעט אין אַ קורץ פלאַ-
טערדיק קליידל, מיט אַ דעקאַלט ביו מיטאַג—און דו זעסט נאָר
די לייכטקייט, שפּרינגעוודיקייט, גראַציעזקייט. אויסגעטון פון הומר,
אַבסטראַהירט פון קערפערלעכקייט. אפשר איז דאָס נישט אינגאנצן
איר פאַרדינסט. אפשר איז דאָס אַ פּועל יוצא פון איר קער-
פערלעכקייט, פּיטשעוודיקייט. אין תוך איז אַק-
טיוואַרשע קונסט קערפער-קונסט. און פאַרט שטענדיק מער ווי
בלויזע קערפער-קונסט.

3

די פאַטיקע ראָם פאַר איר? קליינער זאָל. קליינע בינע. זי
אַליין. אָן פאַרטערט. אָן שום נאָכשלעפעניש. שאַנס אָנס. נישט
פאַלקסלידער (זי האָט נישט קיין ניצוץ פון פאַלקסטימלעכקייט).
געטאַנצטע לידער. דורך איר קליין שטימעלע אילוס-
טרירט. און פון אַ קראַוויר באַגלייט.

דאָס איז מאַלי פּיקאַן. קאָמינסקיס טעאַטער מערין 1922.

ליטעראטור

די 7 געהאָנגענע פון ל. אנדרעיעוו. איבערגעזעצט
פון ד. דאשעווסקי און ש. קראַנק, רעזשי: ז. טורקאָוו.

אַזאָ ביטער מזל האָט שוין אונזער טעאַטער, און עס מוז
לעבן מיט שריים פון פרעמדע טיילן. מען שרייבט ביי אונז
אַ סך וועגן טעאַטער, אַ סך אַרום טעאַטער – נאָר זייער וויי-
ניק פאַרן טעאַטער. פּובליציסטן, קריטיקער, רעצענזענטן, סתם
שרייבער פון כל המינים פרוכפערן זיך און מערן – אָבער אַנייעט
פיעסן-שרייבער דאַרף מען זוכן מיט ליכט. און דאָס טעאַטער
לעבט, מוז שפּילן, פּאָדערט שפּיזן. מוז מען אָנקומען צו פרעמד-
דע. זוכט אונזער אַקטיאָר און נישטערט, שמעקט אַרום, וווּ
ערגעץ אַ פיעסעלע האָט געהאַט ערפּאָלג, געמאַכט אַ זבאָר. און
דערטאַפט ער אַזאָ סחורה, איז שנעל איבערגעזעצט, צוגעשניטן
און – אַרויף אויף דער בינע.

אַ פּלאַן, אַ סדר אין דער דאָזיקער אַרבעט וועט איר
אומזיסט זוכן. היינט דאָס, מאָרגן יענץ. היינט אַ דראַמאַטיקער,
מאָרגן אַ פיעסן-מאַכער, איבערמאָרגן אַ ליטעראַטאָר. און מער
פון אַליץ האָט שאַנסן דווקא דער ליטעראַטאָר. נישט אומזיסט.
זייט אַ היפשער צייט קרענקט דאָך אונזער טעאַטער אויף ליי-
טעראַטישקייט. זייט אונזערע רעצענזענטן האָבן אָנגעהויבן אייני-
צוקנעלן מיט דער חברה אַקטיאָרן הלכות ליטעראַטור, וועלן
אַקטיאָרן אַבי וועמען, אַבי וואָס נישט שפּילן. עס מוז זיין
אַ נאָמען, אַ באַוווסטער, אַן אייראָפעישער. (אונזער טעאַטער
קרענקט נישט נאָר אויף ליטעראַטישקייט, נאָר אויך אויף איי-
ראָפעישקייט.) אונזערע אַקטיאָרן זענען שטאַרק ברוגז, אויב
מען האַלט זיי פאַר עם האַרצים און דעריבער... דעריבער
לייענען זיי מעמואַרן, מאַכן טעאַטער און שפּילן ליטעראַטור.
שטאַט צו מאַכן מעמואַרן, צו לייענען ליטעראַטור און צו שפּילן
טעאַטער.

ליטעראַטור זענען די 7 געהאָנגענע. ריכטיקער: די

ד פארמשפטע צום טויט". וואָרן דער ציילן וועגן געהאַנגע-
נע קאָן מען, שפּילן געהאַנגענע איז אַ ביסל שווערלעך. אַזאַ
טבע האָבן שוין געהאַנגענע, אַז זיי שווייגן, און קאָנען נישט
שפּילן טעאַטער.

די אינסצעניואַטאָרן פון אַנדריעווס נאָוועלס האָבן איי-
געפונען, אַז אויב מען פאַרטעאַטרעוועט אַ דערציילונג, דאַרף
מען זי איינטיילן אין אַקטן. זיי האַלטן, אַז ווען אין דער
דערציילונג בייט זיך דאָס אַרט, מוז אויף דער בינע פּאַלן
דער פּירעאַנג. און אַז דער פּירעאַנג פּאַלט, מוז זיך ענדיקן
אַן אַקט. און אַז איין אַקט ענדיקט זיך, מוז זיך אָנהויבן אַ
אַ צווייטער. אַ פּראָטער שכל. ווי דען אַנדערש?

אי, ס'איז פונקט פאַרקערט. נישט ווען דער פּירעאַנג
פּאַלט, ענדיקט זיך דער אַקט, נאָר ווען דער אַקט ענדיקט זיך,
פּאַלט דער פּירעאַנג. אי, אַקטן זענען נישט ערגעץ-וואו פּלוצ-
לונג איבערגריסענע קאַפיטלעך פון אַ ראַמאַן, נאָר שטיקער
אָרגאַנישע, טיילן סימעטרישע פון אַ דראַמאַטיש אויפגעבויטער
אַקציע. אי, דער גאַנצער ערשטער אַקט מיטן הלשותדיקן מאַ-
נאָלאָג פון דעם הער מיניסטער און די נעבעכדיקע גלוסטונגען
צו מאַכט פון זיין זונדל קלעפט זיך נישט צו דער ווייטער-
דיקער „דראַמע". וועמען אַרט דאָס? די אַרטיסטן? דעם רע-
זיסטער? צי אפשר גאָר די איבערזעצער, וואָס פאַרשווייגן אין
יידישן אַפּיש די נעמען פון די אינסצעניואַטאָרן און גיבן זיך
אין פּוילישן אַליין אויס פאַר זיי?

פאַרשווייגן האָט מען זיי נישט געדאַרפט, די אינסצעני-
ואַטאָרן. זיי האָבן זייער שטיקל אַרבעט אָפּגעטון. איבערגע-
פּעקלט אויף דער היינטיקער בינע אַ דערציילונג פון דער נעכ-
טיקער וועלט. פון אַ פאַרגאַנגענער תקופה. אַ פּאָליטישער און
אַ ליטעראַרישער. פּאָליטיש האָט מען געקעמפט פאַר די אי-
דעאַלן פון דער רעוואָלוציע. ליטעראַריש האָט מען זיך גע-
גריבלט אין די נשמות פון די מענטשן. פאַרקאָכן אין די
לעצטע ווינקלעך. אַריינגעלויכטן מיט די בריילן און אַריינגע-
שמעקט מיט דער נאָז. פאַרטאַפט די אויערן פאַרן געשריי פונם

מענטש און איינגעהאָרלט זיך אין קרעכץ, אין שאָרף. (היינט האָט מען האָלד דעם קוויטש, דעם גרילץ, דעם זשאָץ-באַנד פון דער נשמה.)

ביי אַנדערעיוון הערט זיך דער געשריי מיט דער האַנט אויפן מויל. דער קרעכץ, אונטערגעשמירט מיט פאַטאָס, פאַר-בראַקט מיט אַ לעק תליה-הומאַר (ליבער גאַלאַוין! מילער דער גימנאַסטיקער איו, אסור, געווען אַ ווילער דייטש. ער איו בכלל קיין דייטש נישט געווען, נאָר אַ דענער). ביי אַנד-רעיוון זעט איר נישט מענטשן, וואָס שטויסן זיך בלוטיק אין די אייזערנע שטאַנגען, וועלכע רופן זיך געוועלשאַפטלעכע אַר-דענונג. נאָר אַ שטייג מיט אופות פאַר דער שחיטה. גוטע, פרומע, אַ ביסל צעשראַקענע בליקן. פאַלנדיקע פליגעלעך. נישט חלילה ווילד. אין די גרעניצן פון באַלעבאַטישקייט. גאָר נישט רוטיש. מיטן פנים צו אייראָפּע. סחורה אויף עקספּאָרט. פאַר שוואַכעררויקע מענטשן. וואָס האַנדלען היינט מיט וואַליוטע און טראַגן אין אַ ווינקעלע פון זייער האַרצן אונטער אַ באַרג מיט אַש דעם פונק פון רעוואָלוציאָנערער אַמאָליקייט. און קר מען אין טעאַטער אים אויפטליען, אויפמונטערן, אָבער נאָר אויף אַ וויילע. פדי דערנאָך מיט אַרויק געוויסן צו לייענען דאָס בירושע-צעטל.

דאָס האָט אָבער נישט צו אַנדערעיוון. און נישט צו זיי-נע באַאַרבעטער. נאָר צום פובליקום. וואָס איו, צום באַזויערן, צום טיפן באַזויערן - חשובע פריינט ליטעראַטן - אַ שטיק פון טעאַ-טער. נישט ווייניקער פון אַקטיאָר און - רעזשי.
וואָרום דאָס מאָל האָט זיך געשפירט אין דער אויפפיר-רונג די האַנט פון רעזשיסער. אין יידישן טעאַטער אַ זעלטענע זאך. אַקטיאָרן האָבן נישט געריסן זיך, נישט געמאַכט קיין קולות, נישט געוואָרפן מיט הענט און פיס. בפרט אין די סצענעס פון די פאַרמשפטע איו דער טאָן געווען אָפגעשטימט, די באַוועגונגען איינגעהאַלטן. (און נאָר דעם רעזשיסערט קרעאַ-ציע, מישקא ציגאַניאַק, האָט צו שטאַרק געווייַדעוועט. אַ שווערסטן, ווייזט אויס, צו רעזשיסירן - זיך אַליין.)

און פאָרט. ביי דער גאַנצער ערנסטקייט, זיכטיקייט –
 אַ מאַדנע קאַלטיקייט. די אַקטיבן האָבן זייערע ראָלן געפראָוועט,
 געטראָגן זיי פייערלעך און מיט ווערדע. ס'האָט אָבער גע-
 פעלט דער אינעווייניקער ברען, דאָס שטילע, פאַרבאָהאלטענע
 פייער, וואָס זאָל פון איין פונקט, פון איין צענטראַלער
 אידעע אויף אַלץ און אַלעמען וואָרפן אַ ליכטיקן שיין.
 אַם בולטסטן האָט זיך דאָס געפילט ביי דער דעקאָראַ-
 ציע. די קאָטאָרן זענען נישט ניי און נישט אָריגינעל אפילו
 אין יידישן טעאַטער. אָבער נאָך די משטיינגעזאָגטע „אָפּ-
 סטאַנאָוקעס“ פון די לעצטע פיעטעס האָט זיך דאָס אויג גערן
 אָפּגעשטעלט אויף דער רויקער טונקעל-גרינער פאַרב. און צו
 דעם דאָזיקן פאָן זענען געווען צוגעפאַסט די גרויע קראַטעס
 אין טרומע, די גרויע וואַנט אין באַן. אָבער שוין דער שפאַלט
 אין סאַמע מיט הינטערוואַנט, דורך וועלכן די פערוואַנען אין
 ערשטן אַקט גייען אַרויס און אַריין, האָט אויסגעוואַנט פון חדר:
 אַז די דעקאָראַציע איז אַדער נישט אַדורכגעטראַכט אַדער קאָ-
 פירט, פאַרטיקערהייט איבערגענומען, אָן אַן אייגענעם געדאַנק.
 נאָך שרעקלעכער, נאָך ווייניקער צו פאַרשטיין איז גע-
 ווען די געמאַלטע הינטערוואַנט אין לעצטן אַקט. די פאַר-
 משבטע גייען אויף זייער לעצטן וועג. זיי האָבן זיך אָפּגע-
 זעגנט מיט דער וועלט, פאַרענדיקט זייערע חשבונות. זיי גייען
 אַריין אין דער אייביקייט. וואָס בעט די סיטואַציע, וואָס פאָ-
 דערט דאָס פרימיטיווסטע געפיל פאַר דעקאָראַציע? רחבות,
 ווייטקייט, ליכטיקייט. וואָס גיט דער רעזשיסער? פּלאַנטיקייט,
 ענגשאַפט, פינכטערניש. אַן אָנגעמאַלט וועלדע מיט געדיכטע
 ביימער, וואָס שמייכלען ליבלעך מיט פלערליי קאָלירן צום
 צוקוקער. פאַנאָראַמע. קאַרטיןקע. נישט מאַלערישער סימבאָל,
 אַרגאַניש אויסגעוואַקסן פון דער אידעע פון שטיק. נאָר
 וואַלדעל, פאַרביק בילדעל, אַריינגעקלעפט און צוגעשעפעט.
 בחנדיקע פרעמיע פאַרן טעאַטער-גייער. ליטעראַטור אויף
 ליי ווענט.

טעאַטער „צענטראַל“ מאי 1923

אינסצעניזאציע

דער פרייוו" פון מענדעלע מוכר ספרים, אינסצעניזאציע
און רעזשי! זיגמונט טורקאוו, דעקאראציע: משה אפעלבוים.

אז דער פירעהאנג הייבט זיך אויף, באווייזט זיך גאָר
פאַרנט - אַ צווייטער פירעהאנג. אויף אַ ברודיק-בלויער לייזענט
(הימל-פראַספעקט ז"ל) אַ דאַרע קליאַטשע שלעפּנדיק אַ וואָגן מיט
ספרים. אַ סצענישער פּאָן פאַרן פּראָלאָג? ניין. אַ היילע פאַר
אַ ביליקער אויסגאַבע. און אַ קאָפּליער אַנצוהערעניש - ווי באַ-
האַונט דער רעזשיסער איז אין דער יידישער ליטעראַטור.
און אַ שפּאַנגליניער איינפאַל: ביי „סערקעלען“ איז עס געווען
דאָס שער-בלאַז פון דער צענזורקע, ביים „דיבוק“ דער טליח.
אז דער צווייטער פירעהאנג הייבט זיך אויף, אַנטפּלעקט
ער: פון די זייטן אויסגעקרוּמע רויטע קוליסן, רויטע „סאַ-
פיטן“, אין הינטערגרונט אַנגעמאַלטע גרינע בין-השמשות-
דיקע הייזלעך. ערשטער אַקט. דוואַסיע די דינסטמויד רוקט
זיך אַפּער פון אונטער אַ קוליסע, שטעלט זיך אַוועק אין מיטן
גאַס, וויקלט פאַנאַנדער רייזעלעס פּלה-מתנות (צו וואָס? ווו
האַט זי זיי גענומען?). מעסט זיי אָן און נעמט פאַר צייטן
אין אַלאַנגן מאַנאַלאָג אַלץ, וואָס אַ חשוב פּובליקום דאַרף
צו וויסן. דאָס ביי טורקאָוו דעם טעאַטראַליקער.
ביי מענדעלען דעם דערציילער שפּילט זיך אָפּ דער
גאַנצער ערשטער אַקט פאַר אונזערע אויגן ביי שמחה מאַריאַ-
שעס אין שטוב. נייטאַרינס נעמען רייזעלעס אויסשטייער, ווינ-
טשעווען צו דער מוטער, דער שדכן מאַכט די ערשטע פּוסה.
דוואַסיע מעסט אָן פאַרן שפּיגל רייזעלעס מתנות, וואָס זי האָט
נישט ווילנדיק ביים אויפּרוימען אַראָפּגעוואָרפּן. יוהנצע דער
שיינער ייד און שמחה דער בעל-טאַקסע, רייזעלע די פּלה און
אַלפּסנדער דער חתן, דוואַסיע די דינסטמויד און מענדל דער
משרת פאַרקניפּן די אַקציע. שטייגער-בילד. פּאָן. אַריינפיר.
עקספּאַזיציע.

דעם צווייטן אַקט זעט דער עפיקער מענדעלע אָט אַזוי:
א גאַס. רעכטס די וואַינסקע פריסטוטווע. לינקס: אַ קלייטל,
אַ גאַניקל, אַ טישל מיט אַ חלפן. רעדלעך מענטשן. אַ געטומל,
אַ גערודער. יידן אַמפערן זיך: פּריזיוו, פּאַליטיקע, אייגענע
פעקלעך, פרעמדע צרות. ווייבער כליפן, וויינען. מיט אַמאָל
יאָגט אָן אַ כאַפּטע יונגען, מיידלעך, ווייבלעך, ווייסע חברי-הי
קעס. אַ פּלייזמירל ריפעט אויף אַ פּידעלע און רייסט זיך אויף
אַ קוויטשענדיק קודל. די „מומע אָן אַ נאָז“ קלייבט נדבות
אויף הכנסות-פּלה. דאָס גאַנצע שטעטל יידן לעבט. מאַטע. באַ-
וועגונג. לעבן. טעאטער.

ביים טעאטראַליקער טורקאָוו איז די סצענע פּוסט און
וויסט. די אַנגעמאָלטע הייזלעך דרעמלען אין הינטערגרונט.
קיין ייד, קיין יידענע אויף קיין רפואה. פאַרקלינגט האַצקלס
פרייד, אלכסנדרס לייז אָן אָפּהילף, אָן פּאָן, אָן לעבן.
מענדעלעס דריטער אַקט איז טורקאָווס צווייטער. ביי
ביידע קומט ער פּאָר ביי שמחהן אין הויז. מער נישט ביי
מענדעלען שטייען די שטוב-זאָכן אין שטוב, ביי טורקאָוו
זענען זיי אויפגעמאָלט אויף דער וואַנט נעבענאַנאָנד: אַ סער-
וואַנטקע מיט פּלים, אַ קאָמאָדע מיט אַ טאַץ פון אויבסט און
אַ צעשפּרייטן טלית, אַ שאַנק מיט ספרים, אַ פּאָטערשטול. און
צו דער געמאָלטער לייזענט רוקט מען אַ האַלבן אַקט לאַנג
אַ גרויסן, שווערן טיש. באַלד רוקט מען אים צו, באַלד רוקט
מען אים אָפּ. צום סוף בלייבט ער קנאַפּ ביי דער שטול. איר
ציטערט: אָט, אָט זעצט מען זיך אויף דער געמאָלטער שטול.
און איר דערמאָנט זיך:

געמאָלטע דעקאָראַציעס זענען געווען נעכטן מאָדע אין
אייראָפע. אָבער ערשטנס האָט מען געמאָלט פּרייע לאַנדשאַפטן,
נישט אינטעריערס מיט שטוב-זאָכן. צווייטנס פּלעגט זיך אַלץ:
קאָסטיום, מאַסקע, באַוועגונג, שפּיל, גרופּירונג פון דער ווייטנס
צונויטן זיין איין שטאַרקער מאַלערישער ווירקונג: פּלאַכע
בינע, רעליעף-מאַניער, פאַרביקע באַוועגלעכע פּלעקן אויף פעסטן
פאַרביקן פּאָן. און דריטנס פּלעגט מען אויטהיטן, אַז זאָגן פון

דריי געמאסטן זאלן זיך נישט אָנשטויסן גאָר נאָענט מיט פּלאַנן פון צוויי געמאסטן.

פידוע דאָרף אין דעם אַקט פאַרקומען אַן אסיפה פון נגידים. ביידע, מהבר און רעזיטער, גרייטן זי ברייטלעך צו. ביי מענדעלען קומט זי פאַר, אָן אמתער צימעס פאַר דער בינע. טורקאָוו בלייבט ביים גרייטן.

דעם לעצטן אַקט נעמט אַדורך מענדעלע מיט לעבן און באַוועגונג. אויף די היילעך - פענדלעך און קרענצלעך בלור מען. רעדלעך מענטשן שטייען אַרום. עס הערט זיך שפילן מור זיק. פריער פון דערווייטנס, דאָן אַרץ נענטער. סאָלדאטן מאַר-שירן. פרויען וואַרפן אויף זיי קרענצלעך בלומען. פיעוושעס זינגען און פייפן פריילעך: סאָלדאַטישקע, רעביאַטושקי, גדיע וואַשי זשאַניז...

פון דעם אַלעמען איז אויף דער בינע קיין ניצוץ נישטאָ. פוסט, וויסט, טויט.

ווער איז דאָ דער טעאַטראַלישער אינסצעניזאָטאָר און ווער דער עפישער דערציילער? און ווי אויף צו להכעיס דער בינע איז דער אָרעמער רעשט, וואָס איז נאָך פאַרבליבן פון מענדעלעס טעאַטער-פיעסע - מעשה-שטן - עפיוזירט. אַ קאַ-באַרעטישער קאָנפעראַנסיע אין פאַיאַצישע בנדים שטייט אַלע דריי אַקטן פאַר דער בינע. טייטלט מיטן פינגער אויף די אַקטיאָרן און דערציילט אין פּראָלאָגן, עפילאָגן און גלאַט אין מיטן שפיל אַלץ, וואָס געווען, וואָס איז, וואָס וועט זיין. עפאָס אויף דער בינע. שטאַט אַקציע פון אַקטיאָרן - דערצייל-דונג פון זייטיקע. פונקט ווי אין „רעדוטאַ“ ביי די פּאָלקסטימ-לעכע כריסטוס-שפילן. מער נישט, דאָרט איז דער דערציילער דאָס עוואַנגעליום. און קיין ביליקע וויצן, פאַרבאָרעקט מיט אַליין-רעקלאַמע, הערן זיך נישט.

איננאָל פאַר אַלע: טעאַטער איז נישט דראַמע. וואָס דער רעזיטער שאַפט, איז אַ ניי ווערק, פון אַנדערן מאַ-טעריאַל (לעבעדיקע קערפערס) מיט אַנדערע מיטלען (פאַרג, קלאַנג, באַוועגונג). ער איז נישט מחויב צו האַלטן זיך אַות

באות אָן דעם געשריבענעם ווערק. עס איז נישט קיין חטא.
אז ער שטרייכט, שטעלט איבער, פארבינדט.

אָבער מיט איין תנאי. וואָס ער גיט, מוז זיין אַ קינסטל
לערישע שאַפונג, מיט אַ פירנדיקן געדאַנק, מיט אַ בולטער טעאַר
טרעזלישער פּוּנה. וווּ זי פעלט, קלעפּן זיך נישט די פיגורן,
פעדעמט זיך נישט דער דיאַלאָג, בינדן זיך נישט די סצענעס.
דאַן העלפּן נישט פּאַנאַלע אָדער אָפּגענוצטע מיטלען צו פאַר-
בינדן אויסער לעך בינע און פּובליקום, ווי דער פּאַיאָן
פאַרן פּירעהאַנג און דאָס אַריינקומען פון אַקטיאָרן דורכן זאַל.
דאַן בלייבט אויך אַזאַ זיכערער סצענישער עפּעקט, ווי שפּיל
אין שפּיל (אין „פּריזיוו“: פּריז-שפּיל) אָן דער מינדסטער וויר-
קונג. אַמבאַהאַלפּענע, הילצערנע קאַפּיע פון ווירקלעכקייט.

אַ פּאַרלירדענער טעאַטער-אָונט? ניין, צוויי אַקטיאָרן לוי-
נען די מי: לאַנדוי צייַננט זיין ניקאַלאַיעווסקן סאָלאַט מיט
פעסטע זיכערע שטריכן. גוטע שול, בעסטער נאַטוראַליסטישער
נוסח. אָבער דער טיורפּריז איז אַן אַנדערער: אַ יונגער אַקטיאָר,
ביז אַהער אָן אַ נאָמען, אָן אַ פרצוף, פינטזט אין זיין פּאַנטאַ-
זיע מיט דיגינקע פּלעקן אין פּייגער צאַרטער מאַניער אַ טעאַר-
טרעזלישע פיגור און טראַגט זי דאַן אַריבער אויף די סצענישע
ברעטער. אין בלייבט אויסגעהאַלטן אַלע דריי אַקטן. און נעמט
אָן נאָר איין איינציק מאָל אויף אַ וויילע דעם רעזשיסערס
טאָן און באַוועגונגען, ווען מען הייסט אים טון עפעס,
וואָס בינדט זיך נישט מיט זיין קינסטלערישן באַנעמען די
ראַל.

ער איז דאָס געווינס פון אָונט. ער רופּט זיך: יאַנאַס
טורקאָוו.

טעאַטער. צענטראַל סעפטעמבער 1925

נעשיכטע

„שבת-צבי“ פון י. זשולאווסקי, ירוש׳ י. זינגער,
דעזשי: ז. טורקאוי, דעקאראציע: מ. אפעלבוים.

וואָס איז געשיכטע?

טיפערער זין און גערעכטער משפט, צי אַ קנויל פון איינ-
צעלע פאָקטן אָן אַן אינערלעכן צוואַמענבונד? קאַמף פון קלאַסן
צי געראַנגל פון שטאַרקע איבערמענטשלעכע יחידים?
אַזוי צי אַזוי, צייל צי צופאַל, מאַסע צי יחיד – וועלכער
כוח טרייבט צו היסטאָרישע מעשים? אינעווייניקער דראַג צי
דרויסנדיקער שטויס? וואוילטאַג צי נויט? ווילן צו מאַכט צי בענק-
שאַפט נאָך אויסלייונג?

יעדע צייט האָט איר אייגענעם ענטפער, יעדער דור זיין
אייגענעם אויסטייטש. וואָס אים ווייטיקט אַמשטאַרקסטן, דאָס
דרינגט ער אַרויס פון די היסטאָרישע פאָקטן פון אַ פאַרגאַנג-
גענער תקופה. דרינגט פון זיי אַרויס אַדער לייגט אין זיי אַריין.
פשיבישעווסקיס קראַקעווער קרייז – צו וועלכן זשולאווסקי
האַט זיך גערעכנט – האָט דעם טרייב-כוח צו אַלע מענטשלעכע
מעשים געזען אין דער תאוה פון מאַן צו ווייב. „פון אָנבאַגין
איז געווען די גלוסטונג“. זי איז דאָס ערשטע און דאָס לעצטע.
אַלץ איז אין איר און גאַרנישט אויסער איר. זי קיניגט איבער
אַלץ און אַלץ איז איר משועבד. זי באַפליגלט דעם געדאַנק
און געוועלטיקט איבער דעם אינטעלעקט. זי באַשטימט דעם
גורל פון יחיד און קיבוץ. זי איז אייביק, נאָר איר נאָמען בייט זיך.
און אירע גביאים.

איינער פון זיי איז שבת צבי. ער וויל די גאולה אַראָפּ-
בידערן. די מענטשן אויסלייזן פון לייד און פייך, דעם האַרטן
עול פון די לאַזן אַראָפּנעמען און שמחה אויסשפרייטן איבער
דער גאַנצער וועלט. דעם קץ דערנענטערן וויל ער איבערגע-
וואַלט, דעם כביכול נייטן, און בלייבט דעריבער אַליין אַטהור.
פייניקט דעם גוף מיט סגופים און ענויים קשים און האַלט איי-

ביקע מלחמה מיט דעם שווערן בלוט, וואָס רוישט אין זיינע אָרערן און פאַרגייט פון גלוסטונג. אָבער די תאוה איז שטאַר- קער פאַר אים. אָט אָט האָט ער זיין ציל דערגרייכט. אויף צו מאַרגנס דאַרף דער הערשער פון דער וועלט, דער סולטאַן פון אַלע גלויביקע, פאַרן צו זיינע פיס. און אין דער נאַכט פאַרן לעצטן נצחון ווערט ער געשטרויכלט מיט אַן אשה מיטן איי- גענעם ווייב, וואָס ער האָט יאָרנלאַנג נישט דערקענט.

דאָס איז די טראַגעדיע פון שבתים „נאַקעטער נשמה“. און אַרום וויבלט עס פון שפּאַנישע, האַלענדישע און פּוילישע יידן, מקובלים און תלמודיסטן, גלויביקע און מסופקע, פון וויבער און קינדער, פון הויפלייט, יאַניטשאַרן, בויגנשיסער, סריסים, שוואַרצע שקלאַפן, טענצערינס. פאַרביק געזעמל, בריי- טער, מאַלערישער פּאַן, און אויך אַ פּאַדערונג פון דער צייט. סצענישע עפעקטן. ליכט און פאַרב. רייכע קאָלאָריסטיק. דעקאָראַטיווע עקזאָטיק. אַטלאַס און זייד, פּורפור און סויבל. גאָלד און זילבער און טייערע חפצים. פּראַכט און הערלעכקייט. אזוי האָט זיך געשפּיגלט דאָס דעמאָליטיקע טעאַטער.

צווישן יענער צייט און היינט ליגן נישט נאָר פּערצן קאַלענדאַר-יאָרן. נאָר אויך אים מוט בלוט און טרערן. דער היינטיקער מענטש קוקט מיט אַנדערע אויגן. אונטער די היס- טאָרישע געשעענישן זוכט ער נאָך אַנדערע פּוחות חוץ דעם גאָט עראָס. אַ פאַרפייניקטער גוף, וואָס פאַרלירט אין אַ מינוט פון שוואַכקייט די שליטה איבער זיך—איז אים נישט קיין קוואַל פון טראַגישע איבערלעבונגען. פּאָליק, מאַסע איז אים מער ווי בלויווער פּאַן, פאַרביקע דעקאָראַציע.

דעם היינטיקן מענטש, נישט דעם היינטיקן טעאַטער. לעבן הפחות נישט דעם היינטיקן יידישן טעאַטער. דאָס לעבט נאָך אין אַלטן טעות. עס פאַרבייט איבערלעכע באַוועגונג מיט אוי- סער, עכער באַוועגטקייט, דינאַמישע ריטמיק מיט סטאַטישער קאָ- לאָריסטיק. פּונקט ווי עס פאַרבייט יידישן מהות מיט יידישע געמען, יידיש וועלט-באַנעמען מיט יידישן אינהאַלט. פאַר אים איז שבת צבי אַ יידישער העלד. ווייל ער איז

א ייד. אָבער נישט ווי א העלד לעבט שבתי צבי אין באַווסט-
זיין פון פּאָלק, נאָר ווי אַ משומד. און אפשר איז דאָס טאַקע
די טיבה, וואָס דאָס אַלטע יידישע טעאַטער, וואָס האָט געהאַט
אַזא געוונטן חוש פאַר פּאָלקסטימלעכע העלדענגעשטאַלטן און
האַט אַ היפש ביסל העלדן מטריח געווען פון זייער אייביקער
רו אין גן-עדן פון דער געשיכטע אויף די וואַקלדיקע ברע-
טער פון דער היסטאָריש-אַפערעטישער בינע, האָט שבתי נישט
געטשעפעט. און ערשט דעם היינטיקן יידישן טעאַטער איז גע-
ווען באַשערט אַרויספירן די געשטאַלט פון שבתי צבי, און
דווקא אין זשולאַוסקיס אויסטייטשונג. און באַשאַסן צו טון
האַט מען דאָס—דאָס מוז געזאָגט ווערן לטובת די אַקטיאָרן פון
„צענטראַל”-נאָך פאַר דעם „גראַנדיעזן סוקסעס” אין אַמעריקע.
דריי זאָכן פּאָדערן זיך פאַר דעם סצענישן פּאַרקער-
פערן זשולאַוסקיס פיעסע: שטאַרקע אַקטיאָרישע טעמפּעראַ-
מענטן פאַר די הויפּטראָלן, איינגעביטע, דיטציפּלינירטע סטאַ-
טיסטן פאַר די מאַסן-סצענעס און אַ רייכער אוצר פון דעקאָראַ-
ציעס און קאָסטיומען. פון דעם אַלעם פאַרמאָגט די חברים-טרו-
פע אין טעאַטער „צענטראַל” גאַרנישט. אירע מיטגלידער זענען
צום טייל פּעיקע אַקטיאָרן. מיט מער אָדער ווייניקער רעאַליס-
טישע נטיות. די סטאַטיסטן ליפּערט אין יידישן טעאַטער פון
שטענדיק אָן צו דער אָפּערעטע דער כאָר פון סינאַגאָגע, צו
דער דראַמע די גאַס. און דעם „פונדום” נעמט מען אויף פּראָ-
קאַט פאַר אַקטיאָרישע גראַשנס. ביי אַזעלכע באַדינגונגען, ביי
אַ פּולשטענדיקער גלייכגילטיקייט פון געזעלשאַפט און פרעסע
מוז מען באַוונדערן, וואָס שטרענגע פּירונג, איבערגעגעבנקייט
און התמדה האָבן באַוויזן.

פון קינסטלערישער שלמות איז דאָס געווען זייער ווייט.
און נישט נאָר פון שלמות. אָבער איינס האָט זיך געפּיילט: מען
האַט נישט געזוכט צו פאַרבלענדן די אויגן מיט ביליקע עפעקטן,
צו פאַרווישן און פאַרטושן די סצענישע פּראָבלעמען, וואָס די
פּיעסע וואַרפט אויף. מען האָט געפרוווט זיי צו פאַרענטפערן מיט
די מעגלעכקייטן, וואָס מען פאַרמאָגט.

דער פאָרמאָט פון די אַקטיאָרן לָאָזט נישט צו קיין פּאַטאַם, זייער טעמפּעראַמענט קיין עקסטאַז. האָט מען שטאַט עקסטאַז גע- געבן פאַרציקונג, שטאַט פּאַטאַס אַ האַלב קלאָגעדיקן רעטשיטאַ- טיוו, אַ מין תּחינה־טאַן, וואָס נעמט אַרום ווי אַ גרונט־טאַן די גאַנצע אויפפירונג פון דעם הויפט־העלד איבער די זייטיקע געשטאַלטן ביז צו דער מאַסע. אמת, ער ווערט מיט דער צייט מאָנאָטאָן און עס וואָלט זיכער געוויקט שטאַרקער, ווען פון אָט דעם גרונט־טאַן וואָלטן אַרויסוואַקסן און מיט אים האַרמאָ- ניש מיטקלינגען פּערזענלעכע טענער (לעווינס תּלמודיט האָט עס געפרוווט). אָבער שוין דער פּאַקט גופּא, אַז מען האָט בכלל צוגעקליבן אַ גרונט־טאַן און אָפּגעשטעלט אויף אים די אַקוסטישע זייט פון דער פּאַרשטעלונג—מוז ביים היינטיקן מצב פון אונזער טעאַטער דערמאָנט ווערן.

מען האָט נישט געהאַט קיין צוטרוי צו דער האַרמאָניע פון די „מאָסן“ אויף דער בינע. האָט מען מיט זיי איינגע- קנעלט איין טאַן און צוויי סטערעאָטיפּע באַוועגונגען. ביידע, טאַן אין באַוועגונג, צוגעפּאַסט צו דער שטימונג פון דער פּיעסע. און אפילו די דעקאָראַציע—דער שעיר־לעוואָל פון אונזער היינטיק טעאַטער—האַט דאָסמאָל געהאַט מער מזל. די טונקעלע קאָטאָרן, דער אויסשניט איבער די טרעפּ אין הינטערגרונט, דאָס פּאַדיום פּאַרנט אין ערשטן און דריטן אַקט זענען געווען אַ געראַטענע ראָם פאַר דער אויפפירונג. דער אָפּערעטיש גע- מאָלטער הינטערגרונט אין סולטאַנס גאַרטן אין צווייטן און אין פּערטן אַקט האָט געמעגט פעלן.

בכלל האָט זיך געשפּירט אַ סימפּאַטיש שטרעבן אַליץ צו פאַר- יינפּאַכן. אַמאָל איז מען געגאַנגען צו ווייט און באַנוגנט זיך מיט איין שאַרפּן שטריך, וווּ עס האָט זיך געפּאָדערט אַ רייכערע ניואַנסירונג (לאַנדויס סולטאַן). און נאָר די קאָסטיומען פון דעם העלדן־פאַר און עטלעכע טערקישע הויפּלייט האָבן שטאַרק געזיג- דיקט קעגן דעם דאָזיקן פּרינציפּ, קעגן יעדן פּרינציפּ בכלל. אָבער אויך נאָך וועגן דעם האָבן טענות צו דער רעזשי- וואָלט זיין אומ- גערעכט. דאָס אָרגאַניזאַטאָרישע און טעכנישע צוגרייטן אַליין

פון אזא פיעסע ווי זשולאָווסקיס „שבת״ וואַקסט אַריבער די כוחות נישט פון איין מענטש, נאָר פון דריי. ביי אונדז דאַרף נאָך דער איינער (ז. טורקאָוו) רעזשיסירן די פיעסע, שפילן די הויפטראָל און פירן דאָס גאַנצע טעאַטער. זיינע כוחות, זיין אַרבעטס־פּעיקייט און התמדה מוזן זיין פון אַן אויסערגעוויינ־ לעכער מאַס.

טעאַטער „צענטראַל״ יאנואַר 1924.

עקספּרעסיאָניזם

„פון באַגין ביז חצות״ פון געאַרג קאיוער, רעזשי:
א. זעלוער־אַהיטש, דעקאָראַציעס: ט. גראַנאַווסקי.

נישט נאָר זיין נאָמען, זיין גאַנצער מהות איז קאַמף, פּראָטעסט, נעגאַציע. ער איז אויפגעשווומען אין דער מאַלע־ ריי און האָט זיך אָנגערופן עקספּרעסיאָניזם אין היפּך צו אימ־ פּרעסיאָניזם. זיין טעאַריע איז געווען דער היפּך פון דער ביו־ איצטיקער טעאַריע, זיין פּראַקטיק — דער היפּך פון דער ביו־ איצטיקער פּראַקטיק. צוויי פּאַקטן זענען געווען פאַר אים כּאַ־ ראַקטעריכטיש: ער האָט געפונען פאַר זיינע צילן און וועגן שאַרפע פּאַרמולירונגען, חריפּישע אויסטייטשן, געטאַקטע דעפּי־ ניציעס, נאָך אײ דער ער האָט באַוווּן צו שאַפן ווערק פון בלייבנדיקן קינסטלערישן ווערט. און ער האָט זיך אין משך פון אַ קורצער צייט אַריינגערעיסן אין דער פעסטונג פון קאַנ־ סערואַטיום און אָפּגעשטאַנענקייט: טעאַטער.

דער עקספּרעסיאָניזם איז אַ קינד פון דער היינטיקער צייט, ווי דער אימפּרעסיאָניזם און דער נאַטוראַליזם זענען בשעתם געווען פּראָדוקטן פון זייער צייט. דער אימפּרעסיאָניזם אין דער מאַלעריי האָט געטענהט: נישטאָ קיין זאַך, קיין בידד, קיין געשטאַלט, וואָס זאָל זיין שטענדיק, פעסט, אומבאַוועגלעך. וואָס דו זעסט, איז אין אייביקער באַוועגונג. דאָס ליכט שפּילט, די לופט ציטערט, און דער הויך פון לופט, דאָס שפּיל פון

ליכט בייטן דאָס בילד פון רגע צו רגע. דער נאַטוראַליזם אין דער ליטעראַטור האָט געזאָגט: געבונדן איז דער מענטש, טיוונטפאַכיק געפענטעט. פאַרוואַרצלט אין דער אָפּשטאַמונג, פאַרוואַקסן אין דער סביבה, אַרומגערינגעלט מיט הונדערטער נפשות. זיין טון – אַ קייט פון סיבות און פועל־יוצאס. ווילסטו אים פאַרשטיין, מוזטו זען זיין סביבה, פאַרטיפן זיך אין זיין „פסיכאָלאָגיע“. דער עקספרעסיאָניזם אין דער מאָלעריי האָט געלערנט: נישט ליכט און לופט און באַוועגונג בייטן דאָס בילד, נאָר דאָס אויג פון מאָלער. ווי דאָס אויג פון מאָלער שפיגלט עס, אַזוי איז דאָס בילד. און דער עקספרעסיאָניזם אין דער ליטעראַטור האָט גערופן: נישט די אַרומיקייט, ווי זי איז, איז וויכטיק, נאָר ווי זי שפיגלט זיך אין אויג פון דיכטער. נישט דאָס מיליע איז דער עיקר, נאָר דער מענטש. נישט זיין פסיכאָלאָגיע, נאָר זיין תמצית. ער, דער מענטש, איז דער צענטער, דער אָנהויב און דער סוף, די סיבה און דער פועל־יוצא. נאָר איין איינציקע געשטאַלט האָט די עקספרעסיאָניסטישע דראַמע. אַלע אנדערע זענען אָפּשפאַלטונגען פון דעם איינעם „אין“. אויסשטראַלונגען פון זיין פאַנטאַזיע. בילדער, וואָס בליצן אויף און ווערן פאַלד צערווען.

אויסשטראַלונגען פון אַן אויפגערעגטער פאַנטאַזיע, שאַטנס אָן אַ נאָמען, אָן אַ פרצוף, זענען אַלע פיגורן אין קאיוערס „פון באַגין ביז חצות“. אַלע, פון דעם באַנק־דירעקטאָר ביז צום סקעלעט אויפן בוים. נאָר איינער איז אַ ממשותדיקע גע־שטאַלט: דער העלד – דער קאַטירער. אויך ער איז אָן אַ נאָמען. אָבער מיט אַ פרצוף. נישט קיין אויסגעטאַקטן, ווי ביי די נאַטוראַליסטן, נאָר אַ שאַרף געשניטענעם און בולטן. און מיט נאָך אַ שאַרפערן מוח. דער פרצוף איז כמעט אָן איבעריי־קער, דער מוח אַ נויטיקער ביז גאָר. זיין עובדא: דיאַלעקטיש צו פאַרמולירן די טענות, וואָס ס'האַט צו דער וועלט – דער מחבר.

וואָרן אויך די הויפטגעשטאַלט לעבט נישט מיט איר אייגן לעבן. אויך זי איז מער נישט אַ טוען פאַר דעם מחבר.

א טוען אין גרויסן פראצעס, וואָס דער עקספרעסיאָניסטישער
דראַמאַטיקער פאַרפירט קעגן דעם בירגער. דער קאַמף מיט
דעם בירגער - דאָס איז דער אני מאמין פון אַלע עקספרעסיאָ-
ניסטישע דראַמאַטיקער. אַ קאַמף אויף לעבן און טויט, אַ קאַמף
אויף אַלע געביטן: פאַמיליע-לעבן, פראָפּעסיע, פּאָליטיק, קונסט.
אומעטום דיסקרעדיטירט ער דעם בירגער, רייסט אַראָפּ די
מאַסקע פון זיין פנים און דער אמתער פּרצוף באַווייזט זיך.
זיצט זיך ערגעץ אין אַ פאַרוואָרפן דייטש שטעטל אַ קליין
קאַסירערל אויף אַ בענקל אין אַ בענקל. שטרעקט אויס דורכן
פענסטערל די האַנט נאָך געלט, נעמט און ציילט, ציילט און
גיט. אויטאָמאַטיש, טאָג איין, טאָג אויס, יאָר איין, יאָר אויס.
אין דער היים פּרעגלט דאָס ווייב קאָטלעטן, נייען און שפּילן
די טעכטער, לייענט די מוטער ביכער פון ביבליאָטעק. נאָר
פּלוצלונג ווערט אים די שטויביקע אידיילע דערעסן. דאָס לעבן
- אַ פּרעמדע דאַמע אין זיידנס - רוישט פאַרביי. דער קאַסירער
ווערט אַ דעפרוידאַנט און וואַרפט זיך אין לעבן, צו געניסן פון
זיינע שיינקייטן. אין פּערצן שעה פאַרווכט ער אויפן פּערד-
געיעג, אין טאַנץ-זאַל, אין הקדש פון דער „אויסלייז-אַרמיי“
אַלע עמאַציעס, וואָס די בירגערלעכע וועלט האָט גרייט. און
געפינט אומעטום שפּלדיקע באַשעפּענישן, וואָס פאַרשיפורן זיך
מיט הויכע פּראָזן און קריכן און פּויון אין שטויב. און זעט
אין, אַז דאָס געלט איז פון אַלע שווינדלען דער גרעסטער
שווינדל און אַז פאַר געלט קאָן מען זיך גישט קויפן גאַרנישט,
וואָס זאָל האָבן אַ ווערט. וואָס בלייבט - איז אַ קויל אין קאָפּ.
הפל הבל. ניהיליוס.

די אידעע איז גישט ניי. אָבער די פּאַרם. בעת דער
יונגער עקספרעסיאָניזם איז אַרויס פירן מלחמה מיטן בירגער,
האָט ער קודם כל צעבראָכן די אַלטע פּאַרמען, קיין נייע האָט
ער אָבער נישט געשאַפן. דאָ איז פאַראַן אַ שטאַרק געפיל פאַר
פּאַרם. פאַר נייער פּאַרם. גישטאָ קיין טיילונג אויף אַקטן, גישטאָ
דאָס בהדרגהדיקע שטייגן און פאַלן פון דער קלאַסישער דראַ-
מע, דאָס פּסיכאָלאָגישע פאַרקייטלען פון דער נאַטוראַליסטישער

זישטאָ קיין קונציק געשוונגענע פּעריאָדן. אין זיבן שטרענג
געבויטע סצענעס שליידערט אַרויס דער מחבר אין אַ משונהדיק
ווילד געזעג זיינע אָנקלאַגעס. זאַצן קורצע, אָפּגעהאַקטע און
צעמויקטע, קלאַפּן ריטמיש, אָן אויפהער, אָן אָפּהאַלט. ווערטער
איינצעלע, אָפּגעריסענע און אויסגעוואַרצלטע, רייסן זיך אַרויס
ווי אָנגעווייטיקטע אויסגעשרייען. ווילדער ריטם, יאָגנדיקער
טעמפּ.

ווי זעט דאָס אויס אויף דער בינע? דאָס היינטיקע טעאַ-
טער איז אַזוי פאַרחלשט נאָך עפעס ניט, אַז עס האָט אויפ-
געכאַפט דעם דראַמאַטישן עקספּרעסיאָניזם. אָבער קיין עקספּרע-
סיאָניסטישן בינע-סטיל האָט עס דערווייל נאָך נישט געשאַפּן.
עס באַנוצט זיך מיט אַ שטאַרק סטילזירטן מאָלערישן עקס-
פּרעסיאָניזם און ווירקט מיט דער פאַרבליקט אילוסטראַטיוו
(צימער אין האָטעל, גאַבינעט אין טאַנץ-זאַל). בעת דער סצע-
נישער עקספּרעסיאָניזם אָפּערירט מיט ליניעס און פאַרבן אַלס
אויסדרוק פון נשמה-זושטאַנדן און האָט פיינט די אילוסטראַ-
ציע תכלית שנאה. דער אַקטיאָר איז נאָך אינגאַנצן איינגעטונ-
קען אין דער דעקלאַמאַטאָריש-פּאַטעטישער אָדער גאַמוראַליסטיש-
זיכטערער דיקציע און עס וועט נאָך לאַנג דויערן. ביז ער
וועט געפינען אַ פּאַסיקן אויסדריק פאַר דעם אָפּגעהאַקטן, אַרויס-
געשטויסענעם ריטם פון דער עקספּרעסיאָניסטישער דראַמע. זיי-
נע באַוועגונגען זענען צו פיין, צו געטאַקט, צו גופיק פאַר די
נערוועישע, האַסטיקע, קאַנטיקע עקספּרעסיאָניסטישע ווייזעס.
דער רעזשיסער האָט נאָך לייב צו צאַצקען זיך מיט יעדן פי-
צעלע, ברייט צו צעלייגן אויף טעלער און שיסלען. בעת די
עקספּרעסיאָניסטישע דראַמע קאָן דעם אָטעם נישט דערכאַפּן.
דאָס פּובליקום איז געווינט זיך אָפּצורוען נאָך יעדן „אַקט“
— און וועט נישט מוותר זיין אויפן פּירהאַנג, וואָס שניידט
זיך אַריין נאָך יעדער סצענע ווי אַ שאַרף מעסער אין לעבע-
דיקן אָרגאַניזם פון ווערק.

אויך אין „טעאַטר פּאָלסקי“ האָט זיך נאָך אַ סך גע-
שפּירט פון אַלטער שול, פון דער רייכער פּוילישער סצענישער

טראַדיציע. אָבער אויך אַ סך פון דעם ווילן און וועג צו נייע פאָרמען. די דעקאָראַציע אין באַנק, אין דער היים, ביים גע-
יעג, אין הקדש פון דער „אויסלייז-אַרמיי“ איז אַפילו נישט
געווען אַזוי שיין און ליבלעך פאַרן אויג, ווי די איבעריקע
פאַרביקע בילדלעך, אָבער אָן ספּעס כאַראַקטעריסטישער און אויס-
דריק-פולער און סטיל-גערעכטער. אין דער סצענע פון געיעג
האַבן רעזשי און אַקטיאָר געפונען אַ גליקלעכן אויסדריק פאַר
דעם יאָגנדיקן טעמפּ און די סצענע אין דער היים האָט גאָר
שטאַרק געווירקט מיט דעם אומהיימלעכן פּח פון קאָנטראַסט.
דאָס גאַנצע – אַ ביסל שווער פאַרדוילעך פאַרן ברייטן פּובלי-
קום און אינטערעסאַנט פאַרן טעאַטערפריינט

טעאָטער פּאָלסקי פֿעברואַר 1924

אפּקער

א. מאָרעווסקי און פילם „צחיי וועלטן“.

עסטרייך ווערט אַ לעגענדע. זעכציקער יאָרן פון פאַר-
גאַנגענעם יאָרהונדערט. צייטן פון גלאַנץ און פּראַכט. קייזער-
לעכער הויף, ווינער וואַלצער, הויף-רעדוטע, וואַך-פאַראַדע. יאָ-
האַן שטראַוס, ס'אַלטע בורג-טעאַטער, היינריך לאַובע, יאָזעף
וואַגנער. פאַרהייליכטע קלאַנגען – און נאָך ביז נישט לאַנג לעבע-
דיקע ווירקלעכקייט. הייבן אָן פאַמעלעך צו היילן זיך אין אַ
שלייער פון אָפּגעריקטקייט און פאַרגעסנקייט. און מיט דער
לעגענדע קניפט זיך אַ צווייטע. אויך אַמאָל אַ געשיכטע אָן
אמתע. פון אַ מאַדנע יידל – דווקא אַ וואַרשעווער. צו דער ביי-
נע זיך געריסן, אויף אַ וויילע אין סקאַרבעקס לעמבערגער
טעאַטער אויפגעלויכטן, דאַן פאַריאַגט פון שנאה און קנאה און
אויפשריפטן אויף די מויערן: פרעטש זי זשידקעם – איבער
האַמבורג אָנגעקומען אין ערשטן אייראָפּעישן טעאַטער: לאַובעס
בורג-טעאַטער. און די דאָזיקע צוויי לעגענדעס וועבן זיך אין

דער פאנטאזיע פון אַ ייד - דער איינציקער שטילער, ווייל
אָנמעכטיקער, יורש פון דער „עסטרייכישער אידעע“ - אין איין
געשיכטע. אַ רבס אַ זון איז אַוועק פון פאָטערס הויז אין אַ גאַ-
לייזיש שטעטל, זיך געשליעפט מיט אַ וואַנדער-טרופע אין איר
אייגענעם „סאלאָן-וואָגן“ איבער שטעטלעך און דערפער (אַ
אַלטע, גוטע צייטן!). און צום סוף דערשלאָגן זיך אַ דאַנק דער
שתדלנות פון אַ ערצהערצאָגין אין לאַובעס בורג-טעאַטער. אַלץ
דערגרייכט, וואָס אַן אַקטיאָרס האַרץ קאָן גלוסטן: ערשטע ראָלן,
דעם דירעקטאָרס אָנערקענונג, דער ערצהערצאָגיןס ליבע.

איך קען נישט דעם ראָמאַן פון רענאָ. אפשר פאַרמאָגט
ער יענע האַרציקייט אין שילדערן לאַדשאַפט און מענאַש,
וואָס האָט אזוי באַליבט און באַרימט געמאַכט געאָאָרג הערמאַנס
בערלינער דייטשיידישן ראָמאַן „יעטכען געברוט“. אפשר איז
ער דורכגעדרונגען מיט יענעם ספעציפיש עסטרייכישן סענטי-
מענט, וואָס נעמט אַרום רודאָלף האַנט באַרטשס ווינער ראָמאַנען.
אין פילם איז דערפון גאָרנישט נישטאַ, קאָן גאָרנישט
נישט זיין. אַ ביסל יידישע יומים טובים און מנהגים: פורים,
יום כיפור, פסח, המן-טאַשן, פורים-שפילער, פל נרין, סדר.
יונגט-זכרונות פאַר „עסטרייכישע בירגער פון יידישער קאָנפּע-
סיאָן“. הויף און געזעלשאַפט, ערצהערצאָגין און הויפּדאַמע,
קאַפּריז און ליבע „אין די גרעניצן פון אָנשטענוויקייט“. טעאַ-
טער, בינע און הינטער-קוליסן, דירעקטאָר און אַקטיאָר, פּראָ-
צע און פרעמיערע. בורג און פאַראַדע, קאַפע און מיליטער-
מוזיק. וואָס נאָך קאָן זיך ווינטשן דאָס פאַרשמאַכטע האַרץ און
דאָס פאַרטערטע אויג פון דעם אָפּגעקומענעם „אַלט-עסט-
רייכער“?

איינער פון יענע פילמען, וואָס שפייזן זיך נאָך אינ-
גאַנצן מיט „ליטעראַטור“ און הויבן נישט אָן צו וויסן, ווי
ווייט דער אמתער פילם איז פון ליטעראַטור אי... פון
טעאַטער.

פון טעאַטער איז אַוועק צום פילם אברהם מאָרעווסקי.
איז דאָס דעזערזיע? ער איז נישט דער ערשטער און נישט

דער לעצטער אַקטיאָר, וואָס האָט זיך פאַרדונגען דעם פילם-
אַפּאַראַט. שוין אַ היפש ביסל צייט ציט אָפּ דער פילם דער
בינע די בעסטע כוהות. ער האָט נאָך נישט געפונען זיין איי-
גענעם נוסח, זיין אייגענעם אַקטיאָר און באַרגט דערווייל ביים
טעאַטער. ער האָט ביי אים צוגענומען קודם דאָס פּובליקום,
דאָן די קאַסע און איצט די אַקטיאָרן. און זיי גייען גערן.
וואָס טרייבט זיי? די זרידה פון טעאַטער? זיין פאַראַרעמט-
קייט? די הויכע גאַזשעס ביים פילם? די מעגלעכקייט צו ווירקן
אין די ווייטסטע ווינקעלעך פון דער ערד? צו שפילן אין
איין אַוונט פאַר צענדליקער און הונדערטער טויזנטער מענטשן?
דאָס אַלץ ווירקט זיכער מיט אַבער די אמת, די לעצ-
טע סיבה איז עס נישט. דער לעצטער גרונט איז אַן אַנדערער.
דעם אַקטיאָר איז צו ענג געוואָרן אין די ד' אמות פון נאָ-
טוראַליסטישן טעאַטער. אים איז דערעסן געוואָרן דאָס אייבי-
קע קאָפּירן לעבן און לעבנסשטייגער. נמאס געוואָרן די גע-
בונדנקייט צו צייט און רוים. זיין פּאַנטאַזיע האָט זיך פאַר-
בענקט נאָך ווייטע מדינות און פרעמדע וועלטן. אין פשוטן,
מאַטעריעלן זין פון וואָרט, נישט אין גייסטיקן. (דאָס וואָלט
געווען אַ בענקשאַפט צו די גרויסע דראַמאַטיקער). און מיט
זיין פיינעם הוש האָט דער אַקטיאָר אַרויסגעפילט, אַז דעם
וועג עפנט אים דער פילם. שוין דער היינטיקער, וואָס לאָזט
אים אין עטלעכע מינוט אויסמעסטן אַ האַלבע וועלט און וואַרפט
אים אַריבער אין עטלעכע סעקונדן פון איין עק וועלט אין
צווייטן. אָבער נאָך מער דער פילם פון מאַרגן, וואָס וועט קו-
מען, וואָס מוז קומען. ער וועט אים לאָזן פריי און אויסגע-
בונדן שוועבן איבער אַלע וועלטן, וואָס אַ מענטשלעכע פאַנטאַז-
זיע האָט ווען נישט איז אויסגעטראַכט, וועט ווען נישט איז
אויסטראַכטן.

מאָרעווסקי איז נישט דער איינציקער אַקטיאָר, וואָס שפילט
„אויפן עקראַן“. אַ סך אַנדערע, פון נישט קלענערן ראַנג, זע-
נען היינט משועבד דעם פילם. אָבער זיי האָבן זיך נישט גע-
קאָנט אַפּרייסן פון די ברעטער. דינען זיי ביידע: דער בינע

און דעם פילם, גאָט און דעם טייוול (און עס איז שווער צו זאָגן, ווער עס איז גאָט און ווער דער טייוול...). מאָרעווסקי האָט זיך אינגאנצן אָפגעקערט פון דער בינע. אויף שטענדיק? איך בין שטאַרק מסופק. ער וועט זיך ווידער פאַרבענקען נאָכן קלאַנג פון מאַמע-לשון (נישט נאָר אין אַרטיקלען, נאָר אויך אויף דער בינע). נאָכן קאָנטאַקט מיטן לעבעדיקן פּובליקום. נאָך יענע דינע פעדעס, וואָס האָבן זיך געצויגן פון מיראָפּאָר-לער צדיק נישט נאָר צו דער עדה יידן אויף דער בינע, נאָר אויך צו דער יידישער עדה אין זאַל.

און דאָן וועט ער ווידער שפּילן יידיש טעאַטער.

קינאָ „פּאַלעס“ פּעברואַר 1924.

טעמפּעראַמענט

„ווי זענען מינע קינדער?“

אין בופעט פון קאָמינסקיס טעאַטער, גלייך ביים אַרייַנגאַנג פון דער רעכטער זייט, הענגט אויף דער וואַנט אַ פּאַר-טרעט-פּאַטאַגראַפיע פון אַ פּרוי אין די מיטעלע יאָרן און אין מאַנסבילשע קליידער, מיט דער אונטערשריפט: פעפי ליטמאַן. אַ סך פון די היינטיקע טעאַטער-גייער איז דער נאָמען פרעמד. און אפילו די, וואָס קענען אים, וועלן זיך ווונדערן, ווי אַזוי דער פּאַרטערט קומט אין אַ טעאַטער.

פעפי ליטמאַן איז נישט געווען קיין „שוישפּילערין“. זי איז זעלטן אַרויסגעטרעטן אין אַ טעאַטער, און אויב זי פלעגט זיך אַמאָל באַווייזן אויף אַ גרעסערער סצענע, איז דאָס געווען בליט ברירה. איר אייגנטלעכע דאָמענע איז געווען נישט דאָס טעאַטער, נאָר דער זאַל אָדער גאַרטן. נישט „די ברעטער“, נאָר „דאָס איבערברעטל“. איבערגעטון פאַר אַ חסיד, אין אַ סאַ-מעטענעס קאַפעליזש איבער די געקרייזלטע פאות אַרום דעם רונדן פולן פרויען-געזיכט, אין אַ ברייטער, צעשפּילטער קאַ-פּאַטע, קורצע פלודערן, ווייסע זאָקן און שטעק-שיך, מיט ביי-

דע הענט אונטער די פאות אָדער אין די זייטן, פֿלעגט זי צו-
גלייך מיטן לידל אַרויסשיסן פֿון הינטער דער קוליסע. און אין
דערזעלבער רגע, האָט ווי אַ בליץ אָנגעצונדן דאָס פּובליקום
אין זאַל און אַלע - משרת און סוחר, שניידער און דאָקטאָר,
דינסט-מויד און מאַדאַם - האָבן אונטערגעכאַפט די מעלאָדיע
און מיט איר צוואַמען ווייטער געזונגען. אַ שטים האָט פעפי
ליטמאַן געהאַט אַ מאַנסבידשע, אַ טיפע און אַ הייזעריקע. אָבער
ווער עס האָט נאָר איינמאַל געהערט איר „ישמחו“ - האָט אים
שוין קיינמאַל נישט געקאָנט פאַרגעסן.

פעפי ליטמאַן איז קיין „שוישפּילערין“ נישט געווען. זי
האַט נישט געהאַט קיין לעגיטימאַציע פֿון אַ פּראָפּעסיאָנעלן פּאַ-
ריין און האָט קיין „שקאַלעס“ נישט „געקאָנטשעט“. אָבער פֿון
יידיש טעאַטער האָט זי אין זיך מער פאַרמאַגט, ווי היינטיקע
צוויי פּראָפּעסיאָנעלע טרופּעס צוזאַמענגענומען.

וואָס איז געווען איר כּוח?

זי האָט געשעפט פֿון דעם אייגענעם קוואַל פֿון פּאָלקס-
הומאָר און פּאָלקס-סענטימענט, פֿון וועלכן גאָלדפּאַדן און גראַד-
נער האָבן גענומען. זי האָט געהאַט סצענישן טעמפּעראַמענט,
אַקטיאָריש בלוט, יידישן ברען. צווישן אַ הייפל קרעמערס און
בעלפּערס, זיצערינס און קלאַגערינס איז פאַרבלאָנדזשעט גע-
וואָרן אַ מענטש פֿון אַן אַנדערער, פּרייערער, ליכטיקערער
וועלט. וועמען האָט דאָס געאַרט, אַז די מחברים פֿון די ליד-
לעך זענען געווען קאַליקעס אָדער משכּילים, אָדער ביידע צו-
זאַמען? אַז אין דעם טעקסט, וואָס האָט פֿלומרשט פאַרבונדן די
לידלעך, האָט זיך נישט געקלעפט אַ וואָרט צו אַ וואָרט. אָט
האַט אויף דער בינע פעפי ליטמאַן געזונגען און געטאַנצט און
אירע שוואַרצע, ברענענדיקע, גנבישע אויגן האָבן זיך - דאַכט
זיך - אָפּגעלאַכט פֿון אַלץ: אי פֿון די לידלעך, אי פֿון די
מחברים אי פֿון איר אַליין.

פֿון אַלץ? אַ חוץ דעם פּובליקום. וואָרן וואָס פעפי ליט-
מאַן האָט פאַר זיך געהאַט, איז געווען אַ פּובליקום. דאָס יידי-
שע פּובליקום. סוחר און משרת, דאָקטאָר און שניידער, מאַדאַם

און דינסט-מויד האָבן אויף אַ וויילע פאַרגעסן אָן זייער „קלאַסן-קאַמף“ און זיך צונויפגעגאַסן אין איין קאָלעקטיוו, אין איין קערפער. אַ דאַנק דעם סצענישן טעמפּעראַמענט פון פעפי לייטמאַן. דאָס איז דער זין פון דער אָפּערעטקע אָדער געזאַנג-פיעסע אָדער פּאַלקס-שטיק, אָזיער ווי מען זאָל נישט אַנרופן דעם דאָזיקן מין טעאַטראַלישע פאַרוויילונג. די פּאַבולע איז פּאַנאַל, די האַנדלונג - נישט געשטויגן נישט געפּלויגן, די עפּיוזאָדן קלעפּן זיך נישט, די געשטאַלטן - קנאַקנדיק פּאַפּיר, די מוזיק - האַרצרייסנדיק גאַסן-ליד, און נאָך איינס, צוויי אַקטיאָרישע טעמפּעראַמענטן פילן עס אָן מיט זייער בלוט, מיט זייער לעבן און מאַכן אייך פאַרגעסן אַלץ אַרום.

דאָס איז דער זין פון דער אָפּערעטקע. דאַרף מען נאָך רעדן וועגן די חברים פון דער אַקטיאָרישער פּראָפּעסיע, וואָס האָרע-ווען יעדן אַוונט אין קאַמינסקיס טעאַטער שווער אויף אַ שטיקל ברויט? אמת, עמך ישראל צריכים פרנסה. אָבער פאַרוואָס רופט זיך דאָס - טעאַטער?

ווער רופט דאָס - טעאַטער?

קאַמינסקי טעאַטער פּעברואַר 1924.

נבול פה

די פאַרגעסענע מאַמע

די געגנער פון דער אָפּערעטקע האָבן אַ סך טענות צו איר, גערעכטע און אומגערעכטע. זיי געפּעלעט נישט, וואָס די „אַקציע“ בינדט זיך נישט. זיי אַרט, וואָס די סיטואַציעס זענען אומגעלומפּערטע. זיי רייצט, וואָס די מוזיק איז אַ באַנאַלע. און נאָך פון אַ סך אַנדערע זאַכן זענען זיי שטאַרק נישטצור-פּרידן. אָבער מער פאַר אַלץ זענען זיי אין פעס אויף דער אָפּערעטקע, ווייל זי איז נישט אָפּגעהיט אין הלכות נשים. ווייל נישט אַלץ, וואָס ווערט געזאָגט, געזונגען און געטון אין דער אָפּערעטקע, איז אויסגערעכנט פאַר יינג-מיידלעשע אויערן און אויגן.

זיי זענען אין דעם פרט אי אומגערעכט אי גערעכט. אומגערעכט, ווייל די אָפּערעטקע איז בטבע נישט קיין פּאַר-וויילונג-אַרט פּאַר יונגע מיידלעך. און גערעכט, ווייל ביי דעם, וואָס די היינטיקע יידישע אָפּערעטקע דערלאַנגט אירע באַזונ-דער, וואָלט נישט נאָר אַ פּראָווינצער פּלד-מיידל, נאָר אפילו אַן אויסגעדינטער ניקאָלאַיעווסקי סאָלדאַט רויט געוואָרן.

אַט ווערט איצט געשפּילט אין קאַמינסקיס טעאַטער אַ פּיעסע מיט געזאַנג, „די פּאַרגעסענע מאַמע“. איר מחבר באַ-האַלט זיך פּאַרשעמט אונטער די ראשי תבוח: א. פ. אין אמתן איז די אָפּערעטקע נאָכגעמאַכט און צונויפגעשטיקעוועט פון אַן אַנדערער, וווּ זענען מיינע קינדער?“, וואָס איז אין דעם זעלבן טעאַטער געאַנגען פּמעט צוויי חדשים צייט.

עס וואָלט נישט געלוינט צו פּאַרלירן קיין וואָרט נישט זענען דער פּיעסע, נישט וועגן דעם שפּילן. איז אָבער די טרו-פע, וואָס שפּילט איצט אין קאַמינסקיס טעאַטער, די איינציקע יידישע אָפּערעט-טרופּע אין דער הויפטשטאָט און ממילא די „ערשטע“ אין לאַנד. אין דעם זין איז זי רעפּרעזענטאַטיוו. אַזוי ווי די יידישע אָפּערעטקע נעמט אָבער שטענדיק מער אויס ביים ברייטן עולם ווי די דראַמע, איז זי אויך כאַראַק-טעריסטיש סיי פּאַרן געשמאַק פון פּובליקום, סיי פּאַר דער קולטור פון אַקטיאָר.

פּידוע האָט יעדע יידישע „געזאַנג-פּיעסע“ לפחות איין קאַמישע פּיגור און איין לידל מיט אַ רעפּרען. די קאַמישע פּיגור איז דערצו דאָ, מען זאָל איר פּאַטשן בראַוואָ, דאָס לידל, מען זאָל פון אים לעקן די פּינגער. די קאַמישע פּיגור אין דער „פּאַרגעסענער מאַמע“ דאַרף זיין (דאַרף זיין - איז אָבער נישט) פעניגשטיינס בריפּטרעגער עליק. דאָס צימעס-לידל איז „אַז מען לייגט נישט אַריין, נעמט מען נישט אַרויס“.

מען קאָן זיך לייכט אָנשטויסן, וואָס דער פּסוק מיינט מיט די דאָזיקע ווערטער. און עס וואָלט זיך דאַכטן, אַז דעם יידישן טעאַטער-גייער דאַרף מען נישט אַריינלייגן אַ פּינגער אין מויל אַריין. דאָס איז קלאַר. פּאַר יעדן - אַ חוץ פּאַר דעם אַקטיאָר.

די באוועגונגען. מיט וועלכע ער באגלייט זיין ליד, זענען
 אזוי איבערדייטלעך, אזוי איינדייטיק, אז עס — שלאגט
 צום הארצן. אין די עטלעכע אָפּגעלאָזענע באוועגונגען, אָן
 פּייער און אָן געוונט, אָן לייב און לעבן, שפּיגלט זיך דער גאַנ-
 צער קלאַגעדיקער מצב פונם היינטיקן יידישן אָפּערעטע־טעאַטער.
 וואָרן נישט דער געפּעפּערטער וויץ און נישט די פּרייע
 באוועגונג איז אַ חטא אין דער אָפּערעטקע. דאָס וויגעלע פון
 דער היינטיקער אייראָפּעישער אָפּערעטקע איז געשטאַנען אין
 פּאַרזי אין די זעכציקער יאָרן פון פּאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט,
 אין דער צייט פון דער צווייטער קייזערלעכער מלוכה, ווען
 די פּראַנצויזישע אַריסטאָקראַציע האָט ליב געהאַט זיך פּריילעך
 און לייכט צו ווילן. און דאָן, ווען די דייטש־פּראַנצויזישע
 מלחמה און די נייע דעמאָקראַציע האָט פּאַריאָנט די אָפּערעטקע
 פון פּאַרזי. האָט זי געפונען אַ האַרציקן ברייטן קבלת פנים אין
 דער צווייטער שטאָט, וווּ מען האָט לייכט און לייכטזיניק גע-
 לעבט: ווין. איר „פּראַנצויזישער“ פּאָטער איז געווען דער, פון
 קעלן קיין פּאַרזי איינגעוואַנדערטער, ייד זשאַק אָפּנבאַך, וואָס
 האָט געהאַט אַ לייכט געמיט און אַ פיינעם חוש פאַר וויץ און
 פּאַראָדיע. און אירע ווינער אפּוטרופּסים זענען אויך קיין צדיקים
 גמורים נישט געווען. ווער רעדט שוין די פּאַרזיער און ווינער
 אַקטיאָרן און אַקטריסעס אין יענע טעג — זיי האָבן זיך פאַר
 אַ שאַרפּן וויץ, פאַר אַ פּרייער באוועגונג אוודאי נישט געשראַקן.
 מער נישט — זייער וויץ איז געווען פול גייסט, זייערע באַ-
 וועגונגען פול גראַציע און חן.

גראַציע און חן — דאָס זענען זאַכן, וואָס לאָזן זיך נישט
 אויסלערנען איבער נאַכט. אָבער גייטט — דאָס האָבן יידן פון
 שטענדיק אָן פאַרמאָגט. נעמט דעם יידישן כּאָלקס־וויץ. ער איז
 שאַרף, שניידדיק, געפּעפּערט. אָבער זעלטן גראַב און אומגע-
 לומפּערט. קיינמאָל נישט איבערדייטלעך און צו איינדייטיק.
 אַ רמו, אָן אַנצוהערעניש, אַ שפּיל מיט ווערטער, אַ פּאַרדריי-
 טער פּסוק, אַ קאָרומפּירט העברעיש וואָרט — דאָס זענען די
 מיטלען, וועלכע ער באַנוצט.

דער באַוווּסטער זאַמלער פון יידישע גלייכווערטלעך, איג-
 זאַץ בערנשטיין, האָט אין משך פון צענדליקער יאָרן אָנגע-
 קליבן אַ סך גלייכווערטלעך, וואָס האָבן נישט געקאָנט אַרײַן
 אין זײַן גראַנדיעז ווערק: „יידישע שפּריכווערטער און רעדנס-
 אַרטן“, מחמת עס איז געווען באַשטימט פאַרן ברייטן פּובליקום.
 ער האָט דעריבער אַרויסגעגעבן פאַר די, וואָס אינטערעסירן
 זיך מיט יידישן פּאָלקלאָר, אַ פּריוואַט-דרוק (וואָס ווערט נישט
 פאַרקויפט אין בוך-האַנדל), אַ קליין ביכעלע אונטער דעם טיטל:
 „רוסטיקאָ און עראָטיקאָ“ (גראַבע און עראָטישע גלייכווערטלעך).
 פאַראַן דאָרט זײער שטאַרקע זאַכן. אָבער אַזוינע גראַבע און
 גאַרישע, קלאַציקע און אומגעלומפערטע, ווי מען טרעפט זײ
 שוין אַ שפּאַר ביסל צײט אין דער יידישער אָפּערעטקע, וועט
 איר אויך דאָרט אומזיסט זוכן.

די יידישע אָפּערעטקע זינדיקט נישט מיט דעם, וואָס זי
 איז צוויידייקיק, נאָר מיט דעם, וואָס זי איז שוין איינדייק-
 טיק. און אַזוי וועט בלייבן, כל זמן מחבר און אַקטיאָר וועלן
 זײער מאַנגל אין טאַלאַנט, טעמפּעראַמענט און גײסט פאַרדעקן
 מיט גערעדטן, געוונגענעם און „געמימטן“ נבול פּה.
 קאַמינסקי טעאָטער מערץ 1924.

הוּמאָר

„טוביה דער מילכיקער“, פּאַמיליען-שטיק אין דריי אַקטן
 (פיר בילדער), פון שלום עליכם, רעזשי: ז. טורקאָוו.

טוביה דער מילכיקער איז אַ ייד אַ חכם. פּמעט אַ פּילאָך-
 זאָף. ער זעט יעדע זאַך פון ביידע זײטן: אַהינגערעדט און
 צוריקגעשמועסט. און ער בלייבט ווי געווען.
 דער „דראַמאַטישער העלד“ איז בטבע אַ גוי אַ נאַר.
 פּמעט אַ טפּש. ער זעט יעדע זאַך נאָר פון איין זײט. און
 ברעכט רוקן און לענד (טראַגעדיע), אָדער קריגט ברוינע אָן
 בלויע צײכנס (קאָמעדיע).

דער חילוק צווישן „טוביה דעם מילכיקן“ און א דראמע
 איז דער חילוק צווישן א ייד א חכם און א גוי א נאָר.
 ווען דער דראַמאַטישער העלד שטייט פאַר אַ וויכטיקן
 שריט אין לעבן, ציטערן מיר: וואָס וועט ער טון? ווען אויף
 טוביה דעם מילכיקן טוט זיך אַ שיט אַ פעקל צרות (ער אַליין
 איז גאָט די נשמה שולדיק), וואָרטן מיר: ווי אַזוי וועט ער
 עס מקבל זיין? וואָס וועט ער זאָגן?
 ווער עס לעבט איבער טוענדיק, ער – דערציילנדיק.
 דאָס געשעעניש גענומען פאַר זיך, איז פריקער, ווייט, ווילד.
 אין זיין דערציילונג באַקומט עס פאַרב, וואָג, כאַראַקטער. מער
 פאַר אַלץ: כאַראַקטער.

ווען אַ ייד זאָגט אַ וויץ, איז עס אַ סימן פון שוואַכקייט,
 ער וויל זיך אויסדרייען פון אַ שווערער סיטואַציע, אַנטלויפן
 פון דער ווירקלעכקייט, זיך אויסבאַהאַלטן פאַרן לעבן. טוביה
 שטעלט זיך מיט זיין וויץ איבער דער סיטואַציע, ער איז
 מבטל די ווירקלעכקייט, איז גובר דאָס לעבן. זיין הומאָר איז
 אַ סימן פון גבורה.

ווען שלום עליכמס אַן אַנדערער מענטש וואָרפט אַריין
 אַ פסוק, נעמט זיך די קאָמישע ווירקונג דערפון, וואָס דער
 פסוק קלעפט זיך לגמרי נישט צו דער סיטואַציע. וואָס דער יידי-
 שער פאַרטייטש, דער „מאַכט רש"י“ שטעלט אויפן קאָפּ דעם לשון-
 קודשן טעקסט, דעם ציטירטן פסוק. אויך טוביה פאַרטייטש
 נישט וואָרט ביי וואָרט. אָבער צווישן דעם פסוק און דער סיטואַ-
 ציע, צווישן משל און נמשל, זענען פאַראַן געהיימע באַציונגען,
 אונטערערדישע פאַרבינדונגען. און עס באַקומט זיך אַ זין אַ טיפערער.
 נישט ווייל ער איז אַ ייד אַ חכם. נאָר ווייל זיין חכמה
 קומט פון האַרצן, נישט פון מוח.

פאַראַן אַמאָל ביי שלום-עליכמן אַ הומאָר אַ זיסער, אַ וויי-
 כער, אַ סענטמענטאַלער, אַן אַנדערש מאָל אַ ביטערער, אַ האַר-
 בער, אַ מענדעלישער. דאָ איז דער הומאָר אַ ביטער-זיסער, אַ
 פּונקטליקער, אַ פעסטער און זאַפטיקער. ער קומט נישט פון
 דרויסן: פון דער קאָמישער סיטואַציע, אָדער פון דעם וויץ.

וואָס דער מחבר מאַכט. ער לייכט פון אינעווייניק, פון טוביהס נאַטור. ער נויטיקט זיך נישט אין אַ יידישער סביבה, וואָס זאָל אים טוליען און וואַרעמען. מיט זיין אייגענעם כוח באַשטראַלט ער אַלץ אַרום: ווייב און שכן, גוי און גלח, מענטש און פּערד. אין דער עיקר: ער איז אַן פּאַטאַס, אַן סענטימענט. אין דער דערציילונג, נישט אין דער סצענישער באַאַר- בעטונג. דאָרט טאַקט אויס שלום-עליכם אין משך פון צוואַנציק יאָר צען מעשיות. אַ יעדע אַ זאָך פאַר זיך, פאַרענדיקט, רונדיק, אַ צאַצקע. און אַלע אינאיינעם: די לעבנסגעשיכטע פון טוביה דעם מילכיקן. פאַר דער בינע זענען אַלע צופיל, איינע צו וויי- ניק, שטיקעוועט ער (ווער - שלום עליכם צי בערקאָוויטש - ווייסט מען נישט) צונויף צוויי (חזה, דין-דין). און פאַרבאַקט מיט אַ לויט פּאַטאַס און שמעלצט צו מיט אַ לעק סענטימענט און פּעפּערט צו מיט אַ ביסל טיראַדן („איך בין אַ פאַרבאַנ- דזשעטע, נישט אַ פאַרלירענע“, אייער אומגליק איז מײן אומ- גליק - דרשנט די שטייליקע חזה).

פון דעם הומאָר, מיט וועלכן עס לייכט און פונקט די דערציילונג, איז ווייניק געבליבן אין בינע-טעקסט. אויף דער בינע נאָך ווייניקער.

טעאטער „צענטראַל“ מערץ 1924.

באַנײַונג

דער לעבעדיקער מת' פון ל. סאַלסטקי, רעושי: א. זעלוועראַוויטש.

אַ באַנײַונג. ס'ערשטע מאָל געשפילט אין 16-טן יאָר. איצט נאָכן דורכפאַל פון קאַזערס „פון באַגין ביז הצות“ - אויף גיך אויסגעגראָבן און בחפונדיק געשטעלט. זיצט זי לויז - די פּיעסע. פעלט די פּרישקייט און דער גלאַנץ, וואָס באַגלייטן יעדע נייע זאָך אין „טעאַטר פּאַלסקי“.

דעם פירשט אַברעזקאָוו שפילט זעלוועראַוויטש. צוויי מאָל באַווייזט ער זיך אויף דער בינע. איינמאָל ביי אַנאָ קאַרע-

ניצא אין סאלאָן, דאָס צווייטע ביי פעדיאַ פראָטאָסאָו אויף דער קוואַרטיר מיטן צעבראָלענעם בעטל. ביידע מאָל בלייבט ער קוים עטלעכע מינוט, רעדט געציילטע ווערטער. ער זיצט כמעט אומבאַוועגלעך, רעדט פשוט. אָבער זיין האַלטונג, זיין דיקציע — העכסטע השלמה, רייכסטע טראַדיציע. קולטיווירטער נאַטוראַליזם.

ער איז דער רעזשיסער פון דער פיעסע. ער גיט איר דעם טאָן. אויך דאָ דאָס אייגענע: קולטיווירטער נאַטוראַליזם. נאָר ביי פעדיאַ (אַדווענטאָויטש שפילט אים) ציטערט מיט אַ נערוועישער אונטער-טאָן. מאַדערן? אפשר. אָבער עס בלייבט: איינצל-פאל. אַ זאָך צווישן פיאַרד וואַסיליעוויטש פראָטאָסאָו, זיין ווייב יעליזאַוועטאַ אַנדרייעוונאַ און וויקטאָר. מיכאַלאָוויטש קאַרענין. נישט מיינע און דיינע, נאָר זיינע. אַ טראַגעדיע פון אַ באַסיאָק.

מאָסי (ביי ריינהאַרדטן) שפילט כריסטוסן. דאָס פלייש-געוואָרענע לייד. דער באַשולדיקטער שטייט פאַרן אויספאַר-שוונגס-ריכטער אין אַ לאַנגן, פאַרדיקן מאַנטל, מיט דער האַנט אויפן האַרץ, דעם קאָפּ געבויגן אָן אַ זייט, די אויגן אויפגע-ריסן, און מיט אַ קול, וואָס קומט פון טיפענישן און קלינגט לויטער און ריין — משפט ער. דעם שופט, די מלוכה, די געזעלשאַפט. די טראַגעדיע פון דער מענטשהייט. ווער איז גערעכט? און ווער נענטער צו טאָלסטאָי?

טעאָטער פּאָלסקי" מערין 1924.

רעזיטאָזיע

שושנה אביבהעס רעזיטאָזיע פון דער ביבל.

1

ווייניקער פאַר אַלץ: רעזיטאָזיע.

דער רעזיטאָזיאָר שטייט רויק און אומבאַוועגלעך. זי צי-

טערט אויפן גאַנצן קערפער, איר קאָפּ איז פאַריסן, די אויגן ווייט אָפּ, די אַרעמס דערהויבן. דער רעציטאַטאָר שפּילט אויף זיין שטים ווי אויף אַן אינסטרומענט. ער פאַנוצט דעם גאַנצן רעגיסטער, ניוואַנסירט יעדן טאָן, צאַצקעט זיך מיט יעדן איי-בערגאַנג. זי אָפּערירט סך-הכל מיט איין, צוויי גרונט-טענער. שטרייפט איינעם, כאַפט דעם צווייטן. הייבט אָן שטיל און אין איין רגע איז זי אויפן לעצטן שטאַפל פון העכסטן פאַטאַס. און פאַרבלייבט שוין דאָרטן ביז צום סוף. און ברעכט זיך נישט און בייגט זיך נישט.

דער רעציטאַטאָר איז קיל ביז די שפיץ פינגער. זי ברענט ווי אַ העליש פייער. דער רעציטאַטאָר רעכנט אויס, וועגט און מעסט, גלידערט און בויט. זי ברעכט אויס ווי אַ ווילקאָן. ער זאָגט אָדער זינגט, זי בענטשט אָדער שעלט. ער געפּעלט איינעם מער, אַ צווייטן ווייניקער. זי רייסט מיט אָדער פּאָזט אינגאַנצן קאַלט.

מען פילט: נישט זי רעדט, נאָר עס רעדט. פון איר. דורך איר. אַ פּרעמדע אומבאַגרייפלעכע קראַפט עקסטאַז. טעאַטער.

2

טעאַטער אין אמתסטן זינען פון וואָרט. נישט פון היינט און נישט פון נעכטן. אַמאָליקע צייטן פון גלאַנץ און פּראַכט: קאָמעדיע פּראַנסע, געטעס ווימאַר, ווינער בורג. היינט שלעפט זיך נאָך דאָס טעאַטער נאָכן רייטוואָגן פון ציוויליזאַציע, דע-מאָלט איז עס געשטאַנען אין צענטער פון קולטור: שול און מוסטער פאַר קונסט און לעבן. קלאַסיק

דעמאָלט האָבן געגאַלטן ביים אַקטיאָר: קלאַנג און לי-ניע. היינט קלינגען אינסטרומענטן: אויף דער בינע, היינט טער דער בינע, פאַר דער בינע. דעם אַקטיאָרס וואָרט איז טויט און מאַט. די ליניע האָט זיך פאַרקראַכן אויף די ווענט פון דער לייזונג. דעם אַקטיאָרס קערפער איז שטייף און נישט בויגעוודיק.

אין רוסלאנד האָט זיך ווידער פון דאָס ניי דערוועקט
 דאָס געפיל פאַר דער ליניע, פאַר דער פלאַסטיק פון אַקטיאָ-
 רישער געשטאַלט. דער רוסישער באַלעט האָט געוואָרפן די
 לאַזונג, מייערכאָלדס „סטיליזירט טעאַטער“ האָט זי אונטער-
 געכאַפּט, טאַיראַווס „סינטעטיש טעאַטער“ האָט זי דערפירט צום
 אַבסורד. „הבימה“ האָט זי פאַרוועבט אין איר שאַפונג.

3

דער סוד פון דער „הבימה“ אַנטפלעקט זיך איד באַ-
 טייט פאַרן מאָדערנעם טעאַטער. זי זוכט קלאַסישע מוסטערן,
 אָבער שטעלט זיך נישט אָפּ ביי זיי. קלאַסיק איז געווען שטי-
 לע גרויסקייט, איידעלע פשטות, אַלימפישע רו. וואָס די „הבימה“
 וויל – איז אומרו, באַוועגונג, דינאַמיק, אויסדריק פאַר דעם
 היינטיקן דור, ווי רויקייט פאַר דעם דעמאָלטיקן.

„הבימה“ שטייט צווישן מערב און מזרח. שעפט פון ביי-
 דע קולטור-קוואַלן. זאַפט אין זיך אַריין די רייכע טעאַטער-
 טראַדיציעס פון מערב און פרישט זי אָפּ מיטן אומפאַרברויכטן
 טעמפּעראַמענט פון מזרח. דאָס איז איר טעאַטראַליש שליחות.
 וואָס איז יידיש אין איר? די ענערגיע, די עקשנות,
 דער פאַנאַטיזם. די ליבע צו דער זאַך. די עקשנות, מיט וועל-
 כער זי לעשט אויס יעדעס פּערזענלעכע, אינדיווידועלע און
 דערהויבט עס צו דאָס נאַציאָנאַלע, צו דאָס מענשלעכע. די
 עקשנות, מיט וועלכער זי איז מבטל צוויי טויזנט יאָר געשיכ-
 טע, ווירקלעכקייט, „גלות“, און זוכט דירעקטן קאָנטאַקט
 מיט ביבלישער אַמאָליקייט. די הייליקייט, מיט וועלכער – מיט
 וועלכער זי שפילט טעאַטער? ניין, מיט וועלכער זי טוט
 עבודה.

4

די „הבימה“ אינגאַנצן און יעדעס פון אירע גלידער באַזונ-
 דער. פון וועלכן ראַנג זיי זאָלן גישט זיין, בלייבן זיי שטענדיק:
 דינער פון וואָרט. נישט פון דעם אָדער יענעם וואָרט, נאָר פון גאָט

וואָרט. עס איז נישט וויכטיק, צי אביבית, אינטערפּרעטירט ריכטיק" דעם אָדער יענעם פּסוק (בטלנים אין זאָל האָבן זי נאָכגעקאָנטראָלירט מיט תּנכּלעך אין די הענט). וויכטיק אַיז, צי זי געפינט אָן אויסדריק, אַ פּלאַטטישן און קלאַנגלעכן, פּאַרן ביבלישן גייסט (נישט פאַר ביבלישן טעקסט). זי געפינט אים. נישט דאָס אידילישע אין דער ביבל און נישט דאָס לירישע איז מאַטעריאַל פאַר איר. ווען אַלעקסאַנ-דער מאַסי, דער גרויסער אַקטיאָר און דער גלענצענדער רע-ציטאַטאָר, נעמט אויס זינגען זיינע ביבל־רעציטאַציעס, שעפט ער פון קהלת, שלמה המלכס קלוגע רייד. אביבית נעמט ישעיה הנביאס עקסטאַטישע זענגען. זי רייזט דאָס נביאישע, דער שטאַרקסטער עלעמענט אין דער ביבל. און דער סאַמע דראַמאַטישסטער. און דאָס פאַרבינדט זי מיט יענער ווונדערלעכער טעאַטראַלער עדה, וועגן וועלכער מיר ווייסן אַזוי ווייניק און אַרום וועלכער אייגענע און פּרעמדע פּלעכטן אַ קראַנץ פון לעגענדעס.

מערץ 1924

לעקציע

ליבע, עלנט, טויט" פון ראַינער מאַריא רילקע.

עס איז נישט קיין פּרעמיערע. „ליבע, עלנט, טויט" — איז נישט קיין טעאַטער־שטיק. דאָס איז דער טיטל פון אַ לעקציע, וואָס דער פּוילישער דיכטער, וויטאַלד הולעוויטש (אַלוויד), האָט געהאַלטן אין פּילהאַרמאַניע וועגן דעם דייטשן דיכטער ראַינער מאַריא רילקע. די לעקציע איז געווען רעקלאַמירט ווי אַ בשותפותדיקע רעציטאַציע פון עטלעכע אַקטיאָרן (צווישן זיי אירענא סאַלסקא און קאַראָל אַדווענטאַוויטש). אין אמתן איז דאָס געווען אַ פּאָפּולערע לעקציע, דורכגעפּלאַכטן מיט רעציטאַציעס.

אַ פּאַר ווערטער וועגן אַזעלכע „דורכגעפּלאַכטענע" לעקציעס. זיי זענען אפשר נוצלעך, אפשר באַלערנדיק, זיכער גישע

קינסטלעריש. פרעלעגענט און רעציטאטאָר – דאָס זענען צוויי פאַרשידענע פאַרמיטלער פון דיכטערישן ווערק. דער ערשטער אָפּערירט מיט באַגריפן און קאַטעגאָריעס, דער צווייטער מיט קלאַנגען און בילדער. דער ערשטער דערציילט, באַשרייבט, טייטשט אויס – רעדט צו אונזער אינטעלעקט. דער צווייטער גיט איבער מער נישט דעם דיכטערס פּערזאָנלעכע פּראָזע. ער רעדט צו אונזער געמיט. מיר קאָנען אָבער נישט אָנשטעלן איינציטיק אינטעלעקט און געמיט, מוח און האַרץ. אויך די באַציונג זייערע צום דיכטער איז על פי רוב אַ פאַרשידענע. עס קאָן נישט געמאָלט זיין, אַזוּ פרעלעגענט און רעציטאטאָר זאָלן ברענגען מיט דעם אייגענעם פייער צו איין און דעמזעלבן דיכטער, זאָלן גלייך שטאַרק איבערלעבן דאָס ווערק פון דעמזעלבן מחבר. אָדער דער פרעלעגענט האָט אַן אוממיטלפאַרע באַציונג צום דיכטער, דאָן איז דער רעציטאטאָר אַ געדונגענער. אָדער דער רעציטאטאָר ווערט באַפּליגלט דורך אַ דיכטער, דאָן איז דער קאָמענטאטאָר אַ נאָכשולפּער. עס איז דעריבער נישט גלייך צו פּאָרן דעם פרעלעגענט מיט דעם רעציטאטאָר אָדער גאָר מיט עטלעכע רעציטאטאָרן. טוט מען עס אָבער יאָ, דאָן מוז דער פרעלעגענט אין קורצע ווערטער איבערגעבן עטלעכע נויטיקע אינפאָרמאַציעס וועגן ווערק און אַלץ איבעריקע איבערלאָזן דעם רעציטאטאָר. וויל דער פרעלעגענט געבן אַן אויספירלעכן רעפּעראַט וועגן אַ דיכטער, איז ער צום בעסטן יוצא מיט עטלעכע ציטאַטן, וועלכע ער אַליין ברענגט. אַלאַנגע לעקציע, וואָס ווערט יעדעס מאָל איבערגעריסן דורך אַקטיאָרישע רעציטאַציעס, איז נישט קיין לעקציע און נישט קיין רעציטאַציע.

נעכטן

טיראָגאָ דע בערושעראַק, העראישע קאָמעדיע פון מ. ראָסטאָן.

מיר שטייען אין מיטן קאַמף, אין סאַמע ברען. מיר זע-

נען אזוי אריינגעטון אין אונזער עבודה, אז מיר זעען נישט, וואָס ס'טוט זיך אַרום אונדז. מיר פאַרשיכורן זיך מיט נייע טעאָריעס, רייסן זיך אַרום נייע פּראָגראַמען. און זעען נישט, ווי די רייען פון די טעאָטער-גייער, טעאָטער-פריינט, ווערן פון טאָג צו טאָג שיטערער. און פילן נישט, ווי מיר פאַרלירן דעם באַדן אונטער די פיס. און באַמערקן נישט, ווי דאָס טעאָטער ווערט אַן ענין פאַר אַ קרייזל ליטעראַטן, פאַר אַ מנין אַקט-טיאָרן, ווי דאָס ברייטע פּובליקום רוקט זיך אַלץ מער אָפּ, אַנטלויפט אַלץ מער — צום פילם און צום בוך.

אין אַזאַ מאַמענט ווייזט מען אונז דאָס טעאָטער פון נעכטן. ווען בינע און פּובליקום, מחבר און אַקטיאָר האָבן געלעבט מיט איין לעבן. ווען טעאָטער און פּאַליטיק, ליטע-ראַטור און לעבן זענען געווען פאַרפלאַכטן אין איין קנול פון אינטערעסן און האַפענונגען. ווען דער שרייבער האָט נאָר דאָס געזאָגט, וואָס דעם פּובליקום האָט ליב געקלונגען אין די אויערן, זיינע פיעסן געשריבן נאָר פאַר דעם אַקטיאָר, וואָס איז אים נאָענט געווען צום האַרצן. ווען דעם זראַמאַט-קערס פאַנטאַזיע האָט זיך געלאָזט באַפרוכפערן פון דעם צוקור-קערס בענקשאַפט און דעם אַקטיאָרס — נאָז.

קאָקלען דער עלטערער איז געווען דער שטאַלץ פון פּראָנקרייכס בינע אין 19 יאָרהונדערט. זיין גייסט, זיין גע-שטאַלט, זיין אויג, זיין שטים, זיינע באַוועגונגען — אַלץ גרויס, מעכטיק, איידל. נאָר די נאָז — דאָס איז געווען זיין טראַגעדיע. וואָס לייכטער פאַר אַ געניטן פּערזן-שרייבער, ווי צו מאַכן דערפון אַ קאָמעדיע מיט טראַגישן אונטערשלאַק?

א טראַגישער אונטערשלאַק? ניין, מער נישט אַ קערן. פאַראַן אין דער קאָמעדיע אַ פיינער טראַגישער איינפאַל. דער מענטש, וואָס האָט קיין מול נישט. ער איז דרייסט, קלוג, וויציק, באַזאַבט. אָבער די אַלע מעלות ברענגען נוצן אַנדערע, נישט אים. ער שרייבט לידער, מען לייענט זיי נישט. ער שרייבט פיעסן, מען שפילט זיי נישט. צוויי סצענעס פון זיי-נער אַ פיעסע ווערן באַרימט, ווייל — מאַליער האָט זיי אַריי-נ-

גענומען אין זיינעם אַ שטיק. זיינע לידער ברענגען דאָס האַרץ פון דער שענסטער פרוי - אַ צווייטן. מיטגעריסן פון זיינע ליידנשאַפטלעכע ווערטער, גיט זי דעם ערשטן קוש - דעם צווייטן. אויף זיינע ברוי, פול ליבע און בענקשאַפט, קומט זי אין די אַקאַפּעס צו - דעם צווייטן. די טראַגעדיע פון פאַר-ליבטן פאַן, וואָס גיסט אויס זיין האַרץ אין שענטטן ליד, און פאַרשיכורט פון זיינע האַרציקע טענער, וואַרפט זיך די ניםפע אין די אַרעמט - דעם סאַטיר. די טראַגעדיע פון דעם מיאוסן מענטש, פון דעם שליממזל, וואָס איז אפילו נישט זוכה צו שטאַרבן אזוי, ווי ער האָט געוואָלט. דעם ריטער, וואָס האָט פל ימיו געהלומט וועגן אַ טויט אויפן שלאַכטפעלד, שפאַלט אַ געדונגענער קנעכט דעם קאַפּ.

דאָס איז דער טראַגישער קערן, וואָס דרימלט טיף אונ-טער אַ פאַרג פון טעאַטראַלישע איינפאַלן און רעקוויזיטן. די טראַגעדיע פון אַ מענטשן איז ראַסטאָן נישט אויסן געווען צו געבן, נישט ברוח געווען צו געבן. אויב זי לייכט אויף אויף אַ וויי-לע, ווערט זי באַלד דערטרונקען אין אַים פון רוישנדיקע קלינג-דיקע פערן.

זיי זענען דער עיקר. זיי גלעטן דאָס אויער, פאַרשיפורן די חושים, שטאַרקן דאָס האַרץ, דערהויבן דאָס געמיט. זיי זאָגן דאָס, וואָס דאָס פראַנצויזישע טעאַטער-פובליקום האָט אין 1897-סטן יאָר געוואָלט הערן. זיי פליסן אָן אויפהער, אָן אַפּי-האַלט, צעגיסן זיך אין אַ ברייטן שטראַם און זינגען דאָס ליד פון שטאַלצן ריטער, דרייסטן קעמפער, איידעלעם אַוואַנטוריסט. דעם שיר השירים פון דער פראַנצויזישער נאַציאָנאַלער דריי-אייניקייט: גייסט, ליבע, שלאַכט.

אַרום רוישט טעאַטער. פראַנצויזישער „עספרי“ שפריצט, שטעכווערטער פליען, שווערדן קלינגען, שפאָדעס בלישטשען, שאַסן קראַכן, פאַנען רוישן, בלעטער פאַלן, טרערן רינגען, מענטשן שטראַמען. קאַסטיומען פינקלען אין כּלערליי קאַלירן. דעקאָראַציעס שעמערירן אין לייכטיקער שיין און אין זעלטענער פראַכט. אין ערשטן אַקט: אַן אמתער טעאַטער-זאַל אין האָטעל

בורגאָן, מיט לאָזשעס פאַר פיינע „פרעסיעזע“ דאַמען און שטולן אויף דער בינע פאַר אַריסטאָקראַטן, מיט אַן אויסבליק אויף דער נאַכטיקער בלוויקייט פון דער שטאָט פאַריו. אין צווייטן: אַ פאַשטעטן-קיך — אַ מין היינטיקע צוקערניע — מיט פל טוב געבאַקנס, געבראָטנס, געשאַכטנס, וואָס ליגט אין שטייט אַרום אויף טיש און בענק, הענגט אַראָפּ פון ווענט און סטעליע, (איבערגעגעבן פינקטלעך מיט אַלע פיטשעווקעס דורך אַ ספע-ציעלן שליח — האָבן געמאַלדן די טעאַטער-קאָמוניקאַטן). אין דריטן: אַ פּרעכטיק שלאָס מיט אַ ריכטיקן באַלקאָן. אין פּערטן: אַ שלאַכט-פּערד, לעבעדיקע פּערד און אַ טייערע קאַרעטע. אין פּיפטן: אַ שטייער קלויסטער פון באַרמהאַרציקע שוועסטער מיט אַ האַרבסטיקן בוים און שקיעה-קאָלירן.

אַזוי האָט מען אין יענער צייט אין יענעם לאַנד געזעען טעאַטער, געשפּילט טעאַטער, געלעבט טעאַטער. און אַזוי האָבן 27 יאָר שפּעטער דעקאָראַטאָר, קאָסטיומאָר און רעזשיסער (פּריטש, ראַקאָווסקי, זעלוועראָוויטש) פּאַנאַנדערגעוויקלט פאַר אונדזערע אויגן די גאַנצע רייכע שמע פון יענעם טעאַטער. פּדי מיר זאָלן קאָנען נאָך יאָרן פאַרציילן קינדער און קינדס-קיני דער: מיר האָבן נאָך יענץ טעאַטער געזעען. אייער טעאַטער וואָקסט אַריין אין דער טיף אָוער שטרעקט זיך אין דער הויך, יענץ אָבער האָט זיך צעשפּרייט אין דער ברייט און צעגאָסן אין דער פּלאַך. מיר האָבן עס נאָך מיט אייגענע אויגן געזען... טעאַטער פּאָלסקי“ נפּריל 1924.

היינס

„צוויי קוני לעמל“ פון א. גאָלדפּאָדען, נייע אינסעניזאָציע: ז. טורקאָוו.

1

דאָס ביכל איז אַרויס פון דרוק אין יאָר 1887 און טראַגט אויפן שער-בלאט אַזא טיטל:

דער פאנאטיק

זדער דיא ביידע

קני לעמל

זפערעטא אין 4 אקטען און אין 8 בילדער

פערפאסט פאן

אברהם גאלדפאדען

(דיא מוזיק, דיא קאסטיומען און דיא דעקאראציען צו דער
ביעסע זענען צוזאמענגעשטעלט פון דעם פערפאסער):
אין יאר 1922 האט קאנטארזאווטש איבערגעדרוקט דאס
ביכל (צום וויפלטן מאָל?) — פארשטייט זיך פון די אלטע מאַט-
ריצן. אָבער דאָס שער-בלאָט הייבט זיך אָן פון די ווערטער:
זדער דיא ביידע

דער פארלעגער האָט פארשטאנען, אז דער ערשטער
טיטל: "דער פאנאטיק" איז היינט איבעריק, אז גאלדפאדנס
קאמף קען, "פאנאטיזם" ליגט אונדז היינט — אין דער לינקער
פיאטע.

2

דאָס טעאָטער פארשטייט עס נישט. דאָ לייגט אַוועק
שלומויא זיין משפּילישע דרשה מיט בלוטיקער ערנסטקייט. דאָ
טריפט מאַקסל פון גוטסקייט און איידלקייט, און פאַר אַן אומ-
שולדיקן שפּאַס מיט אַ באַמהוואַטער מויד גיט ער גלייך אַוועק
אַ האַלבן נדן זיינעם, פינפהונדערט קאַרבן מזומנים (אין די
אַכציקער יאָרן!). דאָ זענען די סטודענטן שיין, עלעגאַנט,
שטענדיק גרייט צו העלפן זייער חבר. און דער צד שפּנגד?
פרעגט נישט. מילא קוני לעמל — איז קוני לעמל. אָבער ר'
פּנחסל? פאַרוואָס קומט אים אַזאַ מיאוסער אָפּשניט? לא די,
וואָס ער ליידט פון גאַלעפּאָדענען, דערלאַנגט אים נאָך די
רעזשי עטלעכע טיץ שמיץ, און דערצו נאָך פון מתים אין
תּכּרילים און טליתים, ברר...

אַזאַ בסק האָט ער נישט פאַרדינט, דער פּנחסל. אפילו
נישט פאַר זיין שפּילן. הגם ער שפּילט רעאַליסטיש און רעאַ-

ליזום איז היינט אַרויס פון דער מאָדע. דערפאַר שפילן אַנדע-
 רע (חיהלע, מאַקס) אָפּערעטיש. און נאָך אַנדערע (קלמן שדכן,
 ליבע) האָבן גראַטעסקע מאַסקעס.
 אָבער נישט מער ווי מאַסקעס.

3

און עס האָט זיך דאָך געפּעטן: גראַטעסקע. נישט אַזוי פיל
 פאַר די „פינסטערע פאַנאַטיקער“, ווי דווקא פאַר די „ליכטיקע
 משפּילים“. איינמאָל זיך אַ נעם טון צו די דייטשלעך, פאַר
 זייער ווילטאָג אויף דער בינע. אָט זאָגט מאַקסל: „מיר טהוט
 שוין אַזוי ניט באַנק דיא שטונדע וואָס איך האָב פאַרלוירן
 נאָר שאַדע דאָס קינד, איך האָב שוין מיט איר דורך געלעזין
 אַלע קלאַסיקער וויא וואָהל זיא פּערשטעהט, ווי זיא בעגרייפט
 אַלעס היינט וויא שטאַרק זיא ליעבט מיך אונ איך זיא“. און קאַ-
 ראַלינע פאַרגייט אין אַ זמרל: „אויף געוואַקסן בין איך אין פינס-
 טערע טויערין, / פון פאַנאַטיקער בין איך געבוירן, / פינסטער איז
 מיר געוועהן יעדער מינוט / איך האָב מיך איינגעוואָהנט אונ גע-
 מיינט, טאָי דאָס איז גוט / אַרויס בין איך אין גאַרטן אין דעם
 זיסען / פון בילדונג האָב איך דערשמעקט די זיסע לופט / איך
 האָב אָנגעהויבען קענטעניס צו געניסען / דערקוויקט האָב איך
 מיך מיט דעם פּרישן דופט / און די סטודענטן מיט מאַקסן צע-
 זינגען זיך: „אין הערצין דאַרפּען מיר דאַנקען נאָך הייסער / דעם
 וואָס זאָרגט פאַר אונז וויא פאַר זיין קינד / אונזערען לייעבען
 טרייען קייזער / גאָט זאָל אים געבין גליק אונ געזונד.“

פאַר אַ גראַטעסקן חווק — אמתע פּערל.
 וווּ זענען זיי אַהינגעקומען?
 זיי זענען געפאַלן אַ קרבן פון דער רעזשי.

4

און נישט נאָר דאָס. אויך אַנדערע סצענעס, וואָס זענען
 אַזוי לאַראַקטעריסטיש און אַזוי — טעאַטראַליש. עטלעכע
 ביישפּילן. אין טעקסט זאָגט אָן דער שטיפּפּאַטער קוני לעמלעך

די בשורה, אז ער ווערט אַ חתן, בעת ער גייט מיט דער שמחת-
 תורהדיקער פּאָן אין שול אַריין. אויף דער בינע זאָגט עס אים
 מאַקס, זיין קאָנקורענט (17), אָבער די פּאָן אין האַנט בלייבט.
 דער „פּאָקל-צוג“ פון יידן מיט לאַמטערנס און דער פּאָנען-
 צוג פון קינדער, וואָס פּאַרנעמען אין טעקסט אַ גאַנץ בילד,
 קומען אויף דער בינע בכלל נישט פּאַר. אין טעקסט הויבט זיך
 אָן גאַר יידישעך מיט אַ מלווה מלכה און מיט דעם חסידישן
 ניגון: מיר יהודימלעך, כּשרע חסידימלעך א. א. וו. אויף דער
 בינע זינגען דעם ניגון אין מיטן אַקט צוויי בחורימלעך אין
 טליתים קטנים און קורצע פּלודערן, וואָס זייער איינציקע עובדה
 איז: אַריינצוקומען, אָפּצווינגען זיך אַס לידל און פּאַרשוונדן צו
 ווערן. אָבער אָנגעהויבן ווערט די פּיעסע דורך אַן אָפּערעטישן
 קוויטעט פון בחורים אין געקעסטלעע הויזן, געקעסטלעע ציליג-
 דערס און שוואַרצע מאַרינאַרקעס, וואָס טאַנצן אַריין אויפן פּאָן
 פון אויסגעקרומטע הייזלעך און שיכורע לאַמטערנס (די אול-
 טראַמאַדערנע דעקאָראַציע, פּראָיעקטירט דורך אַ פּוילישן מאַלער,
 בייט זיך נישט בעת דעם גאַנצן טפּעקטאַקל).

5

די פינף בחורים — דאָס איז דער אויפּטאַקט פון דער פּיעסע.
 איר גרונט-טאָן. „קוני לעמל“ — אַן אייראָפּעישע אָפּערעטקע. אָפּע-
 רעטישע איינפאַלן, אָפּערעטישער לייכטער טאָן, אָפּערעטישער
 נוסח. אין עצם גלייך ווייט פון פּאָקסימלעכקייט ווי פון
 גראַטעסק.

פאַר גאַרדפּאַדענען אַ וועג אַ פּאַלשער, אָבער פּאַרט אַ
 וועג. נאָך דעם וויסטן אַרומבלאָנדזשען אין „פּריזיוו“ און „טוביה
 דעם מילכיין“ אַן ערנסטער פּרוו. וואָס שטייט מיט דעם
 שפּיל פון אַקטיאָרן, מיט דער זויבערקייט פון קאָסטימוען, אָן אַן
 ערך העכער פון אַלץ, וואָס רופט זיך היינטיקן טאָג אין פּוילן
 זידישע אָפּערעטע ,

טעאַטער „צענטראַל“ אַפּריל 1924

איראפע

דער קעניג פון ס. יושקעוויטש, רעזשי: מ. ליפמאן.

1

די בעסטע צייט צו רעפארמירן דאָס יידישע טעאָטער איז, ווי באַווסט, זומער. די פּאַסיקסטע טעג אויף צו שטעלן דראַמעס זענען, פּידוע, די הייסע טעג. די טייערסטע זאָך אויף צוצוציען דעם עולם אין טעאָטער אַריין בעת אַ שווערן עקאָ-גאַמישן קריזיס איז – פאַרשטייט זיך – ליטעראַטור. ליטעראַטור איז אַלץ, וואָס איז אַנגעשריבן אויף רוסיש, איז ווען נישט איז געשפּילט געוואָרן דורך אַ וואַנדערנדיקער רוסישער טרופּע אין אַ יידיש פּראָווינץ-שטעטל, קומט פאַר אין אַ יידישער גבירי-שער שטוב, רעדט וועגן אַ קאָנפּליקט פון צרבעט מיט קאָפיטאַל, איז אונטערגעשלאָגן מיט אַ ביטל אַתה-בחרתנו-יידישקייט, האָט אַ משוגענעם, אַ סטודענט, אַ גימנאַזיסט און אַ פאַרליבט פאַרל. אויף דער בינע פון טעאָטער „צענטראַל“ איז אַרץ גע-ווען – חוץ דעם פאַרליבטן פאַרל. איז מיר טאַקע געווען אַ חידוש. ווען איך האָב אָבער אינדערהיים נאַכגעקוקט אין טעקסט, האָב איך דאָס פאַרל געפונען: דער הויזלערער מיט דעם באַ-לעבאַסטס צווייט טעכטערל. פאַרשטייט זיך. פאַרוואָס זיי זע-נען אויף דער בינע נישט געווען – ווייס איך נישט. מעגלעך אַז דערפאַר, ווייל אין דער רשימה פון די פּערזאָנען, וואָס אין דער געדרוקטער פּיעסע, איז מאַשאַ (אַזוי רופט מען „זי“) אַדורכגעלאָזן, און ראָלן טיילט מען ביי אונז, פאַרשטייט זיך, אַיידער מען לייענט די פּיעסע. און אפשר זענען זיי אַרויס-געפאַלן דערפאַר, ווייל אין דער טרופּע האָט נישט געקלעקט קיין „מענטשן“. בלייבט אָבער אַ קשיא: למאי פּעטיאַ דאָס סטודענטל? קאַרג אין גאַס אַזעלכע „אַקטיאָרן“?

2

דער העלד פון דער פּיעסע איז אַזאַ קעניג, ווי יושקע-

וויטש. זייער ביידנס מלוכה איז - די פארוואַרפנסטע פראָווינץ. נישט נאָר אין לֶאָקאַלן זינען פון וואָרט, אויך אין גייסטיקן. דאָרט האָט מען וועגן אייראָפּע אַזאַ פּאַרשטעלונג: „אין לאַ- באַראַטאַריען זוכט מען אַנטשיידונגען פון די וועלט־רעטענישן. מען מאַכט גראַנדיעזע נאָווכונגען. די געהיימנישן ווערן אַנט- דעקט. עס ווערן אויסגעאַרבעט נייע פּאַרמען פון קונסט, מען שאַצט איבער די אַלטע פּאַרמולן פון דער וויסנשאַפֿט. די פּראָ- פעסאָרן אין די אוניווערזיטעטן זייען זאָמען פון קענטעניש און געוויינען די פעלקער צו אַ הויכן באַגריף פון לעבן. זיי פאַר- ניכטן דעם באַרבאַריזם, זיי ברענגען אונטער די נידערטרעכ- טיקייט.“ (דעם הויזערערס ווערטער).

דאָרט (אין „פּראָווינץ“) האַלט מען יושקעוויטשן פאַר אַ גרויסן דיכטער, דוד גראַסמאַנען דעם מילבאַזיצער פאַר אַ קע- ניג. קרוינען קרוינט אים הערש דער שניידער. בעת ער מעכט אים אָן אין ערשטן אַקט דעם מאַנטל, זאָגט ער: „אין דעם מאַנטל זעט איר אויס ווי אַ קעניג“. און אין לעצטן זאָגט ער צו אים ווידער: „אויך האָב שטענדיק געזאָגט: גראַסמאַן איז אַ קעניג... ביי אים פירט זיך אַ הויז ווי ביי אַ קעניג... געלויבט דער אייבערשטער, געלט אויך ווי ביי אַ קעניג.“

פאַר אַ דראַמאַטיקער פון יושקעוויטשעס מדרגה איז - פאַרשטייט זיך - גראַסמאַנס קעניגטום מיט הערשט קרוינונגס- אַקט צו ווייניק „מאָטיווירט“. באַשרייבט ער די מלוכה אַליין: אַ מיל מיט 120 אַרבעטער און 60 אָנגעשטעלטע. אָן אינטערע- סאַנטע פּראָפּאַרציע. דער רעזשיטער פאַרריכט זי. ער איז מוסף 60 אַרבעטער, אָבער נאָר 20 אָנגעשטעלטע. ווייזט אויס, מער מומחה אין די זאַכן פאַרן מחבר.

3

ערגער פון אַלץ איז אַ שם אויף דער וועלט. אַ גוטער צי אַ שלעכטער - מען האָט פון אים מער צרות ווי נחת. יוש- קעוויטש האָט אַ שם פון אַ „וויזנאָרן“ דראַמאַטיקער און אַ גוטן

טעאטראַליקער. דעם שם האָט אים געמאַכט, ווייזט אַויס, אַ
רוטישער קריטיקער. איך האָב זיך מיט אים געטראָפֿן אין אַלע
יידישע רעצענזיעס.

אין דער אמתן — ער איז גאַרנישט אַזאָ לאַ יצלת. ער
קאָן זיך צוקוקן מיט אָפּענע אויגן צום טאַג-טעגלעכן לעבן.
דאָס אומגליק איז: ער זעט צופיל, און אַליץ אויף אַ מאָל. און
אַליץ דורכאַנאַנד. און אַזוי ברענגט ער עס אַרויף אויף דער
בינע. ער וויל אַרומנעמען דאָס גאַנצע לעבן, און בלייבט
אויף דער אויבערפֿלאַך פֿון לעבן.

נאָך אַ מעלה האָט ער. ער קאָן מיט עטלעכע שטריכֿן
אַוועקשטעלן אַ געשטאַלט אויף די פּיס. די מפה איז, וואָס אַ
בינע-פיגור מוז פיר אַקטן רעדן, „טון“ (אין דראַמאַטישן זין).
זיינע פיגורן רעדן צו פיל. ווייניקער וואָלט געווען געזונטער.
און טוען אַליץ. נאָר נישט דאָס, וואָס מען דאַרף. אָט קומט
פֿאַר אַ קאָנפֿליקט צווישן אַרבעט און קאַפיטאַל („דער קעניג“).
און נישט איינמאַל שטייען זיך די צדדים אַנטקעגן פנים אַל
פנים.

דער בילבול, אַז ער איז אַ גוטער טעאטראַליקער, איז
אויך אַן אויסגעטראַכטער. אַזאָ גודנע לעצטן אַקט וואָלט אַ גר-
טער טעאטראַלישער בעל-מלאכה נישט אַרויסגעלאָזט פֿון וואַר-
שטאַט. אַפילו ווען ער זאָל נישט וויסן, אַז די רעזשי וועט
אים נאָך אַ שפּאַר ביסל צעציען און צעשלעפֿן. און אַזוי אַרום
בוקם זיין זיך אי אַן פּובליקום אי אַן מחבר.

4

אַן פּובליקום, ווייל עס גייט נישט אין טעאטער. אַן
מחבר, ווייל ער אַדער זיין איבערזעצער האָט אין די רעמאַר-
קעס ביי געוויסע ווערטער גלייך אין קלאַמערן צוגעשריבן
זייער פירוש. ער פאַרטייטשט: „קאַלאַסאַלער“ מיט „אומגעלומ-
פערט גרויסער“, „פעניואַר“ מיט „שלאַפּראַק“, „סאַנטימענטאַל“
מיט „מאַכט זיך פלומרשט פילבאַר“. ווייזט אַויס. ער האָט גע-
וואַלט, אויף וואָסערע הענט די פּיעסע קאָן קומען.

פונדעסטוועגן - איז די רעזשי חלילה נישט עובר אויפן
 מחברס אָנווייזונגען. דער קאַלאַטאַלער קרעדענץ, די ברייטע
 קאַנאַפּע מיט א הויכן אָנלען, דער גרויסער טיש מיט די
 הויכע שטולן - אַלץ איז אָנגעשטעלט אויף דעם בינעלע פון
 „צענטראַלי, אַז ס'איז נישטאָ וווּ אַ שפּילקע צו וואַרפן. באַוועגן
 צווישן דעם דאָזיקן מאָביליאַר אַ פיר, פינף מענטשן אויף איינ-
 מאַל - האָט זיך געפּאָדערט אַ היפשע מאַס פון רעזשיסערישע
 פעיקייטן.

5

אַ קלענערע אויף אינסצענירן די פּיעסע. דער נוסח איז
 געווען: רעאַליסטישע רוטינע. אָן אַ פּיצל חווק. אָבער אויך אָן
 אַ ניצויך פּיעטעט. אין שפּיל פון עטלעכע אַקטיאָרן האָט זי זיך
 יאָ געשפּירט, די פּיעטעט. אַזוי האָט סאַנדלערס משוגענער
 שוסטער שמואל מיט ווערטער געשפּיגן און געכלינעט האַרץ.
 האָט קורצס שניידער הערש געהאַט ביי גראַסמאַנען אין שטוב
 די אייגעקאַרטשעטע האַלטונג, דעם דערשראָקענעם בליק און
 דאָס טעמפּע וואַיען פון אַ געשלאָגענעם הונט, האָט ראָטמאַנס
 אויטערטענצבנדיק גענגל, נערוועיש-האַסטיקע צאַפּלדיקייט, באַ-
 ברילטע גראַבנאַזיקע מאַרדע און גרילצנדיקע פּיסטל-שטים גע-
 לונגען כאַראַקטעריזירט דעם אינטעליגענטישן בירוועניק.
 טעאַטער „צענטראַלי“ מאי 1924

אוממאספער

דוד און בת שבע" געזאַנג-שפּיל פון הענעך קאַן, ליברעטאָ: משה בראַדער-
 זאָן, רעזשי: דוד הערמאַן, דיריגענט: מ. שניאור, דעקאָראַציעס: ח. ווינטרויב.

1

מען האָט זיך פון אַלע זייטן צעשריגן: אַ טייערע זאַך,
 אַ ווילדע זאַך - אַ יידישע אָפּערע! סטייטש? און זייערע אָפּע-
 רעס ווער האַלט אויס? נישט יידן? קומט אָן אייגענע אָפּערע,
 דאַרף מען זי אַוודאי שטיצן! ווער דען, אַז נישט מיר? און פאַר

וואָס טאַקע נישט? וואָס זענען מיר ערגער פון אַלע אומות העולם? אי, מיר האָבן אַחוץ דעד אָפּערע אַ סך אַנדערע זאַכן נאָך נישט פאַרוואָרגט? איז נישט געדאגהעט. אַ לאַנד האָבן מיר? אַ נציב העליון האָבן מיר? ווער עס האָט איין ליטעראַטור, מיר האָבן צוויי. ווער איין שפראַך, מיר זיבן און זיבעציק. און אפילו אַ וואַרשעווער קינסטלעריש טעאַטער" פאַרמאָגן מיר. אלא וואָסזשע פעלט אונדז? אַן אָפּערע! האָבן מיר דאָס אויך שוין, גאָט צו דאַנקען. דערווייל אפילו נאָר אַ התחלה. אָבער נאָך אַ יאָר, צוויי, וועלן אַרטיסטן אונטערהונגען, רעזשיסערן גיין איבער די היוער און ווער ווייסט? זיי קאָנען נאָך מצליח זיין.

און שטילערהייט האָט איינער צום צווייטן געשעפטשעט: טאַקע נישט אַלץ פויגלדיק. גאָרנישט פויגלדיק. און אויב איר ווילט וויסן דעם גאַנצן אמת, איז עס גאָרנישט מיט נישט. פּרעגט ביי מיר, איך בין אַן אַלטער אָפּערע-גייער. וואָלטן זיי געהאַט שכל און זיך מיט מיר שוואַל בעצה געווען, וואָלט טאַקע אַלץ געהאַט אַן אַנדער פנים. מחמת איר פאַרשטייט... און עס גייט אַוועק אַ סדרה מיט עצות, ווי אַזוי עס דאַרף אויסצווען אַן אָפּערע, אַן אמתע אָפּערע, אַן אָפּערע מיט מוזיק און מיט אַרקעסטער און מיט כּאָר און מיט טאַנץ און מיט געזאַנג און מיט אַלע גוטע זאַכן...:

2

ביידע צדדים האָבן אַ טעות. אי די וואָס שרייען אי די וואָס שעפטשען. אַז ס'איז גאָר קיין אָפּערע נישט געווען אַז די מחברים אַליין זענען נישט אויסן געווען צו שאַפן אַן אָפּערע קאָן מען נישט האָבן קיין טענות צו זיי וועגן דראַמאַטיש אויפבויען די אַקציע און נישט וועגן אָפּהיטן הלכות קאָמפּאָזיציע.

לכּתחילה איז קאָנס, דוד און בת שבע" געווען אַ מוזיקאַלישע אילוסטראַציע צו בראַדערוואַנס אַ ליד. און ערשט שפעטער האָט מען באַשלאָסן צו זינגען דאָס ליד מיט כּאָר און אַרקעסט-

טער, אין קאָסטיום און מאַסקע, ביי דעקאָראַציע און ליכט. האָט מען ליבערטאָ און מוזיק צעצויגן אויף פיר בילדער (די צעצויגנדיקייט האָט זיך ביי דער אויפפירונג אין ערשטן און דריטן בילד שטאַרק געלעבט הערן). האָט מען אַרען און דור-עטן איינגעבעט אין אַ שטימונגפולן כאַר-געזאַנג (גלענצענד אויסגעפירט אונטער מ. שניידס דירעקציע). האָט וו. ווייב-טרויבס געשמאַק פון געשענקטע, געבאַרגטע, צונויפגעבעטלטע שטיקער און שטיקלעך שטאַף געשאַפן אַ דעקאָראַטיווע ראַם אין פיינע איינגעהאַלטענע פאַרבן-טענער.

און די רעזשי? פון פובליקום האָט מען זיך באַקלאַנגט, אַז עס האָט זיך גאָר נישט אַרויסגעזען דעם רעזשיסערס אַר-בעט. וואָלט אַזוי זיין - איז דאָס דער גרעסטער שבת, וואָס מען קאָן נאָכזאָגן אַ רעזשיסער. זיין גרעסטער אויפטו איז שטענדיק, ווען זיינע אויפטועכצער וואַרפן זיך נישט אין די אויגן. דוד הערמאַנס פאַרדינסט איז געווען, וואָס ער האָט פון דעם געזאַנג-שפיל נישט געמאַכט קיין אַפערע. וואָס די זינגער האָבן שפיל און געזאַנג נישט באַגלייט מיט יענע באַוווּסטע סטערעאָטיפישע אַפערישע באַוועגונגען. און ווען נישט דער באַ-לעט און די סטאַטיסטן אין דריטן אַקט (אַ פאַרדראַסטיקער טעות מצד דער רעזשי), וואָלט זיך אפילו פון דערווייטנס נישט גע-שפירט דער ריח פון „אַפערע“. און עס וואָלט אפשר קיינעם נישט איינגעפאַלן, צו מעסטן די אויפפירונג מיט פאַדערונגען פון אַן אַפערע.

און וואָלט מען נישט געזוכט קיין אַפערע, וואָרט מען געהאַט אַן אָפן אויער פאַר דעם געזאַנג פון רות לעוויאַש און משה רודינאָוו, אין וועלכן מוזיקאַלישע קולטור, גרונטלעכע צוגרייטונג און איידעלע האַרציקייט האָבן זיך געפלאַכטן אין אַ געוועב פון זעלטענער שיינקייט און - דער עיקר - ריינקייט.

3

די אויפפירונג פון „דוד און בת שבע“ איז נישט קיין התחלה פון אַ יידישער אַפערע. צו פרי צו רעדן ביי אונדז

וועגן אן אָפּערע. פאַר אן אָפּערע פּאָדערט זיך אַ סכּוּם פּון מוזיקאַלישער און טעאַטראַלישער קולטור, וואָס מיר פאַרמאָגן אים נישט. פּאָדערט זיך דורותלאַנגע ליבע און איבערגעגעבנקייט צו מוזיק אין געזעלשאַפּטלעכע קרייזן, וואָס איז ביי אונדז נישט גנמצא.

די אויפפירונג פון „דוד און בת שבע“ איז אָבער אויך נישט קיין געבענדיק באַשעפּעניש, וואָס בעט רחמים ביי לייטן, מען זאָל עס אונטערהאַלטן און שטיצן. זי איז אַ שטאַרצע דעמאָנ-סטראַציע פון יידישע שעפּערישע מענטשן פאַר זייער רעכט אויף זיין, אויף לעבן, אויף שאַפּן. אַ פּראָטעסט קעגן דער טעמפּער, גלייכגילטיקער געזעלשאַפּטלעכקייט.

מאי 1924

מ א ש י נ ט

די רויטע מיל' פון ס. מאָלנאַר, רעזשי: ק. באָרוואַסקי, דעקאָראַציע: ס. סליחניסקי.

1

ווען מיר האָבן זיך צום לעצטן מאָל געזעען אין טעאַ-טער -- עס איז געווען מיט אַ יאָר צוועלף צוריק אין ווין -- האָט דער בודאַפּעסטער פּיעסעס-שרייבער, פּערענץ מאָלנאַר, גע-שוועבט אין די עולמות העליונים. אין דעם לעצטן אַקט פון זיין „ליינאַם“ האָט דער בית דין של מעלה געמשפּט דעם הפּקרי-יונג ליינאַם. היינט טרעפּן מיר זיך ווידער. דאָסמאָל אין שאול-תּחיתה, אַרומגערינגלט פון דער גאַנצער פּמליא של מטה שוין אין דער ערשטער סצענע. מיט אַ מענטש, וואָס איז אַזוי אויסגעקאָכט און אויסגעבונדן מיט „יענע לייט“ -- איז גלייכער נישט צו טשעפּען...

2

פון פאַרזי קיין בודאַפּעסט איז געאָגראַפּיש אַ מהלך, סעעניש אַ שפּרונג. אין ביידע שטעט בליט דאָס פּאַבריצירן

טעאטער-פיעסעס. ביידע אַרבעטן אויף עקספּאָרט. מער נישט אין פּאַריז איז די סחורה פיינער, איידעלער, דינער, אין בור-דאַפּעסט גרעבער, האַרטער, געמיינער. ווי מאַנשעסטער און לאַדוּש. אָדער לאַדוּש און ביאַליסטאַק. אין מלחמה-צייטן האָבן די צענטראַל-מלוכות „צוליב פּאַטריאָטישע טעמים“ ס'רוב גע-צויגן סחורה פון בודאַפּעסט (אַמאָל פּלעגט מען בשתיקה אַדורכ-שמוגלען אַ קאָנטראַבאַנד פון פּאַריז און יוצא זיין מיט אַן אויפגעקלעפטן עטיקעט (Made in Germany). היינט קאָן זיך פּוילן פּאַרגינען איינצוקויפן אין פּאַריז. ס'איז אי וואָלוועלער אי ליי-טישער אי פּאַטריאָטישער. (דערביי מיינען מיר חלילה נישט אַנצורירן די פּויליש-אונגאַרישע פּריינטשאַפּטלעכע באַציאָנען.)

3

ביינע צינגער זאָגן, אַז דער אונגאַר מאַדנאַר איז אַ ייד און הייסט ניימאַן. גריילעך מעגלעך. ווי וואָרט מען זיך דען אַנדערש געקאָנט אויסטייטשן זיין אמת קאַטוילישע „אידעאַ-לאַגיע“? נישט „תשובה תפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה“. איין קליין וואָרט „כ'בין מוחל“ איז מבטל אַלע גזירות. מעקט אָפּ אַ גאַנצן לעבן פול זינד און רשעות. און — צערייבט אויף אַש דעם מוראדיקן פּסיכאָלאָג פּאַר.

4

וואָס דאָס איז אַזוינס? אַ מאַשינע אַזעלעכע, וואָס פּאַר-נעמט אַ האַפּע טיף, די גאַנצע ברייט און די גאַנצע דריי-גאַרנדיקע הויך פון דער בינע אין „טעאַטר פּאַלסקי“. איר עובדא: אַראַפּצופירן אָרנטלעכע מענטשן פון דרך הישר. אויף איר האָט געפּטרט דער שר של גיהנם סך הכל אַ האַלבן מי-ליאָן יאָר (אין וועלכער וואָלוטע?). דער דעקאָראַטאָר פון טע-אַטער עטלעכע חדשים, דאָס פּובליקום דריי שעה. און די דאָ-זיקע דריי שעה באַווייזט דער יעגער יאַנאַס צו פּאַרלאָן דאָס ווייב און דאָס געבראַטענע קרויט (שווער צו זאָגן, וואָס ס'איז אים מער צום האַרצן), צו פּאַרליבן זיך אין אַן אשת איש,

חתונה צו האָבן מיט איר און זי אָפּצוגעטן, אויף איר באַפעל
 חתונה צו האָבן אַ דריט מאָל מיט אַ רייכער דייטשקע, צו ווערן
 אַ גביר אַדיר, צוריק אַן אביון, און ווידער אַ נגיד, אַ קאַרטני-
 שפילער, אַ בירושע-שפעקולאַנט און נאָך אַ סך אַ סך אַנדערע
 זאַכן, וואָס אויסצורעכענען זיי אַלע, וואָלט נישט געקלעקט קיין
 אָרט. און צום סאַמע סוף, ווען עס האַלט דערביי, אַז ער זאָל
 ווערן דער מערדער פון זיין געליבטער, ווערט ער פּלוצלינג
 ווייך. שוין איז די האַנט מיטן רעוואָלווער אויסגעשטרעקט.
 אומזיסט בעט זי זיך ביי אים, ער זאָל איר שענקען דאָס לעבן.
 קיין שום זכות קאָן איר נישט ביישטיין. מיט אַמאָל דערמאָנט
 זי זיך, אַז זי האָט אַמאָל געשיקט זיין מוטער אַ פאַרטריקנט
 בלימל אין אַ געבעט-ביכל. דאָס ווירקט. די האַנט פאַלט. דאָס
 פנים שטראַלט. דאָס מויל שפּטשעט: כ'בין מוחל. דעם שר
 פון גיהנום וויל זיך נישט גלויבן. ער מיינט, אַז ס'איז אַ טעות.
 האַרט איין די מאַשינע. איינמאָל און אַ צווייט מאָל. יאָנאָס
 חורט איבער זיין מחילה אַ צווייט מאָל און אַ דריט מאָל. סמאל
 האָט פאַרשפּילט! אַזוי שטאַרק זענען פּבור-אב און יראת-שמים
 אין האַרטיס אונגאַרן.

5

אויף אַראָפּצופירן אַ מאַן פונם דרך-הישר פּאָדערט זיך.
 חוץ דעם „פּסיכאָקאָרופּטאַר“, שוין פון קדמונים אַן אַן אשה.
 לייט, ימח שמה וזכרה. דאָ רופּט מען זי „מימא“. זי האָט
 צוויי הערצער, דריי ליבהאָבער און אַ פּופצען קאָסטיומען. די
 ליבהאָבער בייט זי איבעראַנאַנד, די קאָסטיומען נאָכאַנאַנד. די
 ליבהאָבער ליפּערט דער פּערסאָנאַל פון „טעאַטר פּאָלסקי“, די
 קאָסטיומען די פּירמע ב. הערסע. וועגן ביידע זאָכן מעלדעט
 בפּירוש דער טעאַטר-פּראָגראַם.

אין פּאַריז פּירט זיך אַנדערש. אויף צו ווייזן קאָסטיו-
 מען האָבן די גרויסע מאָדע-הייזער ביי זיך אייגענע מאָדע-
 בינעס, מאַשינעס ווייזט מען אין פּאַבריקן, אין טעאַטער ווייזט
 מען פּיעסעס. מיר לעבן איצט אין אַ צייט פון טייערע פּאַספּאָרטן.

ד'עדוקציע, קאנצענטראציע און אָפּשפּאַרונגען. ווייזט מען אונדז
 אַלץ אויף איינמאַל. אויף די אַרטיסטן, נעבעך, אַ ביטערער
 רחמנות. ביי אַזעלכע היצן. פון סטאַניסלאָווסקין (יאָנאַס) האָט זיך
 ממש געגאַסן דער שווייס, ווען ער האָט זיך געבאַרעט מיט מאָל-
 נאַרס פּוטטער באַנאַלער פּראָזע. פּשיבילקאַ-פּאַטאַצקא האָט גע-
 שפּילט איר ראָל (מימאַ) מיט אַ גרילצנדיקער פּאַטעטישקייט. פאַר
 דער „רויטער מיל“ דער איינציקער ריכטיקער טאַן.

טעאָטער פּאַלסקי מאי 1924

סחורה

קנאַק אָדער דער טרוינה פון דער מעדיצין פון זש. ראָמען, רעזשי: ר. אַרדינסקי.

יעדע חיה זוכט זיך איר שפייו אויף איר שטייגער, יעדעס
 טעאָטער שאַפט זיך דעם רעפּערטואַר אויף זיין שטייגער.
 אין יידישן טעאָטער איילט מען זיך נישט. כל זמן אַ
 פּיעסע גייט, טראַכט מען נישט וועגן אַ צווייטער. הייבט אָן
 אין קאַסע צו טאַגן, כּאַפט מען אַ פּריש שטיקל סחורה. ווו
 מען נעמט עס? מען האַנדלט איין אויף גיך אַ „צענוורקע“
 אָדער אַ „סופּליאַרקע“. וואָס דאָס איז אַזוינס? אַ צענוורקע איז
 אַ טעקסט פון אַ טעאָטער-פּיעסע - ס'רוב אַ געדרוקטער - ווו
 עס שטייט כּותב וחותם פון דער מאַכט, אַז מען מעג אים
 שפּילן. אָן אַזאַ צענוורקע וועט אייך אַ סטאַראַסטע אין דער
 פּראָווינץ נישט לאָזן שפּילן אַ יידישע פּיעסע, אפילו ווען די
 וועלט קערט זיך. אַזוי איז געווען אין צאַרישן רוסלאַנד, אַזוי
 איז געבליבן אין רעפּובליקאַנישן פּוילן. אַ סופּליאַרקע, וויי-
 דער, איז אויך אַ טעקסט פון אַ פּיעסע, נאָר ער פּי רוב אַ גע-
 שריבענער. ווער עס האַנדלט מיט אַזעלכע חפּצים? אַקטיאָרן
 און אַמאָל סופּליאַרן. פּאַרדינען אַ פּשרן גראָשן בשעת הדחק.
 ווען פּובליקום זיצט אויף דאָטשעס אָדער גייט אין קינאָ. פון
 וואָנען זיי ציען די סחורה? די געדרוקטע פון אַ ביבליאָטעק,
 די געשריבענע פון גראָבן פינגער. שפּילט מען אַ ראָל אָדער
 סופּלירט מען אַ פּיעסע עטלעכע מאָל, ווייסט מען זי אויף

אויסנווייניג. אָדער פֿמעט אויף אויסנווייניק. דאָן שרייבט מען זי בשתיקה איבער. אַפילו נישט אינגאַנצן פינקטלעך. אָבער סחורה איז עס. און פאַרהאַנדלען קאָן מען עס.

אַנדערש פירט זיך אין פוילישן טעאַטער. וואָס עס ווערט פראָדוצירט אין לאַנד, קומט אַליין אַריין. די מחברים טראָגן עס אונטער. זיי האָבן נאָך אַ דעה איבער זייערע ווערק. אויס־לענדישע סחורה שיקט מען איינקויפן. פאַרט זיך דורך יעדעס יאָר דער דירעקטאָר אָדער אַ מענטש זיינער, קוקט זיך אום, וואָס אויסלאַנד האָט ניס און אינטערעסאַנטס און ברענגט עס צו פירן.

אַזאָ מענטש איז רישארד אָרדינסקי. אַ רעזשיסער, אַ גע־וועזענער אַקטיאָר, אַ ליטעראַט, אַן איבערוועצער, אַ באַאַרבעטער. אָבער מער פאַר אַלץ: רעזשיסער (פאַראַן ביי די אומות העולם אַזעלכע פרנסות). און ווי אַ רעזשיסער אויסגעווען אַ וועלט. אַרומגעפאָרן מיט ריינהאַרדטס טעאַטער, געשטעלט פיעסעס אין דער מעטראָפאָליטען אָפּערא אין ניויאָרק. ווייסט ער, וואָס טעאַטער איז. און אים האָט מען דאָס אַרויסגעשיקט קיין אויס־לאַנד נאָך סחורה.

מען קאָן נישט זאָגן, אַז דאָס ערשטע פעקל, וואָס ער האָט געעפנט, זאָל מרעש עולמים זיין. אָבער דאָס איז אויך די דירעקציע נישט אויסן. דער דירעקטאָר שיפמאַן ווייסט, אַז זומער איז נישט אַ צייט פון סצענישע אַנטפּלעקונגען. לָאָזט ער דעם „טעאַטר מאַלי“, וואָס האָט ווינטער געשפילט דעם מאָדערנסטן אייראָפּעישן רעפּערטואַר, אויסרוען און פאַרוויילן זיך מיט לייכטערע זאַכן.

אַזאָ „לייכטערע זאַך“ איז מסיע קנאַק, דער העלד פון זשיל ראָמענס קאָמעדיע. ער האָט אויסגעדינט אַלע עבודה זרה'ס, אויסגעפרוווט אַלע פרנסות. צום סוף ווערט ער אַ דאָק־טאָר. דאָס הייסט, געדאָקטערט אויף אַ שיף האָט ער שוין פריער, אָבער איצטער ווערט ער אַ דאָקטאָר. אַן אמתער דאָק־טאָר מיט אַ דיפּלאָם. (אַ פראַנצויזישער, נישט קיין גאַליציאַנער). אַ דאָקטאָר זאָרף האָבן פראַקטיקע. קויפט ער אָפּ ביי אַן אַלטן

דאָקטאָר זיינע פּאַציענטן אין אַ פּאַרוואָרפן פּראָווינצער העק. די פּאַציענטן, וואָס יענער האָט נישט געהאַט. אַ געזונט אָרט אין די בערג. נישט געווען קיין קראַנקער אויף אַ רפואה. דער אַלטער האָט געפּטלט ביים ביליאָרד. דער יונגער טוט זיך אַ נעם צום עסק מיט ברען. ער לאָזט אויספויקן אין שטעטל. ער עפנט אַ שעה פאַר בחמדדיקע קאָנסולטאַציעס. ער מאַכט יד אחת מיטן אַפטייקער. גיט דעם דערער ליטעראַטור אויף אויפֿ-צוקלערן יונג און אַלט, ווי געפּערלעך באַקצילן זענען. אין שטאָט ווערט אַ געפּילדער. פּאַציענטן טוען זיך אַ שוואַט. מען לויפט ווי נאָך מצה-וואַסער. און יעדער פּאַציענט ווערט דעם דאָקטאָרס קליענט. יעדן לייגט ער אין בעט אַריין און פאַר-שרייבט אַ לאַנגע, דויערנדיקע, גרונדלעכע קוראַציע. פון אַרטיקן האַטעל ווערט אַ סאַנאַטאָריע. און ווען דער אַלטער דאָקטאָר קומט נאָך אַ קוואַרטל אָפּנעמען די ערשטע ראַטע, ווערט ער אויך - אַ פּאַציענט פון דעם נייעם.

וואָס איז דער כּוח פון דאָקטאָר קנאַק? זיין הדרת פנים? זיין גרויס וויסן? זיין ליבע צו די פּאַציענטן? זיין פּאַנאַטישע איבערגעגעבנקייט צו דעם דאָקטאָרישן פּאָך? ניין. ער איז אַ קאַלטער נפש. זיין אויסרעכנונג איז: נישטאָ אויף דער וועלט קיין איין מענטש, וואָס זאָל זיין פּולקום געזונט. מער נישט, נישט יעדער ווייסט פון זיין קרענק. און לעבט זיך אויס זיי-נע יאָרן בשלום. דאַרף מען אים זאָגן, זיין קרענק „אַנטדעקן“, איינריידן אַ קרענק. וועט ער האָבן אַ פאַרשטערט לעבן. אָבער ווערן ביים דאָקטאָר אַן איינגייער. אַ שטענדיקער קונה אין דאָקטאָרישן קלייט. (ווי פּלעגן זאָגן אונדזערע באַבעס? אַן איינרע-דעניש איז ערגער פון אַ קרענק).

אַ סאַטירע אויף דאָקטוירים? אויף דער מעדיצין? אויף קראַנקע? ניין, בכלל נישט קיין סאַטירע. אַ דרייסטער, לאַגי-שער אויספיר פון אַן עקאָנאָמישן כלל: נישטאָ קיין שלעכטע סחורה! אויף אַלץ געפינען זיך בעלנים. עס איז נאָר געווענדט אָן סוחר. אָן זיין ענערגיע, זיין ברען, זיין פאַרנעם. נישט די נוצלעכקייט פון אַ סחורה איז דער עיקר, נישט דער אמתער

באדארף. די רעקלאַמע איז דער עיקר אין דער היינטיקער
קאָפיטאַליסטישער געזעלשאַפט.

דאָס איז די אידעע פון דער פּיעסע. זי ווערט דעמאָנט-
טרירט אויף עטלעכע עקזעמפּלאַרן פון דעם מין מענטש און
ווערט דערפירט כמעט ביז צום אַבסורד ביים לעצטן פּאַציענט
(דער אַלטער דאָקטאָר). זי ווערט דורכגעפירט מיט אַן אומ-
ברחמנותדיקער לאַגישקייט, מיט אַן אייזערנער קאָנסעקווענץ.
אַן זייטיקע איינפאַלן, אַן עפּיואַדישע סצענעס, אַן פּאַרוויקלונג-
גען און אינטריגעס. און אפילו אַן דעם געוויינלעכן ליבע-
פּאַרל.

פּאַרשטייט זיך, אַז ביי אַזעלכע באַדינגונגען הענגט אַפּ
אַלץ פון שפּיל און רעזשי. נישט אַזוי פּיל פון אויפטוען און
איינפאַלן, ווי פון פּאַרשווייגן און פּאַרגלעטן. אויסגלייכן און
אַפּשטימען איינס אויף דאָס אַנדערע, ווי אינסטרומענטן אין אַן
אַרקעסטער. נישט איבערטרעטן יענע מחיצה, וואָס צוימט אַפּ
קאָמעדיע פון פּאַרס. נישט זיין ערנסט און שטייף און נישט
אַריינפאַלן אין ביליקן שאַרזש. און דערביי שאַפן אַ גאַנצע גאַ-
לעריע פּאַרשידענע טיפּן. דאָס פּאָדערט אַ סך קולטור, רייכע
טראַדיציע, טעכנישע געניטקייט. דער פּוילישער אַקטיאָר פּאַר-
מאַנט עס. פּונדעסטוועגן — אינגאַנצן איינגעגעבן האָבן זיך נאָר
די איבעריקע ראָלן. דער הויפּטראַליסט האָט צופּיל אונטער-
געשטראַכן דעם פּלעבונק, דעם שאַרלאַטאַן. און צו ווייניק גע-
האַט עלעגאַנץ, פּיינקייט, פּראַנצויזישן „עספּרי“.

טעאָטער מאַלי" יולי 1924.

באַאַרבעטונג

„פּישקע דער קרומער“ לויטן ראָמאַן פון מענדעלע מוכר ספרים
באַאַרבעט פּאַר דער בינע דורך י. האַקסמאַן, רעזשי; מ. ליפּמאַן.

1

עס איז מער ווי אַ צופּאַל: אין אַ קורצער צייט דריי

ראַמאַן-פּיגורן אויף דער בינע. דריי טיטל-העלדן פון באַקאַנ-
טע דערציילונגען. מאָטקע גנב, טוביה דער מילכיקער, פיש-
קע דער קרומער. די מחברים - דריי זיילן פון דער עפישער
דיכטונג.

וואָס הייסט דאָס?

ערשטנס, אַז מיט אונדזער דראַמאַטישער פּראָדוקציע פאַר
דער לעבעדיקער בינע האַלט עס שמאַל. ס'איז קלאַר: נישטאַ
קיין דראַמעס, שפּילט מען דערציילונגען.

צווייטנס, אַז דער צוטרוי פון פּובליקום צו די באַלעכאַ-
טים פון היינטיקן טעאַטער איז נישט איבעריק גרויס. נישט
די פּיעסעס דאַרפן ציען, נאָר די מחברים. נעמען, וואָס האָבן
אין גאַס קלאַנג און ווערט. און דווקא נישט אַ דאַנק דער בינע.
דריטנס, אַז אַמאָנטסטן צום האַרצן דעם היינטיקן טעאַ-
טער-גייער זענען מענטשן פון פּאָלק, פּאָלקס-טיפּן. געשטאַלטן
פשוטע, נישט קאָמפּליצירטע. העלדן פון געמיט, נישט פון
גייסט, נישט פון טאַט. און - עקזיסטענצן מחוץ דער בירגער-
לעכער וועלט. בעטלער, גנב, גאַסן-מיידל.

אַן אַטער פּלל: וואָס מער בירגערלעך דער צוקוקער,
ווייניקער בירגערלעך - זיין סצענישער העלד. באופן זה לעבן
זיך אויס די פאַרבאַהאַלטענע אינסטינקטן, וואָס דרעמלען אויפן
גרונט פון יעדער בירגערלעכער נשמה.

(ווייל „טוביה דעם מילכיקן“ האָט די דאָזיקע טונקעלע
זייט געפעלט, האָט ער קיין אַריכט ימים אויף דער בינע נישט
געהאַט.)

2

צוויי וועגן פירן פון אַן עפיש ווערק צו דער בינע.
מען קאָן אַ קורצע דערציילונג אָדער אַן אויסשניט פון אַ לעבן-
גערע אינסצענדרן. דאָס הייסט: איינפאַסן אין אַ סצענישער
ראַם. נישט דראַמאַטיזירן, נישט איבערמאַכן, נישט „באַאַרבעטן
פאַר דער בינע“. נישט פאַרבייטן די עפישע זאַך אויף אַ דראַ-
מאַטישער. נישט פאַרווישן איר עפישע זייט, נאָר אונטער-

שטרייכן זי. נישט ממושטש מאַכן דעם תחילתדיקן כאַראַקטער, נאָר פאַרבולטן אים. סצעניש אילוסטרירן אַ דערציילונג, ווי מען אילוסטרירט מוזיקאַליש אַ דראַמאַטישע סצענע. אַ וועג אַ שווערער און דערפאַר אַ זעלטענער. קינדער און קינסטלער־ רעזשיסערן גייען אַמאָל מיט אים.

פאַראַן אַ צווייטער. אַ לייכטערער און דערפאַר אַן אָפֿ־ טערער. אַרויסטרייבערן פון אַ דערציילונג די „אַקציע“. אַרויס־ טרענען דאָס אויסערלעכע, דעם ספור המעשה, דאָס, וואָס האָט זיך פאַרלאָפֿן. און אַוועקוואַרפֿן, אָפּמעקן דאָס, ווי אַזוי עס האָט זיך פאַרלאָפֿן. דאָס פליסנדיקע פון דער דערציילונג, דעם חן פון דער באַשרייבונג, די שטימונג פון דער שילדע־ רונג. די בונטע פאַרביקייט און פאַרוועבטקייט פון מענטשן און געשעענישן. אַרויסרייסן פאַקטן פון פאַרנט, פון דערמיט, פון סוף דערציילונג, אַדורכ־וואַרפֿן זיי, קניפֿן און בינדן און ווידער צערייסן (איינטיילונג אין אַקטן — צופֿעליק און הפּקרדיק אין דער באַאַרבעטונג, ווי נויטווענדיק און אומבאַדינגט אין דראַ־ מאַטישן ווערק). אַזוי טוט דער מחבר פון אַן עפּיש ווערק, ווען ער יאָגט זיך נאָך אַ בינע־ע־רפֿאַלג. אַזוי טוט דער אַק־ טיאָר, וואָס זוכט פאַר זיך אַ ראָל. אַזוי טוט דער ליפּעראַנט פון פּיעסעס, ווען עס פאַרפֿעלט אים אייגענער פּאָדעם. (מער ווי פּאָדעם גיט דער ליפּעראַנט קיינמאָל נישט).

י. וואַקסמאַנס באַאַרבעטונג איז דורכ־וויס פון צווייטן מין. פון מענדעלעס „פּישקע“ זענען געבליבן צוויי „ליבעס“: פּייביש דעם רויטנס מיט פּישקעס בלינד ווייב און פּישקע דעם קרומענס מיט דעם האַרבאַטע מיידל. מצד דעם באַאַרבעטער קומט צו 1) אַ גאַנצער אַקט אויפֿן בית עולם מיט אַ רב, מיט יידענעס, מיט אַ כּאָלערע־חופּה, מיט געשרייען און געוואַל־ דעס אָן אַ שיעור (ווער עס מאַכט זיי, אָט די געוואַלדעס, דער באַאַרבעטער צי דער רעזשיסער, ווייסט מען נישט) 2) אַ טעאַ־ טראַלישע סוף־סצענע, אין וועלכער אַלטער יקנה״ו און זיין פאַר־ לוירענע טאָכטער פּאַלן זיך אין די אַרעמס (ביי מענדעלען לאָזט זיך אַלטער אין דער וועלט אַריין זוכן זיין טאָכטער).

ביי אַנדערע זאַכן איז שווער צו דערגיין, פון וועמען זיי שטאַמען. אין די קלעפּ און שמיץ, וואָס ווערן ביד רחבה אויסגעטיילט אויף דער בינע, האָט אַ קליין חלק דער מחבר, אַ גרעסער – דער באַאַרבעטער, דאָס גרעסטע – דער רעזשיטער. וועמענס איינפאַל דער „פּראָלאָג“ איז – וויינט מען נישט. גע- זען האָט מען די בויד מיט דער קליאַטשע שוין ווינטער אין „פּריזיוו“. דאָרט איז זי געווען אויפגעמאַלט אויף לייונט און האָט געשוויגן. היינט איז זי אויסגעשניטן פון לייונט און רעדט. דורך אַ לאַך שטעקט אַריין מענדעלע דעם קאַפּ און דרשנט. לעבעדיקע קעפּ אין אויסשניטן פון לייונט האָט מען געזען אין „רעדוטאַ“. אַ סברה, אַז פּוילישקייט, קודטור און טראַדי- ציע היטן נישט אַלעמאַל אויס פון אומגעשמאַק. וווּ קול- טור און טראַדיציע זענען נישטאַ – בלייבט בלויזער אומגע- שמאַק.

3

מען מוז מודה זיין: מענדעלען שפילן איז נישט לייכט. אונדז, היינטיקע, פעלט די באַציונג צו מענדעלעס מענטשן אויף דער בינע, פעלט די ריכטיקע דיסטאַנץ. מיר האָבן זי צו גאַלדפאַדענען, מיר האָבן זי טיילווייז צו שלום-עליכמען, מיר האָבן זי נישט צו מענדעלען. דאָס איז נישט אַ פּראָגע פון יאָרן, וואָס טיילן אונדז אָפּ פונם מחבר. דאָס איז אַ פּראָגע פון וועלט-באַנעמונג, פון אונדזער קוק אויפן מחברס וועלט. מיר גע- מען קאָמיש, וואָס גאַלדפאַדן האָט גענומען קאָמיש. אָבער מיר נעמען אויך קאָמיש, וואָס גאַלדפאַדן האָט גענומען ערנסט. שווערער איז די זאַך ביי שלום-עליכמען. מען מוז זיך היטן, נישט איבערצוזאָלן. צום שווערסטן אָבער ביי מענדעלען. ער איז זיכער „נישט דאָס אויסן געווען“, אַז פּישקע זאָל ביי אונדז אַרויסרופן אַ מענשלעך מיטגעפיל. ער האָט אויף געוויס געוואָלט אויסלאַכן זיך, אָפּשפעטן פון דער כאַליאַסטרע בעטלערס, פון דער „ידישער טאַרבע“. אָבער ווען מיר באַקאָנען זיך מיט פּישקען, וועקן זיך ביי אונדז מאַדנע געפילן. מיר באַקומען אים

האַלט. צוליב זיין שוואַכקייט. צוליב זיין אומבאַהאַלפנקייט. צוליב זיין נעבעכדיקייט.

אַזוי שפילט אים טאַרלאָ. נישט ווען ער רעדט. דאַן איז זיין דיקציע אַ צעשווומענע, אַ צעקוועטשטע, אַ שטומע. אָבער ווען ער שווייגט. דער קערפּער: שמאַץ און דאַר, הויט און ביין (ריכטיקער: אַ זעקלִ ביינער). דער גאַנג אַ וואַקלדיקער. נישט ווי ער וואַלט אַליין געגאַנגען. נאָר ווי שטענדיק וואַלט אים עמיץ געשלעפט אָדער געשטופּט. די באַוועגונגען שטייפע, נישט דרייסטע. ווי ער וואַלט שטענדיק בעטן: זייט מוחל, וואָס איך לעב, נישט איך בין אין דעם שולדיק. די ליפּן פאַרקרומט, די אויגן אויפגעריסן. און פון צייט צו צייט אַ כאַרכלנדיקער, נישט אַרטיקולירטער טאָן. ווי ער וואַלט עפעס וועלן זאָגן און נישט געהאַט די דרייסטקייט עס צו זאָגן.

סאַנדלערס יאָנטעל שנאָרער איז אַ פריילעכער קבצן. ער רוקט זיך אויפן געזעס מיט אַסך טעמפּעראַמענט. קיזער־אויב־טשעס פּאַנפאַנטש איז אינטערעסאַנט אין מאַסקע און אין האַלטונג.

טעאָטער. צענטראַלי יוני 1924

שפּיגל

דער בלויער פּויגל

ער איז אויפגעפּלויגן אין אַ שיינעם פּרימאַרגן אין רוסי־לאַנד. האָט אים די שאַרפע לופּט פאַרשאַדט און ער איז אַוועק קיין מערב. פון יענער צייט אָן איז ער שטענדיק אונטער וועגנס. דער עמוד־אש פון רעקלאַמע פאַר אים, דער עמוד־ענן פון באַרימטקייט הינטער אים. אַזוי וואַנדערט ער פון לאַנד צו לאַנד.

די נאַטור האָט אים רייך באַשאַנקען. ווי יעדעס באַשע־פעניש, וואָס בייט זיין אָרט, קאָן ער זיך אויף גיך צופאַסן צו דער סביבה. דאַכט זיך, אַ בלויער פּויגל. און כּהרף

עין קאָן ער ווערן גרוי און שוואַרץ. ווען די אַרומקייט איז גרוי און שוואַרץ.

ווען אַ פשוטער „פויגל“ קומט אין אַ פרעמד לאַנד און קאָן זיך נישט צונויפרעדן מיט די מענטשן, דינגט ער אַ מעקל לער, אָדער ער רעדט געבראַכן אויף דער שפראַך פון לאַנד. דער „בלויער“ פויגל טוט ביידע זאַכן. פּדי יוצא צו זיין לכל הדעות. צו שטיצן די אָרטיקע פּראָדוקציע (דעם פאַרמיטלער) און צו חנדלען זיך מיטן פרעמדן אַקצענט. מען זעט: ער באַמיט זיך נעבער. און מ'טראַכט: אַ רחמנות אויף אים. ער רופט זיך ביי אונדז: רוטיש קינסטלעריש טעאַטער אָדער: רוטיש אַרטיסטיש טעאַטער. וואָלט ער וויסן, אַז אַ יידיש „קינסטלעריש“ טעאַטער פאַרט איבער דער פּראָווינץ, אַן „אַרטיסטן-ווינגל“ שפּילט אין „צענטראַל“ און עטלעכע טון נאַכט-קאַפּאַרעטן אין לאַנד רופן זיך אויך נישט אַנדערש ווי אַרטיסטיש – וואָלט ער זיך – ווי אין דייטשלאַנד – נישט גערופן „אַרטיסטיש“.

ווי ווייט ער איז רוטיש, איז שווער צו זאָגן. זיין שפּראַך איז רוטיש, אָבער וואָס פאַר אַ באַטייט האָט דאָ די שפּראַך? פאַראַן בילדער, וואָס דערמאָנען אין באַקסטס מאַניער. איז אָבער דער דעקאָראַטאָר און קאָסטיומער פון רוטישן קיזערלעכן באַלעט געווען רוטיש? פאַראַן פּאָלקסטימלעכע רוטישע מאַטיוון. פאַראַן אויך „נומערן“ רוטישע לויטן אינהאַלט. פאַראַן אָבער אויך אייראָפּעישע (איז דען רוסלאַנד און אייראָפּע נאָך שטענדיק דיך אַ היפּך אין קינסטלערישע פּראָגנז) פאַראַן אפילו אַזעלכע, וואָס מען האָט שוין געזען אין דייטשלאַנד מיט אַ סך יאָרן צוריק. אפשר צוליב דעם האָט „דער בלויער פויגל“ זיך גע-רופן אין דייטשלאַנד: „רוטיש-דייטש טעאַטער“. און אפשר גאָר צוליב אַנדערע טעמים? ווער ווייסט אים?

טעאַטער איז עס אויף געוויס נישט. פאַר יעדן פאַל נישט דאָס, וואָס מיר פאַרשטייען היינט אונטערן באַגריף „טעאַטער“. צוועלף נומערן נעמט אַרום דער פּראָגראַם, עטלעכע רגעס דויערט יעדער נומער, מיט דעם פּריערדיקן און שפּע-

טערדיקען נישט געבונדן. פארשידן אין אינהאלט, אין ווערט, אין סטיל, אין מהות. טוט אַ בליץ אַ בילדל און ווערט באַדד צערנען און צעשווומען. טעאַטער איז דאָס נישט.

אַבער קינסטלעריש איז עס דורכױס: יעדעס בילדל פאַר זיך, פון וואַנען עס זאָל נישט קומען, ווהין עס זאָל נישט גיין און וואָס עס זאָל נישט וועלן (ס׳רוב וויל עס גאַרנישט) – עס איז קינסטלעריש-פולקום, פאַרענדיקט, אָפגעווינגן און אויס-באַלאַנסירט מיט אַן אַרטיסטישער פינקטלעכקייט. וואָס מען טרעפט נישט אין טעאַטער, וואָס קאָן אין טעאַטער נישט גע-מאַלט זיין.

פון צוויי קוואַלן שפייזט זיך דאָס קינסטלערישע: פאַרב און מוזיק. אין דער פאַרבױנדונג, אין צונויפגיטן. אין צונויפ-שפילען ליגט דער כוח.

פאַראַן נאָך אַ דריטער עלעמענט: באַוועגונג. מען פרוווט אים פאַרבױנדן מיט יענע צוויי. פרוווט אַריינברענגען דורך אים אין יענע צוויי לעבן, טעמפּ. אַמאָל גיט זיך דאָס איין, ס׳רוב נישט. און עס קאָן נאָר אַנדערש נישט זיין. ווייל אין זיין טיפסטן עצם איז „דער בלויער פויגל“ דער אויסדריק פון רוי-יקייט, פון געטאַקטקייט. נישט פון אַויפברויז, נישט פון באַוועגונג.

וואָס איז „דער בלויער פויגל“ אַ קאַבאַרעט? נישטאַ קיין לעק פאַרנאָגראַפיע, קיין שפּריץ פּאָליטישע אָדער סאָציאַלע סאַ-טירע. וואָס זשע איז ער פאַרט? דער שפּיגל פון היינטיקן פּוב-ליקום און זיין בענקשאַפט. פאַר די אויסגעמאַטערטע מענטשן, וואָס זענען נישט עלול אױפצונעמען אַ גאַנצע דראַמע, אַ גאַנ-צע קאָמעדיע – דאָס טעאַטער. פאַר די מידע נערוון אַ רייץ און אַ גלעט צוגלייך. וואָס טוט אַ ציפּ און וויגט גלייך ווידער איין. פאַדערט נישט קיין אַנשטרענגונג און מאַכט פאַרגעסן דאָס ביטערע לעבן אַרום.

דאָס איז דער סוד פון זיין ווירקונג.

יולי 1924.

רעאקציע

די שול פאר סטארס, דער פריילעכער טויט פון מ. יעוורעינאוו.

אין קעלער אויף קארפאוו גאס, ווו ס'האָבן אַמאָל גע-
קיניגט ראַפּעל און קאָמפּאָניעיען, ווו עס איז אַדורכגעפּאַלן
נישט איין פרוו אַריינצוברענגען עפעס ניס אין יידישן טעאַ-
טער, ווו ס'איז געווען דער גרעסטער מאָראַלישער און מאַטע-
ריעלער ערפּאָלג פאַר די לעצטע יאָרן: אַנסקיס „דיבוק“ אין
הערמאַנס איסצענירונג - שפּילט שוין אַ היפשע צייט אַ פּוילי-
שער קאַבאַרעט אונטערן נאָמען „סטאַנטשיק“.

נישט ער האָט איבערגענומען בירושה דעם „עליזעום“
פון „די ווילנער“. צווישן דעם יידישן נעכטן און פּוילישן היינט
ליגט - באַראָבן - איינער פון די אינטערעסאַנטסטע גראַנ-
דיאָזע פרווון פון קאָפיטאַליסטישער „קאָנצענטראַציע“ אויפן טע-
אַטער-געביט.

ווי אין אַלע צווייגן פון אינדוסטרי און האַנדל, איז אויך
אין דער טעאַטראַלער פּראָדוקציע מקוים געוואָרן מאַרקס נביאות
וועגן דער קאָנצענטראַציע-טענדענץ פון קאָפיטאַל. אין איראָ-
פעישע און אַמעריקאַנישע הויפטשטעטד געפינען זיך דאָס רוב
טעאַטערן אין די הענט פון געצייטלע אונטערנעמער. אין אויפ-
לעבענדיקן פּוילן האָט דער לעמבערגער טעאַטער-דירעקטאָר,
לודוויק העלער, געשאַפן אין וואַרשע די „געזעלשאַפּט פון
רעזידענץ-טעאַטערן“.

אין פיר טעאַטערן איינצייטיק האָט געזאָלט די געזעל-
שאַפּט אָנהייבן איר טעטיקייט. מיט דער צייט האָט מען גע-
האַט אין זינען איינצושלינגען אויך די איבעריקע פּריוואַטע
בינעס. מען האָט אָפּגעקויפט די „קאָמעדיאַ“ אויף יאַסנא און
די „פּאַנאָראַמאַ“ אויף קאַרפּאָוו האָט מען גענומען איבערבויען.
אויבן, אין דעם גרויסן ראָנד, האָט געזאָלט געשאַפן ווערן
דאָס גרעסטע טעאַטער אין וואַרשע מיט אַ דרייטייליקער בינע

פאר קלאסישן רעפערטואַר, אין קעלער האָט „מאַסקאַ“ געזאָלט דינען דער קאַמעראַלער טעאַטער-קונסט.

אַלץ איז געווען גרייט, אַקטיאָרן און אַקטריסעס אָנגאַ-זשירט, אַ שטאַב פֿון רעזשיסערן, קינסטלערישע און ליטעראַ-רישע אָנפירערס ביי דער אַרבעט, „מאַסקאַ“ און „קאַמעדיאַ“ האָבן אָנגעהויבן צו שפּילן. אָבער אין מיטן האָט פּאַסיפּעלט געלט. די גאַנצע אונטערנעמונג האָט געפּלאַצט. „קאַמעדיאַ“ האָט אַ צייט געפירט דער דירעקטאָר פֿון „טעאַטר פּאַלסקי“ און „טעאַטר מאַלי“, ד"ר שיפּמאַן, איצט ווערט זי אַ קינאַ. אין „מאַסקאַ“ האָט זיך פּאַרקליבן דער קאַבאַרעט „סטאַנטשיק“.

בעת דירעקטאָר העלער האָט געבעטן „די ווילנער“ במחילה פּאַרלאָן דעם „עליועאום“, האָט זיי דער ייד, וואָס האָט פֿון כמה שנים געהאַלטן דאָרט דעם בופּעט, געטרייסט, אַז זיי זאָלן קיין עגמת נפש נישט האָבן. שוין נישט איינמאַל האָט מען דאָרט געשפּילט אויף פּויליש. אָבער קיין קיום האָט דאָס נישט געהאַט. אויף דעם טעאַטער – האָט ער געטענהט – מוז הענגען אַ מוזה. דאָן ברענגט עס מוזל און ברכה.

איך ווייס נישט, צי צוליב דעם, צי צוליב אַנדערע טעמים – „סטאַנטשיק“ האָט קיין מוזל נישט. זיינע אַרטיסטן זענען נישט ערגער, זיין רעפערטואַר בעסער, ווי אין „קווי פּראָ קוואַ“. אָבער אַהין און נישט אַהער גייט דאָס פּובליקום. מעגלעך דערפאַר, ווייל דאָרט חווקט מען מער און גרעבער פֿונם יידן. און אַזאַ טבע האָבן שוין נאַלעווקעס, אַז זיי קריכן אַהין, וווּ מען שפּייט זיי געשמאַקער אין פנים. דאָס שטאַרקט זייער ווערדע.

איז טאַקע אין „סטאַנטשיק“ דאָס פּובליקום אַ מאַדנע. ווייניק פֿון יענע באַזוכער פֿון טעאַטער, געיעג און קינאַ, וואָס מוזן אומעטום שטענדיק זיין. ס'רוב פּוילישע און אַ ביסל יידי-שע אינטעליגענטן, וואָס מוזן בעטן אַ הנחה-בילעט, זיי זאָלן קאָנען גיין אין טעאַטער. דאָס מאַל האָט זיי געצויגן נישט אַ דרייטער קאַבאַרעטישער איינפאַל, נישט אַ שאַרפע פּאַליטי-שע סאַטירע, נאָר דער נאָמען פֿון מ. יעוורעינאָוו, וואָס זיינע

צוויי פיעסעס פארפילן דעם גאנצן היינטיקן פראָגראַם.
יעוורעינאָוס גאַנצע טעטיקייט, סיי די טעאָרעטישע, סיי
די רעזשיסערישע און סיי די דראַמאַטישע איז איין לאַנגער קאַמף
קעגן דעם סצענישן נאַטוראַליזם, וואָס האָט אויף דער רו-
סישער בינע געפונען זיין העכסטן אויסדריק אין די אינסצעני-
זאַציעס פון טאַניסלאָווסקין. ווי אין יעדער באַוועגונג, וואָס ווערט
געבוירן ווי אַ רעאַקציע קעגן אַן עקזיסטירנדיקער ריכטונג, איז
אויך ביי די היינטיקע טעאַטער-רעפּאַרמאַטאָרן דער נעגאַטיו-
ווער עלעמענט קלאָר און בולט. מען ווייסט גאַנץ גוט, וואָס
זיי ווילן נישט. נישט אַזוי קלאָר איז, וואָס זיי ווילן יאָ.
עס איז נישט קלאָר פאַר אונדז. עס איז נישט קלאָר פאַר זיי
אַליין. על פי רוב זענען זיי גענוג ערלעך, זיך און אונדז דאָס
מודה צו זיין, אַז דאָס וואָס זיי גיבן, איז נישט קיין ענטגילטיקער
רעזולטאַט, נאָר אַ זוכן און גאַרן נאָך עפעס אַנדערס, עפעס נייע.
דאָס אייגענע איז ביי יעוורעינאָוו. ער איז אויסגעצייכנט,
ווען ער חווקט זיך אָפּ אין דער „שול פאַר סטאַרס“, ווי אַזוי
אַ פיפיקער „שול-דירעקטאָר“ מאַכט פון אַפּאַשן-פּריווען, גאַסן-
מיידלעך, וועשערינס און סתם נאַרישע אומטאַלענטירטע גענדזלעך,
אין עטלעכע חדשים, וואָכן אָדער טעג ערשטקלאַסיקע „סטאַרס“
פאַר קאַבאַרעטן. אויב די שילערינס טראָגן נאָר אַריין דעם
אַפּאַל במזמנים און באַזוכן – איינע נאָך דער אַנדערער –
יעדן אָונט עלף אַ זייגער דעם הער דירעקטאָר אין דער היים.
דאָס איז אַ פּאַטש אין פנים דעם נאַטוראַליסטישן טעאַטער, וואָס
מיינט, אַז עס איז גענוג צו קאָפּירן דאָס לעבן, כדי צו שאַפן
קונסט. אָבער אין דעם מאַמענט, ווען יעוורעינאָוו זוכט פאַ-
זיטי וועלעמענטן פאַר זיין טעאַטראַלישער פּאַנאָיאַיע און
מאָדערניזירט אין „פּריילעכן טויט“ די פיגורן פון דער „קאָ-
מעדיאַ דעל אַרטע“ – פאַרלאָזט אים די זיכערקייט. ער איז
צו מאָדערן, כדי זיך צו באַנוגענען מיט די פּרימיטיווע סצע-
נישע איינפאַלן פון דער „קאָמעדיאַ דעל אַרטע“. ער באַנוצט
אירע שטענדיקע פיגורן: אַרלעקין, קאַלאַמבינאַ, פּיעראַ, דאָטאַרע.
אַבער די אידעע, וואָס מיט איר פאַרבינדט ער די דאָזיקע פּי-

גורן, דאָס פריילעכע סענטימענטאַלע שטאַרבן פון אַרלעקין -
 איז נישט קיין נייע און נישט קיין איבעריק טיפע.
 אמת, ביי יעוורעינאָוון, וואָס האָט געוואָרפן די שטאַלצע
 לאַזונג פון „טעאַטראַליזירן דאָס לעבן“, איז די אידעע, דער תוכן
 פון אַ פיעסע נישט דער עיקר. דער עיקר איז די פאָרם, דאָס
 רייך-טעאַטראַלישע. דאָס אויפבויען די סצענע, די באַוועגונג-
 גען פון אַקטיאָר, דאָס שפיל פון פאַרבן, דאָס פאַרבינדן וואָרט,
 באַוועגונג, מוזיק און אַפילו דאָס אַריינפירן פּרעמדע עלעמענטן
 ווי למשל דעם קינעמאַטאָגראַף אין שפיל פון לעבעדיקע אַק-
 טיאָרן. דאָס זענען עקספּערמענטן דרייסטע, ריזיקאַלישע און
 די מאַס פון זייער געלינגען און אָפט שוין זייער באַרעכטיג-
 קונג הענגט אָפּ אינגאַנצן פון רעזשיסער. אין רוסלאַנד און
 אין פראַנקרייך איז דער דאָזיקער רעזשיסער געווען יעוורעי-
 נאָו אַליין, דאָ איז עס הענדיק שאַראָ. אַ פירער-האַנט פילט
 זיך אין אַלעמען. אין שפיל און טאַנץ, אין קאָסטיום און מאַס-
 קע, אין דעקאָראַציע און רעקוויזיט, אין צונויפּשטעלן די קלאַנ-
 גען און עפעקטן פון ליכט. עס ליגט דערין אַ סך אַרבעט, אַ סך
 רעזשיסערישע איינפאַלן (ווען אַפילו דער קינעמאַטאָגראַף אין
 מיטן לייגט זיך מיר נישט אויפן שכל און די ליכט-עפעקטן
 ווייזן מיר אויס צו זיין שטאַרק איבערגעזאַלצן). אָן אַ ספּק זע-
 גען אויך פאַראַן אַנווייזונגען מצד דעם מחבר. אָבער געבן דאָס,
 וואָס זאָל דיראָזיקע אַלע עלעמענטן פאַרבינדן און באַשאַפן פון
 זיי איין גאַנצע זאַך, אַריינבלאָזן די נשמה אין אַזאַ ריין טעאַ-
 טראַליש ווערק ווי דער „פריילעכער טויט“ - וואָלט, דאַכט
 זיך מיר, געקאָנט נאָר אַ טעאַטערי-מענטש פון יעוורעינאָווס מאַס
 אין לאַנגער בשותפותדיקער אַרבעט מיט אַן עדה גלויביקע
 אַקטיאָרן.

און נאָך איינס: דער אַקטיאָר, וואָס שפילט היינט אויף
 דער בינע, איז אויפגעוואַקסן אין נאַטוראַליסטישן טעאַטער.
 דער קאַבאַרעטישער וויניקער ווי דער דראַמאַטישער. אָבער
 אויך ער איז לאַנג געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון סצע-
 נישן נאַטוראַליזם. איז אים איצט, ווען ער באַפרייט זיך פון

איר, נאך אלץ לייכטער צו פאראָדירן אַ געשטאַלט פון לעבן, אידער צו שפּינען פּאַנטאַזיעס איבער אַ פיגור פון דער „קאָ- מעדיאַ דער אַרטע“.

סטאַנטישק׳ אױגוסט 1924

רעזױזיע

קױ פּראָ קױאָ

ביי אונדז איז קאַבאַרעט טריף. שמעקט אַביסל מיט קאַ- פּע-שאַנטאַן, אַביסל מיט נאָך עפעס ערגערס. איז עס איינע פון די זאַכן, װאָס מען רעדט נישט װעגן זיי. אין „אַנטלעכער“ געװעלשאַפט — פאַרשטייט זיך.

ביי לייטנס איז אַנדערש. קאַבאַרעט איז קונסט. ווי טע- אַטער. אָבער לייכטער אין פאַרנעם, פאַרביקער אין צונויפשטעל, רירעװדיקער אין קער און װענד, שפּילעװדיקער פאַר אױג און אױער. קליינקונסט. הייבט זיך דאָרטן אָן, װוּ טעאַטער ענ- דיקט זיך, און ענדיקט זיך, װוּ טעאַטער הייבט זיך אָן. איז גע- װען פאַר „טעאַטער“ און װעט זיין נאָך „טעאַטער“. (טעאַטער- אין ענגן היינטיקן זין פון דראַמעס, װאָס פאַרפילן אַ גאַנצן אָװנט.) און עס איז נישט קיין צופאַל, װאָס ביי צװײ טעאַטער-טוער פון גרויסן באַטייט, מאַקס ריינהאַרדט און אַרנאָלד שיפּמאַן איז קאַ- באַרעט געשטאַנען אין אָנהױב פון זייער קאַריערע.

קאַבאַרעט איז קאַמף. ווי יעדע קונסט. קאַמף פאַר װעלט- באַנעמונג, קאַמף קעגן מאַראַלישע, פּאָליטישע, קינסטלערישע פאַרגליווערטקייטן. שפּיגל פון דער צייט. װאָס װײזט דער צייט איר פּרצוף. דעם פּרצוף אָן דער מאַסקע.

„קױ פּראָ קױאָ“ איז קאַבאַרעט. שטענדיק געהאַט אַנטיה צו קאַבאַרעטישער קונסט. אָבער נישט שטענדיק געקאָנט ביי- שטיין דעם נסיון פון פּלאַכקייט, װאָס געפעלט. היי-יאָר בלאַזט אַן אַנדערער װינט. „דער בלויער פּױגל“ האָט געװיזן אַ װעג און — ווי אַ פּױלישער אַרטיסט האָט געװאָלט — געלייגט אין װאַרשע אַן איי.

דאָס איי רופט זיך: פרידעריק יאַראָסי. אַן אונגאַר, וואָס האָט „געדינט“ אין „בלויען פויגל“. אַ קאַנפעראַנסיע, אַ שריי- בער, אַ רעזשיסער. אַ מענטש מיט געשמאַק, מיט איינפאַלן. איינער פון די איינפאַלן רופט זיך „געטאַ“. ער איז איינ- טערעסאַנט צוליב דער באַציונג פון פוילישער קונסט צו יידישן לעבן. מען ווייסט, מיט וואָס נאַלעווקעס האָבן זיך געקוויקט פאַראַיאָרן און פאַר צוויי יאָרן אין „קווי פראַ קוואַ“. מען ווייסט, ווי פויליש טעאַטער, דאָס קליינע און דאָס גרויסע, האָט גע- שפּיגלט יידיש לעבן. אַן עקל פלעגט נעמען צוצוקוקן. אָבער נאַלעווקעס האָבן געקוועלט. וואָס מער מען האָט זיי געשפּיגל אין פנים.

„געטאַ“ איז אַ רעוויזיע פון יענער באַציונג. אַ נייער קורס. צוויי יידישע פּאַלקסלידער: „פרעגט די וועלט אַן אַלטע קשיא“ און „וואָס וועט זיין, אַז משיח וועט קומען“ אינסצעני- זירט. גרייזגראַפער רבי איבער אַ גמרא, שוואַרצער בתור צו זיינע פיס. איינגעבויגענע יידענע שלייכט אין הינטערגרונט. פּאַן: יידיש שטעטל. דאָס גאַנצע: מיט עקסטאַז און טעמפּעראַ- מענט, שטאַרק און ווייך, פאַרבענקט און איידל, פול שטימונג און אַן סענטימענטאַלישקייט.

ווער עס שרייבט די דאָזיקע שורות, לאָזט זיך קיינמאָל נישט פאַרטשאַדן פון טשאַלענט-ריח און טשאַלענט-רויך. אויך דאָס מאָל נישט. „געטאַ“ איז נישט אַ יידישעכע סצענקע פאַר די זין פון ישראל. עס איז קונסט. קאַבאַרעטישע קליין-קונסט. מיט אַן אינערלעכען ציטער. מיט מאָס און געשמאַק. דער מיט מאָס און געשמאַק איז געווען כמעט אַלץ, דער גאַנצער פראַגראַם. דאָס וואָס אייגנט און דאָס וואָס פרעמדס. דאָס וואָס שטאַרק און דאָס וואָס שוואַך. ב. הערצס פּאַליטישע סאַ- טירע אויפן סיים אין לאַנד... פּאַליגלאַציע מיט די רעדעס פון אַ קאָמוניסט, פּיאַסטאַוועץ, שלאַכציק, ייד און אַ דעפּוטאַטקע, וואָס איז היינט אַן אַנדערע ווי נעכטן. ווימס אומפּאַטעטיש פרימאָרגן- בילדל, ווי עס באַגעגען זיך אַ גאַסנמידל מיט אַ „גע- וועזענער“. סלאָט טעלעפּאָנישער פאַרפישופּטער ראָד פון בעלי-

חובות. טאָמס אינסצעניוירט לידל וועגן אולאָן און מיידל און
בושל, וואָס קלאַפט מיט די פליגל. דאָס ווייס-גרינע טאַנץ-בילד.
האַנזשעס לידלעך. יאַראַסיס סקעטש פון אַקטיאָרן-לעבן. פּראָ-
לעג און קאָנפּעראַנס.

און נאָך איינס: פידוע איז קאַבאַרעט נישט קיין שול
און נישט קיין קירך. מען באַוועגט זיך דאָרטן פרייער, מען
רעדט דרייסטער. און אינטערעסאַנט: די פּוילישע שפּראַך איז
ביי אַלע אירע מעלות און איר נאַנצער עשירות אין דעם איי-
געם פּרט אָרעם: זי פאַרמאָגט נישט קיין צוויידייטיקייטן. וויל
מען זאָגן עפעס אַזוינס, וואָס אַן אשה צנועה האָט פיינט צו
הערן ביי ליכטיקער שיין - מוז מען עס אַנרוּפן בייים נאָמען.
וואָס טוט דער אַקטיאָר פון „קווי פּראָ קוואָ“? ער ברענגט עס
אַרויס אויף אַ מאָדנע לייכטן אופן, פּלאַחר יד, אַגב אורחאדיק.
און דאָס ווילגאַרע פאַרלירט די שווערקיט, די גראַפיקייט,
דעם ניבול פּה.

מיט אַן אַוונט פריער בין איך געווען אויף אַ יידישער
אַפּערעטקע. יידיש איז די שפּראַך פון צוויידייטיקייטן, נישט
דערזאָגטע ווערטער, נישט דערטראַכטע געדאַנקען. דאכט זיך,
נישטאָ קיין לייכטערע זאך פאַר אַ יידישן אַקטיאָר, ווי אַדורכ-
צושמוגלען אַ קלעפיקן זאָץ, אַ צוויידייטיק וואָרט. וואָס טוט
אַבער דער יידישער אַקטיאָר? דעם היפּוך דערפון, וואָס דער
פּוילישער. ער באַגלייט דאָס וואָרט מיט אַ בולטער באַוועגונג
פון דער האַנט, מיט אַ פיינטל פון די אויגן, מיט אַ גרעס, אַ
שלוקערץ. ער שמייכט אונטער, ווערט איבערדייטלעך, פאַר-
שווערט און פאַרגרעבט.

די קולטור פון אַן אַקטיאָר ווי פון אַ מענטש קאָן מען
אַמאָל מעסטן מיטן אופן, נוי אזוי ער דערציילט... אַ נישט-
צענוורירטן וויץ.

אָקטאָבער 1924

רעפריזן

דער גיבור אין קייטן לויטן ראָמאַן פון וויקטאָר
הוגא באַאַרבעט דורך דאַשעווסקי, רעזשי: מ. ליפּמאַן.

אַזא טבע האָבן שוין רעצענוענטן, אַז אין טעאַטער גייען
זיי נאָר צו פרעמיערעס. פאַלן זיי אַמאָל אַריין אויף אַ שפּע-
טערדיקער פּאַרשטעלונג, פילן זיי זיך ווי אויף אַ פרעמדער
חתונה. נישט לאַנג האָט דער באַוווּסטער פּוילישער רעצענוענט
באַזשעלענסקי אָפּגעוויינט אַ גאַנצן פּעליעטאַן, וואָס אים איז
אויסגעקומען צו זיין אויף דער צווייטער צי דריטער פּאַר-
שטעלונג. ער האָט זיך די גאַנצע צייט אַרומגעקוקט און געזוכט
עמיצן פון די באַקאַנטע רעצענוענטן און באַזוכער פון פרע-
מיערעס. אָבער געזעען האָט ער בלויז פרעמדע מענטשן. איז
אים געוואָרן קאַלאַמוטנע אויפן האַרצן, און ער האָט פּאַרשאַלטן
די דירעקטאָרן פון די פּוילישע טעאַטערן, וואָס באַשטימען צו-
ליב קאַנקורענץ די פרעמיערעס אויף דעם אייגענעם אָוונט.
איך, פּאַרקערט, האָב פיינט פרעמיערעס. איך מייד זיי
אויס, ווי ווייט איך קאָן. און מוז איך זיין אויף אַ פרעמיערע,
איז ביי מיר נישטאָ קיין בילכערע זאַך, ווי אין אַ וואַכן צוויי, דריי
אַרום זיך ווידער אַריינצוכאַפּן אין טעאַטער. איך פּאַרגלייך דאָן
די שפּעטערדיקע פּאַרשטעלונג מיט דער ערשטער און לערן
דערפון אַ סך אָפּ. איך זע, וועלכער אַקטיאָר גייט פּאַרויס און
וועלכער צוריק, וועלכער שלייפט און פּיילט זיין ראַץ און
וועלכער קאָפּירט דאָס, וואָס ער האָט געגעבן ביי דער פרע-
מיערע. איך זע, ווי ווייט דער אָדער יענער אַקטיאָר שפּילט
זיך איין אין אַנסאַמבל און ווי דער אַנסאַמבל פּאַרפעסטיקט
זיך דורכן צונויפּשפּיל פון די אַקטיאָרן. (איך וועל קיינמאָל
נישט פּאַרגעסן דעם קאַנצערט-דועט גאָדיק-אידאַ קאַמינסקאַ,
וואָס איך האָב גענאָסן אין דער פּערטער וואַך פון „סער-
קעלע“).

אָבער דער עיקר: די שפּעטערדיקע פּאַרשטעלונגען פון

א פיעסע זענען אין מינע אויגן א מאַס פאַר דער באַציונג פון
אַקטיאָר און אַנסאַמבל צו זייער קונסט. ווער עס קאָן דאָס
יידישע טעאַטער, ווייסט: די ערשטע עטלעכע פאַרשטעלונגען
נאָך דער פרעמיערע גייען באַרג אַרויף, אָבער דאָן אַרום דער
צענטער, פופצענטער פאַרשטעלונג הייבט אָן צו גיין באַרג
אַראָפּ. און וואָס ווייטער, וואָס לענגער די פיעסע אויפן אַפיש,
אַלץ לייכטער, לייכטזיניקער די באַציונג פון אַקטיאָר צו איר.
די רָאָל הערט אויף אים צו שמידן, דאָן צו רייצן, דאָן צו
אינטערעסירן, און צום סוף ווערט ער אַן אויטאָמאַט. נאָך וויל
ער זיך קינסטלעך אויפרייצן, פלעכט אַריין אייגענע ווערטלעך,
נייע שפּיצלעך, גיליקע המצאהלעך. אָבער עס שלאָגט פון אים
מיט פוסטקייט, נודנעקייט. פילסט ממש, ווי ער שללידערט אַוועק
מיטן פוס די אָפגענוצטע רָאָל, ווי אַן אָפגעטרָגן מלבוש.
עס איז דעריבער געווען פאַר מיר אַסירופּריוז, ווען איך
האַב געזעען, ווי די אַקטיאָרן פון „צענטראַל“ האָבן צום 45-טן
מאָל געשפּילט דעם „גיבור אין קייטן“. נישט די קינסטלערישע
מדרגה זייערע האָט מיר אימפּאַנירט. פאַר אַ סך פון זיי זענען
די רָאָלן צו שווערע, פאַר אַלע די סביבה אַוויילד-פרעמדע.
אָבער די ערנסטקייט, מיט וועלכער זיי פירן אויס זייערע רָאָל-
לען צום 45-טן מאָל, די פינקטלעכקייט, מיט וועלכער זיי
פרוּוון לפי זייערע פּוּחות צו באַשאַפן די אילוזיע פון
דער ווייטער וועלט - איז ביי דער היינטיקער הפּקרות אין
יידישן טעאַטער כמעט אַפאַרדינסט. אמת, אַ מאָראַליש און נישט
אַ קינסטלעריש. אָבער אויך דאָס איז היינט אַ סך.
די מיטלען זענען פאַרשידנאַרטיקע. די קאָסטיומען זענען
היסטאָרישע, דאָס שפּילן איז נאַטוראַליסטיש, שטייגערדיק, „בי-
טאָווי“ (געזייטע ווערטער, לאַנגע פּוּזעס, שטומע סצענעס,
אויפּראַמען און אָפּראַמען, דערלאַנגען עסן וכ'..), די ראַם - טייל-
ווייז סטיילזירט, די באַלויכטונג דורך רעפּלעקטאָרן - עקספרע-
סיאָניסטיש און נישט באַרעכטיקט ביי דער האַלב-נאַטוראַליס-
טישער, האַלב-סטיילזירטער אינסצעניואַציע...
עס האָט זיך אויך דאָ געפּילט די מכה פון היינטיקן יי-

דישן טעאטער: דער עקלעקטיום, דאָס צונויפמישן פאַרשי-
דענע סטילן און אַרטן. אָבער איינצייטיק האָט זיך געשפּירט
אַן ערנסט שטרעבן און אַ געוויסע זויבערקייט אין דער אויס-
פּירונג.

טעאטער, צענטראַל " סעפטעמבער 1924

???

קלאַרע יאָנג אין חיקע אין זיבעטן הימל.

אַ מצווה אויף מיר!

האָב איך נישט געשריבן ערשט מיט אַ וואָך צוריק בפּירוש,
אַז איך מייד אויס ברעמיערעס, ווי אַ ביזע קרענק? און פאַרט.
אַ מענטש איז געגליכן צו אַ בונדיסט. פּרינציפּן האָט מען, מען
זאָל זיי ברעכן. און אזוי בין איך געווען איינער פון די,
וואָס האָבן לעצטן פּרייטיקצונאַכטס אַראָפּגענידערט אין די טאָגן
פון קאָמינסקיס טעאטער אויף אַפּאָזשנע.

שוין אין פּאָליש אַ שטופּעניש, אַ שפּאַרעניש. מען האַנדלט-
אונטער מיט בילעטן און מ'פרווט אַריינגיין „נאַ גאַפּע". די
שמירה ביי דער טיר איז פאַרשטאַרקט. די בעלנים אויף גראַטש-
קעס ציען-אָפּ מיט לאַנגע נעז.

ביים אַריינגאַנג לאַנגע פּלאַכטעס, בונט און שרייענדיק
באַדרוקט. צירקוס-רעקלאַמע. דאָס אַרט מיך נישט. אויב דאָס
איז אַ סגילה - מהיכא תּיתי. זאָל זיין פּונם קאָזאַק, אַבי צום
לעבן.

אין זאל קאָפּ אויף קאָפּ. קיין פּיצל פּריי אַרט. איך
בלייב קלעבן ביי דער טיר. הער שלעכט, זע שלעכט.
מען שפּילט שוין. דאָס איז אַ ניס. עפעס נישט וואַר-
שעווער נוסח. געווען אַנאָנסירט אויף האַלב ניין. דאַרף זיך,
כּמנהג פּוילן, אָנהייבן האַלב צען, און דער רעצענווענט דאַרף
קומען האַלב עלף. צען מינוט פאַר ניין און. מען שפּילט.
איך פּרוּוו זיך געבן אַרוק צו פאַרנט. אַ קנאַפּער אויפּטו.

איך הער נאך אלץ נישט, פארשטיי נאך גארנישט, אָבער איך זע בעסער.

א קעלער־שטוב. טרעפ פירן אַראָפּ. אין דער הויך אין הינטערגרונט רעכטס פון די טרעפ אַ פענצטער, העל באַלויכטן. דאָס פענצטער אַרט מיר. איך ווייס, אַז מען דאַרף עס צו עפעס האָבן, אַז עס „שפּילט אַ ראָלע“. איך פרוּוו טרעפן וועל־כע — און קאָן נישט.

מיטאַמאָל: די מיידלעך פון כּאָר יאָגן אַריין, די מוזיק שפּילט אַ טוש. אויף טעאַטער־לשון הייסט עס: ברוך הבא, סקאַציל קומט! אין העל באַלויכטענעם פענצטער באַווייזן זיך פון יענער זייט בינע אַ פּאָר דעקאָלטירטע — פּיס. בלייבן אַ וויי־לע שטיין, טוען זיך דאָן אַ דריי בפני עם ועדה. איך בין באַרויקט: דאָס פענסטער שפּילט.

אָבער די בינע נישט. דאָ שלעפט זיך אַ לאַנגער נודנער שונדיר אַ מאַן (נישט דער שונד אַרט מיר, נאָר דער ראָמאַן). דין אונטערגעשלאָגן מיט קופּלעטן, געשמאַלצן מיט מוסר השפּלס, געזאַלצן מיט טרערן און געפעפערט מיט גיבול־פה. געפעפערט? גיין, דאָס וואַלט זיין גוט. נישט געפעפערט, נאָר געל אַ קרעצט. און דאָס שלאָגט צום האַרצן.

ערגעץ ווען טאַנצט מען אַ טענצל. דריי פאַרשוין. דער אינטריגאַנט, וואָס פאַרגאַרט אַן אומשולדיק מיידל (אָ!) אין די נעצן פון אַ שרעקלעכן סאַדיסט (אָ!), דעם מיידלס טאַטע, די מאַמע, זיי טאַנצן דורך דער ברייט פון דער בינע, איינ־מאָל אויף לינקס, דאָן אויף רעכטס, דאָן ווידער אויף לינקס. לינקס שטייט גרייט אַן אַטאַמאַן. דערלאַנגט דער בחור אַ שטויס דעם אַלטן, דער אַלטער דעם ווייב. זי פאַלט אויפן אַטאַמאַן, ער אויף איר און דער בחור דריקט זיי מיטן קערפער פון אויבן פעסט צו. דאָס דויערט אַ היפשע ווייל.

אָדער: דער אַלטער זינגט אַ קופּלעטל וועגן אַ „שטיקע־לע“. די ווערטער רעדן קלאַרע דיבורים. איז דעם אַקטיאָר נישט גענוג. ער מוז נאָך מקים זיין דעם פּסוק: כל עצמותי

תאמרנו. ער מעסט אָפּ אויפן פינגער דאָס „שטיקעלע“. עס
שלאָגט צום האַרצן.

פויווע. אין בופעט איז לעבעדיק. דאָס גאַנצע ביסל טעאָ-
טראַלע יידישקייט. פון ביעלאַנסקע ביז הינטער סמאָטשע. אַ חוץ
דעם: די גאַנצע גענעראַליציע. רעדאָקטאָרן, אויבעררעדאָקטאָרן
און אונטעררעדאָקטאָרן, טאָג־רעדאָקטאָרן און נאַכט־רעדאָקטאָרן,
סעקרעטאָרן, געהילפן און געהילפן פון געהילפן, אַרטיקל־שריי-
בערס און כּראַניקאָרן, רעפּאָרטערן און קאָרעקטאָרן. אַ ביטערער
רחמנות אויף די אַקטיאָרן. עס מוז זיך זיי דרייען אין קאָפּ
פון אַזויפיל מבינים.

דער צווייטער אַקט שפּילט אין סאַלען אין דער פּאַרק־
עוועניו. אַלץ איז דאָרט פּאַראַן: שיינע פּירעהאַנגען, טייערע
מעבל, אַ טעלעפּאָן, אַ „שופר“ פון אַן אויטאָמאָביל, אַ רוסיש לידל.
שטימונגס־מאַכערייקע פּאַר די, וואָס זייער האַרץ איז פּאַר-
שמאַכט. און פּוסטקייט... און נודנעקייט... אָן אַ סוף... אָן אַ
שיעור... און איך טראַכט וועגן דעם פּסוק, וואָס מיין טעאָטער־
רבי, אַ גוי אַ חכם, פּלעגט מיט מיר קנעלן: שפּילן מעג מען
אַלץ: דראַמע, קאָמעדיע, אָפּערעטקע, נאַטוראַליזם, סימבאָליזם,
דאָמאַנטיום. יעדער מין איז אויף דער בינע גוט, חוץ איינעם:
דעם לאַנגווייליקן. הייליקע ווערטער.

ווי דער דריטער אַקט שפּילט, ווייס איך נישט. נאָכן
צווייטן — עס איז געווען קרוב צו האַלב צוועלף — בין איך
עוקר געווען. דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן נישט אויסגע-
זעסן אין טעאָטער ביז צום סוף. ס'איז געווען איבער מיין
פּוּחֹת.

און דער עיקר? קלאַראַ יאָנג?

???

היינט איז דאָס מיין ענטפער.

קאָמינסקיס טעאָטער, אָקטאָבער 1924

זכרונות

קלארא יאָנג אין „כאנטשע אין אמעריקע“.

1

צו אַ פּראָצעס ווערט אַרויסגערוּפּן פאַר זיין עדות אַן אַר-
טיסטקע.

פּאַרויצער: אייער נאָמען?

עדות: מאַריאַ נ...

פּאַרויצער: אייער פּראָפעסיע?

עדות: אַרטיסטקע.

פּאַרויצער: אייער עלטער?

עדות: לאָזט אַראָפּ די אויגן. שווייגט צעמישט.

פּאַרויצער (גיך): איך מאַך אייך אויפּמערקזאַם, אַז לויט

דעם און דעם פּאַראַגראַף איז דער עדות נישט מחויב צו ענט-

פערן אויף פּראַגן, וואָס קאָנען אים אַליין ברענגען שאָדן.

עדות שמייכלט ביטער...

2

טעאַטער-קונסט איז קערפּער-קונסט.

אמת, נישט דער בלוזער קערפּער שפּילט. די נשמה שפּילט,

דער גייסט. אָבער מיטן קערפּער. דורכ'ן קערפּער. טעאַטער-

קונסט איז קערפּער-קונסט.

דאָס איז דעם אַקטיאָרס ברכה און – זיין קללה.

זיין ווירקונג איז שטאַרק. קיין שום קינסטלער קאָן זיך

מיט אים נישט מעסטן. איינציטיק שטורעמט ער אויף דיין

וואַרץ און מוח, דיין לייב און לעבן. ער לאַכט, און דיין

פויל קרומט זיך. ער וויינט, און דיין ע אויגן ווערן פּיינט.

ער פאַרזייט דעם קאַפּ, און דיין קאַפּ הייבט זיך. ער שטרעקט

די האַנט, און דיין האַנט גלייכט זיך. ער טענצלט אונטער,

און דיין ע פּיט רירן זיך אין אייגענעם טאַקט. זיין קערפּער

ציטערט, און דיינער באגלייט אים מיט אַ צאַפּל. ווער ביסטו?
אַ שפּיל־עכל אין זיין האַנט. כחומר ביד היוצר. דאָס איז זיין
גליק, זיין ברכה.

אַבער אויך די קללה. שווייגט זיין קערפּער, מוז אויך
די נשמה אַנטשוויגן ווערן. נישטאָ פאַר איר קיין תּיקון אָן
דעם קערפּער. ווען וויספּיאַנסקיס פינגער זענען שטייף געוואָרן,
האָט מען זיי צוגעבונדן צו דער פען, און די שלאָפּע פינגער
האָבן דעם דיכטערס מעכטיקע וויזיעס אויף פאַפּיר געשליידערט.
דעם געעלטערטן בעטהאַווען האָט זיין מוזיקאַלישער געניוס די
שענסטע מעלאָדיעס אין די טויבע אויערן געשפּילט. דעם
קראַנקן מאַסקווער רעזשיסער וואַכטאַנגאָו האָט מען צו די
פּראָבן פון דער „הבימה“ אויף אַ בעטל געטראָגן. וואָס איז
יעדן אַנדערן קונסטלער זיין קערפּער? אַ שאַרבן. נאָך אין צע-
בראַכענעם שאַרבן קלאַפּט פּייערדיק דער גייסט. וואָס איז דעם
אַקטיאָר דער קערפּער? זיין אַלץ!

שווייגט דער קערפּער, ווערט אויך די נשמה צו שוויגן.
טעאַטער־קונסט איז קערפּער־קונסט.

3

קערפּער פון אַקטיאָר - דאָס זענען נישט הענט און פיס,
ברוסט און פלייצעס, קאַרק און בויך. רמ"ח אברים און שס"ה
גידים. אַקטיאָרישער קערפּער איז דאָס בלוט, וואָס רוישט אין
די אָדערן, פּייערט אין די אויגן, ברענט אין יעדער באַווע-
גונג. אַקטיאָרישער קערפּער איז אַקטיאָרישער טעמפּעראַמענט.
דער דראַמאַטישער אַקטיאָר ווייסט עס. ווערט ער על-
טער און זיין בלוט רויקער, בייט ער דעם אַמפּלע, דאָס פּאָך.
ווער ס'האָט געשפּילט אַמאַנטן, שפּילט פּאַטער־ראָלן, ווער ליב-
האַבעריגס - מוטער־ראָלן. קיין פּחיתות־הכבוד איז דאָס נישט.
דעם ראַנג אין דער וועלט פון טעאַטער פּאַרלירט מען נישט.
צו שפּילן געזעצטערע ראָלן פּאַדערט זיך נישט ווייניקער טאַ-
לענט, נישט ווייניקער גייסט. (אַפּטמאָל מער). און נישט וויי-
ניקער קערפּער־לעכע באַרעדטקייט. אַבער אַן אַנדערע, אַ שטיי-

לערע, אַ רויקערע, אַ מיושבדיקע.

דער אָפּערעטישער אַקטיאָר ווייסט דאָס נישט. וויל דאָס נישט וויסן. פאַר אים איז דער איבערגאַנג פון איין „פּאַך“ צום צווייטן, פון אַ יינגערן צו אַן עלטערן, אַ קינסטלערישע ירידה. דעקלאַסירונג. איבערגאַנג פון גאָר אַ הויכן ראַנג צו גאָר אַ נידעריקן. ווי גרויס איז אין דער אָפּערעטקע דער מהלך צווישן סוברעטקע און „כאַראַקטער“-שפּילערין (מוטער-ראַליס-טיין)? האַלט מען זיך טאַקע אָן דער ראַל מיט הענט און פיס. ווי לאַנג עס לאַזט זיך. און אַמאָל נאָך לענגער. וויל מען זיך נישט צעשיידן מיט דער יוגנט. ווער קאָן האָבן פאַריבל?

4

די צוקוקער, וואָס האָבן געזעען אַן אַרטיסטין אין איר פּראַכט און גלאַנץ, אויף געוויס נישט. זיי עלטערן זיך מיט איר אייניגעם און איר געזעצט, רויק שפּיל איז ווי אָנגעמאַסטן פאַר זיי. אין וויער בורגטעצטער, דער הויכשול פאַר טעאַ-טראַלישער קולטור, פלעגן זיך אַקטיאָרן און אַקטריסעס על-טערן אין עושר און אין פּבור צוזאַמען מיט זייערע ראַלן. יאָר אויס יאָר איין פלעג די זעלבע אַרטיסטין שפּילן „די יונגפּרוי פון אָרלעאַן“ – ביז אין די פּופּזיקער יאָרן און נאָך דעריבער. און דאָס פּובליקום – שטענדיק דאָס אייגענע (אין ווין גייט מען צענדליקער מאָל אויף דערזעלבער פּיעסע צו געניסן אַקטיאָרישע קונסט, ווי מען גייט צענדליקער מאָל אין דעם זעלבן וואַלד צו אַטעמען פּרישע לופט – פלעג זיך אַלץ פון דאָס ניי אַנטציקן מיט זייער אַלטער „יונגפּרוי“.

אַבער ווער ס'האַט אַן אַרטיסטין אין איר יוגנט נישט געזעען, ווער ס'האַט זיך מיט איר אייניגעם נישט געעלטערט, צו דעם וועט איר בלוט נישט רעדן. דער וועט זיך ווונדערן און ווונדערן, ווי איז דאָס מעגלעך געווען, אַז זי זאָל האָבן אַמאָל באַגייסטערט און באַפּייערט דעם טעאַטער-עולם. און ער וועט זיכער נישט זיין גערעכט צו איר.

דריי מאָל - דערציילן די וואַרשעווער טעאַטער-בראַניקעס - האָט זיך דאָס מאָדערנע יידישע טעאַטער אַרויסגעריסן פון ענגן ווינקל, אין וועלכן השפלה און אַסימילאַציע האָבן עס אַריינגעקלעמט. דריי מאָל פאַר די גאַנצע לעצטע צענדליקער יאָרן זענען אין יידישן טעאַטער געלאָפן גרויס און קליין, אַרעם און רייך, פריי און פרום. דריי מאָל האָט מען זיך גע- שלאָגן פאַר די קאַסעס פון טעאַטער און טעג-לאַנג געוואַרט אויף בילעטן.

דאָס ערשטע מאָל אין די אַכציקער יאָרן, ווען אברהם גאַלדפאָדן איז אַראָפּגעקומען פון אָדעס קיין וואַרשע, און אין „עלדאָראָדאָ" אויף דער לאַנגער גאַס געגעבן דריי מאָל אין וואָך די ערשטע יידישע טעאַטער-ספעקטאַקלען. דאָס דריטע מאָל, ווען „די ווילנער" האָבן אין קעלער אויף קאַראָווע-גאַס, אין „עליזעום" געשפילט אַנסקיס „דיבוק". דאָס צווייטע מאָל, ווען קלאַראַ יאָנג איז - מיט אַ יאָר פּופּצען צוריק - אין קאַמינסקיס טעאַטער אַרויסגעטרעטן אין איר הויזן-ראָלן-רעפּערטואַר.

זי האָט דעם עולם עלעקטריזירט. יעדע פּאַרשטעלונג איז גע- ווען אַ קייט פון שטורמישע אַפּלאַדיסמענטן, פון באַגייסטערטע אַוואַ- ציעס, אָן אַ סוף, אָן אַ שיעור. פון דער גאַלעריע און פון די הינד- טערשטע שטולן האָט מען זיך אַריינגעריסן אין די פּאָדערשטע רייען, צעגאַסן זיך איבער דער ברייט פון זאַל, געשטורעמט די ראַמפּע און פון הונדערטער ברוסטן האָט געהילכט דער רוף: יאָנג.

און ווען זי איז איצט נאָך יאָרן ווידער געקומען קיין וואַרשע, האָט זיך צו איר ערשטן אַרויסטריט פול אָנגעפאַקט דער מגושמדיק גרויסער ראָנד פון קאַמינסקיס טעאַטער און מעכטיקע בלומען-קוישן האָבן איר געבראַכט די גרוסן פון איר רע אַלטע פאַרערער.

אזוי טיף איינגעבאַקן אין האַרצן איז זי געווען דעם יי- דישן טעאַטער-גייער.

זי שפילט ווידער איר אלטן רעפערטואַר. דאָס זיך, אַלץ ווי געווען. דאָס זעלבע שפילן, די זעל-
בע קאָסטיומען, די זעלבע באַוועגונגען, דאָס זעלבע זינגען,
דאָס זעלבע טאַנצן.

אַלץ ווי געווען - דאָס זיך.

און פאַרט. ערגעץ אין די ווינקעלעך פון די אויגן פאַר-
גנבעט זיך אַ מאָדנע מידקייט. קוים וואָס דו זעסט זי. אָבער
דו שפירסט, ווי זי לאַקערט. נאָך הערשט איבער איר אַ שטאַר-
קער גייסט, אַ פעסטער ווילן. ער וויל זי פאַריאַגן, ער לאָזט
איר שליסט נישט צו. אַט גיט ער אַ צייכן צו אַן אַטאַק. די
אַמאָליקע גוטע מלאכים קומען צו פליען. דער קערפער אַר-
בערגעבויגן, דער קאָפּ פאַרוואַרפן און זיסטרויעריק צעגיסט
זיך איבער אַלע אברים די מעלאָדיע: „דאָס איז די מאַדאַם
פון בראַדווויי. אַ ווילע - און עס דאָס זיך, אַז דאָס זענען
די אַלטע, די אַמאָליקע צייטן. און פלוזלינג. דער לעצטער
טאָן קוים פאַרקלונגען - און דאָס בלוט זעצט זיך, דאָס פליסט
דיקע פון דער באַוועגונג ווערט פאַרשטייפט, די מידקייט דער-
שפירט זיך.

דו זיצסט און גאַפסט: אַזוי שטאַרק איז דער כוח פון
קינסטלערישער רעמיניסצענץ, אַזוי גרויס די גבורה פון קאָפּירן
דעם אַמאָליקן אייגענעם „איך“.

און נאָר איינס איז פאַראַן, וואָס לאָזט זיך נישט קאָ-
פירן: דאָס מיינער פון יוגנט, די שטימ פון בלוט.

וואָס איז פאַרבליבן פון דער אַלטער הערלעכקייט, איז
נאָך אַ טיך: טעאַטער-אינסטיטוט. דאָס זיכערע באַהערשן די
בינע, די געמאַסטענע ווירקונגען. די דיסציפלין פון קערפער.
סצענישע קולטור, וואָס וואַקסט אַריבער מיט עטלעכע
קעפּ די גאַנצע סביבה.

קאָמינקיס טעאַטער אַקטאָר 1924

ס ט י כ י ע

דאנטאָן פון ראָמען ראָלאַן, רעזשי: ק. באַראָחסקי.

איך ווייס נישט, ווי אַזוי עס איז געקומען. ווען איך בין אַרויס פון טעאַטער, האָב איך שטיל איבערגעחזרט די לעצטע ווערטער פון דער פּיעסע: „אידען דאַרפן נישט קיין מענטשן. פעלקער שטאַרבן, כדי גאָט זאָל לעבן“. איין מאָל און אַ צווייט מאָל. און ווען איך האָב דאָס צווייטע מאָל די ווערטער געזאָגט, האָב איך זיך געכאַפט, אַז איך זינג זיי אַרויס מיט אַ גמראַ-ניגון און דריי נאָך מיטן גראָבן פּינגער צו. ווי אַזוי דאָס איז געשען, ווייס איך נישט.

דער גמראַ-ניגון און דער גראָבער פּינגער – פון ביידע זאָכן בין איך זייער ווייט – דאָס איז געווען מין מאַמענטאַלע אומבאַוויסטיניקע רעאַקציע אויף ראָלאַנס „דאנטאָן“. פאַראַן דאָרט אָן אַ שיעור גאָלדענע ווערטער, טייערע פּסוקים, קלוג, ריכטיק, פיין, געטאַקט. זיי פאַרפולן די ערשטע צוויי אַקטן. זיי זענען פאַרטיילט מיט פאַרשטאַנד און מיט אויסרעכענונג צווישן אַלע פּערזאָנען. יעדער אַ טיפּ פאַר זיך, יעדער אין באַציונג צו ביידע הויפטפּיגורן: דאנטאָן און ראָבעספּיער.

זיי ביידע אין צענטער. דאנטאָן נאָך נעילה. מיד און פאַרבענקט נאָך מנוחה. ראָבעספּיער אין אויפגאַנג, גיריק נאָך מאַכט, האַרט און אומדערבאַרעמדיק. דער שמאי פון דער רע-וואָלוציע. ברייטביינערדיק, פון שיכרות און זנות אויסגעמאַטערט איינער, שמאַלברוסטיק, מאַגנקראַנק און אָפּגעהיט דער צוויי-טער. ער איז דאָ, דער קאָנטראַסט, דער שאַרפּער, צווישן ביידע אַנטפּאָדן פון דער פּראַנציווישער רעוואָלוציע. אָבער ער ווערט גערעדט, נישט געלעבט. ער קוואַלט נישט פון זייערע מעשים. ער פליסט פון זייערע צינגען.

און ער איז נישט פאַרבונדן מיט דער רעוואָלוציע. ער איז עלטער פאַר איר, אייביק, דער דאָזיקער קאָנטראַסט צווישן דעם זינדיקן געניסער און שוואַכן קנאי, צווישן דעם מווישן

און אַמוזישן מענטש. דאָס פייער פון רעוואָלוציע ברענט אים
נישט אויס, דעם דאָזיקן קאָנטראַסט. עס באַלייכט אים נאָר
שאַרפער, בולטער. די כּוואַליע פון דער רעוואָלוציע שפּייט
אים נישט אויס. זי שווענקט אים נאָר אָפּ

איז קיין באַציונג צווישן דער סטיכיע פון רעוואָלוציע
און די כאַראַקטערן פון די העלדן נישטאָ. אַפּילו אין דריטן
אַקט נישט, ווען די מאַסע טרעט אַרויס. זי שפּילט נישט מיט,
זי באַגלייט דאָס שפּיל. זי בלייבט פּאַסיוו. הינטערגרונט, פּוּב-
ליקום. (נאָר אין איין מאַמענט ווערט זי אַקטיוו: ווען זי
רייסט זיך אַריין אין טריבונאַל). און דעריבער קענען די צוויי
ערשטע אַקטן אויסקומען אָן איר. זי איז נישט דער טרעגער
פון דער רעוואָלוציע. פּונקט ווי דאַנטאָן איז עס נישט אין
יענעם מאַמענט, ווען די דראַמע קומט פאַר. ווי ראַבעספּיער
איז עס נישט, ווייל זיינע פּלייצעס זענען צו שוואַך, צו טראַגן
די שווערע משא אױף זיך.

און ווייל די סטיכיע פון דער רעוואָלוציע רייסט זיך
נישט אַריין, בלייבט די דראַמע אַזאַ פעסטע, אויסגערעכנטע,
אויסגעצירקלטע. דריי אַקטן. דער ערשטער ביים דיכטער דע-
מולען אין שטור. דער צווייטער ביי ראַבעספּיער אין שטוב.
דער דריטער אין טריבונאַל. אין „דאַנטאָנס טויט“, אַ פּיעסע
פון דעם גאָר יונג פאַרשטאַרבענעם דייטשן דראַמאַטיקער, געאַרג
ביכנער, רייסט זיך אַריין די רעוואָלוציע דורך טיר און פענצ-
טער און פאַרפלייצט ממש דאָס ווערק. ווערט עס צעהאַקט אין
אומגעצײלע איינצעלע סצענעס. בילדער, וואָס בייטן זיך
מיט קינעמאַטאָגראַפּישער גיכקייט (ביכנערס דראַמע איז אָנגע-
שריבן אַרום 1835!). אפּשר ווירקט דאָ אויך דער כּוח פון
טראַדיציע. ראַלאַנס „דאַנטאָן“ איז געבוירן אין שאַטן פון די
גרויסע פּראַנצויזישע קלאַסיקער קאַרנעי און ראַסין. ביכנערס
רעוואָלוציאָנערער דראַנג (אויך אין קינסטלערישן נישט נאָר אין
פּאָליטישן זין) האָט געוויגט זיין יניקה פון שעקספּירן.

דעם מחברס אויסגעמאַסטנקייט האָט פאַרפירט רעזשיסער
און אַקטיאָר. מען האָט די פּיעסע געשטעלט נאַטוראַליסטיש

מיט אַ לייכטן פּאַטעטיש-רעטאַרישן אונטערשלאַק. נאַטוראַליסטיש
 זענען געווען נישט נאָר די אַקטיאָרן, נאָר אויך די מאַסע.
 און דאָ שטעקט דער טעות. מאַסע אויף דער בינע איז נישט
 דער סכּום פון אַ געוויסער צאָל יחידים, וואָס רעאַגירן איינ-
 צייטיק און גלייכמעסיק אויף אַן ערשיינונג. מאַסע אויף דער
 בינע איז אַ באַזונדערער קערפּער, נישט אַ צווישן-מענטשלעכער,
 נאָר אַן איבערמענטשלעכער אָדער אוממענטשלעכער. אַ כּוח אַן
 עלעמענטאַרער. וואָס באַוועגט זיך לויט זיין אייגענעם
 געזעץ, אין זיין אייגענעם ריטם.

און דעריבער האָבן די מאַסע-סצענעס אין דריטן אַקט
 נישט גענומען. זיי זענען געווען פּול לעבן און באַוועגונג.
 אָבער דאָס איז געווען לעבן און באַוועגונג פון אַ גרויסער צאָל
 יחידים. דאָס באַזונדערע פון מאַסע-ווירקונג האָט זיך נישט
 געשפּירט.

„טעאַטר פּאָלטיק“ אָקטאָבער 1924

קאָפּיע

דער שוואַרצער פּלעק, רעזשי: מ. ליפּמאַן.

איך האָב זיך געבראַכן דעם קאָפּ: ווער קאָן דאָס זיין?
 אין איין צייטונג-נאָטיץ רופּט ער זיך „דער באַקאַנטער דיי-
 טשער דראַמאַטורג אַהאַלבערג“, אין דער צווייטער: „דער באַ-
 וויסטער דייטשער דראַמאַטורג האַרעלבערג“; אין דער דריטער:
 „דער באַרימטער דייטשער דראַמאַטורג כאַדעלבערג“. איך האָב
 דאַכט זיך, אַ שטיקל ידיעה אין דער וועלט פון באַקאַנטע, באַ-
 רימטע, באַוווּסטע דייטשע דראַמעס-שרייבער. אָבער אַלע נעמען
 יענע האָב איך געהערט דאָס ערשטע מאָל. און ערשט ווען איך
 האָב זיך דערוווסט, וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, האָב איך זיך
 משער געווען, אַז אויף אַזאַ זאַך דאַרף זיין אַ בעלזן דער דיי-
 טשער פּאַרס-שרייבער קאַדעלבורג.
 גוסטאַוו קאַדעלבורג. ביז דרייאַונפערציק יאָר אַקטיאָר.

מענטש ביי יענעם, דאן פאבריקאנט פון פארסן, שותף אין די פירמעס: קאדעלבורג און פאן שענטאן, קאדעלבורג און בלור-מענטאל, קאדעלבורג און פרעסבער, קאדעלבורג און ווילהעלם, אויף די אלטע יאָרן - אליין פאר זיך.

איין מעלה פארמאָגן זיי אלע, די דאָזיקע פארס-שרייבער. געבילדעטע און געלערנטע, דאָקטאָרן און פראָפּעסאָרן, פיינע און איידעלע לייט, זענען זיי שטרענג און אומדערבארעמדיק, ווען עס האַנדלט זיך וועגן די ווערק פון - אַ צווייטן. נעמען זיי זיך אליין צו דער פען, פאָרגעסן זיי די „ליטעראַרישע פאָדערונגען“ און האַפּן נאָר אין זינען איין זאָך: וויילן. און ווי צוויי מען דאַרף וויילן אַ טעאַטער-פּובליקום - ווייסן זיי גוט. נישט אומזיסט זענען זיי טעאַטער-מענטשן. ווער אַ געוועז-זענער אַקטיאָר, ווער אַ רעצענזענט, ווער אַ דירעקטאָר און ווער סתם אַ טעאַטראַל.

„דער שוואַרצער פּלעק“ איז אַ פאָבריקאַט פון דער פיר-מע קאדעלבורג און פרעסבער. (פאר וואָס איז נעבעך געקומען צו פאַרשווייגן דעם צווייטן שותף?). אַ לייכטער פאַרס מיט אַ סאַטירישן - אַ ביסל אָפּגעטעמפּטן - שפיץ קעגן דעם דייטשן אָפיציר-שטאַנד. אַ מאַיאָר יחוסט זיך מיט זיינע אבות ביז מיט זיבן הונדערט יאָר צוריק, פאַרשט אויס די זיידעס און על-טערזיידעס פון זיין מחותן, וויל זיך מיט אַ צווייטן נישט משוך זיין, ווייל יענער איז נישט אַזאָ שטאַרקער מיוחס. און דווקא מיט אים דאַרף זיך טרעפן אַן אומגליק, אַז זיין אייגענע טאָכ-טער האָט אין אַמעריקע חתונה מיט אַ - נעגער.

עס זאָל זיך נישט טרעפן, וואָס ס'קאָן זיך טרעפן. ביי יידן וואָלט זיך אַזאָ געשיכטע נישט געטראָפן. אויפן דייטש איז אַ מצווה! צוויי אַקטן פאַרייסט ער די נאָז בין הימל אַריין. ליגט ער אין דריטן אַקט ניין איילן אין דרערד.

דער פאַרס איז געשריבן מיט אַ יאָר פּופּצן צוריק. פאַר-מלחמהדיקע סחורה. היינט פאָבריקצירט מען גרעפער און טאַני-דעטנער. אָבער אויך שאַרפער און בייסנדיקער. דער אַקטיאָר פּילט עס. שפּילן נאַטוראַליסטיש לוינט נישט. צו נודע. און

נישט אזוי לייכט. סאלאן, מיליטער, אלטער יחוס – פאָדערט זיך אַ היפש ביסל קודטור. סצענישע און – געזעלשאַפטלעכע. שאַרזשירט מען. דער איינפאַל איז אַ גוטער. אגב, ווייזט אויס, אַרוסישער. קאָדעלבורג האָט ברייטע פלייצעס. קאָן טראָגן אַן אַקטיאָרישן שאַרוש. אָבער דער שאַרוש מוז זיין אַ שאַרוש. שאַרוש פון אָנהויב ביז צום סוף. שאַרוש ביי יעדן אַקטיאָר. אין „צענטראַל“ שאַרושירט בלויז דער מאַיאָר (ליפּמאַן) און נאָר אין ערשטן אַקט און נאָך צו ביסלעך אין צווייטן. אין דריטן ווערט ער טויט-ערנסט, פּמעט רירנדיק, און נאָר דער גרים דערמאָנט נאָך אָן זיין תחילתדיקער פּוונה. דער נעגער (ראָטמאַן) און דער צווייטער מחותן (וויינטרויב) שאַפן געלונגענע טיפן – אָבער נאַטוראַליסטישע.

דער נעגער איז עלעגאַנט ווי אַ דזשענטעלמען און פלינק ווי אַ קאָץ. ראָטמאַן איז איינער פון די זעלטענע יידישע אַקטיאָרן, ביי וועלכע נישט בלויז מוח און האַרץ שפּילן, נאָר אויך דער קערפּער. ער ווייסט דעם אמתן סוד פון אַקטיאָרישער ווירקונג; די שפּראַך פון קערפּער. דעם אויסדריק פון באַווע-גונג. דעם פּוח פון שטילן, האַלבן, איינגעהאַלטענעם זשעסט. ער האָט עס שוין אַרויסגעוויזן אין דעם „גיבור אין קייטן“. דער מאָלט האָט מען געמיינט, אַז ס'איז אַ צופאַל. איצט ווייזט זיך אַרויס: ס'איז מעטאָד. צוגאַנג צו אַ ראָל. אַקטיאָרישע באַנעמונג. דער אויפטו פון אַוונט דאַרף זיין די דעקאָראַציע. לאַמ-פּיאַנען אין פּאַרשידענע געשטאַלטן הענגען אַראָפּ. טרעפּ באַ-מאַלטע אין פּלערדיי קאָלירן ציען זיך דורך דער גאַנצער ברייט פון דער בינע און הייבן זיך ביז העכער האַלבע ווענט. אויף די ווענט פּוטוריסטישע בילדער. מען ווייזט אויף זיי מיט די הענט, בעת מען רעדט וועגן די אבות פון מיוחסדיקן באַ-ראָן. אויף די טרעפּ שטייט מען, זיצט מען, לויפט מען, רוקט מען זיך. מען קריגט זיך און בעט זיך איבער, זיילט זיך און קושט זיך. אַלץ אויף די טרעפּ. דאָס ברענגט אַריין באַוועגונג אין שפּיל. אָבער קלעפט זיך נישט צו די פּאַראַגאַנען. צו די פּערסאָנאַזשן, צום אַרט שפּילן.

אין רוסלאנד זענען די דעקאָראַציעס געווען אַזעלכע?
 דאָס איז פאַר אונדז קיין ראיה נישט. דאָרט איז דער סצעני-
 שער מאָדערניזם אָרגאַניש געוויקס. פאַרבונדן מיט דער באַ-
 זועגונג פון אַקטיאָר. פאַרוועבט מיטן גאַנצן אַרומיקן לעבן.
 ביי אונדז איז ער - נעבעלדיקע קאָפּיע. דעקאָראַציע, מאָדערנע,
 אולטראַ-מאָדערנע - גוט. נאָר ערגעץ וווּ מוזן זיך באַרין דע-
 קאָראַציע און פּיעסע, דעקאָראַציע און שפּיל, דעקאָראַציע און
 רעזשיסערישע אידעע.

וואָס גרעסער דער מהלך צווישן דעקאָראַציע און אויפ-
 פירונג, וואָס מער דעקאָראַציע איז בלוזע באַפּאָונג, פאַרטיקע
 קאָפּיע - אַלץ ווייניקער זאָגן ביידע: אי דעקאָראַציע אי
 אויפּפירונג.

טעאָטער „צענטראַל“ אַקטאָבער 1924

מוזיי

„מאַזעפּאַ“ פּין יוליוש סלאָוואַקי, רעזשיסיר קאָזימיעזש קאַמינסקי.

ס'איז נאָך האַלבער נאַכט, ווען דאָס שטיק ענדיקט זיך.
 מיר און צעבראָכן הייב איך זיך אויף פון שטול. נאָך אַ לעצט
 מאָל פרוווי איך זאַמלען די געדאַנקען, וואָרפן אַ בליק אויף דער
 דראַמע. עס גייט נישט. אַ שווערער נעפּל לייגט זיך אויפן מוח.
 דער איינדריק ווערט צעפּלאַטערט, צעשטאָטן, צעשטויבט. דאָס
 שטיק צעפּלאַט אין שטיקער. צווישן זיי גענעצן מיילן-לאַנגע
 פּויועס. פּויועס אָן אַ שיער. פּויועס דורכגעזעסענע אין זאָל,
 פּויועס אין בופּעט, אין פּאָיע, אין רויכזימער, אין קאָרידאָר.
 פּויועס מיטן אייזערנעם פּירעהאַנג און פּויועס אָנן אייזערנעם
 פּירעהאַנג. פּויועס, פּויועס, פּויועס. איבערגעריסענע פון צייט
 צו צייט דורך אַן „אַקט“ - דאָס איז דער סך-הכל. שוין-ושאַ
 איז דאָס „מאַזעפּאַ“?

מיט אַ טאָג פּריער האָב איך געלייענט די דראַמע. איך האָב
 זי שוין מיט יאָרן צוריק געהאַט געלייענט אין גימנאַזיע. אָבער

מער ווי דער טיטל און א טונקעלע דערמאנונג אָן ריטם זען
נען מיר נישט פאַרבליבן. נישט מיין שולד דאָס, נאָר זעם
לערערס. געווען בטבע אַ גוי אַ גוטער און נישט געקנעלט מיט
די תלמודים די „קלאַסיקער“. האָב איך אים טאַקע צו פאַר-
דאַנקען, וואָס איך קאָן נאָך היינטיקן טאָג ליינענען אַ קלאַסישע
דראַמע. ווייל די שול האָט מיר זי נישט פאַרמיאוסט. שלינג
איך איצט די ווערטער, פריי זיך מיט זייער קלאַנג, באַוונדער
די שפאַנונג פון דער אַקציע, די סצענישע פירונג, דעם טע-
אַטראַלישן ווערוו.

יין איך בין זיכער: די בינע וועט דאָס פאַרשטאַרקן.
פאַרטאַפּלען, פאַרצענפאַכן. זי וועט אונדז פאַרטומלען, פאַר-
פלייצן, מיטרייסן. זי וועט ווייט פאַריאַגן די בייזע קריטישע
געדאַנקען און נאָר אונדזער פלוט וועקן, עס זאָל פולסירן אין
ריטם פון סלאַוואַקישע פערזן.

אַזוי – האָב איך גערעכנט – זאַרף זיין, מוז זיין, וועט זיין.
און וואָלט זיין, ווען נישט – קאַזימעש קאַמינסקי.

אין דער פּוילישער טעאַטער-וועלט פאַרנעמט ער אַ באַ-
זונדער אָרט. נישטאָ קיין גלייכן צו אים. יעדע ראָל זיינע –
אַ צאַצאָקע, אויסגעטאַקט פון אַלע זייטן. אַדורכגעטראַכט און
אויסגעפלאַנט ביז צום מינדסטן ריר מיטן קליינעם פינגער.
דער מאַך מיט דער האַנט, דער קרום פון דעם פנים – אַלץ
אויסגערעכנט ביז אויף אַ האָר. ערגעץ-וווּ אויף דעד וואָר אָדער
אין דער פאַנטאַזיע אונטערגעקוקט, דאַן אין לאַנגער שווערער
אַרבעט אַריבערגעפלאַנצט אויפן אייגענעם קערפער. ביז עס איז
פאַרוואַקסן געוואָרן מיט אים, נישט אַפּצוטיילן, נישט אויסצו-
רייסן. און פון די צענדליקער און הונדערטער שטריכן שאַפט
זיך אַ געשטאַלט, אַ גאַנצע און אַ פעסטע און אַ פּלאַסטישע. אַ
טיפּ. דאָס איז קאַמינסקי דער אַקטיאָר.

און דער רעזשיסער? דאָס אייגענע. נישטאָ דער שוונג,
די אידעע, דער סינטעז. אַ סכום פון שטריכן, איינפאַלן, איינציל-
הייט. וואָס וואַקסן נישט אַרויס איינס פון דאָס אַנדערע, טור-
מען זיך נישט איינס איבער דאָס אַנדערע, נאָר בויען זיך

ברייט און רחבותדיק איינס נעבן דאָס אַנדערע. און צעוואָל-
גערן די דראַמע, צעציען יעדע סצענע, מאַטערן אַזוי אומברח-
מנותדיק אויט. עס איז, גלייך ביי יעדן מינדסטן פרט וואָלט
שטיין דער רעזשיסער און טייטן מיטן פינגער: קוק!... קוקסטו
און - פאַרגעסט דערווייל דעם עיקר.

נעם גלייך די ערשטע סצענע: דער באַל. די קאָסטיומען
פון די מענער, די טואַלעטן פון די דאַמען, די מלבושים פון די
דינער - ווי אויסגעשניטן פון אַ דעמאָלטיקן מאָדע-זשורנאַל.
דער זאַל - ווי אַריבערגעטראַגן גאַנצעהייט פון אַ וואַיעוואָדעס
אַ שלאַס אין יענער צייט. די שטולן, די פענק, זי גאַנקעס, די
פאַרטרעטן אויף די ווענט און אפילו דער בייזיקער הענגלייף-
טער אין מיטן זאַל און די שפיגל-לייכטערס אויף די ווענט.
און אין די לייכטערס נישט עלעקטרישע לעמפלעך, וואָס אימי-
טירן ליכט, נאָר אמתע ברענענדיקע ליכט, ווי פאַרצייטנס. דו
וויסט עס תחילת נישט און עס גייט דרך ווייניק אָן. אָבער
ווען דער באַל ענדיקט זיך, באַווייזן זיך לאַקאָיען מיט לאַנגע
דראַנגעס און לעשן פאַמעלעך און מיט ווערדע די ליכט. דו
זעסט און ווערסט נשתומם. אַזוי ווייט גייט דער היסטאָרי-
ציזם מצד דער רעזשי.

אַזוי פלעגט מען אַמאָל אינסצענירן היסטאָרישע דראַמעס,
אַזוי האָבן געלערנט אינסצענירן מיט העכער פופציק יאָר צוריק
די מיינינגער. איז דען אָבער „מאַזעפּא“ אַ היסטאָרישע דראַמע?
וואָס איז אין איר היסטאָריש? די געשטאַלט פון מאַזעפּאָ? געוויס
נישט. דעם יונגן קעניגלעכן „פּאַזש“ ליגן נאָך לחלוטין נישט
אין קאָפּ זיינע שפעטערדיקע פּאַליטישע אַוואַנטורעס. און אויב
ער פאַרפּלאַנטערט זיך אין אַן אינטריגע, איז עס פּשוט אַ -
ליבע-אינטריגע. און דער קעניג יאָן קאָזימיעוּש? אויך ער באַ-
ווייזט זיך נישט אין זיין רעזידענץ ביי מלכּהשע געשעפטן,
נאָר ערגעץ-ווי אין אַ פאַרוואָרפּן ווינקל ביי אַ קוצעני-מוצעניו
מיט אַ יונג פּרעמד ווייבל. און עס האָט אויף געוויס נישט גע-
ביטן דעם לאַראַקטער פון דער דראַמע, ווען די רוסישע צענזור
האַט ביי דעם ערשטן אויפפירן „מאַזעפּא“ אין וואַרשע

(ד. 26 אפריל 1873) צוליב פאליטישע טעמים — כדי לא יזכר ולא יפקד א פוילישער קעניג — משנה-שם געווען יאן קאזי-מיעזשן אויף א פרינץ אן א נאמען. איז אפשר דער פאן א היסטארישער? אָבער מען הערט עפעס נישט וועגן פוילענס מלחמות אין יענע צייטן און נישט וועגן די איבערפאלן מצד שכנישע פעלקער.

בלייבט די אַקציע. איז זי היסטאריש? די אייפערזוכט פון אן אלטן מאן אויף זיין יונג ווייבל, די היבע פון א יונגן געזונטן בחור צו זיין שיינער שטיפמוטער, די פארפירערישע מצאָכט פון אן עלעגאַנטן סאַלאָן-מענטש, די שרעקלעכע נקמה פון דעם אלטן און דער טראַגישער טויט פונם יונגן — דאָס אלץ זענען מאַטיוון אַזוי פיל מאָל גענוצטע אין דער ליטעראַ-טור, אַזוי אָפטע אין לעבן, אַז מען דאַרף זי נישט פאַרבינדן מיט דער אָדער יענער היסטארישער תקופה.

און וואָלט אפילו „מאָזעפא“ געווען אַ היסטארישע דראַמע, איז דערפון נישט געדורנגען, אַז דער היסטארישער רעאַליזם איז היינטיקן טאָג דער פאַסיקער סצענישער לבוש. אמת, ער באַשאַפט אַ געטריי בילד פון אַ פאַרגאַנגענער תקופה, ער ווייזט, ווי אַזוי מענטשן פאַרצייטיקע האָבן געלעבט און געוועבט. אָבער דאָס איז דאָך נישט דער ציל פון טעאַטער. טעאַטער איז נישט מוזיי, וויסנשאַפט איז נישט קונסט. אין טעאַטער ווילן מיר נישט נאָכפאַרשן, צי אויף דער בינע געפינט זיך אַלץ, וואָס איז גע-ווען אין אַ פאַרצייטיקער שטוב. איין זאך, איין פאַרב, איין שטריך — איז אָפט גענוג, ער זאָל אונדז פאַרבולטן אַ גאַנצע היסטארישע תקופה.

דאָס ווייסט קאָזימעש קאַמינסקי אויף געוויס. אָבער ער איז אַ פאַנאַטיקער פון פּרט, אַן אָנהענגער פון סצענישן רעאַ-ליזם. נישט נאָר לגבי דעקאָראַציע און רעקוויזיט, אויך לגבי שפיל פון אַקטיאָר, אויך לגבי טעקסט פונם מחבר. ווען דער וואַיעוואָדע הייסט לכּבוד דעם קעניג אויסהאַקן אַ שטיק וואַנש אונטערן פענצטער, פאַלט דער פיר האַנג, כדי מיר זאָלן נישט זען, ווי מען נעמט אַוועק אַ שטיק דעקאָראַציע. (שפּעטער, פאַר-

מויערט" מען אָטיר און „צענעמט" די מויער פאר אונדזערע אויגן). און נאָך אַ צווייט מאָל, בעתן ערשטן אָקט, פאלט דער פירעהאַנג, דער זאַל ווערט באַלויכטן און עס נעמט אַ היפש שטיקל צייט, ביז מען שפילט ווייטער. דאָס האָט מען געמוזט איבערבויען די בינע, ווייל דאָס אָרט בייט זיך. וואָלט מען אָבער נישט געווען אויסגענוצט די גאַנצע ברייט און טיף פון דער בינע צום ערשטן טייל, וואָלט מען געקאָנט אויף דער דריי-בינע פון „טעאַטר נאַראַדאווי" האָבן גרייט אַ צווייטע דעקאָראַציע און זי מיט איין דריי אַרויסרוקן. און מען וואָלט פאַרשפּאַרט צוליב טעכנישע טעמים צו צעשניידן צווי באַרבע-ריש ספּאַוואַקט ערשטן אָקט.

אַן אַנדערע פּראַגע איז, צי עס וואָלט נישט זיין גלייך צוליב דראַמאַטורגישע טעמים צו פאַרבינדן דעם צווייטן טייל פון ערשטן אָקט (פון דער צוועלפטער סצענע אָן) מיטן צווייטן אָקט. מיט זביגייעווס מאַנאָלאָג אין דער עלפטער סצענע פון ערשטן אָקט ענדיקט זיך די עקספּאַזיציע. די נאַכטלע-כע אַוואַנטורע (12-טע ביז 15-טע סצענע) דאָס איז שוין דער אָנהויב פון דער אייגנטלעכער אַקציע און וואָלט זיך זייער גוט בינדן מיטן צווייטן אָקט. דאָן וואָלט זי זיך אָבער אויסערלעך גע-מוזט קניפן מיטן צווייטן אָקט און וואָלט נישט געקאָנט פאַרטראַגן די לאַנגע פּויוזע, וואָס ווערט אַרויסגערופן אויך אין דעם אָקט ווידער דורך אַ פּריש איבערבויען די גאַנצע סצענע. צי אַפיר-האַנג פאלט אָן איבעריק מאָל, צי דער זאַל ווערט באַלויכטן, צי ניין, צי די פּויוזע איז קורץ צי לאַנג-דאָס זענען נישט קיין טעכני-שע, נאָר דראַמאַטורגישע פּראַגן. יעדעס פּאַרן פון פירעהאַנג, יעדעס באַלויכטן דעם זאַל, יעדע איבעריק לאַנגע פּויוזע צעשטיקלט דעם סצענישן איינדריק, צעשניידט די טעאַטראַלישע איבער-לעבונג.

זי איז דאָס מאָל קיין איבעריק שטאַרקע נישט געווען. אויף אַלע אַקטיאָרן האָט זיך געשפּירט די האַנט פון פאַרעקשנטן רעזשיסער. זיי אַלע האָבן ווי מורא געהאַט אויפצוהייבן דריי-טער די שטים. זיי האָבן געשפּילט סלאָוואַצקין, ווי מען שפּילט

זאפֿעלסקאָן. נאָר איבער איין ווענגזשין (זפּינגיעוו) האָבן גערוישט די פּליגלען פון פּאָעזיע. דער אַלטער מייסטער פרענקל האָט זיך אומזיכט גערענגלט מיט סלאָוואַצקיס טראַגיק: ער האָט זי נישט בייגעקומען. נישט דערפאַר, ווייל קאָמיוזם איז זיין געביט און ער שפּילט פּל ימיו קאָמישע ראָלן. פאַראַן קאָמישע אַק-טיאָרן, וואָס ווירקן טראַגיש אין זייער קאָמיוזם און דורך זייער קאָמיוזם. ערגעץ-וווּ אויף די העכסטע באַרג-שפיצן גיסן זיך צו-נויף קאָמיוזם און טראַגיוזם. אָבער אין די טאָלן ליגן זיי ווייט פּונאַנדער. און פרענקל איז אַן אַקטיאָר פון די טאָלן. אַ ברייט-בייניקער, זאָפּטיקער, ערדישער. און אזוי אויך זיין קאָמיוזם. נישט קיין שפּיציקער, אַרויסשיסנדיקער אין דער הויך, נאָר אַ צעגאַסענער אין דער ברייט, אַ פאַרפּלייצנדיקער. און דעריבער ריין פון טראַגיוזם. איז סלאָוואַצקיס טראַגיק געבליבן פאַר פרעג-קלען אַ פאַרשלאָסענער קוואַל.

טעאָטער נאַרדאָוו" נאָוועמבער 1924

עבודה

"דאָס ווינטער-מעשהלע" פון שעקספּיר, אינסצעניזאָציע: ל. ס. שילער, רעזשי: ט. קאָכאַ-נאָוויטש און ל. ס. שילער, בינע-רוים און געשטאַלטן קאָמפּאָזיט דורך א. פּראָנאַשאָ

אין די באַצאָלטע אַנאַנסן אין די יידישע צייטונגען (האָס ערשטע מאָל — דאָכט זיך — פּויליש טעאָטער זאָל זיך אַנאַנסירן אין די "זשאַרגאַנווקעס") רופט עס זיך "ווינטער-דערציילונג", אין די פּוילישע אַנאַנסן און אויף די אַפּישן: "אַפּאָויעסן זימאָווא", אין ענגלישן אַריגינאַל "טע אוינטירס טאָל" און אין די דייטשע איבערזעצונגען "ווינטער-מערכן". עס איז נישט קיין פּוסטער פּילאָלאָגישער וויכוח. דער טיטל באַשטימט דעם כאַראַקטער פון דער פּיעסע און — פון דער אויפפירונג. אַנדערש קוקט מען אויף אַ דערציילונג, אַנ-דערש אויף אַ מעשהלע. וואָס אין דער דערציילונג לאַנג-צע-צויגן, גראַב-צוגעטראַכט — אין מעשהלע פּליסנדיק-גיד, אמת-

דיק-וואָר. אין דער דערציילונג שרייבט דו: נישט מעגלעך! איז מעשהלע שפּטשעכט דו: ווי שיין!

צ'לץ אין דער פּיעסע איז ווי אין אַ מעשהלע. אַ מעשהלע אַ טרויעריקס און אַ פּריילעכס צוגלייך. טרויעריק הייבט עס זיך אָן און פּריילעך לאָזט עס זיך אויס. פון אַ מלך דערציילט עס אין אַ ווייטן לאַנד, וואָס האָט אַ בייזן חשד אויף דער מלכה געוואָרפן. דער חשד ברעכט איר דאָס האַרץ, טויט דעם איינ-ציקן זון און דאָס נייגעבוירענע עופּהלע לאָזט ער אויף גאָטס באַראַט, אויף ווילדע חיות און בייזע וויגנטן. און ווען דעם מלכס האַרץ ווערט ווייכער, חרטה דרינגט אַריין אין אים און ער טוט תשובה זעכצן יאָר, ברענגט אַ שיף פון מרחקים די שיינע בת מלכה מיט אַ חתן אַ פּרינץ. און די גוטע מלכה, וואָס מען האָט זי פאַר טויט געהאַלטן, בענטשט די טאָכטער און איז מוחל דעם מאַן.

אין ערגעץ וועלט קומט פאַר דאָס מעשהלע, צוויי לענדער האָט די דאָזיקע וועלט: סיציילען און טשעכיען, דורך ימים געטיילט. מרה שחורה וווינט אין איינעם, חדווה אין צווייטן. ציט זיך דאָס מעשהלע פון איין לאַנד אין צווייטן, דרינגט אַדורך די מרה שחורה מיט חדווה און דיין האַרץ, וואָס איז אָנגעזאַפט מיט מענטשלעכן טרויער און מענטשלעכן צער, ווערט באַרויקט און באַזאַנפטיקט.

די אינסצעניזאַציע אין „באַגוסלאָוסקי-טעאַטער“ איז נישט דערציילונג און נישט מעשהלע. זי איז אַראַטאָריע. געהויבן בענע פּייערלעכקייט, רעדיגיזעזע עבודה. הימל-הויך שטרעקט זיך די דעקאָראַציע אין ברייטע שיפע פאַרביקע סטענגעס. ווי פון הימל פאַרן סנאַפעס ליכט. אויף אַ דערהויבונג, צו וועלכער עס פירן טרעפּ, אויף אַ מין מזבח — די אַקטיאָרן. זיי רעדן נישט, זיי זאָגן און זינגען. זייערע באַוועגונגען געמאַסטענע, סטיל-זירטע, סטערעאָטיפּע. ווי זיי וואָלטן עבודה טון לויט אַ געהיי-מען מנהג. און אַלץ דורך מוזיק באַגלייט, אין מוזיק געטוקט. פאַרגעסטו אויף אַ ווילע, אַז דאָס איז דער האַלב-היידנישער רענעסאַנס-מענטש שעקטפיר און דיר דאַכט זיך אויס, אַז עס

קלינגען קאלדערען קאטויליש-פרומע פערזן. און דו דערפילסט דעם טיפען צוזאמענהאנג צווישן דעם דאָזיקן נוסח און פויליש-שער קונסט. און דו זעסט דעם פאָדעם, וואָס ציט זיך פון סלאָ-וואַצקין צו וויספּיאַנסקין און פון ביידע צו דעם אינסצענירן די רעליגיעזע פאָלקס-שפּילן אין דער געוועזענער „רעדוטאָי“ און פון דאָרט צו דעם סצענישן באַנעמען דאָס ווינטער-מעשהלע. און דו פאַרשטייט פּלוצלינג, אַז פון אַלע ווערק שעקספּירס האָט דווקא דאָס געמוזט זיין דאָס ערשטע אויפן וועג צו אַ פוילישן פינע-סטיל.

אין דער קאטויליש-פוילישער קירך איז ער פאַרוואַרצלט, אָבער ער שפּט יניקה פון אַ לע מאָדערנע טעאַטער-דערגריי-כּונגען. ער באַנוצט פשוטע שטאַרקע ווירקונגען פון פאַרבן און ליניעס: שוואַרץ און רויט אין פינצטערן סיצייליען, געל און ווייס אין ליכטיקן טשעכיען, גאָלד און פּאַלעט, ווען די ליכטיקייט דרינגט אָדורך די פינצטערקייט. ברייטע פאַסעס לייגן זיך שווער אויף האַרץ און מוח אין סיצייליען, לייכטע זיק-זאָק ליניעס קרומען זיך אין ליכטיקן טשעכיען. און צום סוף גיטן זיך צונויף די פאַרבן, קנולן זיך די ליניעס צו אַ נייער מדרגה, צום סינטעז. אַ שפּראַך פון פאַרבן און ליניעס אַ בולטע, אַן איבערצייגנדיקע.

די אינסצעניזאציע פונם „ווינטער-מעשהלע“ אין באָגוסלאָוו-סקי-טעאַטער איז נישט קיין קאַפּריז און נישט קיין עקספּערי-מענט. זי איז אַדורכגעטראַכט און אַדורכגעקאָמפּאָנירט (דאָס איז דאָס ריכטיקסטע וואָרט!) ביז צום קלענסטן פרט. אַזוי און נישט אַנדערש זעט דאָס היינטיקע פוילישן שעקספּירן, אַזוי און נישט אַנדערש שפּילט דאָס יונגע פוילן שעקספּירן. און אין דעם, ווי אַזוי אַ תקופה זעט שעקספּירן, שפּילט שעקספּירן — שפּיגלט זיך איר אייגענער פרצוף. מיט דער באַציונג צו שעקספּירן קאָן מען מעסטן יעדעס טעאַטער, יעדן דור. פון שעקספּירס צייטן ביז צום היינטיקן טאָג.

וואָס באָגוסלאָוו-סקי-טעאַטער גיט, איז אַ שטיק שעקספּיר. נישט דער גאַנצער. דער רעשט איז — דער מענטש. נאָך אין

פארוואַרפנטן ווינקל פון שעקספירס אַ מעשה'לע אין ערגעץ
 לאַנד צאָפֿלט אַ מענטשלעכע נשמה. אַקטיאָריש ב'דוט פֿילט זי.
 אָן דעם האָט מען פֿאַרגעסן. אין שיכרות פון פֿאַרב און קלאַנג,
 ליניע און באַוועגונג, שפּיל און טאַנץ, אין גרויסן טריומף פון
 טעכניק און ליכט און געשמאַק און רעזשי־קונסט האָט זיך אַ
 שטיל קול געבעטן: מענטש, וווּ ביסטו?

באַגוסלאַוויסקי־טעאַטער נאַוועמבער 1924

ש י ט ה

די פֿינפֿט־מאַכערין פֿון אַ גאָלדפֿאַרן, רעזשי־בי, ליזשאַן, דעקאָראַציעס: מ. אַפֿלבויס.

דאָס ייִדישע טעאַטער האָט זיך פֿאַרבענקט נאָך - אַן
 ערפֿאַלג. נאָך אַן אמתן, גרויסן, גאַנצן ערפֿאַלג. מען קאָן אויף
 אים נישט האָבן קיין פֿאַריבֿל. אַ טעאַטער מוז פון צייט צו
 צייט האָבן אַ גרויסן ערפֿאַלג. פֿונקט ווי אַ גרינטלעכֿן דורכפֿאַל.
 ביידע זענען גלייך נויטיק צו דערהאַלטן עס ביים לעבן. דאָס
 אומגליק אין היינטיקן ייִדישן טעאַטער איז, וואָס ביידע זענען
 אַזוי זעלטן: אי דער פֿאַרדינטער ערפֿאַלג אי דער פֿשרער דורכפֿאַל.
 דער דעזטער גרויסער ערפֿאַלג איז געווען „מאַטקע גנב״,
 דער פֿאַרלעצטער „דער דיבוק״. צווישן „דיבוק״ און „מאַטקע
 גנב״ אַ פֿפֿבודיקע ריי פון דורכפֿאַלן - נישט צו פֿאַרויגדיקן.
 און פון יענער צייט, גלייך עמיץ וואָלט אַ פֿישוף געטון. נישט
 איין רעכטער ערפֿאַלג, נישט איין אמתער דורכפֿאַל.
 ווייסט מען נישט וואָס צו טון. מען ברעכט זיך דעם
 קאָפּ, ווי אַזוי אים אַריינצובאַקומען. דעם ערפֿאַלג - פֿאַרשטייט
 זיך. הערט מען, אַז אַ פֿיעסע האָט ערגעץ וווּ געהאַט ערפֿאַלג,
 רייסט מען זיך זי צו שפּילן, דאָס איז נישט קיין חטא. מער
 נישט, אַ סגולה איז דאָס אויך נישט. אַן ערפֿאַלג אין דער
 פרעמד איז נישט קיין ראיה. טעאַטער איז געגליבן צו אַ שטאַָ
 לענט. ווי ס'געראַט. דער „דיבוק״ האָט זיך ביי „די ווילנער״
 געהאַלטן פֿמעט אַ יאָר צייט, אין ניו יאָרק איז ער גיך אַראָט

פון אפיש. „טוביה דער מילכיקער“ ווידער האָט אין ניו יאָרק שטאַרק געצויגן, ביי אונדז האָט ער געלעבט חי שעה מיט גאָלדפאָדנס „כישופמאַכערין“ האָט זיך דאָס מאַסקווער „יידישע קאַמער-טעאַטער“ קונה שם געווען אין דער גאַנצער וועלט. רוסישע קריטיקער האָבן וועגן איר געשריבן און דיי-טשע פּראָפּעסאָרן. זי איז געווען דער ערשטער גרויסער ער-פאָלג פון דער יונגער יידישער בינע. נאָך לאַנגע ספקות און זוכענישן דער ערשטער שטאַרקער איבערצייגנדיקער אויפטו. דער טעאַטראַלישער אני מאמין. אַ נייע שיטה.

מען קאָן מיט דער דאָזיקער שיטה מסכים זיין אָדער נישט. אָפּלייקענען קאָן מען זי נישט. ווייניקער פאַר אַלץ איר אויסגעהאַלטנדיקייט, די לעצטע קאָנסעקווענצן, צו וועלכע זי דער-פירט דעם סצענישן גראַטעסן. אין דער פּראַקטיק, נישט אין דער טעאָריע. דאָס פּאָדערט יאָרן-לאַנגע צוגרייטונגען, חדשים-לאַנגע פּראָבּעס. אַ פאַרעקשנטן ווילן פון רעזשיסער און אַקט-טיאָר. דער קערפּער פון אַקטיאָר האָט געמוזט פאַרלירן זיין נאַטירלעכע שווערקייט, ער זאָל קאָנען ווערן אַ פּליענדיקע גע-שטאַלט, ווי שאַגאַלס פּאַנטאַזיע האָט געוואָלט. דאָס וואָרט האָט געמוזט פאַרלירן זיין שכלדיקן פירוש און צונויפגיטן זיך אין איין קוואַל מיט מוזיק און טאַנץ און שפּיל.

ביי אונדז האָט מען די זאַך געמאַכט אַ ביסל היימעשלע-כער. נישט איבעריק געצאַצקעט זיך, נישט געצערעמאַניעוועט. און טאַקע נישט איבעריק געטראַכט וועגן אַ טעאַטראַלישער שיטה, אַ סצענישן נוסח.

דאָס האָט זיך בולט געשפּירט אין דער אויפפירונג. צו יענער תּמימות מיט יראת-הכבוד געמישט, מיט וועלכער דאָס אַלטע יידישע טעאַטער פּלעגט שפּילן גאָלדפּאָדענען, האָט מען זיך נישט געקאָנט אומקערן. פּאַרט אַנדערע צייטן. נאָכצומאַכן מאַסקווע האָט זיך געפּאָדערט אַנדערער אַקטיאָרישער מאַטע-ריאַל. עפעס אייגנס צו שאפן, האָבן די כוחות נישט געקלעקט. האָט מען אויף גיך „פאַריכט“ גאָלדפּאָדנס טעקסט. דאָ גע-שטראַכטן, דאָרט געקלעפט. איינס און דאָס אַנדערע צוליב טעכ-

גישע טעמים. ס'זאל זיין וואָס לייכטער צום שפּילן און זאָל
וואָס קורצער געדויערן. דאָן האָט מען עטלעכע טעג פּראָבירט
און – געלאָזט יעדן אַקטיאַר פּרייע האַנט.

האָט מאַדאָם גאַרבאַזש (דאָס מיידל אויפן מאַרק) געגעבן
אין גרים און האַלטונג אַ גראַטעסקע. האָט הער נאָזשיק
דעם ייד אויפן מאַרק, וואָס לאָזט זיך אַזוי מיאוס אָפּנארן פון
האַצמאַכן, פאַרביטן אויף אַ פאַר אַדיע פון אַ דייטש, אַ יעקע.
(גערעכט: אַ ייד וואָלט זיך נישט לאָזן אַזוי פירן אין באַד
אַרין). ביידע געשטאַלטן געראַטענע, אָבער יעדע פון אַן
אַנדערער וועלט. האָט פרוי סעגאַלאָוויטש (מירעלע) געזוכט אַ
פּרימיטיוו-פּאָלקסטימלעכן טאָן. און אים געפונען אין די פּאַר
לידלעך, וואָס זי האָט געזונגען. און אים אויסגעדריקט אין
דער האַלטונג פון קערפּער, אין דער קאַרגקייט און איינגע-
האַלטנקייט פון די באַוועגונגען. האָט הער וויינטרויב גראַב-
רעאַליסטיש „דערלאַנגט“ זיין אליקום. האָבן די אַנדערע, יעדער
פאַר זיך און אַלע צוזאַמען אין די מיזאַנסצענעס געטון, וואָס
זייער האַרץ האָט געגלוסט.

און די צוויי הויפט-געשטאַלטן? די באַבע יאַכנע האָט
געשפּילט הער קיזעראַוויטש. ער האָט געוויס געוואָלט שאַפּן
אַ געשטאַלט פון אַ קינדער-מעשהלע. אַזוי איז געווען זיין גרים,
אַזוי דער טאָן, וואָס האָט זיך פאַרקליבן ערגעץ גאַנץ הויך
צווישן נאָז און שטערן. אָבער מער ווי דעם איינעם טאָן האָט
ער נישט אַרויסבאַקומען. און ווען ער איז געריטן איבער דער
בינע אויף אַ בעזים אָדער געמאַכט דעם האַקוס-פּאַקוס מיט די
הענט, האָט מען שוין געמוזט זיין אַ בלינד וויקל-קינד, מען
זאָל אים גלייבן דאָס מעשהלע. אַז האַצמאַכן שפּילט הער ראַטמאַן,
האָב איך זיך דערווייט פון די פּראָגראַמען. אין „גיבור אין
קייטן“ און אין „שוואַרצן פּלעק“ האָב איך עס געפּילט פון
דער בינע. אַ קאָלדרע אונטער דער קאַפּאַטע, איין רויטער זאַק
און איין בלויער און דאָס צעלניק-קעסטל – אַלץ צוזאַמען איז
נאָך ווייט נישט האַצמאַך. אַן אַקטיאַר ווי ראַטמאַן דאַרף דאָס
צו וויסן.

עס האָט זיך נאָך באַטייליקט אין דער פּאַרשטעלונג אַ באַלעט פון 6 מיידלעך. ער איז צוויי מאַל אַרויסגעטרעטן. איינמאַל ביי דער באַבע יאָכנע אין שטוב, דאָס צווייטע מאַל אין קאַפּע-הויז אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. זיין פּאַרבונדנקייט מיט דער פּיעסע - די טעאַטראַלישע, פּאַרשטייט זיך, נישט די ראַ-ציאָנאַליסטישע - האָב איך נישט געקאָנט דערגיין. פּונקט ווי איך האָב באַין אופן נישט געקאָנט דערגיין, פאַר וואָס אַ שפּאַר ביסל גאָלדפּאַדענשע לידלעך זענען בכלל אַרויסגעפּאַלן.

וואָרן מיר ווייזט זיך אויס, אַז דאָס איז געווען דער וועג - און אין היינטיקן וואַרשע אפּשר דער איינציקער וועג - צו גאָלדפּאַדענען. פון די פּאָלקסטימלעך-האַרציקע ניגונים - און נישט נאָר פון דער פּיעסע, מען האָט דרייסט געקאָנט נאָך צובאַרגן פון אַ צווייטער, אַ דריטער. - אויפבויען אַן אויפ-פירונג, דורכוואַרפן זי מיט עטלעכע קאָמישע סצענעס און לאָזן זי אינגאַנצן פאַרטרונקען ווערן אין גאָלדפּאַדענשער מוזיק. אָן דער באַנאַלער אינטריגע, אָן דעם לעכערלעכן סוף, אָן דעם ראַציאָנאַליסטיש-משפּילישן אונטערשלאַק. אַ מוזיקאַליש פּאָלקס-מעשהלע איזוסטירט (ווי אַזוי - האָט דער מאָלער מ. אַפּל-בוים געוויזן אין ערשטן און דריטן בילד).

דאָס איז אַ וועג צו אברהם גאָלדפּאַדנס „פּישופּמאַכעריין“.

טעאַטער „צענטראַל“ נאָוועמבער 1924

איבערזעצונג

דאָן טאָן פון י. זאָריללא, איבערזעצונג: סט. מילאַשעווסקי, דעקאָר: וו. דראַביק.

1

דאָס איז דאָס אומגליק פון סצענישע איבערזעצונגען: דו ווייסט קאָפּט נישט, ווו דער מחבר ענדיקט זיך און דער איבער-זעצער הייבט זיך אָן. ביי ראָמאַנען איז די דאָזיקע ספּנה נישט פאַראַן. דער איבערזעצער איז געוויינלעך נישט מער ווי אַ פאַרטייטשער פון איין שפּראַך אויף אַ צווייטער. שטאַמען דע-

ריבער ט'רוב ראָמאַן-איבערזעצונגען פון ווייבער, קינדער, אינ-
וואַלדן (פאַרשטייט זיך: ליטעראַרישע ווייבער, ליטעראַרישע
קינדער, ליטעראַרישע אינוואַלידן).

אַבער שוין דער איבערזעצער פון אַ ליד זאָגט וועגן זיך.
אַמאָל אַפילו מער, ווי ס'איז אים ניהא. און דער איבערזעצער
פון אַ דראַמע האָט אָפטמאָל אין דער סצענישער אויפפירונג
נישט קיין קלענערן חלק פונם מחבר. אַמאָל אַ גרעסערן. דאָס
נעמט זיך דערפון, וואָס דער עיקר ביי דער סצענישער אויפ-
פירונג איז דאָס לעבעדיקע וואָרט. דער קלאַנג פון וואָרט.
דער ריטם פון שפראַך. און דאָס שטאַמט פון איבערזעצער.
עס קאָן אַמאָל טרעפן, ווען זיסע מעלאָדיעס, הילכיקע ריטמען,
קלינגענדיקע גראַמען גנבען זיך שטיל אין דיין אויער, וועסטו
נישט פרווון דורכרייסן דאָס געוועב פון קלאַנגען און וועלן
דערגיין, צי איז נאָך עפעס פאַראַן הינטער דעם געדיכטן נעץ.
דיר איז גענוג: דיין חוש השמיעה איז פאַרשיכורט.

2

און איינציטיק דיין חוש הראיה. דורך אַן אַנדערן מייס-
טער. ער רופט זיך ווינצענטי דראַביק און איז דער גרעסטער
סצענישער קינסטלער אין היינטיקן פוילן. דער ערדעכסטער,
דער טיפסטער. ער איז נישט קיין אַקטיאָר, נישט קיין רעזשי-
סער און נישט קיין אינסצעניזאַטאָר. זיין עובדא איז: מאַלן
דעקאָראַציעס. זיין ציל: שאַפן סצענישע ראַמען פאַר פיעסעס.
זיין אויפטו: ער דרינגט אַריין אַזוי טיף אין אַ דראַמע, ווי
קיינמאָל קיין אַקטיאָר, זעלטן אַ רעזשיסער. ער ווייזט דעם
עצם, ער טרעפט אין פינטל. ער אַנטבלויזט דעם דראַמאַטיקערס
ווערק. און דו זעסט, וואָס אויפן סאַמע גרונט: קרישטאָל-ריי-
נער קוואַל צי זומפיק וואַסער. ביי אים שניידן זיך עטלעכע
ליניעס, ברעכן זיך עטלעכע ווענט, מישן זיך עטלעכע פאַרבן
און דיר ווערט פלוזלינג קלאַר דער זין פון דער דראַמע.
דעם אמחן דיכטער איז ער אַ פריינט אַ געטרייער, דעם
בלויזן פיעסעס-שרייבער אַ שונא אַ בלוטיקער. נישט וויסנדיק וועגן

דעם, מיטן כוח פון דער אינטוויציע. ער שטעלט א פרעכטיקן „פאנטעאָן“ מיט בויגנס, האַלב־רונדיקע און האַלב־שפיציקע, מיט נישט, מיט לעבעדיקע מאָנומענטן, מיט שדים און רוחות, מיט אַן אויסגעשטערנטן הימל. און אין דער אָנגעדראָלענער דעקאָראַטיווער עשיירות, אין געוואַלדיקן חלל ווירמט די אינעווייניגדיקע אַרעמקייט נאָך שרעקעוודיקער. די מאָנומענטן הייבן אָן צו רירן מיט די ליפן, צו רעדן און דו האָסט — אַ פּאַנאָפּטיקום אויף דער בינע. נישט דאָס איז אויסן געווען דער מחבר, אָבער דראַביקס דעקאָראַציע אַנטבלייבט דעם מחברס פאַרבאָהאַלטענעם אמתן פּרצוף. אַנטקעגן דעם מחברס ווילן און אפשר אַנטקעגן דעם דע־קאָראַטאָרס ווילן. ער איז דער גרעסטער סצענישער קינסטלער אין היינטיקן פּוילן. אים, דעם דעקאָראַטאָר און מילאַשעווסקיין, דעם איבערוועצער, פאַרדאַנקט די פּיעסע איר ערפּאָלג.

3

זי האָט — ווי די אַפּישן פאַרויכערן — אויך אַ מחבר. ער שטאַמט פון שפּאַניען און רופט זיך זאָריללאַ. איך האָב פון אים נישט געוויסט. און איך מיינ, אַז אַ סך אַנדערע אויך נישט. אַ גוטער קענער פון דער אויסלענדישער ליטעראַטור י. ל. (יאָן לאָרענטאָוויטש) דערציילט אין אַ פּוילישן טעאַטער־זשורנאַל, אַז קיין גדול הדור איז ער אויך בשעתו נישט גע־ווען דער דאָזיקער זאָריללאַ. יענע צייט — די פּופּזיקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט — איז אין לעבן פון לאַנד בכלל געווען אַ קלאָגדיקע. אַ צייט פון פּאָליטישער רעאַקציע, קולטורעלער אָפּגעשטאַנענקייט און קינסטלערישער ירידה. „דאָן כּוואַן“ איז, משמעות, דעם מחברס בעסטע פּיעסע. זי ווערט אין שפּאַניען אָפט געשפּילט. און זי געפּעלט. ס׳איז נאָר אַ ספּק, וואָס געפּעלט. די דראַמע טיילט זיך אין צוויי טיילן. אין די ערשטע פּיר אַקטן איז דאָן כּוואַן אַ בעל־עבירה אַ געוואַלד, אין די צווייטע דריי אַקטן אַ בעל־תּשובּה אַ שרעק. פּרעגט זיך, וועלכער דאָן כּוואַן נעמט דאָס אויס אַזוי שטאַרק ביים שפּאַן־נישן פּובליקום, דער ערשטער צי דער צווייטער. גריילעך

מעגלעך, אז ביידע. א לאנד אזא איז שפאניען, ווו מען האָט
 ביידע זאכן ליב: אי דאָס זינדיקן אי דאָס תשובה טאָן. און
 ביידע מיט אַ גלייכן ברען. אַרט דאָרט קיינעם נישט, וואָס אַ
 זינדיקער ווערט כהרף עין אַ בעל-תשובה און וואָס זיינע
 איינציקע מעשים טובים, וואָס מיט זיי קויפט ער אָפּ די שווע-
 רע זינד פון אַ גאַנצן לעבן, איז די ליבע - פון אַ פרוי צו אים.
 אַ מאָדנע לאַנד דאָס שפאניען!

4

געאָגראַפיש ווייט פון פּוילן, גייסטיק נאָענט. דער אי-
 בערוזעצער פון דער פּיעסע זאָגט, אז אים האָט געצויגן צו
 דער דראַמע איר קאַטוילישער גייסט. דאָס איז נישט אַ
 פּערזענלעכע סימפּאָטיע און נישט אַ ליטעראַרישע שטימונג פון
 איינעם אַ שרייבער. פאַראַן אַ נאָענטע קרובהשאַפט צווישן דעם
 קאַטוילישן שפּאַניען און קאַטוילישן פּוילן. אַ סך נענטער איז צו
 דער פּוילישער קולטור - דער קאַטוילישער באַראַק איידער דער
 פּראָטעסטאַנטישער רענעסאַנס. קאַלדעראַן איידער שעקספּיר. איך
 האָב אָנגעוויזן דערויף ביי דעם אויפפירן שעקספּירס, ווינטער-
 מעשהלע אין באָגוסלאַווסקי-טעאַטער. מען האָט זי געשפּילט
 נישט שעקספּיריש, נאָר קאַלדעראַניש. דאָס הייסט: רוימיש
 קאַטויליש. דאָס הייסט אויך: פּויליש.

צי האָט ה' מילאַשעווסקי נישט אַמאָל אַ טעות בנוגע
 זאָרילאַן? צי שפּיגלען זיך נישט קאַטוילישע אידעען בעסער,
 טיפּער, ריינער און - דער עיקר - דראַמאַטישער ביי קאַלדער-
 ראָנען? האָבן נישט פּוילנס ביידע גרעסטע דראַמאַטיקער, סלאָ-
 וואַצקי און וויטפּיאַנסקי, געלערנט ביי אים? און האָבן זיי נישט
 ווי צום דאָנק פאַרפּוילישע צוויי פּיעסעס זיינע? איז נישט גליי-
 כער געווען צו איבערזעצן אַ דריט מאָל קאַלדעראַנען, איידער
 דאָס ערשטע מאָל זאָרילאַן? איז זאָרילאַ אַמאָל נישט, דאָס
 אייניקל, וואָס פאַרט אַרום איבער דער וועלט בעטן נדבות
 מיטן יחוס-בריוו פונם גרויסן זיידן? ...

„טעאָט נאַרדאָוילי“ נאָוועמבער 1924

לענענדע

„זיכור“ פון הערי סעקלער, רעזשי: מארק ארנשטיין, ביזויק: י. שלאסבערג.

א חזקה אַזעלכע האָט שוין געהאַט לעצטן סעזאָן דאָס קאַמינסקי־טעאַטער: אַמעריקאַנער אימפּאָרט האָט צו אים גע־הערט. מען האָט געוואָסט: ווער עס וויל זען אמת אַמעריקאַ־נישע פּאַבריקאַציע, דאַרף זי דאָרט זוכן. מער נישט: קיין סך בעלנים אויף דער דאָזיקער סחורה זענען נישט געווען. חוץ רעצענזענטן — פאַרשטייט זיך. אויף זיי איז קיין חידוש נישט. אַ פּרנסה אַזעלכע — נישט פאַר קיין יידן געדאַכט.

זיך איך מיר אַמאָל אַזוי אין טעאַטער און לאָז מיך פּייר־ניקן פון אַ „חופּה־קלייד“. פּלוצלינג — עס האַלט ביים סוף — דערפיל איך, אַז עמיץ שטעקט מיר עפעס אין האַנט אַריין. איך טו אַ קוק: אַ בלעטל. עטלעכע זייטלעך מיט שטימען פון דער אַמעריקאַנער פּרעסע וועגן אַ פּיעסע „זיכור“. און אַ מעל־דונג, אַז בקרוב וועט זי אויפגעפירט ווערן אין קאַמינסקיס טעאַטער.

מיר איז דער איינפאַל געפעלן געוואָרן. טעאַטער דאַרף רעקלאַמע. דעם עולם מוז מען מונטערן. ביז איצט איז דער איינציקער אויפטו אויפן געביט פון רעקלאַמע געווען: די אַנאַנסן אין די צייטונגען זענען געוואָרן קלענער פון טאָג צו טאָג. דאָס האָט מען אַ פנים געהאַלטן פאַר דער בעסטער סגולה צו זבאָרן. מען האָט — ווייזט אויס — מורא געהאַט פאַר אַ ביז אויג.

עס איז אַוועק אַ צייט — און שאַ שטייל. ווידער אַ גוטער סימן. מען הייבט אָן ביי אונדז פּיעסן גרייטן. מען באַקט נישט פּרעמיערעס אין אַ וואַך צייט. דאָן — גרויסע אַנאַנסן אין צייטונגען. אַ ביסל שרייעריש. אַ ביסל אַמעריקאַניש. מיט אַסך אויסרוף־צייכנס, מיט ציטאַטן פון אַמעריקאַנער שרייבער. (נישט חלילה פון טעאַטער־קריטיקער). אויך דאָס געפעלט מיר. איך האָב ליב מענטשן, וואָס פאַרשטיין זייער מלאכה. נישט נאָר

אָקטיאָרן, אויך אונטערנעמער און געשעפטספירער.
 איין זאך איז מיר נישט געווען קשה, לפי־דעתי זענען
 די אָקטיאָרן פון קאָמינסקיס טעאָטער אָפּערעטישע. דאָס הייסט:
 דאָס וואָס רופט זיך אין ייִדישן טעאָטער „אָפּערעטישע“. לויט
 די מעלדונגען פון די רעקלאַמעס איז „יזכור“ אַ דראַמאַ־
 טישע לעגענדע. וואָס וועט דערפון אַרויסקומען?
 דער עיקר: איך בין געווען געשפּאַנט. און נישט נאָר
 איך, אַסך אַנדערע אויך. שפּאַנונג אין טעאָטער דאָס איז –
 אַ האַלבער נצחון.

דער צווייטער האַלבער איז געקומען דערפון, וואָס מען
 האָט זיך געריכט אויף ערגערס. אין יעדן פרט. מען האָט
 מורא געהאַט ווידעראַמאָל פאַר אַן אַמעריקאַנער מאַכערייקע.
 פאַר אַ מעשה, וואָס נישט געשטויגן און נישט געפּלויגן. פאַר
 האַרצרייסנדיקע יללות. פאַר אַ שרייענדיקן משוגענעם. (וועלכע
 אַמעריקאַנער פּיעסע האָט דאָס נישט אַ משוגענעם?). פאַר אַ
 צעקאַליעטשעט לשון. פאַר טריוויאַל שפּילן. פאַר ווילגאַרע דע־
 קאָראַציעס. פאַר דעם גרויסן קרעדענץ אויף דער בינע.

עס איז געקומען אַנדערש. דער סיפור־מעשה אינטערע־
 סאַנט. ער איז איינגעבעט אין אַ לעגענדע. אין פּראָלאָג קלייבן
 זיך אויף יידן פאַר אַן אוהל פון אַ קדוש צו זיין יאָרצייט.
 ווען דער זקן נעמט פון פּונקס לייענען די מעשה נורא וועגן
 דעם בחור, וואָס האָט זיך געלאָזט גיכער לעבעדיקערהייט באַ־
 גראָבן, איידער צו זינדיקן מיט אַ גויע – פּאַלט דער פּיראַנג
 און די גאַנצע געשיכטע שפּילט זיך אָפּ פאַר אונדזערע אויגן.
 און ווען זי ענדיקט זיך, זען מיר אין עפּילאָג ווידער דעם
 אוהל, הערן יזכור און קדיש. פּראָלאָג און עפּילאָג. ראַמען אַרום
 די פּיעסע. שליסן זי איין, ווי טאָוולען אַ בוך. אַ ביסל קינע־
 מאַטאַגראַפּיש, אָבער טעאַטראַליש.

צו דער דראַמאַטישער זייט פון דער פּיעסע קאָן מען
 האָבן אַפּעקל טענות: למאי מוז דער טרייב־כּוח פון דער דראַ־
 מע פאַר קידוש השם זיין דווקא אונטערן נאָפּל? למאי זענען
 די פיר אַקטן צווישן פּראָלאָג און עפּילאָג אַזוי אָפּגעהיט אין

הלכות רעאליזם נישט צו זינדיקן מיט איין פאנטאסטישן שטריק?
למאי האָבן די ליבע-סצענעס אזוי ווייניק ליידנשאַפט, אזוי
ווינציק דראַמאַטישן כוח.

מוז מען אָבער פון דער אַנדערער זייט גלייך זאָגן: פאַר-
ראַן אין דער פּיעסע אין פּערטן אַקט אַ פּיין בילד פון פאַר-
צייטיקן יידישן שטייגער. יידן קלויבן פּידיון שבויים, אַמפּערן
זיך, דינגען זיך, גיבן ס'לעצטע. און אַן אַלטע בלינדע יידע-
נע, וואָס האָט נישט וואָס צו געבן, וויל פאַרקויפן איר חלק
עולם הבא. פאַראַן אַ געשטאַלט, אַ טייערע, אַ האַרציקע, קינסט-
לעריש און אויסגעצאַצקעטע און אַ יידישע ביז גאָר: די סג'י-
נהורטע. פאַראַן אַ שפּראַך אַ ציכטיקע, אַ ריינע, אַ שיינע און אַ
צוגעפאַסטע צו דער לעגענדע

און צו דער רעזשי קאָן מען טענהן, אז זי האָט צו
בולט „געמאַכט שטימונג“: די לאַנגע פּינצטערניש, דאָס פאַמע-
לעכדיקע גיין צום אוהל, דאָס זיפן די ווערטער אין פּראָלאָג.
אז די אַנטאַמפּד-סצענעס אין ערשטן אַקט ביים קבלת-פנים פון
פירשט האָבן אונטערגעהינקט. אז דער רעאליזם, וואָס שטעקט
ממילא אין די פיר אַקטן, איז אַן אַנדערש מאָל געווען צו שטאַרק
איבערגעזאָלצן (דער נערוועיש צאַפּלדיקער און קוויטשנדי-
קערנפש, דער שמש). אז דער לאַנגער פעסטער חזנישער יזכור
אין עפּילאָג האָט נישט געלאָזט אויסקלינגען די לעגענדע, קור-
מען צו איר רוי.

און גלייך מוז מען אונטערשטרייכן: אַ פעסטער ווילן
האָט געהערשט איבער די אַקטיאָרן. אים האָבן זיי צו פאַר-
דאַנקען, וואָס דער גאַנצער טייערער אוצר פון די טריוויאַלע
„אַפּערעטישע“ שפּיל-טענער איז געווען ווי פאַרגעסן. וואָס
אַפילו די געפּערלעכסטע ערטער, די ליבע-סצענעס זענען
אַדורך מיט טאַקט און מיט מאָס.

דאָס האָט געפּאָדערט אַ סך אַרבעט ביי די אַרטיסטן. און
נאָך מער איבערגעבנקייט. פּידוע, איז דאָס צווייטע זעלטענער
ווי דאָס ערשטע. דאָס מאָל האָבן אַקטיאָרן און אַקטריסעס נישט
געקאַרגט מיט ביידע זאַכן. זיי האָבן אַלץ געטון, וואָס נאָר

אין זייערע פוהות. און מער פאָדערן קאָן מען נישט. קומט זיי טאָקע דערפאַר אַ יישר פּוח. יעדן באַזונדער און אַלע אייניגעס. איינער פון זיי קומט אָבער מער. זי האָט זיך דאָס מאָל דערהויבן איבערן דורכשניט. געוויס, אַ גרויסן חלק אין דעם האָט געהאַט די ראָל די דאַנקבאַרע. אָבער דעם גרעסערן די אויספירערין. זי איז אויף דער יידישער בינע נישט קיין פנים חדשות, מאַדאַם באַרסקאַ-פּישער. זי שפּילט שטענדיק יידענעס, געזונטע, יאָדערדיקע, מיט אַ מויל אויף שרויפן. דאָס מאָל האָט מען איר געגעבן די ראָל פון דער סגיינהורטע. האָט זי פאַר איר אַ שטייגן ציטערדיקן טאָן, צאַרטע געמאָסטענע באַווע-גונגען. און דער עיקר - נישט אויף איין וויילע פאַלט זי אַרויס פון דער ראָל. נישט נאָר ווען זי רעדט, אויך ווען זי שווייגט. (און שווייגן איז שווערער ווי רעדן). די גאַנצע צייט, וואָס זי איז אויף דער בינע, שיינט איר פנים מיט יענער אי-נעווייניקער ליכטיקייט, מיט וועלכער בלינדע זעען אַלץ, וואָס אַרום זיי און וואָס ווייט פון זיי. מיט יענער דורכגענומענקייט מיט דער ראָל, וואָס דערהייבט דעם נאָכשאַפנדיקן אַקטיאָר צו אַ מיטשאַפנדיקן קינסטלער.

קאָמינסקי טעאָטער דעצעמבער 1924

אויסגראַפֿונג

„סקאַלמיעזשאַנקי“ פון י. נ. קאָמינסקי, באַפּוזט מיט מוזיק פֿון בושני, באַארבעט דורכן אַנסאַמבל אונטער דער פֿירונג פֿון י. סטראַזאַצקי, סצענישע מאָלעריי; א. פּראָנאַשאַק.

נישט דאָס איז אויסן געווען די „טעאַטראַלאַגישע“ די-רעקציע: אויסצוגראַפֿן אַן אַלטע פּיעסע, וואָס האָט שטיל גע-רעמלט אין אַרלייוו פון טעאַטער-געשיכטע און געחלומט וועגן אַמאָליקע גוטע צייטן. וועגן יענע צייטן, ווען עולם האָט פאַר-דיב גענומען מיט אַ טענציל, אַ זמר, און איז נישט געגאַנגען אין טעאַטער זוכן ריכטונגען, סטילן, פּראָבלעמען (ווי זאָגט אונדזער האַרציקע פּראָווינץ, וואָס לייענט צייטונגען? פּראָבלעסן...)

און אויך נישט דעם מוסר השכל האָט געמיינט די „פּאַלקס-
 דערציערישע“ דירקציע. דעם פּאַטריאַטישן. הגם די גאַנצע גאַ-
 דעריע און אַ שפּאַר שטיק פּאַרטער פּאַטשט בראַוואָ, ווען דער
 פּוילקאָוויק פון סטאַניסלאָו אויגוסטס חיל קנעלט מיט דעם
 יינגן שליאַכצין, אַז ליבן מוז מען נישט דווקא אויף פּראַנצוי-
 זיש. מען קאָן אויך די אייגענע מלאכה באַווייזן אויף פּויליש
 גאַר נישקשה... (היינט וואָלט מען געמאַכט אַן אַנקעטע אין
 צייטונג: פּויליש צי פּראַנצויזיש?)

און אפילו נישט די סאַציאַלע אידיילע צווישן שלאַכצין,
 עקאָנאָם און פּויער (ריכטיקער: פּויערטע) האָט דערוואַרעמט די
 „דעמאָקראַטישע“ דירעקציע. וואָרן ערשטנס איז די מחיצה
 צווישן האָר און פּויערטע קיינמאַל נישט געווען גרויס — אויף
 דער בינע. און צווייטנס ווערט אויך אין קאַמינסקיס פּיעסע
 דער שלאַכצין חלילה-וחס נישט נכשל. זוכן זוכט ער צווישן
 די טעכטער פון דאָרף, אָבער נעמען נעמט ער זיין גלייכן.
 דאָס אַלץ איז נישט אויסן געווען דאָס באַגוסלאָווסקי-
 טעאַטער. עס איז נישט קיין מוויי, נישט קיין פּאַרשפּרייטער
 פון אָפּגעשטאַנענער פּאַטריאַטישער מליצה און נישט קיין „אַפּאָס-
 טאַל“ פון סאַציאַלן יושר. עס איז אַ רירעוודיקע בינע מיט שטאַר-
 קע אַמביציעס. מיט שטאַרקע קינסטלערישע אַמביציעס.
 קינסטלערישע אַמביציעס האָבן אויך אַנדערע פּוילישע בינעס:
 „פּאַלסקי“, „מאלי“ און „נאַראַדאָווי“. אָבער „נאַראַדאָווי“ איז
 געבונדן מיט זיין טראַדיציע, מיט אַ רייכער ליטעראַרישער און
 אַקטיאָרישער מסורה. און שיפּמאַנס טעאַטערן זענען פּוילנס
 רעפּרעזענטאַטיווע בינעס. מיט אינטערנאַציאָנאַלע באַציונגען, מיט
 דער התחייבות צו ווייזן דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, וואָס
 דאָס היינטיקע אייראָפּע — פּראַנקרייך און ענגלאַנד, דייטשלאַנד
 און איטאַליע — שאַפט אויפן געביט פון טעאַטער.

באַגוסלאָווסקי-טעאַטער איז יונג. איז עס פטור פון טראַ-
 דיציע. עס האָט נישט קיין שום ההחייבותן. קאָן עס זיך פאַר-
 גינען צו זוכן נייע וועגן. און נישט אַזויפיל נייע, ווי אייגענע.
 זיין אַמביציע איז: צו שאַפן אַ נייעם פּוילישן סטיל. פאַר-

שטייט זיך, א סצענישן סטיל. פון אַט דעם שטאַנדפונקט מוז מען באַטראַכטן יעדן אויפטו זיינעם. ווען עס שעפט פון איי-ביקן שעקספיר-קוואַל און ווען עס גראַבט זיך אין פּוילישע טעאַטער-אַרכיוון. ווען עס גרייט רעליגיעזע מיסטעריעס און ווען עס איז זיך מכין צו פאַרווירקלעכן סצעניש באַדייטנדיקע פּוילישע, ביז איצט נישט געשפּילטע, דראַמעס. נישט דער פּוילישער סיוזשעט איז דער עיקר, נאָר די פּוילישע פּאַרם. און אין דעם פרט איז „סקאַלמיעזשאַנקי“ אַ פּרווה. אַ פּרווה, נישט קיין אויפטו. אַ זוכן, נישט קיין דערגרייכן. אַ ווילן אויסצושילן דעם טעאַטראַלישן קערן, וואָס אין פּוילישן פּאַלקס-כאַראַקטער. די תּאוּה צו שפּיל און טאַנץ, וואָס אין פּריילעכסטן טיפּ פון דער גאָרער פּוילישער באַפעלקערונג: דעם קראַקאַוויאַק. אַרוישיילן דעם טעאַטראַלישן עלעמענט און פאַרוועבן אים, פאַרקניפּן מיט די סאַמע מאַדערנע טעאַטראַלישע באַמיונגען. אויך אויפן געביט פון טעאַטעוּ-מאָלעריי. פּראַנאַשקאַס טאַלערישע קאַנצעפּציעס זענען היינטיקס מאָל נישט איבעריק געאַטן. אַביטל צו מטושטש אין קאָליר, צו פאַרנעפּלט אין ליניע. די קאָלירן רעדן נישט יענע קלאַרע שפּראַך, וואָס אין שעקספּירס „ווינטער-מעשהלע“, די ליניעס זענען נישט גענוג שאַרף און בולט. אפשר דערפאַר, וואָס דער מאָלער האָט דאָס מאָל געוואָלט זיין דווקא היסטאָריש. „היסטאָריש“ נישט אין איבערגעבן אַ תקופּה (דאָס וואָלט זיין היסטאָרישער רעאַליזם, מוזיי-קונסט), נאָר אין אויסטייטש. און יענע צייט האָט געהאַט אַזוי ווייניק בולטקייט, אַזוי ווייניק אייגנקייט.

איינ זאָך פאַראַן, וואָס איז שוין דערגרייכונג, נישט בלויז פּרווה. דאָס איז: די באַציונג פון גאַנצן אַנסאַמבל צו דער סצע-נישער אַרבעט. צו וואָס מען זאָל זיך נישט נעמען — צום וועלט-דראַמאַטיקער שעקספּיר צי צו יאָן געפּאָמוזן קאַמינסקי, דעם צושניידער פון אַ גוזמא פּיעסעס — די זעלבע איבערגע-בנקייט. כמעט פּאַנאַטיזם. אַרבעט, מי, שווייס — אָן אַ שיעור. אַזוי און נישט אַנדערש שאַפט מען טעאַטער. פאַר אונדזערע — אַן אַפּלערן.

באַגוטלאַחסיקי-טעאַטער דעצעמבער 1924

מיסטי־פיקאציע

דער דיבוק פון ש. אַנ־סקי. רעזשי 1 3 4 אָקט: א. מאָרעווסקי.

עס איז נישט ריכטיק, אַז מען קאָן דעם „דיבוק“ שפּילן אַזוי אָדער אַזוי, מיסטיש אָדער רעאַליסטיש. איין ריכטונג פאַראַן. דוד הערמאַן האָט זי געוווּן. אין דער דאָזיקער ריכטונג — אומגעציילטע מעגלעכקייטן. אָבער אַלע אין איר, קיינע אויסער איר.

רעאַליסטיש שפּילן דעם „דיבוק“ הייסט: צערייסן די לעגענדע, פאַרגרעבן דעם סיוושעט, מאַכן אַ ספּעקטאַקל פון אַ בעל־מופת מיט אַ דיבוק. דאָס האָט משמעות געטון מאָריס שוואַרץ אין ניו־יאָרק, און געהאַט אַ דורכפאַל.

וועלן מאַכן אַ פּשרה צווישן לעבנס־שטייגער און מיסטישער סטיליזאַציע הייסט: מישן בוימל מיט וואַסער, ליכט מיט פינצטערניש, יום־טוב מיט חול. דאָס וויל מאָרעווסקי דער רעזשיסער. און ווערט געשטרויכלט

פאַר יעדן אָקט לאַנגע שטימונג־פּויזעס ביי אַראָפּגעלאָזטן פיר האַנג. אָבער די ניגונים געוונגען הויך, אויפן קול. און די מוזיק קראַכנדיק מיט טאַצן און טרומייטער. (צוויי פּידלעך וואָלטן זיין די והותר).

צוויי ברוינע „מירמלשטיינערנע“ זייַלן אויפן ערשטן פּלאַץ אין דער מיט. צעדריטלעך, צעשטיקלעך דאָס בילד אויף דער קליינער בינע. צעטרייבן די „מיסטישע שטימונג“, וואָס דער מחבר בעט. אָבער ביים אַרויסטרייבן דעם דיבוק עקספּערמענטירט עקשנותדיק הינטער דער קוליסע אַרעפּלעקטאָר און וואַרפט אויף דער בינע ווייס, גרין, רויט ליכט און דאָן ווידער רויט, גרין, ווייס.

שמאַל און שלאַנק פון געשטאַלט איז לאה (סעגאלאָוויטש). זי פאַרגייט זיך אין שטילע זיסינקע טענער, און אַפּילו ווען

דער דיבוק איז אריין אין איר, מיידט זי אויס דעם באוויסטן קוויטש. א געזונטער בחור, מיט פעסטע זייטן, מיט א רונדיק פעט פנים איז חנן (פאסטאָר). ער טרומייטערט אַרויס זיין פראַ-זע פאַטעטיש-דעקלאַמאַטאָריש, אונטערפייפנדיק מיטן אָטעם. אין פון די בטלנים קוועטשט איינער די ווערטער פאַמעלעך און רחבותדיק (פרידמאַן), דער צווייטער זייט זיי דורך די ציין שפילנדיק (ווינט-ויב) און דער דריטער הויכט זיי עקסטאַטיש (גאַזשיק).

פרום און צניעותדיק בעט די יידענע רחמים פאַרן ארון קודש אין ערשטן אַקט, שטיל און האַרציק פאַרוויגט די אַלטע באַבעש לאהן און זיך אין פערטן אַקט (אין ביידע ראָלן בירנ-בוים-זשעלאָאָ). אָבער דאָס אַרויסשטופן די סצענע צווישן חנן און לאה אין שול אויפן ערשטן פלאַן, כמעט פאַר דער ראַמ-פע, איז שרייענדיק. דער קאַפּ פון טויטן חנן אין לעצטן אַקט, וואָס ברעכט אַדורך די הינטערזאָנט פון ארון קודש – ביליק.

די טענות פון מרא דאתרא, די רמזים פון משולח צע-זינגען זיך ערטערווייז פלוצלינג אין אַ גמרא-ניגון. אַ רוער, צופעליקער, נישט סטיליזירטער. און פלוצלינג ווערט ער אָפּ-געהאַקט און גייט איבער אין פשוטן רעדן.

רעדן רעדט מען פאַרשידן. דער צדיק און די פלה אין ליטווישן דיאַלעקט, אַנדערע אין פוילישן, נאָך אַנדערע אין ביידע.

דער משולח (ראַטמאַן) איז נישט קיין פשוטער זעקלייד און נישט קיין מיסטישער „פרעמדער“. גלאַט אַ מחוצף אַ ביסל, וואָס מישט זיך אומגעבעטענערהייט אין פרעמדע עסקים. ער שטערט נישט, אָבער ער בלייבט נישט אין זכרון. איז דער פירעהאַנג געפאַלן, האָט מען אָן אים פאַרגעסן.

אזוי איז געשטרויכלט געוואָרן מאַרעווסקי דער רעזשי-סער. אָבער נישט מאַרעווסקי דער אַקטיאָר. זיין מיראַפּאַלער צדיק איז היינט נישט ווייניקער אינטערעסאַנט ווי מיט יאָרן צוריק. אַ ביסל פילט זיך די השפעה פון פילם. דאָס וואָרט

איזו ביי אים שוואכער, ווייניקער עקספרעסיוו. אָבער די באַ-
וועגונגען זענען פעסטער, פולער, פלאַסטישער. אויך רויקער,
געזעצטער. און - דער עיקר - רייכער, פאַרביקער, רעדנדיקער.
ער פאַרוואַרפט דעם קאָפּ, ער שטרעקט אויס די פינגער (קיינ-
מאָל שטרעקט ער נישט אויס די האַנט, נאָר די צעוואָרפענע,
ציטערנדיקע פינגער), ער פאַלט צוזאַמען און גלייכט זיך דאָן
ווידער אויס. דאָס איז נישט עפעס אַ צדיק, נאָר דער צדיק.
אַ געשטאַלט פון מאָנומענטאַלער פלאַסטישקייט.

טעאָטער, צענטראַל יאנואַר 1925

רעקאָנסטרוקציע

פּאָטרכל צווישן וועלף פֿון א. געאָן, אינסצענ: ל. ס' שילער, דעק: א. און ז. פּראָנאַשאָ.

עס איז אַ געפערלעך וואָרט: רעקאָנסטרוקציע. אויף דייט-
שע אוניווערזיטעטן איז עס אויפגעקומען. דייטשע פּראָפעסאָרן
האַבן עס אויסגעטראַכט. כטודענטן האָבן עס מיט שמחה אויפ-
געכאַפט. געשיכטע פון טעאָטער האָט באַטומען אַ נייעם תּוֹכֵן.
שוין נישט זאַמלונג פון אַנעקדאָטן וועגן אַקטיאָרן און אַקטרי-
סעס. נאָר אַלץ, וואָס געווען אין טעאָטער. און אַזוי, ווי גע-
ווען אין טעאָטער. דראַמע און אַקטיאָר, סצענע און פּובליקום,
דעקאָראַציע און רעקוויזיט, וואָרט און זשעסט, סביבה און
גייסט. צענומען אויף שטיקער און פון דאָס גיי אויפגעשטעלט.
רעקאָנסטרוקציע. פאַר דעם סעמינאַר אָן אוצר, פאַר דעם אוני-
ווערזיטעט אַ כבוד, פאַר דער וויסנשאַפט אַ טריומף. איז אָבער
בינע נישט סעמינאַר, טעאָטער נישט אוניווערזיטעט, קונסט
נישט וויסנשאַפט.

טרעפט זיך אין צייטן פון דראַמאַטישער טרוקעניש, מוז
טעאָטער אָנקומען צו לייטן. נאָך ערגער: צו משפּחה. כאַפּן אַ
גמילת־חסד ביי דער גוטער שוועסטער מוזיק, ביי דער שטאַל-
צער מומע מאַלעריי, און אַמאָל - באַין ברירה - ביי דער

אלטער באַפע וויסנשאַפט. טעצטער, אָבער נישט דראַמע. דאָרף די דראַמע אָנקומען צו פרעמדע — איז ווי צו איר. גוט נאָך, ווען זי נעמט אַ שמעק טאָפּאָק: אַ שטריך, אַן אידעע, אַן איינז פאל, אַ סיפור המעשה. שלעכט, ווען זי באַרגט אַלץ. פאָרם און תוכן, לייב און לעבן.

וויל אַ היינטיקער פראַנצויז דערציילן די געשיכטע פון אַ הייליקער. וויל רעדן פון היינטיקער בינע צו היינטיק פובליקום. אין טוט דאָס אייגענע, וואָס דער דייטשער פראַפּעסאָר אין סעמינאַר פון אוניווערזיטעט: ער רעקאָנסטרוירט. ער נעמט אַ שפּיל פון שפעטן מיטלאַלטער. צענעמט עס אויף שטיקער: דאָ פשטות, דאָ נסים, דאָ וואַכעדיקייט, דאָ פייערלעכקייט און דאָ קאָמיזם. און לייגט ווידער צענויף: פשטות, נסים, קאָמיזם, וואַכעדיקייט, פייערלעכקייט. און פאָדערט פון אונדז: גלויביקייט. און פאָרעסט: אַנדערע גלויביקייט היינט, אַנדערע אַמאָל.

מען רעדט היינט אין אייראָפּע אַ סך וועגן רעליגיעזע איבערלעבונגען. מען שרייבט נאָך מער. און הערפאַר גלייבט זיך אין זיי אַזוי ווייניק. אין דער צייט פון ראַקאָקאָ האָט מען גערעדט אין דער שפראַך פון פאַסטוכער און געזונגען לויבליך דער צו דער נאַטור. און ווי אַזוי האָט מען געלעבט ? עס האָט היינט דער מענטש פון ערד פאַרבענקט זיך נאָך הימלען. דער דיכטער פילט עס און שווייגט. דער ליטעראַט ווייסט עס און רעדט.

דאָס טעאַטער פאָדערט זיין שפייז. עס קאָן אויפן דיכטער נישט וואַרטן. מוז עס פאַרליב נעמען מיטן ליטעראַט. און פרוּווט צו פאַרדעקן יענעם בלוז מיט אייגענע אוצרות. אייגענע און געבאָרגטע.

שאַפן די ברידער פראַנאַשאַק דעם סצענישן איינבונד. צוויי טיר-פליגלן פון אַ קירכלעכן מזבח, אין יעדן אַקט אַנז דערש פאַמאָלט. זיי דערציילן דעם סיפור המעשה פון יעדן אַקט. נישט דעקאָראַציע, נאָר אידוסטראַציע. געהאַטן אין טאָן פון פוילישער רעליגיעזער פאָלקס-מאָלעריי. די מוזיק צו-ניעגעפלאַכטן פון אלטע קירכלעכע (גרעגאָריאַנישע) ניגונים.

באוועגונג און רעציטאציע געמאָסטן, פרימיטיוו, ליטורגיש.
 דער סך-הכל: אויפן וועג צו אַ פוילישן סצענישן סטיל.
 נישט אַ טריט פּאָרויס, נאָר אַן אָפרו. ווי אויף צו דערכלאָפן דעם
 אָטעם, צו זאמלען די כוחות. צו דעם שווערן קאמף: דאָס
 סצענישע פאַרווירקלעכן אַמאָדערנע פוילישע דראַמע (מיי-
 צינסקיס „קניאַז פאַטיאָמקין“).

באָטלאַזשקייט-טעאַטער יאָנואַר 1925

ר א ל ן

„דער דופוס“ פון אַלטער קאַציונע, רעזשי: מיואַנסזן, פּראָגן—
 א. מאָרעווסקי, בינע-מ. ליפּמאַן, דעקאָראַציע: מ. אַפּלבוים.

דער חיסרון פון אַלטער קאַציונעס דראַמע אין פיר אַקטן
 „דער דופוס“ איז נישט, וואָס זי גיט צו ווייניק, נאָר וואָס זי
 גיט צו פיל. נישט, וואָס איר קוואַל איז צו טרוקן, נאָר
 וואָס זי שטרעמט פון אַלע קוואַלן. פון אַלע ליטעראַרישע,
 דראַמאַטישע, טעאַטראַלישע קוואַלן. אַזוי שטאַרק איז ביים
 היינטיקן שרייבער דער באַגער איינצונעמען די בינע, אַז ער
 אַטאַקירט זי איינציטיק פון אַלע זייטן: פון פּראָגנט, פון רוקן,
 פון די פּלאַנקן. מיט אַלע וואָפּן: באַגעטן, ביקסן, קוילנוואַר-
 פּער, קאַנאָנען. אויף אַלע אופנים: אין אָפּענעם קאַמף, מיט
 ברוטאַלן שטויס, אויף באַהאַלטענע הינטער-וועגן.

האָט די לעגענדע פון שררהשן זון, וואָס פאַרבייט דעם
 פּריזישן הויף אויפן יידישן בית-מדרש, אַ דראַמאַטישן
 עלעמענט? איך בין מסופק. אַלטער קאַציונע געפינט אים. עס
 איז דער מאַגנאַטישער קאַרק. וואָס קאָן זיך נישט בייגן. עשום
 בלוט. וואָס גלוסט צום שווערד. פנים אַל פנים מיטן יידישן;
 לאַ בחרבּ פּי אם ברוח, דרייט ער עס איבער: לאַ ברוח, פּי
 אם בחרבּ. אַ נייע תורה. אַ האַרטע, אַ קעמפּערישע. דער אייני-
 פּאַל -- דורכויס אַ דראַמאַטישער. מער נישט עס פעלט

איין קלייניקייט: אים דורכצופירן. אויף רעכטס אָדער אויף
לינקס. אַנטקעגנשטעלן דעם יינגן גר דער סביבה. דער אַלטער
אָדער דער נייער. דער אַלטער אין נאָמען פון דער נייער.
אָדער דער נייער מיטן פוח פון דער אַלטער. עס הערן זיך
דרייסטע ווערטער. און די מעשים? ווען דער שליח פון היי-
ליקן קלויסטער קומט מיט אויפגעהויבענע אָרעמס און צעזינגט
זיך מיטן קול פון משולח אין „דיבוק“ (אַכטונג, רעזשי): „דאָ
איז דאָ אַן אָפּטרינקער“ – לאָזט דער יונגער דוכוס אַראָפּ
דעם קאָפּ, בייגט דעם מאַגנאַטישן קאַרק און גייט... אָן אַ
וואָרט פון ווידערשטאַנד. אָן אַ ריר מיט אַ פינגער.

פאַר דער לעגענדע איז גענוג, ווען זי פאַרציילט
דאָס געשעעניש. געווען אַ יונגער פּריץ, אַיוועק אין מרחקים,
זיך דאָרט צונויפגעניוכעט מיט יידן, צוריקגעקומען אַהיים, גע-
וואָרן אַ גר, געשטאַרבן על קידוש השם. אין דער דראַמע
ווילן מיר וויסן, ווי אזוי איז דאָס צוגעגאַנגען? וואָס האָט
גורם געווען דעם געוואָלדיקן איבערקער? וועלכער טרייב-פוח?
וועלכער מוז? לאָזט זיך הערן אין ערשטן אַקט: ליבע, ליבע
צו אַ יידישער טאַכטער. גוט. אַסטיישישער פוח. אַ דראַמאַטישער
מאָטיוו. ווי האַלט עס מיט אים אין „דוכוס“? וועגן ערשטן
באַגעגעניש דער צייט מען. אַ שאָד. דווקא דאָס ערשטע באַ-
געגעניש איז דאָס אינטערעסאַנטסטע. פאַרפאַלן. אַ צווייטס זעט
מען. ער קושט זי ליידנשאַפטלעך. וויל. און..? אין צווייטן
אַקט אַליץ פאַרגעסן. זי אין די אָרעמס פון אַלטן, ער פאַרנו-
מען מיט עולם הבא.

נאָך דאָ אַ מעגלעכקייט. נישט די זינדיקע ליבע צו אַן
אשה ר"ה, נאָר די הויכע עטישע ווערטן פון פאַלק ישראל
זענען גורם דעם יונגן שררהס שריט. גלייבן מיר אָבער אין
טעאַטער נאָר דאָס, וואָס מיר זעען. ווער איז דער פאַרשטייער
פון יענע הויכע עטישע ווערטן? מאָשעק דער פאַכטער. און
וועלכע זייטן ווייזט אונדז דער מחבר אין מאָשעקן? נאָר דעם
הונט, נישט דעם פרינגן.

מילא, נישטאָ קיין פוח פון דרויסן. איז אפשר דערוועקט

זיך ביים פריץ אינעווייניק אַ סטיכישער פּוּח, וואָס טרייבט אים צו יידישקייט. דו זוכסט אומזיסט. דער פאַרפירער איז (אַ לי-טעראַט!) - אַ געדרוקט ווערק, אַ טראַקטאַט פון אַן אַנדערן גר, שלומה מולכו. ער בלעטערט אים, און פּלוצלינג מיט אַן אויס-געשריי העורעקא (מיטן טראָפּ אויף דער ערשטער זילב נישט אויף דער צווייטער און העורעקא, נישט עוריקא, יונגער דופּוס!) כאַפט ער אַ טערקישן יאַטאַגאַן און... יידישט זיך אַליין. דעם יאַטאַגאַן, וואָס רינט אָפּ מיט בלוט, ווייזט דער גלח בפּני עם ועדה. אַ קנאַפּער סימבאָל פון יידישקייט.

פאַראַן נאָך אַ צווייטער איינפאַל. די קהלהשע זונגה. גע-ווען אַ יידישע טאַכטער, אַ ציכטיק קינד. טאַטע מאַמע האָבן אויסבאַהאַלטן פאַר אַ מאַנסבילישן קוק, געהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ. האָבן זיך אין איר צעשפּילט די געבליטן. חושים פון באַבעס און זיידעס, וואָס האָבן הונדערטער יאָרן שטיל גע-דרעמלט. נישט געדערעמלט, נאָר זיך געשטיקט. צעפּלאַמען זיך פּלוצ-לינג. וואָלטן וועלן אַ וועלט פון תּאוּוה איינשלינגען. פאַר די דער-שטיקע באַגערן פון צענדליקער דורות. פּרעכטיקער איינפאַל. דורכויס דראַמאַטיש. שטאָף פאַר אַ באַזונדערער דראַמע. פאַר אַ שטאַרקער דראַמע. אָן ספּק. דער צוזאַמענבונד מיטן גר צדיק? געקאָנט זיין: קאָנטראַסט-פיגור. דאָרט איינער, וואָס האָט געטרונקען פון אַלע קוואַלן פון זינד און גאַרט נאָך צניעות. דאָ איינע, וואָס האָט צענדליקער לעבנס געדורשט און זיך איצט צעברענט אין זינדיקער תּאוּוה. דאָס האָט געקאָנט זיין. געבליבן איז עס: אַן עפּיזאָד. אַן עפּיזאָד אין גרט לעבן. און אַן עפּיזאָד פאַר זיין גורל.

נישטאָ קיין דראַמאַטישע הויפּטגעשטאַלט, נישטאָ קיין דראַמאַטישע אידעע, נישטאָ קיין איינהייטלעכע דורכפירונג. דער ערשטער אַקט איז איינגעהילט אין שטימונג. נישט יענע וואָלועלע טעאַטראַטישע יידישקייט פון שבת-ליכט און קידוש. נאָר אמתע, פיינע שטימונג. וואָס אפילו די נאַיווע דעקאָ-ראַציע האָט זי נישט באַוויזן איבערצופירן. אָבער שוין דער צוויי-טער אַקט איז פון אַן אַנדערן מין. אונטערן פענצטער אַ קאַמף

מיט אַ בער. אויף דער בינע שיעור נישט אַ דועל צווישן פאָר
 טער און זון. אויף טערקישע יאַטאַנאַציען. וואָס מען כאַפּט
 אַראָפּ פון וואַנט. מיט אַ סך ווערטער וועגן חוב פון ריטער-
 לעכקייט. אָבער אָן סעקונדאַנטן און אָן דעם איבעריקן קלאַר-
 פּערגאַצייג. אָן אַקט אַ שטייגערדיקער, אָבער אָן שטייגער.
 דו זעסט נאָך דעם אַלטן מאַגנאַטס באַציונג צום פאַכטער, צום
 לץ. אָבער נישט צו אַ צווייטן מאַגנאַט, נישט צו אַ פּויער
 אין דריטן אַקט אַ פּלוצלינגדיקער איבערבייט. נייע טענער,
 שטאַרקע. אַ ווייניקעלער. אין צענטר די זונה. אַרום איר דרייט
 זיך אַלץ. דער שענקער, וואָס איז אין איר פאַרקאַכט נאָך פון
 יענער צייט, ווען זי איז געווען אַ טאַטעס אַ קינד. די שענ-
 קערקע, וואָס פּגרט פאַר קנאה, די בחורים, וואָס זינדקן מיט
 איר. רב און קהל, וואָס קומען זי מחרים זיין און לאַשטשען
 זיך צו איר, ווען מען דאַרף אַ טובה ביים פּריץ, און זי דאַרף
 דאָס זיין דער מליץ יושר. שאַרפע, סאַטירישע שטריכן. אַ בריי-
 טער פאַרנעם, שטאַרקע טענער. דער גאַנצער אַקט פּול באַווע-
 גונג. און דער איינציקער, וואָס האָט אַרומקייט, אַטמאָספּער.
 און צוליב ביידע טעמים סצעניש דער שטאַרקס טער.
 דער שוואַכסטער איז דער פּערטער. דערציילערישע אי-
 בערויכט. רעווי. סיי דער העראָלד מיטן שווערט אין אָנהויב,
 סיי די צוויי מאַגנאַטן, וואָס שטייען פון אָנהויב אַקט ביזן
 סוף אויף דער בריק און פאַרפירן מיט יעדן אַ געשפּרעך, זע-
 נען אָן איינראַמונג אַ דערציילערישע. דורכויס עפיש זענען די
 איבעריקע פיגורן, וואָס דעפּילירן פאַרביי פאַרן צוקוקער, אַ יע-
 דע מיט איר פּומון. נישט נאָר די אַלטע, אויך די נייע. וואָס
 באַווייזן זיך צום ערשטן מאָל ערשט אין לעצטן אַקט און דער-
 הייבן זיך אין ערגעץ נישט צו דער הויך פון סימבאָליק (נאָר
 דאָס וואָלט באַרעכטיקן אַ נייע פיגור אין לעצטן אַקט).
 פיר אַקטן, יעדער פון אַן אַנדער פאַס, יעדער הייבט
 אָן פון דאָס נייע. קאָן זיך די אַקציע נישט קייטלען, אַ סצענע
 נישט אויסהאַבן, אַ דיאַלאָג נישט אַנטוויקלען (דעריבער קומט
 אויס אַפט צו שטיקעווען מיט מאַנאָלאָגן). בלייבן טעמעס אָנגע-

וואָרפענע, נישט אויסגעפירטע, טייג נישט אויסגעקנאָטן, מאַ-
טעריאַל נישט געפאַרעמט. שטאַף פאַר שאַפונגען.

פאַר שאַפונגען: דראַמאַטישע און - אַקטיאָרישע. דאָס
איז דער ווערט פון דער פּיעסע: זי גיט „ראָלן“. אַנדערע
בעסערע, טיפערע, טוען דאָס נישט. זי גיט דעם אַקטיאָר די
מעגלעכקייט צו ווייזן, וואָס ער קאָן. נישט וואָס ער קען. נאָר
וואָס ער קאָן אויפטון, אויב ער איז פון מין אַקטיאָר. פון
יענעם געבענטשטן און פאַרשאַטענעם מין מענטש, פאַר ווע-
מען ס'איז נויטיק און גענוג אַפונק אַ פרעמדער, זיין אייגן
פּיער זאָל זיך העלש צעברענגען.

דאָס האָבן די אַקטיאָרן געפילט. מיט וויילע לייניעס
צייכנט סאַנדלער די געשטאַלט פון מאַשעק דעם אַרענדאַר. גוף
אַן רוקן-ביין, געבויגן ס'געשטעל. אומרו אין בליק. צאַפל אין
לייב, הונט, וואָס ציטערט פאַרן שטעקן. און זוכט אים אומע-
טום אימהדיק און באַגערנדיק. פאַרפייניקטע חיה. און אַלע
אבריים שטייל צעדאָונט: מענטש! אַ צווייטער פאַרקריפלטער
עקזעמפּלאַר פון דער חיה-מענטש - ראָטמאַנס לין. יעדער שפּרונג
מיט די צעבראַכענע פיס, יעדער ריס מיט די הענט אַ בייסנ-
דיקער אָנגעווייטיקטער אויסגעשריי: כ'בין אַ מענטש, כ'בין
אַ מענטש. שטיי שוועבט פאַרביי, כמעט נישט אָנרינדדיק די
ערד מיט די פיס, נאָזשיקס לייכטיקער צדוק, מיטן בליק אין
די ווייטן, מיטן פאַרגליווערטען וואָרט אויפן האַלב געעפנטן
מױל. ווילד רייסט זיך סעגאַלאָוויטשס נחמהלע פון די קייטן,
וואָס דורות האָבן געשמידט. ווי פון אַן אַנדערער וועלט, אַ
פרעמדער און פאַרט אַ נאָענטער קומען די ווערטער פון גאַר-
באַזשס צייכטיקער זקנה. און דעם אַלטן דוכוס גיט מאַרעווסקי
אַ גלענצנדע מאַסקע, כאַראַקטעריסטישע באַוועגונגען און זיין
רייכע סצענישע דערפאַרונג.

טעאָטער, צענטראַל - פעברואַר 1925

בינע

— צוועקגעפלייגן דאָס פייגעלע" פון טט. זשערזאָמסקי, רעזשי. י. אָסטערהאָז.

אַ זעלטענער גאָסט אויף דער בינע און אַ חשובער. על פּי רוב זיצט ער פאַרשפּאַרט אין חדר-הדרים, שרייבט ספרים און שיקט אַרויס פון צייט צו צייט אַ בוך איבער דער וועלט. ווערט אַ טומל, אַ גערודער, הייבט מען אָן צו דיסקוטירן, פּילפּו-לען זיך און פּשטלען. ביז עס שטילט זיך איין און מען נעמט וואָרטן — אויף אַ ניי בוך.

צו דער בינע האָט ער קיין מוזל נישט געהאַט. אפשר דערפאַר, ווייל ער איז צו ערנסט געווען. אפשר דערפאַר, ווייל ער האָט נישט געקאָנט פאַרבאַהאַלטן קיינמאַל, וואָס אים האָט געדריקט און געשטיקט. אפשר דערפאַר, וואָס ער האָט נישט געוואָלט לאָזן זיך אויף פּשרות. און אַזאָ טבע האָט שוין מאַ-דאָס סצענע, אַז זי גיט נישט נאָך.

היינטיק מאַל, ווייזט אויס, זענען ביידע צדדים צופרידן; זי — ווייל ער האָט איר געגעבן אַ קאָמעדיע, וואָס פון איר וועט עולם האָבן הנאה, ער — ווייל זי גיט אים די מעגלעכ-קייט צו זאָגן צו עטלעכע צענדליק טויזנטער מענטשן אַ פאַר ווערטער, וואָס זיי וואָלטן זיי אפשר נישט געלייענט מיט אַזאָ אויפּמערקזאַמקייט, ווי זיי הערן זיי.

דאָס וואָרט איז נישט ניי. עס איז זשערזאָמסקיס אַלטע טענה. נישט גענוג עפעס צו טון לטובת הכלל. מען מוז עס טון בשלמות, פון גאַנצן האַרצן. מען מוז מקריב זיין זיך אינ-גאַנצן. צוועקגעפן דאָס טייערסטע, דאָס אייגנטע. דאָס טאָג-טעגלעכע לעבן. איזוהו גיבור? גובר עצמו.

ניי איז דער טאָן, אין וועלכן ער זאָגט עס. דער לייכ-טער, כמעט שפּילעוודיקער טאָן. וואָס ערטערווייז — ווייזט דיר אויס — בלייבט ער אינגאַנצן אויף דער אויפּערפּלאַך. דאָס איז די קאָנצעסיע פאַר דער בינע, פאַרן אַקטיאָר. די קאָנצעסיע, וואָס ער מאַכט אין טאָן, כדי אַפּצוראַטעווען דעם עיקר, דאָס וואָרט.

און עס איז ווערט, עס זאל אָפּגעראַטעוועט ווערן. עס איז ווערט, מען זאל עס הערן. די געשיכטע פון דעם יונגן פּיזיק-דאָצענט מיט אַ שטאַרקן קאָפּ, אַ וואַרעם האַרץ, אַ שיינן פנים און אַ לויז מויל. אין לאַבאָראַטאָריע פון אוניווערזיטעט איז אים צו ענג, גרינדעט ער קורסן פאַר דאָרפישע לערער-דאָרטן פאַרליבט ער זיך אין אַ לערערין, זי אין אים. האָט זי אָבער אַ מאַן, וויל דער דאָצענט נישט צעשטערן זייער גליק, און כדי די יונגע געליבטע אויסצוהיילן פון איר ליבע, פאַרקאָלט ער אַ גאַנצע קאַשע, פאַרמיאוסט זיך אין אַלעמענס אויגן און דערפירט דערצו, אז די גאָרע וועלט האַלט אים פאַר אַ ליגנער, אַ בלאָג-פער, אַ שאַרלאַטאַן. ער איז צעמאָלן. אָבער דאָס „ווערק“, די קורסן, זענען געבליבן. און – דער עיקר – נישט פאַרשוועכט געוואָרן דורך אַ ליבע-געשיכטע.

מען קאָן האָבן אַ טענה צום מחבר; אין לעבן וועט זיך אזאָ געשיכטע נישט פאַרלויפן. אַזעלכע דאָצענטן, וואָס זאָלן מקריב זיין זייער פערזענלעך גליק און אפילו די וויסנשאַפט-לעכע קאַריערע, זענען שיטער געזיט און גייען נאָך שיטערער אויף. וועט אָבער ענטפערן דער מחבר; ווי איז דאָס געזאָגט געוואָרן, אז ער דאַרף אָפּלערנען פונם לעבן? זאל דאָס לעבן לערנען פון אים.

און טאַקע דאָס איז ער אויסן. ווייזן, ווי אזוי דאַרפן זיין מענטשן, וואָס ווילן אויפבויען אַ מלוכה, וואָס האָט פון זיך אָפּ געטרייסלט די פּאָליטישע קנעכטשאַפט. און ווייל ער זאָגט עס אָן גאַל, וועט מען אים אַודאי האַרען און-לאַמיר האָפּן-פּאָלגן אויך. דערווייל פּאָלגן אים אַקטיאָרן. אן נישט אַבי ווער. סאָל-סקי, כּמיעדינסקי, סליויצקי, קאָטאַרבינסקי, בעדנאַרטשיק, סטאַ-שקאַוסקי, נעמען פון ראנג און קלאַנג, האָבן פון קליינע עפיר-זאָדישע ראָלן געשאַפן צאַצקעס. רעזשיסירט האָט אָסטערוואַ. ער האָט אויך געשפילט די הויפט-ראָל. לייכט, גראַציעו, ווי נאָר ער איינער קאָן. יאַראַטשעס דאָרפישער לערער איז געווען שווער, האַמעטנע, קאַנטיק. אַ מייסטערווערק פון אַקטיאָרישער איינ-דינגלעכקייט.

טעאָטער נאַראַדאָרי 5 עברואַר 1925

ערפאלן

די רומענישע חתונה פון משה שאָר, מוזיק לויט מאַטיוון פון פּריץ סאַנדר-לער אַראַנזשירט דורך י. שלאַסבערג און ש. וויינבערג, רעזשי: בּוּעז יאַנג.

א מאָדנע פּאָלק - יידישע אַקטיאָרן. גייט זיי גוט, איז אין קאַסע פול, אין טעאַטער לעבעדיק, אויפן האַרצן דייכט - גלוסט זיך זיי נישט צו אַרבעטן. מאַכט זיך אַ צייט אַ שלעכטע, סאַגט אין קאַסע, איז דאָס טעאַטער פּוסט און דאָס געמיט שווער - קריגן זיי חשק צו אַרבעט. ביי די עומות-העולם איז פאַרקערט. דער אַקטיאָר איז האַפּערדיק, ווען ער איז זאַט און אַפּהענטיק, ווען ער האָט נישט וואָס צו עסן.

ווי פאַראַדאָקסאַל דאָס זאָל נישט קלינגען: יעדער גרוי-סער ערפּאָלג האָט אַפּגעהרגעט אויף אַ לאַנגע צייט דעם פּראָד-גרעס פון יידישן טעאַטער. אַ ריי דורכפאַלן האָבן געוועקט די לעבנס-כוחות, האָבן געצווונגען צו נייע אויפטוען, און דאָס טעאַטער האָט זיך געטון אַרוק פאַרויס.

היינט איז שלעכט. ביטער ווי דער טויט. נישט נאָר דער עקאָנאָמישער קריזיס פון לאַנד איז שולדיק, אמת, ער האָט זיך פּילן, שטאַרק פּילן. אָבער ער איז נישט די איינ-ציקע סיבה. פאַראַן אַ סך אנדערע. חטאים פון אַלטע צייטן זענען זיך נוקם. דאָס שלעכטע אַרגאַניזירן דאָס טעאַטער. דאָס פאַלשע צונויפשטעלן די טרופּעס. דאָס אַפּטע בייטן די אַק-טיאָרן. דוחק אין צוגעגרייטע פּיעסן. וואַקעלדיקע מאַטעריעלע יסודות. און דער עיקר - דער איבערגעריסענער קאָנטאַקט מיטן פּובליקום.

ער איז דער פּוּעל-יוצא פון יענע סיבות. אָבער יענע זעט מען נישט, וויל מען נישט זען. אים זעט מען. מער: מען שפּירט אים. ס'פּובליקום ווייכט ס'טעאַטער. וויל מען עס אַריינציען. און ווייטט נישט ווי אַזוי. פּרוּווט מען אַלע רפואות. מען גרייט פאַר יעדן איינעם אַ לעקעכל, אַ צאצאָקע, אַ שפּילעכל. דעם דאָס און יענעם יענץ און אַן אַנ-

דערן אן אנדערס. און פארגעסט, אז טעאטער איז נישט דער
אָדער אַ צווייטער אָדער אַ דריטער. טעאטער איז קיבוץ. מאַ-
סע, אַ פֿע.

„די רומענישע חתונה“ האָט פאַר יעדן עפעס. פאַר ווע-
מען קאָסטיומען מאָלערישע, פאַרביקע, (דערפאַר, בלויז דער-
פאַר, רופט זיך די חתונה אַ „רומענישע“). פאַר וועמען דעקאָ-
ראַציעס מיט אַ גאַניקל, אַ וועראַנדע, ביימער, גאַרטן-בענק, פאַר-
טעדן שטרויענע און עלעקטרישע לעמפלעך אָן אַ צאָל. פאַר
וועמען מוזיק-נומערן אָן אַ שיעור: קופּלעטן, דועטן, קוואַרטעטן,
סעקסטעטן און וויינט גאַט וואָס. פאַר וועמען וויער מעלאָ-
דיעס, פאַר וועמען רוסישע ראָמאַנצן, פאַר וועמען אַמעריקאַנער
מוזיק-האַל-לידלעך און פאַר וועמען יידישע פּאָלקסטימלעכע
ניגונים (דער סוד פון ערפּאָלג) אָדער גאַר אַקטועלע קופּלעטן.
און ווער עס איז נאָך אַזוי נאַיוו און זוכט אין אַן אָפּערעט-
קע אַ סיפור-המעשה, דער געפינט אַ געשיכטע וועגן אַ ייד אָן
אַלען, וועמען מען האָט - בעת ער איז געגאַנגען חתונה האָבן
מיטן... זעקסטן ווייב - אונטערגערוקט במקום אַן אומגליקלעך
עופּהלע אַ פעסטע דינסטמויד, וואָס האָט מיט אים שוין גע-
לערנט בלעק און... זיך געעלטערט מיט אים אין עושר און פּבור.
פאַר יעדן איז עפעס דאָ. איך פאַר מיר האָט זיך עפעס
געפונען. צו דער חתונה קומט צוויינטשעווען דעם יידישן
פּריץ אַ פּויער אַן אַלטער מיט זיינע אייניקלעך. זיי זינגען אַ
לידל אין נוסח פון אַ שול-ליד. די קינדער - פּשוט, האַרציק,
נאַיוו. און נישט ווייניקער פּשוט, נאַיוו דער זיידע. דאָן
כאַפּן די קינדער אַ טענצל. דער אַלטער אויך (ער איז אַלט
סך הכל אַכציק יאָר). אָפּגעזונגען זיין לידל, טוט ער אַ שטיי-
דער דעם שטרויענעם קאַפעלעש אין דער הויך און הייבט די
פּיס. נישט אַזוי פּלינק ווי די קינדער. אַנדערש און פאַרט
ענלעך. פאַראַן אין זיין טאַנצן, זיין זינגען, זיין האַלטונג -
מאָדנע האַרטע פּשטות, קינדישע פּרייד, פאַרצייטיקער פּרימי-
טיוו, אַלט יידיש טעאטער. מען זאָגט, אַז ער געדענקט נאָך
גאָלדפּאָדענען. ער הייסט: פּיינשטיין. אַמיינסקיס טעאטער פעברואַר 1925

כ א א ס

„קניאז פאטשטיקין“ פון ט. מיזינסקי, אינסצעניזאציע אין רעד-
זשי: ל. ס. שילער, בינדעקאמפאזיציע: א. און ז. פראנזשקא.

1

דו גייסט אַרויס פון טעאָטער און טראַכטט: כאַאַס.
דו לייגסט אַוועק דאָס ביכל פון האַנט און זאָגסט: כאַאַס.
אין דריטן אַקט פּרעגט דער „העלד“ פון דער דראַמע,
דייטנאַנט שמידט, זיין פרוי: „פאַר וואָס גלייבסט דו נישט אין
מיר?“ „ווייל אין דיר איז שטענדיקער כאַאַס“ – ענטפערט זי.
דיין טענה צום מחבר: דו גלייבסט אים נישט, ווייל אין
אים איז שטענדיקער כאַאַס.

2

דו זעסט: פאַנצער־שיף. מאַטראָזן. רעוואָלוציע. ערשטע
דוגערן. שווער געוויטער. מאַסן־בענקשאַפט. מאַסן־אויפברויז.
קוקסט פאַרגאַבט: די מאַסע – אַ העלד? דרייטער פאַר-
נעם. ביז איצט נישט איינגעגעבן. נישט איינער שוין געפרוּווט.
פרידריך שילער. גערהאַרט הויפטמאַן. סטאַניסלאָוו וויספּיאַנסקי.
דזשאָן גאַלסוואָרטי. ערנסט טאָלער.
דאָ: מעכטיקע וויזיע. שטאַרקער שליידער. ריטם פון מאַ-
סע. אינהאַלט קאָנדענסירטער. שטיקער אויסגעריסענע. באַלייכ-
טונג, ווי דורך רעפּלעקטאָרן. עקספרעסיאָניסטישע טעכניק לאַנג
פאַר עקספרעסיאָניזם.
וואַרטסט געשפּאַנט

פּלוצלינג: אין דער הויך, איבער דעם גיגאַנטישן לייב
פון אַ שיף־אַרמאַט, אויפן פּאָן פון רויט־גליענדיקן מאַשט, אין
דער נאַכטיקער פאַרלויבנקייט פון ווייטן ים אַ – די אַל אַג.
צווישן לייטנאַנט שמידט און ווילהעלם טאָן. לאַנג, פאַמעלעך,
שלעפּנדיק. שווער און האַמעטנע. שלענגלט זיך אין אַ אַנסופּ-
דיקן זיג־זאָג.

נישט צוויי מענטשן טענהן. צוויי געדאנקען האָבן זיך באַגעגנט אין חלל. און צערעדן זיך זה לזה, פירן דעם אַלעס וויכוח. וואָס דויערט פון אייביקייט צו אייביקייט. דעם וויכוח צווישן וואָרט און טאַט, צווישן געדאַנק און מאַכט. און צוויי שוין ביז צום סוף: אַן אויסגעריסן צאָפּלדיק שטיק מאַסע-פּלייש, אָפּגעביטן אויף אַ פּאַרפּלאַנטערטן געדאַנק-קען-קנויל.

3

דו פרוּוסט דיך פאַנאַנדערקלויבן. זוכסט אַ וועג, אַן אָג-ווייז, אַ קאָמפּאַס. און לייענסט דעם מחברס פירוש. ער רופט אים — מאָדע — עפּילאָג. ווי ער וואָלט פילן, אַז אָן דעם דאָ-זיין פירוש איז דאָס ווערק נישט פאַרגאַנצט. שלעכט דעם ווערק, וואָס נויטיקט זיך אין אַ פירוש. און וויי צו דעם פירוש, וואָס דאַרף פאַרגאַנצן אַ ווערק.

דערציילט ער דיר, דער פירוש, אַז געבוירן געוואָרן איז די דראַמע פון שנאה. פון שנאה צו ביידע צדדים. צו דעם פּיליסטער, דעם „מאַנסטרוואַלן צוגויפקלעפעניש“. און צו דעם „אַזוי גערופענעם פּאַלק, די מאַטראָזן, וואָס ווערן געשפּייזט מיט פאַרפּוילט שטינקנדיק פלייש פון כמור-עליגיע און כמור-פליכט, וואָס ברעכֶן אויס מיטן כוח פון אַ שטורם-ווינט, כדי פּלוצלינג אין אייביקער אימה פאַרן אומפאַרשטענדלעכן אַרום זיך און אין זיך — אומקערן זיך מיט חרפה צו נאָך אַ גרעסערער פאַר-קנעכטונג.“

ווען איז דראַמע געבוירן פון בלויזער שנאה? פון שנאה צו אַלץ און אַלעמען, חוץ צו דעם קאַלטן אַבסאָלוט, צו דעם אַבסטראַקטן „לוציפּער“? איז נישט דראַמע ליבע צום מענטש? און איז נישט שנאה צום יחיד — ליבע צום מין?

אַבער נישט וועגן דעם גייט עס דיר. דו זוכסט אַן אויסטייטשט. און געפינסט: „די אַקציע אויף דעם דאָזיקן פּאַנ-צער-שיף פון געדאַנק איז נישט די אָנגעדאַנקיקע מרידה אויף דעם אמחן שיף „קניאַז פּאַטיאַמקין“.

דיר ווערט קלאָר: דער מחבר האָט נישט געפרוווט פאַר-
טיפן אָדער דערהייבן פּאָעטיש די טראַגישע ווירקלעכקייט פון
1905 יאָר. ער האָט נאָר געזוכט אַ משל פאַר זיינעם אָ גע-
דאַנק. נישט אַפילו אַ „שטאַף“ אין דיכטערישן זין. מער נישט
אַ גלייכעניש. ווי יענע געשיכטע מיט דער בת-מלכה, וואָס מיי-
נען מיינט מען נאָר די כנסת ישראל.

4

אַ שווערער חטא, ווען ביים דראַמאַטיקער איז נישט די
געשטאַלט דאָס ערשטע, נאָר דער געדאַנק. נאָך שווערער, ווען
דער געדאַנק באַהעפט זיך נישט מיט דער געשטאַלט. בלאַנ-
דזשעט ער אַרום אין די ווייטע וועלטן, זוכט אַ תיקון און
קאָן אים נישט געפינען. ביז ער ווערט פאַרגליווערט אין אַ
וואָרט, פאַרשטייבט אין אַ באַגריף.
און גליווערט אַלץ אַרום זיך. טויט אָפּ דאָס שענסטע
בילד, די מעכטיקסטע פּאָעטישע וויזע. און עס בלייבט - כאַאַס.

5

די אויפפירונג?
שיינקייטן אָן אַ שיעור, איינפאַלן אָן אַ מאָס. גיגאַנטישע
דעקאָראַציעס, ריטמישע מאַסע-סצענעס, מוויקאַליש באַנעמען
און דורכדרינגען יעדע סצענע, יעדן אַקט. דרייטסטער טעאַ-
טראַלישער פאַרמעסט אין היינטיקן סעזאָן. ערנסטע, וויכטיקע
אויפטוען. קוים אַפּצושאַצן. און נאָר איינס האָט זיך נישט
איינגעגעבן: פאַרבייטן דעם כאַאַס אויף קאָסמאָס.
באַגוטלאַחסיקייטעאַטער מערץ 1925

רעפּלעקסן

„מעשקע חזיר“ פון י. ד. בערקאוויטש.

איינס האָט אונדזער טעאַטער געדאַרפט שוין אַפּלערנען:
אַ יחוס גילט נישט אויף די ברעטער. און זכּות-אבות נאָך

ווייניקער. אָפּאַטאַשוס „הייס בלוט“ איז אין וואַרשע דורכגע-
פּאַלן, בעת דער מחבר איז געווען צו גאַסט אין פּוילן, די
בלעטער האָבן מיט אים געקלונגען, זיין ראַמאַן „אין פּוילישע
וועלדער“ איז זיך צעגאַנגען אין העכער צען טויזנט עקזעמ-
פּלאַרן. „דער דיבוק“ האָט געהאַט אַ גראַנדיעזן ערפּאָלג, הגם
דער מחבר האָט זיך בשעתו נישט גערעכנט צו די ליטעראַרי-
שע גדולי הדור. איז טאַקע געווען איבעריק – און אַביסל
דאָטיק – יענע מעלדונג אין די צייטונגען, אַז דער מחבר פון
„מאַשקע חזיר“ איז שלום-עליכם – ס איידעם.

בפרט, אַז „מאַשקע חזיר“ האָט זיך אין דער דאָזיקער
רעקלאַמע נישט גענויטיקט. אַז עס קלעקט דער יחוס עצמו פון
דער פּיעסע. זי איז בעסער פאַר איר טיטל. דאָס איז אַ מעלה.
וואָרן געוויינטלעך איז פאַרקערט.

מאַשקע חזיר איז אַ משומד און זיצט אין דאָרף צווישן
פּויערן. פאַר וואָס ער האָט זיך געשמדט? שווער צו דערגיין.
געשעען איז דאָס מיט אַ יאָר 25 צוריק. געדענקט זיך נישט
אַזוי פּינקטלעך. פּויער ער אַליין דערציילט, איז ער קיין גרוי-
סער מתמיד אין זיין יוגנט נישט געווען. האָט מען אים אין
דער היים און אין חדר קיין שמיץ נישט געקאַרגט. אַ קנאַפּ
אומגליק. מאַשקע איז אין דעם פרט קיין בן יחיד נישט גע-
ווען. און וואָלט יעדער, וואָס כאַפט אין דער יוגנט שמיץ, זיך
אַפּשמדן, האָהאַ, וואָלטן מיר ווייט פאַרפּאַרן!

נאָך אַ צווייטע טענה האָט ער. ער קאָן נישט ליידן קיין
אהינו בני ישראל. ער האָט פּיינט „די יידעלעך מיט די קרומע
פּלייצעס“. דאָס לאָזט זיך הערן. הגם ווען אַלע, וואָס האָבן
נישט ליב יידן, וואָלטן זיך אָנהייבן שמדן – ווידער די איי-
גענע מעשה.

אַבער מאַשקען גלייבט מען עס. אַ ראיה, די גוים האָט ער
אויך נישט איבעריק ליב. ער האָט אפילו חתונה מיט אַ גויע
(חתונה האָבן איז אַ יידישע זאַך). אַבער קינדער האָבן וויל ער
נישט (קינדער האָבן איז מער ווי אַ יידישע זאַך). נישט אומ-
זיכט. דער בן, וואָס ער האָט אים – נישט ווילנדיק – איז שוין

איינמאָל אַ פּריי. אַ יונג מיט ביינער. אַ שייגעץ מיטן גאַנצן
קנאַק. וואָס האַלט זיך אין איין גרויסן מיט זיין גלויבן. וואָס
באַכעט זיך ביי יעדן צווייטן וואָרט מיט דער פּויערישער פּויסט
אין דער פּראַוואַסלאַוונער ברוסט. וואָס קאַכט זיך און זידט
פאַר זיין הייליקער פּראַוואַסלאַויע, ווי גאַר - יידיש בלוט קאָן
זיך קאַכן און זידן.

ווען ער רייסט זיך אַראָפּ „אונטער די פּליגלען פון דער
נייער צייט“ מיט הברה שקצים אין שכנישן שטעטל, מקיים צו
זיין די מצווה פון פּאַנרעם - רירט זיך אין פּאַטער דאָס פינ-
טעלע ייד. ער באַהאַלט ביי זיך אין קעלער אַ יידישן פּאַטער
מיט אַ טאַכטער. אָבער זיין בנאָק פאַרמסרט אים פאַר דער עדה
גוים. אַרט זיי, וואָס פאַר אַ מחותן איז ער צו דאָס זייעריקע.
באַגורטן זיי די לענדן, נעמען אין האַנט ווער אַ האַק ווער אַ
ברעך-אייזן און ווער אַ ווידלע, און לאָזן זיך אין הייליקן גרימ-
צאָרן פירן מלחמה מיטן משומד. זיי זענען אים גובר, נע-
מען אַוועק די יידן און - מאַשקעס דריי קי אַ צו. און אז דער
בן סורר ומורה לאָזט נאָך אַרויס דאָס פעסל קערצסין און
פּטרט דאָס ביסל דאָברי מול, קאָן דער פּאַטער עס נישט אַרי-
בערטראָגן. ער פאַרגעסט, אז ער האָט געהאַט געדעה אַוועקצור-
וואַרען סיי די גוישע באַרדעס סיי די יידישע קרומע פּלייצעס
און זיך גאַר באַזעצן אין פּאַלעסטינע. ער ווערט אין פעס, וואַרפט
אַראָפּ דעם יונגאַטש אין קעלער און צינדט אונטער די שטוב.
אויב מיר האָבן נישט קיין טעות - ווערן זיי ביידע פאַרברענט.
שמד, פּאַגראַם, ראַטן-מאַכט, פּאַלעסטינע - דאָס זענען
געפערלעכע זאַכן פאַר אַ פינע-שרייבער. ווי לייכט קאָן מען גע-
שטרויכלט ווערן און אַריינפאַלן אין יענעם פּה-הקלע פון שונד,
וואָס לוייערט אויף יעדן יידישן מחבר פון פּיעסעס. בערקאוויטש
שטייט-ביי דעם נסיון. ער באַנוצט זיך מיטן גאַנצן געפערלעכן
קלאַפּערגעצייג. אָבער אַזוי קונציק, אז ס'איז אַזש אַ הידוש.
ווי אַזוי איז דאָס מעגלעך? ער מיידט אויס צו בולטע
פאַרבן, צו שטאַרקע ווערטער. ער ווייזט זעלטן דאָס געשעעניש,
געוויינטלעך בליז דעם רעפּלעקס. דעם שייך, וואָס עס וואַרפט,

דעם שפליטער, וואָס סאַלט אָפּ. וועגן דעם שמד הערסטו נאָך
25 יאָר. ווי אַזוי עס לעבט זיך ביי די נייע באַדינגונגען, דער-
וויסט דו זיך, ווען דו זעסט, ווי אַזוי דער געוועזענער פּאָפּ
פּיאַטאַק ווערט פּאַרציטערט איבער אַ שטיק ברויט מיט אַ אוגער-
קע, וואָס מען שענקט אים. פון דעם פּאַגראָם זעסטו נאָר צוויי
אַנטלאָפּענע. און אפילו אַזאַ קיצלדיקע סצענע, ווי דאָס דערקע-
נען דעם פּאַרגוואַלטיקער, גייט אַדורך בשלום. ביי „איר“ ווערט
דער געשריי אין מויל פּאַרגליווערט, „ער“ שווייגט מיט אַן
אוועקגעדרייטן קאַפּ.

עס איז נישט דראַמאַטישער נוסח. עס איז נאָוועליסטישע
מאַניער. פּסיכאָלאָגישע קליין-אַרבעט. און דעריבער דאָס פּינקט-
לעכע מאַטיווירן יעדן שריט. דאָס אויסטאַקן אַ געשטאַלט (פּיאַ-
טאַק, אַוודאַטיאַ, האַוורילאַ, מאַיר בער, אַקים). דאָס אויסאַרבעטן
עפּיזאָדן-סצענעס און עפּיזאָדן-פּיגורן. דאָס אַרומשלייפּן דעם
דיאַלאָג, די געדאַנקען-פּויוזעס, די שטומע סצענעס בעתן דיאַלאָג.
דאָס אויסמיידן יעדן ליידנשאַפטלעכען אויפרייס ביז צום סאַמע סוף.
און דער סוף? איז ווי אַלץ אַנדערע פּסיכאָלאָגישע מאַטי-
ווירט. דעם משומדס ווייב אַוודאַטיאַ דערציילט וועגן דעם
יידישן טייוול, וואָס זיצט די גאַנצע 22 יאָר ביי מאַשקען אין
האַרצן. פונדעסטוועגן פינדט זיך נישט די לעצטע סצענע מיט
דעם אַלגעמיינעם נוסח און ווירקט ווי אַ טעאַטראַלישער סוף-
עפּעקט.

פאַר דער בינע איז „מאַשקע חזיר“ אַ פּיעסע, וואָס לאָזט
זיך שפּילן און לאָזט זיך זען. אָבער די אויספירער מוון זיך
זייער היטן, נישט איבערצושפּילן און צוליב אַ פּיליקן עפּעקט
נישט אַריינצופאַלן אין אַטאַן פון „אוקראַינער קרבנות“. פון
דער צווייטער זייט מוז מען טראַכטן, נישט צו ווערן לאַנגוויי-
ליק. אָט די דאָזיקע מיטעלע ליניע צו האַלטן – איז נישט
קיין לייכטע זאַך. זי האָט זיך דאָסמאָל אונדזערע אַרטיסטן
בעיקר איינגעגעבן. זיי אַלע אָן אויסנעם האָבן די גאַנצע דריי
אַקטן געשפּילט מיט מאַס און טאַקט. אויפצוהייבן זיך איבערן
דורכשניט – האָפּן זיי נישט פּאַוויזן. הגם נישט איין פּיגור איז

מאטעריאל פאר אן אקטיאריש מייסטערשטיק. נאָר האָבן וועגן דעם טענות, קאָן מען נישט. עס קומט אויס אונדזערע אַרטיסטן צו אַרבעטן אונטער אַזעלכע שווערע באַדינגונגען, וואָס אַזײַטיקער מענטש קאָן זיך קוים פאַרשטעלן. מוז מען אַמאָל זיין צופרידן, ווען דער ווילן איז גוט און דער אויסדריק אויפֿ־ריכטיק.

טעאָטער. צענטראַל־ מערץ 1925

קוליסן

געוואָלד! ווען שטאַרבט ער? פֿון תּ. גאַטעספּעלר, רעזשי: מ. ליפּמאַן.

נישט איינמאָל האָב איך געטראַכט: נישטאָ אין אונדזער רעפּערטואַר קיין פּיעסעס פֿון אַרטיסטן־לעבן. אונדזערע טעאָטער־שרייבער יאָגן זיך נאָך טעמעס. זיי זוכן הינטער די הרי־חושך. און ווען נישט, וואָס פֿאַר אַן עוצר עס ליגט זיי אונטער דער נאָז. מיט יאָרן צוריק האָט א. י. קאַמינסקי אָנגעשריבן אַ פּיע־סע: „ידישע אַקטיאָרן אויף דער רייזע“. איז זי ווי פאַרפּאַלן געוואָרן. נישט מען שפּילט זי, נישט מען באַנייט זי, נישט מען באַאַרבעט זי. און נישט מען שרייבט אַן אַנדערע אויף דער זעלבער טעמע. אַ פֿאַרט פֿון לעבן פֿון דייטשע וואַנדער־טרופּעס, שענטאַנס „דאָס רויבן די טאַבינערינס“ ווערט געשפּילט שוין צענדליקער יאָרן. דורך די גרעסטע אַרטיסטן און מיט אַ קאָלעקטאָרן ערפּאָלג ביים פּובליקום. און נישט קיין קלענערן האָט היינטיקן סעזאָן אין פֿאַריז אַ פּיעסע פֿון אַרטיסטן־לעבן פֿון דעם באַרימטן אַקטיאָר סאַשאַ גיטרי.

אונדזערע שרייבער מיידן אויס די דאָזיקע טעמעס. אפשר האָבן זיי מורא, אַז אַ פּיעסע פֿון אַרטיסטן־לעבן וועט נישט אויסנעמען ביים ברייטן עולם? אפשר האַלטן זיי, אַז אונ־דזער טעאָטער־גייער איז נאָך נישט אַזוי פאַרקאָכט אין טעאָטער, אים זאָל אינטערעסירן די „לינקע זייט“? און אפשר נאָר האָבן זיי אַליין מורא צו טשעפּען די הינטער־קוליסן? אפשר

וילן זיי נישט אויסזאגן פון הרר? און אפשר... אפשר האָבן זיי נישט וואָס צו זאָגן?

ווייל דאָס לעבן אין טעאָטער איז זיי פרעמד. ווייל זיי קענען נאָר די אויבערפלאַך. דעם אומגעלומפערטן גוף. לייזונט, פאַרב, שמינקע, ענאָטיזם, אינטריגעס, נישטפאַרגינעריי. און זעען נישט דאָס אינעווייניקע. דעם שווערן געראַנגל. די בלוטיקע מי. דאָס רייסן די קייטן פון אייגענעם זיין. דאָס גארן נאָך פרעמדע לעבנס. דעם צאָפל פון דער נשמה. די מענטשישע בריאה.

אויך גאָטעספעלד זעט זי נישט. זוכט זי נישט. נישט דער מענטש אין טעאָטער לאַקט אים. און נישט די טעאָטער-וועלט זוי אַ שפיגל פון וועלט-טעאָטער (ווי אַזוי די גרויסע וועלט פון „זיין“ שפיגלט זיך אין קליינעם וועלט פון „שיין“). פאַר אים איז די טעאָטראַלע סביבה – שטאָף. (נישט אַנדערש ווי פאַר אַלע אַנדערע פּיעסעס-שרייבער, וואָס זענען נישט קיין דיכטער). שטאָף – אַפילו נישט פאַר אַ קאָמעדיע. נאָר פאַר אַ שפּאַס. וואָס קלעקט, דאכט זיך, אויף איין אַקט.

ער מאַכט דערפון דריי. אויף אַן אופן אַ געראַטענעם ביז גאָר. דו זעסט, ווער עס נעמט אין יידישן טעאָטער פּיעסעס. ביי וועמען. ווער עס זאָגט מבינות. דו הערסט, ווי אַזוי יידיש טעאָטער באַציט זיך צו אַ דראַמע, צו אַ רעצענזיע, צו אַן אַנאָנס. דיר געפעלט, וואָס דער מחבר זאָגט. און דו כאַפּסט דיך נישט, ווי דין ט'איז דער איינפאַל

אַ דירעקטאָר פון אַ יידישן טעאָטער נעמט אַן אַ פּיעסע פון אַ שווער קראַנקן שרייבער. מיטן איינשטודירן וואַרט ער, ביז דער מחבר וועט – שטאַרבן. „וועלן זיך פון דער לוויה ציען לאַנגע רייען צו די טעאָטער-קאַסעס“. אָבער ווי אויף צו להכעיס וויל ער נישט שטאַרבן. דער מחבר. ביז ער איז זוכה בייצוויינען אַ רעפּעטיציע פון זיין דראַמע. און זעט, וואָס פון איר איז געוואָרן. דאָן שטאַרבט ער. ענדגילטיק. און וועט שוין קיין תּחית המתים נישט אויפשטיין.

זוין שרייבער און דירעקטאָר זענען נאָך פאַראַן אין דער

פיעסע: דעם שרייבערס וויבעלע. א שיינע, אָבער אַ צניעותדי-
קע, זיינער אַ חבר, אַ געטרייער, אָבער אַ ביסעלע (ממש אַ קאַ-
פּעטשקע) אַ נישט-פאַרגינער. די באַלעבאָסטע ד. ה. דירעקטאָר-
שע. אַן עלטערע שוין, שפּילט אָבער גאָר יונגע ראָלן. און —
ועל פּולם — דער גייסט, דאָס האַרץ, דער קאָפּ פּון טעאַטער:
דער אומשטאַרבלעכער געשעפטס-פירער. זיי אַלע זענען אָפּגע-
משלט ווי זיי לעבן און וועבן. כּמעט פּאָטאָגראַפּיש. אָן גאַל.
אָבער אויך אָן סענטימענט.

דאָס איז אַ מעלה און אַ חיסרון. אַ מעלה פאַרן ליטעראַט.
ער לֵאכט אָפּט און האַרציק אין די ערשטע צוויי אַקטן. אַ
חיסרון פאַרן פּשוטן צוקוקער. אים איז דאָס נישט אינטערעסאַנט.
פאַר אים איז אָבער דער דריטער אַקט מכּכּר על כּל עוונות.
אָדער קאָן עס זיין.

דאָס איז אָנבאַלאַנגט אינגאַנצן אין דער רעזשי. דער
דריטער אַקט איז מער נישט אַראָם. ער לאָזט דעם רעזשיסער
פּרייע הענט. דאַרף מען זיך זיי צעפירן. איז אָבער, מעשה
שטן, דאָס מאָל דער רעזשיסער דווקא איינגעהאַלטן. און וואַקל-
דיק. און אָן אַ פּירנדיקן געדאַנק. אַ שאָד.

ביי דער דאָזיקער פיעסע האָט מען געקאָנט, געדאַרפט,
געמוזט דרייטער זיין. ווייניקער ליטעראַריש און מער טעאַ-
טראַליש. לֵאקאַליזירן. אַריינפירן טיפּן, וויצן, רמזים פּון
וואַרשעווער ליטעראַטור און אַרטיסטן-לעבן. אַקטואַליזירן.
פאַרוועבן מיט געשעענישן און אָנצוהערענישן פּון אונדזער
טעאַטער-וועלט אין דער לעצטער צייט. חווקן אַ ביסל פּון זיך
אַליין (אַ טייערע זאַך!). באַשאַפּן אַ לייכטע, לופטיקע, טאַנצנ-
דיקע פאַראַדיע. אַרויסוואַרפּן דעם גאַנצן סוף מיטן אמתן טויט
צו אַלדי רוחות! און פאַרענדיקן מיט אַ ווירבל-ווינט פּון גע-
זאַנג, טאַנץ, מוזיק, וואַלט עולם נישט געכאַפט זיך אין דער
ערשטער מינוט און געפאַטשט ווילד בראַוואָ. דאָס וואַלט זיין
אַנצוהוּן פּון טעאַטער

אזוי איז עס געווען אן ערפאָלג פון מחבר. און פון
איינצעלע אַרטיסטן. ליפּמאַן האָט געגעבן א יידישן טעאַטער-

דירעקטאָר מיט אַלע פיטשעווקעס. נישט איבערגעכאַפט די מאַס
 און געהאַט גענוג איינפאַלן, צו אינטערעסירן און צו וויילן
 דעם עולם. די געראַטנסטע מאַמענטן האָט ער געהאַט אין
 צווייטן אַקט. מיט עטלעכע שטריכן האָט געשאַפן פּרידמאַן אַ
 געלונגענעם טיפּ פון אַ פּיעסעס־שרייבנדיקן קאַב. (פאַרוואָס זע-
 נען ראָל און אַקטיאָר נישט דערמאָנט אין פּראָגראַם?) אַקטיאָר-
 ריש געפּרייט זיך מיט זיין ראָל פון אַקטיאָר האָט קייזעראַוויטש.
 טעאַטער. צענטראַל־אָפּריל 1925

טעאָריע

-די שיף פֿון צדיקים פֿין מ. יעוורעינגאָר,
 רעזשי: ק. באָראָוסקי, דעקאָראַציעס: ק. פּריטש.

1

עס איז נישט דאָס אייגענע: דראַמאַטיקער, וואָס טעאַרע-
 טיזירן און טעאַרעטיקער, וואָס דראַמאַטיזירן. איין זאַך איז אַ
 דיכטער, וואָס שפּינט זיך אַ טעאַריע, פּדי צו באַרעכטיקן דעם
 אָדער יענעם וועג אין זיין שאַפּן. און אַ צווייטע זאַך איז אַ
 דענקער, וואָס שרייבט אַ דראַמע, פּדי צו ברענגען אַ ראיה
 פאַר דעם אָדער יענעם טעאַרעטישן פּלץ
 פון אַלע מינים דיכטערישע שאַפּונג איז דראַמע דער
 סאַמע שווערסטער, דער סאַמע קאָמפּליצירטסטער. טראַכטן
 טאַקע לירישע פּאָעטן כּמעט קיינמאַל נישט וועגן דעם שאַפּן,
 ראַמאַן־שרייבער זעלטן, מחברים פון דראַמעס שטענדיק. אָבער
 ביים אמתן פּאָעט איז דאָס דאָזיקע טראַכטן אַ שפּעטערדיקס.
 אהר המעשה. נאָכן פּראָצעס פון שאַפּן. ווען דער דיכטערישער
 ברען איז פּאַרביי, קומט דער קאַלטער שכל און דרינגט אַרויס.
 און לערנט אָפּ. און באַשאַפט די טעאַריע.
 זי איז נישט קיין חוק וְלא יעבור. דער פּאָעט איז נישט
 משועבד צו איר. ער איז שטענדיק גרייט צו רעוויזירן זי.
 אָדער אפּילו אינגאַנצן זיך אָפּזאָגן פון איר. ווען אַ ניי ווערק

— אין דיכטערישער התלהבות געבוירן — פאָדערט עס.
 דער טעאַרעטיקער ציטערט פאַרן פּלל, בייגט זיך
 פאַרן פּרינציפּ, דינט צו דער טעאַריע. און היט זי ווי אַן אויג
 אין קאַפּ. טרעט נישט אָפּ אויף אַ דאָר. זי איז ביי אים אַ
 פאַרטיקע, אַ פאַרענדיקטע און אַן אויסגעטאַקטע. קלאַר און
 אויסגעהאַלטן. שאַרף פּאַרמולירט און איבערצייגנדיק.
 היט אייך פאַר טעאַרעטיקער! פּרייט אייך מיט דער
 קלאַרקייט פון זייער געדאַנק. מיט דער ריינקייט פון זייער
 איבערצייגונג. מיט זייער ליבע צום אידעאַל, צום אַבסאָלוט.
 אָבער היט אייך, למען השם, פאַר זייער „דיכטונג“. פאַר זייער
 צונויפּשטויס מיטן לעבן, מיט דאָס רעלאַטיווע. און געדענקט:
 אונדזער דור פאַרמאַגט טעאַרעטיקער לרוב און דיכטער, אמתע
 דיכטער, גאָר ווינציק. גאָר ווינציק.

2

יעוורעינאָוו איז אַ טעאַרעטיקער. איינער פון די בעסטע,
 פון די שענסטע, פון די ריינסטע. אַ לעבן מקרב געווען פאַר
 אַן אידעע. פון אַ הויכער שטעל זיך אָפּגעזאָגט, אויף אַ גלעני-
 צענדער קאַריערע מוותר געווען. אַן אידעאַל פאַר די אויגן
 געהאַט און געוואָלט אים אין לעבן פאַרווירקלעכן. „טעאַטראַ-
 ליזירן דאָס לעבן“ — איז זיין לאָזונג געווען. אויפרייסן די
 ווענט פון די ענגע זאַלן, וואָס אין זיי האָט די מאָדערנע קול-
 טור פאַרשפאַרט דאָס טעאַטער. אַריינגיסן עס אין קאַזיקן
 שטרעם פון לעבן. באַשיינען דאָס לעבן. פאַריומטובן עס. טע-
 אַטראַליזירן.

וואָרן טיף אויפן גרונט פון דער מענטשלעכער נשמה
 דרעמלע פון אייביק אָן דער טעאַטער-חוש. אַן אור-דראַנג, אַ
 פינצטערער און מעכטיקער. ווי הונגער. ווי ליבע. וויל ער
 זיך אויסלעבן, מוז ער זיך אויסלעבן. אומעטום. שטענדיק. אין
 שטוב און גאַס. אין שול און קירך. אויך אין טעאַטער. אָבער
 נישט אויף דער פּסיכאָלאָגישער דראַמע. און נישט ביים רעאַ-
 ליסטישן שפּיל. אַנדערע דראַמעס מוזן באַשאַפן ווערן. אַן אַג-

דער נוסח פון שפילן. דאָס ריין־טעאָטראַלישע, דאָס שפּילעוו־
דיקע, דער ספּעקטאַקל וועט אָפּציען דעם צוקוקער פּונם אינ־
האַלט, פּון דער פּאַבולע. וועקן אין אים זיין טעאָטער־חוש.
זיין שפּיל־דראַנג.

דאָס איז יעוורעינאָוס הויפּט־געדאַנק. אפשר נישט אינ־
האַנגן אָן אַריגינעלער אין דער קאָנצעפּציע. אָבער אָן אינטע־
רעסאַנטער אין דער פּאַרמולירונג. און אַ דרייסטער אין דעם
עקסנותדיקן דערפירן ביז צו די סאַמע לעצטע, שוין פּאַראַ־
דאָקסאַלע, קאָנסעקווענצן.

דעם דאָזיקן געדאַנק האָט ער אָפּגעגעבן זיין גאַנץ לעבן.
אומגעציילטע אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען, בראַשורן, ביכער.
גרינטלעכע וויסנשאַפּטלעכע פּאַרשונגען פּון אוראַלטע קולטורן,
פּאַרצייטיקע רעליגיעזע מנהגים, פּאַרגלייכנדיקן פּאַלקלאָר. וויי־
טע נסיעות איבער דער גאַרער וועלט. אָנגעשטרענגטע פעדאַ־
גאַנישע טעטיקייט אין דראַמאַטישע שולן און סטודיעס. אָנפּי־
רונג אין דראַמאַטישע קרייזן פּון דער רוסישער הויף־אַריסטאָ־
קראַציע. רעזישיטערישע אַרבעט אין ערשטקלאַסיקע טעאַטערן.
גרינדן אייגענע סטודיעס און טעאַטערן. באַנייען אַלטע פּאַר־
געסענע פּאַרמען פּון טעאַטראַלער פּראָדוקציע. און שאַפּן אַן
אייגענעם רעפּערטואַר פּאַרן נייעם טעאַטער.

אַלץ האָט זיך איינגעגעבן. חוץ דאָס לעצטע. אויף אַלץ
אַנדערע האָט געקלעקט די קראַפט פּון געדאַנק, דער כּוח פּון
טעאַריע. אויף צו שאַפּן אַ רעפּערטואַר, אויף צו שרייבן דראַ־
מעס — פּאַדערן זיך אַנדערע פּוחות. מיר קאָנען זיי נישט אָנ־
רופּן ביים נאָמען. מיר וויסן נישט, פּון וואָנען זיי נעמען זיך.
אָבער דאָס איינע פּילן מיר: פּון טרוקענעם קוואַל פּון טעאַ־
ריע שטראַמען זיי נישט.

3

פּון דאָרט ריזלט דער דראַמאַטישער ספּעקטאַקל „די שיף
פּון צדיקים“. אַ חברה שכנים אין אַ קאָוואַזער פענסיאָנאַט
גרינדן אַרעפּובליק פּון גאַר גוטע מענטשן, צדיקים גמורים.

אויף אַ שיף לאָזן זיי זיך איבער ימים. אָפגעשיידט פון דער
 גאַרער וועלט, פאַרברענגען זיי אין פרייד און שפּיל. ריין פון
 זינד און מיאוסע פאַרלאַנגען. ביז - ביז עס ווערט זיי דערעסן.
 בייווע חלומות פייניקן. דאָס האַרץ חלשט נאָך - זינד. דאָס
 מויל - נאָך אַ טרונק בראַנפן. איינער „אַ פרעמדער“ רייסט זיך
 אַריין. און מאַכט אַן איבערקערעניש. און אַ סוף צו דער גאַנ-
 צער רעפּובליק. ער איז אַ יונג אַ געזונטער. מיט ברייטע פליי-
 צעס. אַ מאַטראָד-ספּאַרטסמען. ער רופט זיך: וויטאַליזם. „וויטאַ-
 ליזם“ איז טייטש לעבן. ער איז דאָס לעבן. די שיף הייסט: אַנאַ-
 כאַרעט. „אַנאַכאַרעט“ איז טייטש פרוש. דאָס לעבן איז גובר די
 פרישות. די ווירקלעכקייט - דעם טרוים. קאַפּולער אַנצוהערענישן.
 ווער עס שטויסט זיך נאָך אַלץ נישט אָן, פאַר דעם צע-
 לייגט עס דער מחבר אויף טעלערלעך. און אויף שיסעלעך. און
 פאַרבראַקט עס מיט קרייטעכצער, טיפע געדאַנקעכצער. ווי למשל:
 אַ גוטע מאַשין איז בעסער פון אַ נאַרישער פרוי. אָדער: דאָס
 לעבן הינקט אונטער. אָדער: די ווירקלעכקייט זיגט.

קלאַר. נאָר אַ ביסל מאַדנע. אין מויל פון איינעם, וואָס
 וויל פון שטענדיק אָן דווקא דעם היפּך. טעאַטראַליזירן דאָס
 לעבן. דאָ וויטאַליזירט ער דאָס טעאַטער.
 וואָס הייסט עס?
 רובּט ער אָפּ? שלאָגט ער זיך על חטא? בייגט ער זיך
 פאַרן לעבן?
 ניין.

ער ברענגט אַ ראיה אַ נייע פאַר זיין טעאַריע. פאַר דער
 טעאַריע פון טעאַטראַלישקייט. נישט די אידעע איז דער עיקר
 אין אַ דראַמע. און נישט איר דורכפירונג. נאָר דאָס אַרומיקע.
 דאָס אַזוי גערופענע זייטיקע. דאָס ריין-טעאַטראַלישע. דאָס
 שפּילעוודיקע. דאָס איבעראַשנדיקע. דאָס נישט-דערוואַרטעטע.
 דער ספּעקטאַקל. דאָס איז דער עיקר.

טאַגן. מוזיק. מאַסקעראַדע. שפּיל. - רופט דער מחבר.
 בלויער ים. גרינער ים. בלאַנקע שיף. ברויזנדיקער שטורם.
 פאַרב. ליכט. - גיט צו פון זיך דער דעקאָראַטאָר.

ריטם. באוועגונג. - איז מסיף דער רעזשיסער.
שטום בלייבט - דער אַקטיאָר.

4

אַ וועג אַ פּאַלשער צי אַ ריכטיקער?
אַ פּאַלשער.

ערגעץ-ווי אין סאַמע אָנהויב - אַ געדאַנק אַ ריכטיקער.
אין די צייטן, ווען סצענישער רעאַליזם האָט געוועלטיקט אויף
דער בינע און פּסיכאָלאָגישע סטודיע אין דער דראַמע - איז
דאָס טעאַטראַלישע געווען שטאַרק באַעוולעהט. דער דיכטער האָט
זיך צו פיל געגרויסט מיט זיין יחוס לגבי דער סצענע. איז
געווען גוט, וואָס ס'האַבן זיך געפונען גוטע פריינט און האָבן
זי אַ ביסל געבונטעוועט. אָבער זיי זענען געגאַנגען צו ווייט.
זיי האָבן זי צוגערעדט צו אַ גט. דאָס איז געווען מיאוס פון
זיי. און נאַריש. און אַן אומזיסטע טירחה.
מען וועט זיי נישט צעשיידן: סצענע און דיכטער. ווי
אַפט עס וועט האַלטן דערביי, וועט זיך שטענדיק געפונען
אַ רודף-שלום: אַ ווערק, וואָס וועט שטראַמען ברייט פון ביידע
קוואַלן, דיכטונג און סצענע.
ווי די דראַמעס פון שעקספיר. ווי די קאָמעדיעס פון
מאָליער.

טעאַטראַ פּאַלסטיק" אַפּריל 1925

עקזאָטיק

דאָס גאָלדענע מענטלעך" לויט האַזעלטן אין בענרים באַארבעט דורך
א. סלאָנימסקי, אינסצעניזאָציע; ל. ס. שילער, רעזשי: י. סטראַכאָבקי,
דעקאָראַציעס, קאָסטיומען, רעקוויזיטן און גריס: א. און ז. פּראָנאַשאָ.

1

צייטן בייטן זיך.

נאָך נעכטן האָט נאַטוראַליזם געלערנט: פאַרגעסט, און
טעאַטער איז שפּיל. שטערט נישט די אילוזיע! היס זי! זאָל

אַלץ זיין ווי אין לעפן. אמתדיק. עכט. טאָן און זשעסט. גרים און קלייד. מענטש און זאך. סביבה און אַטמאָספּער. וואָלד און באַרג, גאַס און וועג, פּאַלאַץ און שטיבל. וואַנד און טיר, באַלקן און דיר, טיש און שטול. און אַלץ אויסגעשטעלט. אַלץ פּאַרטיק און גרייט. נאָך איידער דער פירשאַנג הייבט זיך אויף. אַזוי הייסט — די אילוזיע.

שטייט אַן אַקטיאָר אויף דער בינע, איז ער נישט ער אַליין. יאקל בן פּלעקל, נאָר אַ צווייטער. פּלוני בן פּלוני. דער, וועמען ער שטעלט פּאַר. איז ער געשטאַרבן, טאָר ער זיך נישט רירן, נישט אויפהייבן. נישט פּאַרבייגן. זאָל דער זאל הייליכן מיט אַפּלאָדיסטמענטן. ער בלייבט ליגן. ער איז טויט. אַזוי וויל — די אילוזיע.

די בינע איז אַ היכל. אַריין קאָן מען נאָר מיט אַ בילעט. בילעטן גיט אַרויס דער מחבר. נאָר די „דראַמאַטיש פּערזאָנע.“ די פּערזאָנען פון דער דראַמע. קיין זייטיקער האָט נישט קיין דריטן הרגל. ער וואָלט פּאַרשוועכן די הייליקייט. איר נאָמען: אילוזיע.

היינט לאַכט מען זיך אויס זערפון. פאַר, נאָך, אין מיט שפיר באַווייזט זיך אויף דער בינע אַ קאָנפּעראַנטיע. אַ זייטיקער. אַ מין פעליעטאַניסט. און דרשנט. טייטשט אויס. שמועסט זיך אַדורך מיטן פּובליקום.

אין דער זייט זיצט דער רעקוויזיטאָר. פאַר אים אַ קאַסטן מיט פּל טוב. און ער טיילט ביד רחבה, וועמען אַ שווערד, וועמען אַ בייטל געלט, און וועמען אַ קיכל צו טיי. אַ טוך. אַ קויש. אַן אָפּגעהאַקטן קאַפּ. אַ „לעבעדיק“ קינד פון פּאַרצעלאַן. אַ לייזענטענע מאַסקע. ווערט אים נמאס דאָס וואַרטן, כאַפט ער אַרויס אַ שיסעלע רייז. און עסט, בפני עם ועדה.

זיינע געהילפן דרייען זיך אַריין און אַרויס. זיי טראָגן אַריין דריי טישלעך. שטעלן איינס אויפן אַנדרן. דאָס איז: דער פּאַלאַץ פּונם בן מלך. זיי ברענגען אַריין צוויי שטולן: דאָס איז דעם מלכס טראָן-זאָל. זיי דרייען אויס די שטולן מיט די פּלייצעס צום פּובליקום: דאָס איז אַ וועג. זיי שטעלן דריי

קעסטלעך, איינס אויפן אנדערן: דאָס איז אַ באַרג. זיי צעשפּאַך-
לען צוויי באַמאָלטע שטיקלעך שטאַף; דאָס איז אַ שיפל.
שטאַרבט אַ פּערזאָן, שפּרייטן זיי אויס אַ לייזעך. אַרויסט
אָדער אַ שוואַרצס. און דער געשטאַרבענער הייבט זיך גלייך
אויף און גייט. צו די אבות. דאָס מיינט: אויף עטלעכע טרעפּ-
לעך אין דער הויך.

קומט אַריין אַן אַקטיאָר, פאַרבייגט ער זיך פאַרן פּובלי-
קום. דריי מאָל. און פּלוידערט גלייך אויס דעם סוד, וועמען
ער שטעלט פאַר.

פון צייט צו צייט באַווייזט זיך אין הינטערגרונט אַ גראַך-
בער נפש. האַלט אין איין האַנט אַ גאַנג (א מין פּויק). אין דער
צווייטער אַ שטעקן. טוט אַ קלאַפּ. און אַלע אויף דער בינע
פאַלן פּורעם. וווּ זיי זאָלן נישט האַלטן. אין סאַמע מיט פון
סיטואַציע. אין מיטן זאַץ. דאַן שטייען זיי אויף. און שפּילן
ווייטער. דאָרט, וווּ זיי האָבן איבערגעריסן. ווייזט אויס. אן
אַנצוהערעניש אויף אַ רעליגיעזן מנהג. דער אמתער מיינ: גע-
דענקט, עס איז מער נישט - שפּיל. אָנשטעל.

עס איז צופרידן מיט זיך און גליקלעך דאָס היינטיקע
טעאַטער. ווייל עס מאַכט אַ תל פון דער אילוויע. ווי צופרידן
און גליקלעך איז געווען דאָס נעכטיקע, ווייל עס האָט געהיט
די אידוויע. ווי צופרידן און גליקלעך עס וועט זיין דאָס מאַרג-
דיקע, וואָס וועט אויסטראַכטן אַ נייע אידוויע, אַ העכערע. און
ווי צופרידן און גליקלעך עס וועט זיין דאָס איבערמאַרגנדיקע,
וואָס וועט צעשטערן די נייע אילוויע. און אַזוי אין רעדל.
מיר שמייכלעך.

די צייטן בייטן זיך.

דאָס איז דאָס שענסטע אין טעאַטער. ווי אין לעבן.

2

יעדעס נייע ווירקט פּרעמד. תחילת שטויסט עס אָפּ. דאַן
געוויינט מען זיך צו.
מיט מיר אין שכנות זיצט אַ פאַרל. ווען דער פּיריהאַנג

הייבט זיך אויף און עס באווייזט זיך א צווייטער, א דינער און א באַמאָלטער, פרעגט דאָס ווייב: ווי מיינסטו, פון פאָפיר צי פון שטאָף דער פירעהאַנג? דער מאַן שווייגט אַ וויילע און ענטפערט דאָן מעשה מבין: פון שטאָף. ווייזט אויס, קיין אַב-דערע דאגות האָבן זיי נישט.

ווען די געהילפן פון רעקוויזיטאָר שפרייטן אויס דאָס ערשטע מאָל דאָס רויטע טוך איבער דעם געשטאָרבענעם און ער הייבט זיך אויף און גייט, לאַכן מיינע שכנים: כּי, כּי, כּי. אַ היתר האָבן זיי פון דעם קאָנפעראַנטיע. ער האָט גע-בעטן לאַכן. וואָס מער. און וווּ מען וויל. צי מען דאַרף, צי מען דאַרף נישט. טוען זיי אים צוליב. ווען די געשיכטע מיטן טוך חזרט זיך איבער צום צווייטן מאָל, שמייכלען זיי בלויז צו שטילערהייט. ביים דריטן מאָל גייט זיי דאָס איין פאַר גלייך. ביים פערטן געפעלט זיי דער עסק. אַזוי דערציט קונסט אַ נייעם געשמאַק.

3

אַ מעשהלע מיט אַ בן מך. דער בייזער מלך האָט אים געהייסן קליינערהייט פאַרטיליקן. איז ער אָבער ניצול געוואָרן. אויסגעוואַקסן, גייט ער מאַנען זיין מלכות. אַ שווערד אַרום די לענדן, דער טויטער מאַמעס קמיע אויפן אָרעם, דער געליבטערס פאַנטעפעלע אין האַנט. זינדיקע תּאוות שטעלן זיך אים אין וועג, בייזע רוחות. ווילדע היות, שנייקע בערג. אַן אַלטער מלשפהס שפיצלעך. ער קומט אַלץ איבער בשלום. און דערגרייכט דעם שׂכר: דאָס גילדענע מענטעלע. אַ מעשהלע ווי טויזנט אַנדערע מעשהלעך. וואָלט עס קיינעם נישט אינטערעסירט. ווען נישט די עקזאָטיק. דאָס ער-געץ-לאַנד. כינע.

4

פונדעסטוועגן: פאַראַן אַזאַ לאַנד. מיט אַ סך גוטע זאַכן. און מיט אַ טעאַטער אויך. מער נישט היימישע צאצאקען זיך

נישט איבעריק מיט אים. פארקערט. זיי שעמען זיך מיט אים. וויין עס נישט קיין אייראפעער. אָדער לכּל הפּחות נישט גערן. האַלטן עס פאַר דעגענערירט. פאַר שונד. ווי מיר אונדזערס. אייראָפּעער ווידער פאַרקערט. לעקן פון אים די פינגער. פונקט ווי פון אונדזערן. א וועלט אַזאַ.

און אַלט איז דאָס כינעזישע טעאַטער – אַ גוומא מיט יאָרן. די לעגענדע דערציילט פון אַ קיזער, וואָס האָט נאָך עלטהונדערט יאָר פאַר כריסטוסן איינגעאָרדנט טעאַטער־שפּילן. און וועגן אַ צווייטן אין אַכטן יאָרהונדערט נאָך כריסטוסן, וואָס האָט געגרינדעט אַ דראַמאַטישע שול. און אַליין געלערנט אין איר. און אַליין אינסצעניזירט פּיעסעס.

איז נישט קיין ווונדער, וואָס דאָס טעאַטער איז אַ ביסל עלטלעך. אָבער היינט האַלט אייראָפּע פון אַזעלכע זאַכן. גראַבט זיך אין פאַרציטיקער אַזיאַטישער מאָלעריי. און קוועלט פון אַלטן כינעזישן טעאַטער. שוין צוליב דעם, וואָס עס איז ריין פון לייטעראַטור. נישטאָ זאָרט קיין מחברים. אַקטיאָרן אַליין שטעלן צונויף פּיעסעס. שפּילן זיי אין טיי־הייזער. אויף אַפּאָ־זיום. אַ מין טריבונע. אָן אַ פּירהאַנג. און דעריבער אָן דעקאָ־ראַציעס. אָן די דאָזיקע קוליעס פאַר אַ לאַמער פּאַנטאַניע.

אַלץ איז שפּיל, אָנשטעל, אָפּגערעדטקייט. אַ באַמבוס־שטעקן געהאַלטן דורך צוויי דינער איז אַ שטוב. דאַרף עמעץ קומען צו רייטן אויף אַפּערד, האַצקעט ער אונטער און שמייסט די לופט. בייט זיך דאָס אָרט (און עס בייט זיך יעדע פאַר מי־נוט), גייען די אַקטיאָרן אַרום דער בינע און בלייבן שטיין, ווי פּריער. און פונם פּאַלאַץ איז געוואָרן אַ מדבר.

דער טעקסט ווערט האַלב־גערעדט, האַלב־געוונגען. די מוזיק קנאַקט פון אָנהויב ביז צום סוף. אָן איבערייס. און פאַרטייבט די ווערטער. זיי גייען קיינעם נישט אָן. דער עיקר איז דער אַקטיאָר. זיין געניטשאַבט. די טעכנישע. די קערפּער־לעכע. די אַקראַבאַטישע. דאָס שפּיל־עוודיקע. דאָס פּאַנטאַמישע. און דער קאָסטיום. דער טייערער. אין די שענסטע קאָלירן. אין די פּאַנטאַטישע. מיט פענדלעך אויף די פּלייצעס. מיט פּאַ־

פליגלטע באפוזונגען אויפן קאָפּ. אַלץ אַנדערש ווי אין לעבן.
פונקט ווי דער גרים. דאָס באַמאָלטע פנים מיט דער באַרד,
דער פאַרוואַרפענער איבער די אויערן. וואָס גרייכט ביז צום
גאַרטל. נישט קיין ניצוץ פון ווירקלעכקייט. פון רעאַליזם.
היינטיק טעאַטער אין כינע.

5

אַזוי אַרום איז צוגעגאַנגען דאָס באַגוסלאַווסקי־טעאַטער.
נישט קאָפּירט די היינטיקע כינעזישע בינע. אָבער איבערגענו-
מען אַ סך פּרטים. און געטראָפּן דעם עצם. דאָס פינטל. דאָס
נישט־רעאַליסטישע. דאָס שפּילעוודיקע.

נישט אַלע אַקטיאָרן האָבן עם באַוווּזן. מער פאַר אַלע
קאָמאָנאָוויטש. ער איז אינגאַנצן אָנשטעל. דאָן קוּנינאַ. איר
מכשפה האָט געהאַט אַ מאַסקע, ווי מיר וואָלטן זי היינט גע-
וואָלט זען ביי אונדזער גאָלדפּאָדנשער „פּישופּמאַכערין“. משמעות,
מאָריס שוואַרץ אין ניו־יאָרק האָט געהאַט אַזאַ דרייטן איינ-
פּאַל. האָט אים די קריטיק געגעבן אַ גאָב.

אַ טייל אַקטיאָרן אין באַגוסלאַווסקי־טעאַטער זענען געווען
צו שטייף, צו פּיערלעך. די מוזיק איז געווען צוגעקליבן פון
כינעזישע מאַטיוון. אָבער זי האָט נישט פאַרהילכט. זי איז גע-
ווען דיסקרעט. די פּראָזע פון קאָמפּעראַנטיע ווייניקער. זי האָט
זיך געפּלייט צו זיין וויציק. די וויצן - האָב איך מורא -
שטאַמען פון פּוילישן באַאַרבעטער. זיי שמעקן מיט - פּאָליש.

באַגוסלאַווסקי טעאַטער מאַי 1925

אידעע

„דער גלאַנקלינגער פון נאָטראַס“ נאָך וויקטאָר הוגאָ, רעזשי: ז, טור-
פּאַזי, גאַסטשפּיל „וויקט“ לייטונג: אידאַ קאַמינסקאַ. זיגמונט טורקאָוו.

1

אידאַ קאַמינסקאַ איז אַ סימפּאַטישע אַרטיסטין. זי האָט
געשאַפּן עטלעכע אינטערעסאַנטע בינע־פּיגורן. „די רויטע“ אין

מאָטקע גנב". אַ גאַסן־פרוי אין די עלטערע יאָרן. דאָס פנים בלייך, צעפרעסן דורך קרענק און פיין. דער בליק שטום, האַרט, גדעזערן. די באַוועגונגען קורצע, שאַרפע, אויטאָמאַטישע. דאָס שטימעלע דין, שמאַל, ווי אָפּגעריסן. ס'גאַנצע געשטעל: הויט און ביין. מען פילט: דער טויט קלאַפט אין טיר. האָט זיך פאַרגנבעט אין בלוט, געבושעוועט לאַנג און גרינטלעך און דער־נענטערט זיך איצט מיט שטילע, גיכע, אומברחמותדיקע טריט... עס דערדריקט אונדז. לייגט זיך שווער אויפן האַרצן, גליווערט ביזן מאַרך פון די ביינער.

אָבער נישט אין דעם לייגט דער כוח פון דער אַרטיסטיין. נישט אין אַראַפּלאַזן זיך אין אָפּגרונטן פון מענטשישן ליידן. נאָר אין מאַרן די ליכטיקע זייטן פון מענטשלעכע לעבן. זי שפילט קליינע, לייכטע, קאָפּריווע פיגורלעך מיט אַן אייגענעם חן. זי איז שפילעוודיק, שטיפעריש, גראַציעז. זי שאַרט זיך אויף די שפיץ פינגער, טענצלט אונטער, האַלט זיך אין איין פאַרבייגן. אזוי גיט זי עליזאַ אין "קאַרגן". און שאַפט אַ ליכ־טיק־פּריילעכע, מענטשלעכע קאָנטראַסט צו דעם פינצטער־טרויע־ריקן, אוממענטשלעכע האַרפּאָגן.

האַט אַ חוש פאַר לייכטן, שפילעוודיקן בינע־דיאַלאָג. אַ זעלטענע זאַך אויף דער יידישער בינע. ביי אונדז וואַרפט מען זיך מיט ווערטער ווי מיט שטיינער. אָדער מען שיסט מיט וויפּן ווי מיט אַרבעס. זי קאָן צוואַרפן און אונטערקאַפּן ווער־טער ווי באַלן אין שפּיל. איר דיאַלאָג מיט גאָדיקן אין צווייטן אַקט פון "סערקעלע" האָט געהערט צו די געשליפנסטע סצע־נעס, וואָס איך האָב געזעהן אין יידישן טעאַטער.

2

זיגמונט טורקאָוו איז אַ פעיקער אַרטיסט. מער פאַר אַלץ: אַ דיסיפּלינירטער. ער האָט אין זיין רשות נישט נאָר דעם גייסט ווינעם, אויך דעם קערפּער. און שפילן שפּילט ער מיטן גאַנצן קערפּער. דער קאַפּ איז נישט ווייניקער באַרעדעוודיק ווי דאָס פנים, ברוסט און פלייצע נישט ווייניקער ווי די הענט,

זיין האלטונג נישט ווייניקער ווי דער גאנג. ער פארמאגט די פעיקייט אריינצוקריכן אין א פיגור ביו איבער די אויערן. ער האט ליב אויסצוצצקען א מאסקע (גרים) ביו אין די לעצטע שטריכן.

נישט נאָר זיך אַליין קאָן ער דיסציפלינירן. אויך אַנדער רע. ער קען דעם ווערט פון דיסציפלין פאַר רעזשי. ער איז אַן ענערגישער רעזשי-פירער. אין „זיבן געהאַנגענע“ זענען באַ וועגונג און דיקציע פון אַלע געווען אָפגעשטימט אויף איין טאָן: אַ שטילן, רויקן, פאַרהאַלטענעם. (פון וועלכן נאָר זיין אייגענער מישקא ציגאַנאַק האָט זיך געריסן.) אין „שבתי צבי“ איז דער סטערעאָטיפישער זשעסט און דער מאָנאָטאָנער קלאָנג-דיקער רעטשיטאַטיוו פון דער מאַסע געווען אַ ריכטיקער פּאָן פאַר דער טראַגעדיע פון שבתי. אין „שבתי“ און אין „קאַרגו“ איז די קליינע בינע פון טעאַטער „צענטראַל“ געווען מיט פשוטע דעקאָראַטיווע מיטלען גוט איינגעטיילט און אויסגענוצט. מאַ-ליערס „די ליבע אַלט דאָקטאָר“ האָט געהאַט טלעלע פּריילעכע איינפאַלן. „סערקעלע“ איז געווען אַ גליקלעכע טעאַטראַלישע (טעאַטראַליש אין גוטן זין פון וואָרט) אויפלעבונג פון אַן אַלטער, פאַרגעסענער, דורך פּראָפּעסיאָנאַלן נישט געשפּילטער פּיעסע. וואָלט אַלץ געווען וויל און גוט, ווען נישט —

3

ראָלן-הונגער איז אַ נאַטירלעכע זאַך ביים אַקטיאָר. אין דער ראָל לעבט ער זיך אויס. בלויז אין דער ראָל קאָן ער זיך אויסלעבן.

אמביציע איז אַ ווילע זאַך. ביי יעדן מענטש. זי באַפּליגלט די ענערגיע, שטאַרקט די פּוּחות, שאַרפט די פּלי-זיין, וועקט צום קאַמף, דערהאַלט דאָס לעבן.

ראָלן-הונגער און אַמביציע דאָס זענען צוויי מעכטיקע טרייב-פּוּחות פאַר יעדן אַקטיאָר. מעכטיקע, אָבער נישט ווילדע. איינגעבוירענע אָבער נישט עלעמענטאַרע. פון אַלע זייטן זענען זיי איינגעצוימט. דורך די נאַטירלעכע גרענעצן פון טאַלענט.

דורך זיין בהדרגהדיקער אנטוויקלונג, דורך דער אָנפֿירונג, וואָס האַלט און היט די גאַנצקייט, דורך דער קריטיק, וואָס וואַכט אי-בערן טעאַטער, דורך דער גרייטשאַפט פון יעדן יחיד צו ברענגען אַ קרבן פון זיך לטובת דער זאַך.

דאָס אַלץ איז ביי לייטן, נישט ביי אונדו. ביי אונדו קיניגט נאָך פּערזענלעכע אַמביציע. פּערזענלעכע גאוה. זי רייסט אַלע צוימען, ברעכט אַלע מחיצות. אומעטום נישטערט זי שפייז פאַר זיך, גאַרנישט איז נישט צו שווער פאַר איר. פון קיין שום זאַך האַלט זי זיך נישט אָפּ. איר איז רעכט יעדע גרויסע ראָל, יעדע פּיעסע מיט אַ קלינגנדיקן נאָמען, פאַרלירט זי מיט דער צייט די מאַס פאַר מענטשן און ווערק. בלאַנדזשעט אַלץ ווייטער, זינקט אַלץ טיפּער.

און מיט איר דאָס גאַנצע יידישע טעאַטער.

4

'מיר האָבן פּובליקום, מיר האָבן אַקטיאָרן, מיר האָבן נישט קיין טעאַטער. מיר קאָנען נישט שאַפן קיין אַנסאַמבל. אונדזערע אַנסאַמבלען צעפאַלן זיך נאָך איידער זיי ווערן גע-שאַפן. זיי פעלט צעמענט. ראָלן-הונגער, אַמביציע, פעיקייט, ענערגיע — דאָס אַלץ איז צו ווייניק. דאָס איינציקע, וואָס קאָן אַן אַנסאַמבל צעמענטירן, איז אַן אידעע. נישט דווקא די אָדער יענע. וועלכע עס זאָל נישט זיין. אַ קינסטלערישע, אַ סאָציאַלע, אַ פּאָליטישע. אַן אמת אָדער אַ ליגן. אַ ווירקלעכ-קייט אָדער אַ בלענדעניש. אַ גאָט אָדער אַן אָפּגאָט. אַלץ איינס. אַן אידעע מוז זיין. צו איר מוז דער אַנסאַמבל דינען. און דורך איר מוז לייכטן דער אַקטיאָר. מיט אַלע זיינע פעיקייטן, מיט זיין גאַנצער אייגנארטיקייט, מיט זיין רייכער פיל-פאַר-ביקייט. נישט אויף אַ דויט געמינערט זיין פּוה. נאָר געריי-ניקט, געלייטערט, דערהויבן. אַן אינטעגראַלער טייל פון דער אי-דעע. אין איר פאַרווירקלעכונג. פאַרלעבענדיקונג. פאַרקערפּערונג. קאָמינסקיס טעאַטער מאי 1925.

ענאטיזם

פֿייערלעכע רעפרעזענטאנטן לכבוד דעם יוביליי פֿון טעאטער אין פּוילן.

„טעאטער נאַראַדאָווי“ שטייט נאָך נישט אַ גאַנץ יאָר און האָט שוין געפֿייערט אַ יוביליי. נישט אינגאַנצן זיין אייגענעם. טיילווייז איז דאָס געווען דער יוביליי פֿונם פּוילישן טעאטער, פֿונם טעאטער אין פּוילן בכלל. עס ווערט 160 יאָר, זינט דער פּוילישער קעניג סטאַניסלאָו אויגוסט האָט געעפֿנט דאָס ערשטע קעניגלעכע טעאטער אין פּוילן, און 150 יאָר, זייט עס איז געשאפֿן געוואָרן אַ שטענדיקע פּוילישע בינע אין וואַרשע, וואָס האָט זיך שפּעטער אָנגערופן „טעאטער נאַראַדאָווי“. אונטער דער רוסישער הערשאפט האָט זי געביטן איר נאָמען אויף „טעאטער ראָומאַיאַטאַצי“. אָבער נאָכדעם, ווי „ראָומאַיאַטאַצי“ איז מיט פינף יאָר צוריק אָפּגעברענט געוואָרן, האָט דאָס ניי אויפגעבויעטע טעאטער באַנייט אויך זיין אַלטן שטאַלצן נאָמען „נאַראַדאָווי“.

נישט וועגן פּראָגראַם פֿון דער פייערונג גייט עס מיר. ער איז געווען צוזאַמענגעשטעלט לויטן באַווסטן נוסח. געעפֿנט האָט דער טעאטער היסטאָריקער פּראָפּ. בערנאַצקי. ער האָט געגעבן אַ היסטאָרישן איבערבליק איבער דער אַנטשטייונג פֿון טעאטער. דאָן האָט מען אויפגעפירט אַן איינצאקטער, וואָס איז ספּעציעל צוליב דער פייערונג אָנגעשריבן געוואָרן דורך פּראָפּ. בערנאַצקי בשותפות מיט אַ צווייטן. דאָס „ליטעראַרישע בילד“ שטעלט פֿאַר אַ סענזנס ביים קעניג, וווּ מען רעדט וועגן ליטע-ראַטור און טעאטער און באַשליכט צו באַזוכן אַ פּאַרשטעלונג פֿון „דאָס פּלאַמיידל“, אַ קאָמעדיע אין 2 אַקטן פֿון פּירשט אַדאַם טשאַרטאַריסקי.

די קאָמעדיע גופא פילט אויס דעם 2טן טייל פֿון פּראָ-גראַם. זי ווערט געשפּילט אין נוסח פֿון יענער צייט מיט דע-מאָלטיקע נאַיווע פּערספּעקטיווישע דעקאָראַציעס און ביי אַ זייער לעבעדיקן קאָנטאַקט צווישן אַקטיאָר און צוקוקער. די

אקטיאָרן און בפרט די אַקטריסעס לָאָזן נישט אַראָפּ אַן אויג פון „הויכן“ פּובליקום. און פאַטשט עמעץ בראַוואָ, פאַרבייגט זיך דער אַקטיאָר צו אים אין מיטן שפּילן איינמאַל און אַ צווייט מאָל. אַפּלאַדירט מען שטאַרקער, פאַרבייגט זיך דער אַקטיאָר נאָך טיפּער און... חורט איבער אַ צווייט מאָל די פּראַ-זע אָדער די סיטואַציע, וואָס איז אַזוי געפּעלין געוואָרן.

דער דריטער טייל פון פּראָגראַם ברענגט אַ באַלעט, וואָס איז געגעבן געוואָרן אין 1775-טן יאָר. צווישן די פּאַרשטעלונגען ווערן אויסגעפירט צוויי מוזיקאַלישע פּונקטן און דער דירעקט-טאָר אַסטערוואַ רעציטירט אַ ליד, וואָס איז אויך ספּעציעל צו-ליבן יום-טוב אָנגעשריבן געוואָרן.

מיט דעם דאָזיקן פּראָגראַם קאָן מען זיין נישט צופרידן. מען קאָן האַלטן, אַז ער איז צו איינזייטיק, צו אַרכאַיזירנדיק, צו טעאַטער-היסטאָריש. און דעריבער נאָר אינטערעסאַנט פאַר יחידי כּגולה. ס'וואָלט אפשר גלייכער געווען, נישט נאָר צו ווייזן, ווי ס'האָט אויסגעזען בימים ההם, נאָר ווי ווייט דאָס טעאַטער איז היינט אַוועק. און אפשר וואָלט דאָס גלייכסטע געווען, צו ווייזן אין אַרעווי, אין אַ מין איבערזיכט, די וויכ-טיקסטע עטאַפּן פון דער אַנטוויקלונג, די ווינקל-שטיינער.

אַבער נישט קריטיקירן די פייערונג בין איך אויטן. אַן אַנדערע זאך האָט מיך אינטערעסירט. אַ שטריך אַ קליינער, אַ זייטיקער, וואָס זעלטן עמעץ האָט אים באַמערקט. און פאַר-טראַכט האָב איך זיך וועגן אים נישט אין צוזאַמענהאַנג מיטן פּוילישן, נאָר דווקא מיטן יידישן טעאַטער.

אין דעם איינאַקטיקן ליטעראַרישן בילד פון פּראָפּ. בער-נאַצקי, וואָס שטעלט פאַר דעם סעאַנס ביים קעניג און וואָס ווערט אויפגעפירט אין קעניגלעכן פּאַלאַץ ביי הערלעכע דע-קאַראַציעס און אין פרעכטיקע צייט-קאָסטיומען, באַטייליקן זיך ניינצן פּערוואָנען. עס טרעטן אַרויס דאָרטן חוץ דעם קעניג: פירשטן, בישאָפּן, העכסטע הויף-באַאַמטע. די אָנגעזענסטע לייט פון דעמאָקראַטיקן פּוילן. יעדער פון זיי ווערט אין פּראָגראַם אויסגערעכנט מיט ראַנג און טיטל, און דער אַקטיאָר, וואָס שפּילט

אים, ווערט אָנגערופן מיט פּאַמיליע און נאָמען. אַחוץ די הויכ-
געשטעלטע פּני זענען נאָך פּאַראַן אין שפּיל „פּאַזשן, קאַמער-
לֶאָקאַיען און אַנדערע דינערשאַפּט“. זיי שטייען ביי די טירן
און דערלאַנגען געטראַנקען. אין פּראָגראַם ווערן זיי דערמאָנט
עם פּל הנערים, צווישן זיי געפינען זיך: יוליוש אָסטערואַ
און יוזעף ווענגזשין.

יוליוש אָסטערואַ איז דער דירעקטאָר פון „טעאַטר נאַ-
ראַדאָווי“. ער איז איינער פון די טאַלענטירטסטע, אַינטעלי-
גענטסטע, פיינסטע פּוילישע אַרטיסטן. שוין פון זיינע יונגסטע
יאָרן שפּילט ער ערשטע ראָלן. נישט איין פּיעסע האָט אים
געהאַט צו פּאַרדאָנקען איר גרויסן ערפּאָלג. צוליב זיין קרעאַ-
ציע איז ראָסטאַנס „אַדלערל“ סעזאָנען-לאַנג נישט אַראָפּ פון
אַפּיש. ער איז דער באַשאַפּער און אָנפירער פון דער ערשטער
פּוילישער טעאַטער-סטודיע „רעדוטאַ“. ער האָט זי דאָן איבער-
געשאַפּן אין אַן „אינסטיטוט“, אַ מין קאָמונע פּאַר טעאַטער-סטודיעס.
ער פירט אָן איצט מיט דער ערשטער פּוילישער בינע און האָט
נאָך לעצטן סעזאָן געשפּילט די טיטל-ראָל אין סלאָוואַקיס
„מאַזעפּאַ“ און די הויפּט-ראָל אין זשעראַמסקיס „אַוועקגעפּלויגן
ס'פּייגעלע“.

יוזעף ווענגזשין איז דער טיפּישער פּרעמיער אין
טעאַטער. מיט אַ שיינער געשטאַלט, אַ זעלטענער שטים, אַ פנים
פול אױסדריק, אַ שטאַרקן דראַמאַטישן טאַלענט, איז ער ווי
געשאַפּן צו שפּילן ערשטע דראַמאַטישע ראָלן. ווי קיין צווייטער
אין פּוילן קאָן ער פּאַרקערפּערן יענעם טיפּ פּונם ליי דנדיקן
העלד, וואָס איז אַזוי באַליבט אין דער פּוילישער דראַמאַטישער
ליטעראַטור. אויך אין פּרעמדע דראַמעס האָט ער געגעבן שטאַר-
קע קרעאַציעס. אומפאַרגעסליך איז זיין „אַלעקסעי“ אין מע-
רעזשקאָווסקיס „פּיאַטר דער גרויסער“. און אַ דאַנק זיין ראָל
האַט זאָריללאַס „דאָן כּוואַן“ געהאַט דעם אומדערהערטן ערפּאָלג
פון 102 אויפפירונגען אין לעצטן סעזאָן.

און אַט די ביידע אַרטיסטן, די ערשטע, די ערפּאָלג-
רייכסטע אין פּוילן, האָבן ביי זיך געפּוועלט צו שפּילן שטומע

דינער-ראָלן. נאָך מער: זיי האָבן מספּים געווען, אַז אין דעם דאָקומענטאַרישן פּראָגראַם פון דער פייערונג זאָלן זייערע נע- מען שטיין צום סאַמע סוף אין איין שורה עם כל הנערים.

דאָס איז נישט קיין צופאַל. און נישט קיין פּוסטער זשעסט. ווי איינער רעדט: קוקט, מיר קאָנען זיך איינמאַל אויך דאָס פּאַרגינען. ניין. צווישן דעם 150-יעריקן יוביליי און זייערע שטומע ראָלן איז פּאַראַן אַ טיפּער צוזאַמענהאַנג. נאָר דערפאַר איז מעגלעך געווען 150 יאָר צו שפינען דעם פּאָדעם פון פּוילישער טעאַטער-קונסט ביי די שווערסטע באַדינגונגען, אונטער אַלע אומשטענדן, ווייל דער פּוילישער אַרטיסט האָט פּאַרשטאַ- גען, מקרב צו זיין זיין פּערזענלעכע אַמביציע לטובת דער זאַך. נישט נאָר איצט איז אַזוי. אַזוי איז שטענדיק געווען, די גע- שיכטע פון פּוילישן טעאַטער זאָגט עדות דערויף. איז די היינ- טיקע עניוות פון די ביידע אַרטיסטן אַ סימבאָל. א טריומף פון דער טעאַטער-אידיע.

דאָס איז די סיבה, וואָס דאָס פּוילישע טעאַטער איז גע- שטאַנען פעסט און זיכער אין די טעג פון פּאָליטישער שופּלות, בעת אַלץ אנדערע האָט זיך געוואַקלט און איז צעפאלן. מען האָט געוויסט, אז מען דינט אן אידעע. ביידע זאכן: די אידעע און דאָס דינען האָבן געלעבט אין באוויסטזיין, אין בלוט פון אַקטיאָר, רעזשיסער, דירעקטאָר, דראַמאַטיקער.

און דאָס איז די סיבה פון דער ירידה פון יידישן טעאַ- טער. עם האָט נישט קיין אידעע. און דער יידישער אַקטיאָר, דער יידישער רעזשיסער קאָן נישט דינען. ער זעט נישט די זאך. ער זעט נאָר זיך. ער איז נישט נאָר עגאָיסטיש, ער איז עגאָצענטריש, עגאָטיש. זיין „איך“ ווייסט נישט פון קיין גרע- נעץ. אַלץ איז ער מקריב דער אייגענער אַמביציע, דער איי- גענער גאווה. צי דער נאָמען פון אן אַרטיסט וועט שטיין אויפן אַפיש פּריער צי שפּעטער, צי ער וועט זיין געדרוקט מיט קלע- נערע צי מיט גרעסערע אותיות – צוליב דעם זענען זיך ביי אונדז טרופּעס צעפאלן, זענען אַנסאַמבלען פעסטע, איינגעשפּיל-

טע אין די צייטן פון גרעסטן מאַראַלישן און מאַטעריעלן ער-
פּאָלג צעבראַכן געוואָרן.

מיר האָבן אַקטיאָרן נישט טאלענט, מיט דערפאַרונג, מיט
ענערגיע. זיי וואָלטן געקאָנט ברענגען אָן אַ שיעור נוצן דעם
יידישן טעאָטער. אָבער זיי לאָזן זיך נישט דיסציפּלינירן. זיי
קאָנען נישט שאַפן אַן אַנסאַמבל. נישט אַרבעטן אין אַ קאָלעק-
טיוו. נישט דינען אַן אידעע.

און דעריבער האָבן די רעזולטאַטן פון אלע אָנשטרענג-
ונגען, פון מי און פון מאַטערניש קיין קיום נישט. און וועלן
נישט האָבן, כל זמן דער יידישער אַקטיאָר וועט זיך נישט
אויסלערנען; דינען דער זאך.

ער וועט זיך אויסלערנען. דאָס האַרטע לעבן, די ביטער-
רע דערפאַרונג וועט אים צווינגען דערצו. אָן דעם וועט ער
קיין טעאָטער נישט האָבן.

טעאָטער נאַרדאָוויי מאַי 1925

פּאַליטיק

די נייע הערן פֿון פּלער און קראָאָטע, רעזשי: ד. אַרדינאָק.

דער צווייטער אַקט קומט פאַר אין לאַקאַל פון דער
צענטראַלע פון די פּראָפּעסיאָנעלע פאַרייניגען. יויף די ווענט
הענגען פּלאַקאַטן מיט אויפּשריפטן: זאָל לעבן הער ו-טער מאַי.
זאָל לעבן דער 8-שעהדיקער אַרבעטסטאָג. א. ד. גל. אַ סעק-
רעטאַר גיט אַרום טעלעפּאָנישע באַפעלן צו די שטרייקנדיקע
אַרבעטער. מען רעדט וועגן וואָלן, מאַנדאַטן, פאַרטייאַינטערעסן.
אין דריטן אַקט איז די סצענע אַ גאַנצע פון אַ מיניסטער און
טעלעפּאָנירן טעלעפּאָנירט צו אים דער פּרעזידענט פון דער רע-
פּובליק אַליין.

מיינט איר דאָך אַוודאי, אַז די נייע פּיעסע איז אַ פּאָ-
ליטישע אַ נעכטיקער טאָג. עס הייבט זיך גאַרנישט אָן. פון
אַלע וויאָן, וואָס די מחברים מאַכן אין משך פון פיר אַקטן.

איז דאָס דער בעסטער: אַלע פאלן אַרײַן. אפילו די קלוגע
 אַלטע און נייע הערן רעצענווענטן. און די נאָך קליגערע –
 פאַרשטייט זיך יונגע – דאַמען־רעצענווענטקעס. זיי האַלטן די
 פיעסע פאַר אַ פּאָליטישער טאַטירע. און האָבן אַ ווילדן טעות.
 פאַראַן אין דער פיעסע פּאָליטישע מענטשן. איינער אַ
 טענאַטאָר. מיט אַ קלינגענדיקן נאָמען: גראַף דע מאָנטאַר גראַנ-
 פרע. און אַ צווייטער מיט אַ פשוטן נאָמען: זשאַק גאַיאַק. אין
 ערשטן אַקט איז ער אַ מאָנטער. אין צווייטן אַ געהילף פון
 סעקרעטאַר פון דער פּראָפּעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע. אין דריטן
 אַ מיניסטער. אין פּערטן אַ דעלעגאַט צו דער פעלקער־ליגע.
 שמייכלעך די מחברים פון ביידע. מאַכן אויסגעצייכנטע
 וויצן. און האָבן דאָס גאַנצע פּאָליטישע קלאַפּערגעצייג, רעכטע
 און לינקע, ראַיאַליסטן און סאָציאַליסטן אין דער לינקער פּיאַ-
 טע. ניין, טייעריגקע, נישט אַרום פּאָליטיקער דרייט זיך דאָס
 פּראָנציוזישע וועלט אַויף דער בינע. נאָר אַרום... אַ פּרוי.
 זי רופט זיך דאָס מאָל זוזאַנאַ וועריע, איז אַ נייטאַרין
 פון פּראָווינץ און מאַכט קאַריערע. זי אַרבעט זיך אַרויף. ריכט
 טיקער: זי ליבט זיך אַרויף. אַ שיינעם פּרימאַרגן, נאָר וואָס
 אָנגעקומען קיין פאַריז, פאַרלירט זי אין מיטן גאַס פאַר אַ מאַ-
 גאַזין איר בייטעלע. אָפּער דער וואָס אייביק לעבט, פאַרלאָזט
 נישט דאָס פאַרבאַנדזשעטע שעפעלע און שיקט איר צו אין
 משך פון פיר אַקטן בהדרגה: אַ רייכן גראַף, אַ געטרייע דינסט,
 גוטע מאַניערן, אַ שטעל אַלס אַרטיסטקע אין אַ וואָדעוויל־טעאַ-
 טער, אַן אייגענעם פּאַלאַץ, אַ פּינע געזעלשאַפּט, אַ יונגן גע-
 דיכטן, אַן אָנשטעלונג אין דער פּראָנציוזישער קאָמעדיע
 (דאָס גרעסטע פאַריזער טעאַטער); זי ווערט דעם גראַפּס שטענ-
 דיקע אָפּער אומגעזעלעכע און צום סאַמע סוף, בעת דער
 פּירעהאַנג פאַלט צום לעצטן מאָל, געזעלעכע פּרוי.
 דאָס הייסט שוין איינמאָל אַ קאַריערע. אַווינס טרעפט
 זיך נאָר אין פאַריז און אין ראָמאַנען. אונדזערע נייטאַרינס
 האָבן נישט אַזאַ מזל. לויפן זיי קוקן אויפן פרעמדן. שטייען
 אין לאַנגע רייען פאַר דער קאַסע און פאַרגיסן ביטערע טרערן

אויף דער גאלעריע. און גייען צורויס צופרידענע. פאר דעם
וואלועלען הנחה-בי. עט זיך אָנגעוויינט. אָנגעלאַכט און אָפּגע-
לערנט אָן אַ שיעור.

אָפּלערנען עפעס קאָן יעדער. נישט נאָר די נייטאַרינס.
אַ יונגע פרוי, פון וואָס פאַר אַ שטאַנד זי זאָל נישט זיין,
לערנט אָפּ, אַז האָבן אַ צווייטן געליבטן מעג מען, אָבער
שרייבן אים בריוועלעך טאָר מען נישט. אָן אַלטער לערנט אָפּ, אַז
מען דאַרף נישט צו פיל פאַרלאַנגען פון אַ יונגער געליבטער.
ווייל מען, זי זאָל זיין געטריי, דאַרף מען איר אויסזוכן אַ טור-
עכץ, וועט זי נישט קומען. אויף קיין ביזע רעיונות. העלפט
דאָס נישט, דאַרף מען מאַכן אַ שווייג און שטילערהייט שיקן
צו אַלדי רוחות... דעם געפערלעכן קאָנקורענט. אָן אַריסטאָ-
קראַט לערנט אָפּ, אַז דער „קלאַסן-קאַמף“ פירט זיך שוין אויך
אַרום שיינע פרויען. אָן אַרבעטער-טוער, אַז זיין נשמה איז נישט
פּין גלאַטשע. אַ סצענישער שרייבער, אַז וויצן איז אַ טיערע
זאך, נאָר מען דאַרף זיי קאָנען מאַכן. אַז אַ פיעסע איז אַ זי-
כערע פרנסה, נאָר מען דאַרף זי קאָנען בויען. אַ רעצענזענט:
אַז מען קאָן מיאוס אַריינפאַלן, אויב מען גלייבט דעם מחבר
אויפן וואָרט און קוקט אים נישט אויף די פינגער. און אָן
אַקטיאָר לערנט אָפּ אָן איבעריק מאַל, אַז אַ גוטע ראָל איז אָן
אוצר. מער נישט, מען דאַרף זי קאָנען שפּילן.

לייכט איז דאָס נישט. בפרט, אַז די ראָל איז נישט פון
פלייש און בלוט, נאָר בעיקר פון וויצן. האָט זיך אַמבעסטן
געהאַלטן סטאַניסלאַווסקי אין דער ראָל פון גראַף. ער האָט עס
צו פאַרדאַנקען זיין אויסגעצייכנטער דיקציע. לעשטשינסקי (גאַ-
יאַק) אין מאַליצקא (זוזאַנאַ) האָבן געמאַכט זייער זאך בקיצור.
שוין אַביסל צו פשוט. צו גראַדליניק, און דעויער צו ווייניק
פאַריווערש.

טעאטער-פּאָלטיק מאי 1925.

סיור פריז

„גרויספירשטין און האטעל-באָי“ פון א. סאוואָאר, רעזשיא. א. ווענגערקא.

„דיווע“ פיעסע איז אַ פּאָליטישע. אַ פּאָליטישע ביז גאָר. איר מחבר, מסיע סאוואָאר, איז אויסגעקאָכט אין דער היינטיקער פּאָליטיק. און נישט ווייניקער באַהאַונט אין דער פּאָליטישער געשיכטע פון אַלע פעלקער. ער ווייסט למשל, אַז קאַטאַרינאַ דער גרויסערס שוור פערל האָט דער גרויספירשט לעאָפּאָלד אַוועקגעשענקט אַן ענגלישער טענצערין. אַז די ראַטן מאַכט האָט זי ביי איר קאָנפּיסקירט. אַז היינט געפינען זיך די פערל ביי מאַדאַם – ראָזאַנ-באַ-וּם. אַ טאַכטער פון טראַצקיס אַ ליבלעכער שוועסטער. וואָס ווינט – אגב – נישט ווייט פונם שוויצערישן לוקסוס-האַטעל, וואָס אין אים ריכט אַפּ גלות די גרויספירשטלעכע משפּחה.

ממש צו באַוונדערן די דאָזיקע פּאָליטישע בקיאות ביי אַ מענטש פון דער פיעסע-שרייבערישער פּראָפעסיע. אין אַ צייט, ווען צווישן פּראָפעסיאָנעלע פּאָליטיקער הערשט אַזאַ נע-בעדיקער דיִלעטאַנטיוּם. פונדעסטוועגן – צוויי זאַכן זענען קשה. ראשית, פאַרוואָס די גרויספירשטן רופן נישט דעם היינטיקן „מושל“ פון רוסלאַנד טראַצקי, מיט זיין יידישער פּאַמיליע. דער וואַרשעווער ראַדיקאַל-דעמאָקראַטישער „קוריער פאַראַנני“ טוט עס פון שטענדיק אָן. והשנית פאַרוואָס מאַדאַם ראַזאַנ-באַ-וּם האָט נישט געביטן איר נאָמען אויף אַן אייראָפּעישי קלינגנדיקן. שוין-זשע מעגן עס טון בלויז פיעסע-שרייבער? די דאָזיקע פיעסע האָט אַ גלענגנדן טיטל. דאָס איז אַ האַלבער נצחון. מענטשן פון פּאָך ווייסן עס. ברעכן זיך לאַנג גע חדשים דעם קאָפּ איבער אַ קעפל. „גרויספירשטין און האַטעל-באָי“. דאָס זאָגט אַסך. אָבער נישט צו פיל. אַנטבלויזט אַסך. און פאַרהיט נאָך מער. ווי זיס און פיקאַנט! דו ציטערסט פאַר נייגעריקייט. דו אַנסט: אַ געשיכטע „אויפן ראַמאַנטישן באַדן“ (אזוי רופט זיך עס אין אונדזערע גאַזעטן). „זי“ – אַ

גרויספירשטיין. „ער“ - עמך. ממש רירנדיק. דיין דעמאָקראַטיש האַרץ קלאַפט, איידער דו טרעסט אַריבער די שוועל. אינעווייניק ווערסטו אַ ביסל אַנטוישט. עס לָאָזט זיך אויס, אַז דער האַטעל-באָי איז נישט קיין האַטעל-באָי. דאָס הייסט: נישט קיין פשוטער האַטעל-באָי. ער האָט געענדיקט אַן אַווי-ווערזיטעט (ביי לייטנאָם!). איז אַטאַנס אַ קינד. זיין פּאָטער - דער אייגנטימער פון האַטעל. און פון נאָך ערף אַנדערע, די גרעסטע אין לאַנד. און דערצו נאָך פּרעזידענט פון דער שוויי-צערישער רעפּובליק.

איז דאָך גוט? דער שידוך אַ גלייכער? מחותנים נאָענטע: גרויספירשטין און פּרעזידענט? איז אָבער די מפה, וואָס די גרויספירשטין איז אַ פאַרברענטע מאָנאַרכיסטקע. זי אַרט נישט אַ האַטעל-באָי. בפרט, ווער ווייסט, אפשר גאָר אַ גנב? (אַאָך, ווי ראָמאַנטיש!). אָבער, אַ זון פון אַ האַטעל און אַ רעפּובליק? בררר... זאָל גאָט היטן.

פונדעסטוועגן - צוליב אַזעלכע קלייניקייטן צעגייט זיך נישט אַ שידוך אין אַ פּיעסע. פאַראַן אַן עצה: אַ פּוּזע צווישן צווייטן און דריטן אַקט. זי געדויערט אינגאַנצן דריי יאָר. אָבער ס'איז גענוג, אַז דער פאַרליבטער זון זאָל פּוּעלן ביים פּאָטער, יענער זאָל פאַרקויפן אַלע צוועלף האַטעלן. ער אליין ווערט אַ מאָנאַרכיסט. אַן אַפיציר. אַן אַדיוטאַנט פון סערבישן קעניג. און אַלץ - צוליב דער גרויספירשטין.

איז שוין גוט? ניין. ווידער שלעכט. די גרויספירשטין איז אויך נישט אַרומגעאַנגען ליידיק. אין דער אייגענער פּוּזע האָט זי באַוויזן צו פאַרטאַכלעווען איר גאַנץ פאַרמעגן און עפּענען אַ נאַכט-קאַבאַרעט. וווּ ס'באַדינען פירשטן און באַראָנען. און ס'קומען דעמאָקראַטן און יידן. בראש פון דער אונטערנע-מונג שטייט זי אליין. זי ציילט די לייזונג. שמעלצט די השבנות. דאגהט וועגן דער קאָנקורענץ. און חלומט וועגן אַ רויקער גע-שעפט. למשל, אַ - האַטעל. אזוי ווייט האַלט עס מיט איר, ווען פאַר איר שטייט סמירנאָ דער „אַדיוטאַנט פון זיין מאַיעס-טעט דעם סערבישן קעניג“.

„ער“ פועלט ווידער נישט. אַ ביטערער רחמנות אויף אים.
 אומזיסט זיין טירחה. און די הוצאות. אָבער אַמאָל מוז נעמען
 אַ טוף -- אויך דער לעצטער אַקט. כאַפט דער קעניגלעכער אַדוואָרט
 טאַנט אַ פאַרטוך אויף זיך. זי, די גרויספירשטיין, בייגט זיך
 פאַר דעם דאָזיקן „סימבאָל“ פון האַטעליזם. און זיי פאַלן זיך
 אין די אַרעסט. קוים מיט צרות!
 לויטער איבעראַשונגען. איינס איבער איינס. לעצטע מאָל
 דע. מער נישט – אַ ביסל צוגעטראַכט. אַ שווייצער כאַפט זיך
 נישט פאַרקויפן צוועלף האַטעלן, ווייל זיין זון האָט זיך פאַר
 ליאַפעט אין אַ געוועזענער גרויספירשטיין. און אפילו ווען אַזא
 טייערער פּאָטער וואָלט זיך געפינען, איז איינס זיכער: פאַר
 אַ פּרעזידענט וואָלטן די פּראַקטישע שווייצער האַטעל-לייט אַזא
 פאַרשוין נישט אויסגעקליבן. און אַז אַ „גרויספירשטיין“ זאָל
 וואַרטן ביז צום סוף דריטן אַקט, ווען אַ יונגער שיינער בחור
 געפּעלט איר אָנהויב ערשטן – ווייל זיך אויך נישט שטאַרק גלויבן.
 איבעראַשונגען אין אַ פּיעסע – אַ טייערע זאַך. זיי באַלעבן
 די אַקציע. באַפּייערן דאָס שפּיל פון אַקטיאָר. האַלטן אין שפּאַר
 נונג דאָס פּובליקום. זיי זענען אפילו נישט מהויב צו רעכענען
 זיך דערמיט, צי אַזעלכע פאַלן טרעפן זיך אין לעבן, צי נישט.
 אָבער ווען איז דאָס גערעדט געוואָרן? ווען דער מחבר דער
 הייבט זיך איבערן לעבן. איז גובר די ווירקלעכקייט. שאַפט
 זיך פון זיין איראָנישער הויך אָן אנדער וועלטלעך.
 סאַוואָאַר דערהייבט זיך נישט איבער דער ווירקלעכקייט.
 נאָר פּויזט אַרום איר. און פאַרטשעפעט זי פון דער זייט.
 גראַב. מיט אַ פּאַטש איבערן.... דאָס איז די נפּקא מינה פון
 אים ביז צום איראָניקער. וווּ יענער גיט אַ שטאַך, טוט ער אַ
 קלאַפּ. וווּ יענער אַ ריס, ער אַ כליאַסט. ער וויל ווירקן שטאַר-
 קער. און ווירקט שוואַכער. וויל געבן מער. און גיט ווייניקער.
 וויל איבערפּראַנציון דעם פּראַנציוז. און בלייבט ווייט הינטער-
 שטעליק הינטער דעם פּראַנציוז פיינער מאַניער.
 און נאָך איין שטריך פאַראַן ביי אים, וואָס דער היינט-
 קער פּראַנציוז האָט אים נישט. סענטימענטאַלישקייט. זיצן

אין דריטן אַקט די אַמאָליקע פירשטן און באַראַנגען אַרום אַ געדעקטן טיש אין זייער פאַריזער קאַפּאַרעט. עסן און טרינק קען און לאָזן זיך ווילגיין. רעדן וועגן געשעפט, חשבונות, לייזונג. זיך אויסגעמענטשלט, פראַקטיש געוואָרן – דאַכט זיך. פּלוצלינג דערמאָנט זיך איינער, אַז אין דעם אייגענעם טאָג מיט פּך וכך יאָרן צוריק האָבן זיי אַ גאַנצע נאַכט געהוליעט אין צאַרסקאַיע סעלאָ. און גלייך ווערן אַלע אומעטיק. לאָזן אַראָפּ די קעפּ. טרערן קויקלען זיך פון די אויגן. איינע צע-פּלאַמלעט זיך אויפן קול. אונטער דער קוליסע רייבט די מו-זיק: טיורלי, טיורלי...

דאָס איז נישט פּראַנצויזישער נוסח. דאָס זענען נאָענטער רע קלאַנגען. היימישערע. מען זאָגט, אַז דער מחבר הייסט פּאָנאָנסקי און שטאַמט פון לאַדזש.

טעאָטער פּאָלסקי יולי 1925

צניעות

די אומרייפֿע פרובֿט" 50ן ר. זשיניו אין י. טערי, רעזשי, א. זעלדערקאוויטש.

ווען דירעקטאָר שיפּמאַן האָט אָנהויב פּאַרגאַנגענעם סע-זאָן צו די צוויי טעאַטערן, וואָס ער האָט געפירט, גענומען אַ דריט, איז זיין אויסרעכענונג געווען אַ קלאָרע: „פּאָלסקי“ וועט שפּילן דעם גרויסן קלאַטישן און מאַדערנעם רעפּערטואַר, „מאַלי“ וועט דינען פּאַר ליטעראַרישע און סצענישע עקספּערי-מענטן, און אין „קאָמעדיאַ“ וועט קיניגן דער לייכטער פּאַרס, דער געזאַלצענער און געפּעפּערטער. און אַזוי ווי אין וואַרשע דער שטאָט וועט אויף גוט צוגעפּעפּערטער סחורה קיין בעלנים נישט פּאַרפּעלן, וועלן די גרויסע הכנסות פון „קאָמעדיאַ“ דעקן די דעפיציטן פון „פּאָלסקי“ און „מאַלי“. געקומען איז אַנדערש. „קאָמעדיאַ“ האָט געאַרבעט מיט דעפיציט, „מאַלי“ מיט ריוח (פּאַרוואָס? אַ פּשוטע זאַך: נישט וואָס מען שפּילט איז דער עיקר, נאָר ווער און ווי אַזוי).

האָט דירעקטאָר שיפּמאַן סוף סעזאָן זיך אָפּגעזאָגט פון „קאָמע-
דיאַ“ און אָנהויב היינטיקן סעזאָן האָט „מאַלי“ איבערגענומען
בידע פּונקציעס: צו עקספּערמענטירן און צו קיצלען.

פון יענער צייט ביטן זיך אָפּ די פּיעסעס: איינע אַ
היימישע און עקספּערמענטעלע, די צווייטע אַ פּרעמדע אַ סעק-
סועלע. אַמאָל קאָן טרעפן, אַז די פּרעמדע איז און עקספּערי-
מענטעלע (קלאָדעל) און די היימישע אַ סעקסועלע (גרוינסקי).

קומט אָבער פון דעם שכנות קיין גוטס נישט אַרויס. מיט
וואָס דער טאָפּ ווערט אָנגעברענט, שמעקט ער נישט. גנבעט זיך
אַריין אין דער היימישער צניעות אַ פאַרשייטער טאָן, כּאַפּט
זיך אַריין אין דער פּרעמדער פאַרשייטקייט אַ צניעותדיקער
שטרייך. דאָס ערשטע איז נאָך צום דערליידן. עס מאַכט די
זאָך פּיקאַנטער. פאַרן צווייטן זאָל גאָט היטן. עס מאַכט פון
שאַפּאַניער – לימאָניאַדע.

אַזוי איז די אויפפירונג פון „די אומרייפּע פּרוכט“, אַ
קאָמעדיע אין 3 אַקטן פון זשיניו און טערי. לאַנג האָבן זיך
די מחברים געבראַכן די קעפּ. ווי נעמט מען אַ נייעם איינפאַל?
אַז אַרץ איז שוין געווען. אַ פּרוי פון דער גרויסער, דער גאַנ-
צער וועלט, פון דער האַלב-וועלט, פון דער פּערטל-וועלט?
שוין געווען. אַ יונגע, און עלטערע, אַ מיטליאַריקע, אַ גאָר אַל-
טע, אַ גאָר יונגע? אויך שוין געווען. און אַלטע, וואָס מאַכט
זיך יונג מיט דער הילף פון פּל-ערליי קאָסמעטישע מיטלען?
אודאי געווען. אָבער אַ שיינע, בליענדיקע פּרוי, וואָס איז אַ
קינד? אַ דרייאַונצוואַנציגיאָריקע, וואָס פאַרשטעלט זיך פאַר אַ
דרייצניגיאָריקער? דאָס איז ניי. ווי אַזוי מוז ווירקן אַזאַ „מיי-
דעלע“ אויף די עלטלעכע מענער אויף דער בינע און אין...
פאַרקעט?

דאָס איז און איינפאַל. שוין איינמאָל און איינפאַל. מוז
בען נאָר צוטראַכטן צו אים אַ טיפּור המעשה. אַ געשיכטע
ווען אַ פּרוי, וואָס פאַלט פּלומרשט אונטער און אויטאָמאָביל
פון אַ רייכן לאָרד. זי מיינט דערמיט חלילה נישט קיין ביין.

מער נישט זי וויל זיין פארוואַרגט אויף דער עלטער. טוט זי אָן אַ קלייד מיט אַ טיפן דעקאַלט און וואַרפט זיך אונטער די רעדער. בעת דער אַלטער לאַרד נעמט מונטערן די פאַרחלשטע, צעשפילעט ער דעם דעקאַלט. דאָס האָט זי געוואָלט. דער לאַרד ווערט נאָכן „אומגליק“ אָן איינגייער ביי איר. אויף דעם האָט זי גערעכנט. ער מצאָט איר אַ פאַרשלאַג אויף חתונה-האַפּן. אויף דעם האָט זי זיך נישט געריכט. זי וואָרט זיך באַנוגט מיט אַ געהעריקער חודשיקער רענטע. אָבער מען קאָן קיין חויר נישט זיין. זי שטימט איין.

האַט זי אָבער אַ טעכטער. אָן עופּהלע אינגאַנצן פון אַ יאָר דרייאַונצוואַנציק. וואָס אַרבעט שוין פאַר זיך. שפילט אין פילם און האָט אַ געליבטן. דאָס דאַרף מען פאַרבאַהאַלטן פאַרן אַלטן. איז די טאָכטער זיך מקריב פאַר דער מאַמען. נעמט אַראָפּ אַ צענערל פון - דער מוטערס יאָרן. די דרייאַונצוואַנציק יאָריקע פאַרשטעלט זיך פאַר אַ דרייצנייאָריקער.

אויף דעם שטייט די פיעסע. די „דרייצנייאָריקע“ דאַרף אַזוי שפילן, אַז פון אונטער יעדער באַוועגונג, יעדן וואָרט זאָל נישט ווילנדיק צרויסקוקען די דרייאַונצוואַנציקיאָריקע. נישט ווילנדיק - דאָס איז דער עיקר. דער סוד פון דער ווירקונג. דאָס פיקאַנטע. זי דאַרף צעטומדען אַלע. יונג און אַלט. און אַלעמען פאַרדרייען די קעפּ. אַלעמען - אויבן און אונטן. דאָס האָבן געוואָלט די מחברים.

אָבער נישט די רעזשי. זי האָט, ווייזט אויס, זיך גע- פאַרכט פאַר דער פאַרשייטקייט פון דער דרייאַונצוואַנציקיאָרי- קער דרייצנייאָריקער. שפילט מאַדזעלעווסקאַ אַ צעבאַלעוועט מי- דעלע פון אַ יאָר זיבן. וואָס רעדט אונטערן צינגל, האָט אויס- געקרוםטע פיס און איז אַ האַלבע אידיאָטקע.

דאָס שטעלט די פיעסע אויפן קאָפּ. און פאַררוקט דעם שווערפונקט. נישט געניאַ איז די הויפטגעשטאַלט, נאָר דער אַלטער לאַרד הענדיקעפּ. זעלוועראַוויטש שפילט אים. אַ קאַפּי- טאַלע פיגור. שווער, שטייף, פעט, דער קאָפּ פאַרבויען אין אַ זייט, איין האַנט אַרטרעטיש אומבאַוועגלעך. איבערן פולן פנים

מיט דער פאָריסענער נאָז און מיטן מאָנאָקל אין אויג ליגט אויסגעגאָסן די גאַנצע טיפשות פון אַ זעלבסטצופרידענעם אַלטן אַריסטאָקראַטישן קרעטין. אַזוי שטייט ער פונם ערשטן טריט. אָבער אַזוי בלייבט ער אויך שוין ביזן סוף. דאָס איז זעלוער-ראַזויטשעס מאַניער: גלייך פונם ערשטן מאַמענט שטעלט ער אַוועק אַ פאַרטיקע געשטאַלט, אַ פעסטע און אַ יאָדערדיקע. רירט זי אָבער דאָן נישט פון אָרט. גיט נישט צו קיין פרישע שטריכן, באַרייכערט נישט מיט קיין נייע ניוואַנסן. בלייבט ווי געווען. און ווערט מאָנאָטאָן.

טעאָטער מאַלי" יוני 1905

יידִישקייט

„דער דיבוק“ פון ש. אַנ־סקי, איבערזעצונג, אינסצעניאָציע און רעזשי: א. מאַרעק, דעקאָראַציע: ח. דרעביק און י. וואַדינסקי.

מען מוז אָפטיילן די אויפפירונג פון דעם טומל אַרום איר. די אויפפירונג איז אַן ערלעכער אויפטו פון אַרטיסטן, רעזשי. ליטעראַרישער פירונג. דעם טומל האָט אָרגאַניזירט די דירעקציע. מיט דער באַשיינפערלעכער כוונה: צוצוציען דעם יידישן עולם. און מיט אַ זעלטענער געניטקייט. נישט אומזיסט האָט דער דירעקטאָר פון „שקאַרלאַטנאַ מאַסקאַ“ געדינט לאַנגע יאָרן פאַר אַ סעקרעטאַר ביי דעם גרעסטן אָרגאַניזאַטאָר פון פוילישן טעאַטער: שיפמאַן. ער האָט געלערנט אין אַ גוט חדר. האָט מען לכתחילה געגעבן אָנצוהערן, אַז די אויפפירונג פון „דיבוק“ אויף דער פוילישער בינע דארף ווערן אַ פּאָליטישער אַקט“ פון אַ פויליש-יידישער פאַרשטענדיקונג אַ מין אַווער-טורע צו דער אָפיציעלער „פאַרשטענדיקונג“. דאָן האָט מען אָפֿ געלייקנט די מעשה. דאָס הייסט נישט אינגאַנצן. אַ פּאָליטישער מין איז טאַקע געווען. אָבער נעהאַט האָט אים בלוז דער פויליש-יידישער איבערזעצער און רעזשיסער. די דירעקציע איז כשר. זי איז אויסן מער נישט „קינסטלערישע צילן“. שפעטער האָט מען געללאָזט וויסן, אַז פון פוילישער זייט גרייט מען זיך

צו אן אָנגריף. וואָלט זיין אַ יושר, אַז יידן זאָלן אָרגאַניזירן אַ שטיקל נאַציאָנאַלן זעלבסטשוץ. צום סוף האָבן אינטערוויוס, נאָטיצן און גרויסע אַנאַנסן אין דער יידישער פרעסע געדאַרפט באַזייטיקן די לעצטע מניעות פאַר דער פאַרשטענדיקונג צווישן... דער פּוילישער טעאַטער-קאַסע און דעם יידישן פּובליקום. אין דער אמתן האָט מען זיך צו ביסלעך געשראַקן. פון ביידע צדדים. פון דער פּוילישער זייט האָט מען מורא געהאַט פאַר דער 100-פּראָצענטיקער „זשידאָוסקער“ קונסט, וואָס איז נאָך דערצו איבערגעזעצט פון זשאַרגאָן, רחמנא לצלן. פון דער יידישער, אַז אַ שטאַרקער ערפּאָלג פון „דיבוק“ אויף דער פּוילישער בינע קאָן געבן אַ טויט-קלאַפּ זעם „גוססדיקן“ יידישן טעאַטער.

אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז מען האָט שטאַרק איבערגע-שאַצט דעם „כוח פון דיבוק“. פון ביידע זייטן. די פּוילישע קונסט איז נישט טמא געוואָרן. און דער יידישער עולם האָט נישט געכאַפט קאָן התפעלות. ער האָט אַן איבעריק מאָל באַוווּזן, ווי געזונט זיין טעאַטער-חוש איז. און ווי ווייניק אים אַרן די באַ-גייסטערטסטע רעצענזיעס.

„שקאַרלאַטנאַ מאַסקאַ“ האָט זיך אָנגעשטויסן אויפן „דיבוק“ על פי צופאַל. זי איז נאָך גאָר אַ יונג טעאַטער. זי איז מיט עטלעכע חדשים צוריק געגרינדעט געוואָרן און האָט ביז איצט געשפּילט פון עלף אין אַוונט. דעם פּערסאָנאַל פּלעגט זי נעמען בעיקר פון אַנדערע טעאַטערן, איר רעפּערטואַר איז באַשטאַנען פון איינצאקטערס מיט שטאַרקע טראַגישע אָדער קאָמישע עפעקטן. דער איבערזעצער און אינסצעניואַטאָר פון „דיבוק“ האָט אָנגעקלאַפט אין אַלע וואַרשעווער פּוילישע טעאַטערן. בחנם. ער האָט אַליין געוואָלט צונויפשטעלן אַן אַנסאַמבל. האָט אים דער פּוילישער אַרטיסטן-פאַרין געשטערט. ער האָט געוואָלט איינ-אַרדנען אַ גאַסטשפּיל פּונם לאַדזער שטאָטישן טעאַטער, וווּ ער האָט דאָס ערשטע מאָל אויפגעפירט דעם „דיבוק“ אויף פּויליש. האָט עס זיך נישט איינגעגעבן. ביז פּלוצלינג — „שקאַרלאַטנאַ מאַסקאַ“ האָט איינגעשטימט.

איר ליטעראַרישער אָנפירער, אַדאַם זאגורסקי, איז איינער פון די בעסטע טעאַטער־קענער אין פּוילן. און איינער פון די פּראָקטישסטע. אים זענען געפּעלן געוואָרן די סצענישע מעלודות פון „דיבוק“ (אין „טעאַטער און דראַמע“ רעדט זיך וועגן זיי). און דער עקזאָטיזם פון דער יידישער סביבה פאַרן פּוילישן טעאַטער־גייער. דעם דירעקטאָר איז געפּעלן געוואָרן דער מאַט־טעריעלער ערפּאָלג פון די לאַדזשער אויפּפירונגען. האָט מען אויסגענוצט דעם סיכּוּך צווישן אַרטיסטן און דירעקטע און פּאַגאָסלאָאָוסי־טעאַטער, פאַרשטאַרקט אויף גיך דעם אַנסאַמבל מיט עטעלעכע גוטע אַקטיאָרן פון דאָרטן און צוגעגאַנגען צום „דיבוק“.

שווער, אומענדלעך שווער איז פאַרן פּוילישן אַרטיסט דער צוגאַנג צו אַ יידישער פּיעסע. צו דער אינעווייניקער וועלט פונם יידן איז אים טיר און טויער פאַרשלאָסן. פאַרן יידישן „טיפּ“ האָט ער אַ פאַרטיקן נוסח. בירושה פון דורות. נאָך פון יענע צייטן אָן, ווען דער „זשידעק“ איז געווען די פּריילעכע פיגור אין דער „שאַפּקע“. ער נעמט אים פון דער קאָמ־שער זייט. פון דער בורלעסק־קאָמישער. ער יידלט. ער שאַר־זשירט. ער מאַכט אַ קאַריקאַטוראַלע קאָפּיע פון לעבן. אַזוי איז די טראַדיציע אויף דער פּוילישער בינע. און דער זיכערסטער ערפּאָלג ביים פּוילישן פּובליקום. און דעריבער — די ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. משמעות האָבן די פּוילישע אַרטיסטן אין לאַדזש אַזוי געדיבוקט. בפרט אויף די שפּעטערדיקע ספּעק־טאַקלען.

עס איז אַ פאַרדינסט פון די וואַרשעווער אַרטיסטן, וואָס זיי האָבן זיך אויף דעם דאָזיקן וועג נישט געלאָזן. און אויך נישט אויף אַ צווייטן. נאָכטון „די ווילנער“. קאָפּירן זייער טצע־נישן מיסטיציזם. דאָס וואָלט זיין געפּערלעך. די קאָפּיע וואָלט האָבן אפנים חוּק.

האָבן זיך די פּוילישע אַרטיסטן נישט פאַרשטעלט פאַר יידן. נישט פאַר וואָכעדיקע און נישט פאַר שבת־יום־טובדיקע. וואָס זיי האָבן געטון, איז ביי זייערע מעגלעכקייטן געווען דאָס

נאטירלעכסטע, דאָס ערלעכסטע. און דעריבער דאָס גלייכסטע.
זיי האָבן געזוכט אַ וועג פון זיך. פון זייער גייסט. און האָבן
אים געפונען אין פוילישן ראַמאַנטיזם. אין דער רייכער טראַ-
דיציע פון מיצקעוויטש און וויספּיאַנסקי. פונם יידישן מיסטי-
ציזם אַ ווייטער מהלך. אָבער פאַרן היינטיקן פוילישן אַקטיאָר
דער איינציקער צוגאַנג.

די רעזשי האָט געפרוווט שאַפן אַ פּשרה צווישן דעם
דאָזיקן ראַמאַנטיזם און סצענישן שטייגער. זי האָט ברייט
אונטערגעמאַלן דעם יידישן „ביט“ אין צווייטן אַקט און אַרײַן-
געפלאַכטן אין אים אַ וויספּיאַנסקישן טאַכאָל-טאַנץ פון קאַליקעס.
אין ערשטן און דריטן אַקט האָבן זשאַנר-בילדלעך (תהילים-זאַגן,
איינברייסן, אָפּשפּרעכן) אָפּגעבײטן ראַמאַנטיש-פאַרלורענע סצע-
נעס. עס איז דאַבּײַ נישט אָפּגעגאַנגען אָן געוויסע גאַוויקייטן.
ווען מען הענגט אויף אין דער סצענע פון בית-דין די מחיזה
פאַרן מת טהר, בלאָזט אַ ווינט. דאַן פאַלט אויפן לײלעך אַ
שטראַליקער פאַס פון אַ רעפּלעקטאָר.

די דעקאָראַציעס זענען געווען נאַטוראַליסטישע. דער טי-
פּער זין און דער איבערצייגנדיקער כוח, וואָס עס לײגט אַרײַן
אן אַנדערש מאָל אין אַ דעקאָראַציע פּוילנס גרעסטער טעאַטער-
קינסטלער, ווינצענטי דראַביק — האָט זיך נישט געפּילט.
דער סך-הכל: אַ זויבערע, ציכטיקע אויפפירונג. מיט זייער
אַן ערנסטער באַציונג צו דער זאַך. דאָס איז אַ סך. מער ווי
מען האָט געקאָנט דערוואַרטן פון אַ היינטיקן פוילישן טעאַטער
לגבי יידישער קונסט.

(נאָר איין איינציק מאָל האָט פוילישן טעאַטער גענעבן נאָך
מער. דאָס איז געווען פאַראַיאָרן אין קאַבאַרעט „קווי פּראָ-
קוואָ“. די אינסצעניאָציע פון צוויי יידישע פּאָלקסלידער. אינ-
גאַנצן אויסגעטון פון סצענישער טראַדיציע און גאַסיקן שטויב.
מיט אַ זעלטענעם חוש פאַרן סאַמע עצם פון יידישער קונסט.
אַן אויפטו פון פאַרבלאַנדזשעטן אונגאַר אין רוסישן „בלויען
פּויגל“; פּרידריך יאַראַסקי.)

„שקאַלאַטנאַ מאַסקאַ“, יוני 1925.

קאניונקטור

דער זינגער פון זיין נויט פון א. דימאוו, רעזשי; י. באַנעצקי.

רעדנער און אַקטיאָרן ווייסן עס: די שווערסטע זאַך איז דאָס לעצטע וואָרט. דאָס פאַרענדיקן צו דער רעכטער צייט און אויף אַ פּאַסיקן אופן. „דער אָפּגאַנג.“ דער טעם דערפון בלייבט ביי צוהערער און צוקוקער אַם לענגסטן.

באַגוסלאַווסקי־טעאַטער איז היינטיקן סעזאָן געשטאַנען קינסטלעריש בראש פון די וואַרשעווער טעאַטערן. ל. ס. שיי־לער דער דירעקטאָר און די ברידער פּראָנאַשאָף די דעקאָראַ־טאָרן האָבן זיך ברייט פאַרנומען. הויך פאַרמאָסטן. צו ברייט. צו הויך. נישט געקוקט אויף אַקטיאָר און נישט גערעכנט זיך מיט פּובליקום. געווען פאַרטון אין דער טעאַטראַלישער עבודה. אין דעם אויסצאָצקען יעדן פרט פון ספּעקטאַקל.

האָבן זיי פאַרבייגעזען עטלעכע אמתן. פונדאָ מענטשן לע אמתן. אַז נישט די אויסגעטאַקטיקייט פון פרט איז דאָס וויכטיקסטע. נאָר די גלידערונג פון גאַנצן, דער קלאָרער אויפ־בוי. אַז נישט דאָס בילד און נישט דער געדאַנק איז דער עיקר. נאָר דער מענטש אויף דער בינע. דער אַקטיאָר־שער מענטש.

דאָס איז געווען אַ שווערער האַט. לגבי דעם פּובליקום. האָט דאָס פּובליקום פאַרשטריקט. און אויפגעהערט צו קומען. אין קאַסע איז געוואָרן פּוסט. די אַרטיסטן האָבן זיך אָנגע־הויבן צו בונטעווען. מען האָט איבערגעריסן די פאַרשטעלונגען. דירעקטאָר און מאַלער האָט מען פאַריאָגט. און שוין ביים סאַ־מע סוף סעזאָן האָט מען געמאַכט אַ תּל פון אַלע דערגרייכונג־גען. צעשטערט דעם פינאַל. איבערגעפירט דעם „אָפּגאַנג.“

אַ הייבל אַרטיסטן איז פאַרבליבן. ווי שאָף אָן אַ פּאַסטוך. נישט געוואוסט, וואו אַהין זיך קערן און ווענדן. און געלאָזט זיך אויף דער ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. גענומען קאָפּירן — אַן ערפּאָדג.

דער פוילישער „דיבוק“ איז געווען אן ערפאלג. נישט
אזא שטארקער ווי מען האָט גערעכנט. אָבער ביי היינטיקע
צייטן – נישט צו פאַרזינדליקן. דימאָוס „זינגער“ האָט אויך אַ
יידישן סיוזשעט. אויב יידישע סיוזשעטן זענען אַ סחורה – פאַר
וואָס נישט אויסנוצן די קאָניונקטור? איז מען צוגעגאַנגען מיט
די אייגענע מיטלען, וואָס „שקאַרלאַטנאַ מאַסקאַ“. די זעלבע
רעקלאַמע: אין די פענצטער פון די יידישע געוועלבן פּאָטאַ-
גראַפיעס פון יידישע בערד און פאות. די זעלבע ערנסטע באַ-
ציונג צו די ראָלן. דאָס זעלבע זויבערע שפילן. אָן ביליקן
שאַרזש. אָן דעם באַווסטן „יידישלעכן“ צומיש. און נאָר די
רעזשי איז אין „באַגוסלאַווסקי“ געבליבן הינטערשטעליק אין
פאַרגלייך מיט „שקאַרלאַטנאַ מאַסקאַ“.

איז אָבער אַן ערפאלג אין טעאַטער געבליבן צו אַ קינדס
חכמה. מען טאָר זיך מיט אים נישט באַרימען. מען טאָר אים
נישט איבערחורן. ער פאַרלירט דעם טעם. אויך „דער זינגער
פון זיין נויט“ האָט נישט גענומען. איז די פיעסע שולדיק?
דער מחבר? די אויפפירונג?

ס'איז קיין ספק נישט: דער מחבר איז בעסער פון דער
פיעסע. (געוויינטלעך איז פאַרקערט: אַ פיעסע איז בעסער פאַר
אַ מחבר.) אין דער פיעסע וויל יאָשקע מוויקאַנט חתונה האָבן
מיטן דינסט-מיידל שיינע. הגם ער ווייסט, אַז דאָס אידיאָטישע
זינדל פון הויז איז געווען מיט איר אַ נאָענטער שמעלקע. ער
וויל עס, וויל ער האָט זי ליב. נאָך פאַר דער חתונה שענקט
ער איר אַוועק זיין גרויס געווינט. וויל ער האָט זי ליב. זי
נעמט צו די אַפּוהליקן און האָט חתונה מיטן באַלעבאַטישן זינדל.
וויל ער האָט אים ליב.

די געשיכטע לייגט זיך נישט אויפן שכל. בפרט אזוי
ווי זי איז געוואָרן געשפילט. עפעס קומט אַלץ פאַר בחיפּזונדיק.
אָן איבערגאַנג. אָן מאַטיווירונג. מעגלעך, אַז אזוי איז ביים
מחבר. אָבער אויך מעגלעך, אַז מען האָט דעם מחבר געשניטן.
(נאָכקאָנטראָלירן דעם טעקסט – ווי מײן טבע – האָב איך נישט
געהאַט די מעגלעכקייט.)

די דריי זאקטן - סצענישער רעאליוזם, אָבער מיט אַ צו-
גאָב. פּראָלאַג און עפּילאָג. אַ מיידל אין בעטל, אַן אַלטער,
וואָס פּאַרצייילט אַ מעשהלע, אַ הלום-פיגור, וואָס שפּילט אויף
אַ פּידעלע. וויל זיין פּאָעזיע. און איז מעלאָדראַמע. בשעתם -
מיט אַ יאָר פּופּאָן צוריק - אַרטיקלען גאַנגבאַרע אין טעאַטער.
בידע: אי דער רעאליוזם אי די מעלאָדראַמע.

דאָס איז די פּיעסע. וועגן איר וואָלט היינט נישט גע-
לוינט צו רעדן. איז אָבער פּאַראַן אַן עפּעס פּון מחבר. אי-
רָאָניע. זעלבסטאיראָניע. זי וואָרנט דעם צוהערער: נעם מיר
נישט אינגאַנצן ערנסט. זי איז פּאַנאַדערגעשיט איבער פּאַר-
שידענע ערטער פּון שטיק. זי איז דער גרונט-טאָן פּון דער גע-
שטאַלט פּון מעקלער, וואָס לייגט-פּאַר יעדן צו קויפּן אַ מציאה:
אַ שטיקל ערד - אויפן גוטן אָרט. זי איז פּאַרבאַהאַלטן אין די
שפּאַרונקלעך פּון דער צענטראַלער פיגור. זי אַרויסצושפּילן -
איז דאָס איינציקע, וואָס וואָלט היינט געלוינט. „די ווילנער“
אין רומעניע האָבן עס, משמעות, געטון. באַגוסל־אָוסקי-טעאַטער
האָט עס אָפּילו נישט געפרוּווט.

באַנסלאַווסקי-טעאַטער יולי 1925

ר א ט א נ ט י ק

אַ מאַסקעראַדע אין בוידעם-שטיבל פּון איוואַ וואַינגוויטש, רע-
זי: ל. סאַלסקי, סצענישע ראָם; ווי. דראַביק און א. קאָלואַוסקי.

די זאָך קומט פּאַר אין מחברס פּאַטערלאַנד אין די פּופּ-
ציקער יאָרן פּון פּאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט. געלעבט האָט זיך
נאָך דעמאָלט, ווי אין די אַלטע גוטע צייטן. פּון קיין קלאַסן-
קאַמף האָט מען נישט געוואוסט. פּון קיין שנאה צווישן אָרים
און רייך אויך נישט. די באַציונגען צווישן הערשאַפט און די-
נערשאַפט איז געווען אַ פּאַטריאַרכאַלישע. אַ יונג מיידל פּון אַן
אַרעם הויז פּלעג באַצייטנס אַנקומען צו אַ רייכער פּאַמיליע.
צען יאָר האָט זי געמוזט פּאַרבלייבן אויף דער שטעל. מען
האָט זי גערופן „קאָזע“ און געלערנט הלכות דינען. נאָך די

צען יאָר פֿלעג די באַלעבאַסטע מאַכן אַ סעודה, פֿאַרבעטן געסט און דאָס ערשטע מאָל אַוועקזעצן די „קאָזע“ נעבן זיך אויף דער קאַנאַפּע. פֿון דעם מאַמענט איז די „קאָזע“ געוואָרן אויס „קאָזע“. זי איז געוואָרן אַ „פֿרייליך“. זי האָט געקאָנט חתונה האָבן, אַוועק אויף אַן אַנדערער שטעל אָדער פֿאַרבלייבן אויף דער אַלטער. די ברירה איז איצט געווען ביי איר. זי איז געווען „פֿריי“.

דאָס דערציילט דער מחבר אין דער הקדמה. מיט אַ שטיי־לער פֿאַרבענקטייט און אַ לייכטער איראַניע. די הקדמה איז נישט פֿאַרבונדן מיט דער דראַמע. אַפילו נישט אין דער לוי־זער פֿאַרם פֿון אַ פֿראַלאַנג. אַן אַקטיאָר אָן קאָסטיום און גרייס לייענט זי פֿאַר פֿון אַ בוך ביי אַ שטענדער. פֿאַרן מחבר איז דאָס גענוג. פֿאַרן רעזשיסער צו ווייניק. איז ער עפעס מוסיף פֿון זיך. וואָס דער לייענער דערמאָנט, באַווייזט זיך גלייך אויף דער בינע. אַ שטום מאַמענט־בילד הינטער אַ נעפלדיקן פֿירהאַנג. דערציילונג מיט אילוסטראַציעס, ווי אַ שלעכטער פּילם. נאָר פֿון דער אַנדערער זייט. דאָרט בילדער, אילוסטרירט דורך „טעקסטן“ — דאָ טעקסט אילוסטרירט דורך בילדער. דאָס די הקדמה. די דראַמע גופא: די רעזולטאַטן פֿון יענער פֿאַטריאַרכאַ־לישער פּילאַנטראַפּיע. אַרויסגעריסן פֿון דער דאָרפֿישער ערד, טרוקנט איין דאָס מיידל ווי אַן אויסגעוואַרצלטער בוים. צווייג נאָך צווייג שטאַרבט אָפּ. די גסיסה דערנענטערט זיך. ס'איז קאַרנאַוואַל. אַרום רוישט דאָס הייליקע לעבן. דאָס האַרץ רייסט זיך צו טאַנץ און שפּיל. מיט אַ קראַנקער פיבערהאַפּטיקייט פּלאַקערן אויף צום לעצטן מאָל די לעבנס־פּוחות. אַ באַוויסטער די באַלעבאַסטעס, צוויי אַלטע שוועסטערן, רחמנות אויף דער גוסדיקער. ווילן פֿאַרויסן די לעצטע מינוטן פֿון זייער „קאָזע“. אָרדנען איין „אַ מאַסקעראַדע אין בוידעם־שטיבל“. און דערלויבן אַרויפצוקומען זייער פּלעמיעניק אין קאָסטיום פֿון פּיעראַ. מיט אים האָט אַנוסיאַ פֿאַרגאַנגענעם קאַרנאַוואַל געטאַנצט. וועגן אים פיבערן אירע מיידלעשע חלומות. אין זיינע אַרעמס שטאַרבט זי.

די זאך קומט פאָר אין דובראָווינק. דובראָווינק ליגט אין דאָלמאַציע. דאָלמאַציע איז נאָך אַ קורצער צייט פון נאַפאָלעאָ-נישער פרייהייט אין 1814-טן יאָר צוגעטיילט געוואָרן צו עסטרייך. איז די פיעסע פול מיט אָפּקלאַנגען פון דער נאַפאָלעאָ-נישער צייט און אָנצוהערענישן אויף דער שפּעטערדיקער פּאָליטישער אָפּהענגיקייט. דאָס איז בפּונָה פון מחבר. שלא בפּונָה זענען די שפורן פון אַן אַנדערער אָפּהענגיקייט: פון דער לייטעראַרישער. איבער וואָינאָוויטשעס פיעסע שוועבט דער גייסט פון דער אָפּשטאַרבנדיקער עסטרייכישער מאָנאַרכיע. מיט איר לייכטן סענטימענט. מיט איר פיינער איראָניע. מיט דער נישט-מאַנספּילישער וויכיקייט. מיט דער פאַרבענקטקייט נאָך פאַרגאַנגענע צייטן. און מיט דעם בעיקר לירישן, נישט-דראַמאַטישן צוגאַנג.

מיט די דאָזיקע פעדעס וועבן זיך אייגענע פון מחבר: שטימונג פון לֵאָקאַלן קאָלאָריט, פּאָן פון פּאָלקסטימלעכן קאַרי-נאָוואָ, פּאָליטישע און סאָציאַלע רמוזים. אַלץ צוזאַמען - שטאַף פאַר אַ פיינער נאָוועלע. פאַר אַ דראַמאַטיש ווערק צו מאַגער. דער רעשט איז טעאַטראַלישקייט. וואָס איז היינט ווידער אזוי מאָדיש. שפּיל און טאַנץ און ספּעקטאַקל. מאַסקעראַדע. דאָס פּאָדערט אַ ספּעציפּישן טיפּ רעזשיסער און אַקטיאָר. מיט אַ שאַרפן חוש פאַר טעאַטראַלישקייט. מיט טעאַטראַלישקייט אין בלוט. אָסטערוואַ איז אַזעלכער. צוליב אים, ווייזט אויס, האָט מען די פיעסע בשעתו אָנגענומען. איצט קלייבט זיך אַס-טערוואַ אין וועג אַריין קיין ווילנע. איז די פיעסע געקומען אויף אַנדערע הענט. צו אַ גוטן רעזשיסער. צו גוטע אַקטיאָרן. גוטע אָבאַר - באַלעבאַטישע. ערנסטע. אָן יענעם צומיש פון שפּילעוודיקייט. פון טעאַטראַלישקייט.

צו די דעקאָראַציעס האָט זיך דראַבניק צוגעקליבן אַ שותף. אין די לעצטע וואָכן צום צווייטן מאָל, צוערשט ביים „דיבוק“, איצט דאָ. מען דאַרף אים געבן אַן עצה טובה: ער זאָל זיך וואָס גיכער אָפּטרייסלען פון פּלערדיי שותפים.

טעאַטראַלישקייט נאַרדאָווינק יולי 1925

צירק

„בר כוכבא“ פון א. גאלדפארן, געשפילט דורך דער ווילנער אָפּער-טרופּע אין צירק, קאַניקולן. ווער ס'זיצט אויף דאָטשע, ווער ס'ליגט אויף פּליאַזשע. יידישע אַקטיאָרן פאַרגינען זיך נישט קיין אָפּרו. קאַנען זיך נישט פאַרגינען. שלעכטע צייטן געווען היי-יאָר. אויף טרוקן ברויט נישט שטענדיק געקלעקט. איז קיין איבע-ריקער גראָשן נישטאָ. און מען מוז ווייטער האָרעווען.

ביי שווערע באַדינגונגען. ביי אויסטערליש שווערע. קיין געביידע איז נישטאָ. „צענטראַל“ בויט מען שוין איבער אויף מלוכהשע קאַנצלאַריעס. „קאַמינסקי“ ווערט רעמאַנטירט. אַ גרו-פע דראַמאַטישע אַרטיסטן האָט געוואָלט שפּילן עטלעכע מאָל אין וואָך אין פּוילישן גאַרטן-טעאַטער „פּאַושעבני“, ראָג לעש און אייזנאַס. פאַרקאַנטראַקטירט דאָס טעאַטער, צונויפגעשטעלט אַ טרופּע, רעקלאַמירט אין די צייטונגען. אין דער לעצטער מינוט – מען גיט נישט קיין קאַנצעסיע. משמעות, האָבן זיך געמיט פּוילישע אַרטיסטן.

אין אַזאַ צייט קומט צו גאַסט די ווילנער אָפּער-טרופּע (אָפּער מיט אַ פּונקט: ווילסטו, איז עס אָפּער, ווילסטו, איז עס אָפּערעטקע). שרעקט זיך נישט, וואָס קיין טעאַטער איז נישטאָ. זוכט און געפינט – דעם צירק. נעמט אים בליח ברירה. און מאַכט גלייך פון דער נויט אַ מעלה. אַנאַנסירט און רעקלאַמירט אַ צירקטעאַטער „אַלאַ ריינהאַרדט“. מיט מאַסעס כאַריסטן, סטאַ-טיסטן, קאַסטיומען, דעקאָראַציעס און גאַנצן קלאַפּערגעצייג. אויסגערעכנט און צוגעפאַסט פאַר דער אַרענע פון צירק.

דו שמייכלסט. דו ביסט נישט חושד קיין ביין. דו ווייסט: ס'איז מער נישט אַ רעקלאַמע-טרוק. נישט אויף אונדזערע פּוחות היינט אַ ריינהאַרדטיש צירקטעאַטער. איז צו וואָס די ווילדע רעקלאַמע?

בפרט ביי אַ טרופּע, וואָס נייטיקט זיך נישט אין איר. וואָס האָט אַזוי אויך וואָס צו ווייזן. זיידערמאַן איז אַ זינגער מיט טעמפּעראַמענט. ער האָט אַ שטאַרקע טענאַר-שטים. גלייך

נאך די ערשטע טענער האָט זי זיך באַפרייט פון דעם נאַזאַלן
 ביי-קלאַנג, וואָס ווייטער איז זי אַלץ מער געוואַקסן און האָט באַ-
 הערשט מיט איר קראַפט דעם גראַנדיאַן צירק. נאָך די עברי
 האָט זיך ביי אים נישט דייטלעך געהערט. דערפאַר אָבער האָט
 מען ביי קאָדיש יעדעס וואָרט פאַרשטאַנען. ער פאַרמאָגט אַ
 זעלטענע מעלה ביי זינגער: ער פאַרבינדט מוזיקאַלישע קלאַנגלעך
 קייט מיט אַן אויסגעצייכנטער דיקציע. פרוי נחמה שטים איז
 שיין און ליבלעך. אָבער נישט גענוג שטאַרק פאַר דעם ווייטן חלד.
 געשפילט האָט מען אברהם גאָלדפאָדנס „בר פּוכבא“ די
 דאָזיקע „מוזיקאַלישע מעלאָדראַמאַ אין ריימען“ (גראַמען) –
 ווי דער מחבר רופט זי אָן – איז, ווי ער פאַרזיכערט מיט
 שטאַלץ אויפן שער-בלאַט, „בעאַרבייטעט נאך פיעלען היסטאָ-
 רישען קוועלען“. אין דער אמתן שפּט זי פון צוויי קוואַלן.
 איינער איז דאָס דעמאָלטיקע פּאָלקסטימלעכע באַנעמען די יידי-
 שע געשיכטע. אַ געפּלעכט פון נאַיוון העראָזיום און קינדעריי-
 שער ראַמאַנטיק. בר-פּוכבא דער העלד – יונג, דרייט, שטור-
 מיש. רייסט קייטן, ברעכט שווערדן, רייט אויף לייבן. אלעזר
 דער אַלטער – אַ שתדלן ביי מלכות, אַ רודף שלום, פון תורה
 ומטורה אַ געטרייער היטער. ירושלים טאַכטער – יונג, שיין,
 שטאַלץ. כאַפט דאָס שווערד צום רוימער, איז מקריב איר לעבן
 פאַר ציון. די רוימער – פאַרשיכורט, באַרימעריש, גלוסטנדיק
 צו יידישע טעכטער. דער „פאַררעטער“ – אַ פאַרזעעניש אַ רויסט,
 בדינד אויף אַן אויג, קרום אויף אַ פוס, אָבער אַ בריליאַנטן
 הענדלער, אָנגעשטאַפט מיט געלט. (אזוי פּלעכטן זיך אין דער
 פאַרשטעלונג פון פּאָלק: מאַראַלישע שפּלות, פיזישע מומים און
 קורחס אוצרות).

דער צווייטער קוואַל איז דאָס דעמאָלטיקע טעאַטער. דאָס
 אַרומיקע, דאָס אייראָפּעישע. דאָס גרויסע, דאָס גאַנץ גרויסע.
 „די גרויסע אָפּער“, ווי מיערבער האָט זי אַנטוויקלט. מיט איי-
 רע גראַנדיאַזע עפעקטן. מיט מאַרשן און פאַראַדן. מיט היילות
 און שלאַכטן, מיט בענגאַלישע פילפאַרביקע פּייערן און עלעך-
 טרישע באַלייכטונגען (דעמאָלט נאָך אַ נייע!). מיט איר גאַנצער

אויסערלעכער פראכט און רייכקייט. אין טעקסט פון גאלד-פאדנס „בר פוכבא“ באווייזט זיך פלוצלינג א שטערן איבערן קאפ פון העלד, בעת ער רופט צום קאמף. ווען ער רייסט אויף, רייטנדיק אויף א לייב, דעם אייזערנעם טויער פון דער ארענע, באווייזט זיך א מאך מיט א פייערדיק שווערד אין האנט. און אין דער רשימה פון די פערזאנען געפינען זיך א חוץ די הויפט-שפילער און אלעזרס גייסט נאך: סנהדרין, פוהנים, לווים, יידיש מיליטער, פאנען-טרעגער, בר פוכבאס לייב-וואך, שליחים פון אשור, פון מצרים, פון ערב, טענצער, מוזיקאנטן, כאר פון זינגער, רוימיש מיליטער, רוימישע מיידלעך, דאס פובליקום אין דער רוימישער ארענע, גליאדראטאָרן, נעגערן, א ווילדער לייב, דאָס הייל פון יהודה, דאָס הייל פון רויס, פאלק...

אן אמתע „גראַנדאָפּעראַ“.

נאך פון א דריט קוועלעכע ריזלט א דין וואסער און שלענגלט זיך נישט-דריסט צווישן יענע ביידע שטראָמען. די שטימונג פון נאָכן פאָראַם אין 81 יאָר. אַנצוהערענישן וואָרפן זיך אַדורך אין טעקסט. און אין לעצטן בילד באַשרייבט די רעמאַרקע, ווי אונטער אַן אויפגעבראַכענעם טויער ביי אַ באַר לייכטונג, דערהרגעט אַ „רוימישער“ סאַלדאַט אַ קינד אויף דער מוטערס הענט, אַ צווייטער „רוימישער העלד“ האַלט אַן אַלטן ייד ביים קאָפּ און הייבט אויף אויף אים זיין שווערד, אַ דריטער שטייט מיט אַ פוס אויף אַ יידן און מיט דער האַנט שטעכט ער אים אַריין אַ שפּיז...

קאָנען מיר, היינטיקע, געפינען אַ וועג צו גאַלדפּאָדענען צו גאַלדפּאָדענען יאָ, צו „בר פוכבא“ נישט. דער וויל נישט. אפשר אַמאָל, ווען מיר וועלן זיך אינגאַנצן באַפרייען פון דעם טעאַטער, וואָס צווישן גאַלדפּאָדענען און אונדז, וועלן מיר האָבן הנאה פון דעם „שפּיל פון בייזן פּאַפּוס, העל-דישן בר-פוכבא און שיינער דינה“. היינט קומט די אַרטיסטן פון דער ווילנער אָפּער-טרופע אַ דאַנק דערפאַר, וואָס

זיי האָבן נישט געהאַלטן דעם צוואַנג פון די אַנאַנסן, האָבן קיין זאך נישט מחדש געווען, נאָר געשפּילט און געזונגען „בר־כּוּכבּא“, אַזוי ווי מען שפּילט און זינגט אים פון שטענדיק אָן: פּשוט און מיט האַרץ.

אויגוסט 1925

ברעקלעך

יידישע אַרטיסטן אין ציריך.

וואַרשעווער טעאַטער האָט שוין לאַנג אַזאָ עולם נישט געזען. קרוב צו דריי־טויזנט מענטשן פאַרפילן דעם ציריך. ריי איבער ריי זיצט מען ענג באַנאַנד. קאָפּ אויף קאָפּ. דאָס האָט דער יידישער אַרטיסט גערופן. און דער יידישער עולם איז געקומען. ווייט פון יידישן קוואַרטאַל, אויף אַרדינאַצקא גאַס איז מען געגאַנגען. דער יידישער אַרטיסט האָט קיין היים נישט. בעט ער זיך איין אויף אַן אַוונט אין ציריך אַרײַן. אויף אַ צווייטן, אויף אַ דריטן. מען ווייסט, לאַנג גע־דויערן קאָן עס נישט. וויל מען פאַרכאַפן וואָס גיכער. אַ קוק, אַ גלעט, אַ קוש. קאַרגט מען נישט מיט אַפּלאַדיסמענטן. רופט מען אַרויס יעדן אַרטיסט אַ צווייט, אַ דריט מאָל. און אַרטיסטן דאַנקען, קוועלן, זענען גליקלעך. פאַרבייגן זיך אויף רעכטס און אויף לינקס. אַרטיסטקעס וואַרפן צו דעם עולם קושן מיט דער האַנט. דער עולם איז צופרידן. וואָס האָט מען אים אַלץ נישט דערלאַנגט, אַ פּראָלאַנג פון גאַרדינס „גאַט, מענטש און טיװל“ און אַ סצענקע פון מאַליערס „קאַרגן“. אַריעס פון דער אַלטער אַפּערעטקע „דוד אין דער וויסטע“ און דער נייער „רומענישע התונה“. אַ מאַנאַלאַג פון אַווערטשענקאַ און אַ דיאַלאַג צווישן אַן אַסימיליאַטאַר אַן עולעם־הזהניק און אַ חסיד, וואָס האַלט בלויז פון עולם הבא. פּאָלקסטימלעכע זמרלעך און שאַרשן פון דעם טונקעלען. רעקלאַמאַציע פון פּרוג און רייזען און פאַראַ־דיעס אויף פּאָלקס־לידער. קופּלעטן און ווידער קופּלעטן. ציכ־טיקע און פאַרשייטע, פעטע און מאַגערע. און ווער איז אַלץ נישט אַרויסגעטרעטן, סאַמפּערג און

רָצוֹן. פֿרוי קאַניעווסקאַ און פֿרוי שושנה. ברייטמאַן און קליין.
פֿרוי גאַטליב און פֿרוי באַרסקאַ-פֿישער. לעדערמאַן און ווינ-
דער. פֿרוי שטאַקפּעדער אין פֿרוי ראַפּל. באַראַנעצקי און ברין.
און אפילו אַ קאַנפּעראַנסייע איז געווען: נאַזשיק.

זיי אַלע גייען אַרום ליידיק, נישט פֿאַר וואוילטאַג. נישטאַ
ווי צו שפּילן, און לעבן מוז מען. גרייט מען צו — קעפלעך
פֿאַר אָוונטן. יעדעס מאָל אַ נייס. דער אינהאַלט בלייבט דער
אייגענער. פֿראַגמענטן, קופּלעטן. לידלעך. ברעקלעך. און
מען איז צופֿרידן. דער צירק איז געפֿאַקט, אין קאַסע איז פול
און אויפן האַרצן איז פֿריילעך. איז חי געלעבט! ווען מאַרגן
נישט געדאָנהט!

דאָס שפּיל איז געפּערלעך. וואַ באַנק. מען שטעל־ט אַרץ
אין קאַן. היינט געווינט מען. מאַרגן וועט מען זען. וויפל מען
האַט פֿאַרשפּילט. מען געוויינט צו דעם עולם צו ברעקלעך.
און געוויינט אים אָפּ פֿון גאַנצע זאַכן. פֿון אַ דראַמע אָדער אַן
אַפּערעטקע. מען האַדעוועט אים מיט לעקעך. און פֿאַרמיאָסט
אים ברויט. און פֿאַרגעסט: לעקעך ווערט גיך דערעסן.

זאַצ געמישטער אָוונט איז גוט איינמאַל. צוויי מאָל אין
יאָר. אין אַ יומא דפּגרא. פורים און חנוכה. דאָן טרעט אַרויס
דער אַרטיסט פֿון פֿאַרפּישוּפּטן בינער־אָד. פֿון דער מחוצה, וואָס
צוימט אים אָפּ פֿון פּובליקום. ער שפּילט זיך מיטן עולם, ווי
גלייך מיט גלייך. גיט זיך, ווי ער איז. ווערט אינטיים. אימ-
פֿראָוויזירט. שיט פֿון אַרבל. וויילט זיך און אַנדערע.

אַבער אַלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָר מוז דער אַרטיסט גע-
דענקען: דער וועג, וואָס פֿירט פֿון בינע צו פּובליקום איז:
מי, שווייס, צוגרייטונג. ספּקות. האַרץ־ווייטאַק. מפּלה, נצחון,
אַרבעט, אַרבעט, אַרבעט.

זאָלן די פֿאַר אָוונטן אין צירק נישט פֿאַררעכנט ווערן
לגנאי דעם יידישן אַרטיסט. זאָלן זיי אים נישט אַראַפּפֿירן פֿון
רעכטן וועג. זאָלן זיי דעם עולם נישט צעפֿאַלעווען. זאָלן זיי
פֿאַרפֿלייבן אין זכרון ווי דאָס, וואָס זיי זענען באמת געווען. אַ
מיטהילף אין אַ שווערער מינוט.

אויגוסט 1925

זוכעטל

I פיעטעס

- מאזעפא 101
מאסקעראדע אין בוידעס-שטיבל 176
מאָשקע הויר 137
נייע הערן 161
טראַנאָ דע בערושעראַק 53
סקאַלמיעזשאַנקי 119
פאַסטובל צווישן וועלף 124
פּריזיוו 26
פאַרגעסענע מאַמע 43
פּון באַגין ביז חצות 34
פּישקע דער קרומער 72
פּריילעכער טויט 79
צוויי וועלטן (פּילם) 38
צוויי קוני לעמל 36
ציפּקע פּייער 20
קאַרגער 8
קנאָק 69
קניאַ פּאַטיאָמקין 135
קעניג 60
רויטע מיל 66
רומענישע חתונה 133
רעחיוזאַר 12
שבתי צבי 30
שוואַרצער פּלעק 98
שווער צו זיין אַ ייד 15
שול פאַר טטאַרן 79
שיף פּון צדיקים 144
אָרענגעפּלויגן דאָס פּייגעלע 131
אומריפּע פּרוּט 167
אונטערגעגאַנגענע האַפּענונג 13
אוריאל אַקאָסטאָ 18
בר כּוכבא 179
גאַלדענע מענטעלע 148
גיבור אין קייטן 86
גלאַקנקלינגער פּון נאָטרדאַם 153
געחאָלד, ווען שטאַרבט ער 141
גרויספּירשטיין און האַטעל-באַי 164
דאַנטאָן 96
דאָן לואַן 112
דוד און בת שבע 63
דופּוס 126
דיבוק 122, 170
ווי זענען מיינע קינדער 41
ווינטער-מעשהלע 106
זיבן געהאַנגענע 22
זינגער פּון זיין גיט 174
זייקע אין זיבעטן הימל 88
טאָג און נאַכט 5
טוביה דער מילכיקער 46
יאַנקעלע 20
יזבור 116
פּישופּמאַלעריין 109
פּאַנטשע אין אַמעריקע 91
לעבעדיקער מת 48

II מחברים

- אַנדרייעוו 22
אַ-טקי 5, 122, 170
בענרים 148
בערקאוויטש 137
בראָדערוואַן 63
גאַגאַל 12
גאַטעספּעלד 141
גאַלדפּאַדן 179, 109, 56

מיצינסקי	135	גוצקאו	18
מענדעלע מוחר ספריים	26, 72	געאן	124
סאוואאר	164	דימאז	174
סלאוואצקי	101	האזלטן	148
סעקלער	116	הוגא	86, 133
פלער	161	הייערמאנט	13
קארעלבורג	98	האָינאוויטש	176
קאָזער	34	האקסמאן	72
קאמינסקי י. ג.	119	זאָריללא	112
קאן	63	זשולאחסקי	30
קאצינע	5, 126	זשיניו	167
קראָסע	101	זשעראַמסקי	131
ראָלאַן	96	טאָלסטאָי	48
ראָמען	69	טערי	167
ראָסטאָן	53	זשקעוויטש	60
שאַר מ.	133	יעוורעינאו	79, 144
שלום עלים	15, 46	מאָליער	8
שעקספיר	106	מאָלנער	66

III אַרטיסטן

היינבערג י.	18	אביביח	49
היינטרויב ו.	18, 63	אדווענטאָוויטש	49
היינטרויב ש.	100, 111, 123	אָסטערהאָ	131, 159, 178
הענגוויין	106, 159	אָפּלבוים	109
זיידערמאָן	179	אָרדינסקי	70
זעלדערמאָוויטש	48, 169	אָרנשטיין	118
טאָרלאַ	76	באָרטקאָ-פּישער	119
טורקאו ו.	11, 24, 26, 34, 57, 154	בירנבוים-זשעלאָזאָ	123
טורקאו י.	29	בערלעווי	19
יאָנג קלאַראַ	90, 91	גאָדיק	86, 154
יאָראַטש	132	גאַרבאַזש	5, 111, 130
יאָראָסי	84, 173	גראָנאוויטש	37
לאַנדוי	11, 13, 29, 35	דראַביק	113, 173, 178
ליטמאָן פּעפי	41	הערמאָן	65, 121
ליפּמאָן מ.	100, 143	וואַלטער	17

מעניגשטיין 44	לעוויאש 65
פרידמאן 123, 144	לעשטשינגקי 163
פריטש 56, 144	מאדועלעמסקא 169
פֿרענקעל 106	מאָסי 49, 52
קאָדיסאָן 5, 14	מאָליצקא 163
קאָדיש 180	מאָרעווסקי 18, 39, 123, 130
קאָפּאַנאָוויטש 153	מאָרעק 171
קאָמינסקא אידא 11, 86, 153	נאָזשיק 111, 123, 130
קאָמינסקי קאָמיטעזש 101	נאָבוש 17
קאָקלען 54	נחמה 180
קאָנינאָ 153	נעמי 15
קאָרץ 63	סאָמבערג 13
קאָווערנאָוויטש 111, 144	סאָנדלער 63, 76, 130
ראָטמאן 63, 100, 111, 123, 130	סאָנדינאָוויטשקי 60, 69, 163
רוזינאָו 65	סלעבאָדסקי 15
ריינהארט 9, 49, 83, 179	סענאָלאָוויטש ק 111, 122, 130
שאַראָ 82	פּאָסטאָר 123
שוואַרץ מאָריס 122, 153	פּיקאָן מ 20
שילער ל. ס. 107, 137, 148	פּראָנאָשקא א. 108, 121
שיפּטאָן 120, 167	פּראָנאָשקא א. אין ז 123
שניידר מ. 63	פּשינדיקאָפּאָטעצקא 69
שול סבערג 133	פּיונשטיין 134